TITU MAIORESCU

DISCURSURI PARLAMENTARE

CU

PRIVIRI ASUPRA DESVOLTĂRII POLITICE A ROMÂNIEI

SUB

DOMNIA LUI CAROL I.

VOLUMUL IV.

(1888—1895)

BUCUREŞTI
EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŬ & Comp.
21, CALEA VICTORIEI, 21.
1904.

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŬ, Bucureşti

71168.

TITU MAIORESCU

DISCURSURI PARLAMENTARE

CU

PRIVIRI ASUPRA DESVOLTĂRII POLITICE A ROMÂNIEI

SUB

DOMNIA LUI CAROL I.

VOLUMUL IV.

(1888–1895)

BUCUREŞTI
EDITURA LIBRĂRIEI SOCECŬ & Comp.
21, CALEA VICTORIEI, 21.
1904.

PREFAŢĂ

In precuvîntarea la volumul I al acestei publicări se vorbeşte de greutatea unei istorii a timpurilor noastre.

Greutatea, care exista din capul locului pentru evenimentele menţionate în acel volum — epoca dintre anii 1866 şi 1876 —, trebue să pară şi mai mare pentru volumul de faţă, care ajunge la timpuri mai apropiate şi aduce firul istoriei până în toamna anului 1895, totdeauna cu intenţia nepărtinirii.

Subscrisul este încredinţat de adevĕrul tezei susţinute de Lessing, că cineva nu poate scrie bine decât istoria propriului său timp; de şi unul din cei mai interesanţi istorici moderni, Treitschke (în monografia *Lord Byron şi radicalismul)*, se miră de „spirituala şi curagioasa" vorbă a lui Lessing şi mulţi alţii împreună cu el nu o vor admite. Ceea ce însă, după părerea noastră, o îndreptăţeşte, este mai marea siguranţă a constatării faptelor.

Trăind încă autorii lor şi în or-ce caz mulţi martori oculari, controlarea exactităţii se face de la sine şi eventualele rectificări se produc mai uşor. Tocmai acest folos creşte cu apropierea evenimentelor.

Iar în ce priveşte judecata istoriografului, aceasta nu ne pare a fi mai „obiectivă" sau mai lipsită de controversă la cei ce se ocupă cu istoria veche. Cine îşi aduce aminte, cum Mommsen coboară pe Cicero la categoria „slugarnicilor politici", cari trec dintr'un partid în altul după interesele materiale, şi numeşte pe Marcus Porcius Cato „o caricatură a strămoşului său", pe când în cartea de scoală a lui Duruy acelaş Cicero este *meilleur que son temps, croyant à la vertu, au pouvoir de la raison, à la liberté*, şi acelaş Cato *celui peut-être de tous les grands personnages de l'antiquité qui porta le plus haut l'idée du devoir;* cine constată apoi, cum însuş Treitschke combate pe Macaulay în ideile sale asupra desvoltării constituţionale a Angliei: acela va fi înţeles valoarea pretinsei deosebiri între o istorie a trecutului şi o istorie contimporană cât pentru nepărtinirea lor.

Respectarea „obiectivităţii", întrucât este omeneşte cu putinţă, a fost pentru subscrisul înlesnită prin faptul, că expunerea sa, aşa cum se

vede alcătuită de la început ca o însoţire şi ùn adaos la discursurile parlamentare, urmăreşte întîmplările mai ales pe temeiul repercutării lor în corpurile legiuitoare şi în întregimea mişcării constituţionale.

In această privinţă însă, de şi în decursul evenimentelor descrise aici a făcut şi el parte din câteva guverne ca ministru al instrucţiei publice, nu a rĕmas după urma sa nici o reformă legislativă; încercările sale s'au izbit de rezistenţa unor majorităţi variabile. Ideile, de care a fost inspirat, le-a crezut şi le crede drepte; unele din ele s'au şi realizat prin legile altora, căci ideile nu erau personale, ci culese şi adaptate din tezaurul comun al culturei europene; altele se vor realiza poate într'un viitor mai îndepărtat, în care putinţa participării sale personale va fi încetat de mult. Puţinul ce l-a putut face în acest departament ministerial (aducerea documentelor Hurmuzaki, restaurarea bisericei de la Curtea de Argeş, introducerea studiului limbei române în licee şi alte câteva mĕsuri) l-a făcut pe cale administrativă, iar nu legislativă.

Astfel autorul scrierii de faţă, cu respectul ce-l are pentru realităţile date şi cu recunoaşterea dreptului majorităţilor de a fi cum sînt, a renunţat la or-ce gând de legiferare în ma-

terie de şcoli şi aşteaptă aici progresul de la îndreptarea metoadelor şi a personalului profesoral, fără nici o privire la vicisitudinile parlamentare. Cu atât mai desinteresat se ştie în expunerea lor şi cu atât mai întărit în dorinţa celei mai impersonale apreţieri.

Dacă totuş a reprodus în acest volum printre discursurile sale parlamentare şi pe cele relative la reforma învăţămîntului, a făcut-o din datoria de a publica discursurile în totalitatea lor. Numai astfel o asemenea publicare poate contribuì la caracterizarea exactă a oamenilor şi a epocei. Suprimări, ştirbiri, modificări alterează imaginea realităţii.

Ceea ce a fost, trebue să rĕmâe aşa cum a fost şi nu se poate face par'că n'ar fi fost; legea timpului e inexorabilă: *facta infecta fieri non possunt.*

T. Maiorescu.

Sinaia, 3/16 Octomvrie 1903.

VII.

SUB REGIMUL CONSERVATOR

DE LA MINISTERUL TEODOR ROSETTI—CARP PÂNĂ LA FORMAREA MINISTERULUI LASCAR CATARGI—CARP

23 MARTIE 1888—17 DECEMVRIE 1891

Ministerul conservator „junimist" de la 23 Martie 1888[1]), chemat să înlocuiască regimul îndelungat al lui Ioan Brătianu, este ast-fel compus:

Teodor G. Rosetti, prezident şi interne,

Petre P. Carp, externe şi (de la 4 Iunie până la 11 Noemvrie 1888) ad-interim domenii,

Titu Maiorescu, culte şi (până la 3 Iunie 1888) ad-interim domenii,

Menelas Germani, finanţe,

---

[1]) Aceasta este data decretului de numire, însă miniştrii depun jurământul şi intră în funcţie Marţi la 22 Martie după amiazi. (Vezi pag. 80 a volumului precedent).

General Const. Barozzi, războì,
Prinţul Al. B. Ştirbei, lucrări publice,
Al. Marghiloman, justiţie.

Din cele arătate în capitolul precedent se înţelege, pentru ce la căderea lui Ioan Brătianu guvernul nu a fost încredinţat opoziţiei-unite reprezentate prin triumviratul Dimitrie Brătianu — Lascar Catargi — Gheorghe Vernescu. Un minister de coaliţie poate fi indicat în împrejurări excepţionale pentru a semnala un moment istoric, a cărui importanţă îl înalţă deasupra partidelor, cum a fost primul minister al Principelui Carol de la 11 Mai 1866 şi cum ar fi trebuit să fie ministerul, care a proclamat Regatul la 14 Martie 1881. Dar la sfîrşitul lui Martie 1888, când guvernul avea mai întâi de toate să îndrumeze ţara spre o altă direcţie a politicei interne şi să facă alegerile, o coaliţie de elemente contrare s'ar fi paralizat ea însăş şi n'ar fi putut nici să prezideze la alegeri cu destulă hotărîre, pentru a împiedeca deslănţuirea urelor aţiţate împotriva lui Ioan Brătianu. Iar programul negativ, în privinţa căruia putuse conveni opoziţia-unită şi la a cărui executare se angajase, adecă aşa numita „reintrare în legalitate" prin abrogarea constituţiei revizuite şi desfiin-

ţarea dotaţiunii Coroanei, în forma în care fusese creată: acest program devenise o piedecă mai mult pentru ajungerea la guvern a semnatarilor lui, cărora nu le rĕmânea decât să caute prilejul de a se desface de el şi chiar de a se desface unii de alţii.

Prilejul îl da ministerul Teodor Rosetti-Carp, care era luat din opoziţia ne-coalizată şi îşi manifestase din capul locului direcţia sa conservatoare, deschizênd astfel perspectiva unei reconstituiri a întregului partid după eliminarea elementelor heterogene.

Că aşa a şi fost interpretat şi recunoscut ministerul Rosetti-Carp de către conservatorii din opoziţia-unită, se dovedeşte şi prin mărturisirea d-lui general Gheorghe Manu, care în şedinţa Camerei de la 26 Noemvrie 1890 declară următoarele:

> D-nii şefi ai partidului liberal-conservator n'au găsit nimic a opune, ba încă au recomandat chiemarea la putere, ca foarte constituţională, a d-lui Rosetti...
>
> *G. Vernescu.* Noi l-am recomandat?
>
> *General Manu.* Poate nu D-voastră, dar, eu l-am recomandat, şi d. Constantin Grădişteanu, delegatul de a duce Regelui moţiunea opoziţiunii-unite, l-a recomandat. După aceasta cei mai mulţi dintre noi, cei mai

mulţi dintre liberalii-conservatori, încontra voinţei personale a şefului, d. Lascar Catargi, au fost de opiniune că nu se poate să mai continue coaliţiunea, care era formată ca opoziţiune-unită pentru răsturnarea guvernului liberal-naţional. S'a format astfel atunci guvernul d-lui Teodor Rosetti, adică un guvern conservator.

O altă întrebare este, pentru ce Regele, dacă în acel moment critic a recunoscut necesitatea unui minister conservator junimist, nu a însărcinat cu formarea lui pe însuş d. Petre Carp, care încă din anul 1881 prezentase parlamentului programul distinctiv al acestei grupări politice şi se afla deputat în Cameră, ci s'a adresat d-lui Teodor Rosetti, care, ca membru al curţii de casaţie, era retras din politica militantă. Poate tocmai această situaţie a d-lui Rosetti a contribuit la chiemarea înaltului magistrat. In faţa violenţei crescênde, cu care opoziţia-unită combătuse regimul lui Ioan Brătianu şi care acum se traducea în strigăte de răzbunare, a putut părea preferabil un ministru-prezident mai puţin accentuat şi mai uşor dispus la concesii.

Dealtminteri pentru „junimiştii“ inşii chestia personală devenea indiferentă din momentul, în

care li se da putinţa unui început de înfăptuire a programului lor politic. Şi numai cu gândul la această înfăptuire au primit guvernul în ziua de 22 Martie 1889, începênd de îndată punerea în lucrare a ideilor manifestate în Camera de la 1881, cu adaosele indicate de împrejurările ulterioare. Ast-fel ministerul Teodor Rosetti-Carp, în care unii nu vedeau de cât un simplu cabinet de transiţie pentru alegeri, a câştigat o altă însemnătate în evoluţiunea tînărului Regat.

Convingerea, că viaţa constituţională nu consistă în alternarea la guvern a diferitelor grupări de persoane numai pentru a se bucura de foloasele puterii, făcênd din activitatea legislativă şi administrativă un pretext şi o ocupaţie secundară, trebuia acum generalizată şi trebuia desrădăcinat simţimîntul rĕmas de la domnia seculară a fanarioţilor, că schimbările politice se fac mai ales pentru căpătuirea clientelei.

Lipsa de sfială, cu care guvernul Brătianu de câţi-va ani încoace anunţa la fie-care început de sesiune câte un program de activitate legislativă, a cărui realizare nici nu o încerca, pe când şi în ceai-laltă parte se propuneau drept idei politice nişte generalităţi fără aplicare, iar dacă se propuneau şi idei aplicabile, ele erau desti-

nate numai pentru agitare în opoziţie, nu pentru realizare la guvern: toate aceste deprinderi trebuiau combătute şi încetul cu încetul înlăturate pentru a aduce statul pe cale normală la acea cultură apuseană, spre care tinsese de la început mişcarea sa naţională, când îşi adusese aminte de originea latină, respingênd de o potrivă suzeranitatea de la miază-zi şi protecţia de la miază-noapte.

De-o-cam-dată însă ministerul Rosetti-Carp avea să se înfăţişeze înaintea unui parlament compus din adversari şi în acelaş timp să restabilească ordinea turburată de o mişcare a ţăranilor, a cărei isbucnire precedase cu câteva zile intrarea în funcţiune a guvernului.

Camera liberală, de şi se afla la sfîrşitul lui Martie, nici nu începuse discuţia publică a budgetului pentru anul de la 1 Aprilie 1888 la 31 Martie 1889, şi ministerului i se impunea datoria de a asigura mai întâi mersul regulat al administraţiei finanţiare Insă unii membri ai opoziţiei-unite, nemulţumiţi de soluţiunea dată crizei ministeriale, căutau să împedice această regulare a situaţiei, atacând guvernul din prima zi a înfăţişării lui în Camară. D. Gheorghe Panu şi Nicolae Blaramberg, ultimii reprezentanţi ai

unui anti-dinasticism, care era pe cale de a devenì o armă prea tocită, imputau formaţiunii Rosetti-Carp că este ministerul Palatului sau, cu formula întrebuinţată pe acele vremuri, un „guvern personal“.

Generaţia tînără de la începutul secolului actual nu mai aude acest strigăt de atac; dar în epoca de la 1885 la 1895 opoziţia liberală de toate nuanţele, îl îndrepta adese ori în contra guvernelor adverse, deplângênd în acelaş timp violarea Constituţiunii“ [1]). Faptul merită să ne atragă luarea aminte şi stă în legătură cu una din temele studiului nostru, care este „transiţia României de la starea precară a unor Principate elective spre consolidarea unui Regat hereditar“ (vol. I, pag. 2). In capitolul următor, odată cu cercetarea împrejurărilor, care în Octomvrie 1895 aduc pe d. Dimitrie Sturdza la putere, vom arăta interpretarea constituţională, cu care liberalii din opoziţie căutau să justifice acea cri-

---

[1]) Intr'un discurs din şedinţa Camerei de la 16 Noemvrie 1890 d. Take Ionescu, pe atunci liberal, explică pentru ce, de şi liberal, recunoaşte că nu se poate imputa ministerului Teodor Rosetti că ar fi fost „personal“. Insă *Voinţa Naţională* încă în Fevruarie 1894 publică în contra diferitelor cabinete conservatoare articole de fond intitulate „Şease ani de regim personal“, „Armata şi regimul personal“, etc.

tică. Pentru moment trebue să ne mărginim la situaţia ministerului de la 23 Martie 1888.

Este instructiv de constatat, că îndeosebi „junimiştii" din acest minister erau priviţi ca fiind într'o particulară intimitate cu Palatul, şi din această închipuire li se aplica mai ales lor epileptul de curtizani, pentru a nu cita un alt cuvînt mai trivial împrumutat din vocabularul francez.

Aplicarea acestui epitet era nedreaptă faţă de junimişti.

Din momentul, în care politica lor recunoscuse necesitatea programului naţional al divanurilor *ad-hoc* de la 1857, susţinerea şi întărirea Dinastiei alese în Aprilie 1866 era unul din punctele de căpetenie pentru toată concepţiunea despre noul stat român, şi asupra acestui punct nu mai putea să încapă nici o şovăire, precum nu a încăput nici asupra celor-lalte: unirea, independenţa, sistemul reprezentantiv. Tocmai această consecvenţă neabătută trebuia să'i apere de imputarea servilismului, de oare-ce ei, şi în afară de realizarea programului constitutiv de la 1857, erau cunoscuţi prin formularea unui program de organizare internă şi prin cererea ca toate partidele să aducă la cunoştinţa ţării

ideile lor politice precize, de care să se ţie atât în opoziţie cât şi la guvern.

Oamenii publici, cari se caracterizează prin o asemenea atitudine, stau şi cad cu programul lor şi dau ast-fel mai multă garanţie de independenţă. In idea lor despre respectul absolut cuvenit Regelui inviolabil şi neresponsabil, datoria omului de stat este de a avea şi de a manifesta de mai nainte programul său de acţiune în privinţa chestiilor însemnate la ordinea zilei, iar dreptul Coroanei este de a aduce aceşti oameni cu acest program la guvern, dacă îi crede în interesul ţării, fireşte cu aprobarea ulterioară sau anterioară a parlamentului, şi de a'i îndepărta de la guvern, când nu'i mai crede în interesul ţării, cu acelaş acord între Coroană şi parlament.

Din contră, cine nu are şi nu arată de mai nainte convingerile sale asupra viitoarei acţiuni de guvern, sau dacă le are şi le arată în opoziţie, este gata să le părăsească la guvern, acela se va învîrtì tot-dea-una după voinţa altora: în opoziţie se va pleca înaintea suveranităţii de jos, la guvern înaintea celei de sus. Şi ast-fel anti-dinasticii din opoziţie devin adese-ori linguşitorii de la guvern, cu marele pericol că, sub pretext de a atribuì Regelui toate meritele, îi

atribue în fapt toată rĕspunderea şi slăbesc simţimîntul dinastic, deabia statornicit după atâtea peripeţii [1]).

---

[1]) Dintre „junimiştii" politici se tăgădueşte anume fruntaşului lor, d-lui P. Carp, lealitatea statornică faţă de Dinastie, şi prin unele ziare (nu în parlament şi în prezenţa d-lui Carp, căci atunci faptul ar fi fost de mult lămurit şi rectificat) i se aminteşte colaborarea la ziarul *Le Pays Roumain*, despre care se găsesc în cartea *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, vol. II, pag. 85, o notă şi câte-va rînduri dintr'o scrisoare de la 1870 a Principelui Anton de Hohenzollern către Domnitorul nostru, unde se vorbeşte de d. P. Carp şi de „perfidia" acelui ziar „anti-dinastic".

Nu e de mirat ca Principele Anton de Hohenzollern, nedeprins cu exuberanţa de stil a ziarelor noastre şi judecând din punct de vedere occidental, să fi rĕmas impresionat de unele articole anti-dinastice din *Le Pays Roumain* şi să fi presupus d-lui Carp asemenea porniri, de vreme ce îl vedea figurând pe frontispiciul foaei ca unul din redactori.

In fapt lucrurile stau alt-fel. *Le Pays Roumain* a fost o anexă franceză hebdomadară a ziarului român *Ţara* („Ţérra"), fundat în Noemvrie 1867 de un comitet al partidului conservator, compus din Manolache Kostaki, P. Mavrogeni, Prinţul Dimitrie Ghica, generalul Tell, Al. Plagino, B. Boerescu, care a încredinţat redacţia lui N. Blaramberg şi Aristid Pascal, iar pentru a avea şi un reprezentant moldovean, s'a adresat la d. P. Carp, pe atunci în Paris. Propunerea fiind făcută în numele întregului partid conservator, d. Carp a primit să figureze în redacţia noului ziar, şi astfel a apărut la 12 (24) Noemvrie 1867 *Le Pays Roumain, revue hebdomadaire*, cu notiţa:

> „La direction politique du *Pays Roumain* est confiée à Mm. Nicolas Blaramberg, Aristide Pascal et Pierre Carp. La direction littéraire, à M. Ulysse de Marsillac."

Mai constituţional admisibilă decât acea imputare de guvern personal era cererea d-lui P. Grădişteanu ca parlamentul, deabia ales în Ia-

---

Cum a înţeles comitetul fundator al ziarului atitudinea sa faţă de Coroană, se vede din următoarea declarare publicată tot în acel numĕr începĕtor de la 12 (24) Noemvrie 1867:

„Qu'il soit bien entendu que, tout en combattant le ministère actuel (Golesco-Bratiano), nous professons le respect le plus profond pour l'auguste fondateur de la dynastie à qui la nation a confié ses destinées, et que nous regarderions comme une trahison indigne de nous toute atteinte portée au trône sur lequel nous sommes si heureux et si fiers de saluer le dévouement patriotique, les vertus publiques et privées, la générosité sans bornes du fils de l'antique maison des Hohenzollern devenu le chef de la nation roumaine."

In *Le Pays Roumain*, ca şi în *Ţara* (încetate de altminteri în decursul anului 1870), articolele nu erau semnate. Dintre puţinele articole scrise de d. Carp nu se referă nici unul la Coroană; zilnica stăruinţă în redactarea ziarelor o punea N. Blaramberg, care însă peste puţin timp s'a aruncat în cunoscuta opoziţie anti-dinastică. Că articolele anti-dinastice din *Pays Roumain* cad în rĕspunderea sa personală, se poate constata şi dintr'o discuţie a Camerei. Cu prilejul furtunoaselor desbateri din Ianuarie 1871 relative la scrisoarea Domnitorului pretinsă către Auerbach, Aristid Pascal se arătase destul de respectuos pentru Coroană, pe când N. Blaramberg fusese cât se poate de agresiv în contra Domnitorului (în discursul sĕu îi amintise soarta Impăratului Maximilian din Mexico); asupra unei asemenea deosebiri de atitudine între cei doi redactori de la *Le Pays Roumain* (d. Carp încetase or-ce relaţie cu ziarul după intrarea sa în ministerul Manolache Kostaki, la 20 Aprilie 1870) d. Nicolae Ionescu atacă pe Blaramberg, iar acesta

nuarie, să fie îndată disolvat şi alegerile făcute în timpul cel mai scurt. Căci în adevĕr ministerul Teodor Rosetti-Carp fiind luat din elemen-

---

îi rĕspunde cu următoarele cuvinte, zise „în chestie personală" (şedinţa Camerei de la 30 Ianuarie 1871):

„D. Nicolae Ionescu a profitat de oare-care cuvinte zise de onor. d. Pascal spre a 'mi adresa o diatribă din cele mai pasionate. Faptul de a fi colaborat cu acesta la redacţiunea unei foi, care — prin parantes — a încetat, este după d-sa de ajuns pentru ca vederile noastre să fie negreşit identice. Mai întîi de unde ştie d-sa, dacă tocmai *aceste divergenţe ce se manifest astăzi nu sunt cauza ce a contribuit mai mult la încetarea organului în cestiune.*"

Prin urmare nu este drept a atribuì d-lui Carp articolele antidinastice din *Le Pays Roumain*. Cel mult i se poate imputa de ce nu s'a retras de la redacţia ziarului, îndată ce au apărut asemenea articole. Dar şi aici îl scuză împrejurarea că însuş comitetul conservator, care îl chemase la colaborare şi care era compus din bărbaţii cei mai autorizaţi ai partidului, nu crezuse de cuviinţă să facă vre-o manifestare contrară.

Am adăogat această lungă notă la textul expunerii de mai sus, fiind-că întregul epizod este caracteristic pentru uşurinţa, cu care şi vechiul partid conservator trata pe atunci chestia dinastică. De altminteri toată critica adresată în contra colaborării d-lui Carp la acele ziare este indiferentă pentru afirmarea din textul nostru, că atitudinea grupării politice numite „junimistă" nu a şovăit nici-odată în privinţa respectului datorit Coroanei; căci această grupare ca grupare politică datează din primă-vara anului 1871, precum se arată în volumul I, pag. 40—48, şi numai de atunci încoace a putut fi vorba de un program politic „junimist" şi de consecventa lui respectare, iar ziarele *Ţara* şi *Le Pays Roumain* încetaseră în decursul anului 1870.

tele opoziţiei, fie cât de moderate, avênd prin urmare înţelesul unei schimbări de regim, încrederea ce i-o acordase Regele trebuia să fie completată prin încrederea parlamentului, şi d. P. Grădişteanu presupunea, că acel parlament Brătienist nu putea să susţie nici un act al noului guvern.

Dar situaţia era prea încordată în momentul căderii lui Ioan Brătianu şi teama de darea lui în judecată prea mare pentru ca majoritatea de atunci să nu fi fost accesibilă unor considerări de prudenţă, şi pe de altă parte starea finanţiară periclitată prin creşterea agiului reclama cel puţin stricta păzire a normei budgetare, adecă votarea la timp a veniturilor şi cheltuelelor statului pentru anul viitor.

Fireşte că dacă membrii noului cabinet şi-ar fi interpretat misiunea politică numai în sensul unui minister de transiţie, ar fi trebuit să disolve îndată parlamentul fără privire la situaţia finanţiară şi la resbunările politice de prevĕzut. Dar tocmai în concepţiunea lor de guvern chestia finanţiară era de o însemnătate covîrşitoare în acel moment, şi datoria de a pregătì terenul favorabil pentru neapăratele reforme interne presupunea împiedecarea pornirilor de rĕsbunare politică, de care era turburată o mare parte a

opoziţiei-unite şi pentru a căror legitimare se invoca exemplul partidului liberal de la 1876 cu darea în judecată a tutulor miniştrilor conservatori.

Din aceste puncte de vedere prealabila regulare a budgetului şi întârzierea disolvării parlamentului erau de la sine indicate. Prima condiţie, cea relativă la budget, fusese şi pusă de d. Carp şi primită de demisionarul Ioan Brătianu în numele partizanilor săi. Astfel guvernul a cerut şi a dobîndit îndată de la Cameră votarea budgetului *en bloc*, şi la 1 Aprilie în bună regulă constituţională s'a pormulgat noul budget al statului. Din acel moment dispăruse chiar şi pretextul de a mai vorbì de „guvern personal“: votându-i-se de Cameră budgetul, ministerul Rosetti-Carp a fost recunoscut ca o necesitate a momentului şi a primit sancţiunea ţării legale, şi totdeodată i s'a întărit autoritatea în vederea importantelor măsuri de luat spre cea mai grabnică înlăturare a agiului.

Până a nu închide parlamentul, guvernul face să se voteze legea pentru rĕscumpărarea monopolului pulberelor, prezentată de ministerul Brătianu în ultimele sale zile [1]), şi o promulgă la

---

[1]) Vezi mai jos discursul 78.

9 Aprilie, precum cu o zi mai nainte promulgase legea pentru continuarea fortificaţiilor, accentuând îndată deosebirea de conservatorii din opoziţia-unită, cari se pronunţaseră încontra acestor lucrări, dar pe care le-au continuat şi ei când au ajuns la guvern.

Ministerul de la 23 Martie 1888 în primele zile ale funcţionării sale, alături de lupta din parlament şi de obişnuitele frămîntări ale schimbărilor de regim, este mai ales preocupat de răscoala ţăranilor. Isbucnită în câteva sate din judeţul Ilfov, mişcarea se întinde curênd şi peste judeţele învecinate. Ţăranii, unii ademeniţi şi de bună credinţă, alţii ca pretext, cer cu sgomot pămênt fie de la stat, fie de la particulari. Câtă vreme actele de violenţă se îndreptează numai încontra autorităţilor comunale, guvernul încearcă înlăturarea lor prin blândeţe; când însă ţăranii instigaţi atacă viaţa oamenilor şi proprietăţile particulare, o reprimare mai aspră devine inevitabilă, şi guvernul se vede pus în trista necesitate de a trimite armata încontra celor răsvrătiţi. La 12 Aprilie un comunicat al *Monitorului* poate anunţa, că ordinea este pretutindeni restabilită.

Faţă de această grabnică potolire şi de faptul, că răscoala n'a avut alte urmări, nu mai are

importanţă să cercetăm, cine au fost adevĕraţii ei instigatori şi dacă erau fundate învinuirile aduse de *Voinţa Naţională* încontra unor membri ai opoziţiei-unite şi încontra conivenţelor presupuse cu nişte agenţi ruseşti, nici dacă se amestecaseră şi socialiştii.

Inainte de încetarea răscoalei ţărăneşti, la 4 Aprilie, guvernul închide sesiunea parlamentară, şi mesagiul se mărgineşte a releva „regularea la timp a situaţiunii finanţiare". Acum miniştrii pot întrebuinţa puţinele luni ce le mai rĕmân până la începerea campaniei electorale, pentru discutarea în consiliu şi elaborarea definitivă a principalelor proiecte de legi, nu numai a celor indicate pentru prima sesiune 1888—1889, ci şi a celor destinate întregei legislaturi de patru ani, lucrare de cea mai mare însemnătate pentru un guvern, ai cărui membri propuseseră încă în Camera de la 1881 un program de organizare internă şi vedeau în aplicarea lui treptată scopul principal al luptei lor politice în „Era nouă" a Regatului Român. Totodată era o chestie de corectitudine constituţională ca programul legislativ să fie adus la cunoştinţa ţării înainte de alegeri, pentru a devenì ceea ce se numeşte „platforma electorală". Un stat cu sistem repre-

zentativ cere neapărat o educaţie politică a corpului electoral şi trebue să'i deştepte cât mai multă pricepere şi considerare a problemelor de interes general. Ast-fel guvernul, disolvând parlamentul la 8 Septemvrie şi hotărînd alegerile pentru începutul lui Octomvrie 1888, publică totodată prin chiar *Monitorul oficial* principalele sale proiecte de legi şi le însoţeşte de un „Apel către alegĕtori", al cărui text îl reproducem aici:

In faţa apropiatelor alegeri pentru Cameră şi Senat, guvernul se crede dator a expune Ţărei vederile sale asupra situaţiei interne şi a reformelor ce le reclamă.

Generaţiei, care ne-a precedat şi din care avem încă în mijlocul nostru câţi-va reprezentanţi de frunte, i-a fost dat să-şi îndeplinească marele ei program naţional. Puternica aspirare a Românilor spre cultura occidentală a fost satisfăcută în formele ei generale. Pe felurite căi şi după diferite idei de partid, a căror diferinţă însă era adeseori mai mult aparentă decât reală, premergĕtorii noştri au fondat monarchia constituţională a României sub Dinastia victoriosului Rege Carol I.

Opera trecutului este terminată.

Ceea ce se impune acum generaţiei noastre este organizarea temeinică a Ţărei în lăuntrul cadrului constituţional, în deosebi regularea situaţiei economice, descentralizarea administrativă şi independenţa magistraturei.

In ultimii ani ai luptelor parlamentare, cererea acestei opere de reformă, deja prea amânată, s'a produs cu stăruinţă şi i s'au indicat şi unele baze.

Acum în fine a sosit momentul de a concentra activitatea politică asupra reformelor necesare, şi guvernul şi-a îndeplinit datoria de a prezenta Ţărei pe cele mai decizive, nu sub forma vagă şi nefolositoare a unui program de dorinţe generale, ci sub forma preciză a chiar proiectelor de legi elaborate în amĕnuntele lor.

Tendinţa acestor proiecte de primă necesitate, care, după convingerea guvernului, vor trebuì să formeze obiectul desbaterilor parlamentare în noua legislatură, se poate rezuma astfel:

Relativ la situaţia economică, cea dintâi preocupare a noastră a trebuit să fie soarta sătenilor şi a meseriaşilor. Intre dênşii şi elementele conducătoare ale unui popor există o solidaritate de interese, care nu se poate ignora fără o grea rĕspundere naţională. A stîrpì şi a prevenì proletariatul în sate şi în oraşe este idealul pe care 'l urmărim; şi

dând săteanului toate înlesnirile putincioase pentru împroprietărire, căutând, pre cât atîrnă de guvern, a introduce o mai mare echitate în raporturile dintre proprietari şi săteni, procedând la o organizare administrativă, care să pună populaţia la adăpostul abuzurilor biurocraţiei inferioare, credem a realiza un progres serios. Cât pentru meseriaşi şi lucrători, legea asupra meseriilor va stabilì între dênşii o puternică asociare ce 'i va apăra în contra ignoranţei, a neajunsurilor bătrîneţei şi a accidentelor.

In privinţa reformei administrative, prin proiectele de lege asupra organizării comunelor rurale şi asupra organizării administraţiei generale s'a deosebit cu desăvîrşire comuna rurală de cea urbană şi s'au luat deasupra celei dintâi sarcinile şi îndatoririle complicate ce o apasă astăzi şi o împiedică a avea o viaţă proprie mai sănătoasă, bazată pe interesele ei fireşti. Siguranţa publică greu compromisă se va sporì în mod simţitor prin mărirea numĕrului şi micşorarea circumscripţiilor agenţilor direct însărcinaţi cu paza ei şi totdeodată se va reduce din administraţia zilnică a comunelor acel formalism sec, care nu face decât a înlesnì abuzurile şi vexaţiunile de tot soiul. Suprimând din organizarea judeţeană comitetele permanente şi înlocuindu-le cu

noile comitete instituite pe lîngă fie-care căpitănie, cărora li s'a dat un cerc mai larg de acţiune, se va face un pas înainte pe calea adevĕratei descentralizări şi a participării reale a cetăţenilor la afacerile administrative.

Instituirea căpităniilor generale întinde această descentralizare asupra tutulor administraţiilor civile ale Statului, unde astăzi enorma îmbulzeală a lucrărilor în biurourile ministeriale face din ce în ce mai anevoioasă o soluţiune grabnică şi dată în cunoştinţă de cauză a diverselor cestiuni. Proiectele de legi asupra organizării comunelor urbane, asupra înfiinţării unei gendarmerii, asupra admiterii şi înaintării în funcţiunile administrative, asupra perceperii dărilor comunale şi judeţene, în fine asupra modificărilor de introdus în legea actuală electorală comunală şi judeţeană, vor complecta organizarea proiectată şi vor forma un cod administrativ coordonat, care va căuta să desvolte instituţiunile fără a produce confuzia ce ar rezulta din o reformă prea radicală.

In justiţie, guvernul propune Corpurilor Legiuitoare inamovibilitatea pentru curţile de apel, pentru preşedinţii de tribunale şi pentru judecătorii de instrucţie, aceştia în deosebi pentru a fi la adăpost de bănuiala

influenţelor guvernamentale. Intră fireşte în vederile guvernului de a întinde inamovibilitatea la toate organele legii, treptat cu învăţămintele experienţei, şi de a complecta reforma prin ameliorarea retribuţiunii magistraţilor. Legea pentru organizarea judecătorească s'a mai preocupat a pune la dispoziţia sătenilor justiţia simplă şi expeditivă ce nu i-au putut-o da judecătoriile comunale.

In administrarea finanţelor, guvernul îşi propune a remania unele din impozite pe baze mai echitabile, spre a putea desfiinţa acele dări, pe care opinia generală le consideră ca mai îngreuitoare şi mai nedrepte, precum taxa asupra rachiurilor şi spirturilor şi taxa de 5% asupra funcţionarilor; a reforma instituţia creditelor agricole, a căror situaţie inspiră legitime îngrijiri, spre a micşora pagubele eventuale ce pot aduce Statului şi spre a le pune în stare să respundă în realitate la necesităţile cultivatorilor, pentru care au fost create; în fine, a restabilì valoarea monedei fiduciare astăzi în circulaţie, restituind datoria provenită din biletele ipotecare şi luând toate celelalte mĕsuri necesare spre a scăpa comerciul şi creditul public de neajunsurile agiului şi a împedeca reîntoarcerea sa.

In departamentul cultelor şi al instrucţiunii publice sunt deocamdată două mari trebuinţe de satisfăcut. Este întâi îmbunătăţirea soartei clerului de mir; pentru acest scop Sf. Sinod îşi va termina în sesiunea de toamnă proiectul început pentru organizarea eparchiilor; iar o parte a mijloacelor materiale cerute, se va procura din monopolizarea în favoarea preoţilor mireni a producerei şi vînzărei unor obiecte necesare cultului religios. A doua trebuinţă urgentă este întinderea învăţămîntului real; actualele gimnazii reale vor fi complectate până la 7 clase (s'a şi făcut începutul cu cel din Brăila), şi absolvenţilor li se va deschide intrarea legală la facultăţile de ştiinţe şi de medicină, precum şi la şcoala superioară de poduri şi şosele. O asemenea direcţie dată unei părţi a învăţămîntului public de la clasicismul exclusiv de astăzi spre studiile mai practice ne îndreptăţeşte a spera accelerarea mişcării economice şi industriale şi înfrînarea tendinţei spre funcţionarism.

Acestea sunt reformele principale, pe care ministerul le crede indicate în starea actuală a Ţărei.

Rĕmâne acum ca d-v., d-lor alegĕtori, să hotărîţi prin reprezentanţii ce-i veţi alege, dacă primiţi — în tendinţa lor generală — aceste idei de reformă, fără de care, după

convingerea noastră, Ţara va cădea în nişte lupte sterile ce vor întîrzia propăşirea şi întărirea naţiunii.

Făcênd acest apel, ne adresăm cu încredere la cugetul înţelept şi cumpătat al poporului român.

T. G. Rosetti, P. P. Carp, T. Maiorescu, Al. Ştirbei, General Barozzi, M. Germani, Al. Marghiloman.

Bucureşti, 12 Septemvrie 1888.

Cele mai multe proiecte de legi astfel anunţate au şi fost înfăptuite în epoca de peste şeapte ani a regimului conservator de la 1888 până la 1895 şi li s'au putut adăoga şi altele. Aşa fiind, numeroasele obiecţiuni deşteptate prin apelul de mai sus şi prin forma publicării lui, nu ne par de cât simptomele premergĕtoare ale or-cărui progres. Nu era lucru uşor de a înlocuì abstracţiunile de până acum cu mĕsuri precize de organizare şi de a cere, în contra ademenirilor electorale şi a făgăduelilor zadarnice, onesta executare a unui program politic manifestat. Lupta era neapărată şi prevĕzută. Dar, cu toate împotrivirile, precedentul a prins rădăcini, şi atât ministerul L. Catargi de la 18 Decemvrie 1891, cât şi ministerul Dimitrie Sturdza de la 14 Fevruarie 1901 au anunţat ţării de mai

nainte şi cu preciziunea cerută vederile politice ale guvernului lor şi le-au şi realizat. Abaterea d-lui Dimitrie Sturdza la Octomvrie 1895, când în chestia transilvană a luat la guvern o atitudine contrară celei susţinute în opoziţie, a avut urmări aşa de nefericite pentru d-sa, încât nu credem că de acum înainte se va mai repeta o asemenea eroare.

Şi astfel putem afirma că s'a statornicit o îndreptare în chiar cugetul oamenilor noştri politici — lucru mult mai important de cât vremelnicile legi croite în controverse şi modificate după împrejurări. In ceea ce priveşte însă legile, violentele critice ale liberalilor în contra proiectelor noului guvern, în contra legii meseriilor, taxată de reacţionară, a jandarmeriei rurale, a monometalismului de aur, etc., ele au fost în curînd rĕsbunate prin necesitatea ce au simţit-o liberalii înşii de a le respecta şi în parte de a le înfăptuì.

In mijlocul acestor discuţii se apropie alegerile generale. In afară de pregătirea operei legislative pentru organizarea internă, a cărei însemnătate era prea puţin pricepută, guvernul în cele şase luni ale activităţii sale putuse atrage atenţia prin alte fapte caracteristice. De relevat este depărtarea companiei străine „Lem-

berg-Czernowitz-Iassy“ de la exploatarea liniei ferate Iaşi-Roman-Iţcani şi trecerea administraţiei ei asupra statului român — mĕsură de mult cerută, dar tot-deauna ocolită de guvernul liberal de teama jignirii intereselor unor partizani fruntaşi ca Beizadea Dimitrie Ghica şi Mihail Kogălniceanu, reprezentanţii români ai acelei societăţi abuzive; şi este mai ales de relevat surprinzĕtoarea scădere şi în curînd desăvîrşita stîrpire a agiului obţinută printr'o serie de dispoziţii, despre cari vom vorbì în capitolul următor.

Dar toate aceste nu înlăturau impresia de nedomirire, de care erau coprinşi mulţi alegĕtori faţă de guvernul „junimist“. In locul schimbărilor radicale în personalul administrativ şi judecătoresc, cu care erau deprinşi la venirea unui nou regim şi pe care o cereau cu stăruinţă unii membri ai opoziţiei-unite („cu mătură şi cu rĕşină!“ strigau ei pe atunci), ei vedeau acum ocrotirea multor funcţionari ai regimului trecut şi nu înţelegeau, că aceasta era din partea guvernului anticiparea marei reforme, a cărei trebuinţă deabia peste vr'o 14 ani avea să fie mai obşteşte simţită: stabilitatea — pe cât se poate — a funcţionarilor statului, judeţului şi comunei. Pe de altă parte opinia publică nu putea rubrica noul

guvern în nici una din vechile despărţiri de partide, aşa cum se prezentau în acel moment. Căci de şi se ştia că „junimiştii" aveau principii conservatoare, reintrarea lor în organizarea partidului nu era încă făcută, de vreme ce vechii conservatori se aflau confundaţi cu atâtea elemente disparate din opoziţia-unită.

Aceste nedomiriri prevesteau, că rezultatul viitoarelor alegeri nu se va rezuma în formula obişnuită: atâţi guvernamentali, atâţia din opoziţie, ci va cuprinde fermentul unei evoluţii, din care deabia mai târziu se va înjgheba adevăratul minister al acestei epoci conservatoare: ministerul Lascar Catargi-Carp.

Deocamdată şi în însăş campania electorală de la Septemvrie-Octomvrie 1888, opoziţia-unită începe prin a'şi desminţi declararea, că nu recunoaşte revizuirea Constituţiei şi este silită să i se supună.

Acum mai ales reiese importanţa faptului, că guvernul „junimist" este în esenţă un guvern conservator; el înlesneşte apropierea elementelor similare din opoziţia-unită şi impune vechilor conservatori desfacerea de nefireasca legătură, mai ântâi de coaliţia cu Dimitrie Brătianu, apoi şi de împerecherea cu grupul Vernescan. In curênd toţi conservatorii redobândesc şi curajul şi

demnitatea de a se numì sincer ceea ce sunt, adecă partid conservator, părăsind confuzia etichetei de „conservator-liberali“ sau „liberal-conservatori“, la care îi coborîse teama de impopularitate şi compromiterea cu grupuri politice străine de chiemarea lor proprie.

Astfel alegerile generale, terminate la 14 Octomvrie 1888, dau—precum se şi prevedea—o mare majoritate de elemente conservatoare. Se aleg toţi fruntaşii vechiului partid de ordine, mulţi „junimişti“, prea mulţi „Vernescani“, dar se aleg şi destui liberali, printre cari M. Kogălniceanu, Dimitrie Brătianu, D. A. Sturdza, Gh. Chiţu, N. Fleva, Take Ionescu, etc., se aleg şi doi socialişti [1]. Prin insistenţa energicului primar al Capitalei, Em. Protopopescu-Pake, căruia n'ar fi trebuit să i se cedeze, s'a opus lui Ioan Brătianu în Bucureşti candidatura „liberal-conservatoare“ a bancherului Zerlendi [2]. Cu toate aceste, ca rezultat final, opoziţia liberală a putut număra în Cameră şi Senat vr'o 40 de membri, şi acest număr apare ca o notă favorabilă în deosebire de „unanimităţile“ guvernamentale, cu

---

[1]) Vezi mai jos discursul 79.

[2]) Precum de altminteri sub regimul liberal, de şi printr'un contrast mai puţin supărător, se opusese odinioară lui C. Bozianu necunoscutul Dr. Severin.

care unele alegeri ulterioare, mai ales cele de la 1895 şi 1901, au compromis regimul constituţional şi au dovedit şi mai mult sterilitatea revizuirii de la 1884.

Noul Parlament se deschide la 1 Noemvrie 1888, cu 15 zile înainte de termenul ordinar. Faţă de rezultatul alegerilor şi după toată tendenţa ministrului-prezident Teodor Rosetti, care lucrase în înţelegere cu Lascar Catargi, cabinetul trebuia să fie modificat în compunerea sa, pentru a exprima o primă fază a apropierii tutulor conservatorilor. Modificarea se face însă cu multă greutate, şi situaţia parlamentară devine de la început nesigură, precum se vede îndată la compunerea biuroului. Pe când în Cameră alegerea de prezident a lui Lascar Catargi, primită de guvern, izbuteşte cu mare majoritate, în Senat se alege generalul Florescu în contra candidatului guvernului Nicolae Krezzulescu.

In asemenea împrejurări tratările pentru reconstruirea Cabinetului sunt foarte anevoiase. Dar în sfîrşit, după 11 zile şi după ce „junimiştii" fac concesia de a primì alături de ei pe G. Vernescu, pentru care stăruia—pe lângă cei doi prezidenţi ai Corpurilor Legiuitoare— îndeosebi şi generalul Manu, se convine asupra ur-

mătoarei liste ministeriale, al cărei decret de numire apare la 12 Noemvrie 1888:

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,
G. Vernescu, justiţie,
General G. Manu, rĕzboi,
P. P. Carp, afaceri streine,
Al. Lahovari, domenii,
T. Maiorescu, culte,
Al. B. Stirbei, interne,
Men. Germani, finanţe,
Al. Marghiloman, lucrări publice.

Inainte de a se prezenta parlamentului guvernul astfel modificat, se petrece la Palat o scenă de o solemnitate excepţională. Regele convoacă (Vineri, 11 Noemvrie, 10 ore seara) pe cei doi prezidenţi ai corpurilor legiuitoare împreună cu toţi miniştrii şi, aşezând în jurul mesei la dreapta sa pe Lascar Catargi (probabil ca fost Locotenent Domnesc), la stînga pe generalul Florescu, de şi prezident al Senatului, şi după ei pe miniştri, întreabă întâi pe Lascar Catargi, arătând cu un gest circular persoanele designate pentru ministerul modificat, dacă acest guvern, ast-fel compus, este expresia majorităţii şi va avea sprijinul său? La această întrebare L. Catargi rĕspunde

afirmativ şi declară că 'i va da tot sprijinul. In acelaş sens se exprimă şi generalul Florescu.

După aşa solemnitate şi cu aşa întărire se înfăţişează a doua zi noul Cabinet înaintea parlamentului. Dar tăria este numai aparentă. In mesagiul deschiderii, care de astădată, conform cerinţelor formulate de noi în opoziţie, cuprinde în mod exact reformele propuse ca temă a lucrărilor pentru acea sesiune, se indicau proiectele de legi pentru înstrăinarea unor părţi din bunurile statului în folosul ţăranilor, pentru tocmelile agricole, pentru retragerea biletelor hipotecare şi pentru organizarea judecătorească. După stagnaţiunea ultimilor ani ai regimului liberal, mulţi conservatori aleşi aveau dorinţa sinceră de a contribuì cu munca lor la indeplinirea operei legislative, pentru care fuseseră chemaţi, şi înainte de a se termina întroducerea istorică a volumuluĭ de faţă, vom arăta rezultatul activităţii lor. Dar deabia începuseră secţiile parlamentului să se ocupe cu discutarea proiectelor de legi, când se vĕd împiedecate prin tot felul de incidente şi constată cu mirare, că cei doi prezidenţi sunt aceia cari fac greutăţi guvernului. Indeosebi Lascar Catargi caută prilejul de a'şi arăta nemulţumirea şi de a se retrage de la prezidenţa Camerei. Prilejul îl gă-

seşte uşor. Împreună cu N. Blaramberg propune „a se declara Brăila şi Galaţii porturi-france pe 10 ani“, şi când guvernul se pronunţă contra (Al. Lahovari, în şedinţa de la 13 Ianuarie 1899, nu se poate oprì de a zice: „Scenele triste, la cari asistăm de două zile, îmi aduc aminte un cuvênt ce l'am auzit adineori de la un spiritual coleg din Cameră: aici pare a nu mai fi vorba de porto-franci, ci de porto-folii“) şi când Camera, după trei zile de desbateri, respinge propunerea, Lascar Catargi îşi dă demisia din prezidenţă şi, vĕzêndu-se reales, şi-o renoeşte cu stăruinţă, aşa încât Camera la 19 Ianuarie îşi alege un alt prezident în persoana fostului ministru „al junei drepte“ de la 1870, Constantin Grădişteanu [1]).

Incidentul cu Lascar Catargi este semnalul altor dificultăţi parlamentare, cari se concentrează în cererea depusă de N. Blaramberg în numele a 22 deputaţi (printre cari G. Apostoleanu, G. Em. Lahovari de la *Indépendance Roumaine*, G. Panu) de a se da în judecată cabinetul „d-lui I. C. Brătianu în cele douĕ ultime formaţiuni

---

[1]) Şi N. Blaramberg crede de cuviinţă să'şi dea demisia din vice-prezidenţă, însă demisia îi este îndată primită şi în locul său se alege E. Protopopescu-Pake.

Dealtminteri Lascar Catargi, ajuns însuş în capul guvernului, chiar după o nouă disolvare a Camerei, nu mai revine la cererea porturilor france.

ale sale“. Propunerea era cu atât mai insidioasă, cu cât se ştia că „junimiştii“ din guvern erau adversarii ei hotărîţi, pe când cei mai mulţi conservatori din opoziţia-unită o aprobau, iar Lascar Catargi voia îndeosebi să'şi răsbune pentru darea sa în judecată de la 1876. Desbaterile ce urmează slăbesc autoritatea guvernului şi în decursul lor să trădează un fel de conivenţa între opoziţie şi cel puţin unul din membrii cabinetului modificat. Căci pe când la aprinsa discuţie iau parte dintre deputaţi d-nii G. Panu, N. Blaramberg, Lascar Catargi, Al. Enacovici, vorbind pentru darea în judecată, şi d-nii Take Ionescu, Gr. Chrisenghi, M. Kogălniceanu vorbind contra, dintre miniştri nu intră în luptă decât d. Carp şi autorul scrierii de faţă, pronunţându-se fireşte încontra acuzării. Însă în vremea, în care cel din urmă vorbea de la tribună şi cita tocmai precedentul cu darea în judecată a lui Lascar Catargi de la 1876 ca o greşală a liberalilor ce nu trebuia imitată, se aude deodată întrerupt cu violenţă de un coleg al său de pe banca ministerială, de ministrul de justiţie G. Vernescu, care vine în ajutorul lui N. Blaramberg (vezi mai jos discursul 92 în şedinţa Camerei de la 31 Ianuarie 1889). Din această singură scenă se poate înţelege mai bine decât din or ce explicare situaţia anormală a minis-

terului Teodor Rosetti, modificat la 12 Noemvrie 1888.

Cât pentru însăş propunerea Blaramberg, ea — după felul propuitorului — păcătuia de la început prin exagerare, cuprinzênd între punctele de acuzaţie şi chestia Basarabiei şi a Dunării. Pentru a face propunerea mai acceptabilă în ochii majorităţii, dd. Nicu Filipescu, Iacob Negruzzi, Ioan Marghiloman şi alţii, se încearcă să o amendeze şi să o mărginească la „violările de lege şi delictele de drept comun, în afară de or ce preocupaţiune politică". Ivindu-se însă îndoeli, dacă legea asupra responsabilităţii ministeriale admite asemenea amendamente, noul prezident al Camerei, C. Grădişteanu, în şedinţa de la 2 Fevruarie 1889 pune primitiva propunere Blaramberg la vot, şi curiosul rezultat este, că — după ce se declară „votanţi 160, abţineri 1" — din urne ies totuşi 161 bile, 80 albe şi 81 negre. Pe când se aud strigăte că votul este nul, prezidentul îl declară valabil şi prin urmare propunerea respinsă.

Insă în vederea numeroaselor incriminări şi faţă de împărţirea Camerei în două tabere aproape egale, vernescanul Ilariu Isvoranu depune peste câteva zile o nouă propunere de acuzare (semnată şi de dd. Nicu Filipescu, C. M. Stroici, A.

Cămărăşescu, etc.) cu scopul de a fi cel puţin trimisă „în studiul unei comisiuni de informaţiuni", conform art. 15 al legii asupra responsabilităţii ministeriale. Própunerea se primeşte la 9 Fevruarie cu 101 voturi contra 41—atât era de redus numĕrul „junimiştilor" rĕmaşi credincioşi; dd. Dimitrie Brătianu, C. T. Grigorescu, G. D. Pallade declară că se abţin, dar nu votează contra. In comisia de informaţiuni, compusă din 7 membri, se aleg dd. C. Olănescu, Vericeanu, Enacovici, Iancovescu, Pesiacov, G. Apostoleanu (în locul demisionatului Tzony); se alege—după a sa stăruinţă—şi N. Blaramberg, cu toate că legea opreşte pe cel ce a semnat propunerea de dare în judecată de a face parte din comisia de informaţiuni, dar politicianii interpretează, că vechia propunere căzuse şi că propunerea Ilariu Isvoranu nu era semnată şi de Blaramberg.

După lege comisia de informaţiuni trebue să înainteze raportul ei în 10 zile, poate însă cere de la Cameră prelungirea terminului. In fapt, raportul (făcut fireşte de N. Blaramberg) nu se depune decât în Ianuarie 1890, precum vom arăta mai jos.

Atmosfera parlamentară devine acum relativ mai liniştită; însă ultimele incidente scoseseră

la iveală atâta deosebire de vederi în chiar sînul cabinetului încât putinţa continuării lui sub aceeaşi formaţiune se micşora din zi în zi. Dealtminteri pe când cei trei membri nou introduşi în guvern declaraseră, că primesc reformele propuse de ministerul Teodor Rosetti de la început, şi în deosebi Al. Lahovari ca ministru al domeniilor lucra cu bună credinţă la înfăptuirea legii d-lui Carp pentru vînzarea moşiilor la ţărani, ministrul de justiţie G. Vernescu amâna mereu legea judecătorească, cu toată însemnătatea şi urgenţa ce o avea.

Inainte de isbucnirea inevitabilei crize, ministerul Teodor Rosetti mai poate contribuì la consolidarea ordinei dinastice a Regatului, introducênd formal pe moştenitorul presumptiv al Coroanei în viaţa constituţională. Dacă Regele Carol rĕmânea fără descendenţi direcţi şi de oare-ce atât fratele mai mare, Principele Leopold de Hohenzollern, cât şi nepotul cel mai în vêrstă notificaseră de mai nainte renunţarea lor, Principele Ferdinand, al doilea fiu al Principelui Leopold, devenea moştenitorul presumptiv al Tronului României. Drept aceea în şedinţa Senatului de la 14 Martie 1889 d. Ştefan Greceanu, un vechiu membru al partidului conservator, cunoscut prin îndeletnicirile sale heraldice, face

interpelarea cuvenită asupra înscrierii Principelui Ferdinand în lista senatorilor ca moştenitor al Coroanei, conform art. 76 din Constituţiune. Senatul votează cu unanimitate o moţiune în acest sens, în urma căreia Principele Ferdinand începe să ia parte la şedinţele lui.

Latenta criză ministerială se declară însfârşit cu prilejul unor numiri la curtea de casaţie, făcute de G. Vernescu fără o prealabilă înţelegere în consiliul de miniştri şi cu vizibila tendenţă de a'şi favoriza partizanii personali. Ministrul-prezident, după îndemnul colegilor sĕi junimişti, înaintează Regelui demisia Cabinetului, şi la 29 Martie 1889 se formează un nou minister, a cărui compunere denotă, cu ce scop şi sub ce instigaţiuni fusese introdus d. G. Vernescu în fostul cabinet:

Lascar Catargi, prezident şi interne,

G. Vernescu, finanţe,

General C. Manu, rĕsboi,

Al. Lahovari, externe şi ad-interim lucrări publice,

N. L. Gherassi, justiţie,

C. Boerescu, culte,

Gr. Pĕucescu, domenii.

Că acest minister Catargi-Vernescu însemna, după vorba d-lui Carp, „un pas îndărăt în desvoltarea normală a acestei ţări" şi în evoluţiunea partidului conservator, s'a constatat îndată din prima sa declarare politică. Un adversar isteţ, d. Take Ionescu, interpelează guvernul în chiar ziua înfăţişării lui asupra politicei externe, şi Lascar Catargi rĕspunde, că este pentru „neutralitate" şi adaogă următoarele cuvinte de necrezut din partea unui ministru român după rĕsboiul independenţei: „Tot ce a căpătat o ţară mică ca a noastră e prin bunăvoinţa Puterilor Mari." (Şedinţa Camerei de la 30 Martie 1889). Cine 'şi aduce aminte de discuţiile petrecute în sînul comitetului conservator când cu articolul din *Deutsche Revue* şi mai ales de acţiunea d-lui Carp ca ministru plenipotenţiar la Viena, după care a urmat întrevederea lui Ioan Brătianu cu Principele Bismarck la Gastein (vol. III, pag. 9, 39 şi 40), înţelege tot anahronismul unei asemenea atitudini politice.

Dar şi în afară de aceasta, însăş compunerea noului minister îi da o faţă hipocratică. Sporirea influenţei lui G. Vernescu prin admiterea în cabinet a obscurului său amic Gherassi nu se potrivea cu vederile majorităţii, iar propria sa tre-

cere la ministerul de finanţe însemna părăsirea bunei tradiţii conservatoare de a pune în capul resorturilor mai importante oameni de competenţă, şi era cu atât mai jignitoare, cu cât mĕsurile treptate pentru stîrpirea agiului se aflau în curs de lucrare şi reclamau o deosebită pricepere finanţiară[1]. Camera îşi şi arată nemulţumirea, şi în şedinţa de la 22 Mai 1889 improvizatul ministru de finanţe e in pericol să primească un vot de blam.

Lascar Catargi simte că nu poate guverna cu această Cameră, dacă nu se desparte de Vernescu, şi nu vrea să se despartă, fiind pentru moment identificat cu el în pornirea comună de a da sub judecată pe Ioan Brătianu. Astfel după închiderea parlamentului (8 Iunie 1889) şi înainte de a începe a doua sesiune legislativă, prezidentul consiliului, îndemnat de G. Vernescu, dar încontra părerii lui Al. Lahovari, încearcă să obţie disolvarea Camerei, însă Regele, vĕzênd divergenţa în consiliul de miniştri, hezită şi, în urma demisiei lui Lascar Catargi, însărcinează

---

[1]) Deatunci rĕul precedent, obişnuit la liberali, s'a mai imitat de conservatori numai odată, când cu numirea generalului Manu la finanţe în a. 1899; însă rezultatul dezastros al acestei numiri a fost de natură a ne garanta pe viitor încontra unor rătăciri analoage.

cu formarea cabinetului pe generalul Manu, care se declară în stare să guverneze cu ajutorul „junimiştilor“. E probabil că în acel moment Regele s'a hotărît cu atât mai uşor în favoarea generalului Manu, cu cât participarea „junimiştilor“ la noua formaţiune era o garanţie (şi d. P. Carp a şi pus-o generalului Manu ca o condiţie), că ministerul, lipsit acum de elementul Vernescan, va şti să împedice darea in judecată a lui Brătianu, or care ar fi raportul comisiei de informaţiuni, şi că prin urmare se va evita ţării la 1890 ceea ce nu i s'a evitat la 1876.

Generalul Manu, după înţelegerea cu d. Carp, care îi promite tot sprijinul câtă vreme va continua realizarea programului din „Apelul“ de la Septemvrie 1888, propune d lor Teodor Rosetti, Menelas Germani şi autorului scrierii de faţă intrarea în minister. Cel din urmă refuză, din motive private; şi d. Rosetti refuză la început, însă după declararea generalului Manu, că din participarea sa face o *conditio sine qua non* a întregei formaţiuni, primeşte să fie ministru de justiţie cu rezerva, că îndată ce va fi trecut legea organizării judecătoreşti să se retragă.

Astfel se alcătueşte la 5 Noemvrie 1889 ministerul, numit „concentrat“, cu

Generalul G. Manu la prezidenţă şi interne,
Teodor G. Rosetti la justiţie şi ad-interim la culte,
Al. Lahovari la externe,
Men. Germani la finanţe,
Al. Marghiloman la lucrări publice,
Gr. G. Pĕucescu la domenii, şi
Generalul M. Vlădescu la rĕsboi.

Că formarea acestui cabinet a deşteptat nu numai nemulţumirea lui Lascar Catargi şi a Vernescanilor, dar şi a altor fruntaşi conservatori, s'a vĕzut puţin timp după redeschiderea parlamentului. Generalul Florescu, servind în tot decursul frămîntărilor acestei epoce ca un termometru al atmosferei politice, îşi dă demisia de prezident al Senatului şi în locul său se alege la 13 Decemvrie Nicolae Krezzulescu.

Cu toate greutăţile parlamentare, ministerul o poate duce de la Noemvrie 1889 până la Fevruarie 1891, şi cel puţin dd. Teodor Rosetti şi Menelas Germani mai realizează în acest timp o parte însemnată a reformelor propuse în Septemvrie 1888, iar d. P. Carp, în calitatea de prezident al unei comisii speciale, alcătueşte în vederea apropiatei expirări a tractatelor noastre de comerţ tariful vamal autonom.

Totdeodată cabinetul Manu îşi împlineşte misiunea de a împiedica darea în judecată a fostului guvern liberal. Când N. Blaramberg, ne mai putênd spera disolvarea Camerei şi alegerea unei majorităţi de mai înainte hotărîte pentru condamnare, se vede silit să înainteze raportul, care conchide la darea în judecată, găseşte în întregul minister o energică rezistenţă. Raportul, mai scurt şi mai puţin banal, dar tot aşa de violent ca cele 4 volume ale d-lui Misail de la 1877, vine în discuţia Camerei la 17 Ianuarie 1890; cetirea lui ţine 3 zile, iar desbaterile alte 9. Vorbesc *pentru* darea în judecată dd. G. Panu, G. Apostoleanu, A. Peşiacov, Lascar Catargi (cu acest prilej citeşte scrisoarea sa de la 9 Fevruarie 1878, menţionată de noi în vol. III, pag. 11, nota) şi N. Blaramberg, care ocupă tribuna Camerei 5 zile dearîndul cu atacurile sale; vorbesc *contra* dării în judecată dd. Gr. M. Buiucliu (actual membru la Curtea de casaţie), P. Carp, Take Ionescu, M. Kogălniceanu şi generalul Manu. La votul final şi individual de la 31 Ianuarie 1890 se respinge darea în judecată a lui Ioan Brătianu cu 86 bile contra a 67 şi 4 abţineri, a doua zi se respinge cu majoritate şi acuzarea d-lor Dimitrie Sturdza, Aurelian, Stolojan, Cernat, Nacu,

D. Giani; iar darea în judecată a d-lor Eugenie Stătescu — cel ce propusese acuzarea de la 1876 — şi Radu Mihai întruneşte o majoritate de voturi (la mult bănuitul Radu Mihai chiar 87 contra 59 şi 7 abţineri), este însă respinsă, fiind-că nu ajunge la cele două treimi pe care le cere legea.

Ne mărginim la aceste notiţe, mult mai scurte decât cele relative la darea în judecată a ministerului conservator din volumul II, de vreme ce încercarea de răsbunare politică de la 1889—90 n'a avut gravitatea celei de la 1876—78: mai întâi că la 1876, în lipsa legii de responsabilitate ministerială (promulgată deabia la 2 Mai 1879), Camera liberală îşi arogase atribuţiile judecătorului de instrucţie, chiar şi dreptul de perchiziţie şi de arestare, zdruncinând astfel temelia unui stat constituţional; dar apoi însăş acuzarea de la 1876 a fost primită de unanimitatea liberală, pe când cea de la 1889 a fost respinsă de majoritatea conservatoare, care a dovedit astfel mai multă maturitate şi a confirmat vorba zisă de d. P. Carp în şedinţa Camerei de la 28 Martie 1888: „în politică greşelele se îndreptează, dar nu se răsbună".

Cu înlăturarea dării în judecată a lui Ioan Bratianu şi cu trecerea legii pentru reorganiza-

rea magistraturei în sesiunea extraordinară de la 16 Aprilie la 9 Iunie 1890, încetează activitatea folositoare a ministerului „concentrat“. Generalul Manu crede însă, că poate duce sarcina mai departe, şi după ce la 15 Noemvrie, în chiar ziua deschiderii sesiunii a treia parlamentare, d. Teodor Rosetti îşi dă demisia, precum fusese convenit, se stabileşte o nouă înţelegere cu d. P. Carp, în urma căreia la 16 Noemvrie 1890 ministerul este astfel modificat:

General Gheorghe Manu, prezident şi interne,
Al. Lahovari, externe,
T. Maiorescu, culte şi ad-interim lucrări publice,
Men. Germani, finanţe,
Al. Marghiloman, domenii,
General Vlădescu, răsboi,
Gr. Triandafil, justiţie[1]).

---

[1]) Eliminarea lui Grigore Păucescu a fost cerută de d. Carp, care îl văzuse rău ministru de domenii. Mai târziu însă (în şedinţa Camerei de la 29 Noemvrie 1899) generalul Manu s'a plîns de această separare impusă, numind pe Gr. Păucescu „cel mai bun prieten politic, conservatorul cel mai convins“. Acest „convins“ părăseşte partidul conservator îndată dupa venirea la putere a d-lui Dim. Sturdza în Oct. 1895, şi trece la adversari, fiind recompensat cu o alegere de deputat, puţin timp înaintea morţii sale.

Rezervarea unui portofoliu prin interimatul lucrărilor publice nu putea să însemneze (şi aşa a şi fost prealabil înţeleasă între generalul Manu şi autorul acestei scrieri) decât o mai mare apropiere de d. P. Carp, principalul sprijin al ministerului în Cameră, şi dacă d. Carp ar fi primit să intre în minister, ar fi reluat administraţia domeniilor, iar d. Marghiloman lucrările publice.

Insă situaţia parlamentară la începutul nouei sesiuni se arată aşa de precară, încât după câteva săptămîni nu mai poate fi vorba de complectarea ministerului, ci numai de retragerea lui. Alegerea de prezident al Senatului devine din nou simptomatică; generalul Florescu întruneşte 53 de voturi şi întrece cu un vot pe candidatul guvernului Nicolae Krezzulescu. Se discută între miniştri demisionarea cabinetului; generalul Manu însă declară, că alegerea prezidenţială se va rectifica printr'un vot de încredere dat guvernului, dar că în cazul unei dificultăţi viitoare e dispus să ceară disolvarea Senatului.

Noua dificultate nu întârzie de a se prezenta. Fără a ne oprì la incidentele precursorii, în cari opoziţia profită de slăbiciunea guvernului pentru a'i impune cheltueli exagerate, precum sînt cele

17 milioane ale liniei Galaţi-Bêrlad şi altele[1]), trecem la însuş momentul căderii.

In discuţia secţiilor Senatului rĕmăsese încă de pe vremea ministerului Rosetti-Carp proiectul unei reforme parţiale a învăţămîntului public, propus de autorul scrierii de faţă. Ajungênd acum legea la ordinea zilei, adversarii „liberali-conservatori“ ai guvernului, în deosebi generalul Florescu, ajutat între culise de Lascar Catargi şi G. Vernescu, se pun în înţelegere cu „naţional-liberalii“, şi în şedinţa de la 14 Fevruarie 1891 fac pe Senat să adopte cu 52 voturi contra 50 o moţiune de suspendare, „fiind „că proiectul nu corespunde la aşteptarea generală în privinţa rezolvării marilor cestiuni relative la direcţiunea învăţămîntului secundar şi „la organizarea facultăţilor“.

Semnăturile acestei moţiuni, în care dd. Constantin Esarcu şi Petru Poni se intîlneau cu dd. Zerlendi, Buşilă, Şoarec şi Plesnilă, arătau din capul locului, că aici nu era vorba de învăţămîntul public, ci de alte interese. Asupra desbaterilor, care au ocupat 13 şedinţe aie Senatului, nu mai insistăm, de oare-ce obiectul lor a fost înlăturat. S'ar cuvenì să relevăm numai

---

[1]) Vezi mai jos discursul 107.

lungul discurs de 4 zile, ţinut de d. Dimitrie Sturdza în contra proiectului; însă viitorul şef „naţional-liberal“, luând stenogramele cuvîntării sale spre a le revedea, nu le-a mai restituit Senatului, şi ast-fel a dispărut din analele parlamentare un discurs, al cărui spirit reacţionar pusese un moment pe gânduri întregul partid liberal [1]).

In consiliul ţinut înaintea Regelui după votul Senatului, toţi miniştrii (afară de cel de culte, care se abţine) propun disolvarea Senatului. Cu deosebită tărie insistă Al. Lahovari, care numeşte moţiunea una din acele intrigi, în contra cărora se îndrepta tocmai acţiunea de însănătoşare a partidului conservator de un an şi jumătate încoace; chiar şi moderatul ministru al justiţiei, d. Triandafil, se pronunţă pentru disolvare. Generalul Manu însă refuză de a o cere, şi ast-fel nu rĕmâne decât demisionarea cabinetului întreg şi instalarea unui nou minister, format la 21 Fevruarie 1891, în care se oglindesc cele petrecute la Senat [2]). In adevĕr:

---

[1]) Vezi mai jos discursul 112.

[2]) Refuzul generalului Manu de a cere disolvarea Senatului e surprinzĕtor după declararea sa anterioară. Mult mai târziu, în şedinţa Camerei de la 29 Noemvrie 1899, i-au scăpat în privinţa acestui incident cuvintele: „Trebue să mărturisesc ca

Generalul Ioan Emanoil Florescu e numit president fără portofoliu,

Lascar Catargi, ministru de interne,

G. Vernescu, finanţe şi ad-interim justiţie,

Colonel Iacob Lahovari, rĕzboi,

C. Olănescu, lucrări publice,

Ilariu Isvoranu, domenii,

G. Dem. Teodorescu, culte.

Aceasta este a doua încercare a vechilor conservatori de a guverna fără concursul „junimiştilor", şi semnul unor asemenea opintiri apare de astă-dată şi mai pronunţat prin improvizarea

---

căderea nu m'a surprins şi că am stat indiferent la desbaterea legii, fiind-că menagiul în sînul guvernului ce prezidam, devenise nesuferit din cauza elementului junimist." D. A. Marghiloman întrerupe: „Va să zică preşedinţele consiliului a lucrat în contra miniştrilor!" — După două zile *Timpul*, organul autorizat al generalului, încearcă o justificare zicênd, că generalul Manu „tovarăş leal şi om cinstit" ar fi rĕspuns unei delegaţiuni liberal-conservatoare (adecă tocmai opoziţiei, care propunea moţiunea în contra legii învăţămîntului), că nu se poate despărţi de nici unul din colegii săi, *„adăogând că nici nu va cere M. Sale în urma votului de blam, de ar obţine majoritate, disolvarea Senat-ului. Aşa a şi urmat"*. In adevĕr, aşa a şi urmat generalul, şi nu încape îndoială că a fost leal faţă de opoziţie; chestia este, cum a fost faţă de colegii sĕi din minister, cărora nu le-a comunicat curioasa conversaţie cu „delegaţiunea liberal-conservatoare". Toată lumea pricepe, ce puteau însemna vorbele generalului pentru nişte senatori, în contra cărora perspectiva disolvării este singurul mijloc de înfrênare.

unor miniştri de ocazie, lipsiţi de competenţă şi de autoritate. In afară de numirile nemerite ale lui Lascar Catargi la interne şi ale d-lor Iacob Lahovari şi C. Olănescu la resorturile lor speciale, se acordă grupului Vernescan cea mai largă participare. Lui G. Vernescu însuş i se încredinţează două portofolii importante şi i se mai admit în cabinet şi doi partizani, dd. Ilariu Isvoranu şi G. Dem. Teodorescu, cărora li se adaogă ciudata figură politică a lui Constantin Esarcu la externe.

In chiar şedinţa de la 21 Fevruarie 1891, în care se înfăţişează înaintea Camerei curiosul cabinet, se vede întîmpinat cu o moţiune de neîncredere, care întruneşte 77 voturi contra 69, iar a doua zi generalul Florescu disolvă Camera, fixând alegerile la 9 Aprilie. Ceea ce zicea generalul Manu că nu putea să facă în contra fruntaşilor conservatori, cari au urzit moţiunea senatorială, generalul Florescu—mai consecvent şi mai hotărît—a făcut-o foarte uşor în contra tutulor conservatorilor, cari nu aprobau preponderanţa Vernescanizmului în partid.

Nouële alegeri dau obişnuita majoritate guvernamentală. Pe când însă liberalilor li se înlesneşte isbutirea a 18 candidaţi, „junimiştii" sunt pretutindeni combătuţi, şi numai 5 din ei pot pătrunde în Cameră, printre cari dd. P. Carp

(ales la Botoşani), Men. Germani şi Rosetti-Tescanu [1]). În urma acestei atitudini prea ostile a vechilor conservatori, „junimiştii", cari încă din anul 1885 aveau în *Romania Liberă* şi apoi în *Constituţionalul* organul lor propriu, se constituesc sub şefia d-lui P. Carp într'un club politic deosebit, pe care îl inaugurează la 9 Mai 1891 sub numele de „club constituţional".

Cu funcţionarea guvernului Florescu coincide la 10 Mai 1891 serbarea jubileului Domniei de 25 de ani a Regelui, eveniment de o însemnătate deosebită ca o dovadă a consolidării monarhiei în România. Poate că această aniversară, a cărei solemnitate se cuvenea să nu fie turburată prin vre-o mişcare pe stradă a opoziţiei liberale, a contribuit întru cât-va la formarea cabinetului Florescu, şi nu e de mirat ca pentru acest jubileu Regele să fi preferit la interne pe fostul Locotenent Domnesc şi primministru al său; iar prezidenţa generalului Florescu, pe lângă toată eleganţa ei externă, amintea actul de energie de la 3 August 1865, când generalul împotriva unei încercări de revoltă a liberalilor adusese tunurile pe piaţa cea mare a

[1]) Autorul acestei scrieri deabia isbuteşte în Tîrgul-Jiului să ajungă la un balotaj, după care prefectul conservator se aliază cu liberalii pentru a scoate pe candidatul lor Iunian.

Capitalei. In orce caz Lascar Catargi şi generalul Florescu puteau garanta ordinea.

Dar în afară de împlinirea acestui rol cabinetul Florescu-Vernescu nu este în stare să lucreze. Unii din membri se arată chiar aşa de puţin capabili, încât generalul Florescu se vede silit să'i înlocuiască în timpul vacanţelor parlamentare, şi ast-fel îşi asociază mai întâi pe d. Petru Poni în locul d-lui G. Dem. Teodorescu şi apoi pe d. Al. Vericeanu în locul d-lui Ilariu Isvoranu. Inlocuirea d-lui Isvoranu cu d. Vericeanu nu schimba mult în situaţie; mai surprinzĕtoare ar părea intrarea d-lui Poni într'un Cabinet Florescu alături de Lascar Catargi. Că generalul Florescu avea recunoştinţă pentru d. Poni, care luase o parte aşa de activă la lupta de rĕsturnare cu prilejul legii învăţămîntului, este explicabil; dar că d. Poni, care trecea de liberal, intra într'un minister vechiu-conservator, e mai greu de explicat, afară numai dacă prima oferire a unui portofoliu nu l-a ispitit să se creadă om special şi deasupra partidelor.

Slăbiciunea guvernului nelinişteşte cu atât mai mult pe conservatori, cu cât partidul naţional-liberal, după trei ani de amorţeală, se reculege şi începe a'şi încerca vechia putere de agitare. La 4 Mai 1891 încetează din viaţă Ioan

Brătianu, dar prin ultimele sale stăruinţe partidul se arată acum împăcat şi reîntregit cu toate elementele de mai nainte, şi printr'o „declaraţie“ publicată în *Voinţa Naţională* de la 21 Mai 1891 primeşte şefia lui Dimitrie Brătianu. Declaraţia e semnată de toţi liberalii mai cunoscuţi, printre cari figurează alături de d-nii Dimitrie Sturdza, Aurelian, M. Pherekyde, Eug. Stătescu, etc., şi foştii răsvrătiţi N. Fleva, C. T. Grigorescu, G. Pallade, etc. Se observă şi semnătura lui Mihail Kogălniceanu, cel din urmă act al vieţei sale politice, — după câteva săptămâni, la 20 Iunie 1891, dispare şi acest reprezentant istoric al epocei de renaştere naţională.

Nu doară că şefia lui Dimitrie Brătianu ar fi dat partidului sĕu vre-o nouă tărie. Insă faptul unirii tutulor liberalilor era un semn de disciplină şi le prevestea revenirea la putere sub un alt şef, care să fie mai acceptabil decât Dimitrie Brătianu, în deosebi în ceea-ce priveşte politica externă [1]).

Pe sub mână se şi pregătea şefia d-lui Dimitrie Sturdza.

---

[1]) Vezi vol. III, pag. 25 şi 26.

Faţă de puterea crescêndă a adversarilor şi în vederea apropiatei deschideri a sesiunii parlamentare generalul Florescu, uneori uşuratic în concepţiile sale, crede că'şi întăreşte Cabinetul, făcênd pe ministrul de finanţe Vernescu să cedeze portofoliul justiţiei lui Nicolae Blaramberg (5 Noemvrie 1891). Dar îndată ce la 15 Noemvrie guvernul modificat deschide parlamentul cu un mesagiu, a cărui prolixitate stă în proporţie dreaptă cu lipsa de idei precize, se vede întâmpinat de rezistenţa hotărîtă a adevĕraţilor conservatori. Criza o provoacă însuş Lascar Catargi, care îşi dă însfîrşit socoteală de paguba suferită în partidul conservator prin încercarea de a înlocuì pe „junimişti" cu te miri ce alte elemente şi, în afară de aceasta, simte poate şi oarecare dificultate personală de a face parte dintr'un minister, pe care nu'l prezidează.

Prilejul i-l ofere alegerea biuroului Camerei în şedinţa de la 18 Noemvrie. Prezidenţa colonelului G. Roznovanu, propusă de guvern, se admite cu mare majoritate ; însă din lista celor patru vice-prezidenţi, candidaţii Vernescani Ilariu Isvoranu şi Corjescu rĕmân în minoritate, în locul lor se aleg d-nii Al. Catargi şi — ca reprezentant al opoziţiei liberale — N. Fleva,

propuşi de N. Filipescu şi susţinuţi de amicii sĕi, tinerii conservatori, cari aduc ast-fel partidului un mare serviciu.

In urma acestor incidente Lascar Catargi îşi dă demisia, şi atunci întregul Cabinet se vede silit să se retragă—nu fără o isbucnire de indignare din partea decepţionatului Blaramberg [1]).

Formarea noului guvern este încredinţată lui Lascar Catargi, care la 27 Noemvrie compune mai ântâi un minister de transiţie cu ge-

[1]) Dacă Nicolae Blaramberg în cele 21 de zile, în care a fost ministru, n'a avut putinţa să lucreze ceva, a avut cel puţin ocazia să'şi desmintă trecutul anti-dinastic. In şedinţa Camerei de la 19 Noemvrie 1891, asupra cererii deputaţilor C. Ressu şi Al. Lahovari de a se ridica şedinţa de oarece ministrul de interne L. Catargi şi-a dat demisiunea, Nicolae Blaramberg — surprins de această veste pe care, de şi ministru, nu o aflase până atunci — descopere o nouă prerogativă a guvernului şi a Coroanei şi se apucă să le apere în contra lui Alexandru Lahovari, strigând:

„Apoi pentru Dumnezeu, unde sîntem şi sub ce regim trăim?!
„... D-voastră în acest moment *ampietaţi* nu numai asupra pre-
„rogativei băncii ministeriale, dar aveţi încă pretenţiunea să
„uzurpaţi şi drepturile Coroanei... (întreruperi, protestări).
„Până ce Coroana nu s'a pronunţat asupra acestei demisiuni
„acceptând-o sau refuzând-o, nu este loc pentru Cameră la
„nici o iniţiativă şi încă mai puţin la suspensiuni de şedinţe."

Camera însă a suspendat şedinţa, şi Nicolae Blaramberg a trebuit să demisioneze împreună cu restul Cabinetului, sfîrşind ast-fel cariera sa politică.

neralul Manu, prinţul Alexandru Ştirbei şi d. D. Sturdza-Scheianul, şi în aceeaş zi proroagă parlamentul. Camera însă în prima şedinţă după redeschidere votează cu o slabă majoritate o moţiune de neîncredere, semnată de Aristid Pascal, G. Vernescu, Ilariu Isvoranu, Al. Vericeanu, G. Dem. Teodorescu, etc. „Junimiştii" se abţin de la vot; de astădată Lascar Catargi se înţelesese cu ei pentru o apropiată colaborare şi primise condiţia pusă de d. Carp de a disolva mai ântâi parlamentul spre a obţine o majoritate mai homogenă. Ast-fel votul de neîncredere provocat de Vernescani este bine venit, şi a doua zi 10 Decemvrie, spre consternarea adversarilor, Lascar Catargi ceteşte decretul de disolvare a ambelor Corpuri legiuitoare, fixând începutul alegerilor la 1 Fevruarie 1892.

Acum situaţia este limpezită, şi la 18 Decemvrie 1891 se formează adevĕratul şi definitivul minister conservator, caracterizat prin participarea d-lor Carp, Germani şi Marghiloman sub prezidenţa lui L. Catargi. De aici înainte încetează rolul politic al generalului Florescu şi al lui G. Vernescu, necum al figuranţilor de a doua mână, cu toată încercarea Vernescanilor de a face acţiune comună cu partidul naţional-liberal „în faţa pericolelor cari ameninţă instituţiunile

noastre liberale şi democratice“, cum se exprimă *Voinţa Naţională* de la 1 Ianuarie 1892 cu vechea frazeologie. Generalul Florescu însă, cu puţine luni înaintea morţii sale, întâmplată la 9 Mai 1893, mai îndeplineşte o ultimă misiune reprezentativă: după invitarea specială a Regelui asistă la căsătoria Principelui Ferdinand în Sigmaringen.

Sfârşind acest capitol al frământărilor partidului conservator, se cuvine să ne reamintim în câteva cuvinte personalitatea politică a aceluia, care — după o intermitenţă de 15 ani — este pentru a doua oară chiemat să conducă un minister conservator de lungă durată şi de mare valoare. Dintre fruntaşii conservatori de la 1866 încoace Manolache Kostaki era mult mai cult ca educaţie, generalul Florescu mult mai distins ca apariţie, Petru Mavrogeni mult mai fin ca inteligenţă. Dar Lascar Catargi îi întrecea pe toţi cu puterea sa de muncă, dovedită printr'o neobosită activitate, semănând întru aceasta cu Ioan Brătianu şi cu d. Dimitrie Sturdza. La o aşa de importantă însuşire — importantă mai ales într'o societate nedeprinsă cu sîrguinţa — Lascar Catargi adăoga o afabilitate totdeauna egală, simplă şi cumpătată, prin care se deosebea de

spirituala distracţie a lui Manolache Kostaki, ca şi de eleganţa superficială a generalului Florescu şi de rĕceala dusă până la indiferenţă a lui Mavrogeni. Atrăgêndu-şi astfel simpatiile multor oameni, el ştia să le menţie, inspirând încredere printr'o energie fără şovăire în acţiunile sale. Lipsit de talentul oratoriu, chiar şi de exprimarea corectă, el avea cel puţin destulă modestie pentru a nu vorbì decât foarte scurt şi destul tact pentru a nemerì exact punctul în discuţie, deosebindu-se întru aceasta de divagaţiunile lui Ioan Brătianu şi de nesfîrşitele admonestări, mai mult scolastice decât politice, ale d-lui Dimitrie Sturdza. Sobru şi corect în viaţa sa privată, el păstra o firească rezervă şi demnitate în toată apariţia publică, şi nici odată n'ar fi imitat pe Ioan Brătianu în folosirea unei colecte „pentru încurajarea virtuţilor cetăţeneşti". Crescut dealtminteri în tradiţia rĕmasă de pe urma domniilor fanariote, el nu se credea legat prin declarările sale politice şi nu ştia să-şi subordoneze totdeauna sentimentele şi resentimentele personale intereselor obşteşti. Adînca vătămare ce a simţit-o la darea sa în judecată din anul 1876, l-a făcut să fie mai stăpînit decât se cuvenea de dorinţa răzbunării. Nu numai participarea la violenţele

opoziţiei-unite, în care s'a împărechiat cu G. Vernescu, şi stăruinţa amîndora pentru acuzarea lui Ioan Brătianu se explică astfel, dar şi o parte a raporturilor sale cu Coroana[1]) par a fi fost dictate de aceeaş susceptibilitate nepolitică. De aici se şi poate înţelege, pentru ce conservatorii „junimişti" de la 1881 până la 1891 n'au mai primit conducerea sa şi ar fi preferit o vremelnică înlocuire. Dar tot Lascar Catargi, după ce acuzarea lui Ioan Brătianu a fost inlăturată şi insuficienţa elementului Vernescan pe deplin dovedită, a avut destulă abnegaţie de sine şi destulă preţuire a valorii oamenilor pentru a se apropia iarăş de „junimişti", a primì cu încredere ideile lor şi a scrie cu ei împreună ultima pagină însemnată în cartea vieţei sale.

---

[1]) Vezi vol. III, pag. 10 şi 11.

VIII.

CONTINUAREA REGIMULUI CONSERVATOR

MINISTERUL LASCAR CATARGI-CARP

18 DECEMVRIE 1891—3 OCTOMVRIE 1895

Ministerul partidului conservator de la 18 Decemvrie 1891, cel din urmă format de Lascar Catargi, se poate compara cu cel de la 1871—1876 în valoarea membrilor sĕi şi 'i este superior ca unitate de acţiune, cu rezerva unei singure chestii, de care vom vorbì mài jos. Compunerea este caracteristică:

Lascar Catargi, prezident şi interne,
P. P. Carp, domenii,
Al. Lahovari, externe,
Men. Germani, finanţe,
Al. Marghiloman, justiţie,
General Iacob Lahovari, rĕsboi,
C. Olănescu, lucrări publice,
Take Ionescu, culte.

Cu greu se va mai găsì în vremurile noastre o împreunare a atâtor bărbaţi de autoritate, cărora să li se poată încredinţa resorturile ministeriale conform competenţei fiecăruia din ei. In aceasta apreţiare intră şi Alexandru Lahovari, care devenind iniţiat în politica internaţională şi făcêndu'şi din afacerile străine o specialitate, ajunge a reprezenta interesele României cu tact şi cu pĕtrundere.

O excepţie pare numai noul ministru al cultelor, d. Take Ionescu. Chiar faptul întrării sale într'un minister conservator (L. Catargi îl admisese şi în cel vremelnic de la 29 Noemvrie) putea să mire pe cunoscĕtorii antecedentelor sale politice. Intrat pentru întîiaş dată în Camera liberală aleasă pe temeiul Constituţiei revizuite, întâmpinat cu ironie de Mihail Kogălniceanu după primul sĕu discurs parlamentar (din Dec. 1884), în care se arătase prea Brătienist şi zisese despre partidul conservator că este pierdut, d. Take Ionescu trece mai târziu în opoziţia formată contra regimului lui Ioan Brătianu şi loveşte cu violenţă în corupţia unor membri ai Cabinetului [1]), rĕmâne însă tot liberal

[1]) In discursul de la 31 Martie 1888 vorbeşte de „hoţiile" lui Radu Mihai şi ale generalului Al. Angelescu şi dă cele maĭ crude amănunte asupra lor.

şi atacă adeseori pe miniştrii conservatori, îndeosebi la 2 Decemvrie 1888 pe Alexandru Lahovari cu atâta vioiciune, încât acesta îi rĕspunde într'un mod neobişnuit [1]). Chiar şi la 21 Fevruarie 1891, încontra ministerului Florescu, se arată încă opozant liberal [2]). Dar lesne adaptabil, precum este, şi pĕtrunzĕnd totdeauna cu agerime partea personală a situaţiilor politice, d. Ionescu prin relaţiile sale cu d. Nicu Filipescu se întroduce pe lângă Alex. Lahovari, care —mai ales după riposta din Cameră—se simte măgulit de această apropiere şi, recunoscĕnd talentul noului adept, stărue pentru admiterea sa

---

[1]) Iată cuvintele, cu cari apostrofează d. Al. Lahovari pe d. Take Ionescu:

„Pentru un act de patriotică abnegaţiune, partidul con„servator s'a vĕzut atunci (la convenţia consulară cu Germa„nia) ameninţat de a 'şi închide pentru totdeauna calea puterii.

„Ei bine, el n'a dat îndărăt, acel partid, pe care d-ta, Dom„nule Take Ionescu, îl maltratezi din vîrful celor 3 ani ai „d-tale de viaţă politică. Proprietarii din ţara românească au „făcut ce n'au făcut lorzii d-tale din ţara englezească, dând „²/₃ din moşiile lor ţăranilor. Când vor face şi lorzii d-tale aşa, „atunci să stăm şi să vorbim cu ei, de şi eŭ personal n'am „avut onoarea să mĕ aşez la mesele lor, nici să mĕ duc la ba„lurile lor din ziua când se primesc slugile de către stăpâni „odată pe an şi joacă slugile cu stăpânii (ilaritate, aplause)... „Ai vĕzut fără să inţelegi această apropiere odată pe an."

[2]) Din discursurile d-lui Take Ionescu, publicate de d-sa şi de d. Christu Negoescu în mai multe volume, lipsesc cele patru menţionate mai sus.

în Cabinetul L. Catargi. Aici tênĕrul ministru se distinge printr'o rară aptitudine de asimilare şi ajunge în curênd să stăpânească resortul ce 'i este încredinţat. Legea organizării ministerului cultelor votată în primăvara 1892, a învăţămîntului primar, promulgată la 18 Mai şi a clerului mirean la 29 Mai 1893, împreună cu fixarea parohiilor de la 5 Aprilie 1894, dovedesc o deosebită inteligenţă şi sîrguinţă. Ast-fel d. Take Ionescu este mai mult o notă interesantă de cât o notă discordantă în ministerul Lascar Catargi-Carp, şi or ce s'ar zice despre acţiunea sa ulterioară în partidul conservator (noi vom face mai jos rezerve şi in privinţa amestecului sĕu în chestia transilvană de pe timpul ministerului Catargi), faptul că în cel mai scurt timp a ştiut să ocupe un loc de frunte printre oamenii politici ai generaţiei sale, nu se poate tăgădui.

După exemplul inaugurat de Cabinetul „junimist“ în Septemvrie 1888, şi Cabinetul conservator Lascar Catargi-Carp publică la 4 Ianuarie 1892, cu o lună înaintea alegerilor, programul sĕu legislativ drept „platformă electorală“ prin următorul *apel către alegĕtori* (probabil redactat de d. Take Ionescu), al cărui sfîrşit se potriveşte bine cu trecutul politic al d-lui P. Carp:

Domnilor alegĕtori,

Partidul conservator, ai căruia reprezentanţi în guvern suntem, cerêndu-vĕ încrederea d-voastre, se simte dator să vĕ arate cari sunt principiile ce vor însufleţì activitatea sa.

Dacă nu ar fi acuzaţiunile pe cari patimele politice le asvîrlă asupră-ne, am crede de prisos să vĕ spunem că suntem pe deplin respectuoşi şi sinceri sprijinitori ai libertăţilor publice şi ai instituţiunilor pe care şi le-a dat ţara. Trecutul partidului, partea însemnată pe care el a luat-o la întemeierea şi desvoltarea regimului reprezentativ, sunt dovezi cari nu se pot recuza; şi astăzi partidul conservator, urmărind acelaş ţel, va căuta să producă în instituţiunile noastre toate acele îmbunătăţiri cari sunt menite să asigure şi mai mult libertăţile publice, garanţia cea mai puternică a ordinei, fără de care nu este progres.

In acest scop, guvernul va cere votarea unor proiecte de legi cari, regulamentând condiţiunile de admisibilitate în funcţiunile publice şi întărind ast-fel stabilitatea servitorilor Statului, va asigura un mers mai regulat în deosebitele administraţiuní publice.

Libertăţile publice, însă, nu sunt numai un scop, ele sunt şi un mijloc. La adăpostul

lor trebue să urmărim opera de desvoltare organică a Statului pe toate tărîmurile activităţii naţionale.

Fără a tăgăduì mersul înainte al ţărei în toate timpurile, partidul conservator poate afirma, cu o dreaptă mîndrie, că în anii din urmă opera de organizare a Statului a făcut paşi uriaşi.

Continuarea acelei munci va fi misiunea noastră, şi, după cum multe şi deosebite sunt nevoile naţiunii române, tot ast-fel pe multe şi deosebite căi se va întinde activitatea noastră.

Administraţiunea interioară a ţărei este cea dintâi care are trebuinţă de o reorganizare completă.

Toate ramurile administraţiunilor publice au fost reformate şi îmbunătăţite. Numai administraţia ministerului de interne funcţionează încă şi astăzi cu legi cari nu stau în raport cu desvoltarea modernă.

Administraţiunea ministerului de interne trebue uşurată de câte-va atribuţiuni cari pot fi lăsate administraţiunilor locale, ast-fel ca opera de descentralizare să înceapă de la cap.

Atribuţiunile administratorilor locali, prefecţi, sub-prefecţi sau administratorî de ordin inferior, trebuesc lămurite prin lege; drepturile şi datoriile lor bine precizate.

Impărţirea actuală a plăşilor şi a comunelor, ast-fel cum a fost întocmită printr'o

lege a guvernului liberal, este inegală şi nepotrivită. Legea judeţiană şi legea comunală trebuesc revĕzute din punctul de vedere al unei descentralizări înţelepte şi a micşorărei unei biurocraţii costisitoare şi nefolositoare. In această reformă vom ţine socoteală, ceea ce n'au făcut legislaţiunile anterioare, de deosebirea radicală ce există între administraţiunea unei mici comune rurale, şi aceea a unor centruri mari de populaţiune.

Pentru ca legile însă să aibă o eficacitate serioasă, trebue ca să existe şi organe de execuţiune. Infiinţarea geandarmeriei va asigura executarea legilor, paza regulamentelor, siguranţa persoanelor şi a averilor.

O cestiune încă care ne-a preocupat, este starea sanitară a populaţiunii noastre rurale. Modul cum este astăzi organizat acest serviciu este recunoscut ca defectuos. Sistemul medicului ambulant este părăsit în parte şi înlocuit, pe cât se va putea, prin tratamentul în spitale.

Guvernul va stăruì dar să înfiinţeze spitale treptat în toate plăşile şi în centrurile de populaţiune mai însemnate.

O bună administraţiune are, însă, drept corolar şi o bună justiţie.

In acest ordin de idei intră continuarea reformei judecătoreşti începută la 1890.

Suntem cei dintâi cari, cel puţin în mare parte, am dat justiţiabililor garanţia inamovibilităţii cerută de toţi şi nerealizată de nimeni. Voim a completa opera noastră, întinzînd din ce în ce mai mult această garanţie.

Tot asemenea trebue repede reorganizată justiţia de ocoale, plină de lacune, şi reînfiinţată justiţia şi mai poporană, până aci numită comunală, şi care nu există de cât în aparenţă.

Adînc pătruns de marele adevĕr că interesele conservatoare ale Statului sunt indisolubil legate de armonia dintre diferitele pături sociale, partidul conservator a urmărit în totdeauna înălţarea tutulor claselor sociale, şi mai ales a acelor straturi adînci cari reprezintă temelia edificiului naţional.

Pe lângă principiile generale, însă, cari reprezintă ţelurile ideale ce urmăreşte un partid, nu trebue să uităm legitimele interese materiale, a căror satisfacere dă unei naţiuni mijloacele de a fi la înălţimea sacrificiilor ce evenimentele 'i pot impune. In primul rînd vom căuta deci ca muncitorii, de la activitatea cărora atîrnă avuţia naţională, să beneficieze cât se va putea mai curênd de legile votate în favorul lor şi fără cari roadele dorite nu se pot obţine. Aplicarea legii vînzării bunurilor Statului, legea

creditelor agricole, care va înlesnì prin avansuri mijloacele necesare la mutarea noilor proprietari, şi votarea tabelelor de evaluări prevĕzute în lege, vor face din 180.000 de agricultori, atîţia gospodari ce vor iubì cu atât mai mult ţara lor, cu cât vor fi mai strîns legaţi de pămîntul ei.

Legea tocmelilor agricole va căuta să înfrăţească cât se va putea mai mult interesele marei proprietăţi cu buna stare a muncitorilor de pămînt şi va corespunde adevĕrului netăgăduit că marea şi mica proprietate nu constitue decât un tot şi au dreptul la egala noastră solicitudine.

Pe tărîmul culturei practice se impune reforma, de mult aşteptată, a şcoalelor de meserii, de agricultură şi de comerciu. Rezultatele obţinute până acuma fiind mai mult teoretice, nu au pus la dispoziţiunea meseriaşului român acele cunoştinţe practice, fără care teoria nu rĕmâne de cât o abstracţiune goală.

Şcolile noastre trebue să dea drumurilor noastre de fier, diferitelor industrii ce zilnic se înmulţesc, culturei intensive a pămîntului, personalul necesar pentru propăşirea lor şi în acest sens trebue reformate programele şcoalelor care atîrnă de ministerul domeniilor.

Pe lângă această reformă, o lege asupra condiţiei meseriaşilor va umple un gol simţit

de industria noastră, a cărei desvoltare merge crescênd.

Procedând ast-fel, credem că ne îndeplinim datoria noastră față cu prezentul și vom aștepta ca noi necesități să provoace noi měsuri.

Caile noastre de comunicațiune, cu tot avêntul ce li s'a dat în anii din urmă, nu mai corespund cu exigențele economice ale țărei.

In adevěr, desvoltarea considerabilă luată de căile noastre ferate impune o înmulțire corespunzătoare a șoselelor. Numai cu mijlocul acesta se va putea utiliza toată puterea drumurilor de fier, se va încuraja agricultura în toate unghiurile țărei, și se va aduce la adevěratul ei nivel valoarea funciară, în mai multe locuri depreciată din lipsa de șosele.

Este cert însă că acest țel nu se poate lesne atinge nici cu actuala lege a drumurilor, nici cu actuala organizațiune a servicielor noastre technice.

De aceea vom propune o nouă lege a drumurilor care, prin o rațională coordonare a resurselor de cari dispunem și prin transformarea unora dintr'însele, să ne permiță execuțiunea unui program general de lucrări, program azi deja fixat de noi.

Tot asemenea vom propune o lege de organizare a corpului nostru technic. Una din

măsurile de căpetenie ale acestui proiect de lege este întruparea într'un singur mănuchiu a personalului technic al Statului, al judeţelor şi al comunelor, realizându-se astfel o unitate necesară şi personalului şi lucrărilor.

In fine, am întocmit un proiect de lege asupra apelor. Nu pretindem prin aceasta a deslega problema cea mare a punerii în stare de plutire sau de navigaţiune a rîurilor noastre interne, dar înţelegem a pune primele baze ale acestei opere prin reglementarea regimului apelor.

Intru cât priveşte finanţele, guvernul va menţine cu rigurositate echilibrul budgetului, ca baza cea mai temeinică a creditului Statului, şi va păstra drept regulă nestrămutată ca toate nevoile serviciilor publice să fie în totdeauna acoperite prin resurse normale.

Pe de altă parte vom procede fără întârziere la reforma acelora dintre actualele impozite care reclamă o mai grabnică prefacere, în sensul unei repartiţiuni cât mai echitabile a sarcinelor publice şi a unui sistem de constatare si împlinire mai sigur şi tot odată mai drept pentru contribuabili; printre acestea vor figura, în prima linie, reforma legii licenţelor spre a introduce în aşezarea acestui imposit o proporţiune mai dreaptă şi a'l face mai lesne de suportat,

precum şi revizuirea legii patentelor, spre a o pune în nivel cu desvoltarea ce a luat comerciul şi cu diversitatea profesiunilor ce sunt supuse acestei dări.

Noul tarif vamal va fi aplicat cu stricteţă şi rezultatele sale urmărite cu luare aminte, astfel ca modificările ce s'ar dovedì necesarii să nu jicnească trebuinţele industriei naţionale şi să se întemeeze pe o experienţă de un timp mai îndelungat.

Creditele agricole vor fi reorganizate pe baza proiectului deja prezentat Corpurilor Legiuitoare, pentru ca operaţiunile lor să fie puse în concordanţă cu legea vînzării bunurilor, lărgindu-se încă cercul înlesnirilor de făcut agricultorilor mici.

Armata a primit în anii din urmă multe şi serioase îmbunătăţiri. Vom urmărì cu stăruinţă terminarea întăririlor menite a da armatei noastre un sprijin puternic. Vom arma infanteria noastră după sistemul cel mai nou şi mai perfecţionat, vom efectua reorganizarea cavaleriei, desvoltând şi producţiunea cailor în ţară; vom da trupelor un cazarmament sănătos şi raţional.

Ca legi organice voim să reorganizăm statul major, să stabilim posiţiunea oficerilor de rezervă şi să completăm organele auxiliare necesare armatei.

Astfel se va completa opera reorganizării puterii noastre armate care, rezemată

pe o administrațiune cinstită, va da roadele pe cari națiunea este în drept a le aștepta după sacrificiile ce a făcut.

Or cât de mari ar fi nevoile imediate ale țărei, pregătirea zilei de mâine nu poate să fie uitată. De aceea creșterea generațiunilor viitoare este sarcina de căpetenie a or-cărui guvern înțelept.

Guvernul conservator, răspunzênd unor cerințe așa de des repetite, va procede cât mai în grabă, printr'o serie de legi cari vor atinge toate gradele învățămîntului, la reforma legii actuale, în îndoitul scop de a pune legislațiunea în acord cu starea actuală de lucruri și de a da școalei naționale o direcțiune mai apropriată cu cerințele vieței moderne.

In învățămîntul primar voim să facem *eficace principiul obligativităței*, să fixăm mai bine drepturile și datoriile membrilor corpului didactic, să îmbunătățim și înmulțim școlile normale de învățători și învățătoare, institutori și institutoare, și să asigurăm înzestrarea comunelor cu localuri de școale.

In învățămîntul secundar vom urmări ușurarea și, pe cât cu putință, unificarea în parte a programelor școalelor secundare; în învățămîntul superior completarea universităței prin reorganizarea facultăței de drept, astfel încât să răspunză varielor nevoi ale Statului, organizarea agregațiunii și

înzestrarea facultăţilor cu catedrele şi institutiunile pe cari le reclamă progresul ştiinţei moderne.

Modul de recrutare al corpului didactic, prin firea lucrurilor deosebit pentru cele trei grade ale învăţămîntului, va fi simplificat, astfel încât să se înlăture greutăţile pe cari le-a dovedit practica sistemului actual, fără a se atinge însă principiul emulaţiunii.

Invăţămîntul special şi profesional cere multe şi grabnice îmbunătăţiri, iar învăţămîntul privat nu 'şi va putea îndeplinì misiunea de a uşura sarcina Statului pentru instrucţiunea şi educaţiunea naţională, până ce o lege nu va reglementa principiul libertăţii stabilit în constituţiune.

O lege care să reformeze organizaţiunea internă a ministerului şi să reglementeze controlul învăţămîntului va completa opera ce voim a întreprinde.

Odată cu reforma şcoalei va veni şi reforma clerului. Fixând parohiile şi personalul lor, vom putea fi în stare să dăm clerului mirean o situaţiune materială mai potrivită cu înalta lui misiune, iar reforma învăţămîntului ne va da prilegiul să facem această ameliorare şi mai serioasă.

Acestea sunt reformele, pe cari partidul conservator le crede necesare stării de azi a ţărei.

Pentru realizarea lor, România simte mai înainte de toate trebuinţă de pace.

In raporturi de amiciţie cu toate guvernele streine, România nu poate să aibă altă politică în afară decât aceea care 'i garantează independenţa şi integritatea teritoriului sĕu. Dorinţa de pace, care insuflă astăzi toate puterile Europei, este cea dintâi garanţie a acestor mari interese. Pe cea de-a doua ţara noastră o are în buna organizaţiune a armatei şi în patriotismul naţiunii întregi.

Situaţiunea de azi este limpede. Partidul conservator, întrunit şi organizat într'un singur mănuchiu, însuflat de aceleaşi sentimente, condus de o cugetare unică, face o chemare leală la încrederea ţărei de la care se făleşte că n'a demeritat.

Adversarii noştri politici au căutat să înegrească trecutul nostru şi să denatureze intenţiunile noastre. Avênd o încredere fermă în bunul simţ şi dreapta judecată a poporului român, noi ne prezintăm înaintea d-voastră cu faptele noastre proaspete încă în memoria tuturor şi cu făgădueli pe cari sunteţi siguri că le vom îndeplinì, pentru că nici odată nu am promis mai mult decât putem ţine, nici n'am uitat ceea-ce am promis.

Lascar Catargi, P. P. Carp, Alexandru Lahovari, Menelas Germani, Alexandru Marghiloman, General I. Lahovari, C. Olănescu, Take Ionescu.

Alegerile din Fevruarie 1892 şi cele suplementare de mai târziu trimit în parlament vre-o 50 de membri ai opoziţiei, printre cari d-nii D. Brătianu, D. Sturdza, G. Vernescu, Aurelian, E. Stătescu, Stolojan, G. Mârzescu, P. Grădişteanu, etc. Cu toate acestea se mai găseşte un liberal, care — criticând a doua disolvare acordată de Coroană aceluiaş ministru de interne — adaogă plângerea, că parlamentul n'ar fi adevěrata expresie a ţării, plângere mai nainte des auzită, dar care astăzi din norocire pare a nu mai figura în dicţionarul obligatoriu al opoziţiei. Discursul 110 din volumul de faţă rěspunde criticei liberale şi aduce tocmai revizuirea constituţiei făcută sub Ioan Brătianu ca un argument în contra ei.

Prezidenţi ai Corpurilor legiuitoare în toate sesiunile de la 1892 până la 1895 se aleg d-nii Gheorghe Gr. Cantacuzino la Senat şi generalul Gheorghe Manu la Cameră, iar activitatea guvernului şi a parlamentului este mai încordată decât în orce epocă anterioară. Noi vom arăta rezultatele ei, după ce vom fi menţionat câteva evenimente izolate, care s'au petrecut în vremea aceea şi dintre care unul a avut o însemnătate cu totul deosebită.

In ordinea chronologică începem cu ruperea relaţiilor diplomatice între România şi Grecia,

întâmplată în Octomvrie 1892. Intr'un proces intentat de familia Zapa înaintea tribunalelor române pentru trimiterea în posesia averii imobiliare lăsate de Evanghelie Zapa în România, dar pe care testamentul o dăruia instituţiei „Olimpicelor" în Atena, intervine atât guvernul elin în calitatea sa de reprezentant al „Olimpicelor", cât şi statul român, care tăgădueşte rudelor Zapa filiaţiunea lor cu testatorul şi totodată statului străin dreptul de a moştenì imobile în România. Instanţa fiind ast-fel legată înaintea tribunalelor noastre prin intervenirea spontană a guvernului elin, este cu atât mai surprinzětoare cererea ulterioară a acestuia de a regula pretenţiile „Olimpicelor" pe cale diplomatică, lăsând tribunalele la o parte. Guvernul nostru nu poate decât să refuze, şi atunci Grecia îşi rechiamă ministrul-rezident din Bucureşti şi noi pe al nostru din Atena. Relaţiile nu se restabilesc decât peste patru ani (Iulie 1896), guvernul elin părăsind pretenţia de a regula afacerea Zapa pe cale diplomatică şi readucênd-o mai târziu sub o nouă formă înaintea tribunalelor române.

In ordinea internă trebue menţionată, mai ales pentru urmările ce le-a avut sub ministerul d-lui Dimitrie Sturdza, retragerea din scaun

a blândului mitropolit-primat Iosif Gheorghian şi alegerea episcopului Ghenadie al Argeşului în locul sĕu. Acest din urmă prelat, după art. 2 din legea sinodală de la 1872, nu s'ar fi putut alege mitropolit, fiind lipsit de titluri academice. Ministrul cultelor însă impune parlamentului abrogarea citatului articol şi ridicarea episcopului la cel mai înalt grad al hierarhiei noastre bisericeşti (16 Mai 1893), îndoită greşală, şi prin abrogarea unei legi bune şi prin propunerea unei alegeri rele.

In contrast cu aceste incidente avem să înregistrăm evenimentul cel mai important din cele menţionate aici: căsătoria Moştenitorului prezumptiv al Coroanei cu Principesa Maria, fiica Ducelui Alfred de Edinburg, mai târziu de Coburg, şi a Marei Ducese Maria a Rusiei, căsătorie săvîrşită la Sigmaringen în ziua de 29 Decemvrie 1892 (10 Ianuarie 1893). Cu o lună înainte parlamentul votase Principelui Ferdinand o dotaţiune anuală de 300.000 lei, reversibilă pe jumătate asupra Principesei Maria.

Binecuvîntata căsătórie a dat naştere până acum la patru copii, dintre care doi de sexul bărbătesc. Cel mai în vîrstă, Principele Carol, e născut în ziua de 3 Octomvrie 1893 la Si-

naia, pe pămêntul României, e botezat în religia ţării şi întrupează ast-fel în sine unul din idealurile oamenilor noştri politici de la 1857 încoace. Şi ceilalţi copii sînt botezaţi în religia ortodoxă. La Principesa Elisabeta (născută 29 Septemvrie 1894) fusese oarecare ezitare, de vreme ce art. 82 al Constituţiei, după explicarea dată în constituantă, nu cere religia ţării decât pentru „coborâtorii" în linie bărbătească, şi pe de altă parte dogma catolică a tatălui, dacă a devenit mai indulgentă pentru diferenţa de religie între soţi, a rĕmas intransigentă în privinţa confesiunii descendenţilor. Totuş, după stăruinţa d-lui P. Carp, s'a hotărît botezul ortodox pentru toţi copii, şi de acum înainte nu mai poate intervenì nici o umbră între ţară şi familia regală într'o chestie aşa de subtilă precum este deosebirea religiei.

Dar acum este timpul să recapitulăm rezultatele cele mai însemnate ale activităţii miniştrilor şi majorităţilor parlamentare din cei 7½ ani de la Martie 1888 până la Octomvrie 1895. Va rĕmânea totdeauna un titlu de onoare pentru regimul conservator, că în această epocă turburată în prima ei jumătate prin desele schimbări ministeriale, de care am vorbit, iar în a

doua jumătate prin agitările opoziţiei liberale, de care vom vorbì, s'au putut totuş înfăptuì cele mai importante legi şi măsuri de îmbunătăţire în toate ramurile administrative şi că prin urmare frământările din lăuntrul partidului, dacă au provenit adeseori din ambiţii personale, n'au pornit niciodată din interese vulgare şi n'au împiedecat realizarea unui complex de reforme, ale căror binefaceri se simt şi se vor simţì din ce în ce mai mult.

Printre aceste trebue să menţionăm ântâi stîrpirea agiului, rĕmasă în opinia publică ca meritul cel mai apreciat al guvernului Teodor Rosetti-Carp şi îndeosebi al ministrului sĕu de finanţe Menelas Germani. Mai multe măsuri bine combinate au dat în câteva luni un rezultat aşa de fericit. S'a regulat din primul moment situaţia dintre guvern şi Banca naţională, oprindu-se conturile curente şi relaţiile întroduse de guvernul liberal, cari avuseseră de efect o circulare nefundată a biletelor de bancă. S'a obligat apoi Casa de depuneri să restitue Băncii naţionale cele 7 milioane de lei împrumutaţi în contra legii şi cu cari se sporise la Bancă emisiunea a tot atîtor milioane bilete în afară de statute. S'a operat în al treilea rînd retragerea celor aproape 27 milioane de bilete hipotecare;

şi însfîrşit, la 17 Mai 1890, s'a promulgat legea, prin care stocul de argint al Băncei naţionale se preschimbă în stoc de aur. Dar agiul dispăruse încă din primăvara anului 1899, îndată după înlăturarea relaţiilor meşteşugite dintre Banca naţională şi guvernul liberal [1]).

Faţă de acest mare rezultat, la care a contribuit deopotrivă concepţiunea teoretică a d-lui P. Carp şi abilitatea practică a ministrului de finanţe, celelalte legi şi măsuri ale lui Germani par de mai puţină importanţă.

O excepţie trebue să facem pentru legea pensiilor promulgată la 10 Mai 1890 şi pusă în lucrare la 1 Aprilie 1891, lege pe care rĕposatul finanţiar o credea cea mai umană şi mai potrivită cu mijloacele noastre, (de aceea a şi promulgat-o la aniversara de 10 Mai), dar care în curênd s'a arătat aşa de împovărătoare, încât după zece ani a trebuit să fie cu desăvîrşire modificată şi redusă în exagerata ei libertate.

Cea mai spornică activitate o desfăşură ministerul domeniilor sub conducerea sau inspirarea d-lui P. Carp, care ridică acest resort la însemnătatea ce i se cuvine în ţara noastră. Legea vînzării unor bunuri ale statului în loturi

[1]) Vezi în *Monitorul Oficial* discursul ţinut de M. Germani în şedinţa Senatului de la 30 Noemvrie 1893.

mici pentru ţărani, completarea ei prin tabelele de preţuri după deosebirea localităţilor, înfiinţarea fermelor model şi legea minelor promulgată la 20 Aprilie 1895 sînt reformele de căpetenie rĕmase de la d. Carp. Şi modificarea tocmelelor agricole votată în sesiunea 1892—93 se datoreşte iniţiativei sale. Mult combătuta sa lege asupra meseriilor a fost reluată, de şi denaturată, de urmaşii liberali, şi noi credem că în viitor se va adopta şi majoratul în favoarea ţăranilor, adică indivizibilitatea pămîntului lor, pentru a pune stavilă unuia din efectele cele mai destructive ale codului Napoleon, întrodus în ţară la 1865.

Printre lucrările d-lui Teodor Rosetti trebue să relevăm întinderea inamovibilităţii la curţile de apel şi la prezidenţii tribunalelor, după legea propusă de d. Al. Marghiloman ca un pas înainte spre acea separare a puterilor statului, fără de care nu poate dura o monarhie de ordine constituţională. De la d. Marghiloman datează şi codificarea competenţei judecătorilor de pace.

Din celelalte resorturi, pe lingă legile d-lui Take Ionescu enumerate la pag. 65, înregistrăm unificarea infanteriei şi introducerea armei Mannlicher calibru mic sub generalul Lahovari, precum şi aşezarea pietrei fundamentale a podului

peste Dunăre la Feteşti în zioa de 9 Octomvrie 1880, ministru al lucrărilor publice fiind d. Al. Marghiloman, şi inaugurarea podului terminat după planurile şi sub conducerea inginerului Saligny la 14 Septembre 1895, ministru fiind d. C. Olănescu. Tot sub d. Olănescu se încep lucrările pentru portul de la Constanţa.

O deosebită menţiune merită activitatea lui Lascar Catargi la ministerul de interne, unde se simte permanenta îngrijire a omuluĭ practic şi cunoscĕtor de ţară pentru îmbunătăţirea administraţiei. Penitenţiarele, poşta rurală (lege de la 13 Iulie 1893), spitalele săteşti, jandarmeria rurală (lege votată în sesiunea 1892—93, la început violent combătută, apoi fără pricepere trunchiată şi însfîrşit din necesitate sporită de liberali) erau obiectele preocupărilor sale, şi mai presus de toate zilnica rezolvire a raporturilor prefectorale, de cari lua personal cunoştinţă în toate amănuntele lor, da publiculuĭ un simţimînt de siguranţă şi funcţionarilor subalterni teama de supraveghere. Sub a sa administraţie, primar al capitalei fiind activul d. N. Filipescu, se votează şi legea asupra maximului taxelor şi contribuţiunilor comunale, cu prilejul căreia liberalii au dat din nou rĕul exemplu de a combate cu învierşunare o lege, pe care tot ei au

aplicat-o mai apoi (de şi prin *Voinţa Naţională* de la 25 Apr. 1894 se angajaseră anume să o desfiinţeze) şi chiar au exagerat-o în aplicarea ei.

In cazul de faţă opoziţia liberală nu s'a mărginit numai la cuvinte, ci a înscenat şi o mişcare pe stradele capitalei şi a contribuit să aţiţe o revoltă ţărănească în judeţul Bacău, despre cari vom vorbì mai jos ca de nişte simptome ale conducerii partidului sub noua şefie a d-lui Dimitrie Sturdza.

In adevĕr, în proporţia în care guvernul Catargi-Carp se arată tare nu numai prin unirea membrilor sĕi, dar şi prin o activitate consecvent urmărită, speranţa liberalilor de a venì mai curênd la putere, deşteptată prin frământările anterioare, scade pe zi ce merge şi neastîmpĕrul lor creşte. Câtă vreme trăieşte Dimitrie Brătianu, opoziţia nu iese din obişnuitele forme de agitare. Se convoacă la 15 Martie 1892 un congres naţional-liberal în capitală [1]), se alege un comitet central mai numeros şi un comitet executiv de 11 persoane, în cap cu d. Dimitrie

---

[1]) Convocarea e semnată de un triumvirat: bolnavul Dimitrie Brătianu îşi asociază pe dd. Eugenie Stătescu şi Dimitrie Sturdza, şi la semnare d. Stătescu trece înaintea d-lui Sturdza. Se vede că pe atunci d. Stătescu avea încă perspectiva de a devenì şeful partidului.

Sturdza, *Voinţa Naţională* (Fevruarie-Mai 1892) încearcă unele atacuri piezişe în contra Regelui, publică articole de fond cu titluri ca „Mesagiul, providenţa şi Mălinescu", „Coroana şi providenţa", „Coroana şi lacheii", se apucă să combată chiar activitatea literară a Reginei; dar toate aceste nu au pentru situaţia generală nici o însemnătate.

Lucrurile se schimbă după moartea lui Dimitrie Brătianu (8 Iunie 1892) şi după ce cu prilejul unui al doilea congres naţional-liberal, ţinut la Iaşi în 8 Noemvrie 1892, câţi-va fruntaşi ai partidului întruniţi la un banchet, în absenţa d-lui Stătescu şi a multor altora, primesc propunerea lui Anastasie Stolojan de a proclama şef pe d. Dimitrie Sturdza, iar ceilalţi partizani —de voie, de nevoie—îl recunosc [1]). De altminteri d. Sturdza este şi autorul programului cetit la acel congres, un document, în care, după o lungă denaturare a faptelor istorice şi o scurtă înşirare a unor idei generale, se găseşte ca singur punct preciz promisiunea de a se aduce Primatul Mitropoliei, Sinodul şi facultatea de teo-

---

[1]) Caracteristice sunt micile deosebiri între reproducerea convocării de la 15 Martie şi a acoperitei proclamări de la 8 Noemvrie în *Voinţa Naţională* şi menţionarea lor în cartea d-lui Sturdza „Treizeci de ani de Domnie", vol. II, pag. 314 şi 330.

logie de la Bucureşti la Iaşi. Dar înafară de acest program nerespectat, opoziţia naţional-liberală devine sub noua şefie sistematic violentă şi se concentrează în tema cea mai indicată pentru tot felul de agitărĭ: în chestia Transilvaniei. De aci înainte chestia numită „naţională" se urmăreşte pas cu pas, se exploatează prin articole de ziare, prin întruniri publice şi prin discursuri în parlament, iar în jurul ei se grupează celelalte mijloace de turburare cunoscute din trecutul liberalilor, instigarea studenţilor şi a ofiţerilor, aţiţarea mişcărilor pe stradă, punerea în chestie a Regelui şi în sfîrşit părăsirea parlamentuluĭ. Nu e vorba, o parte a acestor mijloace, deopotrivă condamnabile, fusese întrebuinţată şi de opoziţia-unită, după ce intrase în ea liberalii rĕsvrătiţi; dar cel puţin liberalii Brătienişti erau consideraţi ca adversari ai demagogieĭ, de când Ioan Brătianu făcuse din ei un partid de guvernămînt monarhic; şi acum noul şef naţional-liberal se grăbeşte să distrugă această iluzie şi aruncă partidul reunit în vechiul văgaş, din care deabia ieşise.

Chestia Transilvaniei era de mult o temă a ziarelor liberale, încă de pe vremea când C. A. Rosetti vorbea de „crucea ortodoxă" şi întrebuinţa Transilvania ca o ameninţare în contra

Austriei, iar inspirărilor lui i se supuneau pe atunci toţi partizanii, în cap cu fraţii Goleşti şi Brătieni [1]. Şi mult mai târziu (Iunie 1883), după ce se înfiinţase în Bucureşti societatea „Carpaţii“ pentru ajutorarea studenţilor de dincolo, C. A. Rosetti prin agenţi de ai săi, caută să'i dea o direcţie politică pentru scopurile partidului liberal [2]. Insă felul abrupt al lui C. A. Rosetti, mai mult scăpărător decât stăruitor, toată educaţia lui politică, formată după exemplele revoluţionarilor francezi, nu prindea la Românii din Ungaria, şi nici cunoştinţele lui istorice şi etnografice despre monarhia vecină nu erau suficiente pentru o influenţă mai durabilă.

---

[1]) Memorabilă a rĕmas o caricatură de la 1868 intitulată (pe steagul purtat de Don Quijote — Ioan Brătianu) *Luarea Transilvaniei*, în care „marele rabin“ C. A. Rosetti, pe un car înhămat cu ţărani, şi fraţii Goleşti, într'o pagodă chinezească, sunt precedaţi de fostul ministru de culte Dimitrie Gusti cu o cruce ortodoxă în mână şi urmaţi de ceata liberalilor (A. Treboniu Laurianu şi Papiu Ilarianu îmbrăcaţi ca ciobani cu bîte, V. A. Urechia în costum de paiaţă spaniolă, etc.), formând ast-fel *armata năciunalilor* şi pornind la rĕsboi în contra Austro-Ungariei. Se zice că inspiratorul caricaturei a fost d. Petre Grădişteanu.

[2]) La mica societate „Carpaţii“ tendenţa n'a izbutit, dar a izbutit la mai importanta „Liga culturală“, fundată în anul 1890 cu scopul curat al unităţii ideale a tutulor Românilor fără spirit de partid sau de politică militantă, denaturată însă în curînd şi ajunsă instrument de agitări „patriotice“. Rĕposatul Vasilie Alexandrescu, numit şi Urechia, i-a fost multă vreme prezident şi d. Perieţeanu-Buzĕu casier.

Situaţia ia altă faţă, când d. Dimitrie Sturdza se înfige în chestie. Cu educaţia sa germană, cu neobosita sa activitate, totdeauna migăloasă, dacă nu totdeauna conştienţioasă, cu întinsele sale relaţii personale întreţinute şi prin Academia Română, d. Sturdza se găseşte din capul locului mai apropiat de Transilvăneni şi acţiunea sa produce îndată efect. Incă sub ministerul lui Ioan Brătianu trimesese pe un novelist de talent la Sibiiu ca să înfiinţeze ziarul *Tribuna* (v. vol. III, pag. 65), şi or cât de folositoare ar fi fost acţiunea literară a d-lui Slavici, din sĕmênţa aruncată prin acţiunea politică a *Tribunei* încolţeşte foarte repede învrăjbirea Românilor de peste Carpaţi şi se transplantează şi la ei acel spirit al sectarilor, care înveninează partidele politice din România liberă. In curênd se ivesc dincolo de Carpaţi adepţi de ai d-lui Dimitrie Sturdza sub firma liberală, cărora — cu neapărata provocare a unui extrem prin celălalt — li se opun după câtva timp adepţi de ai d-lui Take Ionescu sub firma conservatoare, şi pe lângă această nenorocită desbinare se mai respândeşte printre Românii de dincolo idea, că ei au să primească toate directivele lor politice de la partidele de dincoace [1]).

[1]) Acţiunea d-lui Take Ionescu în Transilvania a fost întreprinsă fără ştirea consiliului de miniştri, din care făcea parte.

Paralel cu agitarea instigată la Sibiiu, Braşov şi Arad, merge agitarea în Bucureşti şi Iaşi. Când la 9 Ianuarie 1892 un congres politic al Românilor ţinut în Sibiiu ia hotărîrea de a prezenta la Viena Impĕratului Franz Iosef, deadreptul şi cu ocolirea guvernului maghiar, un memoriu asupra situaţiei Românilor din Ungaria şi când Impĕratul refuză primirea deputaţiunii, se provoacă printre studenţii din Bucureşti şi Iaşi „manifestaţiuni simpatice" pentru Românii de dincolo (9 Iunie 1892)[1]. Iar d. Dimitrie Sturdza, cu ocazia adresei Senatului, ţine în şedinţa de la 27 Noemvrie 1893 şi apoi în cea de la 9 şi 10 Decemvrie 1894 două mari discursuri în cari se amestecă făţiş în relaţiile dintre guvernul maghiar şi Românii de dincolo.

Datoria partidului naţional-liberal,

afirmă d-sa,

> este să caute să clarifice o situaţiune atât de dificilă şi de întunecată

[1]) D. Sturdza, în publicarea organizată de d-sa ca secretar general al Academiei Române „Treizeci ani de Domnie ai Regelui Carol I, 1866—1896", printre faptele şi cuvintele Regelui şi adresele Corpurilor legiuitoare, menţionează întrunirile studenţeşti ca evenimente memorabile.

şi, declarând dealtminteri că nu trece prin mintea nimenui de la noi să cucerească Transilvania, intră în amĕnuntele cerinţelor româneşti din Ungaria şi califică politica ungară de „absurdă“, „nedreaptă“,

> o barbarie asiatică, nedemnă de un popor european.

Apoi face următoarea aplicare a teoriilor sale internaţionale la guvernul român:

> Fără a ne compara cu Statele cele mari, fără a ne compara bărbaţii noştri de Stat cu bărbaţii popoarelor conducĕtoare, dar îmi permit să zic că guvernul nostru a trebuit să facă ceea ce principele Bismarck a făcut în congresul de la Berlin, unde se ciocneau interese foarte mari. Principele Bismarck a zis: eu am fost samsarul onorabil în această încurcătură. Să se fi făcut şi guvernul nostru şi să se facă şi astăzi samsarul onorabil în această mult necesară împăciuire dintre Maghiarii şi Românii din Ungaria.

Se înţelege de la sine, că guvernul conservator nu lucrează aşa, ci îşi dă seamă de marea deosebire ce există între a mijlocì la un congres chiemat cu consimţimêntul Puterilor pentru a

aplana nişte anume diferende, şi între a 'şi lua rolul unui samsar nepoftit pentru a se introduce în treburile altui stat cu prilejul chestiei celei mai iritante, a chestiei naţionalităţilor, şi tocmai despre Bismarck este ştiut, că s'a ferit totdeauna de a mijlocì în favoarea situaţiei politice a Germanilor din alte state.

Foarte cuminte dar ministerul Lascar Catargi-Carp păzeşte cu stricteţă rezerva indicată în relaţiile internaţionale şi precizează atitudinea sa cu următoarele cuvinte rostite de prezidentul consiliului în şedinţa Senatului de la 27 Noemvrie 1893: „Fiindcă noi sîntem în bune rela-„ţiuni cu toate Puterile, precum nu vom primì „niciodată ca nimeni să se amestece în afacе-„rile noastre interioare, asemenea nici guvernul „nostru nu se va amesteca nici odată în afacе-„rile interioare ale nici unei Puteri.“ [1])

Faţă cu această atitudine prudentă, d. Dimitrie Sturdza, la sfîrşitul discursului său de la 27 Noemvrie 1893, uită până într'atât convenienţele parlamentare încât vorbeşte de „nemernicia“ guvernului conservator. Tonul devine şi mai agresiv, agitarea şi mai aprinsă, după ce 14 delegaţi ai memorandului, trimişi înaintea

---

[1]) *Vezi în acelaş sens discursul 112 de mai jos.*

curţii cu juraţi din Cluj, sint condamnaţi (15 Mai 1894) la închisoare, printre ei şi demnul lor preşedinte Ioan Raţiu. Atunci d. Sturdza îi sfătueşte să se sustragă de la pedeapsă şi să transporte centrul acţiunii lor în Bucureşti. Sfatul dovedeşte atâta lipsă de cumpăt, încât n'ar fi de crezut din partea unui om deprins cu afacerile publice, dacă *Tribuna* din Sibiiu n'ar fi publicat mai târziu (Noemvrie 1898) textul autentic al scrisorii d-lui Dimitrie Sturdza, în care cetim cu uimire următoarele rînduri:

Subscrisul

şi cu dînsul toţi bărbaţii, cari veghează şi lucrează în nesmintirea rostului neamului romănesc

credem

1-o ar fi o mare şi ireparabilă greşeală politică, a se recunoaşte legitimitatea verdictului de condamnare din Cluj, şi prin urmare, a se supune acestui verdict;

2-o că se impune ca o datorie patriotică şi naţională ca cei condamnaţi la Cluj, să transporte în România centrul activităţei lor în lupta ce susţin pentru existenţa naţională a Românilor din Transilvania şi Ungaria...

Bucureşti. In ziua Inălţărei Domnului 1894.

D. Sturdza.

Fruntaşii condamnaţi au fost destul de cuminte să nu primească un asemenea sfat, ci s'au supus pedepsei în statul lor, fiind dealtminteri graţiaţi — unii mai curênd, cei mai mulţi deabia după 13 luni şi 10 zile de închisoare.

Cu atât mai nestăpânită este iritarea d-lui Sturdza. Intr'o adunare publică din sala „Orfeu“ (25 Septemvrie 1894) ţine faimosul discurs, în care denunţă numerile mandatelor, eliberate de d. Take Ionescu pentru Transilvania, insultă din nou pe Unguri, vorbeşte iar de datoria ce se impune guvernului nostru de a venì în ajutorul Românilor din statul vecin şi, fiind-că guvernul nu urmează aşa, nu se sfieşte să 'l numească trădător [1]).

Paralel cu manifestările şefului merg excitările organului oficial al partidului, a le cărui expresii întrec în violenţă pe ale d-lui Sturdza, dacă se

---

[1]) Textual din cuvîntarea d-lui Sturdza de la „Orfeu“: „Puterea, pentru a trăda interesele naţionale, aceasta e treaba boerilor“. „Să vedeţi, Domnilor, cum merge lucrarea boerilor mai departe, căci nu am sfîrşit cu catalogul trădărilor“.

După acest precedent este explicabil, că şi unii din adversarii d-lui Sturdza (nu numai conservatori), vĕzêndu'i schimbarea la faţă în momentul ajungerii la putere, l-au apostrofat cu acelaş strigăt de „trădător“, şi mirarea liberalilor nu este justificată.

Din parte-ne găsim întrebuinţarea excesivului cuvînt deplorabilă şi la d. Sturdza şi la adversarii sĕi.

poate; din „Huni“, „barbari“, „calăii neamului romănesc“ nu 'i mai scoate pe Unguri, şi alături de stigmatizarea „infamiei ungureşti“ curg loviturile în contra „tovărăşiei maghiaro-conservatoare“. (*Voinţa Naţională* de la 11 Ian., 27 Fevr., 2 Mart. 1894).

Insă agitarea nu se putea mulţumì numai cu vorbele partizanilor, îi trebuiau şi ceva fapte. In mijlocul emoţiunii deşteptate şi întreţinute prin „chestia naţională“, se întrebuinţează, la nevoie se inventează, în toate cazurile se exagerează or ce alt prilej de nemulţumire, fie cel mai disparat, numai să poată da loc la turburări. Aşa nechibzuita opoziţie în contra legii maximului comunal aţiţă la 5 Aprilie 1893, a doua zi după întrunirea liberalilor din sala „Dacia“, o mişcare pe stradele capitalei; iar peste un an isbucneşte în judeţul Bacău o mişcare ţărănească sub cea mai fantastică rĕstălmăcire a „maximului“, câte-va zile după întrunirea liberalilor ţinută la 3 Aprilie 1894 în oraşul Bacău [1]).

De altă categorie şi lăsând din nefericire urme mai durabile, cel puţin în cugetele tinerei generaţii, a fost participarea d-lui Dimitrie Sturdza la mişcarea politică a studenţilor. După o vechie

---

[1]) Vezi ultimele pagine ale volumului de faţă, discursul 113.

deprindere, partidul liberal caută să implice şi de astădată studenţimea în agitarea chestiilor zilei, îndeosebi în chestia naţională; articolele de fond ale *Voinţei* vorbesc de „iubiţii studenţi“, de „tinerimea cea mai ilustră“, care „smulge admiraţiunea ţării“ şi se întrec în epitete linguşitoare la adresa unor inteligenţe prea fragede. La 8 Aprilie 1893, aniversarea morţii lui C. A. Rosetti, sub pretextul unui pelerinaj la mormîntul lui (după venirea la guvern a d-lui Sturdza mormîntul şi aniversara au rĕmas ignorate), o mulţime de liberali se adună împreună cu reprezentanţii unor societăţi studenţeşti in curtea maiorului Fănuţă, de unde pornesc prin strada Clemenţei spre Palatul Regal, de şi ordonanţa poliţiei oprise din legitimă precauţiune trecerea procesiunii pe dinaintea reşedinţei Regelui. In capul procesiunii, între coroana clubului liberal şi doue coroane ale societăţilor studenţeşti, păşeşte însuş d. Dimitrie Sturdza, care se ia la discuţie cu procurorul pus înaintea cordonului de infanterie pentru paza ordinei, şi deabia după a treia somaţiune se retrage de la calea oprită şi merge prin strada Colţei la cimitirul Belu, unde ţine discursul sĕu politico-funebru, intercalat între discursul studentului Mircea Petrescu de la „Asociaţiunea generală“ şi a studentului

Ştefănescu de la „Unirea“ universitară, iar *Voinţa Naţională* (10 Aprilie) numeşte guvernul „criminal şi faţă de armată şi faţă de naţiune“.

Cine 'şi aducea aminte—şi de sigur studenţii o ştiau—cum acelaş d. Dimitrie Sturdza ca ministru de culte fusese cel mai straşnic păzitor al disciplinei şcolare şi cum dase în judecată chiar pe profesorii G. Mârzescu şi M. Tzoni pentru manifestările lor politice, trebuia să primească impresia, că guvernarea ţării prin nişte oameni ca Lascar Catargi, Petre Carp şi Alexandru Lahovari era o aşa de grozavă calamitate publică, încât îl făcea pe d. Sturdza să 'şi iese din fire şi să se pue chiar alături de nişte studenţi în capul uneì contravenţiuni poliţieneşti.

Scenele din strada Clemenţei se repet la 8 Aprilie al anului următor 1894, de astă-dată fără d. Dimitrie Sturdza, dar cu steagul albastru dăruit studenţilor de fetele din Sibiiu, desigur nu pentru a servì în România la demonstraţiile unui partid politic în contra altuia.

Când la 14 Septemvrie al aceluiaş an, cu prilejul întoarcerii mai multor studenţi de la un congres ţinut în Constanţa, unde s'a discutat cu aprindere chestia transilvană şi la care au luat parte şi câţi-va studenţi din Ungaria, guvernul—de altminteri prin măsuri puţin chibzuite — vrea să

oprească o manifestaţie nocturnă la statua lui Mihai Viteazul, se întâmplă între sergenţi şi manifestanţi un conflict urmat de o năvălire a studenţilor în contra edificiului poliţiei. *Voinţa Naţională* de a doua zi laudă pe învăpăiaţii tineri şi stigmatizează „infamiile săvîrşite de poliţie“, şi când studenţii anunţă pentru 18 Septemvrie o întrunire publică în sala „Dacia“, în care să 'şi arete plângerile lor în contra poliţiei şi tot-odată vederile lor în chestia transilvană, comitetul executiv al partidului naţional-liberal, care convocase pentru aceeaş zi o adunare în sala „Orfeu“, o amâna pe dumineca viitoare, motivând amânarea anume prin „rezoluţiunea studenţilor universitari de a ţine în capitală o mare întrunire publică“. In acea duminecă după amânare ţine d. Dimitrie Sturdza discursul cu acuzarea de trădare şi cu denunţarea mandatelor, despre care am vorbit mai sus; iar eroii mişcărilor studenţeşti sunt îmbrăţişaţi ca membri ai partidului şi recompensaţi cu funcţii premature îndată după venirea d-lui Sturdza la putere[1]).

---

[1]) Guvernul liberal a introdus şi obiceiul de a ţine un număr de studenţi universitari în solda poliţiei — fapt desonorant şi pentru studenţi şi pentru guvern. Ar fi timpul să înceteze or ce implicare a studenţimii în frământările politice.

Din nenorocire şi o parte a conservatorilor crede că trebue să imiteze acum vechia demagogie liberală.

In atmosfera aprinsă prin agitarea tinerimii universitare se introduce la începutul anului 1894 o altă agitare, aruncată tot într'o tinerime uşor de înflăcărat: demisionarea colectivă a ofiţerilor de cavalerie. Din causa lipsei lor de instrucţie specială, ministrul de rĕsboi le numise inspector pe generalul de infanterie Cantilli, de la a cărui asprime aştepta îndreptare. Această numire, precum şi trecerea unor ofiţeri de stat major din artilerie la cavalerie, deşteaptă multe nemulţumiri şi dă celor doritori de turburări prilejul de a indemna pe ofiţerii de cavalerie să se retragă din armată în numĕr destul de mare pentru a înfăţişa mişcarea ca o demonstraţie militară. Se ţin întruniri tainice, se trimit în ascuns emisari, se iscălesc înscrisuri pe onoare, şi la 29 Ianuarie 1894 peste o sută de căpitani şi locotenenţi îşi înaintează cererea de ieşire din armată, probabil cu ştirea, dacă nu după îndemnul unor superiori, cărora ministrul de rĕzboi le acorda o încredere neîntemeiată. Mulţi din cei coalizaţi îşi retrag mai pe urmă demisia, dar la patru-spre-zece li se primeşte pentru a statua un exemplu şi a ferì armata de primejdioasa molipsire. Insă generalul Cantilli e strămutat la comanda diviziei din Dobrogea, în locul sĕu devine inspector generalul de cavalerie Băicoianu, d. Ia-

cob Lahovari se vede obligat să iese din guvern şi, după un interimat de câte-va luni ţinut de însuş L. Catargi, generalul C. Poenaru este numit ministru de rĕsboi (12 Iunie 1894).

Atitudinea opoziţiei naţional-liberale faţă de demonstraţia ofiţerilor trădează conivenţa. Cu 9 zile înaintea isbucnirii d. Costică Stoicescu desvoltă în Cameră o interpelare „asupra neajunsurilor şi relelor din armată". Contrastul dintre interpelant şi chestiile militare face să nu se prea ia lucrul în serios. Deabia prezentarea însăş a demisiilor trezeşte îngrijirea administraţiei centrale, iar interpelările ulterioare ale d-lor Nicolae Fleva şi Dimitrie Sturdza (3 şi 4 Fevruarie 1894), pe atunci strîns uniţi, dau faptului toată gravitatea sa politică. Şi pe când *Voinţa Naţională* (2—24 Fevr.), publică articole cu titlul „armata şi regimul personal", numind demisionarea ofiţerilor o „hotărîre demnă", „un act de abnegaţiune şi de curaj" şi cerênd rechiemarea în armată a celor demisionaţi, d. Dimitrie Sturdza convoacă şapte dumineci dea rîndul adunări publice, motivându-le anume prin demisia ofiţerilor, în privinţa cărora la a patra întrunire (6 Martie, în sala „Dacia"), aruncă în public cuvintele: „*Armata tot ca noi*

gândeşte", şi *Voinţa* notează „aplause entuziaste"[1]).

Dacă nenorocitul epizod militar de la Ianuarie 1894, care aduce aminte tristele antecedente liberale de la 1866, 1870 şi 1875, nu a avut urmări mai rele, trebue să o mulţumim pentru primul moment energiei guvernului Lascar Catargi, iar mai târziu înţelepciunii Regelui, care a împiedicat partidul d-lui Sturdza, ajuns la guvern, să'şi îndeplinească temerara promisiune de a reprimì în activitate pe ofiţerii demisionaţi. Rĕsvrătiţii au rĕmas în rezervă şi nu li s'au putut oferì ca rĕsplata decât nişte funcţii civile pe la poliţiile şi primăriile liberale şi nişte locuri pe la fabrici.

Conducerea neisbutitei mişcări pare a fi fost luată în mână[2]) de redactorul *Voinţei Naţionale* G. C. Cantacuzino (Rifoveanu). Ceeace o in-

---

[1]) Şi d. Dimitrie Sturdza este astă-zi (Oct. 1903) ministru de rĕsboi.

[2]) Ofiţerii demisionaţi protestează în *Voinţa* de la 25 Fevruarie 1894 în contra bănuelii, că ar fi fost îndemnaţi de „instigaţiuni politice", dar mai târziu unul din ei le mărturiseşte (vezi *Epoca* de la 27 Aprilie 1898). Insă lucrul se întrevede cu destulă claritate din cele arătate mai sus, la care se adaogă discursul d-lui Emil Costinescu — astăzi ministru de finanţe în cabinetul d-lui Dimitrie Sturdza —, ţinut în şedinţa Camerei de la 14 Martie 1898. In acest discurs, după ce d. Costinescu

dică şi mai tare este împleticirea articolelor în favoarea ofiţerilor demisionaţi cu atacurile reînnoite în contra Coroanei. De mult încă, într'o scrisoare deschisă adresată „M. S. Regelui“ şi publicată în *Voinţa* de la 8 Fevruarie 1892 sub propria semnătură G. C. Cantacuzino, acest fruntaş liberal, profitând de remiterea unui bilet destinat altui Cantacuzino pentru plata unor servicii electorale patronate de poliţie, zice Regelui :

> Am transcris aici, Maiestate, conversaţia mea cu cetăţenii poliţiei, nu pentru edificarea M. Voastre, care ştiţi cum s'au făcut *din ordinul M. Voastre* alegerile, dar

---

citează din *Voinţa Naţională* încurajările date ofiţerilor demisionari şi promisiunile de a'i reprimì în armată printr'o lege specială şi a le considera vechimea“, întreabă pe d-nii G. C. Cantacuzino şi Dimitrie Sturdza: „De ce aţi înşelat pe acei oa„meni, pe acei ofiţeri de frunte? Din două una: sau în mo„mentul când aţi luat angajamentul, ştiaţi că nu se poate „realiza, şi atunci eraţi înşelători; sau nu ştiaţi, credeaţi lu„crul posibil, şi atunci nu sînteţi oameni de stat — şi nu me„ritaţi să staţi acolo unde staţi“. (Erau atunci pe banca ministerială). — Aceste cuvinte se adresează atât d-lui G. C. Cantacuzino, cât şi d-lui Dimitrie Sturdza, despre cari d. Costinescu zisese mai nainte: „Aţi ştiut numai câţiva de aces „fapt, întâi d. Cantacuzino, apoi şi d. Sturdza... N'aţi consu „tat comitetul, nu s'a desbătut asupra faptului nici înainte „nici după producerea demisiunii; *l-aţi exploatat singuri !*“

> pentru ca să fie în înalta cunoştinţă a M. Voastre, că şi noi ştim cum s'au făcut,

terminându'şi scrisoarea prin cuvintele

> Cu umilinţă recomand pielea mea Maiestăţii Voastre.

Aceste fuseseră scrise la începutul luptei de opoziţie, despre care am vorbit la pag. 86. Mai târziu, în primul an al şefiei d-lui Dimitrie Sturdza, atacurile în contra Regelui încetează; acum însă, simultan cu mişcarea militară şi cu agitaţia studenţilor, reîncep. La prima întrunire publică ţinută de liberali în chestia ofiţerilor demisionaţi (13 Fevruarie 1894), d. M. Pherekyde „în numele partidului" vorbeşte despre Rege în aşa mod, încât Beizadea Dimitrie Ghica se vede silit să protesteze (*Voinţa* de la 20 Fevruarie). Numeroasele articole ale *Voinţei Naţionale* în contra „regimului personal" şi în contra „Pavanei la Palat" se termină la 1 Martie printr'un „apel către Ţară" şi prin ameninţarea:

> Regele să'şi aleagă: nu voeşte să se desfacă de asasinii săi? Poporul român este

stăpân pe el şi dator să'şi croiască o altă soartă [1]).

Exercițiile de stil semnate sau patronate de G. C. Cantacuzino Rifoveanu sînt în curênd rĕsplătite de d. Dimitrie Sturdza prin admiterea sa ca ministru de finanțe în Cabinetul format la 4 Octomvrie al anului următor [2]).

Dacă am mai vorbit aici de atacurile liberalilor în contra Coroanei în anii de la 1892 la 1894, nu este pentru însemnătatea lor reală, căci aceasta dispăruse împreună cu ultimii an-

---

[1]) Pavana aceea, cu care *Voința* ataca pe atunci familia regală în cele mai felurite combinări de stil („țara piere de tătari şi în palat se joacă pavana!" „Sfîrşitul pavanei e vărsare de sânge", etc.), e un joc de origine spaniolă, obişnuit la curtea Franței pe prin secolul al 16-lea. Principesa noastră Maria, cu predilecțiunile sale artistice şi în dorința de a mai varia balurile Palatului (despre cari este ştiut că nu sînt date pentru petrecerea Curții, ci pentru apropierea societății şi animarea comerțului), introdusese în iarna 1893—94 vechiul joc cu imitarea costumelor timpului.

[2]) Reînceperea atacurilor în contra Coroanei la 1894, autorizate acum de şeful partidului, coincide cu apariția volumului I al memorielor Regelui (Stuttgart, la Cotta, 1894), unde la pag. 235 şi 236, într'o scrisoare a Regelui către Principele Anton de Hohenzollern, se zice despre d. Dimitrie Sturdza: „Sturdza „este acum (iarna 1867—1868) un adversar al lui Brătianu, el „vede lucrurile în colori foarte negre şi nu le poate judeca din „depărtare. El se ține de şcoala lui Ioan Ghica, care vrea să „îndeplinească lucruri mari cu mijloace mici şi se teme de „toate măsurile energice."

ti-dinastici: N. Blaramberg sfîrşise printr'un ultra-regalism ministerial, radicalul d. G. Panu era pe cale de a devenì dinastic până la absolutism, şi unicul partid de principii republicane—socialiştii—căutau prilejul de a se desfiinţa singuri şi de a trece la d. Sturdza, numai să fie la putere. In această privinţă progresul ţării era îndeplinit, autoritatea personală a Regelui definitiv statornicită, şi rĕmânea numai ca simţimîntul dinastic să fie ocrotit şi în cugetele generaţiei viitoare. Insă am semnalat atacurile liberalilor ca o ultimă rĕmăşiţă a unei rele deprinderi, cu atât mai condamnabile la 1894, cu cât nu se putea scuza nici măcar prin aparenţa unei convingeri, ci prevestea din contră celălalt extrem, în care avea să cadă liberalismul d-lui Sturdza, îndată ce va ajunge la guvern: linguşirea exagerată, tot aşa de dăunătoare pentru educaţia poporului nostru ca şi atacurile anti-dinastice.

Când dar la 1894 liberalii, impresionaţi de propriele lor cuvinte, nădăjduesc că au intimidat guvernul şi într'o interpelare a d-lui N. Fleva se încearcă să o ia de sus, energia cu care îi asigură Lascar Catargi că va şti să păzească ordinea, îi potoleşte, şi liberalii nu

mai încearcă să traducă în fapt exuberanţele lor stilistice.

Vězênd d. Dimitrie Sturdza că nu izbuteşte nici cu studenţii, nici cu ofiţerii, nici cu mişcările în contra maximului, nici cu ameninţările în contra Regelui, ia din arsenalul partidului ultima armă : părăsirea parlamentului. Objecţiunile în contra acestei tactici, care în ţară la noi a ieşit totdeauna în defavoarea celor ce au încercat-o, le-am rezumat cu altă ocazie (în discursul 61 din vol. III). Aici trebue să adăogăm, că şi pretextul invocat a fost de astă data mai slab decât or când. D. Dimitrie Sturdza, ca toţi imitatorii, caută să înlocuiască originalitatea prin exagerare, şi astfel aplică şi ultima încercare a opoziţiilor nerăbdătoare la cazul cel mai nepotrivit, la legea minelor d-lui Carp. Folosindu-se de un paragraf asupra proprietăţii sub-solului, căruia printr'o interpretare arbitrară îi construeşte o contrazicere cu Constituţiunea, d. Sturdza atacă legea ca o lovitură anti-constituţională şi anti-naţională, convoacă numeroase adunări publice în capitală şi în provincie (18 Dec. 1894—2 Fevr. 1895), redactează de anul nou 1895 un apel către „cetăţeni“, în care le face declararea sinistră, că „ordinea morală, con-

stituţională şi naţională este rĕsturnată în patria noastră", apoi—când ajunge proiectul în discuţia publică a Senatului—mai ţine în Bucureşti o „mare întrunire a partidului", iar când legea votată de Senat este primită şi de Cameră, toată opoziţia (37 deputaţi şi 19 senatori) se retrage din parlament (15 Aprilie 1895), angajându-se cu solemnitate înaintea ţării să repare pretinsa ştirbire adusă Constituţiunii, îndată ce va venì la putere. Guvernul rĕspunde la provocările opoziţiei prin imediata promulgare a legii.

Ieşirea liberalilor din parlament nu numai că n'a produs nici un efect asupra guvernului, dar —ca toate tacticile greşite—s'a rĕsbunat în contra autorului ei: pe de o parte a contribuit, după ce d. Sturdza fusese 3 ani la guvern, să'i dea—din punct de vedere constituţional—ultima lovitură prin neputinţa sa de a obţine de la Cameră modificarea legii minelor, pe de alta l-a silit în chiar forma sosirii sale la guvern să renege teoria şi tradiţia liberală, precum vom arăta îndată.

Căci schimbarea regimului era mai apropiată decât o prevedeau liberalii în acel moment, şi ea s'a întîmplat — nu prin opintirile opoziţiei, nici prin vre-o greşală a miniştrilor, ci de astă dată prin o înţeleaptă aplicare a sistemului con-

stituţional din partea guvernului. La 1 Octomvrie 1895 regimul conservator durase şapte ani şi jumătate, cu patru ani mai puţin decât cel liberal al lui Ioan Brătianu; dar în privinţa acestuia părerile erau unanime, că fusese prea lung. Dacă ministerele efemere de câte-va luni sunt fără folos, nici ministerele prea lungi nu par a fi compatibile cu mobilitatea spiritelor noastre, şi de câte ori se apropie sfârşitul legal al celor patru ani prevĕzuţi în art. 66 din Constituţie ca maximul duratei unei Camere de deputaţi, se naşte întrebarea despre sfârşitul ministerului, cel puţin ca oportunitate. Din acest punct de vedere mandatul Camerei conservatoare, alese la Fevruarie 1892, expira la Fevruarie 1896, după cum interpretau unii, sau între 15 Fevruarie şi 15 Noemvrie 1895, după cum interpretau alţii. Argumentul în favoarea mai scurtei durate era, că principala misiune a Camerei este fixarea budgetului anual, prin urmare o legislatură de 4 ani însemnează votarea a 4 budgete, şi de oare ce Camera conservatoare discutase în Martie 1895 al 4-lea budget, care era acum lucrător pe anul 1895—96, nu i se mai putea prelungì existenţa de la 15 Noemvrie 1895 înainte până la Fevruarie 1896, în care timp ar fi fost chiemată să se ocupe de

al 5-lea budget. Inconvenientul devine mai simţitor, dacă admitem împreună cu încetarea mandatului Camerei şi schimbarea regimului. Ar fi fost în contra bunului simţ ca ministerul liberal să intre în funcţie deabia la Fevruarie 1896, adică după ce budgetul pe 1896—97 ar fi fost alcătuit de Camera conservatoare şi regimul liberal condamnat să administreze statul pe un an de zile—nu după propriele sale vederi finanţiare, ci după vederile adversarilor sĕi[1])

Dar în afară de această controversă, activitatea desfăşurată sub regimul conservator de la Martie 1888 încoace, numeroasele legi discutate şi votate într'un timp relativ scurt, produseseră un fel de saturaţie a spiritelor. Simptomul ei aparent era slăbirea disciplinei în majoritatea parlamentară. Chiar prezidenţii începuseră să devie sau să redevie şovăitori, generalul Manu cu ocazia unei modificări a legii electorale în contra bătăuşilor, d. G. Gr. Cantacuzino cu ocazia legii minelor; iar când ministrul justiţiei, d. Marghiloman, ordonă urmărirea câtor-va funţionari din Galaţi, bănuiţi de abuzuri, un organ conservator,

---

1) Vezi mai jos discursul 113 la adresă, unde raportorul majorităţii propune 4 ani budgetari, conform cu părerea opoziţiei liberale exprimată prin A. Stolojan.

inspirat de d. Nicu Filipescu, îl atacă pe motivul procedurei urmate cu această ocazie şi intră într'o polemică violentă cu alt organ conservator, care susţine pe d. Marghiloman. In asemenea împrejurări, proiectele de legi plănuite de guvern pentru organizarea meseriilor, pentru descentralizarea comunală, pentru o mai departe întindere a inamovibilităţii magistraturei, se cuvenea cu atât mai mult să fie amânate, cu cât importanţa lor cerea o mai lungă pregătire pentru aplicare. Cu alte cuvinte: o schimbare de regim devenise oportună.

Vor fi fost de sigur mulţi conservatori, cari nici odată n'ar fi voit să părăsească puterea de bună voie; dar unii din minştrii stăruesc pentru retragerea spontană a Cabinetului, punênd astfel interesul general deasupra satisfacţiilor personale şi conformându-se spiritului constituţional, pentru care alternarea partidelor la guvern este o condiţie esenţială din cele mai folositoare, în contra închipuirii unor şefi de partid, cari vêd ţara în primejdie, dacă nu sînt ei la putere.

Astfel ministerul Lascar Catargi îşi prezentă demisia la 3 Octomvrie 1895 şi d. Dimitrie Sturdza se vede în sfîrşit chiemat să formeze Cabinetul. A doua zi, fără un moment de ezi-

tare, şeful naţional-liberal îşi alcătueşte lista ministerală, despre care vom vorbì în volumul următor, şi primul sĕu act de guvern este o desminţire a teoriilor liberale, pe temeiul cărora ministerele conservatoare fuseseră până acum combătute ca „regim personal“, ca „ministere ale Palatului“. Una din teorii a fost astfel formulată de d. Nicolae Ionescu în şedinţa Camerei de la 25 Noemvrie 1888: „Nu este politic şi constituţional să se ia miniştrii afară din reprezentaţiunea constituţională a ţării“, — regulă, pe care a înfrânt-o d. Dimitrie Sturdza prin părăsirea colectivă a parlamentului, în urma căreia 'şi-a expus partidul de a fi chiemat la guvern nu ca reprezentând ţară legală, ci numai pe temeiul unui decret al Regelui contrasemnat de Lascar Catargi.

După a doua teorie liberală, mai exagerată, guvernul nu trebue numai luat din parlament, ci trebue chiar indicat de o majoritate parlamentară şi apoi numit de Rege; căci toate puterile statului emană de la naţiune (art. 31 din Const.), iar adunările legiuitoare sînt directa ei reprezentare faţă de Coroană.

Credem însă că la noi preponderanţa Coroanei întru chiemarea partidelor şi persoanelor la guvern e rezultatul slăbiciunii alegĕtorilor, şi

până când nu vom izbutì să 'i facem pe aceştia mai independenţi, trebue să ne mulţumim cu acordul, fie şi ulterior, între Coroană şi parlament.

Or cum ar fi, d. Dimitrie Sturdza, îndată ce i-a venit la îndemână, s'a grăbit să înlăture interpretările constituţionale ale partidului sĕu, şi opoziţia conservatoare de la Octomvrie 1895, mai cuminte decât cea liberală din trecut, nu a întrebuinţat încontra d-lui Sturdza arma retorsiunii şi nu l-a întîmpinat cu strigătul: „guvern personal, minister al Palatului!“ De atunci încoace a dispărut încă una din confuziile, cu care se ameţea opinia publică a tinerii monarhii constituţionale.

Momentul, în care d. Dimitrie Sturdza ajunge astfel la guvern, este un moment solemn. Atitudinea ce o luase în opoziţie, însărcinase partidul naţional-liberal cu două misiuni din cele mai măreţe: în politica internă repararea şi restituirea pactului fundamental al ţării pretins violat prin legea minelor, în politica externă schimbarea „nemernicei“ direcţii a ministerului conservator şi îmbunătăţirea situaţiei Românilor din Ungaria. Dacă una din aceste misiuni nu era pricepută în însemnătatea ei decât de cei ce erau pătrunşi de ideia dreptului ca a unui

fundament de stat, iar pentru majoritatea publicului remânea cu atât mai indiferentă, cu cât liberalii depreţiaseră de mult vorba de „violare a Constituţiunii“ prin abuziva ei întrebuinţare: din contră chestia transilvană intrase, poate acum pentru prima oară, în minţile tutulor oamenilor, aprinsese îndeosebi întreaga tinerime din România liberă şi deşteptase atâtea speranţe în inimile Românilor din imperiul vecin, încât toţi împreună priveau cu cea mai încordată atenţie la primele acte de guvern ale noului şef liberal.

Căci d. Dimitrie Sturdza nu era cel dintâi venit printre compatrioţii sěi. Încărunţit în trebile statului, unul din puţinii cari mai rěmaseseră de pe timpurile divanurilor *ad-hoc*, distins — dacă nu prin o inteligenţă strălucită, dar de sigur prin o neobosită sîrguinţă în studiarea actelor istorice ale Românilor şi prin deplina cunoaştere a situaţiei politice din Austro-Ungaria şi Germania: când un asemenea om, după un asemenea trecut, cu asemenea cunoştinţe, lua o asemenea atitudine într'o chestie de trei ori seculară, ca cea transilvană: toată lumea, nu numai partizanii sěi, nu numai tinerimea uşor inflamabilă, toată lumea onestă şi patriotică se putea aştepta la o schimbare hotărîtoare, la

o fază până atunci necunoscută de mândrie naţională şi de izbânda în politica română.

Vom vedea în volumul următor, cum a îndeplinit d. Dimitrie Sturdza marea misiune naţională şi internaţională ce şi-o atribuise.

DISCURSURI PARLAMENTARE 1888—1895

78.

Rĕspuns la trei întrebări deosebite (Restaurare de biserici. Demisia profesorului Dr. Asaki. Rĕscumpărarea monopolului pulberelor).

(Şedinţa Camerei de la 2 Aprilie 1888).

Ministerul din acel timp.

T. G. Rosetti, prezident şi interne.
P. P. Carp, externe.
T. Maiorescu, culte şi *ad-interim* domenii.
Men. Germani, finanţe.
Al. Marghiloman, justiţie.
A. B. Ştirbei, lucrări publice.
General C. Barozzi, rĕsboi.

In una şi aceeaş şedinţă a Camerei, de la 2 Aprilie 1888, noul ministru al cultelor se

vede obligat să răspundă de trei ori la întrebările ce'i sînt adresate. Dacă reproducem şi aceste cuvinte zise numai în treacăt, este pe de o parte din motivul explicat în prefaţă, iar pe de alta din cauza interesului ce'l au uneori asemenea notiţe ca semne ale preocupărilor timpului.

A)

Restaurarea a două biserici.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, pentru creditul de 700.000 lei care s'a votat, am avut onoarea să vă dau explicările cuvenite în secţiuni; acest credit era pentru lucrări făcute şi pentru lucrări angajate; era dar o regulare de plată din trecut, cu singura deosebire a celor 31.000 lei pentru restaurarea aşa numitei catedrale din Botoşani, dar şi această sumă era promisă, oarecum moralmente angajată într'un moment solemn, adică îndată după marele incendiu, care a bântuit Botoşanii.

Cât pentru biserica, pe care cu drept cuvânt onor. deputat de la Craiova o numeşte unul din cele mai vechi şi mai interesante monumente, biserica Sf. Dimitrie din Craiova, mă voi in-

forma chiar Luni, şi dacă în adevĕr este vre-un credit disponibil pentru acea restaurare, dacă este numai la dispoziţia puterei executive de a executa ceea ce legislativa ar fi decis, atunci în campania acestui an se va face lucrarea. Odată ce ţara a dat fondurile, nu eu voi lăsa un minut măcar în intârziere lucrarea trebuincioasă unei biserici de importanţa celei din Craiova.

B)

Demisia profesorului Dr. Asaki.

Dr. Cantemir. D-le preşedinte, rog pe d. ministru al instrucţiunii să bine-voiască a ne spune care este cauza pentru care distinsul nostru profesor de la facultate, d. dr. Asaki a demisionat.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, în ziua în care am intrat în minister, am găsit o petiţie subscrisă de d. Asaki prin care 'şi prezintă, fără a arăta motivele, demisia; nu s'a luat încă nici o hotărire în privinţa aceasta. Mĕ voi pune în înţelegere cu d-sa şi cu colegii d-sale de la facultate, şi în urmă voi avea onoare să dau onor. interpelator toate luminile ce le cere.

P. Grădişteanu. L-a tras la cfit comisiunea budgetară.

Chestia profesorului Asaki mai vine încă odată în discuţia Camerei, pe la Fevruarie 1889 (vezi mai jos discursul 94) cu prilejul unei nouĕ părăsiri a catedrei din partea sa. Cât pentru demisia de la Martie 1888, ea a fost retrasă în urma intervenirii personale a ministrului de culte. Ceea ce făcuse pe doctorul Asaki să ia în primul moment hotărîrea de a părăsì Bucureştii, era rolul ce 'l jucase în ultimile zile ale ministerului liberal când cu cercetarea împuşcării uşierului de la Cameră în zioa de 15 Martie 1888. (Vezi vol. III, pag. 79). Guvernul lui I. Brătianu dorea să implice opoziţia în instrucţia asupra omorului şi pentru aceasta ar fi trebuit ca glonţul, care a cauzat moartea uşierului, să fi fost de revolver, de oare ce se constatase că unii deputaţi din opoziţie veniseră cu revolvere la Cameră. Din contră opoziţia susţinea că glonţul fusese dintr'o puşcă de soldat, după comanda unui agent al guvernului care voia cu or ce preţ să producă o intimidare a opoziţiei; se respândise chiar bănuiala că glonţul fusese destinat d-lui Nicolae Fleva, care urca în acel moment treptele intrării în Cameră.

In această controversă instrucţia a cerut părerea unor medici, printre cari dr. Asaki,

şi a unor experţi-negustori de arme. Cei din urmă au declarat glonţul provenit din puşcă de soldat, medicii au fost împărţiţi în părerile lor: pe când unii s'au pronunţat asemenea în sensul experţilor-negustori, dr. Asaki a admis posibilitatea provenienţei glonţului dintr'un revolver. Pe drept sau pe nedrept, această părere a doctorului Asaki era suspectată de complesenţă pentru guvernul lui I. Brătianu, şi situaţia profesorului devenise cu atât mai penibilă în momentul căderii cabinetului liberal.

C)

Rescumpărarea monopolului pulberelor.

La începutul volumului de faţă se arată, cum ministerul de la 23 Martie 1888, înainte de a disolva parlamentul liberal, obţine încă votarea budgetului pe 1888—1889 şi a unor legi urgente rĕmase de la I. C. Brătianu. Printre acestea era şi legea pentru aprobarea convenţiunii cu rĕscumpărarea monopolului pulberelor şi a fabricei Lăculeţe de la concesionarii belgiani, al căror reprezentant la încheerea convenţiunii fusese autorul scrierii de faţă, pe atunci nici deputat, nici cu vre-o altă influenţă oficială. D. Nicolae Fleva profită însă de prezentarea legii în chestie pentru a face, după vechiul obicei

al unui fel de opoziţie, insinuări personale şi a cere amânarea ei ca un „act de delicateţă".

La observările d-lui Fleva rĕspunde discursul următor:

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, când am auzit că se anunţă discuţiunea acestui proiect de lege, m'am dus de pe banca ministerială, fiind-că nu voiam să iau nici o parte, nici la discuţie, nici la tot ce se va face în această privinţă. Cu mai multe sĕptĕmâni în urmă, înainte de a fi putut fi vorba de actuala mea situaţie politică, ca simplu advocat privat am subscris în numele concesionarilor această transacţie. N'am luat parte după aceasta, şi sper că nimeni din D-voastră nu presupune contrarul, la nici o lucrare oficială, nici direct, nici indirect. Am fost chemat ieri pentru a da lămuriri într'o secţie, şi acele lămuriri le-am dat în ceea ce priveşte cunoştinţa ce o avusesem ca un om privat în momentul când am încheiat acea transacţie, adică la 6 Fevruarie, dar nu m'am amestecat de loc în desbaterile chestiei şi am părăsit secţia.

Eram, d-lor, şi acum în anticameră, când mi s'a spus că d. Fleva a citat numele meu, şi dacă mi s'a reportat bine, l-a citat mirându-se

cum această convenţie, fiind subscrisă de mine ca om privat, e acum adusă în discuţia Camerei, eu fiind ministru?

D. N. Fleva. Am zis că, în ajunul închiderii acestei Camere, care nu e pusă nici cum în curentul afacerei şi când se pretinde că nu e nici o comunitate de vederi între guvern şi maioritate, când deja este anunţată disoluţiunea Camerei, ar fi un act de delicateţă şi către guvern şi către ţară ca să se amâne votarea acestui proiect de lege relativ la o transacţiune în care figuraţi şi d-voastră.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Mulţumesc d-lui Fleva că este aşa de gelos pentru mine în chestii de delicateţă. Dacă dar chestia e pusă pe acest teren, atunci d-sa mĕ obligă a 'mi exprima şi eu părerea asupra ei.

Nu e aşa, d-lor deputaţi, că eu ca om privat, aveam voie să exercit profesiunea de advocat şi să susţin pretutindeni interesele acelea ce mi se păreau că sunt drepte de susţinut? Da. Aşa fiind, la mine, om cu desăvîrşire privat, au venit din partea ministerului de resbel, atunci încredinţat ministrului-prezident I. Brătianu, doi advocaţi ai Statului, d-nii M. Schina şi Vasile Brătianu, care 'mi-au spus ur-

mătoarele: suntem într'un proces care ţine de mult între concesionarii pulberelor şi ministerul de resbel, în privinţa fixării preţurilor anuale cu cari să se vîndă pulberea la particulari; din cauza neînţelegerii asupra acestei fixări, consesionarii, cari se găseau oare-cum violentaţi de mĕsurile luate de fostul ministru de resbel, general A. Angelescu, încetaseră chiar cu lucrarea şi ministerul se afla în oare-care dificultate faţă cu contractul de a'şi procura praful de puşcă în o formă regulată, şi ast-fel acei doi advocaţi au făcut apel la mine pentru împăcarea acestei neînţelegeri. Ei 'mi-au zis, că ministrul-prezident Brătianu vrea să ia fabrica aceasta asupra Statului pentru motivul că nu e prudent în genere şi nu e prudent mai ales în actuala situaţie a Europei, ca tocmai fabricarea prafului de puşcă al armatei române să fie lăsată în mâni străine. In particular d. advocat Vasile Brătianu, pentru care am o deosebită considerare, s'a adresat la mine nu atât ca advocat, ci ca Român şi în interesul ţărei.

Ce ar fi făcut onor. Fleva, dacă ar fi fost în locul meu? Sunt convins că ar fi zis *da*, ca şi mine, la acest apel de împăciuire, făcut mai ales cu acest accent din partea d-lor V. Bră-

tianu şi M. Schina. Şi daţi-mi voie să adaug, că eu am primit cu atât mai mult a intra în această transacţie, cu cât la discutarea şi la subscrierea ei nu eram deputat, nici nu 'mi pusesem candidatura, lucram cu desăvîrşire ca om privat.

N. Fleva: Cer cuvîntul în cestiune personală.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice: Mergênd apoi la ministerul de resbel, am întrebat: ce voiţi să faceţi? Şi ce voiţi de la mine?—Voim să luăm înapoi tot privilegiul, tot monopolul ce l-a avut până acum fabrica, pentru ca să intrăm noi în stăpânirea fabricei şi a monopolului vînzării; iar d-voastră să interveniţi ca să faceţi pe concesionari să consimtă la aceasta în condiţiile, pe cari ministerul poate să le ofere. Am rĕspuns: o voi face, şi am şi făcut-o.

Am insistat la clienţii mei ca să consimtă, le-am pus în vedere că la cas contrar nu o vor scoate la capăt, că din momentul în care se află în aşa dificultăţi cu ministerul de resbel, nu o să aibă sfîrşit bun întreprinderea lor ş. c. l.

Am isbutit la aceasta, fiind-că şi concesionarii se găseau desperaţi de greutăţile ce le făcuse generalul Angelescu, şi în acel moment

(Ianuarie 1888) se afla faţă cu atot-puternicia ministrului de rĕsboi Ioan Brătianu. Şi ast-fel mi-au dat autorizare de a încheia transacţia şi mi-au trimis şi o scrisoare, prin care arătau că preţul ce 'i costă pe ei fabrica, este de 2.600.000 franci. Eu, care nu am în obiceiul meu procedările obscure sau piezişe, am dus acea scrisoare, aşa cum am primit-o, la ministrul de rĕsboi d. Ioan Brătianu, care în acel timp era emoţionat de ceea-ce se agita în privinţa generalului A. Angelescu. Intr'o scurtă întrevedere, nici de 2 minute, d. Brătianu mi-a spus că a făcut anchetă şi cercetări şi că ministerul nu poate da decât 1.600.000. Eu i-am răspuns, că nu discut cu d-sa, şi am telegrafiat concesionarilor că acesta este ultimul preţ ce li se ofere. După multe greutăţi, mi s'a rĕspuns: da, suntem siliţi, nu avem ce face, încheie transacţia. Am făcut-o. Acum toate cele-lalte amănunte, în ce mod vrea actualul minister de rĕsboi să reguleze transacţia mai departe, aceasta nu mĕ priveşte pe mine, căci vĕ puteţi închipuì că de la 6 Ianuarie, adică din ziua subscrierii transacţiei, rolul meu a încetat.

Iată, onor. d-le Fleva, poziţia mea în această chestie.

Eu nu am avere moştenită, poate mi ar fi

plăcut şi mie să o găsesc dea-gata agonisită de părinţii mei; eu am muncit şi muncesc, şi nu 'mi lipseşte mândria de a mĕ şti independent prin propriele mele puteri. Am fost silit să mĕ ocup de meseria — pardon, fiind-că eşti şi d-ta advocat; voi zice mai politicos: — de *profesiunea* de advocat, pe care o ai şi d-ta. Or-ce advocat mai ocupat, precum eşti şi d-ta, se va găsì în or-ce moment, în care va intra într'o funcţie administrativă, într'o relaţie oare-care de interese private faţă cu statul; sau că va fi avênd procese pendente în contra domenielor sau în contra altor ministere, sau că va fi încheiat vre-o transacţie sau altele de asemenea. Apoi cari din d-voastră advocaţii nu aţi avut sau nu aveţi procese în contra statului sau în contra domenielor?

N. Fleva. Nu vĕ fac nici o incriminare.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Aceasta este ceva firesc. Ce voieşte acum d. Fleva? Voieşte că, dacă m'am întîmplat eu să fiu advocat în acea transacţie subscrisă, voieşte că, dacă interesul ţĕrei ce-l va explica mai bine ministrul de rĕsboi, reclamă numai decît să nu fie pulberea armatei noastre în mâni străine, acest proiect de lege, care nici nu a fost prezentat de noi, să fie amânat şi pul-

berile statului român să rĕmână în nehotărîre pentru acest motiv? Să rĕmână armata română în această privinţă nesigură, fiind-că acum douĕ luni, cînd eram om privat, s'a întîmplat să iscălesc eu o transacţiune?

Apoi delicateţă pentru delicateţă, iertaţi-mĕ; n'aşi voì să întrebuinţez un cuvênt prea tare, dar o asemenea argumentare ar fi aşa de absurdă încât nici nu merită o mai departe discuţie.

Atât aveam să zic ca chestie personală a mea; de altminteri daţi-mi voie să fac ceea-ce am făcut la începutul acestei discuţii, să mĕ duc în odaia de alături, fiind-că eu ca ministru nu vreau să iau nici o parte la discuţia acestui proiect de lege, deputat n'am onoare să fiu, şi prin urmare n'am nici un cuvînt mai mult să vĕ zic.

79.

Pentru validarea alegerii unui socialist.

(Şedinţa Camerei de la 7 Noemvrie 1888)

Majoritatea secţiunii Camerei însărcinată cu verificarea alegerilor judeţului Iaşi propusese suspendarea validării d-lui I. Nădejde, ales în balotaj la colegiul 3 de Iaşi încontra d-lui G. M. Buiucliu, amic al guvernului, şi numirea unei anchete parlamentare. Incontra acestei păreri vorbeşte:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. D-lor deputaţi, dacă ar mai fi în acest moment un coleg lângă mine pe banca ministerială, aş fi preferit să vorbesc de pe o bancă de deputat. Vĕ rog dar să primiţi vorbirea mea ca venind din partea unui deputat, pentru că ştiu că guvernul nu trebue să se ames-

tece în chestii de validare sau invalidare a deputaţilor.

M. Kogălniceanu. Banca ministerială nu poate intervenì în chestii de validare.

N. C. Aslan. Nici direct, nici indirect.

T. Maiorescu, ministrul cultelor. Nu ştiu, dacă d. Kogălniceanu susţine că nu pot vorbì nici ca deputat?

Dacă ţiu să vorbesc ca deputat în această chestie, este pentru că am cetit în ziare atribuindu-mi-se nişte cuvinte ce le-aş fi zis în privinţa alegerii d-lui Nădejde în secţia, din care aş fi făcut parte pentru cercetarea alegerii. Ţiu să declar, că aceste cuvinte ce mi se atribue contra d-lui Nădejde, nu sînt exacte.

Eu din contră rog pe onor. Cameră să binevoiască a valida alegerea d-lui Nădejde. Pre cât am vĕzut, cele mai multe alegeri s'au validat; au rĕmas a se mai cerceta numai trei sau patru, din aceste trei sau patru două privesc pe singurii doi socialişti ce-i avem în mijlocul nostru. Or-ce motive plauzibile s'ar fi dat în secţiune pentru cererea invalidării — şi de sigur, fiindcă a fost o majoritate în secţiune care a cerut anchetă, trebue să fie motive de oarecare valoare — nu s'ar putea totuş şterge impresia generală, când s'ar invalida numai aceşti doi deputaţi, că

a fost o preocupare de intoleranţă politică faţă cu ideile sociale ale d-lor Nădejde şi Morţun.

Fiindcă însă este ştiut că există în ţară un numĕr de alegĕtori în colegiul III, cari sînt partizani ai ideilor reprezentate prin dd. Nădejde şi Morţun; fiindcă este necontestat că asemenea idei au găsit o expresie sub forma alegerilor: ele sînt şi în drept să fie reprezentate în Cameră. Şi eu voi adaoga: mai bine este să fie socialiştii reprezentaţi aici în parlament, decât prin agitări afară din parlament. (Aplause). Şi de aceea vĕ rog sa binevoiţi a valida alegerile d-lor Nădejde şi Morţun.

Camera a şi validat alegerea d-lui I. Nădejde, care era în chestie; dar pe a d-lui V. G. Morţun, care a venit mai târziu în discuţie, a invalidat-o şi a declarat vacant colegiul III de Roman.

80.

Asupra gradaţiunii salariilor corpului didactic.

(Şedinţa Camerei de la 26 Noemvrie 1888)

Ministerul din acel timp.

Cu deschiderea parlamentului în toamna 1888, după alegerile din Octomvrie al aceluiaş an, s'a întrodus în ministerul Teodor Rosetti acea discutabilă modificare, despre ale cărei peripeţii vorbeşte expunerea noastră istorică din pag. 32. Astfel Cabinetul la epoca discursului următor şi a celorlalte până la 29 Martie 1889 inclusiv, era compus în următorul mod:

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,
G. Vernescu, justiţie,
General G. Manu, rěsboi,
P. P. Carp, externe,

Al. Lahovari, domenii,
T. Maiorescu, culte,
Prinţul Al. Stirbei, interne,
Men. Germani, finanţe,
Al. Marghiloman, lucrări publice.

Vivacitatea atacurilor, ce încep îndată în contra guvernului întreg şi a fiecărui ministru în parte, sînt unul din simptomele situaţiei precare a cabinetului şi al frământărilor partidului conservator de atunci.

In ceea ce priveşte discursul de mai jos, el este rĕspunsul la o interpelare a d-lui C. Dobrescu (Argeş) asupra inegalităţii ce exista încă în aplicarea budgetară a legii gradaţiunii la salariile corpului didactic, şi este caracteristic că cea dintâi preocupare despre ale şcoalelor din partea unui deputat „liberal-democrat", fost învăţător, priveşte lefurile profesorale.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, plângerile d-lui interpelator asupra nepotrivirii între budgetul instrucţiunii publice şi între legea gradaţiunii profesorilor sînt întemeiate. In adevĕr, aşa cum găsim budgetul alcătuit de la intrarea noastră în minister (căci budgetul era făcut în comisia budgetară a fostei Camere, de şi a fost votat *en bloc* sub ministerul nostru), cele mai multe cifre

de salarii ale corpului didactic nu se potrivesc cu legea normativă pentru salariile corpului didactic.

Iată o stare de lucruri ce trebue să dispară. Este inadmisibil să se facă o lege organică pentru fixarea salariilor, şi tocmai bugetul care este punerea în lucrare a fixării salariilor, să vie să contrazică legea organică votată ad-hoc.

Cauza care a făcut însă ca în buget să nu fie respectată legea gradaţiunii, este greutatea financiară.

Iată cum stă chestia: legea instrucţiunii publice din 1864 la art. 387 zice: învĕţătorii după 12 ani de serviciu vor avea salariile lor primitive îndoite; şi dacă admitem că trebuia să se aplice acest principiu de la punerea în vigoare a acelei legi, adică de la 1865, atuncea la 1877—1878 venea momentul în care toate salariile de odată să se fi fost îndoit. Inţelegeţi imposibilitatea de fapt în această procedare faţă cu starea noastră bugetară, să vie deodată în un an bugetar să se propue îndoirea tutulor lefurilor. Faţă însă cu multa stăruinţă ca să se dea satisfacere acelui drept acordat prin legea instrucţiunii publice, guvernul din 1883 a făcut ceea ce se numeşte acum „legea pentru fixarea şi gradarea remunerariilor membrilor corpului di-

dactic". Legea este promulgată la 6 Martie 1883 şi s'a pus în lucrare la 1 Octomvrie 1883. Insă disposiţiunile ei se vedea că sunt prea îngreuetoare pentru buget; este mai întâi fixat acolo că or-ce învăţător sătesc să aibă ca salariu primitiv 90 lei pe lună, or-ce institutor urban 225 lei pe lună (până acum avea cam 200 lei şi învăţătorul sătesc 60 lei); or-ce profesor de seminar, de externat secundar, de şcoale reale să aibă 280 lei, or-ce profesor de gimnasiu clasic şi de liceu 360 lei, iar profesorii de universităţi 500 lei pe lună.

Al doilea s'a zis: dacă vre un membru al corpului didactic în acel moment al aplicării legii are o leafă mai mare, dreptul la această leafă să fie respectat; al treilea: că după această normă de lefuri, de 90 lei pentru învĕţătorii săteşti, de 225 pentru institutori şi aşa mai departe, să se socotească gradaţiunea, adică după fiecare 5 ani de serviciu să se sporească salariul cu 15⁰/o, şi această gradaţiune să se repete de patru ori, ast-fel încât gradaţiunea să ajungă la un plus de 60⁰/o după 20 de ani de serviciu.

Acum, d-lor deputaţi, principiul aşa pus în lege, se prezenta foarte avantajos pentru corpul didactic: cine avea mai mult de cât atât în momentul acela, i se păstra; cine nu avea, i se pro-

mitea. Insă punerea în lucrare imediată atunci în Octomvrie 1883 sau cel puţin la noul buget din Aprilie 1884, ar fi însemnat o imediată înscriere în buget a unui plus de peste 2.000.000 lei pe an. Se vede că aceste 2.000.000 nu s'au găsit, căci legea nu s'a aplicat în buget. S'au putut înscrie numai cifre mai mici: pentru gradaţiune găsesc chiar în bugetul astăzi lucrător cifra special afectată de 1.616.000. Gradaţiunea se înţelege că creşte din an în an, aşa încât pentru anul acesta va trebuì să fie întrodus un alt spor de 154.000 lei, şi s'ar face o cifră de 1.770.000, rĕmanênd lucrurile încă în statu-quo, adică cu salariile după cum stau în buget, prin urmare mai mici de cît în lege.

Dacă am înscrie şi gradaţiunea şi salariile după lege, atunci ar mai trebuì o altă cifră de 844.000 lei, adică cu noul spor al gradaţiunei 1 milion, cu care nu s'ar face nici o şcoală mai mult prin sate, nu s'ar cumpăra nici un instrument, nici o hartă, nici o bancă mai mult pentru şcoale, ci s'ar sporì numai lefurile existente.

Dacă însă comisiunea bugetară, delegaţiunea d-voastre, va crede că este bine să se facă aceasta şi dacă va găsì mijloace pentru a o face, atunci înţelegeţi că nu este nimic mai plăcut

pentru un ministru al instrucţiunii publice decât să zică: am dat completă satisfacere corpului profesoral. Insă am văzut, d-lor deputaţi, un fel de deosebire de curente în această Cameră. Aud pe mulţi din d-voastre cerênd economii, şi aud pe alţii cerênd creaţiunile cutare şi cutare in buget.

Aşa, de exemplu, ceea-ce cere onorabilul d. interpelator, v'am arătat că se traduce într'un mai mult în buget. Eri auzeam o altă propunere de la un onorabil deputat ca să se înscrie un alt milion în buget pentru teatrul de la Iaşi; alt deputat cere ca să se înscrie o anuitate de 30.000 lei, anual, care corespunde la o emisiune de 650.000 lei, pentru subvenţionarea Ateneului; este apoi interpelarea d-lui Micescu pentru îmbunătăţirea stării clerului de mir, ceea-ce ar însemna, după regularea parohiilor, o sumă de 3 milioane pe an. Vedeţi, că dorinţele tutulor sunt ca să se facă îmbunătăţiri, dar este evident, că vor trebuì să se însumeze toate cererile şi să se vadă, la comisiunea bugetară, ce se poate realiza fără să se desechilibreze bugetul.

Revenind acum la întrebarea onor. interpelator, rĕspund: nu cred că starea noastră bugetară ne va permite să înscriem în afară de or-ce alte îmbunătăţiri pentru şcoala, în afară de or-ce

şcoli noue de creat, un milion de lei mai mult peste ceea-ce este astăzi în buget numai pentru lefurile profesorilor. Pe de altă parte aveţi dreptate să ziceţi, că între lege şi între aplicarea bugetului nu trebue să fie deosebire. Este neiertat ca să fie favoruri de cari, cu drept cuvînt, vě plîngeţi, adică pentru unii din membrii corpului didactic să se facă îmbunătăţiri de salarii şi pentru alţii să nu se facă; va să zică, o modificare de lege aşa încât să se pună în deplin acord cu bugetul, este trebuincioasă, şi voi avea onoarea să prezint onor. Camere o asemenea modificare; şi al doilea, or cum va fi de făcut modificarea, o măsură egală în gradarea drepturilor trebue să fie aplicată la toţi membrii corpului didactic. Aceasta o promit şi o voi supune aprobării d-voastră prin proiect de lege şi prin buget.

81.

Rĕspunsuri după o interpelare relativă la clerul mirean.

(Şedinţa Camerei de la 26 Noemvrie 1888)

Deputatul liberal C. Micescu îşi desvoltă o interpelare adresată ministrului de domenii şi de culte „în privinţa soartei preoţilor de mir“, de care dealtminteri liberalii nu se ocupaseră în cei 12 ani ai guvernului lor precedent. După ce a rĕspuns Alex. Lahovari, pe atunci ministru al domeniilor, de la care interpelatorul cerea să dea din moşiile Statului „o porţiune de pământ preoţilor, din fondul căreia ei să trăiască“, rĕspunde şi

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. D-lor deputaţi, eu voi fi şi mai scurt decât colegul meu de la domenii.

Legea pe care o cere d. Micescu, legea de îmbunătăţire a soartei clerului mirean, este legată de deliberările Sfântului Sinod.

După spiritul legii constitutive a Sfântului Sinod, episcopii eparhioţi numesc şi revoacă pe preoţi. S'a arătat în Sinod că a crescut prea mult numĕrul de preoţi şi că o parte a rĕului vine din concurenţa a prea mulţi aspiranţi la puţinul salariu ce 'l poate da comuna rurală.

Sfântul Sinod este în momentul de faţă în cercetarea unor mĕsuri de propus pentru remediarea acestei stări, adică pentru fixarea şi reducerea numĕrului parohiilor; prin urmare, şi reducerea treptată a numĕrului preoţilor.

Aceasta trebue să fie întâi făcută de Sfântul Sinod, şi nu o poate face altcineva decât Sfântul Sinod.

După ce va fi odată fixat atât numĕrul parohiilor cât şi numĕrul preoţilor de fie-care parohie, vom avea o bază pentru calcularea totală a cifrei cerute pentru îmbunătăţirea salariului. Şi resolvirea acestei lucrări, precum şi combinarea ei cu mijloacele finanţiare, toate acestea vor fi supuse deliberărilor d-voastre.

Acum însă intervine în această discuţie Mihail Kogălniceanu şi zice între altele:

„Nu aş putea primì ca să aşteptăm ce va face Sinodul. Cu părere de rĕu, cu durere constat cumcă legea Sinodului, aşa cum s'a făcut, n'a produs roadele aşteptate şi că o reformă mare trebue introdusă în organizarea Sinodului. Acea reformă s'a proiectat în divanul ad-hoc până în punctele cele mai mici de reprezentanţii, de membri ai Sinodului, din cari cel de pe urmă supravieţuitor e eruditul, ortodoxul Episcop de Roman (Melchisedec). D-lor, trebue să introducem în Sinod elementul preoţilor de mir, şi dacă ar fi cu putinţă, eu, cât pentru mine, aş introduce şi elementul mirean. Or cât s'ar zice, între elementul călugăresc şi între elementul preoţilor de mir există o duşmănie mare.

„M'am plâns de multe ori mitropolitului reposat Calinic Miclescu. Îmi pare rĕu că trebue să vorbesc rĕu de dênsul, dar era om prea de lume, prea alerga pe la gări în întîmpinarea celor mari, ca să mai aibă timp să se ocupe de cler. Actualul mitropolit (Iosif Gheorghian) e un adevĕrat preot, dar mĕ tem cumcă nu e destul de ajutat pentru ca să facă din reforma Sinodului şi îmbunătăţirea clerului, ceea ce aşteaptă ţara întreagă şi chiar ortodoxă.

„Nu trebue dar noi să aşteptăm mult de la Sinod; dar trebue odată să se ţină cuvêntul ce s'a dat ţării în această Adunare

şi să se ia în serios această cestiune; trebue să ne îngrijim de preot,, care se află în cea mai tristă poziţiune, şi care nu mai are acea autoritate morală ce trebue să o aibă un preot.

„Eu sunt deplin convins că prin îngrijirea pe care vedem că o are d. ministru al instrucţiunii publice, va înţelege şi rolul ce este chemat preotul să joace în ţară la noi. Eu dar îl rog să nu se uite la formalităţi şi într'o astfel de reformă să nu se uite nici la greutăţi, ci să se pună îndată pe lucru, fără să aştepte ce va venì de la Sinod.“

La aceste obseıvări rĕspunde

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Chestia pusă pe acest tĕrîm, adică dacă trebue modificată legea Sinodului, e cu totul alta de cât acea pusă de onor. d. interpelator, şi e o chestie ce nu o vom deslega în această seară [1]).

Până când este însă legea actuală în vigoare, să'mi permită onor. d. Kogălniceanu să'i spun, că eu nu pot admite o călcare a unei legi în vigoare.

Legea de constituire a Sinodului la art. 19

---

[1]) Vezi şi vol. I, disc. 5, pag. 112 şi vol. III, disc. 69, pag. 356 et sqq.

lasă fixarea parohiilor la propunerea Sinodului, se înţelege cu aprobarea posterioară a Camerelor, iar la art. 11 lasă ministrului cultelor în Sinod, numai un vot consultativ.

Vrea să zică, după organizarea Sfântului Sinod, Sinodul care are să fixeze eparhiile, trebue să fixeze ântâi parohiile şi înainte de a fi vorba de o lege bugetară pentru preoţii de mir, trebue să se facă mai ântâi regularea parohiilor. Sesisat, cum s'ar zice în franţuzeşte, Sfântul Sinod încă în sesiunea de primăvară, se ocupă şi acum cu parohiile; lucrarea sa sper că va fi terminată în zilele aceste. Inainte însă de a eşì din Sinod, eu nu pot face nimic; căci mai ântâi numĕrul preoţilor în funcţiune atîrnă de la acea lucrare a Sinodului. După art. 24 al legii Sinodului, protoereii şi proistoşii se numesc şi se destitue *numai* de către Mitropoliţi sau Episcopii Eparhioţi. Urmează dar ca' tot Episcopii să se ocupe mai ântâi şi de gradele inferioare ale preoţilor de mir, în a căror numire şi schimbare ministerul asemenea nu se poate amesteca după legea astăzi în vigoare. Competinţa lui ar începe numai la partea finanţiară, care pentru protoierei aduce cu sine necesitatea recunoaşterii lor de către minister.

Când va fi vorba să se reformeze legea, după cum cere d. Kogălniceanu, atunci poate vom ajunge la o mai mare influenţă a societăţii laice asupra acestor lucruri. Până atunci, daţi-'mi voie să rĕmân după spiritul legii în bună înţelegere cu Sfântul Sinod care, trebue să o recunosc, îşi dă cea mai mare silinţă să propue o soluţiune acestei reforme foarte urgente.

Apoi se amestecă în discuţie, ca de obicei, d. Nicolae Ionescu, fără ca să aducă vre-o lămurire, şi după d-sa ia din nou cuvîntul Mihail Kogălniceanu, care la zisele sale de mai sus adaogă următoarele:

„Negreşit că d. ministru are datoria să apere S-tul Sinod, dar eu am înainte de toate să mĕ constitui apărător al societăţii şi trebue să exprim regretul ce am de a vedea, cum că Sinodul astfel cum este compus, nu mai poate sta, chiar pentru salvarea sa, a clerului şi chiar a religiunii noastre.

„Noi ţinem la ortodoxie, este religiunea părinţilor noştri şi o vom apăra chiar in contra acelora cari sunt puşi în capul ei şi nu ştiu să o apere, vom da bani, pentru că speranţa este în religiune, şi religiunea trebue să fie în contact cu populaţiunea noastră.

„D. Maiorescu ar trebuì să ştie că nici unul din miniştri de sub Cuza-Vodă nu 'şi

ar fi pus ștreangul în gât ca să facă legea secularizării averilor monastirești, lege încontra căreia erau șapte puteri, dacă noi am fi știut ce întrebuințare avea să se facă de acele fonduri, întrebuințare pe care nu voi să o mai calific. Animați de cele mai bune intențiuni, noi am secularizat acele averi ca să facem bine, ca să servim biserica, școala, spitalele, și în loc de aceasta fondurile monastirești s'au întrebuințat la echilibrări budgetare și adeseori la cheltueli desfrăbălate sau netrebuincioase.

„Așa dar, înainte de toate, să ne aducem aminte că averile monastirești au fost date de bětrânii Domni și boeri ai țării, și adeseori de oameni cari nici nu aveau drepturi în această țară, pentru biserică, pentru școală, pentru spital. La asemenea cheltueli trebuia să fie întrebuințate aceste fonduri.

„De aceea, eu vě zic, d-lor, că a venit timpul ca să faceți aceste imperioase îmbunătățiri. Dacă d-voastre vě dați înlături, vom lua noi această inițiativă. Cu noi bětrânii se vor asocia atâți tineri energici, zeloși de progres, și vom vota cu toții nouile legi pe cari le reclamă societatea. Vom vedea atunci dacă S:tul Sinod va avea să zică ceva, dar eu cred, din contră, că ne va fi recunoscětor; căci mě cred dator să declar aci că nu S tul Sinod este causa de nu s'au votat

până acum aceste legi cari ar fi trebuit să fie de mult votate, ci noi, puterea civilă, cari, pentru ca să ne complacem reciproc unii altora, am votat multe cheltueli de prisos, refuzând altele din cele mai folositoare.“

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu: D-lor, aţi fost martori la reserva intenţionată, din partea mea, cu care am căutat să nu dau acestei discuţiuni o mai mare proporţie decat credeam că era în spiritul d-lui interpelator. Dar d-v. sunteţi suverani de a da chestiei întinderea ce voiţi. Nu vĕ miraţi dar, dacă vĕ mai iau şi eu câteva minute ca să rĕspund; căci aşa cum a prezentat chestia celebrul nostru adversar în cazul de faţă, d. Kogălniceanu, nu se poate bine susţine anume de d-sa.

Cum? Mie, care sunt la minister de 7 luni, mie să'mi impute celebrul şi încărunţitul prin faptele sale istorice d. Kogălniceanu, de ce nu am şi făcut ceva pentru clerul de mir? Dar d-sa care a încărunţit în istoria ţărei? (Aplause).

Atunci, când a luat averile mănăstireşti în administrarea Statului, la 1864, de ce nu a făcut d. Kogălniceanu, ceea-ce d-sa cere numai de cât acum? Atunci era momentul cel adevĕrat!

S'au secularizat atâtea averi mănăstireşti, averi rĕmase de la moşi şi strămoşi, destinate a se cheltuì pentru întreţinerea bisericei şi a şcoalei; la secularizare d. Kogălniceanu era a tot puternic; de ce nu a făcut d-sa ceea ce îmi cere să fac eu acum?

Auzi, în ţara aceasta s'au secularizat averile bisericeşti hărăzite în interesul cultului bisericesc şi şcolar, şi d. Kogălniceanu nu s'a gândit atunci să facă o casă specială, în care să se păstreze o parte din aceste averi secularizate pentru îmbunătăţirea clerului şi a şcoalei, şi s'au aruncat toţi banii în casa generală a Statului spre a servi la te miri ce alte cheltueli, adese ori luxoase; şi d-ta, d-le Kogălnicene, mĕ întrebi pe mine de ce nu fac eu aceasta acum, după 24 de ani? Iar d-ta, care ai mai fost ministru de interne şi de externe şi sub d. Brătianu, d-ta, care or la guvern, or în Cameră, n'ai găsit vreme să te ocupi în timp de 24 ani cu această chestie, mĕ întrebi pe mine, venit la guvern de câte-va luni numai, de ce nu resolv eu chestia foarte grea a îmbunătaţirii clerului de mir?

Am terminat. Scuzaţi-mĕ, dar trebue să spunem lucrurile după dreptate; şi nu oameni de autoritatea d-lui Kogălniceanu să vină astăzi şi să mai facă, când e membru în opoziţie şi

neresponsabil, încercarea de a ne pune în luptă cu episcopatul român.

Eu, d-lor, în înţelegere cu episcopatul, caut să fac ceea-ce trebue să se facă pentru îmbunătăţirea clerului de mir; şi am găsit din partea Sfântului Sinod toată buna voinţă pentru aceasta. Nu eu, zic, mě voi pune în luptă cu dînsul numai după dorinţele d-lui Kogălniceanu. Dacă voi putea să aduc îmbunătăţire împreună cu episcopatul, o voi face; numai în ziua când aş dobândì convingerea că episcopatul nu voeşte îmbunătăţirea clerului mirean, atunci mě voi adresa de-a dreptul la d-voastră. Astăzi însă sunt convins de buna voinţă ce o are Sfântul Sinod în această chestie.

Voci. Inchiderea discuţiunei. (Sgomot).

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Vě rog, şi sunt convins că şi Camera va primì rugăciunea mea, să nu închideţi tocmai acum discuţia.

Cred că nu e bine ca şi în această Cameră să se creeze precedentul de a se închide discuţia imediat după vorbirea unui ministru. (Aplause). Din contra, vě rog ca tocmai în urma vorbirii unui ministru să fie discuţia deschisă, pentru ca mai ales vre-unul din membrii opoziţiei să poată rěspunde. (Aplause).

82.

Despre numirea protoiereilor.

(Şedinţa Camerei de la 12 Decemvrie 1888)

Deputatul de Dorohoi, d. G. Burghelea, îşi desvoltă o interpelare, al cărei obiect se înţelege din primele sale cuvinte: „Am interpelat pe d. ministru al instrucţiunii publice să bine-voiască a 'mi rĕspunde care este cauza de a confirmat în funcţiunea de protoiereu la judeţul Dorohoi pe o persoană care nu întruneşte condiţiunile cerute de lege."

La aceasta rĕspunde

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, în adevĕr legea instrucţiunii publice, la articolul citat de d. interpelator, prevede că absolvenţii seminarielor cu 4 clase vor avea dreptul să fie numiţi preoţi

şi că absolvenţii seminarielor cu 7 clase vor fi *preferiţi* la numirea de preoţi în oraşe, protopopi şi proistoşi.

Legea instrucţiunii publice însă din 1864 trebue să o completaţi, în ceea ce priveşte întrebarea de faţă, prin o altă lege posterioară, legea de la 1872 pentru constituirea Sfântului Sinod, elaborată de ministrul cultelor de atunci, generalul Tel. Această lege posterioară în art. 24 zice: „Protoereii şi proistoşii se vor numì în funcţiunile lor şi se vor destituì numai de către Mitropoliţi, sau Episcopii eparhioţi."

Vedeţi dar din capul locului, că ceea ce am să rĕspund d-lui interpelator îşi va avea o limită impusă prin acest articol din legea Sinodului.

Cuvîntul *numai*, care este introdus aci, dă acestui articol o deosebită energie, şi dacă n'ar fi bugetul Statului, ca să mai aibă administraţia civilă oare-care influenţă aci, înţelegeţi că toate numirile şi toate destituirile ar fi prin legea aceasta sustrase de la or-ce amestec al meu.

De şi dar, prin lege, este dat dreptul Mitropolitului de a numì şi destituì, însă când vine chestia plăţii lefei celui numit, fiind-că este pusă în bugetul Statului, se înţelege de sine, că trebue ca aceste numiri să aibă şi recunoaşterea ministerială.

Ast-fel s'a introdus în practică ca toate funcţiile eclesiastice, cari figurează în bugetul Statului, să fie recunoscute şi de ministerul cultelor.

Pe temeiul acestei practice, când mi s'a propus acest protopop pentru Dorohoi, am hesitat să'l confirm, fiind-că nu avea 7 clase seminariale; am făcut oare-cari dificultăţi, şi când l-am vězut trecut în primul stat de salarii, i-am refuzat plata.

Am căutat să mě explic cu Mitropolitul din Iaşi şi la ocaziune m'am şi explicat, şi iată ce mi-a spus Inalt prea sfinţia sa. Fie zis în paranteză: aş fi preferat să se fi făcut o asemenea interpelare în Senat, pentru că este şi Mitropolitul de Iaşi acolo şi ar fi putut să dea şi Inalt prea sfinţia sa oare-cari explicări. Aci în Cameră nu se poate explica decât ministrul singur, oare-cum unilateral.

Mitropolitul din Iaşi mi-a spus, că acest protoiereu din Dorohoi era sub-protoiereu mai nainte şi că era recunoscut de fostul ministru în această calitate, şi de şi nu are 7 clase seminariale, dar o dată ce a fost sub-protoiereu, este mai firesc lucru şi este chiar şi după toate uzurile şi tradiţiile mai bine să se înainteze şi să treacă tot el în postul de protoiereu devenit vacant în acelaş judeţ.

Atunci i-am rĕspuns, că ar fi totuş bine să păzim şi articolul din legea instrucţiunii publice, şi am vorbit de acel aspirant din Dorohoi, pe care 'l chiamă Ciocoiu, care are 7 clase seminariale şi pe care îl cer poporanii şi o parte din cler. I. P. S. mi-a spus, că i s'a făcut în adevĕr asemenea petiţiuni, dar că vede în asemenea agitări un fel de rĕsvrătire, şi că tocmai nişte mişcări precum le-a făcut acel aspirant, sunt o dovadă că el nu ar fi bun pentru administrarea bisericească, şi că nu poate nimeni siluì conştiinţa I. P. S., şi întru cât legea 'i dă acest drept, I. P. S. crede şi ia rĕspunderea înaintea lui Dumnezeu şi înaintea conştiinţei sale, că aşa cum îşi exercită acest drept, este bine pentru biserică.

Onorată Cameră, a face acum un conflict între Mitropolitul din Iaşi şi între ministrul cultelor pentru aceasta, nu mi-a părut lucru destul de important; căci era deocamdată un caz izolat şi personal, şi după o aşteptare de câteva luni avĕnd în vedere art. 24 din legea constitutivă a Sfântului Sinod, şi sperând că dificultatea făcută va fi deja un bun început, ca în viitor să nu se mai repete asemenea precedente, am propus M. S. Regelui confirmarea acestui protoiereu.

83.

Rĕspuns la o interpelare despre şcoala Roşca-Codreanu din Bêrlad.

(Şedinţa Senatului de la 12 Ianuarie 1889)

La o interpelare a d-lui I. G. Gâlcă, senator al Bêrladului, în privinţa relei administrări a fundaţiunii şcolare Roşca-Codreanu rĕspunde

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, chestia *şcoalei Codreanu* din Bêrlad este o chestie veche; de la 1854 este testamentul de care vorbeşte onor. d. interpelator, şi într'ênsul se lăsa 6.000 de galbeni pentru înfiinţarea unei şcoale, cum am numi-o astăzi, profesională, şi 2.000 galbeni capital ca să se adaoge profesori de limba franceză

şi italiană pentru podoaba sexului, cum zice testamentul; se mai prevede îndeplinirea câtorva legaturi, şi dacă va mai fi prisos, acesta să se dea la un spital. Dar tot testatorul în această fundaţiune eliminează or-ce amestec al administraţiei. Pentru că, precum ştiţi, foarte mulţi n'au încredere în administraţia noastră aşa cum merge în general. Tot odată se numesc de testator executorii dispoziţiilor sale, şi anume vornicul Radu Roseti, spătarul Emanoil Costin, doctor în medicină, şi ilustrul Costache Negri. Costache Negri n'a avut timp să se ocupe, aflându-se în alte funcţii din cauza vieţei sale politice, încât rĕmâne neamestecat în această afacere; a rĕmas vornicul Radu Roseti şi spătarul Costin cari se ocupau; dar mai cu deosebire Costin. In testament, foarte liberal, foarte independent de administraţie, se zice că fiecare cetăţean din Bĕrlad are dreptul să se intereseze de această fundaţiune şi să tragă la rĕspundere pe cei cari nu o execută în spiritul testatorului. Vedeţi că chiar din capul locului se impune oarecare rezervă acţiunii administrative, lăsându-se îngrijirea mai mult asupra d-voastră, liberali şi independenţi cetăţeni din faţa locului. Cum au administrat acest institut vechii executori testamentari, se vede din faptul că în timp de

20 de ani, de la 1854 la 1874, în loc să se înmulţească averea, ea a mai scăzut. Capitalisându-se veniturile putea să se îndoiască şi să se întreiască averea primitivă de 282.000 lei noi.

I. G. Gâlcă. După 20 de ani a rĕmas un sfert din capital.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. S'au dat împrumut pe la oameni fără asigurare şi s'au pierdut banii. Foarte bine au făcut cetăţenii din Bêrlad, în spiritul de bună gospodărie, în interesul oraşului şi în interesul general, că s'au adresat la tribunal obţinênd o hotărîre prin care s'au destituit epitropii de atunci, s'au chemat în parte la rĕspundere — rĕspundere iluzorie — şi s'au numit alţi epitropi, între cari după vremuri să fie primarul oraşului — şi astăzi chiar este primarul şi d. Chenciu, directorul liceului, şi o alta a treia persoană, cari administrează. — La 1875 — eram ministru (de aceea zic că este foarte vechie istoria, o cunosc de atunci) — constatând că s'a obţinut măcar acest resultat de a avea o administraţie mai sigură, am cerut epitropilor celor noi să 'mi spună dacă s'a înfiinţat şcoala prevĕzută în testament, şi ne-a rĕspuns; cu venitul actual nu se poate înfiinţa; toată suma primitivă era de 282.000 lei noi şi în

acel moment era cu mult redusă, aşa dar, sau să ne vie Statul în ajutor, sau să capitalizăm fondul acesta şi să adăogăm venitul la fond. Ast-fel au rĕmas lucrurile atunci.

Dintr'o dare de seamă publicată la 1886, pe care o aveţi şi d-voastră, fără îndoială, subscrisă de d. Chenciu şi de d. Ionescu, se vede modul cum de atunci încoace s'a sporit capitalul cu adăogirea veniturilor. La 1874 începe un fel de încasare, la 1875, la 1876 o duc aşa cu încasarea banilor până la 1886, în fie-care an au câte un spor.

La 1880, tot din venit, cu un ajutor din partea Statului, care se dă şi astăzi, de 5.000 lei pe an, se deschide în fine şcoala. Şcoala profesională este înzestrată în plus cu limba franceză şi italiană după dorinţa testatorului, cu un program care coprinde în partea esenţială studiele din programul Statului şi câte-va adaogiri, precum erau în drept epitropii să le facă; cu salarii foarte modice, dar s'au găsit profesori cu aceste salarii, este interesul lor. Şcoala aceasta a funcţionat ast-fel de atunci până astăzi. Vĕd din darea de seamă, că s'a scăzut ceva din datoria vechie; că s'au plasat fondurile de către noii epitropi în scrisuri funciare de 5 şi 7 la sută; că sunt depuse fondurile la Casa de depuneri

şi consemnaţiuni; că averea rulantă, compusă din veniturile acelea, se păstrează în casa primăriei Bêrlad.

Acum, înainte de a avea o idee de interpelarea care mi se face, înainte de a fi chiar ales onorabilul interpelator de astăzi în Senat, adică în 31 Mai 1888, la aceasta a doua a mea funcţionare ca ministru, 'mi-am adus aminte de afacerea cercetată încă din 1875 şi am trimis de la mine o anchetă şcolară, ca să vadă ce se face acolo şi cum mai stau lucrurile după atâta timp.

Am primit la 8 August 1888 un raport amănunţit al d-lui inspector şcolar Palade. Dacă îl cunoaşte d. interpelator pe d. Palade, profesosorul, ştie că este un om foarte exact, de specialitate matematic.

Din raportul d-sale rezultă că această şcoală are astăzi 288.000 lei în bonuri rurale de 5 şi 7 la sută, o creanţă a d-lui Mateescu, una pe numele...

I. Gâlcă. Mavrogheni.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Şi imobilul şcoalei. Veniturile se arată că sunt din cupoanele bonurilor, adică din procentele şi agiul de la acele obligaţiuni, precum şi din subvenţiunea de 5.000 lei ce se pri-

meşte de la Stat. Veniturile totale sunt de 29.519 şi cheltuelile de 28.703; rĕmâne dar un excedent mic de 816 lei.

Pe mine m'a interesat să vĕd cum merge învăţămîntul; şi trebue să spun onor. d-lui interpelator, că informaţiunile ce am primit de la inspectorul şcoalei nu sunt defavorabile, directoarea este de mult adusă de către primarul local...

I. **Gâlcă**. De către epitropie.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Membrul epitropiei şi anume adusă de la şcoala profesională română din Braşov; căci ştiţi, că pe atunci asemenea şcoli profesionale nu funcţionau încă la noi.

Găsesc dar că această procedare a epitropiei Roşca Codreanu, din Bêrlad, era cuminte. Nu am vĕzut asemenea în contra directoarei nici o plângere. Dacă însă mi s'ar arăta de onor. d. interpelator vre-o neregularitate, îi voi fi recunoscĕtor, voi trimite o nouă anchetă ca să cerceteze; până acum însă, după cum am zis, nu am aflat nimic mai grav. Nu mi s'a raportat asemenea ceva rĕu în contra profesorilor; şi după raportul inspectorului şcolar, administraţiunea finanţiară este în regulă, banii sunt depuşi la

Casa de depuneri, şi micul venit rulant de 29.000 lei stă în casa primăriei.

După ce am primit dar acel raport, m'am liniştit; 'mi-a părut bine că această nefericită fundaţiune pe care o găsiam periclitată la 1875, astăzi la 1888 o găsesc ca funcţionează...

Dacă aveţi d-voastră vre o altă notiţă afară de broşura...

I. Gâlcă. In însuş broşura aceea se pot vedea toate probele de care am vorbit.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Eu m'am întemeiat pe raportul ulterior al d-lui inspector Palade, şi aşa fiind, cred că nu este motiv de a găsì că acea donaţiune nu 'şi îndeplineşte deocamdată scopul în ceea ce priveşte şcoala.

Nu trebue să uităm că este o fundaţiune privată; şi eu unul difer de predecesorul meu d. Sturdza, care de altminteri a arătat mult zel în asemenea chestii, nu cred că este bine, să amestecăm prea mult administraţia centrală în asemenea fundaţiuni pioase; căci ştiţi, că în administraţia ministerială, în general vorbind, se produc uşor şi alte tendenţe, d. e.: politica de partid, care angajază mai departe şi în alte direcţii, şi cred că atunci s'ar descuraja oamenii de a mai face

asemenea fundaţiuni, când s'ar vedea că se violează sentimentul de independenţă al celor cari le au făcut mai nainte.

Până acum — afară numai dacă d. interpelator va binevoì a ne da alte elemente — cred că s'a făcut tot ce trebuia să se facă din partea administraţiei centrale.

E interesant a constata, cum punctul de vedere al ministrului conservator în favoarea unei mai mari independenţe lăsate fundaţiunilor private, acest respect al micei urme de *self-governement* câtă există în asemenea instituţii, nu este admis şi nu este măcar priceput de opoziţia liberală (cu excepţia d-lui P. Grădişteanu, care s'a arătat mai bun cunoscĕtor al principiilor liberale). Administraţia anterioară a d-lui Dimitrie Sturdza, care dealtminteri după tot caracterul sĕu politic n'a fost nici odată liberal, alcătuirea şi ideile exprimate cu ocazia legii pentru reînfiinţarea casei şcoalelor din partea d-lui Poni şi administrarea ulterioară a d-lui Haret dovedesc o exagerată tendenţă de centralizare şi de amestec administrativ, care sînt deopotrivă în contradicţie cu principiul fundamental şi istoric al liberalismului. Nu e de mirare că şi d. Nicolae Fleva, pe atunci senator, când după replica interpelatorului ia şi d-sa cuvîntul în acea des-

batere a chestiei Roşca-Codreanu, se exprimă în următorul mod:

„Eu sînt liberal, dar nu înţeleg să lăsăm averile instituţiunilor private, ale fundaţiunilor private de şcoli şi binefaceri, în părăsire. Oare fiindcă sîntem cetăţeni liberali, voiţi să rěmână şi averile instituţiilor acestora libere de or-ce control? Şi mě mir, cum de la o bancă ministerială, care este conservatoare, aud zicêndu-se că Statul nu se amestecă în administraţia instituţiunilor private, de teamă ca nu cumva să se descurajeze fundatorii...

„Ne spune onor. d. ministru — şi primesc aceasta sub beneficiu de inventar — că ar fi în capul acelei şcoale una din profesoarele cele mai bune din Braşov (?). Mě îndoiesc oarecum de a fi aşa; căci dacă ar fi fost în adevěr una din profesoarele cele mai bune de acolo, dacă ar fi fost un adevěrat fenomen (?!), cu greu ar fi fost trimisă în exportaţie la noi."

La aceste cuvinte şi la replica interpelatorului rěspunde

Ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, aşa de uşor este să faci un discurs de cuvinte, ca al onor. d. Fleva, şi să'i dai un aer de opoziţie, de critică în contra guvernului. D-sa zice: „De unde teoria să nu se amestece guvernul?"

Dar cine a spus această teorie? Apoi nu am început prin a vĕ spune faptul, că încă de la 75 am întrebat ce se face cu această avere? Şi că înainte de a venì d. interpelator, am trimis eu în 1888 un inspector pentru a cerceta aceasta afacere? Apoi aceasta nu este intervenire şi amestecare a guvernului?

Dar am zis: „Nu trebue să mĕ amestec prea mult“, şi acest „prea mult“ d. Fleva îl lasă la o parte.

Cum vedeţi, nu m'am desinteresat, şi v'am putut spune ce mi s'a raportat.

Vine inspectorul şcolar şi îmi raportează: „Capitalul este depus la casa de consemnaţiuni.“

I. Gâlca. De cine?

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Acum, în rĕspunsul cel nou al d-voastre, veniţi şi îmi daţi o notiţă, care, dacă va fi adevĕrată, constitue, după părerea mea, o neregularitate, adică că aceşti bani nu s'ar fi depus pe numele epitropiei, ci pe numele unui particular, a d-lui Chenciu. Aceasta cred şi eu că este o neregularitate; voi cerceta faptul, şi dacă este aşa, va fi îndreptat şi voi raporta d-lui interpelator rezultatul acestei cercetări. Dar a merge aşa de departe, în cât înainte de a fi primit cercetarea asupra acestui fapt, să şi tri-

mit un revisor finanţiar într'o anchetă de bănueli, cred că nu trebue. Să aştept întâi să se constate neregularitatea, pentru a-mi lua acest drept; căci, onor. d-le interpelator, dacă epitropul Chenciu, după cum aţi spus d-v., a fost numit de tribunal ca om de încredere, nu pot cu uşurinţă să arunc un blam asupra lui şi asupra primarului oraşului care-l asistă.

Epitropul Chenciu se întîmplă să fie şi directorul liceului din Bêrlad, nu este numit de mine, l-am găsit în această funcţie. Nu voi să zic nimic încontra d-voastră, d-le interpelator, dar ştiţi la câte animozităţi nu pot da uneori loc certele locale politice, electorale, etc., şi nu este bine ca în mijlocul Senatului să se arunce fără probe sigure un blam directorului liceului sau primarului din Bêrlad. Asemenea nu cred, că este bine să facem cum a făcut d. Fleva, şi să pronunţăm cuvinte cari să atingă susceptibilitatea directoarei şcoalei profesionale, dând adică să se înţeleagă că *marfa bună nu se exportă*. Sunt rĕu plătiţi compatrioţii noştri de dincolo, sunt în mizerie în mai multe priviri. Când pot avea o situaţie mai bună în România liberă, vin dincoace cu fericire.

Directoarea de la Bêrlad e o bună profesoară, e romancă din Braşov, a funcţionat bine la şcoa-

lele române de acolo, şi de acolo a fost chemată în Bêrlad.

Las la apreţiarea d-voastre, dacă este nemerit ca noi să întîmpinăm pe aceşti membri ai corpului profesoral, cari sunt aduşi de peste Carpaţi în ţara noastră, cu asemenea primire.

Voi face dar o nouă cercetare, voi avea onoarea să comunic rezultatul onor. d. interpelator, şi dacă voi vedea că este ceva neregulat în privinţa fondurilor, cum ar fi cazul dacă ele ar fi depuse la casa de depuneri pe nume privat, voi căuta să remediez la acest lucru.

84.

Rĕspuns la o interpelare asupra clădirii gimnaziului din Têrgovişte.

(Şedinţa Senatului de la 12 Ianuarie 1889)

La o interpelare a senatorului din Têrgovişte, Ioan Ciuflea, în favoarea „clădirii unui gimnaziu în oraşul Têrgovişte“, rĕspunde

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, cu ocaziunea unei legi însemnate pentru construcţiunea de institute de cultură, nu numai pentru şcoale, ci şi pentru Academie, Arhivă, etc., s'a prezentat în Cameră şi s'a primit de Senat — sunt acum 4 ani — un amendament, în care se zicea că peste ceea ce era cerut de guvern — şi se ceruse 19.000.000 — să se mai dea 2.000.000 pentru construirea a zece edificii de gimnazii,

acolo unde funcţionează gimnazii în realitate, dar n'au localurile lor proprii.

Têrgoviştea este în cazul acestui articol, are un gimnaziu care nu 'şi are localul sĕu propriu şi, conform acestei legi, predecesorul meu s'a adresat la district sau la comună şi a primit donaţiunea unui teren. Creditul este votat; prin urmare se poate începe lucrarea.

In or-ce caz acest gimnaziu se va clădì şi sper că se va putea începe chiar în decursul campaniei acestei veri. Dacă zic sper şi nu sunt sigur, este numai că de odată nu se pot face toate.

Căci, d-lor, din legea votată de 21.000.000, au mai rĕmas 4.300.000 lei pentru Mitropolia din Bucureşti, 5.000.000 pentru Academie, Arhivă şi Museu, 2.000.000 pentru universitatea din Iaşi, etc., toate aceste construcţiuni n'au să se poată face de odată şi trebue să le eşelonăm pentru a face cu prudenţă emiterea de rentă.

In anul trecut s'a început în Bucureşti *şcoala pedagogică* şi construcţia *ministerului*. La Craiova s'au făcut reparaţiunile *liceului*; la Iaşi s'au început două şcoale, la Tecuci s'a terminat *gimnaziul*, la Galaţi se construeşte asemenea. Şi în anul acesta câteva din edificiile arătate în lege au să fie începute, şi cred că va putea fi şi *gim-*

naziul din Têrgovişte, fiind-că eram mai d'inainte informat de starea rea, din punctul de vedere igienic, a acestui gimnaziu.

Inţelegeţi foarte bine, d-lor senatori, că nu este un lucru mai fericit pentru un ministru de instrucţiune publică decât să poată înzestra şcoalele cu edificii proprii.

85.

Asupra restaurării Mitropoliei din Têrgovişte. In contra neprevederii finanţiare.

(Şedinţa Senatului de la 12 Ianuarie 1889)

Acelaş senator în aceeaş şedinţă interpelează pe ministrul cultelor asupra continuării lucrărilor pentru repararea bisericei mitropolitane din Têrgovişte, şi îi rĕspunde

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, restaurarea începută la aşa numita biserică mitropolitană din Têrgovişte se întemeiază pe o procedare financiară, pe care eu unul, cât voi sta pe această bancă, nu o voi urma; fiind-că o găsesc periculoasă pentru finanţele Statului, este un fel de tentaţiune care te duce pe urmă mai departe decât credeai. Nu este singurul caz ce se prezentă cu această reparaţiune, ci procedarea

acéasta s'a întîmplat cu multe alte lucrări de o importanţă şi mai mare, cu fortificările de exemplu. In cazul de faţă, s'a cerut Camerei un credit de 100.000 lei pentru restaurarea bisericei Mitropoliei din Têrgovişte, vechiu monument istoric foarte interesant. Ei, un credit de 100.000 lei nu este tocmai cifră mică, dar într'un avênt de generozitate şi pentru o asemenea lucrare Camera 'şi-a zis: să-l primim, şi l-a primit. Se prezentă chestia dar aşa: cu 100.000 lei restaurăm marele monument, Mitropolia de la Têrgovişte! Dar chestia în realitate nu era aşa. Se ceruse credit înainte de a se fi făcut studii, şi studii cari să spună reprezentanţilor naţiunii într'un mod exact, cum stă astăzi chestia, adică: încep cu 100.000 lei, am să continuu cu altă sută şi cu altă sută de mii, până la 4 sau 5 sute de mii. Aşa fiind, dacă voiţi să reîncepem restaurarea, bine-voiţi a vota creditul începĕtor. Şi apoi mai ştiţi, că evaluările prealabile nu au eşit nici odată mai jos, ci dincontră de regulă mai sus, necum când nu se face nici un fel de evaluare. Vedeţi dar confuzia: se votează 100.000 lei, se zice că cu această sumă să se facă restaurarea, şi după aceasta se fac studiile de cari vorbea onor. interpelator, şi atunci se vede că numai pentru *restaurarea zidurilor*,

fără nici o decoraţiune internă, şi aici e marea chestie, *fără strane, fără iconostas, fără policandre, fără pictură, etc., etc.*, se cer 200.000 de lei.

Nu am misiunea, şi nici 'mi-ar sta bine să acuz pe predecesorii noştri la guvern, dar pot spune ceea ce cred că era mai bine de făcut, şi ceea ce promit că voi face. In asemenea caz, datoria era înainte de a începe lucrarea, să se vină din nou înaintea Corpurilor legiuitoare, să se zică: am cerut 100.000, dar iată ce lucrări se reclamă, trebue numai pentru zid 200.000, şi mai trebue, probabil pentru tot ornamentul 300.000, în total 500.000. Sunteţi dispuşi să daţi această sumă? Dăcă nu o daţi, nici nu încep. Ei bine, nu s'a procedat aşa, s'a început lucrarea fără alt credit de cât acel de 100.000, s'au dat zidurile jos, s'a luat învelitoarea, şi ast-fel astăzi se găseşte vechea Mitropolie, care cel puţin înainte, de bine de rĕu, galbenă cum era colorată, sta acolo pe zidurile ei, sub acoperişul ei, astăzi, zic, se găseşte cu un acoperiş provizoriu, parte din zid dat jos la pămênt, şi fiind-că 100.000 lei sunt cheltuiţi, ne mai avênd credit nu se poate urma mai departe, şi din contră cheltuelile s'au sporit de acum 4 ani, erau oameni cari trebuiau însărcinaţi cu păstrarea şi paza lucrării cu oare-cari lefuri, leafa a mers şi după

ce nu s'a mai făcut nici o lucrare, şi astăzi se plăteşte la un supraveghetor. Acum pe de altă parte să laşi Mitropolia în această stare, nu te lasă inima, iertaţi-mi expresiunea familiară: ai intrat în joc, trebue să mergi înainte. Numai trebue să se ştie onest şi clar, cum mergem mai înainte? Aceasta însemnează încă 400.000 de lei cheltuială, cel puţin. Aceasta din ce fond? Iacă ce cred că s'ar putea face: în creditul acela votat de 21.000.000 era afectată o sumă de 5.000.000 cu emitere de rentă pentru construirea Mitropoliei din Bucureşti. I. P. S. Sale Mitropolitului Primat 'i-am împărtăşit în anul trecut, că 'mi-e teamă de a începe această construcţie prea importantă, eu nu cred că dispoziţiunile noastre artistice actuale sînt suficiente pentru a risca o lucrare monumentală ca Mitropolia din Bucureşti în momentul de faţă. Mai putem aştepta.

La intrarea mea în minister, la Martie 1888, trebuiam să asigur mai ântâi de toate continuarea altor lucrări importante începute tot la biserici, precum era la *Trei Ierarchi* din Iaşi; am cerut dar consimţĕmêntul Mitropolitului Primat ca să viu să reduc 700.000 lei din acel credit de 5.000.000 al Mitropoliei şi să 'l afectez pentru acele construcţii bisericeşti în-

cepute, fără o îngreuere peste ceea ce era deja votat.

S'ar putea dar, după acest precedent, să se ia din creditul rĕmas acum de 4.300.000, se înţelege prin un proiect de lege, succesiv sumele trebuitoare pentru repararea Mitropoliei din Têrgovişte, care s'a început şi care a lăsat azi interesantul monument într'o stare aproape de destrucţiune. Dacă va fi atunci majoritatea Camerei şi a Senatului de această părere, adică dacă va consimţì la această schimbare de destinaţiune a fondurilor votate, eu promit d-lui interpelator să îndeplinesc, în urma votării unei asemenea legi, dorinţa legitimă a d-sale. (Aplause).

86 şi 87.

Despre profesorii socialişti şi libertatea învăţămîntului.

—

(Şedinţa Senatului de la 14 Ianuarie 1889)

———

Intr'o scurtă interpelare, senatorul de Bacău, d. George Sturdza, se plânge în contra „propagandei socialiste" făcute de unii „profesori salariaţi de Stat", în deosebi la Bacău. După rĕspunsul ministrului de culte, intervine şi G. Mârzescu în dezbateri, căruia îi rĕspunde ministrul printr'o nouă cuvîntare. Iată aceste două discursuri:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Aşa vag pusă întrebarea aş putea să rĕspund . . .

D. George Sturdza. Nume proprii? Profesorul Teodoru.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Agitaţiuni socialiste cari din domeniul unei concepţiuni, unei argumentări teoretice, unui ideal de stat, pentru care este liber or şi cine să şi-l formeze, ar trece la o manifestare practică, care violează legile şi regulele de Stat stabilite, nu se pot tolera. Poate să fi o întrebare delicată, unde este limita acestei treceri, şi aş găsì că este un precedent periculos, când fie-care ministru întîmplător pe această bancă, într'un Stat constituţional, de firea sa schimbător de ministere, după singurul sĕu arbitru, după numai a sa convingere, ar vrea să judece, din punct de vedere de partid politic, dreptul unui profesor de a avea o părere şi momentul trecerii acestei păreri în agitare. Dar în ceea ce priveşte cazul de faţă, în ceea ce priveşte agitarea socialistă, miniştrii cultelor sunt până la un punct oare-care puşi la adăpostul imputărilor de arbitrarietate.

Chestia s'a prezentat înaintea acelei instanţe — să o numesc judecătorească — înaintea acelei instanţe judecătoreşti, pe care o prevede legea instrucţiunii publice, judecata Pairilor profesori, şi s'a prezentat, din norocirea noastră a con-

servatorilor, anume sub ministerul liberal. Era însuş profesorul, astăzi deputatul d. I. Nadejde, la 1881 profesor la liceul din Iaşi; şi d. Nădejde propaga pe atunci convingerile d-sale de *socialism*, le propaga prin scrieri, şi le propaga prin toate întrunirile ce le avea, poate şi în cursul şcolar sau cel puţin în convorbiri cu şcolarii.

Cazul a fost atunci apreţiat de Universitatea din Iaşi, şi juriul profesoral, care a avut să judice pe d. Nădejde, a fost compus dintr'un liberal, după convingerile sale în afară de materia de învăţămênt, unde partidul politic nu are ce căuta, Urechiă; dintr'un eminent reprezentant al liberalismului în Camera de astăzi, d. profesor Tzoni, din d. Culianu, Rector al Universităţii, din d. Chintescu.

Climescu. Comisiunea aceasta a fost trasă la sorţi.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Se înţelege, a fost trasă la sorţi după prescrierea legală. Şi d. Tzoni ca şi d. Urechiă şi d-nii Culianu şi Chintescu au fost de părere că d. Ion Nădejde, profesor, să fie destituit ca incapabil de a exercita misiunea de profesor, propagând asemenea idei subversive în actuala organizare a Statului.

Iată precedentul creat în această privire. Ce e drept, precedentul este creat într'un caz individual, ast-fel că nu pot zice în mod absolut că sentenţa dată în acest caz individual ar trebuì să fie considerată ca o sentenţă definitivă şi generală pentru toate cazurile.

Cu toate acestea ea rĕmâne ca un precedent important pentru administrarea instrucţiunii publice, fiind-că este singurul precedent în această materie specială, este provocat de ministerul liberal şi este stabilit de un juriu de profesori universitari traşi la sorţi.

Sunt dar mai la largul meu; căci aci mĕ pot sprijinì pe autoritatea unui lucru judecat într'un caz analog şi zic dar că, în ceea ce mĕ priveşte, nu voi tolera cât voi sta pe această bancă nici o agitare socialistă. (Aplause prelungite).

In special, în cazul de faţă, nu ştiam încă nimic despre ceea ce a bine-voit a releva d. interpelant, înainte de interpelarea d-sale. Indată după anunţarea ei am mai primit o încunoştiinţare prin d. ministru de interne asupra profesorului Teodoru în acelaş sens.

Am telegrafiat d-lui director Corivan să'mi spună ce este, dacă în adevĕr lucrul este aşa de grav, cum se afirma. Pănă în momentul de

faţă nu am primit rĕspuns, cred că pe mâine îl voi avea.

Dacă rĕspunsul va confirma cele relatate; eu pe d. Teodoru, care este numai suplinitor, îl voi depărta imediat de la locul ce ocupă. (Aprobări).

D. preşedinte, general I. Em. Florescu. D. interpelator Sturdza voeşte să rĕspundă d-lui ministru?

D. G. Sturdza. Nu, eu sunt mulţumit de rĕspunsul d-lui ministru.

D. preşedinte. Atunci, onor. d. Mârzescu a cerut cuvîntul.

D. G. Mârzescu. Declaraţiunea categorică a d-lui ministru de culte şi instrucţiune publică, inspirată de la un nenorocit precedent liberal, mĕ sileşte ca să intervin în această discuţiune.

Aş dori să ştiu, eu, profesor de universitate, liber pe cugetarea mea, precum este şi d. ministru de culte liber pe cugetarea sa, pe baza unui articol din Constituţiune!...

D. G. Chiţu. Te plăteşte ţara ca să omori moraliceşte?! Liber pănă unde?! (Aplause).

D. G. Mârzescu. Această întrerupere neaşteptată din partea tocmai a d-lui Chiţu mĕ cuprinde de mare mirare. V'aşi ruga, onorate domn, să bine-voiţi a mĕ îngădui să'mi spun toată cuge-

tarea. Căci, în ce mĕ priveşte, şi prin creşterea şi prin felul meu de a trăì în societate, numai om de foc şi sabie nu pot să fiu numit; şi, prin urmare, pot asigura pe d. Chiţu că am condamnat în totd'auna şi pe aceia cari asasină şi pe aceia cari propagă asasinatele morale, fie în domeniul vieţei private, fie in domeniul vieţei publice.

Revenind la sentinţa pronunţată de universitatea de Iaşi, cu precedentul acesta întîmplat sub guvernul liberal, invocat azi ca o pată neagră pentru un minister liberal, onor. d. ministru al cultelor, cu multă abilitate, nu numai că'şi propune să stabilească o antitesă între modul sĕu de vedere şi de administrare şi între acel al predecesorilor sĕi liberali, dar chiar cu francheţă ne-a declarat că înarmat cu verdictul universităţei de la Iaşi, este cam în largul sĕu. Căci, cugetaţi vĕ rog bine la propriile cuvinte ale d-lui ministru: *sunt la largul meu, eu, conservator, când am vĕzut pe liberali rostind nişte asemenea sentinţe... mĕ cred autorizat şi în drept să iaŭ pe profesori să'i învîrtesc...* (Ilaritate, aplause).

Ei, d-le ministru de culte şi instrucţiune publică, d-ta care ai debutat la Iaşi prin conferinţe publice, d-ta, care ai fost acuzat de mai multe ori că propagi idei în contra religiunii

creştine, d-ta, cel acuzat că propagi şi susţii ideile lui Darwin, acuzat de pe chiar banca Prelaţilor, tocmai d-ta să vii astăzi ca ministru de culte şi instrucţiune publică şi să declari acestea în Senat, fără ca în acest Senat, în majoritatea sa eminamente conservator, să nu se găsească nimeni să-ţi rĕspundă? Eu cred că prin tăcerea noastră noi nu numai că am fi legitimat declaraţiunile d-voastră, dar am fi insultat chiar raţiunea noastră de oameni. (Aplause).

Şi fiind-că te-ai servit cu expresiunile de „agitare socialistă“, eu v'aş întreba, d-le ministru, să-mi defineşti d-ta ce înţelegi prin vorbele aceste „agitaţiune socialistă“? Vĕ desfid şi desfid pe întregul guvern să poată definì ce este agitaţiune socialistă.

Şi cum? E destul ca un profesor să vorbească ceva, şi îndată d-ta, în omnipotenţa d-tale ministerială, să-i zici: faci agitaţiune socialistă; arde'l (ilaritate), destitue'l, dă'l în judecată. Dar unde am merge şi unde am ajunge cu un asemenea sistem. Nu vezi, d-ta, om cult şi luminat, profesor de universitate, că am pica în arbitrariul administrativ cel mai îngrozitor? (Aplause).

Cum? Nu vezi d-ta, d-le ministru, conservator convins, iubitor de ordine, de legalitate şi de

constituţionalitate, nu vezi că ai în Constituţiune un articol, art. 24, care zice:

„Constituţiunea garantează tutulor libertatea „de a comunica şi publica ideile şi opiniunile „lor prin grai, prin scris şi prin presă, fie-care „fiind rĕspunzĕtor de abuzul acestor libertăţi în „cazurile determinate prin codul penal, fără a „se putea restrînge dreptul în sine sau a se „înfiinţa o lege excepţională."

Etc., etc., etc.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor Senatori, aşa de uşor este de a face o discuţiune de cuvinte şi de a întoarce vorba asupra orcărei materii, aşa încât să aibă aparenţa că e o mare diferenţă de vederi, că e o mare opoziţiune, un drept, o chestie de libertate, fără ca să fie în fond nici un motiv de acest fel!

Incep întâi prin a înlătura — nu se cuvin în asemenea discuţiuni — toate relaţiunile personale cu mine ca profesor. Nu-mi este cunoscut că asupra conferinţelor mele libere din Iaşi şi asupra cursului meu, or asupra părerilor mele manifestate ca profesor să se fi făcut cea mai mică intervenire. Nu-mi este cunoscut că cineva de pe banca prelaţilor să se fi ridicat în

contra părerilor mele exprimate ca profesor prin grai or prin scris...

G. **Mârzescu.** Scrierea părintelui episcop de Roman.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. In literatură? Da! Am scris eu multe critice şi s'au scris o sumă de critice în contra mea. Aci este altă chestie. Dar în corpurile politice constituite, în Senat, în Cameră, în Sinod, până când mi se va arăta cazul, contest! Pe cât ştiu din propria-mi experienţă atat în rîndul trecut, când am avut onoarea să fiu ministru, cât şi acum, am trăit în Sinod în cea mai bună înţelegere cu prea sfinţii prelaţi...

I. P. S. S. Mitropolitul Primat. Aşa este.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. N'am avut de cât să mě felicit de raporturile noastre, şi cum cu drept cuvênt a zis d. Mârzescu, liber cugetător cum sînt, şi sînt mândru de a fi aşa, aduc acest omagiu prea sfinţilor prelaţi toleranţi ai bisericei ortodoxe române.

Va să zică, chestia mea individuală este înlăturată.

Singurul atac în contra părerilor mele teoretice ca profesor mi s'a făcut în Camera liberală a d-lui Ioan Brătianu, când la 1878 am fost

ales deputat în aceeaş zi cu onor. d. prezident al Senatului, generalul Florescu, şi când s'a cerut în Cameră să se invalideze amândouă aceste alegeri. La d. general Florescu pentru motivul nedrept, prin o rea interpretare a legii, că ar fi votat câţiva coloneli în contra legii; la mine pentru părerile filosofice ale lui Schopenhauer cari le a citit un domn deputat din un articol din *Revue des deux mondes*, unde nici nu se vorbea de Schopenhauer, ci din contră de un adversar al lui [1]. *De altminteri eu nu împărtăşesc părerile pesimiste ale lui Schopenhauer,* dar am tradus numai o eminentă scriere a lui în interesul ştiinţei. Pentru părerile dar ale lui Schopenhauer, şi nici măcar ale lui, ci ale unui adversar al lui, mi se atribuia mie rěspunderea şi se cerea să mě invalideze Camera liberală română (Rîsete, aplause). Şi s'a găsit atunci o majoritate de deputaţi cari au ales o comisiune parlamentară de anchetă, care să judece alegerea mea, şi am fost citat înaintea ei la dealul Mitropoliei.

Aci era casul de a vorbì de libertatea unui cetăţean, ales deputat, de a avea părerile sale

---

[1]) Vezi şi Vol. II, pag. 120—122.

filosofice, şi este lucru de necrezut, că s'a putut întâmpla un asemenea precedent într'o Cameră numită liberală! Preşedintele acelei comisii parlamentare era onor. d. Rusu Lăcusteanu, şi 'mi aduc aminte de scurta şi strania noastră convorbire, în care 'i-am zis că, dacă este vorba de o disputare filosofică ca la o teză de doctorat, sunt gata să o fac pentru frumuseţea cazului; iar dacă e vorba de o discuţie politică, atunci nu pot rĕspunde; fiindcă am fost ales de amicii mei politici din Iaşi, de colegiul I de pe atunci, chiar fără ştirea mea. In momentul alegerii eram încă, împreună cu d. general Florescu, sub acuzarea ministerială, care de altminteri s'a retras de Cameră a doua zi după alegerea noastră.

Şi atunci la Cameră, după terminarea anchetei asupra alegerii mele, s'a găsit o foarte mare majoritate în contra validării mele, dar trebuiau două treimi. Şi rĕposatul prezident al acelei Camere, d. C. A. Roseti — aduc acest omagiu memoriei sale — a fost cel d'întâi, care într'o pornire de adevĕrat liberalism a zis: „Nu urmăriţi pe un deputat pentru convingeri filosofice." Şi s'a scoborît de pe scaunul prezidenţial, a votat ostensibil pentru mine şi numai aşa

am putut să trec cu vr'o 3 voturi peste o treime contra majorităţei.

Pentru materia profesoratului, nu cunosc o altă critică oficială a părerilor mele. Nu sunt dar eu în chestia de astăzi ca profesor.

Dar, onorabile d-le Mârzescu, am zis — ai fi zis şi d-ta pe această bancă — şi de altminteri ştiu şi eu să 'mi cumpănesc cuvintele; şi a învîrtì cuvintele, ştim amîndoi, şi aşa! şi aşa! (Ilaritate). Am zis dar: Este o chestie delicată de a şti unde sfîrşeşte libertatea cugetării, ce nimeni nu o poate contesta nimănui, cu atât mai puţin unui profesor, şi unde începe agitarea socialistă, care violează legile existente. (Aplause).

Poţi zice d-ta alt-fel? Nu! Ei, ce materie de critică aveţi aci?

D-ta zici: „Cestiunea este de agitare". Şi eu zic aşa, cestiunea este de agitare. Ei, m'ai vĕzut luând vr'o mĕsură, care să treacă mai departe?

G. Mârzescu. Nu te-am acuzat.

Ministrul cultelor şi instrucţiunei publice, T. Maiorescu. Ei atunci, ce poate fi? D-ta recunoşti libertatea cugetării, o recunosc şi eu; şi nu mĕ dau îndărăt nici de la cazul relevat de d-ta; recunosc profesorului de drept la o fa-

cultate în ţară, în conştiinţa sa de om de ştiinţă, de jurisprudenţă, ca interpretând dreptul constituţional în bună credinţă, şi nu pentru agitare politică, să zică şi să 'şi întemeeze părerea, că d. e. domeniul Coroanei este neconstituţional. Va venì altul care va dovedì în aceeaşi bună credinţă şi bună ştiinţă, că domeniul Coroanei este constituţional.

Sunt dar cel d'intâi a recunoaşte dreptul profesorului de a avea o convingere a sa ştiinţifică şi de a o manifesta în toată libertatea şi demnitatea ştiinţei. Căci adevĕrate şi întemeiate convingeri ştiinţifice în toată puritatea lor trebue să dăm noi tinerimii, care vine după noi, şi aci nu suntem în desacord.

Dar când vine agitarea? Ce este agitarea? Nu s'a discutat până acum, de aceea nu am zis nici eu nimic. In cazul de faţă însă cu d. Teodoru, pot să spun acum mai mult decât a spus onorabilul d. interpelator. D. ministru de interne îmi comunică acum următoarele: d. Teodoru — şi aci nu este vorbă de libera cugetare a unui om care se gândeşte la idealul constituirii patriei sale — d. Teodoru a luat petiţiuni scrise de socialişti pentru ţarani, tipărite în formular, pentru a cere pămînt, şi a adunat în sĕrbători ţăranii din prejur la

sine, şi le-a spus cum să agite pentru obţinere de pămînt.

Şi un fapt, care pentru mine este tocmai deosebit de grav, se mai zice, că acest profesor întrebuinţează şcolarii săi din gimnaziu pentru lăţirea acestei propagande.

Voci. A! A!

G. Mârzescu. De acord cu d-voastră pentru a reproba asemenea procedări.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Apoi de ce veniţi cu prilejul acestui profesor suplinitor de limba franceză, care ese din datoriile sale, să faceţi teorii asupra liberei cugetări, şi să mă puneţi şi pe mine în joc, care nu am lipsit întru nimic de la lege? Aci este o simplă chestie de administraţie practică, şi tocmai pentru amicii liberalilor m'am provocat la o hotărîre a juriului universitar, unde între alţii erau şi doi eminenţi membri ai partidului liberal, dintre cari astăzi unul este în Cameră şi altul în Senat. Dar d. Mârzescu mă întreabă: de ce m'am provocat la acest precedent al unui juriu universitar, şi nu la acela, în care a fost implicat d-sa şi unde juriul universitar şi-a declinat competinţa şi a rămas ca chestia să fie trimisă la curtea cu juraţi? Pentru un motiv foarte simplu: este că precedentul, la care

m'am referit, este tocmai pentru socialism, pe când al d-voastră era pentru antidinasticism (Aplause), şi că într'o chestie, ca a d-lui Teodoru, unde este vorba de socialism, nu mě puteam întemeia decât pe singurul precedent, unde este vorba de socialism, şi nu pe un precedent, unde este vorba de altceva. D lor, ce poate să facă cine-va mai mult pentru a mulţumì şi pe un liberal autoritar, ca onor. d. Mârzescu, decât cele ce am zis în privinţa chestiei care s'a relevat?

D-lor senatori, mai înainte de a avea o certitudine în privinţa chestiei de fapt, eu nu pot lua o měsură severă în contra unui membru al corpului profesoral. Am cerut dar informaţii, şi dacă lucrul este aşa cum s'a arătat, atunci voi destituì pe profesorul suplinitor Teodoru. (Aplause)

88 și 89.

Rĕspuns la o interpelare despre administrarea monastirii Neamţul.

(Şedinţa Senatului de la 20 Ianuarie 1889)

Senatorul de Iași, G. Mârzescu, îşi desvoltă o interpelare asupra „stării economice şi administrative a monastirii Neamţul şi Secul“, la care rĕspunde

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. D-lor senatori, permiteţi-mi a înlătura iarăş din discuţie chestia personală a mea fiind-că nu are a face aci. Onorabile d-le interpelator, dacă d-voastră aţi fost declarat înstrăinat de biserică, îmi pare foarte rĕu pentru d-voastră.

G. Mârzescu. M'a iertat!

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Eu nu am fost declarat *înstrăinat* de biserică, nu mě simt înstrăinat de biserică, şi am arătat bisericei tot respectul ce trebue să arăt bisericei naţionale prevězută în Constituţiunea ţării mele. (Aplause).

Cuvêntul de *liber cugetător* nu trebue să-l întindeţi d-voastră aşa încât să facem în Senat discuţiune academică asupra dicţionarului limbei române, şi asupra diferitelor înţelesuri ale cuvintelor. „*Materialist*", cum se vorbeşte în broşura citată de d-voastră, nu sunt în convingerea mea personală, şi nu am fost nici odată. *Cosmopolit* nu sunt şi nu am fost nici odată. In privinţa aceasta ceea ce importă să ştiţi d-voastră, ca senator, ar putea fi numai relaţiunea mea cu Sinodul. In această privinţă însă tocmai d-voastră, înstrăinat al Bisericei, cred că ar fi bine să aşteptaţi ca însuş Sinodul, ai cărui membri mai importanţi îi avem în Senat, dacă crede de cuviinţă să-şi reguleze posiţiunea sa faţă cu mine, sau mai bine posiţiunea mea faţă cu Sfântul Sinod.

Dar toată această discuţie despre materialişti, despre catolici, despre protestanţi ca adversari ai bisericei ortodoxe, este cu atât mai nepotrivită pentru a atinge posiţia mea ca ministru al

cultelor, cu cât chiar în legea constitutivă a Sfântului Sinod al nostru este un articol special care zice: „dacă s'ar întîmpla ca ministrul cultelor să fie eterodox, adică de altă religiune, atunci în Sinod va fi înlocuit cu un ministru coleg al sĕu ortodox“.

Atât de puţin constituirea Sinodului nostru are a face cu ceea ce vorbiţi pe aceeaş linie de luptă în contra materialiştilor, în contra catolicilor, sau în contra protestanţilor, încât prevede direct posibilitatea, care nu s'a întîmplat şi cred că nu se va întîmpla, dar prevede posibilitatea să fie un ministru al cultelor eterodox. Va să zică nu poate fi în chestie această parte a interpelării d-lui Mârzescu.

Acum vin la chestie.

Despre ancheta despre care m'aţi întrebat în interpelarea d-voastre, nu găsesc în dosarele ministerului nici o urmă; am pus pe şeful comptabilităţii şi al cultelor să caute, şi mi se raportează că nu există nici un raport de anchetă; singura adresă, pe care o găsesc in dosarele cercetate şi care cam de departe s'ar putea interpreta ca fiind un început pentru o viitoare anchetă, este o adresa din 7 Iunie 1886, foarte scurtă, în care se invită d. prefect de Neamţu să inspecteze „la toate oçaziunile“ adminis-

trarea în general a monastirilor din acel judeţ, fiind-că acele monastiri ar fi din cele mai însemnate.

O adresă, în care se zice că „la ocaziune“ să cerceteze un prefect, cum se face administrarea, este o adresă cam vagă, şi nu vĕ poate mira, dacă, fiind vorba numai de ocaziuni, nu s'a găsit îndemnat prefectul să raporteze mai de urgenţă ceva. In adevĕr nu se găseşte nici un raport despre starea finanţiară a monastirii Neamţu-Secu şi nici o însărcinare specială cu vre-o anchetă. De abia acum un an, adică în toamna 1887, cu ocazia unei solemnităţi ordonate de predecesorul meu, d. Sturdza, pentru instalarea noului stariţ, a fost însărcinat prefectul de Piatra să meargă la monastirea Neamţu şi să citească decretul regal pentru întroducerea noului stariţ, şi atunci prefectul raportează despre această solemnitate şi adaogă la sfârşit că nu s'a putut ocupa de inventariul averii acelei monastiri, fiind membrii comisiei absenţi.

Iată singurul rĕspuns, care are aerul de a se raporta la această adresă. Va să zică în dosarele ministerului nu găsesc nimic.

Acum la întrebarea legitimă a onor. d. interpelator, dacă averea ce se află la monastire se administrează conform cu legea comptabilităţii

generale a Statului, la această întrebare pot rĕspunde că, de când am intrat în minister, m'am preocupat, din întîmplare, tocmai de monastirile Neamţu şi Secu, şi la 9 August 1888, înaintea interpelării şi chiar înaintea alegerii d-voastre, am trimis prefectului de Neamţu o adresă, şi am insistat în prima linie asupra trimiterii de urgenţă a inventarului, fiind-că, în adevĕr, de la secularizare şi până astăzi nu se formase nici măcar inventarul averii monastirilor Neamţu şi Secu. In fine acum 3 luni, în Octomvrie, am primit inventarul cu data adresei de trimitere de la 30 Septemvrie 1888, şi s'a trimis dar pentru prima oară de la 1860 un inventar al averii monastirei Neamţu şi Secu; este aici, în faţa d-voastre, compus din atâtea file câte vedeţi, destul de voluminos, coprinde obiectele sfinte, cărţile destul de numeroase etc., descrierea nu este tocmai amănunţită, dar în fine este un început de ceva mai solid. La pagina penultimă este şi arătarea vitelor lăsate la secularizare. Sunt specificate şi apoi însemnate în total aşa: 459 capete de vite de diferite soiuri; nu cred că d. interpelator doreşte să 'i citesc şi specificarea fie-cărui soi de vite. Acest inventar, datat de la 1888 Iulie 12 — trimis de abia la 30 Sept. — este subscris de

protoiereu, de un archiereu, de subprefectul însărcinat de prefect, şi mai ales de noul stariţ care recunoaşte că această avere a primit-o în administraţia sfinţiei sale. Vrea să zică, începem a avea o mai bună regulă, avem cel puţin o urmă de rĕspundere posibilă. Inventarul s'a făcut în patru exemplare, unul l-am primit la minister, unul trebue să fie pentru curtea de compturi, unul presupun că este trimis S. S. Mitropolitului Moldovei, şi unul este la mănăstire.

In ceea ce priveşte acum bugetul, în buget este o sumă relativ neînsemnată care se administrează de monastirea Neamţu şi Secu. La anexa No. 12 din bugetul cultelor stă o cifră totală de 57.830 lei pe an pentru amêndouĕ monastirile, compusă aşa: din leafa unui superior, a 10 servitori şi a unui medic din cheltuiala bisericei 4.000 lei, a hramului 1.600 lei, nutrimentul a 258 monachi şi 10 servitori 37.530 şi îmbrăcămintea a 268 monachi, câte 50 lei pe an de unul, cheltueli mărunte, etc. Aceste cheltueli sunt administrate, în ceea ce priveşte scriptele aflate în minister, exact conform legii comptabilităţii, adecă pe fiecare lună cu statul de prezenţă al călugărilor şi al celuilalt personal; pentru fiecare altă cheltuială cu actele justificative obişnuite. Aici suntem dar în regulă şi aşa a

fost totdeauna, în ceea ce priveşte scriptele aflate la minister.

Acum onor. d. interpelator denunţă neregularităţi, ca de exemplu: de şi ar fi încetat din viaţă un călugăr, s'ar fi cheltuit totuş banii aferenţi pentru îmbrăcămintea lui; acei 50 de lei pe acel an, în chitanţele date la minister se arată cheltuiţi pentru îmbrăcămintea unui călugăr.

Acum, că ar fi murit câte un călugăr şi că înainte de a fi înlocuit, suma aferentă la îmbrăcămintea lui s'ar destina la alte trebuinţi, pentru aceasta pot rěspunde, că în statele de prezenţă cari se trimit la minister, îndată ce încetează din viaţă un călugăr, se găseşte înlocuit cu un altul, de sigur înlocuit după propunerea Inalt P. S. S. Mitropolitului Moldovei aprobată în formă, şi această parte merge la scripte în regulă. Dacă în fapt nu este aşa, sau dacă, precum arătaţi, călugării, cari ar trebuì să fie la mănăstire, se întrebuinţează pentru alte servicii eclesiastice, aceasta rěmane de constatat în fapt; n'am avut cunoştinţă până acum. Decât, d-lor senatori, constatarea aceasta în fapt are partea ei delicată, şi să mě scuze d. interpelator, nu ştiu dacă este nemerit să aducem anume această parte a discuţiunii sub forma, în care a prezen-

tat-o d. interpelator înaintea Senatului, adică: să constatăm dacă un călugăr este întrebuinţat şi în cancelaria Mitropoliei, sau că Inalt P. S. S. Mitropolitul Moldovei ar fi încuviinţat unui călugăr să fie portar şi la o altă monastire; cu alte cuvinte, să se constate lucruri aşa de mici, în cari se implică şi o parte din administraţie mai mult bisericească. Apoi, când d-voastră sînteţi înaintea Senatului, întrebarea, cum un călugăr, care are 35 bani pe zi pentru hrana lui, mai are şi o leafă de portar, sau cum un alt călugăr mai este întrebuinţat şi la Mitropolia din Iaşi, şi încă puneţi aceste chestii mai mici sub o ast-fel de formă, pare că s'ar întâmpla te miri ce enormităţi la monastirea Neamţu şi Secu, permiteţi-mi să zic că se depăşeşte scopul folositor al unei asemenea discuţiuni, şi nu plătesc cei 35 de bani pe zi ai unui călugăr, care ar fi şi portar, atâta discuţiune publică în mijlocul Senatului. (Aplause). Cu mai puţin încă se plăteşte ca cu asemenea ocazie să începem a arunca un ast-fel de blam general asupra administraţiei bisericeşti din partea locului.

Să mě ierte onor. interpelator a'i spune că, avênd în vedere cunoştinţele d-sale în literatura bisericească şi în administrarea bisericească,

atunci când îmi anunţase interpelarea, credeam să văd te miri ce constatări precize de fapte însemnate, de o gravitate oare-care, de un interes destul de general, pentru a merita o discuţie solemnă în Senat. Dar când am vĕzut că este numai atât!

E neapărat regretabilă or-ce neregularitate, şi promit că în ceea ce mĕ priveşte, mĕ voi ocupa şi de aceasta. Dar dacă, precum am zis, e vorba de un călugăr că e portar la o monastire şi de altul că e întrebuinţat la Mitropolie, aceasta este puţin lucru. Voi ruga pe Inalt P. S. S. Mitropolitul Moldovei, căci fără grave motive nu vreau să mĕ pun în conflict cu Sf. Prelaţi, să binevoiască a cerceta asupra neregularităţii ce s'a arătat. Partea finanţiară a acestei administrări monastireşti va fi în deosebi cercetată, şi dacă se va afla ceva important, voi avea onoare să comunic rezultatul onor. d. interpelator.

Conform unei dispoziţii speciale a regulamentului Senatului, după rĕspunsul ministrului se dă din nou cuvêntul interpelatorului. La replica senatorului G. Mârzescu din acea şedinţă rĕspunde iarăş

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, în întrebarea aceasta

asupra administrării monastirii Neamţu, poate a simţit şi d. interpelator că s'a redus la cam puţin ceea ce ne putea spune; dar acum în chiar chestia interpelării se amestecă o întrebare, în multe alte priviri, mult mai importantă.

Dacă ne mărginim numai la obiectul interpelării, întreb şi eu la rîndul meu : D-le interpelator, pentru administraţiunea monastirii Neamţu mie îmi faceţi o imputare că s'ar lăsa legea administrativă oare-cum în uitare? Tocmai mie, care vě arăt inventarul pentru prima oară făcut, ca să intru în legea comptabilităţii cu această monastire?

Apoi, d-lor, cu fineţea ce o aveţi, nu puteţi distinge o politeţă de redacţiune în rĕspunsurile mele, de o energie de administrare ce v'am arătat-o în acte? Am obţinut inventarul, are acum ministerul pentru prima oară elementele de control pentru acea administraţiune în monastire; eu am obţinut acest rezultat, am stăruit pentru el înainte de a fi vorba de interpelarea d-voastre, pentru regula generală a unei administraţii corecte.

Odată acest prim rezultat obţinut, este vederat că controlul are să meargă mai departe.

Dar fiind-că este un stariţ nou introdus, şi fiind-că am crezut că acel stariţ este cel d'întâi

stariţ al monastirii Neamţu care a recunoscut ce avere a primit, n'am avut până astăzi nici un motiv — căci aci am să acoper şi autoritatea şi prestigiul lui — de a trimite anchete finanţiare peste capul unui om, care până acum mi-a dat primul act de administraţiune regulată. Şi când din acest respect eu caut să îmblânzesc chestia, d-voastre trageţi de acolo concluzia că eu zic că administraţia civilă nu are ce căuta pe acolo în ceea ce priveşte legea comptabilităţii generale a Statului? Dar în capul cărui om poate să treacă aceasta, care are a face cu administraţia Statului şi poartă o parte a rĕspunderii? Va să zică nu este aci chestia; nimeni nu a zis un asemenea lucru.

Cu toată micimea acestei chestii, d-voastre voiţi să-i daţi nişte proporţii pe cari nu le are în sine, prin nişte alterări de cuvinte, şi mai amestecaţi şi preoţii de mir, cari adecă ar şti ce se petrec în monastiri şi că aceasta contribue la nemulţumirea lor şi apoi mai vorbiţi şi de noi, că adecă tot promitem şi n'am făcut nimic pentru îmbunătăţirea soartei preoţilor de mir. Vedeţi, asemenea înveninări ale chestiei, asemenea aţiţări într'o chestie arzĕtoare, care nu are a face cu comptabilitatea de la Neamţu, încontra acestora daţi-mi voie a mĕ ridica. Dacă este acum

vorba de clerul mirean, tocmai în momentul de faţă — din întîmplare chiar astăzi, nu mai departe — am discutat cu un Inalt Prelat însuş proiectul de lege elaborat pentru îmbunătăţirea clerului de mir; aştept de la d-voastre şi de la membrii opoziţiunii din Senat ca să grăbească, împreună cu noi, dezlegarea acestei chestii. Eu voi venì în Senat în această sesiune, peste puţine zile, cu proiectul de lege care este deja făcut. (Aprobări).

D-lor, fiind-că această chestie se agită şi este o lucrare foarte importantă, şi fiind-că S-tul Sinod, în sesiunea de toamnă şi cea de primăvară, s'a ocupat cu mare solicitudine de ea şi a transformat-o acum în proiect de lege, şi fiind-că atunci, când este vorba de preoţii de mir de pe la sate, nu pot lucra decât cu concursul întreg şi bine-voitor al prelaţilor, tocmai de aceea trebue să mĕ lăsaţi să trăiesc, mai ales în vremea aceasta, în armonie cu prelaţii. Voiţi pentru câţi-va călugări, cari trec din monastirea Neamţu la alte ocupaţiuni, să intru în conflict cu Mitropolitul din Iaşi? Sau să generalisez o anchetă finanţiară şi să intru poate în conflict şi cu alţi Episcopi? Nu mĕ veţi atrage pe calea aceasta în momentele de faţă şi nu mĕ veţi atrage nici pe cale de a începe tocmai acum, când este

vorba de chestia îmbunătăţirii soartei clerului de mir, reforma sinodală, care este o chestie grea şi foarte agitătoare de spirite. Avem destule agitaţiuni în ţară; Sinodul poate rĕmâne Sinod cum este. Mĕ felicit că prelaţii din Sinod s'au ocupat de soarta clerului mırean. Ne-am înţeles în unele puncte; proiectul se va prezenta d-voastre în această sesiune, in mod practic elaborat, şi atunci voi fi cel d'întâi a mĕ felicita de intinsele — o recunosc — cunoştinţe eclesiastice ale onor. interpelator, şi'l rog de pe acum să vină cu luminile d-sale să însufleţească această — în adevĕr importantă lucrare — să'mi permită a zice mai importantă decât chestia acelor călugări de la Neamţu, cari mai merg şi la Mitropolia din Iaşi şi la poarta altor monastiri.

90.

Asupra dreptului de interpelare.

(Şedinţa Camerei de la 21 Ianuarie 1889)

In secţiile Camerei se cerceta proiectul d-lui P. Carp, ministrul domeniilor, asupra vînzării moşiilor Statului în loturi mici la ţărani. Faţă de însemnătatea acestei legi, se propune amînarea numeroaselor interpelări înscrise la ordinea zilei.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice. D-lor deputaţi, cred şi eu că părerea exprimată de onorab. preopinenţi e cea corect constituţională. Recunosc că interpelarea este un drept personal al deputatului, Constituţiunea i-l recunoaşte. Regulamentul Camerei s'ar putea modifica asupra formalităţii de exercitare a acestui drept, s'ar putea zice, de exem-

plu, în regulament că interpelările să se desvolte în o anume zi pe săptămînă; nici-odată însă regulamentul n'ar putea să înfrîngă un principiu clar înscris în Constituţiune.

Al doilea, regulamentul de faţă, până când nu e modificat, este şi el o lege, care trebue păzită aşa cum este astăzi, şi cred şi eu cu onor. d. Pallade, că în conformitate cu acest regulament cel mai târziu după trei zile de la anunţarea interpelării, ministerul este obligat să rĕspundă, dacă insistă deputatul interpelator a avea un rĕspuns. Asupra acestui punct suntem dar cu toţii de aceeaş părere, şi vedeţi că nu este de la banca ministerială nici o încercare de a slăbì, de a atinge, de a pune la îndoială dreptul de interpelare al deputatului.

Dar, d-lor, nu e mai puţin adevĕrat că sunt şi necesităţi ale unor situaţiuni importante, care se impun chiar interpelărilor; şi fiind-că din partea unui eminent membru al opoziţiunii, al minorităţii, din partea d-lui Kogălniceanu, a venit propunerea ca să treacă Adunarea în secţiuni până când va termina cu legea vînzării moşiilor Statului; şi fiind-că nici unul din interpelatori nu a ridicat un cuvênt în contra acestei propuneri a d-lui Kogălniceanu...

D. N. Blaramberg. Eu nu eram aci.

D. I. Nucşoreanu. Nici eu.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Erau alţii şi n'au ridicat nimeni nici un cuvênt; prin urmare, propunerea d-lui Kogălniceanu s'a primit de toţi, şi ast-fel a rĕmas ca o deciziune a Camerei luată în unanimitate în vederea importantelor legi ce se discută în secţiuni.

Acum onor. d. Blaramberg, care nu era prezent atunci, a declarat şi d-sa, faţă cu aceste legi, că pentru astăzi consimte şi d-sa la amînare.

D. N. Blaramberg. Pentru interpelarea mea; căci nu sunt stăpân decât pe dreptul meu.

D. ministru al cultelor şi instrucţiei publice, T. Maiorescu. Faţă cu ceilalţi domni interpelatori amînarea o avem, de oare-ce atunci, când onor. d. Kogălniceanu a propus să se amîne desvoltarea interpelărilor, nimeni nu s'a ridicat contra; căci dacă s'ar fi ridicat încontra un singur interpelator, nu putea majoritatea, or cât de numeroasă ar fi, să'i ridice acest drept după regulamentul de astăzi al Camerii.

Cred dar că suntem înţeleşi în chestia de principi şi chiar şi în cea de procedură. Putem intra astăzi în secţiuni, bine înţeles că, îndată ce se vor termina lucrările din secţiuni, mâine chiar,

de se va putea, interpelările vor fi desvoltate şi guvernul va fi la dispoziţia d-lor interpelatori.

D. Preşedinte C. Grădişteanu. Atunci, d-lor, cu consimţimîntul unanim al Adunării, interpelările se amînă pe mâine, iar astăzi trecem a lucra în secţiuni.

91.

Cinci rĕspunsuri relative la un tablou statistic, la biserica Ionaşcu din Slatina, la luarea asupra statului a şcoalei comerciale din Ploeşti (şi în contra tendenţei deputaţilor de a cere sporirea cheltuelelor), la clădirea şcoalei Normale în Câmpulung şi la programul învăţămîntului în şcoalele rurale.

(Şedinţa Camerei de la 24 Ianuarie 1889)

Precum s'a arătat mai sus, în nota discursului 80, vivacitatea atacurilor, la care este expus noul cabinet Teodor Rosetti din prima zi a înfăţişării sale înaintea parlamentului, este un simptom al situaţiei sale precare. După retragerea prezidentului Camerei Lascar Catargi şi alegerea lui C. Grădişteanu în locul sĕu, situaţia devine şi mai anevoiasă. Chiar numĕrul exagerat de mare

al interpelărilor este un simptom pentru aceasta; în singura şedinţă a Camerei de la 24 Ianuarie 1889 se află la ordinea zilei 27 de interpelări, dintre care unele privesc pe ministrul cultelor şi sînt întîmpinate de rĕspunsurile următoare.

A)

Deputatul din Ploieşti, C. C. Dobrescu, cere să i se remită un tablou de toate numirile făcute în învăţămîntul primar sub ministerul de atunci, fiindu-i necesar pentru o interpelare.

La aceasta rĕspunde

Ministrul instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, onor. d. Dobrescu a cerut de la acest minister, prin organul prezidentelui Camerei, nişte dosare, în numĕr de trei, care i s'au pus la dispoziţiune, şi a mai cerut un al patrulea lucru, care este un tablou de toate numirile făcute de mine în învăţămîntul primar, şi de toate avisurile date de consiliul permanent asupra acestor numiri. Apoi, onorabilă Cameră, eu, care de pe această bancă am recunoscut ieri cel mai întins drept al or-cărui deputat în materie de interpelări, permiteţi-mi a vĕ spune că a satisface cererea d-lui Dobrescu, adecă

a-i procura tabloul şi copiile de cari a vorbit, este a însărcina administraţia acestui minister cu o lucrare statistică, pentru care nu are nici timp nici funcţionari, căci s'a suprimat de mult referentul statistic.

Asemenea lucrări nu le pot ordona după simpla cerere a unui deputat. Este cu totul alta când însăş Camera va decide să fac aceasta, sau când ar cere o comisiune a Camerei, cum a cerut comisiunea budgetară aşa ceva, în care cas tabloul s'a făcut.

In faţa cererii d-lui Dobrescu, am onoare a declara că funcţionarii de astăzi nu au destul timp să facă tabloul tutulor numirilor mele în învăţămîntul primar şi să copieze toate rezoluţiunile consiliului permanent, caci aceasta e o lucrare întinsă, afară numai dacă onor. Cameră decide aceasta, şi atunci voi cere un mic credit pentru înfiinţarea acestui fel de oficiu statistic, care să facă ceea ce cere d. Dobrescu.

B)

La o interpretare a deputatului Deleanu pentru repararea bisericei Ionaşcu din Slatina, rěspunde:

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Domnilor deputaţi, biserica Ionaşcu din Slatina e astăzi ca orce biserică întreţinută de stat. Nu vĕd pentru ce i s'ar destina un paragraf deosebit în budget. In decursul verei trecute nu s'a arătat din partea acelei biserici nici o cerere pentru reparaţii. Nu e vorbă: dacă s'ar fi arătat o cerere mare, nu s'ar fi îndestulat poate întreagă, fiindcă suma trecută în budget pentru repararea tutulor bisericilor şi monastirilor din ţară era numai de 65.000 lei, şi era departe de a ajunge; dar or unde s'a cerut din această mică sumă, am dispus să se dea o parte proporţională la toţi. Insă, precum am zis, pentru biserica Ionaşcu nu s'a cerut şi prin urmare nu s'a dat. Acum, făcêndu-se cererea prin d. interpelator, va fi prevĕzută la reparaţii şi biserica Ionaşcu pentru anul viitor cu o sumă proporţională.

Cât pentru chestia ceailaltă, că adică sînt moşii donate de Ionaşcu bisericei, aceasta este o chestie pe care nu o putem deslega acum, şi rĕmâne dar întreagă şi de o parte şi de alta. De bine — de rĕu, această avere se află astăzi secularizată, şi, odată secularizată, venitul ei a intrat în venitul general al statului, şi astăzi nu se mai poate susţine, că pentru cutare tre-

buinţă a bisericei Ionaşcu să se întrebuinţeze propriul ei venit. Aud că locuitorii din Slatina vor să facă proces statului; atunci vom vedea ce hotăreşte justiţia. Astăzi trebue să mě mărginesc a rěspunde d-lui interpelator, ca în vara acestui an din suma totală înscrisă în budget pentru repararea bisericelor, se vor face oarecare reparaţii şi bisericei Ionaşcu din Slatina.

C)

Un alt deputat liberal din Ploeşti, Radu Stanian, interpelează pe ministrul cultelor ca să grăbească a lua şcoala comerţială din Ploeşti asupra statului şi primeşte următoarea întimpinare, îndreptată în princip şi în contra tendinţei deputaţilor de a sporì cheltuelile :

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Interpelarea aceasta mai corect trebuia să fie adresată numai d-lui ministru al domeniilor, fiindcă după legea de astăzi şcoalele de comerţ nu se ţin de resortul ministerului instrucţiunii publice, ci de resortul ministerului domeniilor.

Dar fiindcă 'mi este adresată şi mie, voi rěspunde eu în absenţa colegului meu de la do-

menii. De altminteri prin un articol special de lege se zice că şcoalele dependente de ministerul domeniilor se vor administra conform cu legea instrucţiunii publice.

D-lor, în legea instrucţiunii publice este zis: se vor înfiinţa şcoale comerţiale în mai multe oraşe, între cari şi Ploeşti.

Nu cred că onor. d. interpelator poate de aici să deducă ca un fel de neobservare a legii, fiindcă adică nu s'a luat deja până acum asupra statului şcoala comerţială din Ploeşti, pe care o întreţine comuna. Ar fi o neobservare a legii numai atunci când aţi arăta, ceea ce nu este, că în afară de oraşele arătate în acel articol de lege, ar fi creat statul şi întreţinut vre o altă şcoală comerţială înainte de a fi înfiinţat pe cele prevĕzute în acel articol al legii instrucţiunii, între cari şi cea din Ploeşti. Dar aceasta nu s'a întâmplat. Ceea ce s'a întâmplat e că statul până acum nu a înfiinţat toate şcoalele comerţiale prevĕzute în lege, ci numai patru din şeapte.

Apoi legea instrucţiunii nici nu prevede un termen, şi, onor. interpelator, dacă este să vorbim de înapoiere în aplicarea legii instrucţiunii apoi gândiţi-vĕ la marea nepunere în aplicare: învăţămîntul obligatoriu de la 1864 şi până as-

tăzi la 1889 nu e încă pus în aplicare, din lipsa de şcoale în sate; şi d-voastră vĕ miraţi că nu s'a aplicat încă articolul din lege cu privire la înfiinţarea tutulor şcoalelor de comerţ. Nu trebue să vĕ miraţi de aceasta.

Cu toate aceste d. ministru al domeniilor a arătat toată bunavoinţa ca să se facă ceva pentru şcoala comerţială din Ploeşti; şi cred, cu drept cuvînt; căci mi s'a arătat de colegul d-v., d. Ienescu, cu cifre, că districtul Prahova e unul din districtele, care contribue în modul cel mai însemnător la veniturile statului şi în proporţie e districtul care primeşte cea mai mică parte în compensaţie.

Evident că această disproporţie nedreaptă trebue să disparà; dar vĕ rog nu puneţi chestia pe neaplicarea sau neobservarea legii de către guvernul actual. D-voastră mai ales, d-le Stanian, care sunteţi deputat din Ploeşti, acum ca şi mai nainte, binevoiţi a nu ne face imputarea că de ce în singurul an 1889 nu facem noi ceea ce nu s'a făcut în 12 ani de zile de amicii d-voastră. (Aplause, ilaritate).

Dar cine era primarul Ploeştilor şi tot odată deputat în fosta Cameră? (Aplause). Am avut şi eu onoarea să vĕ fiu coleg pe atunci, şi recunosc că d-voastră eraţi unul din colegii cei

mai plăcuţi şi cei mai simpatici; dar tocmai pentru că eraţi aşa, eraţi unul din deputaţii cei mai bine vĕzuţi şi influenţi ai acelei majorităţi. (Aplause). Iacă dar primarul din Ploeşti, în special bine vĕzut şi influent în partidul d-sale, căruia fostul ministru al sĕu d. Stolojan 'i-a suprimat subvenţia stabilită ce se da şcoalei comerţiale din Ploeşti, şi d-sa atunci nu găseşte momentul oportun (aplause) să protesteze în Cameră şi ne cere acum nouă, ca de odată şi numaidecât să reînfiinţăm noi la Ploeşti ceea ce nu noi am suprimat (aplause), ci din contră se suprimase în timpul unei majorităţi apropiate de convingerile d-sale politice. Va să zică pe acest teren să nu punem chestia; să o lăsăm mai bine pe terenul pus de d. Ienescu, pe acela al unui judeţ care contribue aşa de mult la veniturile statului şi care ar avea dreptul să aibă şi el mai mult din beneficiele statului; asemenea pe terenul pus de d. ministru al domeniilor că e în adevĕr o şcoală bună şi că d-sa va face ce va fi posibil pentru ea.

Dar fiindcă d. Stanian a făcut aluzie la acea desbatere în Senat, îl rog să'şi amintească un cuvînt constituţionaliceşte foarte just pronunţat acolo de un senator: e o procedare curioasă ca să vie Camera să ceară guvernului cheltueli;

aceasta e rĕsturnarea adevĕratului sistem constituţional. — Guvernul cere cheltueli şi Camera le încuviinţează, sau le restrînge, sau le refuză. Dar este lucru nepomenit în bun sistem constituţional ca să vie Camera şi să ceară guvernului cheltueli, nu într'un caz excepţional, nu în 2, ci în 10, în 20.

Mai toate interpelările d-voastră se traduc prin cereri de cheltueli. Esenţa sistemului constituţional este însă din contră că deputaţii, cari au control asupra administraţiei cheltuelilor publice, să fie mai nainte de toate economi cu punga contribuabililor; istoria merge aşa, că guvernele au voit să cheltuiască prea mult, şi Camerile, pentru a cruţa punga contribuabililor, i-au oprit şi i-au moderat pe această cale.

D-voastră din contră vreţi să împingeţi la cheltueli, acesta nu este adevĕratul sistem parlamentar.

Nu e lucru mai plăcut pentru un ministru de cât să'i daţi mijloace să cheltuiască. Care ministru de culte or de domenii nu ar fi fericit să facă şcoli de comerţ, să facă şi teatre la Iaşi, atenee la Bucureşti, ş. c. l., ş. c. l.?

Dar, d-lor, scuzaţi-mĕ, noi trebue să venim cu un budget echilibrat; nu putem merge cu cheltueli nechibzuite; eu cred că asemenea ce-

reri nu pot fi bine discutate decât în comisia budgetară, şi atunci când se propune o anume întrebuinţare într'o parte, să ştim ce economii putem face în altă parte.

Iată, d-lor, ce aveam de rëspuns la interpelarea d-lui Stanian.

D)

La întrebarea d-lui Dr. Sache Stefănescu, deputat de Câmpulung, în privinţa clădirii şcoalei normale în oraşul pe care îl reprezenta în Cameră, rëspunde

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, în această zi binecuvîntată, în care am fericirea de a rëspunde la atâtea interpelări, am deosebita fericire de a putea rëspunde foarte scurt la interpelarea de faţă.

Da, lucrarea e hotărîtă de predecesorul meu, angajamentul e luat în sensul arătat şi voi face tot posibilul ca să înceapă construirea edificiului chiar în campania acestui an.

E)

In sfârşit, propunerea abruptă a deputatului C. Popovici relativă la nişte reforme

propuse de d-sa în programul şcoalelor sătești, se înlătură prin următoarele cuvinte:

Ministrul instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor, programul învăţămîntului şcoalelor săteşti, după legea instrucţiunii publice, pe care, nu mě îndoiesc, d. interpelator o cunoaşte, trebue să fie votat de consiliul general al instrucţiunii. Eu n'am drept să introduc programe după arbitrul meu. In consiliul general de instrucţiune sînt reprezentaţi şi învăţătorii primari, şi la prima sesiune va avea consiliul şi din alte puncte de vedere să se ocupe de programele învăţămîntului în sate. Cu această ocazie se vor discuta şi întrebările atinse de d. interpelator.

92.

Contra dării în judecată a ministerului Ioan Brătianu.

(Şedinţele Camerei de la 31 Ianuarie şi 1 Fevruarie 1889)

Incompatibilitatea ministrului de justiţie G. Vernescu şi a partizanilor săi cu opera conservatoare, precum şi retragerea lui Lascar Catargi din prezidenţa Camerei, apropie situaţia modificatului minister Teodor Rosetti de criza finală, pe care o prevestesc în deosebi cele petrecute cu ocazia desbaterilor asupra dării în judecată a lui Ioan Brătianu şi a colegilor săi ministeriali. Din aceste desbateri face parte şi discursul următor, pe la începutul căreia se petrece scena cu întreruperea făcută de ministrul justiţiei, de care vorbeşte întroducerea istorică a volumului de faţă, pag. 36.

D. ministru al instrucţiunii publice şi cultelor, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, îmi permit a vorbì de la această tribună neutră şi nu de la banca ministerială; fiind-că ceea ce voi avea

onoare a vŏ zice, va fi zis de mine mai întâi ca deputat...

D. Caton Lecca. Ca deputat nu puteţi vorbì decât la rîndul înscrierii. (Aplause).

D. ministru al instrucţiunii publice şi cultelor, T. Maiorescu. In momentul în care a bine-voit a mĕ întrerupe onor. d. Lecca, continuam tocmai cu cuvintele: apoi ca ministru, cu părerea sa personală, fiind-că nici n'am cerut autorizarea colegilor pentru a vorbì în numele consiliului de miniştri, şi mai presus de toate în chestia de astăzi vorbesc ca un membru al majorităţii din Camerĕ. In această calitate mai ales, d-lor deputaţi, am cerut cuvîntul în contra propunerei pentru darea în judecată a ministerului Brătianu.

M'a surprins deja în discuţia de azi acest fapt, şi 'mi permit a'l semnala de îndată maiorităţii numite „liberal-conservatoare" din această Camerĕ, că cel d'intâi care a fost chemat ca să ne sfătuiască pe noi de a primì darea în judecată este radicalul d. Panu (Sgomot). Radicalul d. Panu, consecvent ca radical, ne dă a înţelege că, dacă darea în judecată a Cabinetului Catargi de la 1876 nu a avut rezultate, precum ar fi fost bine să aibă, e că nu s'a urmărit până în definitiv, s'a părăsit; că precedentul ce trebue să'l creaţi mai curînd, ar fi ca să daţi în judecată toate ministerele. Aceasta e lecţiunea ce ar vrea să urmeze o majoritate de Camerĕ conservatoare în ţara aceasta? Că aceasta 'i convine d-lui Panu, o înţeleg; că sdruncinarea orcărei formări de guvern în monarhia constitu-

ţională, aşa cum e constituită, convine radicalilor, o înţeleg; dar să examinăm dacă ne poate conveni noă.

D lor deputaţi, d-nul Panu a zis că darea în judecată e un lucru, la care unii din d-lor s'ar fi angajat şi care e mîngierea unora din d-lor. Vei recunoaşte, onor. d. Panu, că precum unii din d-voastră sunteţi consecvenţi, când cereţi darea în judecată, pot fi alţii consecinţi când din contră o combat. Îmi permit pentru aceasta a vě amintì un fapt: În şedinţa Camerei de la 2 Decemvrie 1886, cu cât-va timp înainte de desvoltarea interpelării asupra brutalităţilor comise în redacţiunile ziarelor, în şedinţa Camerei de la 2 Decemvrie 1886, când se discuta adresa la tron, cel ce are onoarea a vě vorbì acum, a spus în mijlocul Camerei colectiviste — şi o numesc ast-fel, fiind-că cuvîntul de colectivitate e introdus de un autorizat representant al sěu, d. Stătescu, şi eu întrebuinţez cuvîntul în acelaş înţeles parlamentar, în care l-a zis şi d-sa — în aceasta Cameră colectivistă a d-lui Ioan Brătianu, mi-am permis a spune următoarele cuvinte, pe cari vi le citesc din *Monitor:* „Eu pre-„věd vremea — poate să mě înşel, precum se „pot înşela toate prevederile omeneşti — eu pre-„věd vremea, unde voi avea să fac apărarea d-lui „Brătianu atunci, când va fi d-sa în opoziţiune „şi când vor fi alţii, cari îl vor ataca cu pasiune „şi împreună cu relevarea erorilor ce le-a comis, „vor voì să'l persecute împreună cu ai săi şi să-i „şteargă orce merit ce a avut."

Acuzarea de astăzi o prevedeam şi era uşor de prevĕzut; fiind-că în cei din urma 4 ani regimul era căzut şi căzut din ce în ce mai mult, şi din cauza secetei de idei, de care cu drept cuvînt vorbia d. Panu, şi din cauza încercării de a năbuşì cu violenţă de procedări nemulţumirea crescêndă şi din cauza mai presus de toate a grozavei corupţiuni administrative ce se lăţise în toată ţară şi care trebuia să producă o reacţiune violentă.

Dar dacă era de prevĕzut şi a fost prevĕzută acuzarea de astăzi a d-lui Brătianu, trebuia prevĕzută şi necesitatea combaterii ei. A venit acum momentul important, în care o majoritate conservatoare şi liberală să dea o dovadă de prudenţă şi să nu lase să fie dusă, să alunece pe acest povârniş.

D-lor deputaţi, şi aici mĕ adresez la colegii mei din majoritate, noi mai avem un precedent de darea în judecată a unui întreg Cabinet sub constituţia de la 1866, precedent pe care înţelegea d. Panu că'l vom putea invoca şi pe care a căutat să'l înlăture, zicênd că n'a dat rezultate, fiind-că n'a fost urmărit. Dar în precedentul acesta este altceva de relevat decât rezultatul de trimitere sau netrimitere înaintea curţii de casaţie, altceva mai important şi care trebue să ne pună pe gânduri şi în situaţia de faţă. Şi de aceea permiteţi unuia, care se afla între cei acuzaţi la 1876, să vĕ aducă aminte de acest element, care merită să fie, mai ales astăzi, luat în considerare.

In şedinţa de la 8 Iulie îmi pare, în orce caz

în luna Iulie 1876, s'a făcut propunerea de darea în judecată a cabinetului Lascar Catargi, după cum se face acum pentru cabinetul I. Brătianu.

Atunci erau 10 foşti miniştri daţi în judecată şi din întîmplare sunt tot 10 azi, a căror dare în judecată se cere... Atunci printr'un fel de ironie, pe care colectivitatea pare că n'a simţit-o, numĕrul de 10 s'a făcut 11, fiind-că d. Teodor Rosetti a cerut însuş, ca o onoare pentru d-sa, să fie şi d-sa dat în judecată, şi colectivitatea s'a grăbit să'l dea şi pe d-sa în judecată. Când s'a făcut votul pentru darea în judecată, în acea şedinţă a Camerei din 19 Iulie 1876, erau prezenţi 105 membri, s'au găsit şase cari s'au abţinut, cred că a fost banca ministerială; căci declarase că nu se amestecă. A fost numai unul, care a votat contra, şi au fost 98 pentru, adică unanimitatea minus unul, care a votat darea în judecată a întregului cabinet Catargi. A votat-o în urma a ce?

A votat-o în urma unei cercetări, unei anchete pe la ministere, cum se propune şi astăzi de d. Blaramberg şi de cei-lalţi subscriitori.

Nu mĕ miră acea anchetă de la 1876, şi nu mĕ miră nici darea în judecată de la 1876. Dar iată ce mĕ miră şi ce trebue relevat ca cel mai caracteristic element pentru discuţia de astăzi: aproape *unanimitatea* Camerei de la 1876 a votat lucrul următor în fruntea actului de acuzare: să se dea în judecată Lascar Catargi — şi aici citez textul actual — „fiind-că a întrebuinţat „banii publici în propriul sĕu folos". — Aici e punctul cel mai important, după părerea mea.

Va să zică a dat în judecată acea Cameră pe un om, pentru că ar fi întrebuinţat banii publici în propriul sĕu folos, un om pe care unanimitatea ţării şi chiar colectiviştii înşii îl ştiu de omul cel mai cinstit în această privinţă. (Aplause).

L-a dat în judecată Camera cu unanimitate, după ce alesese ca să facă cercetarea onestităţii lui Lascar Catargi... pe cine? Alesese între alţii pe d. Stolojan şi pe d. Simeon Mihălescu (rîsete), precum trimisese să cerceteze lucrările diplomatice de la Externe pe d. Fundescu de la *Telefraf* (ilaritate), iar la ministerul de rezbel trimisese pe d. Radu Mihai (rîsete generale).

Alături cu aceştia şi împreună cu ei a fost ales şi d. Blaramberg ca să cerceteze finanţele.

D. N. Blaramberg. Este cu desăvîrşire neexact: vĕ declar în mod formal că n'am luat parte în acea comisiune şi pot să vĕ citesc *Monitorul* ca să vedeţi că am protestat.

D. ministru al instrucţiunii publice şi cultelor, T. Maiorescu. Vĕ mulţumesc de relevarea d-voastre, fiind-că vreaŭ să fie revelată orce neexactitate. Dar permiteţi-mi să vĕ zic că nu aveaţi nimic de rectificat; fiind că eu am zis numai că d. Blaramberg a fost ales.

D. N. Blaramberg. Da, însă n'am participat.

D. ministru al instrucţiunii publice şi cultelor, T. Maiorescu. Rog să mi se aducă *Monitorul oficial* din Iulie 1886, unde se constată că d-voastre aţi fost ales la acele cercetări, coleg cu d-nii Stolojan şi Simeon Mihălescu, coleg cu d-nii Fundescu şi Radu Mihai. Rezultatul acelor comisiuni, o repet, a fost aprobat cu unanimitate,

minus un vot şi 6 abţineri, adică să se dea în judecată un Lascar Catargi, pentru că şi-a însuşit din averea publică bani pentru interesul sĕu privat.

Faţă cu anume acest punct al acuzării, trebue să zic:

A fost o infamie ceea ce s'a comis atunci. (Aplause).

D. N. Blaramberg. D-le prezident, vă rog să mĕ înscriţi pentru chestie personală, şi dacă cuvîntul de infamie se adresează la mine, atunci d. Maiorescu să'l retragă la moment. (Sgomot).

D. ministru al justiţiei G. Vernescu (către d. Maiorescu). Aveţi mai mult respect când vorbiţi de o Cameră întreagă.

D. N. Blaramberg. Cuvîntul acesta trebue retras la moment. (Sgomot).

Fac apel la d. preşedinte, care este acolo ca să ne apere onoarea, când nu ne putem să ne apărăm singuri; pentru ca d-sa să intervie ca d. ministru să retragă acest cuvînt. (Sgomot).

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Nu s'a adresat d-voastră.

D. ministru al justiţiei, G. Vernescu. Atunci s'a adresat mie. (Aplause prelungite).

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Nu se adresează întru nimic d lui Vernescu, colegul meu; nu se adresează în genere la nimenea personal, el are următorul înţeles: acest act, această judecată asupra unui om ca d. Lascar Catargi, care este recunoscut de toţi ca om cinstit, şi chiar de toţi acei, cari atunci l-au dat în judecată, acest act,

această hotărîre am calificat-o ast-fel. Şi cum puteam să calific acel fapt? Dar în privinţa persoanelor, cari au luat parte în acel vot, nu am întrebuinţat nici o calificare, şi am zis din contră că toate aceste persoane recunosc astăzi că nu i se poate acestui om imputa un asemenea lucru.

D. T. Calimaki. Lăsaţi pe d. Catargi.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Onorabile d-le Calimaki, d-voastră veţi argumenta în felul d-voastră, permiteţi-mi să argumentez în felul meu.

Mi se aduce acum *Monitorul oficial* din Iulie 1876, l-am aci şi citesc pe cei cari au fost aleşi pentru ancheta de atunci. Intre acei aleşi este pentru ministerul de finanţe d. Eugen Stătescu cu 71 voturi, d. N. Blaramberg cu 70 voturi, d. I. Codrescu cu 69 voturi şi aşa mai departe...

D. N. Blaramberg. Vĕ rog, constataţi: nu eram bolnav?

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Aci, d-lor, este numai sumarul şedinţei, nu vĕd pe cei absenţi. Am avut a constata numai, că d-voastră aţi fost ales.

D. N. Blaramberg. Eu mĕ voi explica în ceea ce priveşte purtarea mea politică, dar în privinţa cuvîntului, tot trebue să'l retractezi, în orce caz.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Il retractez în orce caz faţă cu orce persoană; căci nu este aci o

chestie personală, este chestia numai de faptul în sine.

Aceasta s'a putut întîmpla la 1876, şi s'a putut găsì atunci pentru asemenea enormitate o unanimitate de Cameră. Şi acum vĕ pun următoarea întrebare: Cum a fost cu putinţă una ca aceasta? Ca să se primească o asemenea acuzare din partea aproape a unanimităţii unei Camere?

Şi s'a mers atunci mai departe, s'au tipărit faimoasele patru volume scrise de d. Misail, şi însuş acel act de dare în judecată, în fruntea căruia sta acea enormitate contra d-lui Lascar Catargi precum sta şi în contra altor foşti colegi ai d-sale, s'a afişat la fiecare comună şi l-am vĕzut eu încă în 1877 afişat la o comună. A fost atunci ales un comitet de dare în judecată sub prezidenţa d-lui Dimitrie Brătianu. Am aci mandatul de înfăţişare şi cel de aducere ce mi s'a trimes mie ca şi celorlalţi miniştri acuzaţi. Poartă semnăturile d-lor Stolojan, Costinescu, Misail, Giani şi Fleva.

Ce dovedeşte aceasta? Aceasta dovedeşte că pasiunile politice pot să orbească aşa încât să schimbe albul în negru şi negrul în alb (Aplause); şi pot să orbească, cum au orbit atunci pe mulţi, încât să facă din omul cel mai recunoscut onest un om care a fost pus sub o asemenea acuzaţiune, (aplause). Nu este aşa, d-le Panu? Cum în altfel să se înţeleagă acest fenomen, cum să se explice votul unanimităţii Camerei, care pune pe d. Catargi în această acuzare?

Nu cred că veţi putea găsì altă explicare de cât întîmplătoarea perspectivă falşă a unui moment pasionat, cum este totdeauna acela al luptelor politice prea încordate. D-lor, acea acuzaţiune ministerială de la 1876, de altminteri faţă cu care tocmai cei acuzaţi au fost foarte indiferenţi, a căzut de la sine. Au venit alegerile de la 23 Ianuarie 1878, în persoana d-lui general Florescu şi în persoana mea la Iaşi, şi a doua zi după alegerea noastră s'a retras simplu toată acuzarea ministerială de aceeaş· Cameră care o votase.

Erau şi alte timpuri atunci; venise rezbelul dintre România şi Turcia, şi cu ocaziunea acestei crize externe, guvernul I. Brătianu a simţit în modul cel mai grav ce greşeală a făcut de a fi împărţit ţara în două, de a vedea că ţara este expusă la un asemenea pericol, pe când fusese sfâşiată în două părţi, din care una era ţinută prin şefii sĕi sub ameninţarea acelei acuzaţiuni şi cealaltă era singură reprezentată în guvern şi în Cameră.

Atunci ajunsese timpul în care le era mai frică acuzatorilor de acuzare, decât acuzaţilor, cărora nu le a fost frică niciodată. Deci acuzatorii au căutat şi au găsit cel mai mic pretext ca s'o retragă.

D-lor deputaţi, dacă a fost rĕu, dacă a fost periculos de a împărţì ţara în două, aşa precum s'a făcut atunci sub ministerul Brătianu prin acea acuzare a cabinetului I. Catargi, oare sunteţi d-voastră siguri astăzi, că o dare în judecată a cabinetului I. Brătianu nu o să fie tot

aşa de rea, nu o să sfâşie iarăşi ţara în două părţi şi nu o să se întâlnească în aceeaş stare periculoasă cu evenimente complicate din afară? Cine este la noi, în mijlocul orientului european, cine din Români este cu o inteligenţă şi cu o siguranţă aşa de perfectă încât să fie în stare a zice în bună conştiinţă: Ţara aceasta este într'o aşa linişte internă şi externă şi va rĕmâne în o aşa linişte, încât poate să'şi facă satisfacţia unui partid de a ţine reprezentanţii celuilalt partid sub judecată?

Nici un om cu prudenţă politică nu va putea afirma aceasta.

Dar trec acum la un alt argument, d-lor deputaţi, însă vĕd că e târziu.

(Se închide şedinţa şi se anunţă continuarea discursului pentru a doua zi 1 Fevruarie).

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor deputaţi, aveam onoare să vĕ spuu eri — şi terminasem cu acest punct de plecare — că precedentul constituţional, singurul pe care îl avem de la aplicarea constituţiunii din 1866 în privinţa dării în judecată a unui întreg minister, nu e de natură a ne încuraja pe această cale, orcâtă deosebire ar fi de persoane şi de împrejurări. Şi este o datorie cunoscută în materie constituţională mai importantă de a se întemeia cineva mai întâi pe examinarea precedentelor. Nu e de natură a ne încuraja, fiindcă trebue să pro-

ducă în conştiinţa fiecărui om imparţial îndoiala asupra părţii în care s'au amestecat pasiunile politice, şi'n privinţa părţii în care a putut domnì dreptatea curată.

Acum pentru a'mi înlesnì puţinele cuvinte, ce am să le spun în contra propunerii formulate de onor. d. Blaramberg, daţi-mi voie să fac o distincţiune fundamentală.

Dacă ar fi vorba de cererea unei cercetări, care să constate în contra unor miniştri anume că ar fi comis vreun delict sau o crimă; dacă a avut nefericirea această ţară de a vedea în capul guvernului ei oameni cari ar fi capabile de asemenea fapte, evident că este o datorie de legalitate mai presus de toate, ca asemenea fapte să nu rĕmână acoperite, ci să fie urmărite şi pedepsite. Aceasta este legalitatea supremă şi e unul din drepturile fundamentale ale Camerei — este chiar sancţionarea controlului ce trebue să'l aibă Camera asupra puterii executive. — Dacă propunerea aceasta, susţinută de onor. d. Blaramberg, ar fi în acest înţeles...

O voce. Le spune legea.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Cred că s'ar găsì mulţi pentru a face aşa ceva; eu aş fi pentru o asemenea propunere...

O voce. Modificaţi legea, nu se prevede în lege asemenea propunere.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Insă, propunerea d-lui Blaramberg, îmi cer voie să o caracterisez prin numele celui care e în fruntea ei şi care i-a dat

lectură în Cameră — propunerea de dare în judecată a celor două din urmă cabinete Brătianu nu se mărgineşte aci. Ea are introdus un element în ea, care îi dă caracter politic în prima ordine, şi de aceea mai ales sunt în contra ei.

Iată care este această parte.

Se vorbeşte între punctele de acuzare acolo formulate, se vorbeşte, ce e drept, sub o formă mai acoperită, oarecum ca o frază incidentală, de chestia Basarabiei şi de chestia Dunării. Onor. d. Panu, unul din subscriitorii propunerii, în vorbirea d sale de ieri, a trecut cu uşurinţă peste aceste puncte, şi relevând lucrul a zis, că pentru acestea n'ar fi de părere ca să se dea în judecată; cu toate acestea a subscris propunerea. Apoi, d-lor, înţeleg şi aşa s'a făcut adesea ori şi nici nu se poate altfel, înţeleg, că acolo unde o propunere coprinde părţi esenţiale cu cari te uneşti, să nu faci greutăţi de redacţiune şi să treci peste părţile secundare. Dar se poate zice că atunci când o Cameră a ţării româneşti cere darea în judecată a unui minister, întrebarea despre pierderea Basarabiei şi întrebarea despre Dunăre, sunt chestii secundare? Poate să fie o faptă istorică de cea mai mare şi mai dureroasă însemnătate, precum este pierderea Basarabiei, poate să fie chestia Dunării, o chestie vitală pentru ţară, chestii de o a doua ordine pe cari să le strecori într'o propunere şi pe cari să le treci apoi cu vederea parcă n'ar fi fost? (aplause), se poate? Dar nu vedeţi că din momentul ce s'au pus aceste chestii, dînsele covêrşesc întreaga propunere şi fac dintr'însa o

propunere eminent politică? Aşa fiind, nu puteţi şterge din această propunere caracterul ei politic.

Este chiar o contrazicere în acea propunere şi este cu atât mai caracteristic, că fiind contrazicere, s'au strecurat totuşi cele 2 cuvinte: Basarabia şi Dunărea. Se propune darea în judecată a cabinetului Brătianu, în cele 2 ultime formaţiuni ale sale; toată lumea insă ştie că chestia Basarabiei era terminată, înainte de a venì penultima şi ultima formaţiune a ministerului Brătianu. Pentru ce dar se strecoară în propunere? Toată lumea ştie că ultima şi penultima formaţiune a cabinetului Brătianu n'a avut să se ocupe de chestia Dunării; chestia era anterioară.

De ce s'a strecurat în propunere?

Cum? vin oamenii în Parlamentul ţării serioşi, cari ştiu ce vor şi implică într'o asemene chestie, în aşa contrazicere două din chestiile cele mai mari de natură politică pentru ţara întreagă, şi noi să trecem peste ele? Apoi în chestia Basarabiei era onor. d. Kogălniceanu, coleg cu d. Brătianu; în chestia Dunării era rĕposatul Vasile Boerescu, care a avut o acţiune remarcabilă — nu judec, dacă în bine sau în rĕu — aceştia nu sunt implicaţi în darea în judecată. Apoi atunci despre ce poate fi vorba în aceste două întrebări, dacă nu sunt în chestie persoane de acuzat? Aşa cum se prezintă propunerea şi cu aceste două întrebări, în contrazicere cu ea însăş, ea câştigă un şi mai straniu caracter politic şi ca o aşa propunere politică,

îmi permit a mě ridica din toate puterile mele contra ei.

Şi vorbesc în contra ei, onor. Cameră, fiindcă întrebările de această natură se judecă isoriceşte, iar nu pe cale de proces înaintea Curţii de casaţie; fiind-că e cu neputinţă ca să deferi înaintea unei asemenea instanţe de autoritate judiciară înaltă, dar esenţial nepolitică, asemenea întrebări de grea cumpănă pentru conştiinţa fiecărui ministru, întrebări, în privinţa cărora nimeni nu ştie cum le ar fi rezolvat, într'un sens sau altul, dacă nu e pus în împrejurările de atunci şi nimeni nu mai poate repune astăzi chestia în toate împrejurările ei de atunci.

Asemenea lucruri s'au judecat istoriceşte şi au contribuit fiecare pentru partea sa la toată desvoltarea politică mai departe a noastră a tutulor, aşa că nu în această privinţă e chemat un partid, care vine după altul învins în alegeri, ca să facă o propunere de dare în judecată.

Aceasta cu atât mai puţin, d-lor deputaţi, cu cât nu trebue să uităm un lucru în toată această materie.

D. I. Brătianu a fost reprezentantul guvernului ţěrei timp de 12 ani. Dupe chestia Basarabiei, tot ministerul Brătianu cu majoritatea sa a avut favoarea soartei de a proclama şi de a face să se recunoască independenţa şi Regatul României. (Exclamaţiuni, protestări)... şi îmi aduc aminte în acel moment...

D. I. Dimitriu. Cer cuvîntul.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. In acel moment al procla-

mării Regatului, îmi aduc aminte de unul din cele mai frumoase cuvinte, după apreţierea mea, ce s'au pronunţat în Cameră, de cuvîntul onor. meŭ coleg Al. Lahovari, deputat atunci în opoziţia conservatoare pe acele bănci alăturea cu mine, care, când s'a prezentat propunerea de Regat în Cameră, a spus majorităţii colectiviste:

Noi conservatorii, dacă n'am avut favoarea să prezentăm noi o asemenea propunere, îi aducem însă ceea ce putem da şi care îşi are şi aceasta marea sa importanţă, îi aducem unanimitatea Camerei şi o aprobăm din toată convingerea noastră. (Aplause).

A fost dar un act al acelui guvern de partid, asupra căruia unanimitatea ţării reprezentat în Cameră, s'a întâlnit.

Orce am zice dar noi, guvernul acela a avut momente, în carî, precum era în capul guvernului ţării, tot aşa reprezenta în realitate şi o întreagă situaţiune primită de întreaga ţară legală.

Dacă aşa dar am da un caracter politic propunerii de acuzare în contra ministerului I. Brătianu, dacă am face un asemenea act de la partid la partid, s'ar resfrânge acea parte a acuzării şi asupra ţării care a susţinut pe d. Brătianu cu majoritatea ei în acel timp, cu încrederea ei, cu stima ei. (Aplause, întreruperi).

Onor. d. Panu trece aşa de uşor — cum ziceam — asupra acestei cestiuni...

D. G. Panu. M'am pronunţat categoric contra.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Contra, dar scuzaţi-mĕ, cred că termenul uşor nu trece peste convenientele

parlamentare, eu găsesc uşor, dacă aţi procedat astfel.

Când într'o asemenea propunere se pune o chestie aşa de importantă, atunci, după părerea mea, dacă nu o primeşti, nu trebue să subscrii propunerea. Onor. d-le Panu, fără îndoială chestii de aceste ca Basarabia şi Dunărea, sunt chestii naţionale, precum pierderea Basarabiei este o durere naţională, sunt prin natura lor şi chestii politice, şi atunci trebue să ne uităm împrejur, să ne întrebăm, ce rezultat pot produce şi în privinţa relaţiilor noastre cu guvernele d'imprejur.

Şi aici trebue să fim oameni politici; căci suntem un Stat independent, şi în mică poziţie, dar în poziţia bine hotărîtă, pe care o avem în Orient, trebue să cugetăm cu maturitate, să ne gândim de două ori în asemenea materii. A zice că nu trebue să fii politic în asemenea sens şi că trebue să urmezi primul sentiment de sinceritate şi de convicţiune, pe care nu mă îndoiesc că'l are d. Panu, aceasta este deprindere de jurnalist. Nu este vorba, jurnalistul este un om important în politică, dar sunt şi alţii mai importanţi în politică; este mai important în politică membrul unei majorităţi din Cameră; şi în guvern sunt membrii cari sunt importanţi şi cari au răspunderea unei situaţii politice, pe când jurnalistul este efemer, prin natura sa, şi trebue să scrie din zi în zi, şi ceea ce scrie într'un moment, nu este aşa de important, fiind-că trece momentul. Dar majoritatea Camerei şi guvernul, care se ocupă mai ales de chestii permanente

şi nu efemere, fără îndoială trebue să deschiză ochii în patru, când vine o discuţie ca cea de faţă. Onorată Cameră, era cu atât mai stranie această încercare a d-lui Panu de a îndulcì propunerea de acuzare, ast-fel formulată, cu cât această întreagă procedare este o intervertire a rolurilor obişnuite într'un Parlament. Căci, d-lor deputaţi, vine o propunere ca aceasta, o propunere de aşa importanţă, în cât or-cum majoritatea Camerei care ar vota-o, ia răspunderea unui act foarte important prin urmările sale posibile. Şi sunt între noi, cei din majoritate, unii cari în înţelesul unei propuneri de urmărire nepolitică sunt de acord, şi totuş propunerea de acuzare, în loc să vie din partea majorităţii, mărginită în limitele cerute de majoritate, ne vine din partea minorităţii în întinderea ce poate convenì minorităţii.

Şi ceea-ce găsesc straniu este zelul cel mare din partea unora din majoritate pentru darea în judecată a ministerului Brătianu faţă cu noi; apoi şi noi am suferit, noi eram mai întâi cei daţi în judecată. (Intreruperi).

Noi n'am contribuit atunci nici la sosirea la guvern, nici la susţinerea în guvern a ministerului Brătianu.

Eu ştiam pe onor. d. Panu un înfocat guvernamental al ministerului Brătianu mult timp.

D. G. Panu. D-ta ai fost ministru la Berlin sub Ioan Brătianu şi ai fost însărcinat cu vînzarea moşiilor din Bucovina [1]).

---

[1]) Cea dintâi afirmare e inexactă, despre cea de-a doua vez mai jos nota la disc. 98.

Cer cuvêntul în chestie personală.

D. Preşedinte. Vĕ rog nu întrerupeţi.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Aceasta nu e chestia personală.

Sunt în drept a discuta atitudinele politice ale unui deputat şi nu le voi discuta decât pentru a trage o conclusiune politică.

Îl ştiam pe onor. d. Panu şef de cabinet în ministerul Ioan Brătianu. (Aplause).

O voce. Sub C. A. Rosetti.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Şef de cabinet în ministerul de interne al ministerului Ioan Brătianu.

D-le Panu, d-voastră care eri ziceaţi că este rĕu empirismul în politică, se vede cât de colo la d-voastră tinctura ştiinţifică a sistemei positiviste. Vĕ rog să primiţi o comparare curat ştiinţifică şi nu empirică. Ştiţi că luna este un satelit al pământului, dar pământul se învîrteşte în jurul soarelui şi cu el împreună se învîrteşte şi luna împrejurul soarelui. Se poate ca să te fi învîrtit d-ta în jurul lui Rosetti, dar Rosetti se învîrtea atunci în jurul lui I. Brătianu. Şi când v'aţi încercat d-voastre Rosettiştii să nu vĕ mai învîrtiţi în jurul soarelui I. Brătianu, v'au sfărîmat Brătianu şi v'aţi împrăştiat toţi în toate părţile ca nişte meteori, şi numai un fragment de meteor, onor. d. Tache Giani, s'a mai alipit de soare în ultimele momente, tocmai când apunea. (Aplause).

D-voastră faceţi aşa parcă a venit d. Brătianu numai în ultimele momente nesusţinut, nepre-

parat de alte elemente, din partea aceea care voeşte acum să'l dea în judecată. Dar este evident, că o parte a rěspunderii cade asupra acelora cari l-au susţinut de la început. Şi conclusiunea aceasta mě face, pe mine mai ales, să fiu cu precauţiune şi să mě uit de unde vine propunerea de dare în judecată, şi să mě uit dacă vine mai ales din partea majorităţii sau vine din partea minorităţii; şi cu aceasta, d-lor deputaţi, ajung la ultimul argument.

Dacă din propunere se şterge elementul de partid politic, elementul de înaltă discuţie politică, cum este Basarabia şi chestia Dunării, dacă se face o simplă propunere a majorităţii în acest sens restrîns, se simplifică discuţia.

Dar dacă este vorba ca să vină propunerea aşa cum a venit, şi purtată în parte de asemenea elemente, apoi eu trebue ca membru al majorităţii să mě întreb, dacă nu se mai ascunde şi alt-ceva îndărătul ei, şi vě mărturisesc, că věd un grad de emoţiune în această discuţie care'mi pare că nu provine numai de la chestia Brătianu.

Onor. d. Panu a căutat să facă o deosebire între membrii, pe cari i-a numit junimişti, şi alţii din cabinetul actual, şi a zis că d-sa înţelege că junimiştii nu împărtăşesc idea dării în judecată.

Şi adică de ce? O spunea d. Panu: fiind-că a fost un moment, în care era încercarea unei înţelegeri între d. Ioan Brătianu şi noi. Dacă aceasta este încă in cugetul cui-va, ca un lucru

care ar influenţa convingerea noastră în desbaterea de astăzi, atunci vĕ rog ca acest lucru să'l depărtaţi. In chiar actele, cari a binevoit a le reproduce d. Blaramberg în propunerea sa, se vede o scurtă declaraţiune, — şi este o dovadă de imparţialitatea d-sale — făcută de mine, nu aci, unde nu este faţă d. Ioan Brătianu, dar în faţa guvernului d-sale şi a d-sale; am spus dar acelei Camere a d-sale cum a fost această tratare şi nu am fost desminţit.

S'a adresat d. I. Brătianu la d. Carp şi prin d. Carp la mine, sunt patru ani şi atât de atunci: am avut o convorbire la d. Carp la otel cu d. I. Brătianu; da! Am repetat în acea Cameră, care a fost primul meu cuvênt din întrevederea cu d. Ioan Brătianu. I-am zis: este greu să se facă înţelegerea cu noi; şi ultimul cuvênt al întrevederei a fost: nu cred că se poate face aceasta, este prea greu. Evident dar, că era aici o chestie de principii; şi permiteţi-mi a adăoga, că în aceiaş şedinţă a Camerei am zis: ce, adecă dacă am fi voit noi să intrăm în ministerul Brătianu, nu ne primiaţi?

Dacă n'am voit atunci, evident că a fost o chestie de principii care ne separa, şi dacă n'am primit atunci, când era d. I. Brătianu în a tot puternicia sa, nu puteţi insinua astăzi, că în discuţia de faţă ne rĕmâne vre-un gând ascuns în privinţa d-lui Brătianu, ceea ce numesc francezii *une arrière-pensée.*

Este cu atât mai nepotrivită această insinuare, cu cât la noi în ţară nici odată disentimentele cele mai mari, când a fost vorba

de a se face o lucrare comună în scop politic, nu au împedicat împreunările. In chestii, cari nu sunt personale, politica hotărăşte; şi s'au vĕzut multe feluri de împărecheri. (Sgomot).

Fie-care a lucrat după convingerea lui momentană; şi aţi vĕzut lucrând pe d. L. Catargiu alături cu d. D. Brătianu, pe preşedintele consiliului acuzat la 1876 alături cu preşedintele comitetului de acuzare de la 1876.

Prin urmare, nu sunteţi în drept să ziceţi, că prin aceasta s'ar putea modifica sau influenţa convingerea noastră în discuţia de astăzi. Nici votarea pentru darea în judecată, nici votarea contra dării în judecată nu vor impedica întru nimic, după precedentele din viaţa politică a ţării noastre, relaţiile viitoare posibile între oamenii politici.

O asemenea insinuare nu este dar motivată.

Ultimul argument pentru care sunt contra propunerei d-lui Blaramberg, este acesta: A numì o comisiune, care să facă cercetări, care să descopere delicte sau crime comune, aceasta este o lucrare care trebue să se facă şi care se poate face în toată regula, în toată liniştea şi în toată mĕsura, precum se cuvine să domnească în materie de justiţie.

Dar a face o acuzare politică, aceasta însemnează a face o agitare de pasiuni, şi trebue să fie aşa; căci dacă o asemenea propunere are raţiune de a fi, ea trebue să fie purtată de mişcarea simţimintelor ţării. O acuzare, care ar fi primită numai de o înimplătoare majoritate în

Cameră, fără ca să fie purtată de interesul ţării, ar fi o nefericire pentru Cameră, nu ar putea să stea în picioare, ar murì de la sine, precum a murit şi acuzaţiunea de la 1876, unde atunci noi, cei acuzaţi, ceream să fim judecaţi, şi acuzatorii împedicau judecata.

O voce. Cer cuvêntul.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Intrebare: Este o mişcare generală a ţării pentru propunerea de astăzi?

Dar, d-lor, noi cei de aici, majoritatea şi guvernul, cei de la guvern suntem de puţine luni, şi cei din majoritate, pot zice, de puţine zile numai aci. Nu am avut încă timpul, şi am fost împedicaţi prin multe chestii laterale de a face ceva bine. Dacă este o cerere principală a ţării, este cererea, pe cât înţeleg eu, de a se aduce acele îmbunătăţiri reale pe cari în diferite moduri le reclamă situaţia actuală. Aveţi la ordinea zilei chestii de cea mai mare importanţă: chestia vînzării pămênturilor, discuţia tocmelilor agricole, importanta chestie a magistraturii. Nu mai departe decât poimâine este o subscriere publică de mare importanţă pentru creditul Statului, este primul împrumut care se încearcă cu ţifra redusă de 4 la sută, care face onoare creditului român, şi care împrumut să fie acoperit în năuntrul ţării. Apoi, în asemenea momente şi cu aşa situaţie, este cu putinţă să se distragă opinia publică şi să se facă două curente cari se contrazic? Nu se pot produce într'o mişcare întreagă a ţării două curente cu totul deosebite. Or vrea Camera să concentreze curentul spre

ceva positiv, adecă să concentreze curentul spre lucrări folositoare, or vrea să'l deştepte şi să'l concentreze spre ceva negativ, spre o lucrare de rĕzbunare politică. Amêndouĕ curentele nu pot merge împreună şi cred că este mai important ca să concentrăm toate silinţele noastre la lucrări de activitate în sens positiv, decât la recriminări politice asupra trecutului. (Aplause). Or-ce are un caracter de asemenea recriminări, nu trebue să fie primit în această majoritate.

Pentru aceste argumente, întâi fiind-că, după precedentele avute, nu este destulă garanţie de nepărtinire, când este vorba să se judece politiceşte un partid de către celalt; al doilea fiind-că în materie de a judeca politica unui partid nu trebue să se uite că ministrul Brătianu a făcut parte din trecutul, din istoria ţării, şi trebue să se cruţe acest sentiment al continuităţii istoriei ţării în care trăim; şi al treilea, fiind-că nu e bine să amestecăm un curent al mişcării generale în ţară cu douĕ lucruri cari se contrazic; nu e bine să împletecim mişcarea generală spre îndreptare cu o agitare de persecuţie politică: sunt contra propunerii d-lui Blaramberg.

Găsesc că este, chiar din punctul de vedere al acelora cari o propun, o adevĕrată greşală politică, de a confunda politica cu o judecată de proces şi de a ridica, căci este o ridicare, pe acei cari sunt politiceşte căzuţi în alegeri, sub aparenţa — şi aparenţa nu se va şterge — a unei persecuţii de partid. Sunt căzuţi în alegeri. S'a întêmplat căderea ministerului Brătianu aşa cum nu s'a mai întêmplat o cădere de minister în

această ţară. Ce deosebire cu căderea de la guvern a ministerului Catargi! Era o alegere atunci făcută, eşise pentru Senat o majoritate de câteva voturi. S'a retras constituţionalmente cabinetul. In cazul din urmă însă, în cazul ministerului Brătianu, în mijlocul majorităţilor sale, în mijlocul a lor sĕi — şi aici s'a adeverit cuvêntul d-lui Carp ce'l zisese înainte, că d. Brătianu va cădea sub greutatea acelora, cari puneau apetiturile lor mai pre sus de interesele ţării (Aplause) — în mijlocul Camerei sale a căzut ministerul Brătianu. Această cădere a fost urmată de verdictul electoral al ţării, dat după toate acele garanţii, pe cari le luase Camera d-sale pentru libertatea alegerilor, cu votul secret şi cu lărgirea colegiilor electorale.

Din această cădere politică, din acest verdict al ţării, al majorităţei ţării legale, vroim să scoatem noi prin o propunere în contra întregului Cabinet Brătianu pe reprezentanţii partidului căzut, şi să apelăm de la hotărîrea dată deja de ţară, la hotărîrea ce ar putea-o da câţi-va membri de la Curtea de casaţie?..

Aceasta nu cred că ar fi calea, pe care putem să procedăm politiceşte.

Din toate aceste motive sunt contra propunerii d-lui N. Blaramberg. (Aplause).

93.

Asupra dărîmării parţiale a turnului Goliei şi asupra restaurării bisericei St. Nicolae din Iaşi de d. Lecomte du Nouy.

(Şedinţa Camerei de la 14 Fevruarie 1889).

Cu prilejul unei cereri de credit de 9000 lei pentru dărîmarea parţială a turnului Goliei din Iaşi, d. Nicolae Ionescu vorbeşte încontra dărîmării de clopotniţe (d. e. a turnului Colţii din Bucureşti) şi doreşte din contră exacta lor reconstruire şi la Bisericele Trei-Ierarhi şi Sf. Nicolae din Iaşi.[1])

Deocamdată ministrul cultelor respunde, mărginindu-se la obiectul în discuţie, adecă la explicarea creditului cerut.

D. ministru al cultelor, T. Maiorescu. Trebue să fim recunoscători d-lui deputat din Iaşi de interesul ce-l arată pentru monumentele noastre istorice şi artistice.

In ceea ce priveşte creditul de 9000 lei, ce se cere astăzi (şi-mi veţi permite să vě spun

---

[1]) Vezi mai jos şi discursul 106.

numai câteva cuvinte, fără a întinde discuţia peste obiectul ei special), acest credit am trebuit să-l cer în urma nenumĕratelor reclamări adresate ministerului din partea primăriei din Iaşi, nu de la d. Pogor, actualul primar, ci de la predecesorii d-sale, cari necontenit au cerut să se dărîme acel turn pentru motiv că ameninţa să cadă şi pune în pericol viaţa trecătorilor, casele vecinilor, etc.

In urma acestor reclamări am trebuit să însărcinez pe un architect ca să alcătuiască un deviz, din care să vĕd cu ce preţ s'ar putea face lucrarea.

Ei bine, după deviz s'ar fi cerut 28.000 lei; suma mi s'a părut foarte mare; am scos mai întâi lucrarea la licitaţie publică; a eşit cam acelaş preţ asupra unui evreu. Chiar dacă aş fi aprobat rezultatul licitaţiei ca sumă bănească, îmi venea greu să însărcinez cu dărîmarea unui turn creştinesc pe un asemenea heterodox, pe un evreu. După ce n'am aprobat licitarea, au început să vină la minister propuneri ceva mai scăzute.

Am însărcinat atunci pe d. arhitect Gavrielescu care, după devizul ce a făcut, a redus cifra la jumătate, la 14.000 lei, cea mai mică cifră la care s'a putut ajunge după atâtea încercări. Din aceşti 14.000 lei mai rĕmân de încuviinţat cei 9.000 propuşi prin creditul de faţă.

Printr'un raport, făcut acum vr'o 3 ani de arhitecţii-ingineri însărcinaţi de primărie, între cari era şi d. Tzoni, mi s'a atras atenţia că nu trebue să se dărîme turnul întreg, că este

un adaos superior la clădirea turnului, care s'a făcut mai târziu şi din greutatea căruia s'au produs acele crăpături periculoase, şi că, dacă se va dërîma această parte superioară, restul va putea fi conservat şi reparat.

Eu, care am trăit mult timp la Iaşi, mai cunoşteam şi însemnătatea istorică a acestei biserici. Am însărcinat dar pe de o parte pe d. Gavrilescu, să se mărginească în darîmarea părţii adaose a turnului; iar pe de alta d. Gavrilescu 'mi-a făcut o expunere asupra întregului monument în valoarea sa istorică şi artistică, din punct de vedere al unei restaurări totale.

D. Gavrilescu a lucrat întru aceasta cu zel şi, trebue să o recunosc, cu un fel de entuziasm artistic.

Mi-a prezintat şi un mic devis pentru repararea unei părţi a edificiului celuilalt. Aşa dar d. Gavrilescu e însărcinat cu lucrarea, nu numai cu dărîmarea acelei părţi a turnului care ameninţă pe trecëtori, dar şi cu repararea părţii care trebue păstrată, cum şi cu primele începuturi pentru restaurarea edificiului principal.

Prin urmare, s'a lucrat în această privinţă cu totul de acord cu dorinţa exprimată de onor. d. Ionescu.

Dar acum intervine în discuţie Mihail Kogălniceanu şi zice între altele:

„Idea restaurării monumentelor noastre sunt dator să declar că a găsit un sprijin puternic în Regele nostru, atât în Bucureşti cât şi în Iaşi, pururea Majestatea Sa s'a ocupat de a face să se restaureze monu-

mentele noastre; turnul Goliei, care amenința ruină, or Sfântul Nicolae-cel-Mare, cel bogat, unde se ungeau vechii Domni ai Moldovei, Majestatea Sa a zis să se restaureze fără a se abate până la temelie. Eu nu mě plâng atât de abatere, dărîmare, cât și de sistemul greșit care e vorba să se adopte pentru a se restaura biserica Sfântul Nicolae, atât de cunoscută de toată lumea ortodoxă, prin următorul fapt: la aceeaș oră, din naintea acelorași ochi, se oficia sfânta leturghie a ortodoxiei în trei limbi; vin trei capele în rînd: în mijloc se serba în limba vechie grecească, de o parte în limba slavonă, de altă parte în limba română; cele trei limbi principale ale ortodoxiei, vorbeau deodată în lauda Domnului.

„Ei bine, eu susțin că nu trebue să ridicăm acelei biserici caracterul acesta principal, partea aceasta frumoasă, interesantă și de care poate fiecare român ortodox să se laude.

„Eu în tinerețele mele am asistat la leturghie și am vězut pe tus trei preoții ridicând sfântul potir și preotul binecuvîntând poporul în trei limbi. Hotărîrea de a se face serviciul într'o singură limbă e o mare durere și e despuierea pentru orașul Iași de o tradițiune unică în felul sěu, și cred că dacă d. ministru va venì cu un proiect de lege arătând că voește să restatornicească biserica în architectura ei primitivă și în vechile ei tradițiuni, cred cum că în această Cameră nu se va găsì un singur deputat ortodox, care să nu dea banii trebuitori pentru aceasta.

„ De aci trec la biserica Trei-Sfetite. Dacă se va abate numai o parte, căci așa cred că are să se facă, atunci nu aș avea nici

o plângere. Cu toate acestea eu mě mir ce inspiraţiune ne-a venit să facem rezbel acelor puţine monumente ce avem şi apoi să venim cu altfel de idei de restauraţiune.

„Când s'a săpat la temelie, s'a descoperit acolo morminte de domni, doamne şi domniţe în costumul lor şi păstrate în aşa bună stare ca şi cum ar fi fost descoperite de ieri. Ce s'a făcut cu acestea? In mod pozitiv nu ştiu, faptul e însă că trebuiau puse şi păstrate în muzeul din Iaşi cu îngrijire, iar nu să fie date în păstrarea unui preot, căci aşa ştiam până mai deunăzi, care preot păstra şi icoanele vechi ale monastirii."

Apoi cere numirea unei comisiuni şi vorbeşte şi de prea mare sumă cerută pentru dărîmarea turnului Goliei, de care se plânge în câteva cuvinte şi d. Tzoni.

La aceste rĕspunde:

D. Titu Maiorescu, ministrul cultelor. D-lor deputaţi, este bine înţeles că este vorba de dărîmarea parţială a turnului. Vĕ mărturisesc că şi pe mine m'a impresionat în modul cel mai neplăcut scumpetea acestei dărîmări.

De când am intrat de astădată în minister, în Martie 1888, mi s'a adus la cunoştinţă prin numeroase depeşi că este urgent de a se dărîma turnul Goliei. Am telegrafiat eu personal într'o notă personală către d. Langa. De şi nu aveam onoare să cunosc pe d. Langa, care era atunci reprezentantul primăriei Iaşi, decât speram că este o persoană care se va interesa gospodăreşte de gospodăria oraşului. 'I-am telegrafiat cam aşa: Vĕ rog, spuneţi-mi ca un bun gos-

podar, cât ar costa dărîmarea turnului Golia. Am făcut dar apel la d-sa direct, fără alte forme de întârziere, şi am primit rĕspunsul telegrafic 30.000 lei.

O voce. Gospodăreşte.

D. Titu Maiorescu, ministrul cultelor. M'a impresionat rĕspunsul. N'am dreptul să zic mai mult, dar m'a impresionat.

M'am adresat atunci la prefect, amicul meu d. Negruzzi, şi 'i-am zis: Aflu că are să coste 30.000 lei. Nu se poate. Fă o licitaţie publică. A făcut o licitaţie şi iertaţi-mĕ să vĕ spun că e lucru de mirare, cum într'un oraş unde toţi se plâng că nu este de lucru şi că este mizerie, rezultatul licitaţiei să fie puţin sub 28.000 lei şi încă şi condiţia ca antreprenorul să ia şi materialul vechiu!

Onor. d-le Kogălniceann, ce să fac eu? 30.000 lei gospodăreşte, ceva mai puţin de 28.000 lei cu licitaţie, şi n'am aprobat licitaţia. Dar lucrarea se arăta urgentă. M'am adresat atunci ca în regie la d. Gavrilescu, şi d-sa 'mi-a propus 14.000 lei cu deviz în regulă, cea mai scăzută cifră ce am putut obţine după atâtea încercări. Acum dacă d. Tzoni ar avea bunătatea, cu cunoştinţele d-sale de acolo, în interesul cheltuelilor statului, să ne spună pe cineva care ar putea să facă cu un preţ mai redus această dărîmare, eu 'i-aş fi foarte recunoscĕtor. Mie nu 'mi-a fost cu putinţă, cu toată procedura ce am întrebuinţat, după cum v'am spus, ca să ajung la o sumă mai mică de 14.000 lei, suma arătată de d. Gavrilescu, care dealmintrelea în or

ce cas va justifica întrebuinţarea acestei cifre după regulele comptabilităţii generale.

Trec acum la cele zise de onor. d. Kogălniceanu. Când un deputat cu autoritatea d-sale vorbeşte pe larg şi de aceste monumente istorice şi artistice ale ţărei, banca ministerială nu poate sta indiferentă la această chestie. Nu este dar vina mea, dacă trebue să dau şi eu o estensiune mai mare rěspunsului, în afară de obiectul special al discuţiunii.

In ceea ce priveşte turnul Colţei din Bucureşti, aceasta n'a intrat întru nimica la cunoştinţa mea oficială, Colţea nu este una din bisericele întreţinute din bugetul ministerului cultelor, ea se întreţine de eforia spitalelor civile; a fost dar o afacere între eforia spitalelor civile şi primăria Capitalei, cel mult şi ministerul de interne. Ministerul cultelor nu a avut să intervie aci.

In ceea ce priveşte Sfântul Nicolae din Iaşi şi Trei Ierarchi şi în genere bisericile, monastirile şi clădirile cari depind de ministerul cultelor, voi rěspunde următoarele: Voi împrospăta cu mulţumire comisiunea monumentelor istorice care a rěmas în părăsire. Pentru Sfântul Nicolae chestia este ceva mai grea, onor. d-le Kogălnicene. D. Lecomte du Nouy este un arhitect-artist pe care trebue să-l cred de cea mai mare valoare şi să vě dau şi d-voastra elementele acestei convicţiuni, care aş dorì să o împărtăşiţi şi d-voastră.

Când la 1874 am intrat în minister, ştiam ca orcare din d-voastră, din lectură cel puţin, că

biserica episcopală de la Curtea-de-Argeş este poate cel mai însemnat monument arhitectonic al nostru. La începutul secolului al XVI-lea s'a zidit de arhitecţi, de meşteri pietrari, şi s'a zugrăvit de zugravii bizantini, primiţi cu ospitalitate la noi de Neagoe-Vodă. Aceştia s'au pus să edifice pe pămîntul românesc un monument, care are marea însemnătate de a fi ultimul edificiu bisericesc adevĕrat bizantin, lucrat de ultimii artişti ai Bizanţului, vro 50 de ani după ce căzuse sub stăpânirea Turcilor.

Prin acest fapt, prin concepţiunea lui originală, prin măestria amĕnuntelor decorative, acest monument este pentru istoria artelor în genere şi a arhitecturei şi ornamenticei bizantine în special, monumentul cel mai interesant.

Era dar o datorie a noastră atât faţă cu ţara, cât şi faţă cu interesul general al artelor în Europa ca să păstram şi să restaurăm această biserică în spiritul construcţiei ei primitive.

Am găsit lucrări începute pentru aceasta, şi am găsit în minister un contract încheiat cu un arhitect, d. Montureanu, şi cheltuiţi deja 80.000 lei numai cu schelele pentru începerea restaurării.

Mi-a părut că d. Montureanu — nu zic nimic contra d-sale — dar de abia eşit din şcoală, nu oferea garanţie pentru o aşa de însemnată lucrare artistică şi istorică. De aceea am desfiinţat contractul, şi m'am consultat cu cine am ştiut mai competent, cu d. Odobescu în prima linie, cum să preced mai bine? Două posibilităţi se ofereau. Artiştii arhitecţi pentru asemene lu-

crări cei mai în renume pe atunci în Europa erau germanul Semper şi francezul Viollet le Duc. Veţi găsì explicabil, că am ales pe Viollet le Duc. Am scris personal d-lui Viollet le Duc, şi am căutat să'l încălzesc pentru monumentul nostru. D-sa 'mi-a rĕspuns foarte cald şi s'a arătat gata de a venì în ajutor.

Ne a trimis mai întâi pe arhitectul monumentelor istorice al ministerului din Franţa, pe d. de Baudot, care a venit aici şi a fost la Curtea-de-Argeş de a examinat monumentul în starea de decadenţă în care se afla atunci. D. de Baudot a schiţat un plan, cum ar trebuì lucrat, şi s'a întors cu acel plan la d. Viollet le Duc să'i raporteze.

In urma acestui raport, Viollet le Duc a găsit biserica noastră de la Curtea-de-Argeş vrednică de cel mai mare interes, şi d-sa mi-a recomandat pe cel mai capabil artist-arhitect pentru o asemenea lucrare, pe d. André Lecomte du Nouy, care în acel moment era ataşat la comisiunea francesă trimisă în Palestina, sub conducerea d lui Clermont-Ganeaux, pentru cercetări arheologice şi tot-odată lucra la facerea unor monumente comemorative pe urmele ce păreau princesei Latour-D'Auvergne că le a descoperit despre trecerea Mântuitorului nostru Isus Christos.

Am scris d-lui Lecomte du Nouy, şi peste câteva luni am priimit rĕspunsul, a venit şi d sa, şi am găsit în colegii mei din consiliul de miniştri de atunci cea mai mare bună-voinţă, şi ast-fel a fost însărcinat d. Lecomte du Nouy cu

restaurarea bisericei episcopale de la Curtea-de-Argeş. Ce puteam face mai mult? Arhitect special nu sunt; a trebuit să mĕ adresez la o autoritate europeană recunoscută, şi am lucrat conform cu relaţiunile ce mi le-a dat.

Permiteţi-mi a spune că sunt fericit de alegerea d-lui Lecomte du Nouy, căci biserica episcopală din Argeş este astăzi restaurată aşa în cât face admiraţiunea celor mai competenţi cunoscători străini şi indigeni.

Am fost cu atât mai fericit să vĕd terminată după atâţia ani de muncă această admirabilă lucrare, cu cât la căderea noastră din minister, la 1876, mi-era teamă că va fi periclitată, după obiceiul cunoscut că ministerul subsecvent din alt partid să strice mai tot ce începuse ministerul precedent. In cazul de faţă am fost scăpaţi de acest pericol, poate graţie întîmplării că Viollet le Duc, pe lângă marea sa autoritate, era şi fondatorul unei foi foarte liberale, *le XIX-e Siècle*, şi se afla în relaţii cu repausatul C. A. Rosetti. Şi ast-fel d. Lecomte du Nouy a aflat graţie şi la d. Ioan Brătianu şi la d. C. A. Rosetti, şi a putut termina cu un strălucit succes lucrarea d-sale. Pe lângă această lucrare şi în mijlocul ei, predecesorul meu, d. Dimitrie Sturdza, care a avut o inteligentă îngrijire pentru monumentele noastre istorice, a mai însărcinat pe d. Lecomte şi cu clădirea palatului episcopal de la Curtea-de-Argeş, şi cu restaurarea mitropoliei Târgoviştei, şi a Trei-Ierarchilor şi a bisericei Sfântu Nicolae din Iaşi.

O voce. Dar ştiţi că se impută reaua lucrare ce s'a făcut acolo.

D. T. Maiorescu, ministru de culte. Am auzit şi eu aceasta, chiar de la Inalt Preaosfinţitul Mitropolit din Iaşi, şi de la alţii. (Sgomot).

Eu care nu sunt special în arhitectură şi, scuzaţi-mĕ, nici nu cunosc mulţi alţi cunoscĕtori ai arheologiei arhitectonice la noi în ţară, m'am informat de la d. Lecomte du Nouy, ca să-mi pot da seamă despre ce este vorba.

Iată punctul în discuţie:

La unele din monumentele noastre bisericeşti de importanţă artistică sunt în starea lor de astăzi douĕ feluri de construcţii: Construcţia lor primitivă după planul şi stilul epocei mai vechi, in care au fost clădite prin îngrijirea fundatorilor lor, şi apoi construcţii adause mai pe urmă, când se va fi ivit necesitatea de reparaţii, cari construcţii posterioare însă n'au ţinut seamă nici de planul primitiv, nici de vechiul stil mai corect; ci au fost făcute în voia întîmplării şi într'o vreme de o evidentă scădere a spiritului artistic.

Când este astăzi vorba de restaurarea unui asemenea monument, naşte numai de cât întrebarea de capetenie: Ce trebue restaurat? Trebue restaurat monumentul istoric primitiv după planul şi spiritul fundatorului seu dintr'o epocă mai interesantă pentru desvoltarea artelor? Or trebue să se facă o reparare a edificiului aşa cum a fost arhitectura lui stricată prin adaose posterioare de oameni, de arhitecţi sau de meşteri cari nu au vrut să ţie seamă de planul primitiv şi au

făcut alt-ceva, au făcut un adaos de construcţiune hibridă contrară concepţiunii artistice primitive?

Acum, dacă găsiţi vre un mijloc ca să deslegăm mai bine această greutate, să numim o comisiune, care însă să nu împedice adevărata lucrare a artistului, ci numai să dea sfaturi, să supravegheze, să lumineze chestia pe cât poate, foarte bine! Toţi dorim ca lucrarea să se facă cât se poate de bine.

Vĕ mărturisesc însă că mie mi-e cam teamă de asemenea comisiuni în materie de artă specială la noi în ţară; se amestecă prea uşor aici tot felul de interese contrare.

In ceea ce priveşte icoanele sfinte de la Sf. Nicolae şi obiectele găsite la săpăturile de la biserica Sf. Nicolae, costume bine păstrate de cel mai mare interes, am fost îndată încunoştiinţat. D. Lecomte du Nouy este un artist, care se interesează pentru tot ce este obiect de artă, a cunoscut valoarea acelor obiecte găsite.

Eu am rugat pe I. P. S. S. Mitropolitul de Iaşi să primească deocamdată icoanele; şi Inalt Prea Sfinţiea Sa 'mi-a zis să le las în păstrarea preotului, care le ţine în modul cel mai îngrijit. După ce se va termina lucrarea, icoanele se vor aşeza la locul lor. Iar lucrurile celelalte, vestmintele găsite acolo şi alte lucruri ce se mai pot găsì, cred că e mai bine să le aducem la muzeul din Bucureşti.

D. **M. Kogălniceanu.** Este şi la Iaşi muzĕu.

D. T. Maiorescu, ministru cultelor şi instrucţiunii publice. Eu cred că e mai bine ca puţinele lucruri artistice ce le avem de acest fel să le adunăm la un singur loc, decât să le împrăştiem prin oraşe. Dealtminteri veţi avea prilejul să hotărîţi aceasta la timpul sĕu cum veţi crede mai bine.

94.

Asupra profesorului Dr. Asaki.

(Şedinţa Camerei de la 24 Fevruarie 1889)

Deputatul de Craiova dr. Atanasescu îşi desvoltă o lungă interpelare, în care laudă foarte mult pe profesorul dr. Asaki, se plânge de plecarea sa din ţară şi atacă pe adversarii sĕi de la facultatea de medicină din Bucureşti, în deosebi pe decanul de atunci al facultăţii, dr. Rômniceanu, şi pe dr. Severeanu.

Inainte de a rĕspunde ministrul interpelat, intervine în discuţie deputatul G. Dem. Teodorescu, aprobând pe profesorii adversari doctorului Asaki. (Vezi dealtminteri mai sus nota la discursul No. 78, pag. 118).

Apoi vorbeşte:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii pubiice. D-lor, d-rul Asaki este fără îndoială profesor de mare valoare, şi în scurtul timp cât a şezut în ţară şi cât a fost profesor la facultatea de medicină din Bucureşti, a ştiut,

prin lecţiunile sale şi prin lucrările sale ştiinţifice importante, să'şi atragă iubirea studenţilor sĕi şi consideraţiunea publicului român în mare parte. (Aplause). Tot, dar tot ce am putut face din partea administraţiunii ministeriale, am făcut pentru doctorul Asaki.

De la început d-sa a fost introdus la catedra ce o avea în timpul din urmă, printr'o lege specială; acea lege specială mai prevedea pe lîngă doctorul Kalenderu şi pe un alt doctor şi profesor, pe d. Babeş, căruia însă prin lege specială i s'a prevĕzut un institut de bacteriologie, şi s'a format acest institut tot atunci cu o prevedere specială bugetară, aşa în cât d. Babeş în ceea ce priveşte institutul sĕu şi onorarul sĕu excepţional are poziţia sa particulară fixată prin lege.

Pentru d. Asaki, dealtminteri foarte favorizat, şi permiteţi'mi a adăoga că merita această favoare, foarte favorizat de guvernul trecut, nu s'a făcut o lege specială afara numai pentru numirea d-sale ca profesor provizoriu în modul şi rangul celorlalţi profesori provizorii de Universitate; căci nu s'a prevĕzut prin lege creaţiunea specială de vre-un institut al sĕu, nici alt mod de a fi tratat d-sa altfel decât ceilalţi profesori din ţară, în cât — să mĕ scuze onor. interpelator — vedeţi că din capul locului, situaţia legală a d-lui profesor Asaki era diferită de aceea a d-lui Babeş. D. Asaki dacă ar fi dorit din capul locului să aibă o poziţie alta decât ceea ce a avut la facultatea noastră, adecă aşa cum este a tutulor prefesorilor, făcea bine să stipu-

leze aceasta înainte de a fi primit funcţia în condiţiile în cari a primit-o; făcea bine, şi cred că i se şi acorda atunci, şi d-nii Brătianu şi Sturdza, cari 'l susţineau, cred că ar fi fost în stare să treacă o asemenea excepţională lege prin Camera de atunci.

Însă nu s'a făcut; şi ştiţi pentru ce nu s'a făcut? Când a fost vorba să se cheme d. Babeş printr'o lege specială şi personală, d-sa era între toţi Românii şi poate în Europa — o putem zice fără exagerare — între puţinii eruditi medici unul din acei cari a fost în specialitatea lui de bacteriologie de o reputaţiune recunoscută pretutindeni. Nu ar fi fost chiar cu putinţă, ca la noi în ţară, sub forma unui concurs obişnuit, să examineze un juriu profesoral pe doctorul Babeş în materie de bacteriologie. (Aplause). Şi aci difer de modul de a vedea al onor. domn G. D. Teodorescu. Aci trebuia găsită o altă mĕsură decât obişnuitul concurs pentru a aduce ca profesor pe d. Babeş; trebuia pentru aceasta sau o dispoziţie generală pentru Românii profesori în străinĕtate, sau o lege excepţională, precum s'a făcut de d. Sturdza.

Pentru d. Asaki însă, chestia stă alt-fel:

Murise doctorul Polizu, profesor de la catedra de anatomie, deci catedra de anatomie era vacantă.

Catedra de anatomie, cum este ştiut, cum şi eu m'am informat de la profesorii din facultatea de medicină, este oare-cum coloana fundamentală pentru tot învăţămîntul medical.

Profesorul de anatomie pe lângă lecţiunile de

anatomie la facultate, trebue să-şi consacre tot timpul la studiul anatomic, trebue să petreacă, în afară de lecţiuni, tot timpul lui şi în mijlocul studenţilor de medicină şi la disecţiuni şi la preparate anatomice, aşa în cât nu mai poate fi vorba de libera practică pentru un profesor de anatomie. Aşa este şi la toate celelalte facultăţi de medicină din străinătate; profesorii de anatomie au o posiţie excepţională, dênşii se consacră, fără libera practică, exclusiv numai învăţămîntului de anatomie.

Aşa şi era în intenţia d'întâi să se aducă d. doctor Asaki la facultatea noastră de medicină, din Lille în Franţa, unde d-sa era profesor agregat tocmai pentru cursul de anatomie. Şi în acestea cred că era bine să i se facă şi d-salė o posiţie materială excepţională, şi o şi merita atunci. Atunci şi pentru institutul sĕu anatomic se putea face o situaţie mai bună fixată prin lege, iar nu lăsată la fluctuaţiuni anuale, cum este în bugetul de astăzi. Aşa a fost intenţia d'întâi. Şi permiteţi'mi, d-le interpelator, a crede, că dacă se realiza aşa, dacă d. doctor Asaki s'ar fi destinat catedrei de anatomie, ar fi fost foarte bine pentru facultatea noastră şi pentru studenţii noştri. Nu zic că nu a fost bine că a venit şi aşa, cum a venit d-sa, adecă pentru alt curs; dar ar fi fost mai bine dacă venea pentru anatomie; căci nu avem nici astăzi un profesor de anatomie, după adevĕrata cerinţă; aşa că facultatea noastră de medicină nu este destul de întărită la această temelie a învăţămîntului medical.

D. doctor Aŝaki a preferit o altă catedră, care să permită şi exerciţiul de liberă practică.

D. Babeş nu practică; este exclusiv consacrat profesoratului; pe când d. Asaki practica, şi foarte bine făcea; căci ştiu că sunt familii în Bucureşti, cari îi vor rĕmânea în veci recunoscĕtoare pentru eminentele servicii medicale aduse în practica sa chirurgicală. Foarte bine! Numai, d-lor, vedeţi, dacă este aşa, atunci d. Asaki să fie ceva mai moderat în celelalte pretenţii. Căci pretenţiile d-lui Asaki ar fi fost primite fără multă greutate, dacă era vorba de anatomie, unde d-sa ar fi fost unicul, cum este unic d. Babeş. Dar situaţia se schimbă întru cât-va, dacă este vorba de chirurgia operatorie, unde de! de bine, de rĕu, mai aveam şi alţii în ţară, poate nu cu ştiinţa timpului din urmă cum o are d. Asaki — deşi este penibil de a face comparaţii personale — dar în fine mai avem în ţară profesori de chirurgie de o foarte mare abilitate şi autoritate, cum era bĕtrânul Russo, la Iaşi, chirurg de mare valoare, cum este colegul nostru din Cameră d. doctor Severeanu, un chirurg de mare autoritate şi vechiu profesor la universitatea din Bucureşti.

Apoi vedeţi, onor. d-le deputat interpelator şi doctor, când într'o aşa situaţie, faţă cu un coleg în vêrstă şi cu autoritate, precum nu contestaţi nici d-voastră că o are d. Severeanu, tot la catedra de chirurgie se aduce un alt coleg mai tênĕr, or cât de renumit ar fi, trebue să se păstreze oare-care mĕsură în procedeurile faţă cu amêndoi. Dar când începi a favoriza prin bu-

get, cum este dispoziţia de la eforia spitalelor, relatată astăzi de d. Teodorescu, pe unul mai mult, şi laşi pe celalalt sau pe ceilalţi la o parte; când introduci la eforia spitalelor pentru bolnavii d-lui Asaki plată îndoită, şi laşi pe bolnavii respectabilului Severeanu cu plată pe jumătate... De! d-lor, nu găsiţi că e ceva blesant în această procedare pentru d. Severeanu? Şi vĕ puteţi mira de iritarea produsă prin asemenea procedeuri?

E foarte bine că s'a făcut pentru doctorul Asaki; trebuia să se facă însă şi pentru doctorul Severeanu; între ei nu trebue să fie distincţiune la bolnavi. E foarte bine că s'a instituit institutul de chirurgie pentru doctorul Asaki; dar nu trebuesc să fie isbite şi lăsate în umbră institutele altor colegi de la universitate; fiind-că prin asemenea procedare nu ai face decât să provoci gelozia în corpul profesoral. (Aplause).

A pune făţiş pe unii profesori în rêndul întâi şi pe alţii în rêndul al doilea, ca la drumurile de fier, unde se vorbeşte de clasa I şi clasa II, nu cred că este o procedare nemerită în materie de instrucţie şi în afară de distincţiile prevĕzute în chiar legea instrucţiei.

Iată o situaţie care nu este din vina doctorului Asaki, dar care nu trebue să ne mirăm că a produs nemulţumirea în o mare parte a corpului profesoral.

Dar în fine vĕ spun aceasta pentru a vĕ explica cum s'a putut produce un asemenea disentiment foarte regretabil între colegii de la facultate.

Când am intrat în minister, la 23 Martie 1888, bugetul deja trecuse prin comisia bugetară.

Trebue să rectific aici o observare făcută de d. Interpelator. Noul minister din princip nu a luat nici o parte la fixarea şi votarea bugetului actual. El este exclusiv opera majorităţii fostei Camere. In chiar ziua de 23 Martie şi la 24 Martie, îmi pare, am trecut în secţiunile Camerei şi am fost faţă la ultimele discuţii ale subcomisiei pentru şcoli, cari se ocupa tocmai cu reducerea a peste 100.000 lei, ce i se impusese de comisia bugetară pentru echilibrarea (cam fictivă şi aceasta) a bugetului. Dar am asistat ca un simplu spectator, fără a mĕ amesteca în discuţie.

Dacă mĕ amestecam în o singură chestie, luam o rĕspundere pentru facerea acelui buget, pe care nu o puteam primì şi nu aveam timpul material de a studia o lucrare aşa de complicată, precum este un buget general. Căci după 6 zile, la 1 Aprilie, bugetul trebuia să intre în lucrare. Eu execut dar un buget, la facerea căruia materialmente n'am luat parte. Am asistat numai câteva ore şi am auzit tăindu-se, îndreptându se de sub comisiune din bugetul propus de predecesorii mei. După cât îmi aduc aminte, în adevĕr, era doctorul Râmniceanu acela care, fiind membru al subcomisiunii, a cerut că din 6.000 lei pentru materialul institutului Asaki şi din numĕrul mai mare de asistenţi ceruţi, să se şteargă 4.000 lei, să rĕmână numai 2.000 lei şi numai un ajutor.

Aşa s'a şters şi s'a echilibrat bugetul astfel.

Cum am trecut dé la Cameră în edificiul ministerial, am şi găsit pe masă o hârtie, cea d'intâi ce am vĕzut-o în minister, în care profesorul Asaki îşi da demisia. Atunci la Martie, anul trecut, nu aveam onoarea să fiu în relaţii personale cu d. Asaki, d. Asaki frecventând mai ales cercurile, foarte natural din partea d-sale, cercurile guvernului trecut şi ale partizanilor sĕi.

Dar cu ocazia aceasta am intrat în relaţii oficiale cu d-sa, şi mi-am făcut o plăcută datorie de a face cunoştinţă mai de aproape cu d. profesor Asaki. Am fost foarte mulţumit de raporturile personale ce le-am avut cu d-sa, şi recunosc, çă e unul din oamenii cei mai inteligenţi şi cei mai plăcuţi, în relaţiile sale. I-am spus d lui Asaki: Nu 'ţi da demisia la schimbarea unui guvern. Ce eşti d-ta, prefect, subprefect, funcţionar administrativ? Nu e bine aceasta. Noi cu toţii dorim ca corpul profesoral să fie în afară de fluctuaţiile politice; nu 'ţi da demisia nici într'un caz, dar în orce caz nu în minutul de faţă. Atunci 'mi-a spus că are să se plângă de unii colegi ai d-sale şi de reducerea din buget a alocaţiunilor proiectate pentru institutul d-sale.

Şi eu l-am întrebat: Cum se poate ca tocmai la d-ta, aşa de susţinut de d. Ioan Brătianu — autoritatea d-lui Brătianu asupra Camerilor acelora e ştiută, — cum se poate să nu treacă în buget ceea ce dorea d. Asaki? Se vede treaba că d. Brătianu vrea, d. Sturdza vrea, dar,

d-lor — ştiţi proverbul popular — (ilaritate), d. doctor Rômniceanu nu vrea.

Am exprimat d-lui Asaki părerea mea de rĕu că institutul d-sale nu e prevĕzut precum dorea să fie, şi 'i-am spus că dacă pot din partea mea să fac ceva — bugetul fiind votat — în limitele bugetului votat şi dacă la noul buget ce se va prezenta, voi putea să fac ceva, voi face cu întreaga buna-voinţă.

D. Asaki 'mi-a mulţumit şi a rĕmas profesor. In adevĕr când a voit să 'şi publice cele două volume de conferenţe ale studenţilor de la laboratorul d-sale de clinică chirurgicală, lipsindu'i mijloacele, ministerul avênd un fond pentru imprimate, 'i-am dat suma ce a cerut.

In proiectul de buget, trimis deja Camerei, şi încă de mult timp, am prevĕzut d-lui Asaki ceea ce cerea d-sa pentru institutul de chirurgie; ce e drept însă am prevĕzut ceva şi pentru ceilalţi colegi ai d-sale, pentru ca să nu mai redeşteptăm acel antagonism nepotrivit. In proiectul de lege pentru reforma câtorva articole din legea instrucţiunii, proiect trecut prin consiliul de miniştri şi care Luni sau cel mai târziu Marţi va fi depus la Senat, e trecut în formă legală institutul de chirurgie, aşa cum propuneţi d-voastră din iniţiativă parlamentară. Nu e însă prevĕzută în proiectul meu de lege alocaţiunea fixă pentru material, şi cred că nici nu se poate fixa într'un proiect de lege; căci poate să fie momente când institutul de chirurgie să aibă trebuinţă de 15.000 lei şi altă-

dată de mai puţin. Materialul institutului e prea flotant ca să 'l putem fixa într'o lege.

Astfel stau lucrurile, când, deodată, fără o prealabilă încunoştiinţare, la 18 Ianuarie, găsesc pe masa ministerului, iarăş o hârtie de la d. Asaki, prin care spunea scurt: D-le ministru, am onoarea a 'mi da demisia din postul de profesor. Mărturisesc — n'am dreptul de a avea aci impresii personale ca om particular — dar am găsit procedura neobişnuită ca raport oficial. A doua zi se prezentă şi o deputaţiune de studenţi ai facultăţii de medicină. Eu cu cea mai mare mulţumire stau de vorbă cu studenţii — sunt şi eu profesor la Universitate şi cred că şi studenţii şi profesorii trebue să lucrăm cu toţii împreună la înflorirea pe cât e cu putinţă a acestui edificiu de învăţămînt superior. Am ascultat, zic pe studenţi, cu mulţumire.

Studenţii şi-au arătat iubirea lor pentru d. Asaki şi mi-au spus că pleacă.

Pentru ce, i-am întrebat eu?

— Pentru că nu e prevĕzută în buget suma trebuincioasă institutului de chirurgie.

— Dar, d-lor, le-am rĕspuns eu, sunteţi în eroare, s'a prevĕzut deja în proiectul de buget suma necesară. In proiectul de lege, ce am să fac, prevĕd şi înfiinţarea unui institut de chirurgie.

— Da, decât trebue să fie asigurat d. Asaki că se vor realiza aceste proiecte.

— Vĕ pot asigura că am să prevĕd în buget, că am să prezent proiectul de lege; dar dacă le va primì Camera sau Senatul, aceasta nu v'o pot

spune cu siguranţă; însă după dispoziţiile ce le vĕd, şi pe cât presimt eu, cred că va fi primit şi că marea majoritate a acestei Camere va aproba tot ce se va cere pentru institutul d-lui Assaki. (Aprobări).

— Dar mai este şi eforia spitalelor.

— Acolo, îmi pare reu, nu mĕ pot amesteca. Dar ce va depinde de resortul meu, va fi făcut.

— Vĕ rugăm să chemaţi pe d. dr. Asaki d-v. personal şi să'i vorbiţi.

— Am rĕspuns studenţilor: De şi cred că putea d. dr. Asaki să fi venit de la sine la minister să-mi explice pentru ce îşi dă demisia, dar aici nu vreau să fie chestie de susceptibilitate. Voi face eu primul pas.

Cu aceasta s'a terminat vorba mea cu studenţii, cari s'au purtat, de altminteri, într'un mod foarte cuviincios.

Indată am scris d-lui dr. Asaki invitându'l să vină la minister. A venit; mi a arătat din nou dorinţele sale. In proiectul de buget cerea ceva mai mult de cât pusesem eu fără să fi avut înţelegere cu d-sa. Am pus atunci prin un adaos suplimentar atât cât cerea.

Mai cerea peste ceea ce pusesem în proiectul de lege ca corespondenţa d-sale cu ministerul, ca şef al institutului chirurgical, să nu treacă prin decan, ci să vie direct la minister. Am adăogat şi aceasta în proiect. I-am făcut d-lui dr. Assaki tot ceea ce puteam face. Ne am despărţit în mod prietenesc şi a rĕmas să'şi reia cursul. Şi am auzit că a anunţat reînceperea prelegerilor sale. Mi a părut cu atât mai bine, cu

cât studenţii pe vremea acelei agitări nu mai urmau prelegerile la ceilalţi profesori, afară poate de unii.

Vé mărturisesc că nu înţeleg din toate acele mişcări cum se face ca studenţii nu se duceau nici la celelalte prelecţiuni. Este foarte regretabil ca studenţii să fie lipsiţi de lecţiunile d-lui Asaki; dar pe lingă aceasta să lipsească şi de la lecţiunile celorlalţi profesori, aceasta este îndoit de regretabil. (Aplause).

D. dr. Asaki mai dorea încă ceva: dorea să se schimbe acum decanul facultăţei de medicină.

O asemenea cerere adresată ministrului este inadmisibilă. Nu există nici o formă legală care să dea dreptul ministrului să schimbe un decan în mijlocul funcţiunii sale.

D-lor, între noi, aici în Cameră, sunt şi profesori de Universitate, e d. Nicolae Ionescu, e d. Cernătescu, e d. Tzoni, şi alţii. Toţi vě vor spune că decanul este o reprezentaţiune liber aleasă de profesorii universitari ai fie-cărei facultăţi dintre ei pe termen de trei ani, şi nu cred că este exemplu în istoria universitară din lume ca vre-un ministru să fi destituit pe vre-un decan în calitatea sa de decan. Cum o să mě amestec eu, ministru, în facultatea de medicină, să spun profesorilor: Rěu aţi făcut că aţi ales pe cutare persoană ca decan. Profesorii au dreptul ca cu majoritate să aleagă decan pe cine cred ei.

Am spus atunci d-lui Asaki: Decanul este ales pe trei ani. Eu ca ministru nu vreau şi nu pot să intervin aici, şi d-ta ca profesor nici nu trebue să doreşti asemenea interveniri ministeriale.

In fapt, d. Rômniceanu mai are să'şi continue decanatul un an şi jumătate. Eu nu cred că d-sa ţine prea mult la această funcţie, foarte onorofică după lege, dar une ori foarte anevoioasă. Poate se va alege un alt decan; situaţiile acestea sunt după lege trecĕtoare. Nu-ţi pot promite nimic până atunci; probabil eu atunci să nu mai fiu ministru; dar ca profesor pot vorbì cu colegii mei de la facultatea de medicină, pe câţi îi cunosc mai de aproape: şi este foarte cu putinţă ca atunci să se facă o alegere de decan care să contribue la împăcarea facultăţii, dacă este vorba numai de atâta lucru. (Ilaritate).

Ne am despărţit cu bine, d. Asaki şi eu, şi de la această convorbire la minister. Era spre sfîrşitul lui Ianuarie.

Acum de o-dată, am aflat din gazete că d. dr. Asaki într'o bună seară, iertaţi-mă să zic peste noapte, a plecat şi a ajuns la Paris. Aceasta am aflat-o a doua sau a treia zi. Institutul de chirurgie lăsat, permiteţi-mi să zic, lăsat baltă; erau acolo instrumente şi alte obiecte, era un fel de mică comptabilitate, era un inventar, care trebuia dat cu oare-care regulă succesorului; erau mai întâi de toate bolnavii de la spitalul Eforiei cari s'au vĕzut părăsiţi de o-dată.

Eu nu am priimit la minister nici o încunoştinţare, ci am aflat din jurnale, ca fie-care din d-voastră, că d. Asaki a plecat.

Ei acum, onorabile domnule interpelator, ce să vĕ rĕspund eu? Dacă regret că a plecat doctorul Asaki? Regret că a plecat eminentul profesor al facultăţii de medicină doctorul Asaki.

Dacă aş dorì să se întoarcă? Aş dorì din toată inima să se întoarcă doctorul Asaki. Să 'i facem toate înlesnirile; eu i le-am pus în buget şi în proiectul de lege. Mai mult ce să 'i fac? A plecat, s'a dus cam pripit; o fi ştiut omul de ce se duce. Poate are şi alte interese. M'am informat şi eu, am întrebat pe unii din prietenii sĕi, pe d. dr. Vitzu, unul din acei cari au contribuit ca să fie adus în ţară doctorul Asaki, şi mi-a spus alaltăeri, că a primit o scrisoare de la d. Asaki din Paris şi că impresia d-sale, a d-lui Vitzu, este că doctorul Asaki nu se va mai întoarce.

D. G. Panu. Ştiu positiv că se întoarce.

D. T. Maiorescu, ministru cultelor. Şi eu doresc aceasta, dar vĕ spun impresia amicului sĕu d. Vitzu.

Acum dacă recunoaşterea meritelor sale ştiinţifice, ce o facem în această Cameră, va contribuì să'l aducă înapoi, atunci mulţumesc d-lui interpelator că a făcut această interpelare şi să sperăm că rezultatul va fi cel dorit de d-sa.

Insă, d-lor, sfârşind, nu pot lăsa nerelevate acele cuvinte ale d-lui interpelator, cari atacau autoritatea unei persoane oficiale, din resortul administraţiunii ministerului ce'l reprezent. Eu nu găsesc bine că s'a atacat decanul facultăţii de medicină, nu găsesc că este bine a se arunca în contra lui cuvinte ca cele zise de d. interpelator, că este o ruşine prezenţa unui asemenea decan. D-lor deputaţi, decanul este alesul colegilor sĕi de la facultate şi trebue să aibă autoritatea sa întreagă faţă cu or cine şi mai

ales faţă cu studenţii din facultate, şi nu este nemerit din partea noastră să'i slăbim această autoritate, or-care ar fi dealtminteri persoana decanului. Decanul Rômniceanu nu'mi este amic personal; aveţi din întîmplare chiar o dovadă pentru aceasta.

Este în actele publicate de d. Blaramberg şi distribuite Camerei pentru acuzarea ministerului trecut, un fragment din cele petrecute în o şedinţă a Camerei din 1887, şi acolo aţi citit că noă, celor din opoziţie, ni se zicea că era să ne facă biftec. (Ilaritate). Această expresie era de la d. Rômniceanu; prin urmare, vedeţi că nu este vorba aci de simpatii personale ale mele pentru d-sa.

Dar acum este vorba de decanul facultăţii de medicină, de alesul corpului profesoral, a cărui autoritate morală trebue ţinută sus faţă cu orcine şi faţă cu noi cei din Cameră, cari trebue să'i recunoaştem şi să'i respectăm această autoritate.

Iată tot ce aveam să spun asupra interpelării de astăzi. (Aplause).

95.

Rĕspuns la o interpelare în privinţa multor chestii de administrare şcolară şi apoi în privinţa salariilor preoţilor comunali.

(Şedinţa Camerei de la 10 Martie 1889)

Deputatul Ploieştilor, C. C. Dobrescu, îşi desvoltă o lungă interpelare — numai în *Monitorul oficial* ocupă 22 de coloane —, în care, sub pretextul cererii de lămuriri asupra unei chestii, vorbeşte de o sumă de alte amănunte, neanunţate mai nainte, al căror obiect dealtminteri se înţelege din următorul rĕspuns.

In deosebi merită să fie relevat cazul profesorului Vasilescu din Piteşti, fiului de ţăran, care a concurat pentru locul ocupat de un protejat al d-lui Dimancea şi pentru aceasta şi-a vĕzut două concursuri casate de Ministerul liberal de atunci (la culte d. Dimitrie Sturdza), iar ministrul ulterior, care a căutat să restabilească dreptatea, se vede atacat pentru aceasta de liberalul C. C. Dobrescu.

Asemenea incidente explică una din cauzele, pentru cari învăţămîntul public la noi

nu a dat toate foloasele ce se aşteptau de la el.

T. Maiorescu, ministru al instrucţiunii publice şi al cultelor. D-lor, e un punct asupra căruia sunt de acord cu onor. d. interpelator, acela, că legea trebue să fie absolut respectată; că nu e permis, dacă am o altă vedere, care reclamă o reformă a legii, să introduc alături cu legea actuală această reformă viitoare, care poate să fie primită, dar care poate să nu fie primită de parlament. Or cât de rea ar fi o lege, ea trebue aplicată. Cine o crede rea, să o modifice pe cale legală. De acord.

Cred însă cá legea s'a aplicat în toată rigoarea şi că interpretarea d-lui interpelator e individuală a d-sale şi după părerea mea greşită. Cred mai mult, cá marea majoritate a corpului profesoral, o va crede greşită; de asemenea totalitatea juriilor examinătoare sunt pentru interpretarea ce s'a dat de administraţia cultelor. Iată un rĕspuns occidental; căci e un rĕspuns absolut pentru respectarea legii, aşa dar un rĕspuns occidental la o interpelare cam orientală. (Ilaritate). Căci, a mĕ interpela asupra administraţiei generale a instrucţiunii publice şi a modului cum cred că trebue să se aplice legea învăţămintului, şi cu această ocazie a vorbì de liceul real din Brăila, de examenul înscris de la Ianuarie, de concursul de institutori şi de profesori, alături cu aceste 3 chestii mai generale de alte 13 chestii isolate şi personale, de d. Vasilescu din Piteşti, de o doamnă din Dobrogea,

de d. Sfinţescu, de d. Batalia, de d-nii revisori Ionescu şi Petrescu, de preotul Străinescu şi nu ştiu de mai cine; aceasta însemnează o surprindere intenţionată. Când se dă ministrului trei zile ca să fie pregătit, pentru a nu pierde vremea Camerei cu lucruri improvizate, d-voastră dacă voiaţi să vorbiţi despre toate aceste cazuri personale şi izolate, trebuia să le specificaţi mai nainte în interpelare. Din întîmplare însă le cunosc pe toate, de şi puteam să nu le cunosc şi să cer cele trei zile regulamentare pentru a rĕspunde la toate aceste chestii necoprinse în interpelare. Voi rĕspunde însă acum, dacă nu obosesc prea mult Camera şi în limitele scurtului timp astăzi disponibil.

Onor. d-le interpelator, să înlătur de la început tendenţa generală a atacului d-voastră şi să dovedesc îndată şi în puţine cuvinte, că aţi luat-o de-a 'ntoarsele, aţi greşit drumul şi veţi ajunge la un rezultat contrar de cel ce'l aşteptaţi. Tendenţa principală a imputărilor d-voastră relative la concursuri este de a arăta, că eu am introdus în această materie semnul meu personal, arbitrul autorităţii centrale, puterea ministerială în contra spiritului mai liberal al legii instrucţiunii.

Nu este exact; tocmai contrarul este adevărat. Am scos toată această parte a administraţiei din arbitrul ministrului şi am descentralizat-o, lăsând-o în competenţa juriilor, adecă a corpului profesoral reprezentat în juriile de concursuri. O veţi vedea îndată.

Partea cea mai arbitrară a ministrului instruc-

ţiunii publice este numirea de suplinitori şi casarea concursurilor; partea liberală în spiritul legii este înlocuirea suplinitorilor prin titularii eşiţi din concursuri, ale căror jurii sunt în esenţă compuse din corpul profesoral.

Căci, d-lor, cine numeşte suplinitorii după simplul sĕu arbitru?

Ministrul.

Este vre-o lege, care prescrie ministrului, pe cine să numească suplinitor la o catedră vacantă? Este o lege care prescrie când să se scoată la concurs o catedră vacantă? Nici una. Legea zice numai ca să se publice concursul cu trei luni înainte de a se ţine. Dar când anume să se publice, nu zice.

Ce este dar în arbitrul ministrului? De a numì suplinitori cât poate mai mulţi şi de a'i ţine cât se poate mai mult timp fără a publica concursul.

Mai este în arbitrul ministerial de a casa concursul, chiar dacă l-a publicat, şi de a menţine iarăşi suplinitorii, sau de a numì alţii.

Am găsit astfel suplinitori de 4, 5, 7 ani, şi multe concursuri casate de predecesorul meu.

Cand am eu dreptul neîngrădit de lege de a numì suplinitori pe cine vreau, şi când am dreptul de a casa concursul de câte ori vreau, şi când tocmai eu ministru mĕ hotărăsc a înfrêna acest arbitru administrativ, a scoate cât mai multe catedre suplinite la concurs, a nu casa concursurile şi a micşora numĕrul suplinitorilor pentru a'i înlocuì cu titularii recomandaţi de juriile profesorale după rezultatele concursurilor;

atunci dau o dovadă că vreau să se respecteze spiritul liberal al legii instrucţiunii publice, să se respecteze descentralizarea şi autoritatea juriilor corpului profesoral. Şi atunci numai un lucru *nu* mi se poate imputa: că vreau să pun semnul meu personal, arbitrul meu administrativ în conducerea şcoalelor. Şi dacă totuş o ziceţi aceasta, să mĕ iertaţi, d-le interpelator, nu cunoaşteţi administraţia şi n'aţi înţeles chestia.

Va să zică pentru arbitrul administrativ sunt la largul meu.

Acum, d-lor, să venim la detalii şi să încep cu concursul lui Vasilescu de la Piteşti. Este un bĕtrân ţăran, neaoş român, într'o comună pe drumul de la Muşeteşti în judeţul Argeş spre Piteşti. Acest om are cinci copii şi a muncit ca doi să'i dea la carte şi ceilalţi cu el împreună să lucreze la plug ca să scoată banii pentru cartea celor doi.

Şi, în adevĕr, unul din băeţii lui este acum judecător de ocol undeva în Moldova; iar celălalt — cel din interpelarea d-lui Dobrescu de astăzi — a putut intra în liceu, a terminat liceul, a urmat la facultatea de litere din Bucureşti şi este unul din cei d'întâi licenţiaţi ce au ieşit din facultatea noastră. Devine vacantă o catedră de istorie la gimnaziul din Piteşti, rezidenţa districtului lui. Se prezentă omul la concurs şi izbuteşte. Juriul îl propune ministerului pentru acea catedră. D. Sturdza casează concursul şi publică altul. Se prezentă licenţiatul Vasilescu la acest al doilea concurs şi izbuteşte din nou.

Juriul universitar îl recomandă pentru a doua oară. D. Sturdza casează din nou concursul şi lasă tot pe vechiul suplinitor la Piteşti, care nici nu s'a prezentat la concurs. Aceasta era la începutul anului trecut 1888. Cade guvernul Brătianu. Atunci bĕtrânul ţăran de lângă Muşeteşti vine în Capitală şi vine şi fiul sĕu, licenţiatul nostru, ca să mi se tângue. El zicea că prin influenţa d-lui Dimancea s'au casat acele concursuri şi s'a menţinut suplinitorul. Şi bĕtrânul adaogă: Ce să fac? Nici acum la bĕtrâneţele mele, să nu vĕd pe acest copil al meu, pe care l-am crescut cu atâta trudă, l-am trecut prin toate şcolile din ţară, şi toţi profesorii au fost mulţumiţi de el, să'l vĕd şi pe el aşezat la şcoala pentru care a învĕţat?

Şi atunci, d-le interpelator, 'mi-am zis şi eu: un concurs casat, n'am dreptul să'l înfiinţez, de şi aveam toată dorinţa ca să'l pot înfiinţa.

Imi părea din inimă rĕu de acel bĕtrân, când gândeam să'i spun că voi publica din nou concurs, fiindcă aceasta era spaima lui după cele ce păţise. Cu toate acestea legea trebue să fie lege: am publicat din nou la concurs acea catedră din Piteşti, şi licenţiatul Vasilescu s'a prezentat pentru a treia oară la concurs. Era singurul concurent. Şi atunci juriul universitar din Bucureşti îmi raportează: acum patru sau cinci luni, am examinat tot noi pe acest om şi ştim că este bun; este singurul concurent, noi aprobăm concursul sĕu din urmă şi vi'l recomandăm din nou pentru catedra din Piteşti.

D-lor deputaţi, este unul dintre d-voastră, afară de d. interpelator, care să creadă că am facut rĕu de am aprobat această recomandare a juriului? (Aplause).

Ce era să fac? Să casez încă odată acest concurs, aceasta ar fi fost ceva absurd. Ceea ce vĕ poate interesa, este să vedeţi ca n'am lucrat în mod arbitrar, ci am aprobat o părere a juriului. Cine 'mi poate imputa aceasta?

Trec la cazul preotului Străinescu din Giurgiu. Am publicat la concurs o catedră primară şi juriul examinator din Giurgiu, întemeiându-se pe articolul din legea instrucţiei, care admite că se poate recomanda cineva prin cărţi şi proponimente, mi l-a recomandat pe baza aceasta. Eu l-am numit, nici nu cunosc pe Străinescu, dar fiindcă juriul l-a recomandat în baza unei prescripţiuni a legii, întreb: în ce am violat eu legea?

Al treilea caz, Petrescu, revizorul din Brăila. Ei bine, sunteţi neexact informat şi nu vĕ puteţi scuza pentru această neexactitate.

D-lor deputaţi, onor. d. interpelator zice, că n'a avut şi tabloul numirilor cerut de d-sa [1]). Ştiţi că tabloul acesta al tutulor numirilor era cam greu de făcut. Decât a uitat d-sa să vĕ spună că ne-am înţeles personal amândoi ca să treacă d-sa la minister, unde'i sunt toate registrele deschise. D-sa m'a întrebat dacă poate să vină orcând, şi am rĕspuns: cum nu! orce deputat are dreptul de control, poţi să vii or-

[1]) Vezi mai sus discursul No. 89, lit. a).

când şi să cercetezi orce. Prin urmare dacă n'aţi luat informaţii suficiente, nu este vina mea, ci a d-voastră.

D. Petrescu revizor şcolar din Brăila? Să vedem şi cazul acesta.

D. Petrescu la început a fost numit institutor cu concurs, şi a funcţionat ca institutor multă vreme şi din institutor numit prin concurs, în cele din urmă negreşit definitiv, a trecut revizor la Brăila şi a ţinut conferenţele obişnuite şi a mers din clasă în clasă. Atunci s'a pus întrebarea juriului concursului primar din Brăila: Un revizor scolar, care mai nainte fusese numit institutor prin concurs şi obţinuse titlul definitiv şi care a trecut apoi la revizorat şi a fost revizor mai mult timp, mai poate acum să reintre iarăş ca institutor unde era înainte? Şi juriul a spus: Mai poate, şi atunci consiliul permanent a aprobat, şi eu am aprobat consiliul permanent. Ce este aceasta? Este călcare de lege? (Ilaritate).

Al patrulea caz: O doamnă din Dobrogea, numită institutoare.

Nu cunoaşteţi legea Dobrogei, onorabile interpelator; acolo nu se aplică încă legea instrucţiunii publice şi nici nu se poate aplica; este statutul Dobrogei; căci nu este Dobrogea intrată în legea instrucţiunii publice, cum nu este intrată în legea constituţională politică. Membrii învăţămîntului public în Dobrogea s'au numit şi se numesc după propunerea revizorului şcolar, şi ştiţi pentru ce? Pentru că legea instrucţiunii prescrie la concursuri primare intervenţia

comunei, care deleagă membrii în juriu, şi pune şcoalele săteşti şi sub autoritatea consiliilor comunale; şi în Dobrogea multe comune sunt turceşti şi bulgăreşti, şi nu poate venì turcul ca să examineze pe un membru al învăţămîntului nostru român, de pe teoria occidentală; căci ei au obiceiuri orientale. (Ilaritate, aplause).

Acum să vedem cazul d-lui Stoicescu, învăţător de la Pogoane. Dar am să relevez mai întâi un lucru.

Aţi zis, d-le Dobrescu, că îndată după alegeri s'a schimbat revizorul şcolar din Prahova. Este inexact! (Intreruperi din partea d-lui Dobrescu).

Doriţi să trec peste cuvintele „după alegeri?"

Apoi intenţii maliţioase le ştiu şi eu, sunt şi eu în Parlament de multă vreme şi mai am şi păcatul de a fi fost advocat şi ştiu să brodesc cuvintele (ilaritate), şi ştiu ce vrea să zică a produce un fel de atmosferă morală prin o insinuare piezişe, şi a-ţi da apoi aerul, că n'ai zis nimic rĕu.

Am schimbat pe d. revizor şcolar din cauza alegerilor sau în vederea alegerilor? Nu. Atunci ce are a face vorba „după alegeri"? Nimic! (Ilaritate).

D. C. C. Dobrescu. Un fapt.

D. Titu Maiorescu, ministru instrucţiunii publice. Un fapt? Sau o insinuare? *Post hoc, ergo propter hoc?* (Mare ilaritate). Este inexact. Trebue să fie inexact, scuzaţi-mĕ; nu'mi aduc bine aminte data, dar ştiu că trebue să fi fost mult timp după alegeri şi în afară de orce le-

gătură posibilă cu alegerile trecute. Ați insinuat cuvîntul „după alegeri" și eu vreau să relevez această insinuare și să o țintuesc aici în Cameră.

Imi trebuia un revizor în Prahova și am întrebat pe d. Christu Negoescu, care nu'mi este amic politic, și pe ceilalți colegi ai d-sale de acolo, și pe d. Ienescu și pe d. Micescu, pe toți deputații profesori din Ploești, va să zică mult timp după alegeri, ca să'mi recomande fără coloare politică, un revizor cum se cade: căci eu numisem pe un literat român, de valoare după părerea mea, pe d. Vlahuță poetul; îl numisem revizor de vară în valea poetică a Prahovei. Dar nu s'a prea dus la inspecție; și când era de inspectat, inspectorul lipsea din Prahova, era în București, a lipsit chiar de la conferențele învățătorilor din Ploești, la cari am asistat eu. Astfel, cu toată părerea mea de rĕu, am fost nevoit să spun acestui amic literar: nu ești bun de administrație la școli; și m'am adresat la d-nii din Ploești să'mi recomande pe altul. Mi-au recomandat pe institutorul din Ploești Iosif Ionescu junior. Nici nu cunoșteam pe d. Iosif Ionescu, dar am vĕzut și din actele ministerului că este un învățător cu merite. Poate că este un alegĕtor înfocat al ultra-liberalilor, fiindcă l-a recomandat d. Christu Negoescu, poate este un alegĕtor al d-voastre, d-le Dobrescu. Dar nu de aceasta m'am preocupat, ci de școală, și l-am numit revizor.

Așa dar cuvîntul *după alegeri* nu are ce căuta aici. Apoi atunci să'l ștergem? Foarte bine;

să'l ştergem! Cum am şters şi cazul din Dobrogea şi cazul lui Vasilescn, şi al lui Străchinescu, şi cum sper că vom şterge şi pe celelalte. (Ilaritate, aplause).

Mi-a venit şi mie, nu astăzi pentru prima oară, ci deja de vr'o trei zile fără să ştiu ce veţi vorbì în interpelarea de astăzi, 'mi-a venit ştirea, că acest Stoicescu, este om capabil, şi că revizorul a făcut rĕu să ceară depărtarea lui pentru incapacitate. Am cerut informaţii anume d-lui revizor şi lucrul stă în suspens, şi să mĕ păzească Dumnezeu să dau eu vr'odată în cap unui institutor capabil!

D. Micescu. Cunosc foarte bine pe Stoicescu, mi-a fost şcolar în şcoala normală, a fost cel dîntâi şcolar în şcoala noastră, şi eu în toate împrejurările am urmărit pe foştii mei şcolari; şi mi s'a dovedit că este unul dintre învăţătorii distinşi.

D. ministru de culte. Foarte bine. Aştept explicările anume cerute de la revizorul Ionescu şi voi examina cazul cu cea mai mare seriositate. Dacă este învăţătorul Stoicescu, precum îl arată d. Micescu, va fi reintegrat. Dar nu mĕ voi mărginì aici. Găsesc inadmisibil, ca un revizor pentru satisfacţiunea sa personală să'şi permită a înegrì un bun institutor. Dar voi aştepta mai ântâi explicările revizorului.

D-lor, când sunt peste 2.000 de învăţători şi 1.000 de institutori şi profesori, tot ce puteţi cere de la mine, este să am dorinţa legitimă de a face bine, şi dacă găsiţi ceva rĕu, semna-

laţi-mi ca să îndreptez. Cum v'am spus, pentru cazul acesta al lui Stoicescu, este începutul de îndreptare deja făcut.

Trec acum la d. Sfinţescu din Slatina.

Legea zice: Profesorii titulari de facultate sunt inamovibili, ei nu se vor putea strămuta fără a lor expresă învoire.

Profesorii universitari! Dar pentru ceilalţi profesori? Dar pentru institutori?

Aici legea nu numai că nu opreşte, ci pare că ar zice: Fiindcă am esceptat numai pe profesorii universitari, pe ceilalţi mai ales, îi poate transfera ministerul. (Intreruperi).

Practica aşa este.

Onorabile interpelator, în proiectul de lege depus la Senat am propus inamovibilitatea şi pentru membrii din învăţămîntul primar.

Vrea să zică nu intenţia mea o puteţi acuza; dar practica este aşa; şi nu este astăzi altă autoritate în lege care să pronunţe strămutare, de cât autoritatea administrativă. Eu în proiectul de lege am introdus strămutarea între pedepsele aplicate de pairi.

Ca motive? d. Sfinţescu s'a zis că e vechiu institutor şi bun institutor în şcoală. Aşa este. Dar mi s'a spus că e cam bucluca, se ceartă cu prea multă lume; ba se amestecă când primăria cumpără un ceasornic, ba când zideşte o casă, ba când face altceva, etc. Astfel am primit în contra lui multe reclamaţii; şi reclamaţii nu politice, ci de la părinţi: Nu mai putem trăì cu omul acesta; luaţi-l de la noi.

Aşa fiind, de ce, onorabile interpelator, veniţi şi'i luaţi apărarea lui Sfinţescu, când eu m'am înţeles cu el?

Sĕptĕmâna trecută a venit la mine d. Sfinţescu şi mi-a zis: De ce mĕ strămuţi la Zimnicea? am copii, strămută-mĕ la Bucureşti. Şi eu 'i-am spus că aceasta nu se poate în mijlocul anului şcolar; te vei duce acum la Zimnicea, dar la sfîrşitul anului şcolar ai să fii adus în Bucureşti, unde sunt şcoli pentru copii d-tale. D. Sfinţescu mi-a mulţumit şi a plecat.

Dacă este ceva ce'l poate nelinişti pe Sfinţescu, cred că ar fi interpelarea d-lui Dobrescu. (Aplause, ilaritate).

Dar îi promit d-lui Sfinţescu, că n'are să'i facă rĕu interpelarea de faţă şi că'l voi aduce în Iulie la Bucureşti.

Dar cu Batalia? Cu Batalia este altceva. Aici o parte din deputaţi vor fi de altă părere; dar sper că majoritatea mĕ va aproba.

D. Batalia este un învăţător sătesc bun; dar ca învăţător sătesc se amestecă foarte mult în agitările electorale, şi se amestecă în următorul mod:

In timpul alegerilor un frate al sĕu a închis pe un primar; şi aceasta în momentele, în cari în jurul Bucureştilor erau turburări. Şi pe când fratele lui Batalia ţinea închis pe primar, învăţătorul Batalia venea şi citea legea comunală, drepturile constituţionale, ce pot să facă şi ce nu pot să facă ţăranii contra primarului închis şi batjocorit de către locuitori. Iată faptul ce

mi se denunţă de prefectură; însă numai după denunţări administrative, eu nu schimb învăţătorii. Am trimes revizorul şcolar care mi-a relatat următorul fapt, şi în urma acestui fapt am îndepărtat pe Batalia conform legii: s'a dus revizorul la faţa locului, şi când a vrut să ancheteze, a venit jumătatea satului ca să susţie pe Batalia şi jumătatea satului ca să'l acuze, şi erau aşa de aprinşi o jumătate contra celeilalte, încât revizorul şcolar, de frică să nu se întâmple bătăi şi omoruri, s'a retras şi a venit să'mi zică: nu pot face ancheta aceasta. In faţa acestui lucru, a cărui interpretare sta aci în conştiinţa mea, mi-a fost destul ca în împrejurările de faţă, să depărtez pe Batalia, şi aşa voi face în toate cazurile analoage cât timp voi sta aici. Când un învăţător de sat, care e chemat să rĕspândească lumina între copii şi să atragă din partea tutulor părinţilor cu drag de învăţămînt copii în şcoala lui, când ajunge, pentru te miri ce interese în afară de şcoală, a produce o aşa resvrătire în satul unde trebue să fie şi el tată la copii, în cât jumătate din sat vrea să omoare altă jumătate, cari susţin sau acuză pe un învăţător, acel învăţător e rău, şi nu se cade să rĕmâe în capul unei şcoli. (Aplause).

Termin acum, d-lor, cu chestia concursurilor. In legea instrucţiunii publice se zice: or-ce numire se va face prin concurs, adică numire provizorie; căci suplinitorii se numesc de ministru cum vrea acesta. Eu am dispus numiri în urmă de concursuri, pentru vacanţe similare, ca să nu las suplinitorii la arbitrul meu. Legea zice: pen-

tru catedre vacante se publică concurs; dacă e un singur candidat, se face examen; dacă sunt mai mulţi, se face concurs; ministrul vede cum a decis juriul şi sau admite decisiunea, sau casează.

Ei, ce au decis juriile? Aci e defectul argumentaţiunilor d-voastre şi ceea ce l-a făcut să vorbească şi pe d. Cernătescu, membru în multe jurii. Juriile trimit următorul rezultat: sunt două catedre spre exemplu vacante scoase la concurs; s'au prezentat, cum a fost acum la Bucureşti, 53 de concurenţi; de la proba înscrisă au fost respinşi 44; au rĕmas 9 pentru oral. Din aceştia au trecut toţi 9 cu note bune şi la oral. Atunci juriile dau note de admisibilitate tutulor cari au trecut concursul cu succes. Când juriile, trimiţĕnd un raport, ar zice: aceşti doi au trecut, îi recomandăm, dar pe ceilalţi nu 'i recomandăm, eu n'aş numì pe nimeni din cei lipsiţi de recomandarea juriilor de concursuri.

Când însă juriul profesoral, instituit după lege, iar nu după arbitrul meu, vine şi zice, cum zice de regulă: Doi concurenţi au eşit mai bine, vi'i recomand pentru cele două catedre; dar şi 3, 4 sau 5 alţii au trecut cu succes, vi'i recomand pentru o catedră similară, şi eu 'i numesc: ce lege s'a călcat?

D. N. Voinov. Aceasta e schimbare de lege.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice. Nu e schimbare de lege, e absolut legitimă interpretare, e în chiar spiritul legii.

Dar acum, d-lor, care e necesitatea practică? Pentru ce adică un ministru, căruia i-ar fi mai

comod să menţină un suplinitor, să se lipsească de acest drept, primind recomandarea juriului? Pentru următorul motiv practic...

D. N. Voinov. Privaţi d-voastre de dreptul de a se prezenta la concurs pe acela care s'a preparat pentru acea catedră?

D. ministru al instrucţiunii publice. Nu s'a făcut aşa. Nu sunteţi deprinşi cu această parte a administraţiei.[1])

Se poate întîmpla şi se întîmplă de regulă ca, pe când cineva a eşit cu succes la concurs, să devină în acest timp vacantă o catedră similară, care, aşa dar, n'a avut timpul de a fi publicată la concurs; am acum un concurent pe care 'l recomandă juriul; pe acesta, cred eu, îl pot numì la acea nouă catedră vacantă.

Părerea d-voastre contrarie, dacă o susţineţi, nu va fi împărtăşită de marea majoritate a tutulor acelora, cari s'au preparat pentru profesorat, nici de marea majoritate a corpului profesoral. Şi dacă e ceva care a liniştit şi a adus încredere între concurenţi şi în această parte flotantă a corpului profesoral, e tocmai această mĕsură de interpretare a legii. Pentru ca să înţelegeţi, să vĕ fac puţin istoricul.

S'a publicat concurs pentru douĕ catedre primare din Bucureşti. S'au prezentat 53 de concurenţi. Concursul în fapt a ţinut 4 sĕp-

[1]) Chestia e din nou şi mai pe larg explicată în discursul No. 104 de mai jos, rĕspuns la o interpelare a d-lui G. Dem. Teodorescu.

tămâni şi dintre concurenţi au eşit 9 cu note bune.

Vĕ daţi d-voastre seamă ce însemnează 4 sĕptămâni de concurs?

Institutori şi institutoare fără avere vin în Bucureşti şi stau pe la oteluri 4 sĕptămâni, prezentându-se zi cu zi la examen, aşa încât pentru dênşii e şi un sacrificiu, precum este şi o zdruncinare sufletească din cele mai mari. Şi după 4 sĕptămâni de probe, se resping 43 ca incapabili; se recomandă de către juriu doi foarte capabili, şi succesiv încă 7 capabili. Chiar în zilele acestea devine vacantă încă o catedră similară. Ce voiţi d-voastră? Să se ţină încă un concurs imediat după cel d'întâi şi juriul să recomande numai pe unul mai capabil şi pe ceilalţi, cari au reuşit şi ei, să'i declare lipsiţi de or-ce drept?

Devine iarăşi vacantă o catedră identică; se prezentă din nou; iarăş sacrificii pecuniare, iarăş zdruncinare sufletească; îl trece un concurent şi pe acesta cu succes, dar nu ese cel d'întâi. Şi atunci să meargă veşnic la concursuri?

D-lor, am găsit în dosarul ministerului concurenţi, institutori şi institutoare, cari au trecut astfel 3, 4, 5, ba chiar şi 6 şi 7 concursuri, totdeauna cu succes, însă nu cei d'întâi. Ei bine, ceea ce m'a făcut să iau această mĕsură, care nu este în contradicţiune cu nici o lege, a fost mila de acea sumedenie de concurenţi, de acele relativ enorme sacrificii băneşti şi zdruncinări sufleteşti ale aspiranţilor la o catedră şcolară.

D-lor, legea, or-ce veţi zice, a fost bine interpretată în sensul acesta liberal, când am luat din mâna administraţiei centrale arbitrul numirii şi perpetuării de suplinitori şi am sancţionat pe o scară largă şi cu păzirea celei mai riguroase dreptăţi rezultatele concursurilor aşa cum ni le-au prezentat juriile profesorale.

Dacă nu înţelege d. reprezentant de Prahova acest element liberal în procederea mea, îmi pare rĕu pentru d-sa; dar cred că trebue să'şi caute alt teren, dacă vrea să mĕ combată.

Orele sunt prea înaintate şi mĕ vĕd silit a încheia aici rĕspunsul meu. (Aplause).

In aceeaş şedinţă, la o interpelare a d-lui Dimitrie A. Sturdza, pe atunci deputat de Tecuci, relativă la neplata salarielor preoţilor săteşti din districtul sĕu electoral, rĕspunde

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Domnilor deputaţi, mulţumesc d-lui interpelator pentru semnalarea acelor fapte.

In administraţia acestui minister sunt numai 180 de biserici, foste monăstireşti; celelalte biserici, în numĕr de 6.000, sunt sub administraţia comunelor, în ceea ce priveşte partea bugetară semnalată de d. interpelator.

Prin urmare interpelarea aceasta se cuvenea a fi adresată d-lui ministru de interne. Cu toate acestea rĕspund eu pentru d-sa.

In legea comunală plata salariilor preoţilor bisericilor comunei este o obligaţie, pe care o îndeplinesc consiliile comunale, şi la caz când

consiliile comunale nu o îndeplinesc, se poate îndeplinì din oficiu de către consiliul judeţean, or de către ministerul de interne.

In cazul de faţă, cum arată d. interpelator, comunele şi-au făcut datoria de a înscrie în bugetele lor salariile preoţilor lor; însă consiliul judeţean a şters acele alocaţiuni. Când consiliul judeţean de Tutova a făcut aşa, a violat legea. Voi intervenì imediat pe lângă d. ministru de interne, şi vě asigur că se va restabilì în bugetele comunale o alocaţie pentru preoţii lor.

Fac însă rezervă în privinţa cifrei fie-cării alocaţii, despre care poate fì discuţie.

96.

Chestie personală în privinţa „petiţiei de la Iaşi".

(Şedinţa Camerei de la 1 Aprilie 1889)

Ministerul din acel timp.

Lascar Catargi, prezident şi interne.
G. Vernescu, finanţe.
General G. Manu, rĕsboi.
Al. Lahovari, externe şi *ad-interim* lucrări publice.
N. L. Gherassi, justiţie.
C. Boerescu, culte.
Gr. Pĕucescu, domenii.

Frămîntările din partidul conservator, despre care am vorbit în întroducerea istorică, produc efemerul minister de mai sus în împrejurările arătate la pag. 40. Neapărat că încep îndată în Cameră explicări între ministrul-prezident Lascar Catargi şi d. Petre Carp, în decursul cărora se impută d-lui Carp şi participarea sa la aşa numita „pe-

tiţie de la Iaşi"[1]). D. Carp rectifică îndată în Cameră eroarea de fapt cu pretinsa sa participare, şi atunci ministrul-prezident implică în chestie pe autorul scrierii de faţă prin următoarele cuvinte:

„D. ministru-preşedinte Lascar Catargi: In chestia cu suplica de la Iaşi, am spus că d. Carp, împreună cu d. Maiorescu şi alţii din partidul d-sale, au adus acea suplică în Cameră şi au sprijinit-o.

D. I. Negruzzi: D. Carp reprezenta atunci ţara la Viena.

D. Lascar Catargi, preşedintele consiliului: Vě înşelaţi. Dar chiar aşa de ar fi, chiar dacă numai d. Maiorescu ar fi adus suplica în Cameră, tot una este, cum am spus şi ieri. D-lor, eu am dat dovezi în totdeauna că de multe ori ştiu să tac la atacurile personale ce mi se aduc fie chiar cele mai nedrepte, fiindcă nu'mi place să věd perzêndu-se timpul Camerei în asemenea discuţiuni, şi de aceea nici acum nu mai insist asupra acelei suplice, ca să vě spun ce fel de program politic se coprindea într'însa şi să vě arăt împregiurul cărora idei se formase acel grup, ai cărui conducětori şi inspiratori erau mai cu osebire d-nii Carp şi Maiorescu."

La aceste cuvinte se vede silit să ia cuvîntul şi

T. Maiorescu. D-le preşedinte, cer cuvîntul în chestie personală, relativ la ceea ce a zis d. prezident al consiliului.

D. vice-preşedinte. D. Maiorescu are cuvîntul.

---

[1]) Vezi vol. I, pag 54 şi urm.

T. Maiorescu. D-lor deputaţi, vĕ rog să mĕ scuzaţi dacă vĕ iau câteva secunde cu explicaţii; ştiţi că lucrul nu e provocat de mine şi nici merită să ocupe prea mult timpul Camerei. Ca toate chestiile personale, e şi aceasta foarte indiferentă.

Petiţia de la Iaşi? Petiţia de la Iaşi a fost combătută de d. Carp totdeauna, şi nu a fost ea însăş iscălită de mine şi nici de d. Negruzzi.

E foarte curios, cu ce uşurinţă se lăţesc la noi legendele neexacte. Singura mângâere este, că ceea ce se lăţeşte aşa de uşor nu poate să aibă mare importanţă, chiar dacă ar fi exact.

Aş fi iscălit sau nu petiţia de la Iaşi, ce are a face? Cu toate acestea nu am iscălit-o.

Evident că d. prezident al consiliului credea că am iscălit-o; e numai o eroare de fapt care trebue rectificată.

După întîmplarea de la sala Slătineanului în 1871, d. Lascar Catargi a avut marele merit istoric — care 'i va fi totdeauna recunoscut de oamenii nepărtinitori — de a fi luat frênele guvernului şi de a fi dus situaţia la bun capĕt. Era o situaţie foarte critică; şi d-sa a făcut un act de mare valoare când s'a interpus atunci cu toată energia şi autoritatea d-sale. Era momentul unde părea dinastia noastră în pericol; d. Catargi a scăpat-o atunci.

Noi pe atunci ne numeam junimişti, şi atunci ne luasem acest nume ca nişte oameni, cari se ocupau exclusiv de literatură în Iaşi.

Eu eram până la 1871 fericit de a nu face de loc politică, cu o singură excepţie la 1866. La

1866, unii oameni politici din Iaşi, din cari sunt şi unii din susţiitorii d-lui prezident al consiliului de astăzi, aveau aerul de a fi separatişti şi de a voì să rupă Moldova de Valahia...

O voce. Altă legendă.

D. N. C. Aslan. Cer cuvîntul.

D. M. Kogălniceanu. Cer cuvîntul pentru o chestie cu totul nepersonală.

T. Maiorescu. Atunci avea aerul...

D. N. C. Aslan. Ce va să zică avea aerul?

T. Maiorescu. Aparenţa... Atunci am scris în contra acestei tendenţe de la 1866; am scris şi am vorbit cu violenţă şi cu prea mare violenţă. Dar acesta era un moment trecător. Afară de acel moment noi făceam exclusiv literatură; noi: d. Vasile Pogor, Negruzzi, Gane, Rosetti şi alţii. D. Carp fusese singurul printre noi care făcuse politică; era şi este principala d-sale ocupaţiune.

Aşa dar la 1871, primăvara, venise d. Catargi la guvern; vine în Iaşi Măria Sa Principele Domnitor, însoţit de d. Iorgu Filipescu, mareşal, şi de d. Costaforu, ministru. Şi d. Costaforu vine la mine personal şi la d. Pogor şi ne face următorul apel[1]:

Nu se poate ca oameni cari au oare-care cultură şi se ocupă cu o parte a intereselor ţării, cum e literatura, să rĕmână în momentul de faţă desinteresaţi de o altă parte a intereselor ţării, care 'şi are în momentul de faţă mai mare importanţă, adecă de situaţia politică. Astfel ne-a

[1] Vezi vol. I, pag. 42.

provocat să intrăm în mişcarea politică. Noi, ca prieteni literari, ne-am adunat şi am discutat între noi propunerea. Am hotărât atunci să intrăm în mişcarea politică şi să sprijinim acţiunea patriotică a d-lui Lascar Catargi de atunci. De n'ar fi fost d. Catargi, de ar fi fost or-cine în acel moment, care susţinea la guvern forma monarhică, noi, conform convingerilor noastre, l-am fi sprijinit din principiu.

In aceste împrejurări noi, literaţii junimişti din Iaşi, am intrat în politică; şi aci e involuntara nedreptate a onor. prezident al consiliului, când ne impută oare-cum nouă petiţia de la Iaşi. Găsirăm atunci format, nu de noi, ci nu ştiu de cine format, negreşit de un om mai în vîrstă şi cu o altă autoritate politică decât noi, probabil cu asentimentul d-lui Costaforu şi Iorgu Filipescu, găsirăm — zic — format atunci în Iaşi partidul conservator, partidul politic, care vĕ susţinea pe d-voastră, sub prezidenţa prinţului Grigore Sturdza.

Când te hotărăşti ca să intri în politică şi să susţii un guvern, noi fiind oameni până atunci numai literaţi şi tineri, negreşit că te asociezi la situaţia ce o găseşti. Aşa, d-lor, am găsit pe principele Gr. Sturdza în această calitate de inspiratorul principal al conservatorilor din Iaşi.

Pe principele Gr. Sturdza eu unul nu avusesem onoarea de a'l cunoaşte decât dintr'o singură convorbire anterioară, şi aceasta era relativă la un studiu asupra teoriei atomistice, de care se ocupa pe atunci prinţul Grigore Sturdza cu cel mai mare interes, şi de lupta cu teoriile lui Kant.

Discutasem cu cea mai mare plăcere atomistica şi Kant, nici de cum, după cum vedeţi, politica. Când am vĕzut că d-sa e prezidentul situaţiei politice din Iaşi, nici atunci nu m'am adresat la d-sa; dar, chemându-mĕ d-sa într'o seară ca să iau parte la acţiunea politică, principele Gr. Sturdza ne-a citit în acea seară, prima seară în care făceam politică conservatoare în Iaşi, ne-a citit într'un cerc mai intim petiţia de la Iaşi, scrisă şi concepută de principele Gr. Sturdza.

Această petiţie, în adevĕr, are şi concepţia energică şi stilul lapidar al acestui cap în multe privinţe eminent, numai cam schimbător în preocupările şi predilecţiile sale; îl ştiam cu 6 luni înapoi afundat în atomistică şi în Kant; iar acum îl vedeam în plină concepţie politică.

Şi încă eu, cam indiferent în ale politicei după cum sunt, n'am venit în acea seară decât târziu şi numai după un îndoit apel, prin care mi să spunea ca să viu numai decât. Adunarea se ţinea în locuinţa principelui Sturdza de lângă Mitropolie, acum cam ruinată.[1])

Am găsit o atmosferă turbure. Din partea prietenilor noştri literari era — d. Carp era absent atunci, era la Viena, ne scria numai şi a fost contra petiţiei — era d. Pogor, care zicea: nu intru în aceasta, căci între propunerile petiţiei de la Iaşi, concepută şi scrisă, după cum am spus, de principele Gr. Sturdza, era o tendenţă

[1]) S'a cumpărat mai târziu de Stat şi s'a reparat pentru seminarul teologic.

de acţiune conservatoare ce o aprobam atunci cu toţii; erau însă şi nişte lucruri, pe cari d. Pogor zicea că nici odată nu le putem aproba, şi eu asemenea.

D. I. Negruzzi. Şi eu.

D. Titu Maiorescu. Şi d. Negruzzi.

Principele Grigore Sturdza cerea să se modifice legea electorală, să se modifice legea comunală în sens conservator; eram de acord. Dar mai cerea să se modifice Constituţiunea la articolul în care se vorbeşte de pedeapsa cu moarte, şi unde Constituţiunea zice, că nu se poate înfiinţa decât în cazurile prevĕzute de codul militar, prinţul Sturdza cerea a se adăoga „şi pentru asasinate"; căci se întîmplaseră atunci câteva asasinate în Iaşi, cari înspăimântase pe multă lume.

Dealtminteri cuvîntul de „spânzurătoare", ce mi l-a aruncat ieri d. ministru-prezident, îmi poate fi politiceşte indiferent. Căci, ca să vină un om politic să ceară pedeapsa cu moarte din materie militară şi pentru un anume caz în materie civilă, este un lucru care nu atinge grupările de principii politice.

Pedeapsa cu moarte este însă o chestie însemnată pentru conştiinţa unui om de legi; şi în această calitate d. Pogor şi d. Negruzzi erau absolut contra, şi ziceau, în momentul când am venit eu la acea adunare, că dacă stărueşte d. Sturdza într'aceasta, atunci nu se poate face nimic cu noi. Principele Grigore Sturdza nu a cedat, nici noi n'am cedat, şi atunci eu am propus o redacţie mijlocie — cei mai indiferenţi găsesc mai curênd un teren de conciliare.

Am propus ca noi să nu subscriem această petiţie; numai cine o împărtăşeşte în totalitatea ei, să o subscrie; dar fiind-că noi am fost apoi aleşi deputaţi, ca aderenţi ai partidului conservator, puteam arăta, în scris, că ne unim cu tendenţa acelei petiţii şi o vom prezenta Camerei, rĕmânênd la Cameră să o primească sau nu.

Această transacţiune a primit-o prinţul Sturdza şi am primit-o şi noi, d. Pogor, d. Negruzzi şi eu. Acea petiţie venită astfel de la Iaşi, este în cartoanele Camerei şi puteţi vedea, că este ea însăş subscrisă numai de acei cari au primit-o în întregul ei; dar noi n'am iscălit-o, tocmai din cauza pedepsei cu moarte, ne-am declarat însă de acord cu tendenţa ei politică şi ne-am angajat a o prezenta la Cameră, în ale cărei cartoane este şi astăzi.

Aşa dar, vedeţi, că onor. prezident al consiliului era puţin generos de a ne imputa noă spânzurătoarea, noă, cari tocmai ne-am luptat în contra acelei pedepse cu moarte, dar cari am căutat un mijloc de transacţiune ca să nu se spargă formarea conservatoare ce se făcea atunci în Iaşi sub principele Gr. Sturdza, pentru a vĕ susţine pe d-voastre.

Ce este drept, se aştepta ca lucrarea petiţiei de la Iaşi să meargă mai departe; fiind-că prinţul Gr. Sturdza stăruia în primele momente cu multă energie; am avut atunci onoarea să vorbesc cu d. Catargi, şi d-sa a zis că nu este momentul a se face asemenea lucruri.

Am avut o întrunire la prinţul Dimitrie Ghica la şosea, cu mai mulţi conservatori din Bucu-

reşti. Insă nimeni n'a mai insistat, nici chiar prinţul Grigorie Sturdza; căci după vr'o 6 luni l'am găsit pe prinţul Grigorie ocupându-se de alte interese, de astă dată nu de atomistică, ci de invenţiunea ingenioasă a unei violine sau a unui clavir. Cum vedeţi, chiar şi tendenţa petiţiei de la Iaşi, cu care noi ne unisem, a rĕmas astfel părăsită.

Repet dar, noi n'am subscris însăş petiţia de la Iaşi. (Aplause).

97.

Interpelare în privința deputaților prefecți în perspectivă. Interese private și idei.

(Ședința Camerei de la 19 Mai 1889)

In contra ministerului Lascar Catargi, așa cum îl arată nota de la discursul precedent, se hotărăște în nou înființatul „club constituțional" să se mai adreseze înainte de închiderea sesiunii parlamentare câteva interpelări, care să releve reînceperea vechielor practici administrative, în contra cărora erau îndreptate vederile clubului nostru. Una din aceste este și cea următoare, cu a cărei desvoltare a fost însărcinat autorul acestei scrieri:

D-lor deputați, vě mărturisesc că mě simt cam jenat în desvoltarea interpelării mele prin cuvintele ce le-am auzit chiar astăzi rostite din partea unuia din cei mai eminenți membri ai majorității, rostite de două ori, și odată subliniate prin aplausele unora din d-voastră.

Onor. d. Apostoleanu contestă dreptul absolut şi dreptul individual al deputatului de a'şi desvolta interpelarea la ziua prevĕzută în regulament, şi îl supune apreţierei majorităţii în unele cazuri.

Inţelegeţi, cât este de neplăcut de a fi întîmpinat în chiar ziua în care voeşti să vorbeşti, şi eu vorbesc foarte rar, cu asemenea apreţieri parlamentare, care vor să facă din dreptul tĕu o toleranţă a majorităţii.

Cunosc teoria, am auzit-o tocmai aşa în Camera colectivistă; era atunci susţinută de onor. d. Lascar; se întîmplase să fie tot o interpelare a mea la ordinea zilei, asupra devastărilor redacţiilor de la 5 Septemvrie; şi atunci cu teoria aceasta, majoritatea Camerei a mers ceva mai departe, a amânat interpelarea câteva zile; dar în fine chiar Camera de atunci a revenit şi a recunoscut că asemenea teorie nu se poate susţine, până când nu se va modifica regulamentul actual al Camerei. Când se va modifica regulamentul Camerei, fie-care din interpelanţi va avea să se conforme nouĕlor condiţiuni, dacă nouĕ condiţiuni vor fi puse. Până atunci dreptul meu individual este incontestabil, şi mulţumesc Camerei că nu a dat mai multă urmare teoriilor onor. d. Apostoleanu.

Voci. Cer cuvîntul.

T. Maiorescu. D-lor deputaţi, nu mi-aş fi permis — abstracţie făcĕnd de teoria d-lui Apostoleanu — nu mi-aş fi permis să ve cer atenţia d-voastră, fie măcar pentru acele 15—20 minute, cât va ţine vorbirea mea, dacă întreba-

rea ce voi să o ridic înaintea Camerei, nu ar sta tocmai în momentul de faţă, când Camera este chemată a da un vot din cele mai însemnate, votul asupra bugetelor, în legătură cu situaţia noastră parlamentară.

Sper că onor. d. prezident al consiliului şi ministru de interne prin rĕspunsul ce va binevoì a da, va împrăştia nedumerirea ce s'a născut în unii din noi asupra aparinţelor unui nou şi, după părerea mea, foarte rĕu precedent constituţional.

D-lor deputaţi, când vorbesc de precedent constituţional, înţelegeţi că este o chestie de un interes mai general, şi aş voì să eliminez din ea tot ce ar avea aerul de ostilitate specială contra guvernului; este o chestie care ar privì orce Cameră şi orce guvern. Eu am cu atât mai puţină intenţie de ostilitate în desvoltarea acestei înterpelări, cu cât vĕ mărturisesc că o parte din criticile făcute în contra d-lui ministru-prezident nu'mi par întemeiate.

S'a vorbit de atitudinea d-lui Lascar Catargi în alegerile trecute faţă cu proiectele de legi, pe cari le pusesem noi ca guvern înaintea alegĕtorilor. Am citit şi am auzit criticându-se această atitudine a d-sale ca îndoioasă sau ca inconsecventă.

Nu găsesc de loc, şi este o datorie de nepărtinire să afirm că nu găsesc de loc meritată o asemenea imputare. Ce este drept, noi ca guvern am crezut de datoria noastră să introducem ca precedent constituţional următoarea procedare: orce guvern, care se prezentă înaintea

alegerilor generale, să arate ţărei în acelaş timp programul sĕu de idei politice, dar nu ideile sale vagi, nu un program de generalităţi, ci chiar proiectele de legi precis elaborate, pe care le crede mai importante pentru legislatura viitoare de 4 ani.

Acest precedent credeam noi că este necesar şi că decurge din o justă aplicare a spiritului constituţional. De aceea proiectele noastre de legi mai principale le-am publicat chiar prin *Monitorul oficial*, ca o datorie oficială a orcărui minister constituţional înaintea alegerilor generale.

Acest precedent voiam noi să'l introducem; dar alţii, între cari şi d. Lascar Catargi, nu erau de această părere şi erau în tot dreptul lor de liberă apreţiare.

Noi voiam să facem din acele proiecte de legi ceeace se numeşte cu un termen englez-american: *platforma* electorală; unii ne au urmat pe această cale şi s'au prezentat la alegeri, aprobând sau combatând acele proecte. Dar alţii nu ne-au urmat şi au ignorat proiectele în lupta electorală şi au fost în dreptul lor de a face aşa.

Printre aceşti din urmă cred că a fost şi d. Lascar Catargi. Poate că d-sa şi-a zis: nu este oportună o asemenea procedare acum; poate şi-a zis: nu este oportună niciodată. Va fi în interesul guvernului să abată curentul luptelor electorale spre progamul sĕu de legi, dar nu este în interesul meu. Eu nu am trebuinţă de pro-

gram. Persoana mea, trecutul meu este un program: mĕ înfăţişez aşa cum sunt în alegeri.

Cred că aceasta a fost atitudinea d-lui Lascar Catargi în alegeri, cred că întru aceasta a rĕmas consecvent cu d-sa.

Era în dreptul d-sale să citească sau să nu citească proiectele noastre de legi şi dacă le citea, să le citească cu distracţiune, fără ca să'ş concentreze toată inteligenţa d-sale pentru a înţelege totalitatea unui proiect de lege, ci a lua numai pe ici pe colea câte un articol izolat, cum a făcut deunăzi în Cameră cu legea administrativă.

Era în dreptul d-sale; aşa s'a prezentat la alegeri, aşa a venit în Cameră şi cam tot aşa a venit la guvern.

Numai, vedeţi d-lor, pentru ca d-sa să se menţie la guvern, se cere o majoritate parlamentară, şi aici chestia devine mai grea.

In această privinţă avea dreptate d. Carp, când zicea că am făcut un pas înapoi.

Este totdeauna un folos oarecare în programele de idei, nu vag elaborate, ci puse înainte cu toată preciziunea unor proiecte de legi. Folosul este, că atunci toată viaţa politică, atât în momentul luptelor electorale, cât şi mai pe urmă în discuţiile parlamentare, se desfăşură în jurul ideilor de interes general şi se înfrênează ceva mai mult interesele particulare.

E curios lucru cu ideile! Se impută de atâtea ori oamenilor teoretici, că nu sunt buni pentru greaua lucrare practică, şi multora din noi ni se zice că suntem teoretici, adică prea academici şi că ideile orcât de bune ar fi în abstracţiunea

lor, dar fără îngrijirea oarecăror interese practice nu pot sprijinì un guvern.

E adevěrat, d-lor, ideile singure sunt ceva abstract, stau oarecum în vězduh, şi dacă este vorba să se pue în practica pămentească, mai ales idei ca cele din proiectele noastre de legi, cari privesc pămêntul şi bunul trai al ţăranilor, trebue să fie coborâte din înălţimea vězduhului şi aduse la realitatea pamêntului. Dar în aceasta coborîre din aer la pămênt ele trebue să treacă prin o pătură mijlocie de oameni şi să se întîlnească mai ântâi acolo cu interesele lor practice. In fapt această pătură mijlocie, cu câteva excepţiuni cari reprezentă deadreptul ţărănimea, se compune din acei zece sau douăzeci de mii de oameni de prin oraşe, care fac în statul nostru ceea ce se numeşte politică. Ei duc lupta electorală, ei sunt adevěraţii alegětori şi tot din ei se compun şi aleşii, cari vin apoi aici în parlament ca reprezentanţi ai ţărei întregi ca să discute acele idei.

Tocmai aici se zice că mai sunt şi interese, de care trebue să se ţie seamă şi mai ales aici se face acea imputare în contra teoreticilor. Dar d-lor, sunt adevěruri aşa de banale care se plimbă pe toate uliţele, încât mě mir că cei ce ni le opun ca ceva nou şi important, nu 'ş-au zis de mai înainte, că trebue să le fi aflat şi noi încă de mult şi trebue de mult să ne fi gândit la ele şi să fi luat o hotărîre în privinţa lor.

Se înţelege că interesele sunt ceva important în lumea practică; este chiar un proverb popular care zice, că interesul poartă nu ştiu ce haină turcească.

O voce. Fesul.

T. Maiorescu. Fără îndoială, dacă ideile ar rĕmânea numai în puritatea lor abstractă, nu s'ar realiza niciodată. Fără mulţumirea intereselor până la un punct oarecare, nu merge în lumea aceasta. Ideilor le trebue aliajul cu interesele personale pentru a se putea concretiza mai ales în statul constituţional, unde aprobarea ideilor reclamă o majoritate de partizani. Toată chestia este acum asupra liniei de demarcaţie între idea de interes general şi între concesiunea ce trebue să se facă intereselor particulare. Dacă lupta politică s'ar învîrtì numai în jurul intereselor particulare ale oamenilor politici, dacă s'ar reduce numai la vorba franceză *ôte-toi que je m'y mette*, atunci jocul politicei ar fi grozav de indiferent pentru interesul general, ar fi chiar foarte periculos.

De aceea interesul general, valoarea adevĕrată a vieţei publice nu poate admite o excluzivă sau o prea mare deslănţuire a intereselor private a oamenilor politici. Şi în prima linie s'a născut ast-fel necesitatea, ca în lupta politică interesele, fie şi particulare, să nu se poată manifesta decît sub drapelul unor idei de interes general, şi tot folosul, toată onestitatea vieţei politice stă în respectarea acestui drapel, în supunerea, măcar până la un grad oare-care, a intereselor particulare sub interesul public. Sub această formă orcare ar fi ciocnirea intereselor în lupta politică, orcine ar eşi biruitor, trebue să rezulte un *plus* peste satisfacerea intereselor particulare, şi acest *plus* în favoarea interesului general este un

adevĕrat câştig, fie orcât de mic, al vieţei publice pentru progresul ţărei.

Când ai biruit pentru câtva timp în această luptă politică, prin urmare când vii la guvern, necesitatea aplicării ideilor tale apare sub forma aparatului administrativ, adică a funcţionarilor. Trebue să numeşti funcţionarii executivi, şi chestia aplicării este ast-fel legată cu o parte a bugetului. E lucru firesc că te vei adresa mai ântâi la partizanii tei cunoscuţi, şi ast-fel partizanii tei sunt aduşi în funcţiile executive.

Dacă aceasta se numeşte clientelă, atunci nici un guvern nu se poate lipsì de clientelă. Dacă însă este o deosebire de făcut, atunci deosebirea stă în acea linie de demarcaţie între ideile de interes general şi pornirile de interes particular. Dacă rĕmâne un *plus* în favoarea interesului general, acest *plus* este câştigul cauzei şi distinge partizanii de clienţi.

În viaţa individuală, în conştiinţa omului public se naşte atunci întrebarea: ce valoare are pentru tine o funcţie? Dacă ai luat-o şi o păstrezi sub drapelul unei idei de interes general, la a cărei realizare contribui, şi dacă în adevĕr simţi importanţa ei, atunci vei putea apreţia singur, până unde situaţia ta personală mai poate sau nu mai poate servì totodată şi interesului general. Cu desele schimbări, se naşte în foarte multe cazuri acest conflict trist între interesul general şi cel particular. Eşti adese-ori pus înaintea întrebării: Pastrezi idea şi părăseşti participarea la puterea executivă, sau părăseşti idea păstrând participarea la administraţie? Acest conflict se

petrece în conştiinţa fie-căruia, şi viaţa publică, pentru a avea valoare, reclamă neapărat ca în cât mai multe cazuri interesul general să predomnească şi să fie totdeauna accentuat şi ţinut sus. Dar fiind-că lucrul este greŭ de făcut, desvoltarea vieţei publice a mers în această privinţă aşa de departe, încât întregi organisme au fost scoase din luptele politice: armata a fost scoaşă; trebue să vie timpul ca şi magistratura să fie scoasă din aceste lupte. Căci dacă e permis unui funcţionar administrativ să se întrebe ce părăseşte: ideile or funcţiunea? nu trebue un magistrat să fie adus în ispita de a se întreba: ce părăseşte, dreptatea sau funcţiunea? La adăpostul acestui conflict trebuē să fi pus magistratul; de aceea magistratura trebue să devie independentă de schimbările puterii executive după partidele politice.

Va remânea însă cu necesitate partea administrativă într'o largă mĕsură dependentă de acea luptă între diferiţii partizani, şi aci toată onoarea vieţei politice, tot ce poate face pe un om independent de a intra în acestă, pentru mine tristă, invălmăşală de interese, nu poate fi de cât speranţa, că va triumfa pe cât se poate idea generală pentru binele obştesc.

Locul de căpetenie, unde se petrec aceste lupte, arena în care pentru Statele constituţionale se întîmplă acest important fenomen de a scoate din mijlocul intereselor particulare esenţa interesului public, e Camera.

Şi de aceea din chiar natura sistemului constituţional a trebuit, în textul Constituţiunii şi în

spiritul şi adesea ori în litera legilor relative la executarea principiilor constituţionale, să se prevadă garantarea independenţei acelora, cari sunt chiemaţi să fie reprezentanţii intereselor publice şi controlatorii guvernului, garantarea în contra bănuelei de a aspira la favoarea puterii numai din interes privat.

Fiind-că guvernul e, cum ziceam, prin necesitatea aplicării ideilor din vĕzduh pe pămênt, pus în poziţie de a-şi numì aparatul administrativ, care e legat şi cu bugetul şi cu puterea în districte, în această direcţie de idei trebuia să se caute stabilirea garanţiilor. Poate că, dacă va avea viitor desvoltarea constituţiônalismului, se vor mai găsì la noi şi alte mijloace de ocrotire a absolutei independenţi a deputatului faţă cu guvernul, pentru ca adică să-şi păstreze şi prestigiul, că atunci, când o majoritate din Cameră dă adeziunea ei unui guvern, această adeziune este dată numai în interesul public. Ar putea d. e. venì o lege în viitor, care să garanteze o reprezentanţa naţională în contra ispitirii vanităţilor, cum ar fi de ex. în contra decoraţiilor. Poate se va găsì un mijloc de a preciza mai bine limita raporturilor dintre guvern şi deputat în ceea ce priveşte numirile prin districte. Chestie foarte delicată. Este evident că nu rĕmâne de cât conştiinţa fie-cărui ministru, din care să se inspire în unele atribuţiuni şi acte ale lui; şi, aţi vĕzut cu câtă insistenţa onor. d. Vernescu afirma că s'a inspirat de constiinţa d-sale, şi în adevĕr că s'a putut inspira după legile actuale, în numirile ce a făcut. Şi fiindcă te inspiri de

conştiinţa ta, tu ministru, cine te poate împiedica să te sfătueşti — şi adesea ori faci bine — şi cu deputaţii asupra schimbărilor de făcut în districte. E greu de tras limita simplelor sfaturi şi limita unor sfaturi aşa de frecvente, încât pare că dai deputatului dispoziţiunea absolută, dar ocultă, peste districtul sĕu. Vĕ aduceţi aminte, că chiar în ţara noastră, încă nu bine deprinsă cu parlamentarismul, căci el deabia datează de 30 de ani, s'a arătat un simţimênt public susceptibil în această privinţă, în ultimele timpuri ale guvernului numit colectivist. Atunci ajunseseră unele districte să se numească satrapii şi paşalîcuri, şi nu era atât de periculoasă satrapia încorporată într'un anume prefect, cât era periculoasă când se încorpora într'o fiinţă anonimă faţă cu legea, într'un deputat nerĕspunzĕtor de administraţia districtului, care însă făcea el totul, aşa în cât organele numite în administraţia districtului erau nişte figuranţi la discreţia deputatului sau senatorului. Dar, cum am zis, chestia e foarte delicată, greu de precizat în limitarea ei şi va fi poate imposibil a găsì o formă legală de garantare; trebue să aşteptăm îndreptarea de la înălţarea generală a nivelului public; trebue ca în această privinţă onestitatea constituţională, independenţa deputatului faţă cu guvernul să fie un rezultat al culturei publice.

Dar sunt părţi aşa de bătătoare la ochi pentru chestia ce ne preocupă, încât legea pozitivă însăş a trebuit aici să afle şi să precizeze garanţiile şi le-a precizat sub forma de incompatibilităţi. Ea declară funcţia administrativă, cum este de

exemplu prefectura, aşa de dependentă de puterea executivă, încât prefectului, orcare ar fi el ca individ, nu'i recunoaşte destulă imparţialitate pentru a'l admite ca un controlator al guvernului, ca un reprezentant al ţărei în Cameră.

Prefecţi nu putem avea în Cameră, fiindcă în genere nu se admit aici funcţionarii administrativi.

D-lor, sunt ţări, d. e. Germania, în care prefecţii, cum se numesc acolo: prezidenţii de guvern, pot să fie în parlament. Acolo se aşteaptă remediul de la chiar însemnătatea poziţiei lor şi se crede, că ei sunt destul de în vază, pentru ca să simtă în această vază un îndemn de a'şi păstra prestigiul convingerilor lor; şi cel puţin făcându-se lucrul pe faţă, se înlătură prin acel apel la demnitatea omenească unul din inconvenientele unei asemenea amestecări între executiva dependentă şi legislativa independentă.

La noi nu este aşa, este oprire absolută în lege. Dacă este oprit absolut de a fi prefect şi deputat, mĕ întreb: oare din spiritul acestei opriri nu ar rezulta, că este totodată oprit a fi făţiş aspirant la prefectură şi deputat? (Aplause). Căci vedeţi, d-lor, este ciudată natura omenească. Este de regulă mai mare dorinţa înainte de a avea un lucru, decât este mulţumirea după ce l-ai obţinut şi prin urmare chiar părerea de rĕu dacă îl pierzi.

Dacă ai o funcţie, orcât ar fi de importantă, dar după ce ai, îţi vine mai uşor să o

părăseşti, decât să părăseşti aspiraţia la o funcţie pe care nu o ai încă. Mi se pare, dar că este mai expus la dependenţă acela care ar aspira la o funcţie, decât chiar acela, care este într'o funcţie. D-lor, este mai importantă banca ministerială pentru acei, cari nu au fost încă miniştrii, şi poate să fie foarte mare aspirarea şi dorinţa de a ajunge pe acea bancă; în orce caz este mai mare aspirarea lor decât este părerea de rĕu a acelora, cari părăsesc acea bancă.

Aşa este natura omenească. Prin urmare ar fi o foarte fină aplicare a sistemului constituţional, când, de şi legea pozitivă zice, că prefectul să nu fie în Cameră, totuş guvernul ar ţinea aici în Cameră aspiranţi la prefectură, cari într'un moment, când îi trebuesc câteva voturi ca să-şi facă majoritatea, uşor deplasată astăzi numai cu câteva voturi, bunăoară cu 9 într'o parte sau în ceailaltă, să-i aibă la îndemână. (Aplause). Aşa este sistemul constituţional: se exprimă prin voturi pe jumătate plus unul.

Poate se va găsì în viitor o formă mai dreaptă, mai echitabilă a deciziilor parlamentare, adică o mai mare respectare, nu ştiu sub ce formalitate, a minorităţilor. Dar azi cum suntem, încrederea ţării într'un guvern, aprobarea legilor ş. c. l. se exprima prin numĕrul brutal al acelor bile albe în urna albă, şi în ele se resumă o întreagă situaţie legală. Şi acum ajung la obiectul propriu al interpelării. Vĕ rog să fiţi indulgenţi, dacă premisele au fost aşa de lungi.

Situaţia parlamentară, mai ales în momentul de faţă, când e vorba de votarea bugetului, cere neapărat, ca majoritatea guvernului să fie bine fixată. Până când acest lucru nu este lămurit, Camera şi guvernul nu se află în stare regulată.

Dacă majoritatea este îndoioasă sau şubredă, d-voastră nu trebue să vĕ miraţi şi să fiţi nerăbdători de scenele ce se petrec în Cameră. Priviţi mai filosoficeşte lucrul, mai cu seamă acei, cari aţi trecut prin mai multe Camere! Când vedeţi atâta tumult în Cameră, atâtea interpelări, atâtea apeluri la regulament, atâtea voturi cu bile şi altele, pe care toate împreună guvernul le numeşte obstrucţionizm: trebue să ştiţi că aveţi a face cu un semn inevitabil al unei stări neregulate, d. e. al unei majorităţi nefixate, şi atunci este de datoria opoziţiei, orcât de neplăcută ar fi forma sub care şi-o îndeplineşte, este o datorie a opoziţiei pentru chiar onestitatea vieţii constituţionale ca să aducă situaţia la deplina ei clarificare. Nu poate să existe într'un parlament mult timp o situaţie neclarificată, şi fiindcă nu este o altă formă, din păcate, decât votul brut cu bile, situaţia aceasta are să meargă aşa până se va vedea stabilită o majoritate regulată şi conformă cu spiritul regimului parlamentar.

Când a venit la guvern d. Lascar Catargi ca prezident al consiliului şi ministru de interne, eu vĕ mărturisesc, ca om nepărtinitor, că am înţeles, cum unii din d-voastră, ştiind experienţa, energia, activitatea d-lui L. Catargi, 'ş-au zis:

este un cârmaci mai sigur acest bărbat încărunţit în trebile publice ale ţării, d-lui va şti să administreze mai bine decât ceilalţi, adică de cât noi teoreticii. Ah! Dacă ar fi vorba numai de idei! Dar este mai întâi vorba de practica administrativă, şi aceasta se găseşte la d. Lascar Catargi.

De altminteri, şi odată asigurată cârma guvernului în mâinele d-lui Lascar Catargi, poate nu mĕ înşel dacă zic, că mulţi din partizanii d-sale ar fi preferit să mai vadă lângă d-sa şi pe unul sau altul din foştii miniştri. Nu vorbesc de ministerul cultelor, acolo sunt cel dintâi să recunosc că onor. meu succesor d. Boerescu, este în deplina sa competenţă şi că va avea aprobarea celor mai mulţi din d-voastră, nu vorbesc de acesta. Dar mai sunt alte ministere, spre exemplu cel de la finanţe. (Aplause, ilaritate). Poate şi cel de la justiţie (ilaritate). Căci nu ştiu până unde puteţi conta că venerabilul d. Gherasi să stea pe acea bancă: poate că şi acolo aţi mai cere ceva pe lângă venerabilitatea onor. d. Gherasi, adică să fie cineva, care să fie mai iubitor de aceste lupte ale vieţei parlamentare; onor. d. Gherasi pare mai dispus a se retrage în viaţă paşnică.

Decât ce să faci, dacă nu poţi altfel! Va fi fost poate, chiar după părerea d-voastră, mai poleită, mai lustruită corabia ministerului precedent, dar n'avea cârmaciul dorit de d-voastră; şi aşa dar vĕ mulţumiţi şi cu o corabie mai necioplită, numai cârmaciul să fie sigur!

Foarte bine! Şi vedeţi că înţeleg simţimintul acelora, cari au adus pe d. Lascar Catargi la guvern.

Ar fi şi fost un eveniment prea neaşteptat ca să fi putut deodată oamenii să se convingă, ca între teoria bine înţeleasă şi între practică nu poate fi duşmănie şi că nu există un mai bun aplicator practic al unei idei decât acela care a înţeles-o şi a formulat-o mai bine. Sper că va venì ziua unde se va aprecia aceasta; însă până atunci era lucru foarte firesc, ca să însoţească pe onor. d. L. Catargi marea d-voastră încredere în capacitatea, în energia şi în experienţa d-sale la administraţia ministerului de interne.

Cum vedeţi, d-lor, eu eram foarte dispus (şi îmi pare rĕu, că m'am înşelat) să am oarecare părere favorabilă despre venirea d-lui Lascar Catargi la guvern şi să'i fac un bun prognostic. Ştiţi că eu de pe banca ministerială nici nu prea vorbeam; nu eram cu totul sigur pentru mine, şi ce să te lansezi departe în ale administraţiei şcoalelor, când nu ştii, până unde şi până când poţi să mergi. Aşa dar, când am vĕzut că vine d. Lascar Catargi la guvern, la ministerul de interne, eu, ştiind că este înconjurat de sentimentele unor aşa de importanţi membri din Cameră (ilaritate), mi-am zis: De! noi eram cu unii prefecţi cam tineri, neexperimentaţi; dar acum are să fie ce are să fie! în orce caz are să fie o clară situaţie administrativă în judeţe; căci un bărbat aşa de experimentat ca d. Lascar Catargi, cu atâtea relaţii politice şi pri-

vate, numai să scuture din mânecă şi va avea la dispoziţia d-sale o lume întreagă de oameni, şi cel puţin aparatul administrativ la moment!

Când colo... ce să vezi!

Devine o prefectură vacantă . . . nu se ocupă. Devine a doua prefectură vacantă, devine a treia... Inţelegeţi d-voastră că acei prefecţi ai fostului guvern al nostru în conflictul între idee şi post au preferit ideile, bune—rele cum erau, şi au părăsit posturile. Devine a patră prefectură văcantă, devine a cincea vacantă... nu se ocupă. Trece o zi, trec două zile, trec şeapte... Nu se ocupă. Trece o săptămână, trec două, trec trei... Nu se ocupă. Trece o lună, trece acum şi două... Nu se ocupă. In primul moment al ministerului era deschisă Camera şi poate nu era timp pentru asemenea numiri; dar apoi Camera s'a închis, au venit sărbătorile, a venit răgazul, s'a deschis Camera din nou... şi prefecturele sunt tot vacante.

Ce o fi asta, domnilor?

Dar s'a întâmplat ceva şi mai surprinzător. In unele din aceste prefecturi vacante s'a schimbat directorul prefecturei şi s'a înlocuit cu un altul. După a cui recomandare? Era o tradiţie până acum (sau poate că de aici are să înceapă o reformă a d-lui Lascar Catargi?) că directorii de prefecturi să se recomande de prefecţi, fiindcă directorul iscăleşte în numele prefectului, poartă o parte din răspunderea lui. Cum se face că s'au numit directori noi şi prefecţi nu? — Ce e drept, d. Nucşoreanu ne zice, şi poate are drep-

tate, că sunt directori mai buni decât prefecţii.

D. Nucşoreanu. Mai totdeauna.

Titu Maiorescu. Şi dacă va fi aşa, poate că n'ar fi lucru rĕu, să rĕmână directorii aceia totdeauna fără prefecţi. Dacă aceasta ar fi intenţia d-lui Lascar Catargi, atunci şi d-sa s'ar apropia de căpitănatele d-lui Teodor Rosetti, că adecă numai puţine prefecturi principale să fie ocupate de prefecţi şi celelalte de directori. Dar când am auzit de d. Lascar Catargi mai alaltăeri în Cameră împotrivindu-se cu atâta înverşunare în contra reformei administrative a d-lui Rosetti, mi-am zis, că nici aşa nu se explică lucrul. Ei! dar atunci cum rĕmâne?

Am luat lista acestor prefecturi vacante. Este întâi Buzĕu, aici s'a schimbat directorul, dar prefectul nu s'a numit; este al doilea Putna; este Romanaţi; este Fălciu; şi aici s'a schimbat directorul, dar nu s'a numit încă prefectul; este apoi Botoşanii...

O voce. La Botoşani s'a hotărît.

T. Maiorescu. Bine că s'a hotărît.

Nu zic, că s'a hotărît bine (ilaritate), zic numai: bine că s'a hotărît (ilaritate, aplause).

Aceste ar fi dar cinci prefecturi vacante, dar trebue să mai adăogăm altele în aceeaş categorie.

Aşa este d. e. la Iaşi, căci prefectul de Iaşi nu mai stă, tot aşa la Câmpulung, aud că tot cam aşa este la Mehedinţi, poate şi la Vlaşca.

Iată opt districte neocupate, a patra parte

a administrației țărei. Ce este aceasta, domnilor?

Mai observați acum ceva. Peste aceste 8 sau 9 districte mai erau vacante patru: Dâmbovița, Neamțu, Dorohoi și Gorj.

O voce. La Piatra s'a trimis un deputat.

T. Maiorescu. Apoi da, aceste au fost ocupate îndată. S'a numit prefect la Piatra un deputat, la Têrgoviște un senator, la Târgul-Jiului un senator. Nu cumva aceste patru numiri, în contra cărora de altminteri n'am nimic de zis, s'au făcut mai din vreme ca să fie un prototip al numirilor viitoare?

Va să zică aceasta este eminenta administrație, a unui om așa de experimentat, care are imensul avantagiu în contra noastră a celor tineri, cari nu știam să învârtim cele administrative. (Aplause). Aceasta însemnează a face administrație parlamentară? Aveți 13 prefecturi deschise, ocupați 4 cu senatori și deputați și lăsați 9 locuri deschise pe seama Camerei, și le țineți deschise în timpul sesiunii prezente, în care majoritatea parlamentară nu este fixată și unde 9 voturi încoace sau încolo pot decide situația. (Aplause).

D-lor deputați, nu știu dacă d. prim-ministru îmi face onoarea de a crede, că nu mi-aș permite să aduc o asemenea chestie, care este—cum vedeți—mai mult o chestie de perspectivă decât de realitate, mai mult o chestie optică decât politică, nu 'mi-aș permite, zic, să aduc această chestie înaintea Camerei, și înaintea d-sale, dacă în această aprețiere a lucrurilor aș fi singur de

părerea mea; căci atunci ar fi poate numai o iluzie individuală şi nu ar merita să fie adusă înaintea d-voastră. Cu totul alta ar fi însă, dacă această părere asupra actualei situaţii parlamentare ar fi împărtăşită de o mare parte din d-voastră. Asupra acestui punct vreau să vě fac acum pe d-voastră înşivă judecători.

Eu nu am să numesc nici un nume; dacă însă îl veţi cunoaşte d-voastră, dovada este făcută.

Cine are să fie prefect la Bacău? (Aplause). Eu nu 'l spun; îl ştiţi d-voastră?

Daca îl ştiţi, eu nu l'am numit. (Ilaritate).

Vedeţi acum, cât de gravă devine chestia.

Dar la Focşani? (Ilaritate) Şi aşa mai departe.

D. Nucşoreanu. Mě rog, continuaţi pentru Mehedinţi. Nici un deputat nu este amator pentru prefectura de Mehedinţi.

D. T. Maiorescu. Cine ştie? Dacă legea opreşte ca un prefect efectiv să voteze împreună cu noi, înţelegeţi cu cât este mai periculos să voteze împreună cu noi un prefect în perspectivă. (Aplause).

Mai adăogaţi la aceasta miragiul a unui sau a două portofoliuri ministeriale vacante. Până când Camerele nu sunt încă deschise, poţi lăsa câteva portofoliuri vacante, dacă vrei ca încrederea majorităţii să designeze pe acei miniştri. Dar când sunt Camerele în lucrare, regula parlamentară trebue să fie: Camerele deschise, portofoliurile ocupate.

Acum sper, d-lor deputaţi, că veţi aştepta împreună cu mine, ca d. prim-ministru să binevoiască a ne linişti în această privinţă. Va fi foarte uşor pentru d-sa să ne liniştească.

Dacă d-sa, a cărui onorabilitate este mai presus de or-ce îndoială, şi... tocmai eu mi-am permis odată (atunci, din păcate, eram încă pe banca ministerială şi nu eram aşa de liber ca acum în cuvintele mele) 'mi-am permis să calific cam aspru pe aceia ce l-au pus pe d-sa sub acuzare anume în privinţa onorabilităţii d-sale (Aplause); şi când eu mĕ luptam cu adversarii de dinainte, am fost împuşcat de la spate... (Mare ilaritate; aplause). Eu mĕ cam jenam atunci numai pentru sistemul parlamentar şi pentru ideile de colegialitate în minister.

Aşa dar, fiind deplin convins, precum este convinsă întreaga Cameră, de onorabilitatea d-lui ministru-prezident, dacă 'mi va rĕspunde d-sa, cum este cu întrebarea pusă, eu voi admite îndată, că este aşa cum zice d-sa. Şi las acum la o parte chestia cu portofoliurile vacante, de şi în această lume de mizerii, unde sunt puţine lucruri de dat, dar multe aspirări de satisfăcut, dacă s'ar da portofoliul unei persoane, ar putea naşte întrebarea, ce vor face ceilalţi, cari îl aşteptau şi ei? Mĕ mărginesc numai la prefecturi. Dacă d. Lascar Catargi ne va zice, că d-sa nu a promis nici unui deputat vre-o prefectură, că nu i-a trecut nici unuia ca un miragiu pe dinaintea ochilor perspectiva de a avea cutare sau cutare prefectură, eu mĕ declar mulţumit; şi va fi înlăturat cel puţin pentru momentul prezent

periculosul precedent constituţional, că după ce din nefericire în ţara aceasta nu este încă destul de separată magistratura de guvern, să se mai confusioneze şi legislativa cu executiva, şi în mijlocul nostru, unde legea nu admite prefecţi efectivi, să se introducă prefecţi perspectivi. (Aplause prelungite).

98.

La adresă. Despărţirea „junimiştilor" de „liberal-conservatori". Contra d-lui Take Ionescu.

(Şedinţa Camerei de la 14 Decemvrie 1889)

Ministerul din acel timp.

General G. Manu, prezident şi interne.
T. G. Rosetti, justiţie şi *ad-interim* culte.
Al. Lahovari, externe.
Men. Germani, finanţe.
Al. Marghiloman, lucrări publice.
Gr. Pĕucescu, domenii.
General M. Vlădescu, rĕsboi.

Noua fază a peripeţiilor guvernamentale, la care este supus partidul conservator şi care la 5 Noemvrie 1889 aduce guvernul de mai sus (vezi pag. 42 şi 43), nu putea să treacă fără recriminări şi explicări în Cameră. Indeosebi fostul ministru-prezident Lascar Catargi, cu prilejul desbaterilor la adresă, atacă pe generalul Manu, care îl rĕsturnase, şi-i impută formarea cabinetului cu cei 3

miniştri „junimişti“, fiindcă junimiştii — în folosul lor personal — ar fi destructorii partidului conservator. (Şedinţa Camerei de la 13 Dec. 1889). Această discuţie plină de animozitate caută să o mai iriteze d. Take Ionescu, pe atunci adversar hotărît al partidului conservator, şi a doua zi 14 Decemvrie 1889, în lungul sĕu discurs la adresă, zice între altele:

D. Take Ionescu: „D-lor deputaţi, ceea ce domină situaţiunea politică de astăzi, nota ei caracteristică de un an şi jumătate, este un continuu echivoc. Şi aceia, cari caută să se lumineze asupra orientării politice a majorităţii, sunt siliţi să recunoască că nu găsesc nici o indicare care să'i facă să creadă că în adevĕr echivocul a încetat...

„D. Lascar Catargi, şeful de altă dată al partidului întreg liberal-conservator, şeful de astăzi a ceea ce a mai rĕmas din partidul liberal-conservator, pe lângă celelalte mici chestii de familie conservatoare cari nu ne privesc, ne-a spus un lucru foarte serios şi foarte interesant; ne-a spus că diferenţa dintre liberali-conservatori şi junimişti nu este o simplă animozitate de persoane, cum cu uşurinţă afirma d. general Manu, ci o diferenţă adâncă bizuită pe un *ce* serios. Ce este dreptul, d-sa nu ne-a spus ce este acel *ce*; dar ne-a asigurat că există un *ce*, care i-a despărţit încă de la 1881. La acea desbinare, spunea d. Catargi, au fost până şi vărsări de lacrimi ca să nu se facă ruptura, şi totuş ea s'a făcut!“

Şi d. Take Ionescu explică acel *ce* prin politica externă indicată de articolul nostru din *Deutsche Revue*. (Vezi vol. III, pag. 6). Apoi mai zice: „Spre marea mea mirare, am vĕzut că atunci când d. Carp, în numele

junimiştilor, ataca guvernul d-lui Lascar Catargi că constitue un pas înapoi, şi d. Catargi, cu bonomia d-sale, îi respundeà cercând să'l facă de rîs, şi spuindu-i că programele d-sale sunt sau idei reacţionare, sau vorbe late, iar activitatea sa politică consistă în a spune, în odaia d'alături, glume la băeţi (Intreruperi), convinsul din ajun, d. Lahovari, aplauda cu frenesie după banca ministerială."

D. Al. Lahovari, ministru de externe: Vě înşelaţi; nu aplaudam, ci atunci deploram, ca şi astăzi, asemenea neînţelegeri, şi discursul d-voastră ar trebuì să serve de lecţiune.

D. Take Ionescu: „Anul trecut, în urma unui discurs al meu unde nu atacasem decât ideile d-voastră, mi-aţi rĕspuns, d-le Lahovari, cu atacuri personale. Nu v'am întrerupt şi nici am crezut că trebue să vĕ rĕspund; şi ştiţi de ce? Pentru că mĕ acuzaţi de un lucru prea meschin: mĕ acuzaţi că voesc să'mi fac fortuna mea politică profitând de cearta dintre doi oameni. Ei bine, v'aţi înşelat, mi-aţi atribuit mie ceea ce nu era poate decât o vedenie a d-voastre asupra viitorului; căci în adevĕr experienţa a dovedit, că alţii 'şi-au făcut fortuna lor politică profitând de cearta dintre doi oameni. (Aplause)."

Apoi adaogă mai spre sfîrşit:

„Şi ziceţi d-voastre că aceste elemente conservatoare sunt elementele cari vor făptuì ridicarea păturei ţărăneşti în România?

„Istoria vĕ desminte.

„Toate reformele prin cari s'a ridicat clasa ţărănească, nu sunt opere d'ale partidului conservator; ele sunt faptele partidului liberal.

„Cine a scăzut capitaţia? Liberalii.
„Cine a făcut împroprietărirea? Liberalii.
„Cine a îndulcit legea tocmelilor agricole? Liberalii.

„Şi aproposito de această lege, aveţi şi d-voastră, partidul conservator, la activul d voastră o reformă: aveţi legea de la 1873, prin care se admite, pe lângă executarea cu vătăşei din 1866, şi executarea ţăranilor cu forţa armată.

„O altă reformă, în folosul clasei ţărăneşti, partidul conservator n'a mai făcut.

„Aşa dar, or cât de strîmt ar fi partidul liberal în opera sa de reforme, un lucru este necontestabil: partidul liberal a făcut reforme în sensul acesta, partidul conservator n'a făcut nici una.

„Avênd dar înainte deschisă marea carte a istoriei, noi vĕ tăgăduim putinţa d-voastre de a merge mai departe decât liberalii în opera aceasta, fiindca nu aveţi nici măcar deprinderea.

„Opera dar de reforme se va face, dar se va face de altcineva decât de d-voastre."[1])

După d. Take Ionescu are cuvîntul:

T. Maiorescu. D-lor deputaţi, onorabilul d. Tache Ionescu a întrebat: Ce este acel ceva, care a desbinat partidul conservator. Acel ceva, pe care l-a indicat d. Catargi aşa de vag, încât d. Ionescu a trebuit să şi'l explice singur numai după câte-va fenomene ale vieţei noastre publice, voi avea onoare să explic acel ceva cu toată preciziunea din punctul nostru de vedere.

---

[1]) Şi acest discurs al d-lui Take Ionescu lipseşte din colecţia publicată de d-sa. Vezi mai sus nota de la pag. 64.

Discursul d-lui Ionescu a fost foarte abil; nu mai îmi pare că a trecut cu oare-care uşurinţă peste date şi fapte precize. Din unele legi ce le aţi relevat şi cari vor trebuì să fie făcute ca foarte importante — în privinţa celor mai multe din ele noi suntem de acord cu d-voastre că trebue făcute — d-voastre aţi observat ca o rea prejudecare a chestii ceea-ce s'a făcut până acum cu tocmelile agricole, adică cu executarea tocmelilor agricole, şi uitaţi că această parte era tocmai introdusă prin legea de la 1868, de partidul liberal al d-lui Ioan Brătianu, atunci la guvern. Şi când d-ta tăgădueşti puterea de a face acele reforme, cari, încă odată, sunt de acord cu d-ta, trebuesc făcute, uiţi că partidul liberal sub conducerea d-lui Ioan Brătianu a fost la guvern, să nu vorbesc de epoca până la proclamarea Regatului, dar de atunci de când era ţara independentă şi de când îşi cîştigase d. Ioan Brătianu atâta preponderanţă şi în partid şi în ţară, în cât putea zice şi s'a zis că era aproape atot puternic, de la 1881—1882 şi mai departe până la 1888, când a căzut, 6—7 ani, nu a făcut nimic în sensul acestor idei de reforme liberale de cari vorbeşti d-ta, şi a făcut din contra, ceea-ce ai condamnat şi d-ta, adică a încercat o reformă constituţională, care a frămîntat ţara degeaba vre o doi ani, cu toată procedura ei. Şi după această reformă constituţională, ce a făcut partidul liberal? De şi, cu puţină bunăvoinţă, ar fi fost în stare să facă acele reforme, n'a făcut nimic din ele.

Apoi, onor. d-le Ionescu, noi nu vorbim de

idealuri, despre ceea-ce ar putea să facă un partid liberal în alte ţări de cât la noi. La noi partidul liberal al d-lui Ioan Brătianu, când avea toată puterea, a făcut ceea-ce zici d-ta? Nu.

Ei, atunci, ce te întemeiază să zici că el mai curênd va face reformele; pe când eu, pentru a zice că nu va face, mě pot întemeia pe incapacitatea vĕdită în timp de atâţia ani, în care le-ar fi putut face pe toate, dar nu a făcut nimic? (Aplause).

A! Pe un partid liberal, la care vei contribuì şi d-ta şi care se va forma de aci înainte, pe acela te întemeiezi?

Vom vedea atunci cum se va forma şi prin ce frământări ar eşi la iveală. (Aplause).

Însă este mai aproape, pentru noi, actualitatea partidului conservator, înăuntrul căruia este tocmai vorba să se facă acele reforme. Şi eu cred că se vor face în sensul unei activităţi corespunzětoare cu cerinţele de astăzi ale Statului român.

Este dar mai aproape, mai înaintată opera aceasta de reforme aci în mijlocul nostru, şi de aceea sperăm că din mijlocul nostru va eşì opera legislativă. Şi în orce caz, suntem mai întemeiaţi a o spera de la actuala situaţie, fiind-că suntem mai înaintaţi în sensul acelei lucrări, de cât să ne lăsăm pe speranţa unui ideal, despre formarea unui nou partid liberal, nu ştiu din ce elemente şi când se va face în viitor.

Dar aceasta obiecţiune, la cele zise de d. Take Ionescu, este aşa de evidentă, încât vine de la

sine în mintea fie-căruia, şi nu pentru aceasta mi-aş fi permis să iau cuvîntul înaintea d-voastre, ca să ascultaţi un discurs mai mult după atâtea câte aţi ascultat şi veţi mai asculta. Ceea-ce m'a provocat să iau cuvîntul, de şi nu eram înscris să vorbesc în această discuţie, a fost o parte a discursului d-lui Lascar Catargi de ieri, în care a crezut de trebuinţă să citeze şi numele meu şi ast-fel îmi este impusă datoria de a vorbi, făcênd mai întâi un apel la răbdarea dumnea-voastră.

D. Lascar Catargi v'a spus ieri: cu cine vrea să lucreze împreună d. ministru prezident general Manu, cu junimiştii, cum îi numeşte d-sa, dându-le o numire literară—noi ne numim constituţionali...

D. M. Kogălniceanu. Constituţionali suntem toţi.

D. G. Vernescu. Vě voi demonstra că nu suntem.

T. Maiorescu. Dar junimiştii, zicea d. Lascar Catargi, sunt destructorii partidului conservator; ei au început să facă desbinarea în partid şi ne spunea că d-sa, d. Catargi, a fost acasă la mine şi ne-a sfătuit, pe d. Rosetti şi pe mine, să nu facem aceasta; noi însă nu am urmat după sfatul d-sale, ci am produs desbinarea, şi că orce greutate ar fi produs această desbinare pentru partidul conservator, nouă personal ne-a produs foloase.

Cum vedeţi, d-le Ionescu, în acel *ceva* al d-lui Catargi, care ar fi cauzat desbinarea partidului conservator, era şi un lucru foarte neplăcut pen-

tru noi, era adică explicarea d-sale, că noi am fi făcut desbinarea pentru a trage folos; căci unul din noi s'a dus ministru în străinătate, altul din noi a intrat la Curtea de casaţie şi al treilea a primit procese...

Voci. Grase.

T. Maiorescu. Da, grase, ca să repet acest cuvînt puţin admisibil ca stil; dar trebue să fim fideli în reproducere, şi să zic şi eu după d-sa: *procese grase.*

Să punem numele de faţă, căci este vorba de a se ataca persoanele noastre. Adică d. Carp, junimist, s'a dus la Viena ca ministru plenipotenţiar; d. Theodor Rosetti a fost numit la Curtea de casaţie, şi alături de aceşti înalţi demnitari, neînsemnata mea persoană, mult mai neînsemnată, s'a mulţumit pentru rĕsplata schimbării politice cu procese grase. (Aplause, ilaritate).

D. T. Calimach. Şi anume în Bucovina.

T. Maiorescu. Cum vedeţi, d-le Calimach, eu însu-mi am pus numele precize la atacul străvĕziu al d-lui Catargi, şi negreşit voi vorbì şi de această parte; aveţi puţintică răbdare, cum zice într'o piesă un junimist literar.

D-lor, din aceste două chestii atinse de d. Catargi, chestia personală şi chestia aşa numită a distrugerii de partid, cea d'întâi n'ar merita de loc să fie ridicată înaintea Camerei, dacă n'ar sta în legătură, în o legătură oarecare cu chestia care singură este demnă de această dezbatere: junimiştii se încearcă să distrugă partidul conservator.

Şi cu aceasta vorbirea mea stă în relaţie cu discuţia Adresei. Adresa, o lungă parafrază a Mesagiului, concepută în numele majorităţii din care fac şi eu parte şi al cărei raportor caracteristic este d. Laurian, constituţional, din Adresă rezultă, că majoritatea Camerei recunoaşte că bine s'a făcut că nu s'a disolvat Camera, că se găseşte în ea un element suficient de majoritate pentru a duce mai departe opera de organizare începută, şi că pentru această lucrare ea 'şi exprimă încrederea în guvernul actual, în această reprezentare a fazei de evoluţiune a partidului conservator, fază de evoluţiune accelerată de noi, evoluţiunea despre care sper că se va termina spre binele acestui partid şi al ţărei.

D-voastră, d-le Catargi, numiţi evoluţiunea distrugere, eu îmi permit a o numì reformare.

D-lor, chestia de reformare a partidului conservator datează de ceva mai mult timp decât credea d. Take Ionescu.

Eu am avut onoarea, foarte însemnată pentru mine, de a fi fost de la 1874 — 76 în ministerul d-lui Lascar Catargi; am avut însemnata onoare de a fi fost împreună cu d-sa dat în judecată de partidul ce a venit după noi; am avut onoarea de a merge cu d-sa împreună înaintea comitetului de acuzare în odăiţa de colo din fund; am avut cu d-sa onoarea de a fi în comitetul partidului conservator de la 1876—81; în acest comitet d. Catargi era prezident şi d. Florescu vice-prezident. Pe atunci, d-lor, noi luptam împreună; las la o parte acuzarea; era o mare greşală a partidului liberal de a o fi făcut;

au şi retras-o mai pe urmă; dar am luptat împreună şi după aceasta în contra partidului de la guvern şi am luptat ca opoziţie în toate privirile. Căci în vederile noastre aveam a face cu un partid, care ne părea cel mai turbulent după precedentele sale, care ne părea după împrejurări gata şi la rĕsturnare; aveam în vedere cele întâmplate in sala Slătineanu, ştiam încercarea de revoluţie de la Ploeşti, vĕzusem şi coaliţia de la Mazar-Paşa, despre care aveam oare-cari bănueli că voia să meargă mai departe de cât programul cam anodin ce'l arăta.

Vĕd pe d. Kogălniceanu contestând; d-voastră veţi fi ştiind despre Mazar-Paşa ce ştiţi; dar bănuelile noastre sunt treaba noastră, şi nu a d-voastră, şi noi aveam acele bănueli; aveam bănuiala că vrea să meargă coaliţia de la Mazar-Paşa până la rĕsturnare.

Am luptat contra acestui partid, noi grupaţi în jurul d-lui Catargi, care pentru noi însemna în prima linie menţinerea ordinei monarhice, şi acesta era meritul d-sale şi al miniştrilor d-sale de la inceput, în momentul în care a venit la putere în 1871.

Aşa dar, d-lor, luptam sub conducerea d-lui Catargi în contra partidului asupra căruia aveam acele bănueli, pe atunci legitime, şi va venì timpul când se va desvĕluì pe deplin ce a fost la Mazar-Paşa, în toate amănuntele, pentru ca să se priceapă mai bine ce va fi dacă ar mai fi vre-odată vorba de un Mazar-Paşa...

Acestea sunt învăţămintele istorice.

Dar mai pe urmă noi a trebuit să părăsim

acele bănueli în faţa unei realităţi a faptelor îndeplinite de guvernul Brătianu, care, or-ce ar fi cugetat la Mazar-Paşa, ştergea de acum înainte acel trecut. După un resbel, în care n'a rĕmas armata noastră mai pe jos de aşteptările tutulor, ci a fost mai pre sus de aşteptările multora; un resbel, în care şi actualul prezident al consiliului, d. general Manu, a luat partea sa ca general activ, ca om de curaj şi de patriotism inteligent, şi o relevez aceasta anume, pentru că nu s'a pierdut încă deprinderea rea de a se arunca, prin o parte a presei, calomnii cu credinţa absurdă, că dacă se repetă adeseori un neadevĕr, are să se prefacă în adevĕr, ceea ce nu se poate; după un resbel, o repet, în care şi d sa a luat partea sa activă de curaj şi de patriotism, s'a putut proclama independenţa României şi s'a putut introduce Statul nostru ca un Stat liber în ceea ce se numea pe vremea tratatului de la Paris concertul european. Dintre cei prezenţi aici în Cameră, a avut partea sa de merit la acea acţiune istorică şi onor. d. Kogălniceanu.

După aceasta, guvernul d-lui I. Brătianu şi cu partidul sĕu s'au hotărît să dea o dovadă de credinţele lor — nu mai examinez acum, dacă noi sau vechi — întru necesitatea consolidării monarhice şi dinastice a noului Stat independent şi a decis proclamarea Regatului României. Importantă acţiune! Acţiune pentru care e mai întâi de datoria partidului conservator de a mulţumì d-lui I. Brătianu; importantă acţiune şi din alt punct de vedere, fiind-că dintr'un partid care

era turbulent şi în care erau nişte curente, despre cari nu se ştie unde ar fi putut să ajungă, d. Brătianu a făcut un partid monarhic constituţional, un partid de guvernămênt, care precum s'a arătat monarhic constituţional atunci, věd că rĕmâne tot aşa şi astăzi când e în opoziţie, şi bine face pentru consolidarea Statului nostru.

Faţă cu aceste evenimente petrecute până la 1881, linia noastră de conduită, ca partid de opoziţie conservatoare, trebuia să găsească o nouă precizare. Şi acum, d-lor, daţi-mi voe să încep şi eu cu destăinuirile (se înţelege, ce se cuvin a se da în domeniul public şi numai în urma provocării d-lui Lascar Catargi) a celor petrecute în sînul comitetului partidului conservator la acea epocă. Noi, îndată ce s'a proclamat Regatul, ne-am adunat ca să decidem care va fi de acum înainte atitudinea partidului conservator. D. Lahovari şi cu mine eram în Cameră, aveam organul nostru *Timpul*, redactat câtă-va vreme de mine, apoi între alţii de amicul nostru Eminescu. Acea opoziţie absolută ce o făceam în contra unor duşmani, de la cari aşteptam periclitarea ţării prin periclitarea monarhiei, aceea nu mai putea să continue de aci înainte; căci amêndouĕ partidele ne aflam acum înăuntrul mişcării legale a sistemului constituţional. La 14 Martie 1881 s'a proclamat regatul. La 20 Martie 1881, după şase zile chiar, în urma însărcinării d-voastre în comitet, am scris eu şi am publicat în *Timpul*, cu aprobarea d-voastră . . .

D. L. Catargi. Nici n'am ştiut.

T. Maiorescu. Deocamdată nu ştiţi despre ce vreau să vorbesc. Veţi vedea îndată că aţi ştiut. Este ceva în acel articol de la 20 Martie 1881, care are aerul destul de anodin; sunt numai două cuvinte, de cari însă se leagă începutul evoluţiunei inlăuntrul partidului conservator.

Cu consimţimêntul tutulor din comitet am scris atunci, între altele, şi următoarele rênduri, pe cari vi le citesc din acel numĕr al *Timpului*:

„Ce satisfacţiune mai mare s'ar putea da prin-„cipiilor monarhice, de la cari partidul conser-„vator nu s'a abătut nici odată, decât de a le „vedea primite şi recunoscute de chiar aceia cari „adeseori păreau a le fi contrarii şi a le combate „în favoarea unei alte forme de Stat!

„Ilusiile demagogice şi republicane sunt astăzi „înmormêntate prin însăş fapta acelora ce tre-„ceau până acum de reprezentanţii lor în viaţă. „Chiar bĕtrânul prezident al acestei Camere ul-„tra-liberale, d. C. A. Rosetti, în momentul în-„coronării principelui Carol, prin votul Camerei „de Rege al României, esclamă: Sunt la sfâr-„şitul vieţei mele, după regulele naturei; în ase-„menea vîrstă, în asemenea momente, nimeni „nu se poate îndoi de sinceritatea aceluia care „vorbeşte... Trăiască România! Trăiască Ma-„jestăţile lor Regele şi Regina!.. Recunoscător „soartei care 'mi-a dat această fericire, rară în „analele istoriei, vĕ zic c'aţi încoronat şi viaţa „mea."

Şi apoi vin în acel articol următoarele cuvinte: „Din ziua de 14 Martie 1881 trebue dar

„să dateze o nouă eră în înţelegerea politicei „interne a Statului nostru.“

Cum vedeţi, cuvîntul „eră nouă“ a fost pentru prima oară întrebuinţat din mijlocul partidului conservator, cum era reprezentat la Martie 1881, şi atunci, în legătură cu această idee, sfîrşiam articolul din *Timpul* prin o întrebare: „Rĕ„mâne astăzi o întrebare de dezlegat: Care mai „este deosebirea de principii între partidul libe„ral, azi la guvern, şi partidul conservator, azi „în opoziţiune?“

Se înţelege! De acum înainte trebuia toată tactica, tot sentimentul de luptă, toată direcţia luptei schimbată. Din noile împrejurări putea să iasă o direcţie conservatoare chiar şi de la d. Ioan Brătianu, şi au fost încercări în acest sens din partea d-sale. Pe de altă parte, trebuia acum să se democratiseze partidul conservator în ideile sale de reformă sau de organizare prevĕzută în Constituţiune, şi în or-ce caz ideile, pe temeiul cărora voia să continue acţiunea sa de partid, trebuiau acum precizate.

D-lor conservatori, vĕ întreb: Aceasta era logic? Eu zic: da, şi toţi o veţi zice împreună cu mine.

Insă d-voastre mĕ întrebaţi: Dar ce? Noi nu primim ideile? Dar d. Lascar Catargi s'a împotrivit vre-odată la ideile de reformă, de organizare a ţarii? Rĕspund şi eu, nu s'a împotrivit. Nici nu este felul d-lui Catargi de a face asemenea împotriviri. Eu nu cunosc om de o consfătuire mai convenabilă, mai plăcută decât d. Catargi.

Cu atâta bună-voinţă ascultă şi cu atâta bună-voinţă primeşte, unde nu este d-sa luminat şi unde noi mai tineri am putut să învăţăm altceva decât d-sa în vremea d-sale, încât este o adeverată mulţumire să ai raporturi de lucru cu d-sa.

In privinţa aceasta este o aducere aminte din cele mai fericite pentru mine conlucrarea cu d-sa la minister.

Dar vedeţi, este totuş o mare deosebire între a primì o ideę numai aşa pe deasupra, sau a fi pĕtruns în întregul tĕu de o idee, a înţelege o reformă în toată importanţa ei, a simţì o necesitate politică dintr'o privire a întregimei Statului. In cazul din urmă îţi concentrezi atenţia ta principală asupra reformei de făcut; în cazul d'întâi îţi trece idea prin cap fără întemeiere, într'un mod prea uşor, şi deprinderea activităţii, accentul activităţii tale stă alt undeva.

Este cam abstractă deosebirea ce o fac acum; dar o voi concretiza îndată prin exemple din chestia politică ce o discutăm.

D. Mitică Poposcu, vorbind de ideile atribuite d-lui Carp, zicea dincontra că ideile sunt ale omenirii. Dar aceasta este o înţelegere cam vagă a lucrului. Chestia politică nu este despre ideile omenirii în general. Chestia este despre concretizarea unor anume idei necesare acum şi aici.

Aşa, din miile de idei politice ale omenirii, cari sboară uşor prin mintea tutulor celor ce citesc un dicţionar şi o gazetă, numai acelea sunt idei practice de cari trebue să ne ocupăm, pe

cari le-am studiat în amănuntele lor, în legătură cu o situaţie dată a Statului, le posedăm pe deplin şi avem convingerea că este necesar să le aplicăm acum.

Poate să fie un om politic care să se nutrească de multe idei vagi, şi atunci este ca şi când n'ar avea nici una.

Câte idei frumoase nu a avut aerul să primească d. Brătianu ! (Semne de mirare). Toate Mesagiele d-sale erau minunate în toţi anii şi pline de aşa numite idei.

Ni s'au citit asemenea Mesagii un an, doi, trei, patru, cinci ani de-a rêndul, dar nimic nu s'a făcut.

Este dar o deosebire între cel ce zice că nu se împotriveşte la nici o idee, dar nu face nimic, şi între cel ce zice: aleg cutare idee, o cunosc bine, o aplic şi fac ceva.

D. Brătianu nu a făcut nimic din acele idei din Mesagii. Se vede că acţiunea sa proprie era îndreptată în altă parte, era mai aplicată la detaliurile administraţiei, la ocrotiri sau la paralizări de interese ale partizanilor, la acoperiri de divergenţe şi altele, în loc de a se ocupa cu punerea în aplicare a unor anume reforme de organizare în ultimii cinci ani ai guvernului sĕu.

Dar să revenim acum la atitudinea partidului conservator şi la punctul de unde s'a născut desbinarea.

D-lor, înainte de proclamarea regatului, care a fost la 14 Martie 1881, d. Brătianu se adresează pe la 24 Ianuarie 1881, prin d. Carp, care

nu făcea parte după 1876 din reţeaua partidului conservator din care făceam eu parte ca membru al comitetului (nu făcea parte nici d. Cantacuzino), s'a adresat—zic—prin d. Carp la noi şi ne-a cerut să dăm trei miniştri în cabinetul d sale, pentru că voeşte să proclame Regatul, şi că o aşa operă însemnată nu trebue să se facă de un partid uni-lateral, ci trebue să fie cu conlucrarea manifestă a ambelor partide din ţară.

Insemnată propunere!

Ne-am adunat la 25 Ianuarie 1881 [1]), Duminică seara, la d. Triandafil. Era faţă d. Lahovari, d. Pĕucescu, d. Carp, d. Teodor Rosetti, d. Triandafil şi eu.

Părerea unora, de exemplu, a d-lui Rosetti, a d-lui Carp şi a mea, era că trebue primită această propunere. Nu se putea refuza partidul conservator de la un act ca acesta, care intra în principiile sale; dar trebuia să 'l discutăm în comitet.

La 27 Ianuarie 1881, seara, s'a adunat comitetul. In comitet discutări vagi; s'au neutralizat părerile, unii pentru, alţii contra, d'asupra lor prezidentul nostru, d. L. Catargi. In definitiv, inacţiune. Şi s'a găsit o formulă de rĕspuns, trebuia să se găsească una. S'a zis: o aseme-

---

[1]) Vezi vol. III, pag. 9. Trimiterile la expunerea istorică din aceste volume au de scop de a garanta exactitatea celor relatate acolo prin faptul, că adeseori aceleaşi relatări se întâlnesc în discursurile rostite în parlament în faţa martorilor oculari a căror neîntrerupere şi necontestare le confirmă.

nea propunere trebue făcută, pentru a fi discutată şi hotărîtă, şefului partidului conservator organizat, d-lui L. Catargi, de către d. Ioan Brătianu, şi atunci vom aviza. Cu alte cuvinte ceeace se numeşte pe franţuzeşte *une fin de non recevoir*. Par-că d. Brătianu ar fi putut avea naivitatea să facă o asemenea propunere pe cale oficială şefului partidului opus înainte de a şti dacă se primeşte sau ba, şi pe urmă să zică acesta din urmă: mi-a făcut o propunere d. Brătianu, şi n'am primit-o, ceeace ar fi fost o slăbire a autorităţii d-lui Brătianu. Vĕzênd aceasta, d. Brătianu a încetat cu orce propunere şi s'a proclamat Regatul de către partidul liberal singur, şi dacă noi, partidul conservator, am mai putut avea oarecare rol în chestia aceasta, l-am avut fiindcă am scăpat prin o fericită frază a d-lui Lahovari, zisă atunci în Cameră: „Dacă n'am colaborat direct la acest act, dar îi dăm prin consimţimîntul nostru unanimitatea ţărei.“

Ast-fel am pierdut rolul important de a putea arăta ţărei că am conlucrat noi efectiv la acest act, că nu se putea face fără partidul conservator.

D-lor, se făcuse deja rezbelul independenţei fără participarea partidului conservator, se făcea acum proclamarea regatului, şi comitetul partidului conservator, provocat ca să participe, se paralizează în *pro* şi *contra*, rĕmâne cu inerţia, rĕmâne fără hotărîre!

Proclamarea regatului era şi ea una din aşa numitele idei, şi chiar din cele mai naturale par-

tidului conservator. Dar ce deosebire între a avea o idee numai aşa vag şi între a'şi întrebuinţa energia pentru realizarea ei! Şi nu daţi oare d-voastră dreptul unui conservator, care tocmai dorea afirmarea partidului sĕu, să se întrebe în faţa acestui eveniment: bine, ce conducere de partid este aceasta? Conservatoare, da; dar conservatoare a inerţiei; însă eu voiesc acţiune hotărîtă şi pronunţată şi nu paralizare de acţiune.

Ca să vĕ dau un al doilea exemplu important, trec la o altă chestie. A atins-o puţin d. Tache Ionescu.

D-nii C. A. Rosetti şi Brătianu, cam pripiţi în limbagiul d-lor — s'au schimbat de atunci — cu multă declamaţie şi mai de multe ori lansaseră faimoasa frază: noi suntem acolo unde este crucea ortodoxă. A fost bună fraza aceasta atunci când am mers în rĕzboi alături cu ruşii în contra turcilor; dar era curioasă după ce ni s'a luat Basarabia.

Cu toate acestea se repeta la guvern, şi eu care eram în opoziţie, eram mulţumit că se repeta, căci îmi ziceam: dacă vor ţine fraza aşa, au să cadă cu ortodoxia şi să vină partidul celălalt. (Aplause).

O voce. Să vie crucea nemţească.

D. T. Maiorescu. Nu aud întreruperea. Şi atunci am scris eu singur, pe a mea rĕspundere, cu a mea subscriere — căci mi-am zis: ce le pasă altora de relaţiile mele literare cu alte ţĕri, cu unele reviste germane, d. ex. — am scris în *Deutsche Revue* de la Dresda, tot în acel an 1881,

un articol, al cărui coprins a fost reprodus în traducere în foile noastre. Nu este vorba de crucea ortodoxă, ziceam eu în acea revistă, ci de naţionalitatea latină; şi naţionalitatea latină, fiind în afinitate cu ideile occidentale şi astăzi în legătură de interese cu occidentul central, spre occidentul central, ziceam, este direcţiunea noastră, şi nu spre Nord. Această părere a mea poate fi greşită; unii nu o împărtăşesc; noi însă o împărtăşim.

S'a tradus acel articol din revista germană în gazetele noastre, în *Timpul* ca şi în *Românul;* însă în *Românul* guvernamental cu cele mai mari insulte la adresa autorului. Eu eram încântat de insultele la adresa autorului. Eu eram încântat de aceste insulte; de regulă insultele fac mare bine. Atunci asupra acelui articol se face discuţie în comitetul partidului conservator. D. general Florescu îmi zice: Cum scrii articole în materie de politică externă fară a consulta comitetul? Eu rĕspund: ce iscălesc eu singur, e pe a mea rĕspundere; dar chestia externă trebue să fie decisă între noi. Nu poate exista un mare partid conservator, care nu se hotărăşte asupra unei atitudini politice de cea mai mare greutate în acest moment. Dacă vom hotărî alb, alb să fie; dar hotarîţi să fim. Alt-fel este jocul de basculă, ne paralizăm: unul zice da şi altul nu, şi nu facem nimic. Trebuia dar o hotărîre într'un sens sau altul; dar nu s'a hotărît nici într'un fel, şi ast-fel a rĕmas nehotărît, cam ca neutralitatea; dar şi aceea nehotărîtă.

D. L. Catargi. Nu eram la discuţie[1]).

D. T. Maiorescu. La regalitate nu, la politica externă nu, şi ast-fel s'a dat ocazie d-lui Brătianu ca în loc să fie luat, cum zice francezul *pris au mot*, să facă d-sa volta, să-şi schimbe politica externă, şi aceasta a avut atunci de efect ca d. Brătianu să mai stea 5 ani la putere. Atunci m'am întrebat din nou: ce conducere de partid este aceasta? Numai să ne paralizăm? Unii să zică da şi alţii nu? Trebue o conducere hotărîtă de câteva idei, asupra cărora să te pronunţi aşa în cât aci să fie acţiunea ta principală. Nu este acţiune principală ca un partid să-şi găsească numai paralelităţi şi lateralităţi, sporind numai sorţii în unele colegii electorale, şi să mai primească când pe cutare, când pe cutare, când cu o idee, când cu ceailaltă, şi aceasta tocmai ocolind discuţia de idei. Căci, negreşit, ideile cele mai importante produc discuţii. Dacă te-ai hotărît într'un sens, nu poţi merge cu celălalt, ci trebue să mergi înainte în direcţia în care te-ai hotărît. Trebue să afirmi cât se poate de preciz; nu poţi lăsa lucrurile importante învăluite. Hotărît trebue să mergi în acest sens, şi nu în toate sensurile, numai ca să prinzi mai mulţi aderenţi.

Şi dacă vedeţi că un şef de partid îşi are dis-

---

[1]) Nu'şi aduce aminte, era la discuţie, a luat parte şi a opinat pentru neutralitate. De altminteri sînt în Camera prezenţi la această cuvîntare generalul G. Manu, Alex. Lahovari, miniştri, şi d. Gr. Trandafil, vice-prezident al Camerei, câteşi trei foşti membri în Comitetul conservator şi participanţi la discuţia relatată aici.

pozițiile lui intelectuale, deprinderile lui, obiceiul vechiu de a merge mai mult cu aranjamente, cu nivelări, cu învăluiri, ca să câştige diferiţi aderenţi fără pronunţarea energică a ideilor, atunci vine momentul să te întrebi: mai poate să meargă aşa un partid?

Dacă nu înţelegem importanţa acestei chestii între noi înşine, să o înţelegem cel puţin din cele ce vedem la adversarii noştri. E veche vorba: învaţă de la duşman. Câtă vreme d. Brătianu a lucrat în idei hotărîte, a stat cu putere la guvern. Când a început cu învăluiri, cu aranjamente, s'a paralizat şi încetul cu încetul a trebuit să cadă. Şi frazele nu aŭ putut împedeca căderea.

D. Ioan Brătianu, în cea mai mare putere a sa, la 1885, face apel la tinerii inteligenţi; şi ce apel! Apel liberal, însoţit acum şi cu cuvîntul de naţional. Ce se putea zice tinerimei mai frumos? Cu acest drapel desfăşurat înaintea tinerimei inteligente, d. Brătianu îĭ zice: la lucru! Dar nu au lucrat nimic, fiind-că nu avea nici o hotărîre în ideile de organizare internă. Dar care era atunci lucrarea d-lor? Căci activitatea firească a omului tot se cheltueşte. Era lucrarea între culise, la bugete, la funcţii, la interese private şi la alegerĭ. Ce făceaŭ oamenii aceştia cinci ani? Căci noi din opoziţia Camerei le ziceam: Unde sunteţi? Ce faceţi?

Era numai un joc de bascule. Erau inimiciţii trezite, menţinute şi apoi paralizate unele prin altele. D. cutare e duşman cu cutare, hai să punem pe acesta de o parte şi să punem pe celălalt

în minister pe câteva luni, şi apoi pe acesta la o parte şi pe celălalt la guvern. D. cutare, primar al Capitalei, e duşman cu prefectul poliţiei; hai să'i paralizăm. Nu i-au împăcat, căci unul a trecut în opoziţie, dar are să vină acum la matcă...

O voce. A şi venit.

D. T. Maiorescu. Acestea s'au petrecut într'un partid care avea până atunci atâta putere şi ast-fel nu a făcut nici o reformă. Venea d. Nacu — avea omul o idee, inamovibilitatea — o idee luată şi de dênsul din acele idei ale omenirii, cum zicea d. Mitică Popescu, şi fiind-că om este d. Nacu, o luase şi d-lui şi vine cu proiectul de inamovibilitate. Apoi nu, zic alţii: d. Stătescu e destoinic; d. Nacu la finanţe. Şi a venit d. Stătescu la justiţie şi a trecut d. Nacu la finanţe, şi nu au făcut nimic nici d. Stătescu la justiţie, nici d. Nacu la finanţe.

D. Sturdza: reforma instrucţiunii publice. Aşi! Să vină d. Vizanti. N'a venit d. Vizanti, dar nici d. Sturdza n'a putut face nimic.

Aceasta e partid la guvern? Aceasta să imităm noi? Dar în opoziţie ce aveam noi alta de învăţat, noi conservatorii, dacă nu a opune inerţiei guvernului d-lui Brătianu din ultima sa epocă o energică accentuare şi elaborare a ideilor de reformă corespunzětoare cerinţelor timpului, aşa în cât să se simtă că la noi va fi lucru şi apelul ce se va face la partizani să fie făcut mai ales ca să contribue la efectuarea lui?

Aşa vedeam noi situaţiea încă de la 1881. Şi după exemplele ce vi le-am adus din cele pe-

trecute în comitetul conservator, înţelegeţi pentru ce anume, în o asemeuea situaţie nouă, nì s'a părut că trebue să fie conducerea partidului improspătată. Chestie personală? De loc. Respectul personal, deferenţă la persoană, cât voiţi. Conducerea unui partid? Ea trebue să fie mai energică în sensul ideilor moderne de reformă. Respectul personal pentru d. Lascar Catargi am încercăt acum un an să i-l arătăm, şi ne închipuiam că d. Catargi, ales prezident de Cameră, va fi găsit în aceasta deferenţa ce puteam să'i arătăm cu toţii. Fără îndoială, dacă i se cuvenea cuiva prezidenţa, i se cuvenea d-sale. N'a fost în partidul liberal cel mai însemnat membru al sĕu, d. C. A. Rosetti, prezidentul Camerei? Nu reprezenta dênsul încrederea partidului şi sfatul partidului? Dar conducerea efectivă a lucrării se lăsase unor mâni, cari erau mai potrivite după felul educaţiei lor pentru această.

Cum? Nu e permis unui conservator să zică în bună credinţă: aşa trebue să mergem dacă vrem să mai existăm ca partid cu putere şi cu valoare pentru interesul ţĕrei? Ce vorbiţi d-voastre astăzi prin gazete de transfugi? Am părăsit drapelul? Ce drapel? Ce? Drapelul stă în persoane? Stă în idei, şi pentru realizarea unor idei ce se încearcă în chiar sînul partidului şi cari se potrivesc cu rolul lui, are drept cineva să vorbească de părăsire?

Dar să revin la puţinele cuvinte ce mai am de zis în privinţa acelei desbinări de la 1881. Atunci — şi aci trebue să recunosc iarăşi, cum să zic? urbanitatea, părinteasca manieră şi bună-

voinţă a d-lui Catargi — acasă la mine, era pe la începutul lui Noemvrie 1881, mi-am permis eu, cu tot respectul ce'l am avut şi ce'l am şi cu toată supunerea în ce priveşte respectul de vîrstă la vîrstă către d-sa, ca să'i spun acest lucru, ceva mai menagiator de cât am fost silit s'o fac acum, de şi sper că n'am blesat pe nimeni nici atunci, nici acum. Şi d-sa, cu o formă admirabilă şi bine-voitoare, a subscris la mine în casa demisia de prezident al comitetului conservator [1]).

D. L. Catargi. Atât am ţinut de mult să nu se sfărâme partidul conservator.

D. T. Maiorescu. Şi aţi plecat la Golăşei. Atunci noi, pe baza unor idei de reformă, asupra cărora am discutat cu d. Carp care le formulase, cu d-nii Manu, Lahovari, Rosetti, Pĕucescu [2]), Triandafil, Ştirbei, am convenit asupra unei schimbări a conducerii partidului, care să marcheze mai bine *era nouă*. Aceasta însemnează reformare! Evident însă că or-ce reformă trebue să schimbe ceva şi să aducă alt ceva, dacă nu vrea să rĕmână tot vechia sistemă; evident că or-ce reformă se face cu oare care durere, dar convenisem în majoritate să se facă, şi se credea, se spera că se va face cu mai multă linişte şi împăciuire pentru toţi; ne spusese d. Pĕucescu că şi d. general Florescu primise a se retrage din comitet şi atunci, după ce am încheiat noi, marea majoritate din comitet, procesul-verbal

---

[1]) Vezi vol. III, pag. 18.
[2]) Vezi şi discursul din urmă al volumului de faţă.

din 6 Noemvrie 1881, care constată aceasta, s'au convocat cei ce se numěrau în partíd la club, unde se înscria în dreapta şi în stînga cine vrea să se înscrie, şi deveniseră cam numeroşi nişte membri despre cari nu prea ştiai ce vor. S'a făcut un fel de plebiscit în lăuntrul acestui club în acea seară. D. Catargi a fost absent, şi cu multă discreţiune din partea d-sale, nu s'a amestecat. Dar a venit seara la acea întrunire d. general Florescu cu d. general Tell; noě nu ne trebue alte idei şi altă conducere, zicea d. Tacianu, în numěle d-lor; noi trebue să mergem să ne alipim cu d. Vernescu, zicea d. Tell; atunci am auzit pentru prima oară din gura d-lui general Tell idea de alipire cu d. Vernescu; d. general Tell era unul din cei cu ortodoxia. S'a pus la vot atunci şi a fost majoritate contra noastră, şi s'a hotărît pe aceeaş linie şi în acelaş mod conducerea mai departe a partidului, şi să se invite d. L. Catargi să-şi reia prezidenţa.

D. L. Catargi. D-voastră mi-aţi scris; păstrez scrisoarea: aţi zis să vin că se pierde partìdul.

T. Maiorescu. Trebue să fie o eroare involuntară; eu nu v'am scris; dar d-voastră aţi fost aci de o absolută corectitudine; eraţi absent, şi majoritatea care a fost acolo a hotărît să vě recheme, şi s'a scris din partea clubului.

D. L. Catargi. Nu din partea clubului, ci din partea unuia dintre d-voastră; păstrez scrisoarea.

T. Maiorescu. In tot cazul n'am scris-o eu, şi nici unul din cei ce îi numiţi junimişti. Atunci eu, d-nii Rosetti, Pogor, C. Şuţu şi alţii, aşa numiţii junimişti, ne-am dat demisia din reţeaua partidului conservator, pentru că am fost convinşi că cu acest fel de compunere a comitetului conducĕtor are să fie într'o inacţiune, într'o balansare vecinică, din care nu o să poată eşì nimic. Convingerea noastră, poate era greşită, dar aceasta era.

D. L. Catargi. Aţi trecut în câmpul opus.

T. Maiorescu. Nu este exact. Inţeleg pe de altă parte foarte bine că d-nii general G. Manu, Lahovari şi Pĕucescu n'au făcut ca noi; au rĕmas împreună cu d-voastră. Chestia era de grea cumpănă; puteau unii să aibă speranţa că va putea merge partidul înainte aşa, puteau alţii să fie convinşi că nu va merge înainte; noi eram de partea aceasta.

Am eşit şi am făcut tot ce puteam face în asemenea împrejurări grele pentru noi. Am găsit un ziar mai târziu, „România liberă", unde puteam să ne manifestăm. Ne-am găsit alături cu alţii cari eşiseră şi ei din reţeaua partidului. Cu intrarea în club a d-lui general Tell, care ofensase pe d. Mavrogheni în Camera de la 1874, eşise d. Mavrogheni, d. Mavrogheni. cel mai fin spirit politic, cel mai capabil din noi câţi eram in ministerul 1871—1875 al d-lui Catargi, d. Mavrogheni a rĕmas în perfectă înţelegere cu noi, d. Cantacuzino rĕmăsese de la început în afară de organizarea partidului conservator, ca şi d. Carp. Eram dar cam aşa: d-nii Cantacu-

zino, Mavrogheni, Carp, Theodor Rosetti, Pogor, eu şi câţiva alţii, aşteptam să vedem ce va eşì ca acţiune din partea comitetului conservator, din a cărui reţea nu mai făceam parte, acum când se manifestase şi tendenţa să se unească cu d. Vernescu. Nu aveam onoarea să cunosc de aproape, ca lucrare colegială, pe d. Vernescu şi mĕ aşteptam să vĕd ce va eşì de aci.

Ce a eşit de aci, întru cât a eşit din colaborarea d-sale, a fost nefavorabil partidului conservator. Cred că şi abstenţiunea a fost nefavorabilă, şi ştiu că nu era de părerea multora din conservatori; cred că şi rezoluţiunile cari s'au publicat n'au fost favorabile; şi nerecunoaşterea constituţiei şi nerecunoaşterea dotaţiei n'a fost favorabilă. Unde se vedea acţiunea de colaborare a onor. d. Vernescu, se vedea tot sub forma negativă. Cine consimte în negaţiuni, nu consimte în nimic. (Aplause). Dar ce să vĕ vorbesc de trecut? Vedeţi colaborarea d-lui Vernescu şi la opoziţia actuală din această Cameră. Şi acum a început în Cameră să plouă bilete albe, chiar în materii unde nu s'a mai pomenit o asemenea procedare. Renunţări la comisia bugetară, renunţări şi bilete albe la diferite alte comisiuni, renunţări la biurou, etc. Aşa este de clar tipicul! Când nu te poţi unì nici asupra ideilor, nici asupra persoanelor, curĕnd te uneşti asupra negaţiilor, dai bilet alb sau o renunţare, pui o bilă neagră sau o negare. Şi aşa iarăş vechiul joc de a nu spune clar şi preciz unde vrei să mergi, pentru a putea să câştigi în această nehotărîre cât se poate

mai mulţi aderenţi de tot felul: La ce? Ţi-oi spune când voi fi la guvern; şi când eşti la guvern, acelaş joc.

Dar să revin la desbinarea noastră. Aşa dar noi, cei eşiţi din organizarea partidului conservator de la 1882 încoace, am lucrat cum am putut prin un ziar, prin alte scrieri şi în Cameră. S'a pus în discuţia Camerei liberale ideea nefericită a revizuirii Constituţiei: am combătut-o în Cameră, dar s'a votat, şi atunci am trebuit din principiu să'i recunoaştem legalitatea. Apoi d. Bratianu s'a hotărît să adopte în cele externe o politică occidentală centrală, şi fiind-că poate nu se credea că inspiră destule garanţii de sinceritate, sau poate fiindcă nu voia s'o facă singur cu un partid, din aceiaş idee ce o avusese când a făcut apel la noi să luăm parte la proclamarea regatului, s'a adresat la d. Carp ca să reprezente în străinătate această schimbare a politicei sale externe, schimbarea în sensul nostru. Dar onor. d. Lascar Catargi a pus chestia că această luptă a noastră, de care avui onoare a vĕ întreţine deja prea mult, era condusă de noi pentru interese personale.

Adică d. Carp s'a dus la Viena ca să aibă o căpătuială diplomatică.

D. L. Catargi. Ca să dea concurs.

T. Maiorescu. Sper ca voi putea dovedì că aceasta nu se poate admite, şi să'mi permită d. Catargi a'i spune că nu a făcut bine să pună chestia pe asemenea tĕrêm.

D. Carp a fost la Viena. Cât timp? Atât numai cât a putut îndeplinì această misiune, după

cum a înţeles'o d-sa. Apoi liber 'şi-a dat demisia, a venit în ţară şi a intrat în opoziţie.

Ce teorie voiţi acum să puneţi d-voastră?

Este cam meschin lucru să discutăm chestiile numai pe interes personal.

Voiţi să puneţi teoria că în materie de reprezentaţie în străinătate nu trebue să se privească ţara ca una fără deosebire de partid?

Dar d-voastră, când aţi fost la guvern în aceste 6—7 luni, aţi schimbat miniştrii din străinătate ai lui Brătianu? (Aplause).

Nu, şi foarte bine aţi făcut, afară numai dacă aţi fi avut alte motive de capacitate; dar întru cât ar fi vorba numai de deosebire de partide, miniştrii din străinătate nu trebue schimbaţi, căci reprezentaţia externă trebue menţinută, abstracţie făcênd de luptele interne.

A intrat d. Rosetti la Curtea de casaţie. Pentru căpătuiala d-sale?

D. L. Catargi. Ca să dea concurs.

T. Maiorescu. Putea d. Rosetti să existe şi fără aceasta. Dar când vine un ministru, orcine ar fi la guvern, şi propune cuiva numirea la Curtea de casaţie, poate oare un om ca d. Rosetti să zică: nu primesc să intru, fiindcă magistratura o consider ca o chestie de partid politic?

D. Rosetti trebuia să primească ca să intre în magistratura înaltă, şi ar fi o fericire când în toată ţara s'ar lăţì simţimîntul, şi se va lăţì cu legea inamovibilităţii, că în materie de magistratură chestiile de partid nu au nici un rol.

Acum vin la mine.

Eu, ca advocat, am primit procese din partea celor de la guvern. Vĕ interĕsează şi situaţia mea de advocat, d-le Catargi?

Da, m'am trezit că mi s'a propus întâi din partea creditului fonciar rural ca să'i susţin un proces, nu tocmai aşa... gras. (Ilaritate).

Noi, advocaţii, câştigăm relativ foarte mult, şi mai ales câştigăm în contra guvernului şi în contra administraţiilor celor mari. Dar în fine mi s'a propus un proces. Ce? Eu, advocat, să nu primesc un proces de la creditul fonciar rural, dacă cauza o cred dreaptă? Să nu primesc să apăr creditului un proces? Dar aş fi un nebun! (Ilaritate). Nicăieri nu este altfel. Nu'mi pasă cine este la credit ca partid politic şi primesc.

Al doilea, mi s'a propus printr'un coleg dintre advocaţi, d. Vasile Brătianu, să primesc un proces al ministerului domeniilor, în care era statul nostru implicat în Bucovina, un proces confuz cu Patriarhia din Constantinopol, unde era în chestie dreptul de proprietate al câtorva monastiri secularizate de ale noastre. Imi spunea d. Vasile Brătianu: d-ta ştii nemţeşte; ţi-ai făcut studiile liceale în Viena; cunoşti legile austriace; ai fost şi ministru al cultelor; ştii chestia administrării averilor monastireşti şi în ce relaţii poate să fie acele proprietăţi cu Patriarchia.

Astfel, mi s'a propus să fiu însărcinat cu conducerea acestui proces, dacă proces era să fie; dar mi s'a zis totdeodată: Mai bine ar fi pentru stat să se înţeleagă cu unul din proprietarii

români de acolo să'i vînză acele moşii cu riscul procesului. Ce eram să fac? Să refuz conducerea unui proces al domeniilor în Austria? Sau să refuz de a mě pune în raport cu d. Hurmuzachi, dacă vrea să'ş sporească proprietatea sa imobiliară?

D. T. Calimach. S'a vîndut moşia pe un preţ, aşa că cumpărătorul ei a două zi a vîndut-o pe preţul îndoit la nişte jidani.

T. Maiorescu. Eu am vîndut? Dar eu am fost insărcinat sau să susţin procesul, sau...

D. T. Calimach. N'aţi susţinut procesul.

T. Maiorescu. N'am susţinut fiindcă d. Hurmuzachi a cumpărat dreptul asupra moşiilor de la minister, cu aprobarea consiliului de miniştri.

Ce? Eu eram în minister? Cum, credeţi că eu am luat vre-o parte la înţelegerea dintre consiliul de miniştri, d. Sturdza şi ceilalţi, cu d. Hurmuzachi? (Ilaritate, aplause [1]).

---

[1]) Intrerupătorul nu se arată bine informat, iar în Cameră, faţă de un proces pendent, nu se putea explica lucrul pe deplin din cauza relaţiei sale cu chestia mănăstirilor închinate, care din când în cand se exploatează în contra statului român.

Ceea ce a vîndut guvernul I. Brătianu d-lui Nic. Hurmuzachi, nu au fost moşii cu proprietate sigura, ci numai drepturile contestate asupra unor moşii din Bucovina, de la care statul român nu percepea venit şi în a căror posesie d. Hurmuzache nici n'a putut intra, fiindcă se aflau tocmai în proces cu Patriarchia, căreia îi fusese închinate de Domnii Moldovei. Tribunalele austriace nu recunoşteau secularizarea petrecută într'un stat străin şi când Patriarchia, voind să înlăture cu desăvîrşire mănăstirile moldoveneşti, cu cari împreună fuseseră închinate acele moşii, a cerut tribunalelor austriace „intabularea" sa ca singură proprietară în Bucovina, guvernul român cu procuri luate de la stariţii şi egumenii mănăstirilor a

Să venim acum la al treilea proces, căci pe al patrulea l-am refuzat. Al treilea proces a fost cel de la Banca naţională; d. Carada m'a însărcinat cu apărarea lui. Acest mic proces iarăş nu l-am refuzat, fiindcă n'aveam de ce, era drept.

A!!... Dar aci ar fi de insinuat altceva. Aceasta s'a petrecut la 1883—84, şi după interpretarea d-voastră, era vorba să primesc nişte foloase materiale ca advocat, pentru ca prin aceasta să susţin partidul liberal şi să părăsesc ideile conservatoare.

Eu, onorabile d. Calimach, nu ştiu şi nu'mi pasă ce vor fi gândit cei cari 'mi făceau aceste propuneri de procese. Eu, ca advocat, aveam să examinez faptele procesului, fără a mě gândì cine sunt aceia ce'mi încredinţează procesele.

---

vîndut d-lui N. Hurmuzachi vechile drepturi asupra acelor moşii. In nici un caz statul nostru nu putea risca să pue în discuţia unui tribunal străin dreptul sěu de proprietate asupra averii mănăstirilor închinate şi secularizate, şi orcine îşi poate închipuì gravul precedent ce s'ar fi creat, dacă o hotărîre definitivă din Austria ar fi tăgăduit dreptul de proprietate al statului român şi l-ar fi recunoscut din contră Patriarchiei greceşti. Guvernul nostru trebuia să scape de această contestaţie şi să treacă drepturile sale unui particular, care să se judece cu Patriarchia; iar dacă acel particular le-a mai vîndut altui particular (indiferent cu ce preţ şi de ce naţie), cu atât mai bine pentru statul român. Dealtminteri d. Hurmuzachi a încercat să fie „intabulat" în acele moşii, dar când a întâmpinat greutăţi din partea justiţiei austriace, s'a grăbit să'şi vîndă drepturile altuia, care probabil se va fi înţeles cu Patriarchia (ceea ce statul nostru nu putea face). Este dar o eroare provenită din necunoştinţa împrejurărilor, dacă cineva evaluează moşiile în chestie după preţul pămîntului lor, par'că ar fi fost vîndute ca proprietate clară, pe când în fapt s'a vîndut numai drepturile precare a le unui proces politiceşte periculos şi în definitiv pierdut ca drept de proprietate a d-lui Hurmuzachi.

Că vor fi gândit ei că aceasta să mĕ ademenească şi să le fiu sprijinitor politic mai pe urmă, se poate. Dar atunci s'au înşelat în calculul lor. Eu, d-lor, am primit multe atacuri personale în Camera liberală de la d. Meitani, de la d. Costinescu, de la doctorul Rômniceanu; după aceste precedente trebue astăzi să mĕ simt foarte linguşit să vĕd pe aceeaş linie de atac şi pe d. Catargi. (Aplause).

D. L. Catargi. Cu concursul care le-aţi dat, unul câte unul, 'i-aţi ţinut 12 ani acolo.

T. Maiorescu. Ar trebui să dovediţi ca în urma acestor procese s'a schimbat atitudinea mea politică. Şi aceasta nu este. La 1885, 86 şi 87 n'am fost şi n'am luptat în opoziţie întocmai ca mai nainte?

Ca să vĕ aduc o dovadă, n'am decât să vĕ amintesc un singur fapt: In atentatul de la 4 Septemvrie vrea să se implice — şi s'a şi implicat — unul din colegii noştri, deputatul Oroveanu. Căutau să mai implice şi pe d. Dimitrie Brătianu şi pe d. Fleva. Aceasta era una din acele apucături nenorocite, cari începeau pe atunci să fie la ordinea zilei, sub masca de indignare a poporului. M'am înscris între apărătorii d-lui Oroveanu, pe care-l credeam pe nedrept implicat; curtea cu juraţi a şi achitat pe d. Oroveanu, şi eu l-am felicitat de această achitare în plină Cameră, în faţa d-lui Ioan Brătianu.

D. Kogălniceanu îşi va aduce aminte, căci îmi reproşa din această cauză lipsa de tact; chestie de apreciere. Eu ştiam ce fac şi eram dator s'o fac.

Ei bine, susţineam eu situaţia acelui guvern, apărând astfel pe d. Oroveanu?

Dar să revenim la chestii mai importante decât chestiile personale.

La 1884, cu ocazia Adresei, am prezentat cu d. Carp şi cu alţii o contra-adresă, care coprindea ideile de reforme, identice cu acelea ce le discutasem la 1881 cu membrii comitetului conservator de atunci, identice cu cele prezentate mai pe urmă de pe banca ministerială, în apelul către alegătorii de la 1888. S'a adăogat aici numai chestia etalonului de aur, născută mai pe urmă.

In asemenea reforme legislative, e tot accentul de pus; iar nu în paralele şi în laterale.

Printre acele reforme era şi aceea care este acum la ordinea zilei în această Cameră, chestia inamovibilităţii magistraturii.

Dar bine, vechii conservatori nu vor şi ei această reformă? dar d. Vernescu care a intrat cu noi în ministerul de la Noemvrie 1888, nu voia legea inamovibilităţii? Poate da. Intre ideile omenirii politice, după vorba d-lui Popescu, e şi aceasta, şi a trecut şi prin capul d-lui Vernescu. Noi făcusem proiectul de lege; d. Vernescu a devenit coleg cu noi pe banca ministerială. Dar vedeţi deosebirea : a trecut Noemvrie anul trecut, d-sa n'a prezentat proiectul; a trecut Decemvrie, nu l-a prezentat; Ianuarie nu; Fevruarie nu; Martie nu. O fi avênd convingeri de inamovibilitate? De sigur. Dar ce folos? Nu avea concentrată atenţia d-sale pentru acţiunea practică legislativă.

După Martie, d. Vernescu trece la finanţe. O fi avênd idei finanţiare d. Vernescu, sunt convins; dar ştiţi, d-lor, e ca cu fântânele cele adânci: unde e prea adânc, adânc, e cam întuneric la fund, şi te întrebi: Ce e acolo? Va fi poate apă sănătoasă, va fi poate altceva; dar trebue o găleată să scoţi, să vezi ce e în fund. D. Vernescu, sunt convins, că are foarte multe în adâncul cugetului d sale; dar ce folos că nu ese la iveală, în acţiune legislativă. A venit la justiţie onor. d. Gherassi în locul d-sale. Spre marea mea mirare şi mulţumire am auzit pe d. Catargi, în destăinuirile d-sale, spunênd că la un consiliu de miniştri asupra disolvării sau nedisolvării a vorbit şi d. Gherassi. Noi din Cameră nu l-am auzit tot timpul cât a fost ministru. Va să zică vorbea d. Gherassi? Avea păreri în adâncul cugetului d-sale? Avea şi o găleată, cu care le scotea sub formă de da sau ba. Slavă d-lui! (Aplause, ilaritate).

Astfel s'a neutralizat, s'a paralizat acţiunea guvernului d-lui Lascar Catargi ca lucrare legislativă.

In ceea ce priveşte pe onor. d. Catargi ca şef de partid, noi am fi fost fericiţi să-l vedem ca un conducêtor cu bunul simţ al d-sale şi sfătuitor într'o sferă de acţiune, pe care respectul tutulor şi al nostru il indica, adică în Cameră ca prezident, cu rolul sêu din cele mai însemnate. Cunoaşteţi cu toţii istoria contimporană dintr'un Stat vecin, rolul admirabil ce l-a avut Deak în momentul constituirei noului Stat maghiar. Prezident al Camerei, refuzând participa-

rea la guvern, refuzând or-ce altă onoare decât a fi sfătuitorul oare-cum impersonal al partidului şi al ţării sale. Aceasta era după închipuirea noastră rolul ce am fi fost fericiţi să-l aibă d. Catargi acum.

Dar la acţiune? La acţiune cu d. Vernescu? Cu d. Vernescu, care a trecut de la justiţie, unde făcuse ce v'am spus, la finanţe, unde a făcut ce ştiţi? Dar aţi vĕzut îndată efectul colaborării d-sale ca mai înainte; neutralizare legislativă, basculă în administrare. In fiecare district antagonism între vernescani şi catargişti!

In Cameră ne numĕrăm cu bobii; cine formează majoritatea, vernescanii sau catargiştii? In combinarea viitorului minister al d-lui Catargi, vernescanii vor fi mai mulţi sau catargiştii? Or vor mai intra te miri ce laterali, ca să câştigăm şi colegiul electoral din Iaşi?

Apoi aceasta trebuia să fie acţiunea partidului conservator faţă cu cerinţele situaţiei după căderea d-lui Brătianu?

Dar proiectele de legi? Dar lucrarea legislativă? Eh! ca pe timpul d-lui Brătianu: aşteptaţi cinci ani de geaba. Veţi vedea la toamnă; şi la toamnă veţi vedea după noile alegeri!

Aceasta era reforma ce voiam noi? Şi faţă cu necesitatea reformelor d-voastre ne vorbiţi numai de gândurile personale?

Apoi, d-lor, dacă e să vorbim de ambiţii personale în partidul conservator, nu vĕ pare lucru firesc, ca personal vorbind, adecă de ambiţie personală, de rivalitate, de gelozie personală (nu

vorbesc de mine, căci ce însemnează un teoretic mai mult sau mai puţin într'un partid? sper că nici nu-mi atribuiţi prea mult ambiţia de a fi pe banca ministerială, în or-ce caz, nu poate fi vorba, în cât mě priveşte pe mine, de rivalitate de şefie, de aceea şi pot vorbì acum mai liber) aşa dar in partidul conservator, ca ambiţie personală vorbind, n'ar venì mai bine d-lui Carp, or d-lui Rosetti, dacă e vorba să fie altul prezident al ministerului, să fie atunci un om mai bětrân, nu din generaţia lor, un om faţă cu care deferenţa şi supunerea la conducere să fie naturală? Judecaţi d-voastre singuri în mod firesc pentru fie-ce om: Nu trebue să 'i fie d-lui Carp, pentru ambiţia sa personală, mai uşor, dacă pe acest teren vě puneţi, ca să vadă pe d. Catargi ca prezident de consiliu, iar nu pe generalul Manu? Căci faţă cu d. general Manu, dacă ar fi vorba de ambiţii personale, ar putea să zică şi d. Carp: dar de ce nu eu?

D. L. Catargi. Nu mě atrageţi în chestii personale.

T. Maiorescu. Dacă d-voastră spuneţi că pentru procese grase 'mi-am schimbat eu atitudinea politică, nu-mi daţi voe să vorbesc şi eu de interese personale în apărare? (Aplause).

Cel puţin eu fac aceasta cu bună-cuviinţă, caut să o fac. (Aplause).

D-lui Theodor Rosetti îi venea mai bine să se supună prezidenţiei d-lui Catargi decât acelei a fostului sěu coleg sub el, a d-lui general Manu. Evident că da; dacă ar fi vorba numai de chestie personală, de ambiţie, ar fi trebuit atunci să fie

toţi în favoarea admiterii celui mai respectat din generaţiunea mai bětrână ca prezident al ministerului.

De ce dar nu putem da sprijinul nostru d-lui Catargi-Vernescu, pe când îl dăm din toată convingerea ministerului prezidat de d. general Manu, aşa cum e format?

Pentru că credem că în acest minister nu va începe acea paralizare de acţiune, care nu 'şi concentra activitatea asupra realizării de programe de idei, ci asupra intereselor de basculă; pentru că credem că aci nu va fi vorba care de care să 'şi formeze partizani, nu va fi accentul pus pe numiri şi destituiri în magistratură sau în alte funcţii, ci va fi într'un mod omogen şi înţeles accentul pus pe acele opere de reforme cari sunt la ordinea zilei şi cu cari stă şi cade viaţa mai departe, după convingerea mea, a partidului conservator. (Aplause vii).

Şi d. Carp, dacă a câştigat în mijlocul nostru o aşa mare valoare, şi o are mai ales acum, aduceţi-vě aminte cum se prezenta ca putere politică acum trei ani şi cum acum? Aceasta este fiind-că a dat dovezi de o perfectă abnegaţie de ambiţie personală. (Aplause).

Nici prezident de Cameră, nici ministru, simplu deputat, aşa se prezentă un om de principii politice. Şi susţinem împreună cu d-sa, din toată convingerea, ministerul generalului Manu; avem încrederea că va îndeplinì opera de reformă legislativă, pentru a cărei realizare numai are în ochii noştri valoare lupta politică.

Aşa fiind, nimeni din noi nu facem chestie personală, în prima linie nu acela care ar fi putut-o face, d. Carp; ci dăm un exemplu de supunere la idei şi luptăm pentru ele, şi am fi dorit ca în acest exemplu să fim încurajaţi şi de alţii mai în vîrstă decât noi. (Aplause prelungite).

99.

La adresă, alineatul relativ la şcoale.

(Şedinţa Camerei de la 12 Decemvrie 1890)

Ministerul din acel timp.

General G. Manu, prezident şi interne.
Al. Lahovari, externe.
T. Maiorescu, culte şi *ad-interim* lucrări publice.
Men. Germani, finanţe.
Al. Marghiloman, domenii.
General Vlădescu, rĕsboi.
Grig. Triandafil, justiţie.

T. Maiorescu, ministrul instrucţiunii publice. D-lor deputaţi, administrarea şcoalelor nu poate decât să fie recunoscĕtoare pentru atenţia ce se dă învăţămîntului; ea este cu deosebire recunoscĕtoare pentru tot ce semnalaţi ca lucru de îndreptat, şi vĕ rog şi în viitor ca or-ce abuz ce-l aflaţi, or-ce abatere de la lege ce veţi constata, să bine-voiţi a mi le aduce la cunoştinţă.

Insă, d-lor, dacă nu mĕ înşel, suntem la desbaterea adresei de rĕspuns la Mesagiul Tronului, şi or-cât de interesante ar fi multe din întrebările cari le-a agitat, de exemplu, onor. d. Const. Constantin Dobrescu, ele poate şi-ar fi avut un loc mai potrivit în altfel de desbateri, unele mai bine la discutarea bugetului, altele la discutarea legii instrucţiunii publice, care va venì în curĕnd în desbaterile parlamentare, altele poate sub formă de interpelare.

Daţi-mi dar voie să mĕ mărginesc a atinge în scurt şi pe rînd ideile ce s'au emis cu ocazia adresei întru cât sunt relative la adresă.

Onor. d. Iepureanu şi d. Dobrescu au început prin a arăta părerea de rĕu că s'ar fi promis acum doi ani, prin Mesagiu, relativ la instrucţiunea publică unele proiecte de reformă, dar că nu s'ar fi îndeplinit acea promisie.

D. Iepureanu zice: se vorbea de îndreptarea instrucţiunii, în deosebi de ceea ce priveşte şcoalele rurale, dar a rĕmas această vorbire literă moartă.

D. Dobrescu iar zicea, citind pasagiul: se promisese un proiect de reformă al învăţămîntului real şi reforma numirii învăţătorilor rurali, dar nimic din acestea nu s'a adus.

Aceasta nu este exact, şi vĕ dovedesc. S'a promis din partea acestui departament, prin Mesagiul de la 1 Noemvrie 1888, subscris şi de mine, trei lucruri: legea pentru învăţămîntul real, pentru numirea învăţătorilor, şi al treilea că se va lucra pentru organizarea clerului mirean. Se zicea că această din urmă lucrare este

încă în cercetarea Sf. Sinod, şi că îndată ce Sinodul va termina, lucrarea va fi adusă în desbaterea d-voastre.

Aceste trei promisiuni din Mesaj, în ceea ce priveşte acest departament, au fost îndeplinite în chiar acea sesiune. Aşa, reforma privitoare la învăţămîntul real şi reforma privitoare la numirea învăţătorilor rurali, împreună cu alte reforme, au fost depuse la Senat chiar în acea sesiune sub numele dè proiect de lege pentru modificarea unor articole din legea instrucţiunii publice; iar acea lucrare, care era numai promisă de a se efectua relativă la cler, fără a se preciza epoca terminării ei, s'a efectuat în adevěr; a stăruit Sf. Sinod, am stăruit şi noi, şi s'a putut elabora însuş proiectul de lege, care a fost depus la Cameră în chiar acea sesiune 1888—1889; va să zică, promisiunea a fost în întregul ei îndeplinită.

Dar a fost îndeplinită într'un spirit care nu îndestulează pe d. Dobrescu? Aceasta se poate; rĕmâne însă, când discuţia asupra acelor proiecte se va face, să se vadă cari păreri se vor admite.

Aşa fiind, cred că o mare parte a observărilor făcute şi amendamentelor propuse acum la adresă vor avea locul lor mai nemerit la desbaterile proiectelor de legi depuse înaintea d-voastre.

Prin urmare, pentru a începe cu amendamentul, sau mai bine cu întrebarea d-lui Tocilescu: ce are de gând să facă guvernul cu proiectul de lege pentru clerul mirean? am onoare să rĕs-

pund: Guvernul are de gând şi vě roagă să luaţi în cercetare acum proiectul depus încă de atunci, şi insistă a vě ruga să acceleraţi aceste desbateri cât se poate de mult. Dacă voiţi, chiar la prima trecere în secţiuni să ne ocupăm de el.

Mai preciză declaraţie nu se poate. (Aplause).

Trec acum la amendamentul d-lui Dobrescu în privinţa legii instrucţiunii publice. Proiectul de lege este depus, cum am avut onoare a vě spune, la Senat; este depus în timpul promis.

Nu este numai depus la Senat şi rěmas acolo în cartoane; a fost de atunci încoace studiat de secţiile Senatului; nu a fost numai studiat: s'au numit şi delegaţii, cari l-au studiat la rîndul lor şi au ales şi raportorul; raportorul şi-a făcut raportul, raportul s'a împărţit şi distribuit, este pus chiar la ordinea zilei a Senatului acum imediat după terminarea desbaterilor rěspunsului la adresa Tronului.

Va să zică, este un lucru care a eşit cu desăvîrşire din perioada promisiunilor vage; este un lucru care se va îndeplinì acum şi se va cerceta de celălalt corp parlamentar.

Am adus întâi acest proiect de lege la Senat, fiind-că, după Constituţiune, există anume în Senat doi delegaţi din partea universităţii; unul din partea universităţii din Bucureşti şi altul din partea celei din Iaşi.

Am crezut dar mai conform cu spiritul Constituţiunii ca acel proiect să treacă mai întâi prin Senat, care are în mijlocul sěu doi reprezentanţi ai învăţămîntului public după chiar prescrierea Constituţiunii.

In această situaţie mě întreb : Ce voeşte amendamentul d-lui Dobrescu ?

Din interesanta, foarte elocuenta şi cam lunga vorbire a d-sale — pentru care îi exprim adânca mea recunoştinţă — trei sferturi le-am auzit aci, un sfert îl voi citì în *Monitorul oficial*, şi mě voi pětrunde de observaţiile profunde ce le-a făcut. Insă din lunga d-sale vorbire 9 zecimi, şi aceasta e un fel de statistică, nu se referă de loc la amendamentul prezentat de d-sa. Sub cuvînt de amendament la adresă, aţi făcut un interminabil şir de observări, cari nu au nimic a face cu adresa, în mare parte chestii de detalii, de amănunţimi administrative.

In privinţa lor ce doriţi să vě spun? Este oare o interpelare ca să rěspund la toate? Voiţi să treacă toate acestea în adresă? Voiţi să se discute, *à propos* de adresă, chestia de ce un certificat eliberat de o şcoală rurală este sau nu este valabil în oraş? Voiţi să se discute cu această ocazie dacă pentru ocuparea unei catedre trebue să se facă concurs, sau o altă formă de examen? Toate acestea sunt chestii de administraţie, cari nu se pot discuta acum.

D. Dobrescu mi-a propus chiar douě pariuri în privinţa adevěrului celor susţinute de d-sa ; îmi pare rěu că de pe această bancă nu pot primì pariuri. Când vom trece dincolo în anticameră, să vorbim de asemenea lucruri, dacă voi avea timp.

Dar ce au a face toate acestea cu adresa?

Amendamentul d-lui Dobrescu a fost nu-

mai un pretext de vorbă. Dacă este să-l analizăm, el coprinde următoarele patru puncte:

Obligativitatea instrucţiunii, certificatele rurale şi urbane, întinderea inamovibilităţii şi învăţămîntul real.

Din acest amendament văd cu mulţumire că un aşa însemnat membru al opoziţiunii pare a adera în principiu la această parte a adresei majorităţii; căci şi majoritatea, în loc de afirmarea mai esitantă a guvernului în privirea reformelor de introdus în învăţămînt, majoritatea cere a se aduce acum un proiect întreg asupra reformei legii instrucţiunii. Aceasta îmi cereţi şi d-voastră, aceasta s'a şi făcut, şi proiectul este la ordinea zilei în Senat. Numai înainte de a lua în discuţie şi pe când este în discuţie în Senat un proiect de lege pentru reformarea actualei legi a instrucţiunii, d-voastră voiţi să se prejudece lucrul acum cu ocazia adresei, să se prejudece înainte de a eşì din desbaterile de la Senat. De ce? Nu o să vină legea de la Senat la Cameră? Onorabile d-le Dobrescu, eu vă cunosc aci ca deputat, şi nu vă pot recunoaşte aici altă calitate. Dar d-voastră văd că vorbiţi mereu în numele corpului profesoral.

Nu ştiu de unde puteţi fi autorizat la aceasta. Dar dacă e vorba să discut cu d. profesor Dobrescu, să'mi permită a'i observa că formularea celor patru aliniate din amendamentul d-sale nu respectă ierarhia ideilor; este, cum am zice, prea puţin pedagogică, căci înţeleg să vorbiţi într'un amendament la adresă de principiul cel mare al reformei învăţămîntului real; dar alături cu acest

principip să ne vorbiţi că atestatele de la şcoalele primare rurale să fie egale cu ale altor şcoale primare, aceasta însemnează a confunda principiile generale cu mici regule de administrare specială; acestea sunt chestii prea de amănunte. Şi din acest punct de vedere cred că amendamentul d-voastre nu 'şi are locul aici.

Pentru amendamentul d-lui Tocilescu, cu privire la complectarea facultăţei juridice, chestia se va discuta asemenea când reforma legii instrucţiunii va veni de la Senat la Cameră; se va examina atunci dacă am ajuns la această stare de desvoltare a studiilor juridice, încât facultăţile să poată da şi diplome de doctorat.

Sunt mulţi membri ai parlamentului competenţi în această materie, şi va eşì, fără îndoială, din desbaterile d-voastre o decizie şi în privinţa aceasta.

Onor. d. Theodorescu, mai scurt şi, în aparenţă, mult mai amabil pentru administrarea şcoalelor, zice într'o parte a amendamentului d-sale să se facă un proiect de lege pentru reorganizarea învăţămîntului. E făcut; până atunci însă d-sa recomandă o strictă observare a legii. Dacă e vorba de o recomandare generală, atunci trebue s'o primim cu toţii şi pretutindeni; e necesar ca în or-ce parte a administraţiei să se observe legile în modul cel mai strict. Dar dacă e vorba de ceva special relativ la învăţămîntul public, atunci în vorbirea d-sale asupra amendamentului a rĕmas o lacună tocmai în această parte. Dacă mi-ar fi semnalat ce anume lege crede d-sa că ar trebuì să fie în mai strictă ob-

servare, negreşit că eu aş fi rěspuns. Dacă era vorba de cazuri particulare, era mai nemerit să le aducă sub formă de interpelare. Dar dacă prin recomandarea într'o adresă la Tron a strictei observări a legilor d-sa vrea să provoace un vot de blam, îl rog să'l declare aşa...

D. G. D. Teodorescu. Legea de gradaţie nu s'a aplicat de la început, ci numai de câţi-va ani a început să se aplice.

D. ministru al instrucţiunii publice. Mulţumesc d-lui Teodorescu pentru întrerupere.

Legea gradaţiei, votată sub Camerile şi guvernele naţional-liberale, s'a aplicat, cu mari sacrificii bugetare, pentru prima oară în întregimea ei de această Cameră. Zic în întregimea ei, fiind-că în proiectul de buget ce vě e prezentat acum e aplicată, în sfârşit, şi la profesorii de seminarii.

Dealtminteri să'mi permită onor. d. Teodorescu a'i spune: a releva anume, în adresa la Tron, numai respectarea gradaţiei salariilor corpului profesoral, cred că ar fi ceva nepotrivit. Toate legile trebuesc respectate; dar, faţă cu alte trebuinţe mai ideale ale învăţămîntului public, a accentua anume o chestie de leafă, e accentul cel mai puţin de recomandat pentru profesori. (Aplause).

Din toate aceste considerante cred că alineatele adresei, aşa cum sunt formulate de majoritatea delegaţilor, fiind-că se refer la proiectul de lege al instrucţiunii depus în Senat, pot înlocuì toate amendamentele propuse. (Aplause).

100.

In privinţa bugetului căilor ferate pe anul 1891.

(Şedinţele Camerei de la 18 şi 19 Decemvrie 1891)

Din motivele arătate la pag. 48 a întroducerii istorice, la modificarea cabinetului G. Manu (în urma demisionării d-lui T. G. Rosetti şi a retragerii d-lui Pĕucescu), autorul prezentei publicări este *ad-interim* însărcinat şi cu ministerul lucrărilor publice. Situaţia îl obligă să mai ţie câteva discursuri şi în această calitate. Cele d'întâi sînt următoarele, ţinute în Cameră asupra bugetului căilor ferate pe 1891.

A) In discuţia generală.

T. Maiorescu, ministru de culte şi ad interim de lucrări publice. D-lor deputaţi, voi avea onoarea să rĕspund la observările făcute asupra acestui buget în ordinea în care s'au emis.

Onorabilul d. Aslan s'a plâns întâi de timpul prea scurt ce e lăsat d-lor deputaţi ca să stu-

dieze raportul şi bugetul însuş. Cred că imputarea aceasta, în ceea ce priveşte guvernul, e cu desăvîrşire nedreaptă; nu e vina noastră de loc.

Bugetul căilor ferate trebue să intre în aplicare — şi voi avea onoarea a vě spune pentru ce, de şi cea mai mare parte din d-voastre trebue să o ştiţi deja — trebue să intre în aplicare la 1 Ianuarie st. n.; prin urmare, trebue să se supună discuţiunii şi votului d-voastre înainte de această dată.

Incepe Camera la 15 Noemvrie, discuţia adresei a ţinut până acum câte-va zile. Dacă aţi întreba pe or şi ce ministru din câţi s'au strecurat pe aceste bănci, dacă îi place ca discuţia adresei să ţină atâtea zile, încât să se răpească timpul pentru discuţia altor lucrări mai practice şi poate mai folositoare, cred că fie-care ministru vě va rěspunde: am preferì ca discuţia adresei să ţină mai puţin timp. Dar aceasta atîrnă de la d-voastre; şi, fiind-că ţine atât cât ţine, noi trebue să ne supunem. A ne învinuì însă pe noi de prea multul timp consacrat adresei, ar fi din partea d-voastre ceva nedrept.

Nu e a noastră vina, ci a întregilor împrejurări parlamentare. Bugetul s'a depus la timp, aceasta o puteţi cere guvernului; comisiunea bugetară a fost sesisată la timp, subcomisiunea bugetară de asemeni, iar urgenţa sub care vi se prezentă acest buget provine din cauza începutului constituţional al deschiderii parlamentului, şi în acelaş timp de la prelungirea, după obiceiurile noastre parlamentare, a discuţiunii adresei.

A doua observare sau imputare a onor. d. Aslan a fost că bugetul căilor ferate ar trebui să se prezinte ca o unitate cu bugetul general, sau cum se exprimă d sa printr'o altă variantă de cuvinte, în universalitatea bugetului general. Da, bugetul căilor ferate, ca parte specială din bugetul ministerului lucrărilor publice, care însă face parte din bugetul general al statului, ar fi bine să se prezente cu acesta împreună înglobat în totalitatea bugetului de venituri şi cheltueli ale statului.

Dar pentru aceasta s'ar cere ca să se poată prezenta bugetul drumurilor de fer atunci când se preezntă şi bugetul general al statului; adică pentru a fi terminat cu votarea la 1 Aprilie, sau vice-versa, ar trebui ca bugetul general al statului să înceapă a lucra la 1 Ianuarie. Relaţiile internaţionale ale drumurilor noastre de fer, şi sunt sigur că şi d. Aslan voeşte să le menţinem şi chiar să sporim raporturile noastre de comunicaţie cu restul Europei, nu ne permit începerea bugetului căilor ferate la 1 Aprilie, fiindcă comptabilitatea la toate celelalte state cu cari stăm în relaţii, se încheie la sfîrşitul lunei Decemvrie, stil nou, ceeace ne sileşte şi pe noi ca să facem, în privinţa comptabilităţii, tot aşa; căci dacă am face altfel, să'mi permită d. Aslan a'i spune, că atunci am face tocmai ceea ce ne imputa d-sa în altă parte, o administraţie chinezească, adică ne-am închide cu un zid chinezesc în contra celorlalte administraţii străine, cu cari este legată reţeaua noastră de căi ferate.

Prin urmare, această imputare este asemenea nedreaptă în ceeace priveşte bugetul special al drumurilor de fer.

A treia observare: bugetul acesta este fără nici o bază, nu se arată fondul, averea, nu se arată capitalul; când se spune aci că avem un beneficiu neto de 12 milioane şi atât, aceasta este o aparenţă, o iluziune; căci ar trebuì să se întrebe, din punctul de vedere comercial, cât la sută produce fondul acestei întreprinderi, şi atunci s'ar vedea că nu produce nici 5 la sută, cum produc capitalurile noastre în mod legal, ci numai 2 la sută sau 2 şi jumătate.

D-lor, din slabele mele cunoştinţe în această materie, vĕ mărturisesc că nu înţeleg de loc ce a voit să zică d. Aslan. Am înţeles ce zicea cu unitatea sau universalitatea bugetului; dar chestia cu fondul sau capitalul vĕ mărturisesc că nu o înţeleg, sau poate nu o înţelege d-sa.

Apoi s'a mai pomenit aceasta în vreun buget ca să se arate capitalul administraţiei?

Fară îndoială, aci se face o confuzie între buget şi între bilanţul general; căci este inadmisibil ca să se ceară a se arăta în buget inventarul averii generale. Unde s'a mai vĕzut aceasta?

Dar să vĕ dau un exemplu: este un alt buget care vi se prezentă cu veniturile şi cheltuelile sale, bugetul domeniilor. Ei bine, s'a pomenit vreodată ca în acest buget să se facă inventarul averii domeniale?

D. N. C. Aslan. Nu m'aţi înţeles şi voi fi silit să vorbesc încă odată la articole.

D. T. Maiorescu, ministru ad interim la lucrările publice. Numai aşa se pot înţelege cele zise de d-voastră, şi tot aşa cred că v'au înţeles toţi câţi v'au ascultat, că administraţia drumurilor de fer trebue să'şi facă inventarul fondului sĕu, şi totdeodată să se ştie cât are drept capital, cât o costă, cât se uzează, cât trebue să pună la o parte, adică inventar şi bilanţ de profit şi pierderi. Toate bune; dar ce au a face lucrurile acestea cu bugetul? Bugetul este un alt ordin de idei. Despre inventar se înţelege că trebue să fie stabilit, şi pentru aceasta onor. d. Aslan, dacă voeşte să vadă, să binevoiască să treacă pe la administraţia căilor ferate şi se va satisface. Acolo va vedea ce capital se administrează, va vedea câte milioane ne costă toată întreprinderea ca fond, va vedea că ne costă mult rĕscumpărarea drumului de fer Cernavoda-Constanţa; că ne costă foarte mult rĕscumpărarea liniei Strusberg; asemenea va vedea că ne-a costat grozav de mult şi Crawley [1]), şi va vedea atunci cari sunt raporturile veniturilor drumurilor de fer cu capitalul comercial; dar acestea nu au a face cu bugetul. Şi prin urmare, să'mi permită onor. d. Aslan a declara acest al treilea punct neadmisibil ca obiect al discuţiei bugetului. (Aplause).

Să venim acum la al patrulea punct: *Evaluările*, Vĕ mărturisesc însă că onor. d. Aslan, după ce m'a descurajat de la început prin confuzia între bilanţ şi buget, m'a descura-

---

[1]) Ceaur-Aslan stăruise pentru Crawley.

jat şi pentru tot restul întrebărilor d-sale. Nu mai ştiu ce încredere să am în competenţa d-sale pentru cele-lalte observări. D-sa zice: Evaluările aşa cum le face direcţia generală a căilor ferate ne vor duce la o decepţie certă. Pentru ce? Pentru că modul arătat aci de evaluare, acela adică de a se lua mijlocia şi sporul nu de la un an la altul, ci de la doi ani, această mijlocie, acest mod nu este sigur. D. Aslan ne propunea să luăm numai cutare două luni.

Apoi, d-le Aslan, în administrarea căilor ferate, unul din cele mai eminente servicii este cel statistic; sunt lucrări de statistică voluminoase, pline de date, cari sunt de toată importanţa pentru cine ştie să le citească şi să le înţeleagă; aci este prima bază de evaluare. Tocmai în rîndurile cari le citaţi d-voastră pentru mica iuţeală, se arată că la acest proiect de evaluare, care a fost făcut în Octomvrie, nu se ştia încă sigur ce va da Octomvrie, Noemvrie şi Decemvrie în privinţa traficului mărfurilor de mică iuţeală, adică dacă acele 23 milioane prevĕzute ca evaluare din anul 1889, pentru anul 1890 vor fi atinse; căci pentru primele 9 luni venitul se arată scăzut; dar se argumentează aici că ultimele 3 luni ne vor aduce la cifra prevĕzută. Acum d-voastră întrebaţi: Este sigur că cifra se ajunge în acele trei luni? Ei, vedeţi, astăzi vĕ pot rĕspunde, fiindcă au trecut cele 3 luni, şi avem acum şi aceste date: cifra evaluată la aceste venituri s'a atins; evaluarea a fost foarte exactă, s'a îndeplinit prevederea aşa cum a fost arătată în buget.

Dacă prevederile direcţiei s'au îndeplinit exact, daţi-mi voe să zic că: *ceteris paribus*, trebue să ne încredem şi în evaluarea direcţiei generale pentru anul viitor la traficul de mică iuţeală.

D. N. C. Aslan. D-voastră o ştiţi.

T. Maiorescu, ministru ad interim de lucrări publice. Eu, după datele din trecut, cred că evaluarea, cum o face acum bugetul pentru mica iuţeală, se va realiza; d-voastră însă ne-aţi spus, că aceste evaluări ne vor duce la o „decepţie certă". Vom vedea. Ne vom întâlnì la aceeaş epocă a anului viitor, nu ştiu dacă eu ca ministru al lucrărilor publice, dar mai sigur d-voastră ca deputat, şi atunci se va constata cine a avut dreptate.

A cincea observare a onor. d-lui Aslan: cum se poate ca, crescênd numĕrul kilometrilor căilor noastre de exploatare, să descrească venitul mijlociu al fiecărui kilometru?

Şi aci ne-aţi vorbit de lipsa unui plan unitar în construirea liniilor noi de drum de fer, de nechibzuita adăogire a unor linii cari — nefiind destul de productive — fac să scadă venitul mijlociu kilometric în detrimentul vechilor linii productive, şi în solicitudinea d-voastră pentru această parte însemnată a administraţiei publice aţi adăogat o părintească observare la adresa colegilor d-voastră din Camеră.

Toate bune şi frumoase; mĕ întreb numai ce au a face toate acestea la discuţia bugetului pe anul 1891?

Când vom mai venì cu un proiect de lege, d-voastră Camera, sau noi guvernul, ca să mai

construim un crâmpei de drum de fer, atunci la discuţia generală veţi vorbì de această politică unitară pentru construirea căilor ferate; dar la bugetul acesta pentru 1891, care trebue să se voteze până mâine, ce caută această discuţie? Ce fel, să nu trecem în buget veniturile şi cheltuelile liniilor a căror înfiinţare vě displace? Să nu ne ocupăm de traficul acelei administraţii?

Da, trebue să-l luăm, aşa bun, rěu cum se află, pentru că este al nostru şi noi exploatăm acea linie; iar observările d-voastră, foarte interesante, vor fi reeditate la un nou proiect pentru o nouă construire de drum de fer. (Aplause).

Acum să venim la faimoasa chestie a tarifelor, despre care regret că d. Aslan a făcut numai nişte observări vagi, de şi, de sigur, a fost în deplina cunoştinţă de cauză, ca şi la celelalte imputări.

Imputarea că este numai un spirit strîmt de cancelarie, care domină în administrarea căilor ferate, că aici este, precum zicea d-sa, o administrare chinezească, cred că nici aceasta nu este meritată.

Dealtminteri, vě mărturisesc, după cum v'am spus şi când a fost vorba de administrarea şcoalelor, că sunt foarte recunoscětor când se aduc în Parlament cât se poate de multe observări asupra unei administraţii publice, şi aceasta pentru două motive: că e bine să se facă lumină publică asupra administraţiei generale, este unul din foloasele sistemului parlamentar; şi al doilea că astfel guvernul este mai lesne adus în poziţie să îndrepteze ceeace este de îndreptat.

Trecênd acum la chestia tarifelor, vĕd că onor. d. Aslan s'a ocupat în primul rênd de tariful persoanelor cari călĕtoresc pe drumurile noastre de fer. Dar tocmai aci s'a şi introdus de administraţia noastră o reformă curajoasă: reducerea însemnată a preţului biletelor pentru distanţe mai mari. Eu am avut ocazia să lucrez un an de zile în consiliul de administraţie al căilor ferate, şi, cu privire la direcţia generală, am primit în acest timp impresia îmbucurătoare că este acolo o atmosferă — cum zice francezul — embiantă de idei de progres şi de curajoasă iniţiativă.

Reforma îndrăzneaţă, dar binefăcătoare a ministrului Baros din Ungaria cu marea reducere de preţuri prin tariful de zone, mai ales apropiate, fusese pregătită în publicitatea germană şi prin cunoscutul autor Eduard Engel. Incă de vr'o 2 ani şi jumătate, de când eram coleg cu d. Alexandru Ştirbei, pe atunci ministru al lucrărilor publice, îi dasem o carte a lui Engel asupra acestor reforme de tarif, introduse mai târziu de Baros, reforme al căror iniţiator se pretinde a fi Engel. Pe acest Engel îl cunosc personal şi i-am comunicat şi reforma diferenţială introdusă de căile noastre ferate cu scăderea preţurilor în depărtare. Şi Engel, în ziarele din Germania, cu autoritatea-i recunoscută, a lăudat administraţia căilor ferate române că a avut curajul să înceapă această reformă în tariful călĕtorilor, şi că România este a doua ţară în Europa care a dat dovadă de progres în această privinţa, pe când celelalte state erau încă în

stagnaţiunea vechilor tarife scumpe. Dar tot el zicea că nu este destul aceasta, ci că trebue să ajungem la scăderea preţurilor în zonele mai apropiate.

Cu aceste impresii am intrat acum un an în consiliul de administraţie al căilor ferate, şi cel întâi cuvînt ce l-am spus d-lui Duca a fost despre reforma tarifelor de călětori, şi am găsit pe d. Duca lucrând cu energie tocmai în acest sens; l-am găsit cu pregătiri pentru această reformă; am aflat făcută o foarte însemnată lucrare statistică, un volum gros imprimat, unde se făcuse relevarea aměnunţită de câţi călětori au circulat din fie-care staţiune a ţěrei la fie-care alta în decursul unui an, de unde se vede, de exemplu, îndată câţi călători au pornit să zicem, de la staţia Periş la fie-care altă staţie: la Ploeşti, Crivina, Buftea, Bucureşti, sau or unde, specificându-se numěrul căletorilor pentru fie-care în parte; toate acestea pentru a stabilì o bază a mişcării în vederea unei noui reduceri a tarifelor.

Aşa dar, departe de a fi aici un spirit de cancelarie sau un spirit de stagnaţiune chinezească, este, din contra, o mare preocupare a directorului pentru reducerea posibilă a tarifelor. Şi pentru a vě mai da o dovadă despre aceasta, am onoarea şi plăcerea a vě declara că lucrările pregătitoare pentru noua reducere de preţuri la biletele călětorilor pe zone apropiate sunt aşa de înaintate, în cât la 1 Mai 1891 se va şi pune în practică. (Aplause).

Dar d. Duca are o calitate, or să o numim

un defect: nu-i place să facă vorbă multă; de câte-ori îi ziceam: dar mai arată-te; mai spune; să mai publicăm ceva prin ziare. Lasă, rĕspundea; omul să facă fără vorbă, şi apoi se va vedea ce face.

Nu am fi noi oare nedrepţi de a-i imputa, fără destulă cunoştinţă de cauză, tocmai acolo lipsă de iniţiativă unde o are, sau lipsa de activitate or de spirit general tocmai acolo unde e?

D. N. C. Aslan. Sunt fericit că'l constat.

D. T. Maiorescu, ministru ad interim de lucrări publice. Trec acum la tariful mărfurilor. Aşa vag zis, cum a zis onor. d. Aslan: să se facă să prospere ramurile de activitate naţională, industria noastră şi mai ales cerealele prin politica de tarife a căilor noastre ferate, nu prea foloseşte mult la discuţia unui buget cu cifre precize. Căci chestia aceasta e o chestie specială şi mai grea. Am aci trei rapoarte ale direcţiei generale, le-am citit cu cea mai încordată atenţie: e întâi un raport de vr'o 44 coale asupra situaţiei tarifelor, şi mai sunt două de vr'o 80 pagine asupra greutăţilor particulare în funcţionarea căilor noastre ferate şi asupra unor mijloace de remediare.

Ce nu'mi pare drept în critica d-voastră, d-le Aslan, e iarăş observarea că aci nu s'a făcut nimic. Nu este exact; din contra, s'au făcut multe reduceri de tarife: a început reducerea de tarife încă la 1879, şi tocmai în privinţa cerealelor, de şi era administraţia străină pe atunci; şi la 1880 s'a făcut o altă şi mai mare reducere, luase Statul administraţia; la 1884 şi mai mare; la 1885

încă una, aşa în cât numai de la 1884—1886 e o reducere mijlocie de 30 la sută asupra cerealelor; şi dacă luăm în comparare sporirea numĕrului kilometrilor de căi ferate în exploatare, e de 40 la sută: aşa în cât, pe când un vagon de cereale transportat pe distanţa mijlocie a acestor transporturi, adică pe 160 kilometri, costa la 1882 suma de 89 şi jumătate lei, era la 1885 de 65 lei; va să zică, o diferenţă în mai ieftin de 24 şi jumătate lei.

Indată ce studiaţi chestia aceasta mai amănunţit, rezultă, cel puţin aşa a rezultat pentru mine, că reducerile la tariful de cereale, tarif cu atât mai important cu cât formează peste 50 la sută, peste jumătate din toate transporturile noastre, nu se pot duce mai departe de cât astăzi; fiind-că astăzi Statul român este printre statele europene cari oferă cele mai ieftine preţuri pentru transportul cerealelor.

Dacă analizăm reducerile ce s'au făcut şi pe cari le am arătat acum, vom vedea că acestea însemnează faţa cu preţul brut al unui vagon de grâu şi cu variaţiunea noastră de preţuri, cum este la Brăila între 63—90 lei kila de grâu de exemplu, însemnează o reducere numai de 1 şi jumătate la sută din preţ, şi când am redus din preţul unei kile care la Brăila se vinde 90 lei, dar fie şi 63 lei, când am redus 1 şi jumătate la sută, adică diferenţa de numai 1 leu 20 bani la kilă, am adus venitului căilor ferate în cifră exactă o pagubă de 2.500.000 lei pe an; şi fiind-că suntem administraţia Statului, aceste 2.500.000 pagubă pe an trebue plătită tot din

banii contribuabililor, şi atunci se naşte întrebarea: este mai bine pentru totalitatea contribuabililor să se piardă 2.500.000 lei pe an (căci aci revine chestia) ca să câştige transportatorul de cereale numai 1 leu 20 bani la kilă, sau trebue să menţinem, după experienţa făcută în cele-lalte state, acel minimum din tarif ce e astăzi şi să căutăm a economisì aceşti 1 leu şi 20 bani din alte cheltueli foarte mari pe cari le fac proprietarii transportatori de cereale cu această ocazie şi cari nu privesc tariful, nici transportul căilor ferate în genere?

Din acest raport, despre care vorbeam, se vede după câteva note de cheltueli efective la transportul cerealelor la Brăila, că pe când într'un caz cheltuiala de transport a 3 vagoane pe calea ferată a fost de 292 lei, celelalte cheltueli, adică: cheltueli de predare, telegrame, comision, mĕsurat, transportul de la gară la magazie sau la vapor, se ridică la peste 292 lei; căci totalul cheltuelilor ajunge la 650.

Analog e într'un alt caz normal, despre care am asemenea aici nota originală a cheltuelilor făcute de proprietarul transportator de cereale.

De ce transportatorii stăruesc mereu pentru reducerea cheltuelilor la partea mai mică a lor, la tariful nostru, şi nu pun aceeaş stăruinţă pentru reducere la partea mai mare: la curtagiu, comisioane, mai ales la transporturile de la gară la magazie sau la vapoare? Aici ar fi o adevĕrată înlesnire de introdus.

Dar se înţelege că nici caile ferate nu pot rĕmânea înapoi cu înlesnirile de introdus, şi sunt

pregătite mĕsurile şi vi se vor cere mijloacele pentru o întreagă serie de imbunătăţiri pe chiar anul viitor 1891. Cea mai acută şi mai extraordinară concentrare a transportului cerealelor este la Brăila; căci concurenţa acestui transport în genere e în 3 puncte: începe a fi mai pronunţată la Corabia, mai tare la Galaţi, dar extraordinar de mare la Brăila, aşa de mare în cât raportul de care vĕ vorbesc ne arată că în 1890, într'o singură lună August, se transportă numai ln Brăila atâtea vagoane cât nu se transporta în şease luni anterioare în tot restul ţărei. La Brăila dar este această aglomeraţiune în transportul cerealelor, la Galaţi e în al treilea rând. Ei bine, administraţia căilor noastre ferate, de loc chineză, ci foarte activă, propune ca o înlesnire şi pentru manipulare şi pentru iuţeală şi pentru scutirea de oarecari cheltueli, să se facă în prima linie gară de triagiu pentru Brăila şi Galaţi. Pe cât am putut inţelege din explicările date de d. Duca, gara de triagiu e aşa organizată în cât vagoanele mecaniceşte, de la sine, după cum sunt mai grele sau mai uşoare cu saci sau numai vracuri, să se aleagă unele de altele şi să se mişte mai departe pe liniile corespondente. In legătură cu aceasta se vor transforma 2.000 vagoane de transport în vracuri. Nu uitaţi că la 1891 vor începe a funcţiona docurile din Galaţi şi Brăila.

Se mai propune, ca altă înlesnire, transformarea gărilor Tecuci şi Adjud, şi înfiinţarea încă a mai multor halte, poate şi mai costisitoarea schimbare a lor în staţii.

Dacă veţi vota aceste propuneri, cifra totală pentru toate îmbunătăţirile menţionate şi altele asemenea se urcă la 9 milioane, a căror anuitate însă se acoperă parte prin o reducere corespondentă de cheltueli.

Şi faţă cu asemenea cereri ziceam că o discuţie, fie cât de aspră, asupra administraţiei publice ne este bine venită, fiindcă se lămuresc ideile şi se pregăteşte terenul de înţelegere pentru mĕsurile de îndreptare ce se pot propune.

Va să zică, această serie de ameliorări este în lucrare, şi este atâta evidentă activitate în administraţia căilor ferate într'aceasta, în cât, d lor, în contra tutulor criticelor cari au deşteptat atenţia, este o chestie de dreptate ca să se recunoască sforţările făcute de direcţia generală, ţinĕndu-se seamă şi de timpul scurt în care lucrează şi care 'i-a permis totuş a aduce rezultate de cari ne putem felicita. Cred că cu aceste observaţii pot termina rĕspunsul la cele spuse de d. Aslan.

Timpul este foarte înaintat şi sunt silit să mĕ mărginesc astăzi în puţine cuvinte asupra celor zise de onor. d. Caton Leca, cu atât mai mult cu cât o parte a discursului d-sale era numai o critică mai generală, cum îmi permit să zic: fără suficientă cunoştinţă de causă; căci unde s'au atins anume puncte, d-voastră aveţi mijloace să le cunoaşteţi şi atunci trebue să se ceară exactitate.

De exemplu: Citaţi aprinderea de axe ca un pericol care creşte sub administraţia actuală. Contrariul este adevĕrat. Iată cifrele exacte (relevarea statistică se face în această materie pe nu-

mĕrul de aprinderi de fusuri pe 1 milion de osii kilometrice în raport cu parcursul kilometric) :

In anul 1887 aprinderile de fusuri au fost de 43, in 1888 de 45, în 1889 de 29, în 1890 de 12. Va să zică, tocmai aici este o foarte simţitoare îndreptare.

Iar dacă se vorbeşte de o reformă generală a legii căilor ferate şi a întregului sistem de exploatare, cred ca este mai prudent să aşteptăm în această privinţă terminarea şi punerea în exploatare a podului de peste Dunăre. Acesta are să ne deschidă direct calea spre mare, acolo este rĕsuflarea noastră. Şi când vom vedea cum merge circulaţia în urma acestui mare eveniment, atunci va fi momentul venit ca să ne gândim la o reformă a legii drumurilor de fer române.

Atât cât s'a făcut, ca lucru pentru prima oară introdus la noi de abia de 10 ani, s'a făcut relativ bine, cu toată neexperienţa noastră la început; ceeace însă nu ar fi bine, este ca acum, în urma experienţelor ce am făcut, să comitem greşeli prin aşa numite reforme generale pripite.

B) In discuţia pe articole

Deputatul M. Tzoni propune un amandament la capitolul veniturilor, prin care cere reducerea evaluării la traficul căiĕtorilor. In contra lui observă :

T. Maiorescu, ministru al instrucţiunii publice şi ad interim la lucrările publice. Nu voi reintra în discuţia generală, care este închisă ;

mě voi mărginì numai la observările făcute de d. Tzoni asupra capitolului în chestie.

După informaţiile ce le am primit şi după expunerea de motive, cred că amendamentul acesta nu-ş are locul, şi vě rog să binevoiţi a vota evaluarea de venit la capitolul de călětori, aşa cum este făcut în proiectul de buget. De câte ori se introduce la o reţea veche de cale ferată un numěr de kilometri noi, construite pe o linie laterală, până se deprinde un mare curent de călětori cu linia din nou deschisă, raportul câştigului kilometric este mai mic pentru linia cea nouă decât pentru cele din vechime stabilite şi obişnuite călětorilor.

Această diminuare a venitului kilometric pentru linia cea nouă, comparată cu alte linii mai mari vechi şi obicinuite de public, se traduce şi prin diminuarea totală a venitului kilometric mijlociu. De aceea, dacă binevoiţi a revedea la pag. 4 a proiectului de buget această arătare comparativă pentru diferiţi ani, veţi remarca, de ex., că la 1885, când aveam 1354 kilometri în exploatare, venitul kilometric mijlociu de la traficul călětorilor era de 5.800, şi la 1886, când am adăogat deabia 50 kilometri, a rěmas venitul kilometric mijlociu cam acelaş. Indată ce la 1887 s'a adăogat deodată 500 kilometri linii nouě, se înţelege că aceste linii nouě n'au putut fi de îndată bine utilizate la mişcarea publicului, şi de aceea scade venitul kilometric mijlociu la 5.096.

Dar evident, d-lor deputaţi, că poate venì un moment unde să se aşeze acest raport într'un

mod mai normal, adică să vie să se stabilească curentul obişnuit al călĕtorilor şi să înceapă atunci pentru liniile cele nouĕ acea mişcare ascendentă, care se observă de altminteri pentru liniile celelalte. Intrebarea este dacă putem prevedea cu oarecare siguranţă că acest moment a ajuns acum pentru liniile astăzi existente, cari ar fi acum destul de vechi pentru a aştepta de la ele creşterea normală anuală a traficului călĕtorilor.

Direcţia generală are convingerea că acest moment este ajuns încă în 1887, la sfîrşitul acelui an. Ceea ce turbură la primul moment înţelegerea acestei ascendenţe normale în tabela de la pag. 4, este coborîrea cifrei venitului mijlociu de la anii 1888 şi 1889. Insă aici trebue să vĕ aduceţi aminte că a intervenit deodată luarea sub administrarea statului nostru a liniei Lemberg-Cernăuţi-Iaşi, partea din ţara noastră, adică : Roman, Iaşi, Botoşani, Suceava, Iţcani, unde prin administraţia noastră s'a modificat modul vechiu de exploatare.

Cu această rezervă, după convingerea direcţiei căilor ferate, mişcarea ascendentă a acestui venit a început încă de la 1887, şi pe ea s'a întemeiat direcţia în evaluarea venitului călĕtorilor pe 1891.

La observarea ce o făcea d. Tzoni — dacă am auzit-o bine — în raport cu sporirea numĕrului persoanelor de la 1888 şi 1889, cred că proporţionalitatea stabilită acolo nu se poate lua drept bază sigură. Căci la 1889 şi 1888 numĕrul biletelor vîndute nu corespunde exact cu nu-

mĕrul călĕtorilor, fiindcă un călĕtor poate să aibă mai multe bilete; aşa de exemplu: de la staţiunea Iaşi până la Piatra un călĕtor trebuia să ia două bilete, aşa în cât dacă faci calculul călĕtorilor după numĕrul biletelor, şi nu poţi face altfel statistică, ai un numĕr de călĕtori prea mare; fiind însă că de la 1890 s'a luat mĕsuri ca numĕrul biletelor să corespundă cu acela al călĕtorilor, dându se bilete directe pentru toate staţiile, numai de la această epocă putem calcula exact numĕrul călĕtorilor după numĕrul biletelor în ceeace priveşte venitul căilor ferate din această parte a exploatării lor.

Revenind la argumentul tras de aci, dacă admitem că începutul în linia ascendentă este deja stabilit, este şi proporţionalitatea sporului normal admisibilă pe 1891, fiindcă în anul acesta nu se vor introduce decât prea puţini kilometri de linii noue; deabia 32 kilometri Vaslui-Iaşi şi Lăculeţe. De aceea credem întemeiată evaluarea aşa cum este făcută şi vĕ rog s'o primiţi.

D. Valerian Ursianu, pe atunci membru al opoziţiei liberale din Cameră, vorbeşte despre nesiguranţa căilor noastre ferate şi despre neonestitatea funcţionarilor; iar d. Miltiad Tzoni propune iar un amendament pentru scăderea venitului evaluat din traficul de mică iuţeală. Acestora le rĕspunde:

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. D-lor deputaţi, cele zise de

onor. d. Valerian Urseanu intră în discuţia generală, şi, ca om disciplinat, vě rog să-mi permiteţi a nu atinge de loc această parte, ci a mě mărginì iarăş numai la ceeace e relativ la capitolul în chestie.

In această privinţă onor. d. Urseanu, pe lângă měsurile admise în genere de noi, reclamă altele cari să asigure şi mai mult proprietatea şi în acelaş timp siguranţa persoanelor şi a mărfurilor.

Voi să relev însă mai întâi vorba de incorectitudine a funcţionarilor.

Onor. d. Urseanu e însuş un om prea cumpătat în modul d-sale de a cugeta pentru a nu admite ca justă următoarea observare:

Administraţia drumurilor de fer are un număr de 12.000 funcţionari. Nu vě puteţi aştepta ca într'un numěr atât de mare de funcţionari se nu fie pe ici, pe colea, unele abateri, fie şi grave, şi nu cred că pentru necorectitudinea câtorva funcţionari inferiori să se facă responsabilă direcţia întreagă.

Autoritatea superioară nu poate decât să ia toate měsurile de pedepsire, şi este destul să ştiţi că în capul acestei administraţii generale se află d. Duca şi d. Miclescu, iar în consiliul de administraţie se află d. Alexandru Ştirbei ca prezident şi generalul Berendei ca vice-prezident pentru ca să fiţi convinşi că corectitudinea şi onestitatea domnesc în autoritatea superioară a acestei administraţii publice.

In ceeace priveşte siguranţa călětorilor, a mărfurilor şi a materialului, este o fericire că nu

s'a întâmplat mai multe accidente de cât s'au întâmplat cu aglomerarea enormă de 90.000 trenuri pe an şi cu atâtea creări de linii noi, pentru cari atunci când s'au creat nu s'a prevězut şi cele necesare pentru exploatarea lor convenabilă. Cât pentru pagubele suferite de direcţia drumurilor de fer din accidente, ele nu se ridică decât la cifra de ceva peste 120.000 lei, în tot decursul anului 1890.

D. V. Urseanu. Apoi numai vagoanele sparte în staţiunea de la Galbeni se ridică la o sumă mai mare decât aceasta.

T. Maiorescu, ministrul lucrărilor publice. Nu este exact. Din constatarea amănunţită a tutulor, dar absolut tutulor pagubelor izvorite din această cauză în întregul an 1890, rezultă cifra totală de 120.827 lei, în care sunt trecute şi micile stricăciuni de câte 2 lei, 3 lei 75 bani, 5 lei, etc. Accidente cu pagube mai mari s'au întâmplat patru în acest an; cea mai însemnată pagubă a fost cea de la Galbeni, din Septemvrie; cifra ei exactă este de 31.748 lei, 87 bani, iar nu sute de mii, precum s'a exagerat.

Dar este firesc lucru că trebuesc mereu luate měsuri pentru siguranţa tot mai mare a călětorilor şi a materialului. Cauza de căpetenie a accidentelor este reaua funcţionare a acarilor, fie din negligenţă, fie din prea mare obosire a lor. Aici trebue făcută îndreptarea şi aici o şi propune direcţia generală a căilor noastre ferate. Este vorba de a se introduce un mecanism care să funcţioneze de la sine, şi care să funcţioneze

în aşa mod încât accidentele să fie pe cât se poate evitate. Ast-fel închiderea şi deschiderea liniilor, raiurilor, să fie scoasă din lucrarea personală, individuală a acarilor şi să fie înlocuită printr'un mecanism cunoscut în alte ţări, pe care l-aţi vĕzut poate mulţi din d-voastră în acele pavilioane cu multe ferestre, de unde se dirige prin electricitate mecanismul acelor cu cea mai mare siguranţă posibilă. Această lucrare de introdus este în toate detaiurile ei pregătită, şi în decursul lunei Ianuarie vi se va prezenta pentru aceasta cererea de credit; în acel credit total de 9 milioane, despre care vĕ vorbeam ieri cu ocazia înlesnirilor la transportul cerealelor. Creditul special pentru acest nou mecanism al acelor se urcă, din nefericire, la suma de trei milioane, dar care, dacă o veţi vota în Ianuarie, va fi întrebuinţată aşa încât până in Iunie această îmbunătăţire reală, această mĕsură de siguranţă să fie pusă în lucrare pe o mare parte a liniilor.

Vin acum la amendamentul d-lui Tzoni. D-sa propune o cifră mai scăzută de prevedere pentru venitul din traficul de mică iuţeală, găsind evaluarea din proiectul de buget exagerată pentru anul 1891.

D-lor, la 1888 a intrat în funcţie actuala direcţie generală a căilor ferate. D. Duca ştiţi că lucrează deabia de la Aprilie 1888 ca director general; trebue să comptăm pe experienţa d-sale câştigată de atunci încoace. La 1888 era o recoltă excepţional de bună, şi era firesc lucru ca să se deschidă o perspectivă trandafirie asupra

veniturilor de mică iuţeală, în urma acestui belşug care era atunci. La 1889 a fost o recoltă sub mediocru; la 1890 traficul a avut un venit, în prima jumătate a anului, care era sub mediocru din cauza recoltei trecute, şi pentru ceailaltă jumătate de an o recoltă care era bună de mijloc în unele locuri, în altele puţin bună pentru unele specii de fructe şi foarte bună pentru altele; este o recoltă dar ceva peste mijlocie poate, sau chiar mijlocie. Se poate dar admite că tocmai traficul anului 1890 este, pentru mica iuţeală, care trage peste jumătate din venitul sĕu din transportul recoltei, un punct de plecare nemerit pentru stabilirea solidă a unei evaluări.

Căci d. Tzoni nu a ţinut seamă în evaluarea d-sale de un alt element, care începe a'şi arăta importanţa lui pentru traficul nostru, şi dar trebue admis la evaluare.

Cu toată mediocritatea recoltei din anul trecut şi cu toată mijlocia recoltei din acest an, cantitatea productelor transportate, mai ales la Brăila, Galaţi şi Corabia, a fost aşa de mare, de excepţional mare, în cât nu rĕmâne de cât următoarea explicaţie : cultura extensivă a pămîntului arabil s'a sporit la noi în ţară în mod simţitor, poate prin faptul că s'a scos în vînzare prin parcelare încetul cu încetul domenii de ale statului, şi astfel munca agricolă individuală a devenit mai productivă.

Acest nou factor al extensiei este un factor de care trebue să ţinem seamă în evaluarea traficului ca spor de venit.

Pe aceste considerante vĕ rog să bine-voiţi a adopta capitolul aşa cum este propus.

Mai fac la discuţia pe capitole dd. Ioan Lahovari şi C. Ressu câteva observări, al căror obiect se poate înţelege din următorul rĕspuns ce-l dă

T. Maiorescu, ministru ad interim la lucrările publice. Observarea d-lui I. Lahovari este bine venită, şi dorim şi noi ca să se atragă atenţia cât mai multora asupra acestor cazuri pentru ca şi justiţia să devină mai severă.

Administraţia denunţă parchetului, parchetul or nu urmăreşte, or, dacă urmăreşte, adeseori judecătorul de instrucţie sau tribunalul achită. In or-ce caz, acţiunea fiind în mâna justiţiei, se sustrage de la influenţa direcţiei căilor ferate.

In ceea ce priveşte interesantele observări ale onor. d-lui Ressu, noi vom căuta să profităm de ele. Recunosc că d-sa, ca primar al oraşului Galaţi, foarte bine a făcut de s'a ocupat de această chestie; şi când s'ar ocupa toţi primarii de asemenea, poate că unele inconveniente, cari există astăzi, s'ar evita.

Este un fel de tristeţă ce-l coprinde pe cel ce vede la noi în ţară o aşa mare lipsă a spiritului de iniţiativă privată. Prea puţini oameni se gândesc a'şi căuta ei înşii ajutorul acolo unde pot şi ar trebuì să o facă, fie prin propria activitate mai bine chibzuită, fie prin asociare cu

alţi oameni privaţi. Aceasta este baza acelui preţios spirit de independenţă pe care englezii îl numesc „self-government“ şi care este un fundament al libertăţii civice. De exemplu, tocmai la Galaţi în deosebire de Brăila.

Când s'a făcut calea ferată şi a fost să se exproprieze terenul pentru gara de la Brăila, administraţia drumurilor de fer a voit să plătească acel teren, însă primarul de Brăila de pe atunci a zis: nu ne daţi banii ce ni se cuvin pentru terenul expropriat, ci suma aceasta întrebuinţaţi-o spre a ne face liniile la magaziile de producte. Foarte cuminte şi de mare folos pentru înflorirea crescêndă a comerţului din Brăila. Aceeaş propunere a făcut-o apoi de la sine administraţia căilor ferate Galaţilor, zicênd şi acestui oraş : nu lua banii ce ţi se cuvin pentru expropriări, căci vĕ facem şi aci, cum am făcut la Brăila, linii la magazii acolo unde vĕ convine. Dar Galaţii au refuzat, n'au înţeles importanţa acestui fapt pentru mişcarea lor comercială, şi acum au rĕmas înapoi pe lângă Brăila.

In ceea ce priveşte politica de tarife a căilor ferate faţă cu navigaţia pe Dunăre, nu ştiu dacă observările d-lui Ressu vor fi aprobate de toţi. Chestia poate fi foarte controversată. E evident că astăzi căile ferate susţin tarife de concurenţă contra navigaţiei dunărene, ieftinesc transportul pe linia lungă Vĕrciorova-Craiova-Bucureşti-Galaţi şi 'l scumpesc pe linia scurtă Giurgiu-Bucureşti.

Dar totuş intră prin porturile Galaţi şi Brăila mai multă marfă pe apă, pe cât mi se spune,

decât prin frontierele noastre pe uscat. Inconvenientul cu înapoiarea atâtor vagoane goale, cari au sosit încărcate cu cereale la Brăila şi Galaţi, tot ar rĕmânea. Toată concurenţa cu tarifele căilor noastre ferate este îndreptată în contra navigaţiunii străine pe Dunăre, şi nu cred că va fi bine să se schimbe această politică, afară numai când vom avea navigaţia naţională pe Dunăre.

101.

Incontra amânării proiectului de modificare a legii învăţămîntului.

(Şedinţa Senatului de la 16 Ianuarie 1891)

La reînceperea şedinţelor parlamentare după vacanţa anului nou 1891, când trebuia să vie la ordinea zilei a Senatului proiectul de modificare parţială a legii învăţămîntului public, Mitropolitul Primat (Iosif Gheorghian) cere amânarea lui, pentru a lua mai întâi în discuţie legea fixării parohiilor, care ar sta în legătură cu partea privitoare la seminarii din legea şcolară. Asupra acestei propuneri observă:

Ministrul de culte şi instrucţiune publică, T. Maiorescu. D-lor senatori, înţeleg foarte bine preocuparea Inalt Prea Sfinţitului Mitropolit Primat; era şi datoria I. P. S. S. de a avea mai întâi de toate grija pentru legea regulării parohiilor; însă mărturisesc că nu văd bine în ce legătură stau aceste două proiecte de legi, încât unul să fie amânat pentru celălalt.

Proiectul de lege relativ la regularea parohiilor, în ceea ce priveşte numĕrul parohiilor şi al preoţilor viitori, aşa cum a fost hotărît de S-tul Sinod, lucru care este în atribuţia sa, a păstrat şi a trebuit să păstreze cele hotărîte de S-tul Sinod. Regularea parohiilor, ca parte eclesiastică, vĕ priveşte şi rĕmâne aşa cum aţi hotărît.

Ceea ce este supus Camerei acum este partea materială, întreţinerea acelui numĕr de cler care l-aţi fixat la parohii; şi fiind-că era vorba în prima linie de o chestie bugetară, era necesar ca acest proiect de lege să meargă întâi la Cameră. Când este vorba de legea instrucţiunii publice, fiind-că în Senat, după Constituţie, sînt reprezentanţii celor douĕ universităţi, este dar anume prevĕzută reprezentarea învăţămîntului ad-hoc, a fost o chestie şi de convenienţă şi de bună discutare a proiectului ca să-l aduc întâi la Senat. Va să zică, unul trebuia să fie adus în prima linie la Cameră, celălalt era convenabil să fie adus în prima linie la Senat.

In ce legătură s'ar putea aduce discutarea acestui proiect de lege cu chestia regulării parohiilor? Cifra o ştiţi, este cifra preoţilor de cari au trebuinţă parohiile, aceea cum aţi regulat-o; prin urmare, dacă salariile acestor preoţi vor fi aşa sau altfel regulate la Cameră, aceasta nu are a face cu chestia seminariilor; cifra ştiind-o, ştiţi de mai nainte de ce numĕr de seminarii, de ce aparat de pregătire a viitorilor preoţi aveţi trebuinţă.

Din acest punct de vedere cred că nu este necesar să se amâne legea instrucţiunii publice

şi că toate preocupările, dealtminteri legitime, ale Mitropolitului Primat vor putea să fie cu desăvîrşire şi îngrijite şi respectate în năuntrul desbaterilor acestei legi.

Episcopul Dunării de jos (Partenie) susţine propunerea de amânare a Mitropolitului Primat şi adaogă ca nou argument, că în proiectul şcoalelor s'ar fi suprimând seminariile bisericeşti. Incontra acestui argument întîmpină:

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, şi după explicaţiile Prea Sfinţiei Sale Episcopului Dunării-de-jos mărturisesc că tot nu înţeleg în ce legătură se pune legea parohiilor cu legea învăţămîntului public.

P. S. Sa Episcopul v'a spus: noi ştim care e cifra anuală a candidaţilor de preoţie de care avem trebuinţă, fiind-că numĕrul parohilor, aşa cum e fixat de Sinod şi cum e păstrat şi în proiectul de lege, fiind ştiut, se găseşte analogia trebuinţei anuale. Apoi aceasta ştiind-o, puteţi desbate în deplină cunoştinţă de cauză chestia seminariilor, căci atât vĕ trebue din acea lege de ştiut, şi acest punct nu e atins de nimeni. L-aţi hotărît d-voastre, hotărît rĕmâne. Dar P. S. Sa Episcopul, fără a intra în lege, caută a introduce din capul locului o dificultate care nu este, cred, întemeiată.

Seminariile nu sunt suprimate prin acest proiect de lege, după cum pretinde P. S. Sa, şi nu cred că ar fi vre-un ministru român care să vie să

suprime seminariile. Aceasta nu se poate.

Aţi citit, proiectul guvernului, art. 223, şi aci în proiect vedeţi cuvintele însemnate: *comisiunea nu modifică*. Rĕmâne dar legea vechiă, care zice: „Vor fi două grade de seminarii pentru biserica ortodoxă".

Acele de gradul întâi...

(Citeşte până la „şeapte clase").

Aşa este? E nemodificat?

P. S. Sa Episcopul Dunării-de-jos. Da.

D. ministru al cultelor şi instrucţiunii publice. Apoi aceasta însemnează suprimarea seminariilor? Când dar se păstrează în lege că vor fi aceleaşi seminarii, aceasta însemnează că se suprima seminariile?! (Aplause).

Evident că nu. Dar ce s'a suprimat din legea vechiă? Şi daţi-mi voe să zic, ca şi aci iar nu înţeleg de ce aţi pus-o aceasta în legătura cu amânarea în favoarea proiectului de lege al parohiilor, fiindcă şi în acel proiect de lege am prevĕzut suprimarea acelui articol. S'a suprimat acel articol din vechea lege care făcea obligator de a menţine câte un seminar în fie-care eparhie episcopală. Vrea să zică, în lege era prevĕzut: „trebue numai decât să fie 8 seminarii". E necesar a se fixa ca să fie 8 seminarii numaĭ decât? Aceasta am propus ca să se înlăture şi să rĕmâe la chibzuinţa Camerei şi a Senatului, să rĕmâe la necesităţile împrejurărilor, câte să fie.

Poate să fie un moment unde să fie trebuinţă de 10, dacă ar fi lipsă de preoţi.

Dar poate să fie momentul unde să nu fie trebuinţă de 8 seminarii, dacă e o aşa pletoră

de preoţi, încât să nască un proletariat de popime prin sate.

In or-ce cas, d-lor senatori, acesta a fost punctul de vedere în proiect. Asupra acestei chestii ne vom lămurì prin desbaterile de aici. Primul cuvînt îl vor avea P. Sfinţii prelaţi în materie, se înţelege; vom zice şi noi şi d-voastră, domnilor senatori, tot ce ştim în această privinţă. Şi dacă veţi crede şi veţi hotărî că nu e bine să fie redusă cifra şi că trebue să fie tot 8 seminarii, veţi menţine acel vechiu art. Pentru aceasta n'are să fie mare greutate în discuţie.

Prin urmare, nu este necesitate ca să se amâne discutarea legii şcoalelor pentru legea parohiilor.

Dealtminteri, vě pot asigura că legea fixării parohiilor s'a luat în discuţia secţiunilor Camerei, că prin trei secţiuni a trecut şi poate că în cursul acestei săptămîni va trece şi prin celelalte şi va venì cât de curênd în discuţia publică a Camerei. Aşa încât poate veţi găsì şi d-voastră un moment liber, întrerupênd chiar legea instrucţiunii, să luaţi în cercetare legea parohiilor în timp foarte scurt.

Vě rog dar să nu amânaţi discuţia proiectului de lege pentru instrucţiunea publică.

D. vice-preşedinte, C. I. Budişteanu. In urma explicaţiilor d-lui ministru, mě cred dator să întreb pe P. S. Sa Episcopul Dunărei-de-jos dacă mai menţine propunerea de amânare?

P. S. Sa Episcopul Dunărei-de-jos. O menţin.

D. vice-preşedinte. Atunci voi pune-o la vot.

Voci. Cu bile.

— Constatându-se că sunt 10 d-ni senatori cari cer votul cu bile, se procede la votarea cu bile a propunerii de amânare.

D. vice-preşedinte, C. I. Budişteanu. Rezultatul votului este:

Votanţi	65
Majoritate regulamentară.	32
Pentru amânare	23
Contra amânărei	42

Prin urmare, propunerea de amânare a legii instrucţiunii s'a respins.

102.

Asupra drumului de fer Galaţi-Bêrlad. Contra cheltuelelor cerute fără studii prealabile.[1])

(Şedinţa Camerei de la 21 Ianuarie 1891)

Demisionatul prezident al Camerei, Lascar Catargi, cere deodată Camerei să pue la ordinea zilei o lege din iniţiativă parlamentară, votată de Senat în 1889, prin care „se încuviinţează construirea unei linii de cale ferată, care să lege Galaţii cu Bêrladul". La aceasta întîmpină

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. D-lor deputaţi, când era să fie pusă la ordinea zilei a Camerei legea, despre care vorbeşte onor. d. Lascar Catargi, predecesorul meu în ministerul lucrarilor publice v'a rugat să aşteptaţi studiile prealabile pentru ca

---

[1]) Vezi mai jos şi discursurile 103 şi 107.

să puteţi şti, cât va costa această linie; căci fără studiu făcut pe teren nu se poate fixa nici o cifră preciză. Atunci aţi votat o cifră de 830.000 lei pentru diferite studii de căi ferate proiectate, între cari a fost şi studiarea liniei propuse Galaţi-Bêrlad.

Când am intrat în interimatul lucrărilor publice, a fost de datoria mea să mě ocup de chestiile pendente acolo. Între aceste am găsit o adresă a prefectului de Galaţi, la care era alăturată o încheere a consiliului judeţean de Covurlui, care îşi exprima din nou dorinţa ca să se hotărască începerea acelei căi ferate. Nu ştiam că are să vie întrebarea d-lui Lascar Catargi astăzi, dar din întîmplare îmi aduc exact aminte că am primit acea cerere la 28 Decemvrie şi am pus la 3 Ianuarie rezoluţia, ca imediat ce vě permite timpul (căci în momentul de faţă materialiceşte nu se pot începe studiile) să se facă studiile, la cari este obligat ministerul prin votul Camerei şi prin votarea acelei cifre.

Va să zică, lucrările din partea ministerului sînt îndeplinite, şi în primul moment, în care temperatura, starea atmosferică, vor permite, studiile vor fi făcute. Cum ştiţi, asemenea studii vor reclama 2 luni sau 3, şi lucrările prealabile odată făcute, vom şti, care traseu va fi mai nemerit şi ce va costa, şi atunci, onor. Cameră poate în cunoştinţă de cauză să hotărască, dacă este bine sau nu să se voteze o lege definitivă pentru această linie.

Intervine în desbateri d. C. Robescu și cere de la guvern declarări france, zicênd că „amânarea pentru facere de studii echivaleaza cu un refuz absolut“. Apoi mai vorbește Lascar Catargi și sfîrșește cuvintele: „Gălățenii au început a pierde răbdarea, a ajuns cuțitul la os“. — Acestora le rĕspunde din nou

T. Maiorescu, ministru ad-interim al lucrărilor publice. Sînt foarte sensibil la apelul ce onor. d. Robescu a făcut la francheța și lealitatea declarațiilor noastre, și cred că n'am trebuință de multe argumente pentru a-l convinge că din parte-mi i-am rĕspuns și-i voi rĕspunde cu cea mai deplină francheță. Sînt de prea puțin timp în acest minister pentru a avea planuri întinse, necum planuri ascunse pentru căile ferate.

Interpelarea d-voastră n'ați anunțat-o de mai nainte, ați făcut-o chiar acum, și neputênd dar să întreb pe colegul meu d. Marghiloman pentru ce n'a făcut studiile în vara trecută, am rĕspuns din partea mea, că îndată ce am fost ocupat de această chestie, am însărcinat pe d. Ene, aci prezent (căci d-sa este șeful secției lucrărilor noue și a studiilor), și anume la 3 Ianuarie, ca să facă studiile imediat ce va fi timpul favorabil. — Dar acum vine ceailaltă chestie: de ce studiile să fie făcute și de ce nu s'ar putea vota fără studii? Să-mi permită onor. d. L. Catargi, înainte de a rĕspunde la aceasta foarte franc, foarte constituțional franc, să rĕspund la ceailaltă impu-

tare a d-sale, că de ce în decursul verei trecute nu s'au făcut lucrările? Apoi, d-le Catargi, d-voastră aţi fost ministru-prezident în decursul verei de la Martie până în Noemvrie 1889; de ce n'aţi făcut nimic cu studiile în acest timp?

D. L. Catargi. Pentrucă legea nu era la ordinea zilei.

T. Maiorescu. Dar de ce n'aţi pus-o? Dar s'a schimbat situaţia Galaţilor de un an de zile în privinţa acestei chestii, ca să ne imputaţi noă de ce n'am făcut studiile în 1890? Pentru moment nu vĕ pot rĕspunde de ce d. Marghiloman n'a făcut aceste studii; cauza însă cred că trebue să fi fost or îmbulzeala cu alte lucrări or lipsa de ingineri — lipsă, care trebue să fi fost aşa de mare încât nici chiar d-voastră, care vĕ interesaţi acum aşa de tare de această linie, n'aţi putut face nimic, de şi aveaţi toată autoritatea ca s'o faceţi, fiind d-voastră ministru-prezident. Nu vĕ trebuia o anume lege, dacă aţi fi fost decişi să faceţi ceva. Pentru studii prealabile, pentru a fixa un traseu de cale ferată, aveaţi totdeauna ordinea zilei cea generală a situaţiei ministerului lucrărilor publice.

S'a mai zis, că s'au votat o sumă de linii fără studii prealabile. Foarte franc, onor. domnule Robescu, constituţional franc rĕspund că *rău s'a făcut*, dacă s'a făcut astfel. Aceasta e convingerea mea constituţională, şi vreau să vĕ dau o dovadă că după această convingere urmez, în ceea ce priveşte neînsemnata mea per-

soană, şi în alte chestii, şi daţi-mi voie să vĕ aduc un exemplu dintr'un alt resort, care îmi este mie mai cunoscut, din resortul instrucţiunii publice. Este un lucru, la care eu personal ţiu mult : terminarea bisericilor Curţii de Argeş, Trei-Ierarchi, Sf. Nicolae şi celorlalte. Când am revenit în 1888 la minister, am găsit aceste lucrări parte terminate, parte înaintate, însă până atunci toate votate cu fragmente de credite, odată 100.000, odată 200.000, altădată 300.000 lei, şi aşa a mers lucrul 12 ani. Am găsit această procedare nu tocmai constituţională, şi cred că nu este bine a se angaja ţara în cheltueli fără să se spue Camerei de mai nainte, în toată conştiinţa, cât are să coste cutare întreprindere în total. Ce e drept, această procedare francă îngreuiază foarte mult situaţia guvernului, fiindcă cifra cea mare a lucrărilor poate speria Camera, şi un guvern, care vrea să fie numai abil, poate angaja Camera pe nesimţite cu cereri mici, când de 100, când de 300 mii de lei, şi odată lucrările începute, să fie prea târziu pentru a mai da înapoi. Dar eu nu găsesc corect a proceda aşa. Din contră am însărcinat îndată pe d. Lecomte du Nouy să-mi arăte cât au să coste de acum înainte aceste lucrări în total, şi după studiul făcut a ajuns la suma de 1.900.000 lei şi aşa v'am pus înaintea ochilor situaţia ca să ştiţi, dacă voiţi să ne angajăm în această lucrare, până unde trebue să mergem; iar nu să facem ca în trecut, să începem o restaurare şi pe urmă să

ne mirăm de sacrificiile ce le reclamă terminarea ei.

Dacă am făcut aşa într'o chestie de predilecţie personală, permiteţi-mi să rĕspund mai ales acelaş lucru în ceea ce priveşte căile ferate. Găsesc foarte greşit când vine un guvern şi vĕ cere, fără studii sigure, fără cercetările tehnice despre ceea ce are să coste o linie, vĕ cere numai aşa în vag: votaţi linia, şi pe urmă să vedem ce va costa. Căci deja în puţinele săptămîni de când am trecut la acest minister, am avut ocazia să vĕd inconvenientul unei asemenea procedări. Aşa s'a votat linia Dorohoi-Iaşi, linia Jijia; acolo cel puţin se făcuseră studiile prealabile de către serviciul d-lui Ene, însă nu era devizul făcut, şi numai după studiul prealabil, dar fără deviz, s'au cerut 15 milioane, care s'au şi votat. Şi acum, la aplicare, s'a vĕzut că nu sînt de ajuns cele 15 milioane şi o să trebuiască mult mai mult, pentrucă nu era de la început un deviz făcut.

Ei bine, permiteţi-mi expresia: aceasta nu este o gospodărie bună să votăm noi acum linia Galaţi-Bêrlad fără cercetările prealabile, din cari să se vadă, cât va costa linia aceasta. Nu ar fi corect.

Din această singură cauză cred că nu este bine a se vota această lege, fără a se şti, la cât se angajază finanţele statului. Dacă însă Camera, în suveranitatea ei, voeşte să facă aşa, nu are decât s'o facă. Dar eu m'am crezut dator să vĕ spui cu francheţă, că nu pot cere de la Cameră linie ferată în vag, ci o pot cere numai atunci,

când prin studii tehnice prealabile pot să dau totodată explicări precize, ca să ştie Camera la ce are să angajeze ţara ca sacrificiu pecuniar.

Totuş Camera votează propunerea de a înscrie la ordinea zilei proiectul de lege în chestie, care vine în discuţia publică după 8 zile, precum se vede mai jos la No. 107.

103.

Asupra drumului de fier Galaţi-Bêrlad. Contra sporirii cheltuelilor din partea parlamentului.[1])

(Şedinţa Senatului de la 22 Ianuarie 1891)

A doua zi senatorul Galaţilor, Vasile Alexandrescu-Urechiă, aduce chestia drumului de fier Galaţi-Bêrlad din nou în Senat, se plânge, într'o interpelare, că nu se face nimic pentru construirea liniei Galaţi-Bêrlad, de şi Senatul o admisese de urgenţă, în Fevruarie 1889, ministrul lucrărilor publice de atunci, d. Al. Marghiloman, aderase „cu adevĕrat entuziasm"(?) şi se şi promulgase un credit pentru studii în Martie 1890, fără însă ca d. Marghiloman să fi stăruit ca să se facă lucrările. La această interpelare rĕspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii şi ad-interim la lucrările publice. D-lor senatori, nu puteam şti că interpelarea aceasta,

---

[1]) Vezi şi discursurile 102 şi 107.

între altele, va coprinde şi o întrebare care ar privì direct pe actualul meu coleg, fost ministru la lucrări publice, d. Marghiloman, adecă de ce nu a activat aceste studii in cursul verei trecute. Nu ştiam aceasta, căci l-aş fi întrebat şi aş fi adus şi rĕspunsul d-sale; în momentul de faţă este bolnav, şi n'am avut nici o înţelegere. Nu pot dar să vĕ rĕspund decât ceea ce am putut lucra eu în puţinele săptămîni de când sunt la minister. Am găsit în dosarul ministerului că este destinată o sumă de 830.000 lei pentru studii, şi că între aceste studii de făcut sunt şi cele relative la linia de cale ferată Galaţi-Bêrlad.

Am fost „sezisat", cum se zice cu termenul prea francez, în foarte interimara mea trecere prin acest minister, de o adresă a prefectului şi de o încheiere a consiliului judeţean de Covurlui. Aceasta încheiere este din Decemvrie, eu am primit adresa la 28 Decemvrie, consiliul judeţean îşi arată din nou dorinţa sa ca să se facă această linie şi transmite motivele pentru cari încă odată o cere. Rezoluţia mea asupra acestei cereri este din 3 Ianuarie, înainte de a fi avut ştiinţă despre interpelare.

Dacă se desvolta interpelarea ieri, cum credeam, aveam şi dosarul aci; dar mĕ veţi crede şi aşa. Rezoluţia pusă de mine la 3 Ianuarie este următoarea: „Se vor face studii pregătitoare pentru această linie de îndată ce va permite timpul"; şi am trimis această adresă serviciului de studii, în capul căruia se află d. Ene.

Acum trebue să vĕ mai adaog că, afară de această rezoluţie, care era administrativă, în privinţa chestiei pe care aţi atins-o, s'a luat ieri o hotărîre în Cameră. Onor. d. Lascar Catargi, tot bazându-se pe insistenţa Gălăţenilor în favoarea acestei linii, a cerut de la Cameră ca proiectul de lege votat de d-voastră să se pue la ordinea zilei şi Camera a încuviinţat aceasta.

Trebue să adaog că eu m'am crezut dator să deştept luarea aminte a Camerei că se expune la cheltueli neprevĕzute o Cameră care, fără studii prealabile, votează o lege pentru construcţii de drum de fier, fără cifră fixată pentru cheltueli, sau cu o cifră fără bază de studii prealabile. Cel puţin era datoria guvernului să releveze aceasta.

Nu este constituţional, ortodox, când parlamentul angajază ţara la o cheltuială, fără ca din partea administrativă să se fi cerut sau să se fi făcut toate lucrările ce le poate face; şi eşti dator să le faci în conştiinţă, pentru ca să ştie acela, care se angajază într'o asemenea lucrare, ce sarcină se impune ţării cu aceasta.

Se înţelege că reprezentanţii naţiunii sunt în prima linie apreciatorii cheltuelilor şi sarcinelor ce vor să le pue asupra ţării, pe care o reprezentă direct, şi dacă vor să se angajeze pe această cale. Eu am ridicat această objecţie, şi eram dator să o fac. Cu toate acestea, Camera pare a fi fost aşa de stăpînită de dorinţa exprimată de onor. d. Catargi, încât cu majoritate a hotărît ca să pună la ordinea zilei acel proiect de lege. Va fi dar pusă legea la

ordinea zilei chiar a Camerei, şi se poate întîmpla să vie în discutarea secţiunilor fără a se fi putut face studiile necesare prealabile.

In or-ce caz, în ceea ce priveşte ministerul lucrărilor publice, ordinul dat va fi executat, studiile vor fi făcute în această primăvară şi vară.

104.

Asupra numirii şi înaintării unor profesori cu aplicarea mai extensivă a legii concursului.

(Şedinţa Camerei de la 28 Ianuarie 1891)

Deputatul G. Dem. Teodorescu îşi desvoltă o lungă interpelare — în Monitor ocupă 33 de coloane, — al cării obiect se înţelege din discursul următor şi al cării scop se vede din moţiunea, pe care o citeşte şi o depune imediat la sfîrşitul interpelării: „Camera, sperând că d. ministru al instrucţiunii publice va face a se revoca toate „numirile ilegale făcute la instrucţiune, „trece la ordinea zilei“.

Semnată este moţiunea de dd. G. Dem. Teodorescu, C. C. Dobrescu, C. G. Vernescu, şi de alţi 8 deputaţi.

La această încercare întîmpină:

T. Maiorescu, ministru al instrucţiunii publice. D-lor deputaţi, chestiile relevate de onor. interpelator s'au rezolvat de predecesorii mei în

minister pentru cea mai mare parte; prin urmare, în privinţa celor ce am să rĕspund, cum vedeţi, vorbesc în afară de o preocupare personală a mea.

Onor. d. interpelator mĕ întreba, de ce, dacă am restabilit „legalitatea" în ceea ce priveşte concursul din urmă pentru catedra de matematice de la Buzĕu, de la Tîrgovişte, etc., concurs ţinut la Iaşi, de ce n'am restabilit ceea ce numeşte d-sa legalitate şi în privinţa cazurilor anterioare ce mi-a citat?

D-lor deputaţi, chestia aceasta: de ce nu îndreptez pretinse sau reale nedreptăţi din trecut, cari pot fi foarte numeroase, înţelegeţi că nu o puteţi pune aşa absolut; trebue să ajungă cineva la cunoştinţa lor, trebue să se întîmple o propunere, un raport, o complicaţie, care să atragă cuiva atenţia pentru ca să ia o rezoluţie.

Este prea mult de făcut cu afacerile curente actuale, şi nu este timp de a rĕsfoi nenumĕratele dosare ale trecutului, fără îndemnare specială.

Chestia din urmă, aceea care este relativă la catedrele de matematice după concursul de la Iaşi, când am intrat în minister de astă-dată la Noemvrie 1890, am găsit-o oare-cum pendentă. Am vĕzut la minister pe d. Georgescu, care fusese concurent şi isbutise la concurs după recomandaţia juriului de a fi numit profesor de matematice la Buzĕu; el se plângea că, de şi a concurat pentru Buzĕu şi a fost recomandat pentru Buzĕu, se vede prin o rezoluţie ministerială trimis la Tîrgovişte, şi cel care isbutise la

Tîrgovişte se vede menţinut la Bucureşti şi înaintat la o catedră ce va devenì vacantă la 1 Aprilie. Eu am fost „sezisat“ de această materie şi a trebuit să hotărăsc, şi eu am hotărît restabilirea rezultatului concursului şi s'a dus acolo unde trebuia să se ducă fie-care după concurs; pe concurentul, care isbutise la Tîrgovişte, l-am numit la Tîrgovişte, etc.

D-lor deputaţi, aşa este spiritul şi litera legii şi aşa trebue să fie; dar puteţi să înţelegeţi şi motivele, cari au îndemnat pe predecesorul meu ca să decidă alt-fel.

Isbutise la concurs, la acelaş concurs, ce e drept, pentru gimnaziu real un alt domn, care este acum la Brăila, care însă era localnic din Buzĕu şi îşi avea familia în Buzĕu; d. Georgescu nu era încă stabilit acolo, putea să meargă altundeva. Domnul acela din Buzĕu, îmi scapă numele din memorie, poate 'l aveţi d-voastră notat acolo, începe cu Z., izbutise la concurs pentru gimnaziul real; la Buzĕu era o catedră pentru gimnaziu clasic. Mi se spune că s'a pus o întrebare d-lui Haret, care fusese membru în juriu, dacă la gimnaziile reale se cer cunoştinţe mai puţine pentru matematici decât la gimnaziile clasice, şi d. Haret a rĕspuns: din contra, se cer mai multe.

Prin urmare, domnul acela putea să fie tot aşa de bine numit şi la gimnaziul clasic ca şi la cel real, şi fiind-că el era din faţa locului şi-şi avea familia acolo, şi era vorba numai de matematici pentru cari isbutise la concurs, predecesorul meu în minister, ca să nu aducă omului

străgânire (căci este uşor de a zice: du-te de la Buzĕu la Brăila, dar e greu de făcut când ai casă şi familie), l-a numit acolo la Buzĕu; iar pe d. Georgescu, care nu avea acele legături de familie şi de casă, l-a numit la Tìrgovişte, dându-i şi direcţiunea gimnaziului, căci era vacanţă; i-a dat şi locuinţa, o înlesnire cu atât mai mult pentru el. Leafa de profesor era de altminteri aceeaş.

Dacă ar fi acceptat amêndoi candidaţii această regulare de bună voe, lucrul ar fi rĕmas aproape fără jignirea intereselor diferitelor persoane.

Prima întrebare ce am făcut d-lui Georgescu a fost: De ce nu primeşti să te duci la Tìrgovişte, de ce voeşti să alungi acel om local din Buzĕu, care are interese în localitate? Nu a voit să cedeze: am concurat şi trebue să persist în dreptul obţinut la concurs.

Foarte bine; l-am restabilit la Buzĕu, am restabilit rezultatul concursului, pentru că dacă te abaţi de la rezultatul concursului, atunci nu mai este nici o regulă în administraţia şcoalelor. S'ar putea chiar ca membrii juriului ca zică pe viitor cu drept cuvînt: ce ne mai chemi la atâta munca de juriu, dacă nu ţii seamă de rezultatul juriului?

Şi notaţi că juriul în chestie era compus de profesorii cei mai eminenţi: d-nii Culianu, Tzoni şi Haret.

Trec acum, d-lor, la o a doua parte a desvoltării d-lui Teodorescu. Anterior cu mai multe luni s'a făcut regularea catedrelor liceului Lazăr; am găsit lucrul funcţionând şi nu am primit nici o plângere, nici o reclamare. Interpelarea

d-lui Teodorescu este cea dintîi deşteptare oficială asupra materiei. Aici este de considerat starea de tranziţie în care se află liceul Lazăr, o necesitate a acelei şcoli care a crescut cu înfiinţarea claselor superioare. Gimnaziul Lazăr are de mult timp patru clase; în ultimul an a devenit liceu şi i se adaogă succesiv cele trei clase superioare.

Care este acum teoria onor. domn interpelator? Ca să nu crească şcoala impreună cu profesorii ei experimentaţi sau cu profesorii experimentaţi de la alte gimnazii? Prin faptul că s'a înfiinţat şi a funcţionat un gimnaziu 3, 4, 6, 7 ani cu profesorii sĕi, acum când înfloreşte, când instituţiunea se ridică, se adaogă încetul cu încetul până la completare, acum nici unul din cei experimentaţi, din vechii profesori, funcţionând după legea de atunci ca profesori, să nu poată să înainteze la şcoala înaintată? Atunci s'a deprins corpul profesoral dintr'o şcoală, îl cunosc familiile şi copii; şi când se introduce la acea şcoală din nou clasa 5, 6, 7, să nu poată înainta mai departe nici un profesor din cei experimentaţi şi cunoscuţi, aşa că cel care a predat limba română în clasa 3—4 să nu o poată preda şi în clasele superioare, şi cel care a fost profesor de matematice în clasa 4 să nu poată înainta în clasa 5-a?

E greu de admis părerea d-lui ,interpelator. Dacă ar fi să se ia sistemul d-sale numai decât ca o normă absolută, ar fi nedrept şi prea exagerat.

Se poate ca unul dintre profesorii vechi dintr'o şcoală să fie slab, altul ignorant încât să nu

merite a fi înaintat, dar când se întîmplă ca un vechiu profesor să fie merituos, atunci e bine şi drept să fie înaintat când se completează şcoala lui.

Dacă nici unul din vechii profesori merituoşi nu ar fi înaintaţi, s'ar vedea următorul rezultat: un student, abia eşit de pe băncile şcoalei cu diploma de licenţiat în ştiinţe sau litere, ar trece totdeauna peste capul unui profesor vechiu, care este acolo poate de la înfiinţarea şcoalei, care a crescut cu şcoala, şi junele licenţiat să se numească totdeauna director, ca fiind acum în clasele superioare, iar cel vechiu şi mai experimentat să fie înlăturat, ca ne mai având autoritate de a merge mai departe. Măsura nu ar fi bine chibzuită.

Dar acum vin la punctul legal.

Persoanele în chestie sunt, de exemplu: d-nii Anghel Dumitrescu, Ştefan Mihăilescu, V. D. Păun şi Mirescu.

Toate persoane sunt profesori şi din gimnaziul Lazăr şi din alte părţi, profesori mai experimentaţi după judecata ministrului de atunci şi a consiliului permanent, persoane alese spre a asigura mersul regulat al noului liceu instalat într'un local nou.

Sunt profesori definitivi, într'o situaţie regulată pentru fie-care după legea atunci în vigoare.

La înfiinţarea din nou a clasei a 6-a, le refuzaţi putinţa de a trece de la a 4-a la a 5-a, când un gimnaziu se transformă în liceu?

Idea d-voastre că profesorului îi trebue spe-

cializare, aşa încât să se împietrească cu cursul şi cu programul pentru care odată a concurat, o găsesc greşită. Găsesc că profesorul, dacă alternează de la o clasă la alta şi de la un obiect la altul înrudit, este cu atât mai bun şi se păstrează mai viu pentru învăţămîntul secundar.

Profesorul de la a 4 a, în princip, poate să treacă în a 5-a, în a 6-a şi în a 7-a, pentru aceeaş materie şi pentru or-ce materie înrudită.

In alte State de cultură, profesorul de latină predă şi greceşte şi limba maternă, poate şi istoria, şi cursurile se fac foarte bine, căci se împiedică împietrirea profesorului la o catedră şi se asigură mai bine progresul.

La universitate se aplică teoria onorabilului preopinent; căci la universitate trebue să fie catedre speciale pentru a urmărì toate progresele specialităţii, pe când profesorii din licee, avênd a comunica o sumă hotărîtă a rezultatelor ştiinţei asigurate, trebue să păstreze idea totalităţii studiilor liceale şi să nu devină exclusiv specialişti.

O voce. Dar programele variază.

D. Ministru al instrucţiunii. Un profesor bun de limba latină la clasele I—IV de gimnaziu, de ce să nu fie bun pentru clasa V—VII, dacă e vorba de aceeaş materie? Tot aşa şi pentru istorie.

O voce. Dar poate să fie şi contrariul.

T. Maiorescu, ministrul instrucţiunii publice. Negreşit, poate că un profesor vechiu or nou să fie incapabil de a trece de la o catedră la alta.

D. C. Ressu. D-le ministru, d voastră faceţi critică legii instrucţiunii şi noi cerem să faceţi aplicaţia ei.

T. Maiorescu, ministru instrucţiunii publice. Aci nu aţi înţeles.

D. C. Ressu. Cer cuvîntul.

T. Maiorescu, ministrul instrucţiunii publice. Un profesor, înainte de legea din 1879, care după legea numirii sale fiind acelaş program de concurs, atât pentru gimnazii cât şi pentru licee...

D. C. C. Dobrescu. După legea din 1879, citiţi legea.

T. Maiorescu, ministrul instrucţiunii publice. Am zis că un profesor numit înainte de legea din 1879 şi conform acelei legi, după care a fost numit, avênd acelaş concurs de trecut, fiindcă aceleaşi condiţiuni se cereau, un astfel de profesor, numit atunci, poate să treacă de la cursul inferior la cel superior? Poate. Profesorii definitivi, astfel numiţi, pot dar să fie înaintaţi când se înfiinţează o şcoală nouă. Iată dar punctul de vedere, presupun eu, ce l-a avut d. ministru predecesor al meu când a făcut acele înaintări la clasele din nou înfiinţate ale liceului Lazăr. Aceşti profesori, dealtminteri, cred că erau din cei mai buni şi că învĕţămîntul nu va suferì. Pentru trecerea însă a d-lui Păun la cursul superior mai era însă şi alt motiv, şi se vede că acesta a îndemnat pe predecesorul meu de a face o asemenea înaintare. La catedra de limba română de la liceul Lazăr fusese numit ca suplinitor d. Şăineanu, un excelent profesor de filologie compa-

rativă. Nefiind însă de naţionalitate română, i s'a părut d-lui ministru cam curios ca cursul de limba română într'un liceu să fie predat de cineva care nu e român de origină.

O voce. Dar cel de istorie de la Universitate?

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. De aceea a fost numit şi d. Păun, foarte român de origină.

Trec acum la al treilea punct atins de d-voastră în privinţa liceului de la Galaţi. Recunosc cu d. Teodorescu că asupra numirii d-lui Chaussery trebue să examinez situaţia legală şi dacă va fi, precum s'a arătat aci, să remediez la sfîrşitul anului şcolar. Cât pentru numirea d-lui Petrovici la liceul Galaţi, dacă a concurat acum de curênd pentru o catedră de gimnaziu, sub legea de la 1879, şi a fost totuş numit la Galaţi, la o catedră de liceu, recunosc, — cum să zic? că e o interpretare cam prea elastică aceea ce se poate interpreta. Cum am spus insă asupra acestor chestii individuale, odată ce-mi este atras atenţia asupra lor, sunt dator să cercetez şi să decid unde trebue să se remedieze.

Rĕmâne acum o chestie mai generală atinsă de d. interpelator, chestia valorei unui concurs pentru mai mulţi concurenţi cu succes, nu numai pentru unul [1]). Această chestie administrativă însă nu e aşa de simplă după cum o pu-

---

[1]) Vezi şi discursul 95 din acest volum, pag. 281.

neţi d-voastră, şi să nu credeţi că mie sau predecesorilor mei le-ar fi trecut prin minte să lucreze alături, nu contra, cred eu, de ceeace e în legea de la 1879, dacă ea s'ar fi putut aplica fără interpretare. Dar, d-le Teodorescu, ar trebuì să lucraţi măcar trei luni în administraţia şcoalelor ca să vedeţi imposibilitatea de a administra, cum ziceţi d-voastră; v'aţi găsì absolut paralizaţi faţă cu legea, dacă i-aţi da numai interpretarea d-voastră şi nu aţi admite o interpretare de bună credinţă dată după necesităţile zilnice ale situaţiei administraţiei de consiliul permanent.

Iată situaţia pe care, scuzaţi-mĕ, n'aţi cunoscut-o şi n'aţi expus-o complet.

Pentru orce catedră izolată, ziceţi d-voastră, trebue să se publice concurs, dar se poate întrunì în aceeaş zi şi cu acelaş juriu mai multe catedre.

Legea însă nu o spune, legea spune în concurs, un juriu, la „vre-o catedră".

Va să zică începem cu interpretările.

D. Teodorescu mai zice că pentru facilitare să aşteptăm o epocă în care să publicăm concurs, pentru ca să nu fie intrerupte lucrările profesorilor prin tragere la sorţi...

D. G. D. Teodorescu. Dacă se poate face înlesnire, fără ca să se calce legea.

T. Maiorescu, ministru de instrucţie publică. Am reprodus bine ce aţi zis. Dar vedeţi alături cu legea este regulamentul aplicării ei, tot din 1879.

„Art. 3. Publicaţia de concurs nu va întârzia „a apărea în *Monitor* în niciun caz peste 15 zile

„de la intrarea în consiliul permanent a rapor-
„tului prin care se face cunoscut vacanţa. Con-
„siliul alege, pentru ţinerea concursului, una din
„universităţi.

„Concursul se publică cel puţin cu 3 luni îna-
„inte de ziua fixată pentru el."

Să vedem acum şi starea reală a catedrelor vacante în învăţămîntul secundar în momentul de faţă, ca şi în anul 1888.

Sunt acum vacante 220 catedre secundare de băeţi şi 92 de fete, în total 312 catedre.

D. G. Vernescu. Aceasta la ce epocă aţi găsit?

T. Maiorescu, ministru de instrucţie publică. La 1890. Dar şi la 1888 era cam tot aşa. Erau 273 vacante. Legea prevede că, după 15 zile de la ivirea vacanţei, trebue să se publice concursul. Deci ministerul este astăzi şi este de mulţi ani în întârziere cu publicarea?

Dar să zicem că eu aş fi obligat, după ideea d-lui Teodorescu, să aplic astăzi toate dispoziţiile din 1879, după interpretarea d-sale. Atunci mâine-poimâine vor trebuì să apară în *Monitor* publicările de concurs a 312 catedre secundare pentru o zi fixată la cel puţin 3 luni de la data publicării.

Dacă e să ne închipuim o realitate a aplicării legii concursului, trebue să admitem cel puţin doi concurenţi la o catedră.

Pentru ocuparea unei catedre de matematici de la Ploeşti, al cărei concurs a fost în săptămânile din urmă, au fost 15 concurente. Dar noi, pentru a simplifica exemplul, să admitem

numai câte doi concurenţi; ar fi dar pentru cele 312 catedre în total 624 concurenţi.

D-voastra ştiţi cum se fac acele concursuri şi legea vorbeşte de cel puţin două probe scrise şi două probe orale; dar adesea se fac trei. Concursurile se ţin numai la cele două universităţi: la Bucureşti şi la Iaşi. In ajunul concursului se trag la sorţi doi profesori ai universităţii, adică ai facultăţii de litere şi de ştiinţe şi ministrul numeşte un al treilea profesor. Inchipuiţi-vĕ acum pe aceşti trei şi permiteţi-mi expresia, aceşti trei nefericiţi profesori de la Iaşi şi alţi trei de la Bucureşti, căci vom împărţì concursurile între cele două universităţi şi să zicem că vom avea 312 concurenţi la Bucureşti şi 312 concurenţi la Iaşi, admiţênd, cum am zis, câte doi coucurenţi; dacă vor fi mai mulţi, se complică problema şi mai grozav; dacă vor fi trei de catedră, vor fi peste 900 concurenţi şi o să vină aceşti concurenţi să facă probele scrise şi probele orale. Se scriu întrebările de acelaş profesor, se pun în urnă, se scoate una la sorţi, etc. O să aibă juriul odată 312 elaborate, pentru cari se lasă 3 ore de lucru, şi va avea să le citească pe toate şi trebue să lucreze în complet, şi ajung aceşti profesori să facă lectura a 312 probe scrise ca să dea notele. Apoi câtă vreme le daţi acestor oameni pentru 312 teme? Să citească un sfert de oră fiecare, ne ducem la o lună cu lectura, şi 312 concurenţi aşteaptă la hoteluri ca să vadă rezultatul concursului; şi apoi se mai trage încă o temă pentru a doua probă scrisă, şi încă odată 312 elaborate, astfel că ajungem

în a treia lună, să zicem în luna lui Iulie, când se încep vacanţele, dacă a început concursul la 1 Mai. Să zicem că a fost două probe, dar sunt trei când este vorba de un profesor serios; dar fie şi două probe scrise; în orce caz, pe urmă vin probele orale. Legea zice că cu 24 ore înainte fiecare candidat îşi trage proba sa din urnă; pentru fiecare probă se scoate o întrebare din urnă şi pentru toţi li se dă 24 ore de pregătire, ca să fie egali, şi atunci vin serile ca să'i asculte. Este vorba de o lecţie de probă făcută în public la Universitate. Şi cât voeşti d-ta să i laşi unui candidat ca să facă o lecţie înaintea publicului? Trebue cel putin trei sferturi de ceas. Apoi lasă că profesorii sunt şi ei ocupaţi, obosiţi cu lucrările lor de peste zi; dar orcât de tari şi deştepţi ni 'i-am închipui membrii comisiei de juriu, cari sunt datori să asculte pe toţi, cât le daţi, fiziologiceşte vorbind, datoria de a munci? Să zicem încă 3 ore de seara, ca să asculte de la 8 pană la 11 noaptea, şi apoi cine vine exact la 8? Vin la 8 şi jumătate, va să zică să lucreze de la 8 şi jumătate până la 11 şi jumătate noaptea. Ei bine, este destul, căci pe urmă se adună şi ei 'şi dau verdictul, şi merge până după miezul nopţii. Dar câţi se pot asculta într'o seară? Trei concurenţi, cel mult patru. Dar sunt 312, şi trebue câte 24 ore şi numai 24 ore de preparare. Doi ani ar trebui să dureze un asemenea concurs, şi până atunci devin alte catedre vacante.

Vedeţi dar că sunt imposibilităţi fizice absolute de a se aplica dispoziţiile din 1879, aşa cum

le înţelege d. interpelator. Afară de aceasta chiar şi atunci când materialiceşte se poate face ceva cu unele concursuri izolate, adeseaori profesorii se scuză de a lua parte la asemenea lucrări.

Am publicat acum un concurs pentru o catedră de limba germană la o şcoală; s'au numit examinatori: d-nii Dimitrescu, Frolo şi Chintescu, d. Chintescu era bolnav în pat, d. Frolo bolnav de ochi, nu poate lucra noaptea; iată în ziua întâi concursul paralizat. Se face raport la minister, şi bine că a rĕmas unul, căci alt-fel nu era nici cine să facă raportul; se face raport că nu vin d-nii Frolo şi Chintescu; foarte bine, atunci se numesc alţii; căci cel puţin, după natura catedrei, îţi dă legea putinţa de a numì direct. Se numeşte un domn din consiliul permanent; acesta se află în duşmănie cu unul din concurenţi; ne gândim la unul de la liceu, la d. Barbu. D-sa se găseşte în ceartă literară cu unul dintre concurenţi, cu d. Şeineanu...

D. C. C. Dobrescu-Prahova. D. Şeineanu nu are drept să concureze, nu este român; pentru d-sa se găseşte un juriu special. (Intreruperi).

T. Maiorescu, ministru de instrucţie publică. Această chestie se va discuta altădată. Ei bine, de 11 zile nu pot compune juriul, şi ce gândiţi d-voastră, într'un minister, unde în termen mediu intră pe zi câte 300 hârtii pentru compunerea juriului care să examineze pe concurenţi pentru o catedră de limba germană, să faci 30 de hârtii?! şi să le faci de geaba!

Iată dar dificultatea practică; vĕ rog dar recunoaşteţi administraţiei această situaţie; în faţa acestei dificultăţi, dacă este materialmente imposibil de îndeplinit legea în interpretarea d-lui Teodorescu, îndeplineşti cât poţi, interpretezi în spiritul ei, mai laşi şi suplinitori, căci n'ai ce face; ştiind bine că orce suplinitor, care merge peste 4—5 luni de la vacanţă, este contra dispoziţiilor de la 1879.

Iată tendenţa regulată a orcărui ministru conştiincios, în spiritul legii învăţămîntului, trebue să fie de a împuţiua pe cât poate suplinitorii şi de a numì profesori în urma concursului. Căci suplinitor poate fi orcine, şi fără studii suficiente, după cum se găseşte cineva disponibil. Sau cum zicea adineaori d. Teodorescu cam prea drastic, chiar un servitor.

Tocmai la suplinitori se întâmplă stăruinţele cele mai multe, hatîrurile, arbitriul biurourilor ministeriale, poate mai pronunţat în vreme de alegeri, dar destul de tare în orce vreme, şi înţelegeţi uşor că aici este terenul cel mai fecund, elementul de hrană pentru favoritism.

Remediul adevĕrat nu se poate aduce aici de cât prin reforma legii în această parte, şi un ast-fel de remediu este propus în proiectul care se află acum în discuţia Senatului. Dar până se va realiza această modificare legală, ce era de făcut cu necesităţile de administraţie de toate zilele în minister? In 1888, după îndemnul meu, consiliul permanent, interpretând aplicarea legii din 1879 şi din 1864 în spiritul lor, şi ca să le facă întru câtva corespunzĕtoare trebuinţei, a

formulat avizul că la un concurs pot isbutì mai mulţi concurenţi, cu gradarea meritului lor după notele totale obţinute, indicându-se limita notei de succes.

Prin urmare, la un concurs reuşeşte ce e drept cel d'intâi şi este cel d'intâi numit la catedra vacantă, pentru care a concurat; dar ceilalţi nu trebue să fie numai decât toţi căzuţi, cum zice d. Teodorescu, ci dacă au dovedit, cu ocazia concursului, bune cunoştinţe şi bună aptitudine, rĕmân disponibili pentru numiri la catedre similare.

Şi această idee, d-le Teodorescu, n'a venit aşa cum se zice, din văzduh, ci din experienţa îndelungată cu chiar juriile de concursuri. Unele jurii nu s'au mărginit a recomanda un singur concurent din mai mulţi, ci au recomandat (şi unde ar fi oprit legea o asemenea procedare ?) pe mai mulţi candidaţi şi pentru catedre similare, cari ar fi sau ar devenì vacante.

Căci în practică s'au prezentat multe cazuri unde diferinţa între concurenţi să fie numai de câteva zecimi de puncte, o întâmplare la notaţie, fiind de altminteri 2 sau 3 concurenţi cam tot aşa de buni. Adeseori juriile constată că unii candidaţi sunt mai buni la înscris, dar alţii sunt mai buni la probele orale, încât în rezultat mediu prezintă pe mai mulţi cam pe aceeaş linie de merit. Asemenea cazuri au fost numeroase. Şi din această cauză consiliul permanent a venit la idea ca atunci, când cineva izbuteşte aşa de bine încât să fie declarat admisibil, de şi nu a fost cel d'intâi la catedra din concurs,

poate trece la o altă catedră similară ce devine vacantă.

Această normă nouă, admisă din cauza necesităţilor arătate, poate avea şi inconvenientele şi foloasele sale. Inconvenientele s'au îngrădit pe cât s'au putut; dar să vĕ arĕt mai întâi folosul.

Până unde se poate întinde mĕsura, am scăpat de arbitriul ministrului cu suplinitorii şi am substituit judecata juriului examinator, care este singură hotărîtoare.

Al doilea folos: toată alegerea, toată străgănirea şi toată cheltuiala concurenţilor s'a redus la un minimum inevitabil, dar s'a redus. D le Teodorescu, s'au întâmplat la Bucureşti cazuri ca pentru o catedră de învăţămînt primar urban să fie 47 concurente. S'a ţinut concursul vreme de trei sĕptămâni şi a eşit una. Mai fiind acum vacantă altă catedră primară, fiind concursul peste o lună, cine au să se prezinte la noul concurs? Negreşit aceleaş 47 concurente minus una care fusese numită. Peste 1, sau 2, sau 3 luni, e un alt concurs: se vor prezenta cele 46 minus 1. Am găsit ast-fel în dosarele ministerului concurenţi şi concurente cari s'au prezentat de câte 3, 4, 5 până la 7 ori la concursuri; ce străgănire, câtă cheltuială, câtă descurajare!

Pentru a remedia şi la aceasta, s'a luat acea mĕsură. Inconvenientul cel mare ce ar rezulta însă de aici ar fi, dacă prin valoarea unui vechiu concurs astfel întinsă prin interpretare s'ar închide perspectiva noilor absolvenţi ai şcoalelor, dar acest inconvenient s'a îngrădit de la început;

căci de la început s'a mărginit valoarea notelor de admisibilitate de la un concurs pentru durata unui singur an.

Precum ştiţi, examenele la absolvire a diferitelor şcoli nu se fac decât odată pe an.

In tot decursul anului următor, până la aceeaş epocă a anului viitor, nu mai pot eşì din şcoli alte elemente disponibile pentru un concurs.

Aşa dar, durata valabilităţii unui concurs, pentru un singur an, corespunde acelui fapt legal şi este, după convingerea mea, mĕsura cea mai bine chibzuită ce se putea lua în împrejurările arătate. Totul era ca şi juriile şi concurenţii să aibă ştiinţă de această normă, şi aceasta a avut-o şi o au. Căci încă odată: 20 de concursuri în lăuntrul aceluiaş an nu pot da mai multe elemente disponibile de concurenţi decât unul singur, fiindcă şcoalele nu dau absolutorii decât o singură dată într'un întreg an.

Şi astfel s'a făcut posibilă în parte îndeplinirea acestei datorii administrative; s'a ridicat sarcina intolerabilă pentru tot învăţămintul primar, s'a înlesnit întru câtva situaţia învăţămîntului secundar, s'a înfrânat din princip arbitrarul şi abuzul cu suplinitorii, ţinuţi uneori prin favoare peste 10 ani la locurile lor nemeritate.

Şi după ce am terminat această explicare, vĕ întreb: Nu vedeţi că cine a făcut această regulare a făcut-o ca să taie arbitrul administrativ, ca să scape de insistenţele nefericite din biurourile ministeriale, ca să nu mai fie hatîr şi arbitrar în numirile şi permutările suplini-

torilor, ca să înceteze străgănirile inutile ale concurenţilor ?

Şi când eu mĕ refer la corpul profesoral, când îi expun situaţia şi 'i zic: d-voastră veţi hotărî aci conform examenului de la concursul public, nu după arbitrul funcţionarilor ministeriali, tocmai d-voastră profesorii să veniţi şi să ziceţi că aceasta nu e bine ? Onorata Cameră e de părere ca, în această imposibilitate de aplicare a legii, să ţin şi să numesc suplinitori pe cine vreau eu ? Vreţi să lăsaţi în mâna ministerului 312 suplinitori, pe cari îi pot numì, schimba şi da afară cum voi voì, fără nici o restricţie legală ?

Atunci decideţi aceasta ; veţi găsì foarte mulţi miniştri cari vĕ vor mulţumì de această înlesnire a arbitrului ce li se va da în administrarea învăţămîntului. (Aplause).

Dar acum intervine în desbatere însuş d. George Vernescu, şeful interpelatorului, şi susţine moţiunea, relevând cele „trei puncte însemnate, care s'au pus înainte de d. Teodorescu“, şi cerênd revocarea tutulor profesorilor numiţi de toţi miniştrii de la 1879 încoace cu violarea legii concursului, aşa cum a interpretat-o interpelatorul.

La această nouă intervenire se vede obligat să mai rĕspundă :

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune publică. D-lor, permiteţi-mi să relevez o mică contrazicere in cele zise de d. Vernescu.

Vĕ plângeaţi că dacă se numesc 312 profe-

sorì la catedrele vacante, în modul ce am avut onoare să vĕ propun, aceştia ar fi inamovibili pentru că ar fi fost odată admişi cu titlul provizoriu? Dar tot d-voastră, în prima parte a discursului d-voastră, mi-aţi recomandat să-i revoc pe toţi aceia cari au fost numiţi de predecesorii mei astfel, şi cărora le dăduse titlul de provizorii contra legii. Căci ziceaţi: aceştia dacă n'au fost numiţi conform legii, nu se pot pune sub scutul legii şi se pot revoca..

Prin urmare, această sistemă o poate aplica d. Vernescu pentru viitorul corp profesoral, pe care îl va numì d-sa când va venì la putere; atunci d-sa va putea destituì, ca să reintre în lege, pe toţi aceia cari ar fi fost numiţi în afară de ceea ce credea d-sa că este în lege. Aşa dar, să bine-voiască a se mai linişti în privinţa pericolelor ce le prevede. Căci d-sa le va putea înlătura prin destituirile d-sale.

Imputarea ce mi-aţi adus-o că, îndată ce am constatat acest rĕu, n'am venit la Cameră pentru remediarea lui, nu este meritată. N'am venit la Cameră, dar am venit la Senat; am venit cu remediarea anume a acestui rĕu.

O voce. Modificaţi legea.

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune. Am propus modificarea din momentul ce am constatat rĕul şi, înainte de a cere avizul consiliului permanent pentru mersul zilnic, am „sezisat“ Corpurile legiuitoare.

O voce. Va să zică aţi recunoscut că trebue legea modificată?

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune. Fără indoială, şi fiind-că am „sezisat“ Corpul legiuitor cu modificarea legii, fără de care nu mai putem merge înainte. In acelaş proiect de lege s'a prevĕzut tot ce este azi existând în administraţia învăţămîntului public în contra legii şi afară din lege; căci sunt multe. In lege stă, d. e. că şcoalele primare urbane trebuesc să aibă numai 3 învăţători şi numai 3 clase. Aşa e legea. Pretutindeni, în toate oraşele însă, sunt 4 clase cu 4 institutori. După d. Dobrescu, pe care îl vĕd gesticulând, asta nu face nimic.

D. C. C. Dobrescu. Are să vină peste doă zile interpelarea mea. Voi vorbì atunci.

T. Maiorescu, ministru de instrucţiune. După d. Vernescu, ar rezulta că ministrul să dea afară pe toţi institutorii de clasa 4-a şi să închidă toate clasele a patra primare.

D. G. Vernescu. Chestia aceasta n'a fost în interpelare.

T. Maiorescu, ministru al instrucţiunii. Indiferent, aşa rezultă. In proiect am venit şi cu această îndreptare. Mi-am făcut datoria în această privinţă; dar pentru acum, în administrarea zilnică mai departe, să desfiinţez clasa a patra? da sau nu? Ei nu! Nu se poate! se violează legea, dar totuş rĕmâne aşa; aşa s'au votat bugetele de Corpurile legiuitoare de 20 ani, şi acum trebue să vie legea modificătoare să reguleze. Cam aşa este şi cu concursurile la catedrele secundare. Eu la 1888 am găsit 273 catedre suplinite; de ce nu s'au ocupat treptat

prin concurs aceste catedre mai înainte? Nu vĕ pot rĕspunde; am alta de făcut decât să acuz administraţia d'inainte de 1888. Dar acum, că nu e vina administraţiei noastre, ci o stare de lucruri care am găsit-o aşa, interpretarea ce a dat-o consiliul permanent cred că nu e nici legiferare, nici călcare de lege, ci este o interpretare în spiritul legii ca s'o mai facem astăzi aplicabilă, posibilă, viaţa zilnică administrativă pe cât se poate de legală. Dar în definitiv, asupra tutulor acestor puncte, veţi discuta mai în amănunt când proiectul de lege va venì în desbaterile d-voastre.

Prin urmare, cred, d-le Teodorescu, că chestia nu merită atâta, cum să zic, atâta nelinişte, când, după cum vedeţi, s'a căutat de consiliul permanent în prima linie respectul spiritului legalităţii posibile.

Voci. Inchiderea discuţiei.

D. G. Dem. Teodorescu. Am o moţiune de propus; prin urmare, nu puteţi închide discuţia; regulamentul e formal şi am şi dreptul de replică. (Sgomot).

Afirmarea interpelatorului că ar avea dreptul de replică şi că regulamentul ar fi formal pentru a da cuvîntul ca să-şi mai susţie moţiunea, nu este exactă. Numai regulamentul Senatului dă dreptul la replică; al Camerei nu. Iar moţiunea fusese susţinută prin chiar desvoltarea interpelării, la sfîrşitul căreia se şi prezentase şi asupra căreia vorbiseră atât minis-

trul, cât şi „liberal-conservatorul" G. Vernescu.

De aceea Camera şi votează închiderea discuţiei, iar „moţiunea" G. Dem. Teodorescu — C. C. Dobrescu — C. G. Vernescu se trimite la secţii, unde rĕmâne în nelucrare.

105.

Asupra restaurării Capelei române de la Paris.

(Şedinţa Camerei de la 29 Ianuarie 1891)

La o interpelare a d-lui Nicolae Ionescu cu acest obiect rĕspunde :

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Dacă doreşte onor. interpelator să afle din dosare tot istoricul cumpărării şi reparaţiei sau restauraţiei bisericei române din Paris, atunci voi aduce suplementele de informaţii şi de dosare asupra acestei chestii, căci acesta, care s'a trimis aci, nu este anterior anului 1890.

La Martie 1888, când am avut onoare să viu la minister în rîndul trecut, lucrarea relativă la capela din Paris am găsit-o întreruptă, nu se ştia nici dacă mai este o sumă disponibilă, nici care era hotărîrea luată de minister în privinţa terminării acelei biserici.

Cel d'intâi care mi-a atras atenţia asupra acestei stări de lucruri a fost Mitropolitul Primat, şi atunci, începênd să studiez afacerea, am găsit la Banca Naţională o sumă disponibilă pentru restaurarea capelei sau bisericei române din Paris.

Am însărcinat atunci îndată o comisiune, şi aceasta va explica şi originea comisiunii de astăzi.

Eu eram aici la Bucureşti şi lucrurile se petreceau la Paris, îmi trebuia un organ de conducere mai departe a lucrării. Am însărcinat ca prezident al comisiunii pe ministrul nostru la Paris, care atunci era d. Alexandri, ca membri pe preotul capelei şi încă o persoană cunoscută, în care aveam deplină încrederă, pe d. G. Racoviţă, fost deputat. S'au găsit deja începute planuri pentru repararea acelei biserici, fostă catolică, şi pentru adaptarea ei la cultul nostru ortodox. Arhitectul era un arhitect francez, ataşat la serviciul monumentelor istorice al departamentului Seinei, şi era bună această alegere. Căci biserica, despre care este vorba, este clasată între monumentele istorice franceze, şi trebuia să se păstreze şi din acest punct de vedere al artei vechi franceze, şi tot de odată să fie restaurată astfel încât să poată servì şi de biserică a noastră.

Dorinţa noastră era atunci, în 1888, ca să se facă cât mai curênd reparaţia capelei, aşa încât pentru Exposiţia cea mare de la Paris din 1889 compatrioţii noştri, cari erau să se ducă acolo, să aibă biserica lor în bună stare, cel pu-

ţin în starea acea de a se putea oficia în ea serviciul divin; astfel, eu am îndemnat comisiunea să se ocupe imediat de lucrare; dar, din nenorocire, cel mai important membru al comisiunii şi care nu se putea lăsa la o parte, d. V. Alexandri, care începuse a fi într'o stare bolnăvicioasă, era un adversar hotărît al reparării acelui monument, zicênd că era rĕu situat în uliţa aceea laterală, că este un edificiu catolic şi că va fi cu greu de restaurat pentru a se preface în ortodox, şi că rĕu a făcut guvernul trecut de a cumpărat acea biserică.

Acum, d-lor deputaţi, o fi făcut rĕu sau nu guvernul trecut, care a cumpărat edificiul, faptul era petrecut, biserica era cumpărată şi se cheltuise şi o mare sumă de bani, acum era foarte greu a se revenì; acel monument era definitiv trecut în proprietatea noastră. Dar din arătata atitudine a d-lui Alexandri, d-lor deputaţi, s'a pierdut vara întreagă în discuţii asupra acestui lucru.

Ce s'a făcut in 89 nu ştiu; dar la 90, cum vedeţi din dosar, lucrările s'au reluat, şi s'a însărcinat din nou acea comisie ca să activeze reparaţiile.

S'a însărcinat formal citatul arhitect al Seinei ca să termine planul şi devizul; planul şi devizul a fost trimis ministerului; nu aş fi în stare să vĕ spun de ce s'a întârziat totuş lucrările până în Septemvrie 1890, nu eram eu atunci la minister. Dealtminteri, ministerul nu putea face mult cu planurile trimise, trebuia să vedem mai ales devizul ca să nu depăşim creditul ce-l

avem. Aceasta odată constatat, s'a retrimis planul şi devizul comisiunii de la Paris, în care acum figurează d. Milo în locul d-lui Racoviţă, şi s'a ordonat activarea şi terminarea lucrărilor. In urma anunţării acestei interpelări, m'am informat cum stau acolo lucrările, şi rĕspunsul ce-l am este: că la Paşti vor fi terminate lucrările şi va începe a se face serviciul divin.

Pe cât am vĕzut şi eu din raport, iconostasul, catapiteasma, nu pare a fi la înălţimea valorii edificiului. Dar să vedem odată lucrările principale ale reparaţiilor terminate, şi apoi uşor se vor putea înfrumuseţa părţile izolate din acest edificiu.

106.

Asupra restaurării bisericei Sf. Nicolae din Iaşi şi în privinţa arhitectului Lecomte du Nouy.

(Şedinţa Camerei de la 29 Ianuarie 1891)

Tot d. Nicolae Ionescu şi în aceeaş şedinţă a Camerei interpelează asupra restaurării bisericei Sf. Nicolae din Iaşi, despre care se vorbise şi cu doi ani în urmă, în şedinţa de la 14 Fevruarie 1889[1]). Dar pe când atunci d. N. Ionescu nu ataca încă pe arhitectul însărcinat cu restaurarea, d. Lecomte du Nouy, iar Mihail Kogălniceanu îşi exprimase numai dorinţa ca acea restaurare să păstreze cele 3 altare adăogate în urmă şi dealtminteri ceruse instituirea unei comisiuni pentru monumentele istorice, de atunci încoace se pornise o înverşunată luptă contra eminentului arhitect francez: toţi semi-docţii, toţi diletanţii cu multe pretenţii şi puţine cunoştinţe, împinşi poate şi de gelozia unor arhitecţi naţionali, în-

---

[1]) Vezi discursurile de la No. 93 de mai sus.

cercau să zădărnicească opera artistică a d-lui Lecomte du Nouy; în fruntea acestor adversari ai d-lui Lecomte erau dd. Nicolae Ionescu şi Constantin Esarcu. La 1890 d. Teodor Rosetti, ad-interim ministru de culte în cabinetul generalului G. Manu, instituise comisiunea monumentelor istorice pe care o propusese Kogălniceanu (dar — ce e drept — nu numise în ea nici pe d. Nicolae Ionescu, nici pe Constantin Esarcu, dar numise pe Mihail Kogălniceanu), îi ceruse avizul asupra tutulor restaurărilor în lucrare şi, fiindcă unii arhitecţi adversari se provocau la părerea cunoscutului arhitect-restaurator al guvernului francez, d. Révoil, ministerul — după dorinţa comisiunii — a chiemat şi pe d. Révoil în ţară ca să opineze asupra controverselor iscate, iar pentru deplina lămurire a Adunării Legiuitoare, înaintea căreia se afla depusă cererea creditului trebuincios pentru continuarea restaurărilor şi reconstruirilor, s'a publicat şi s'a distribuit deputaţilor un volum de toate actele oficiale relative la chestie, împrejurările chiemării d-lui Lecomte du Nouy de la 1874, creditele cerute, procesele-verbale ale comisiunii monumentelor, etc. Dar, după obicei, opoziţia nu se opreşte la documente şi argumente, şi în cazul de faţă d. N. Ionescu atacă numirea comisiunii monumentelor, insultă pe d. Lecomte du Nouy, îşi bate joc de d. Révoil şi — ca obiect mai precis al interpelării — cere de la ministrul cultelor să se pronunţe „într'un mod categoric“, dacă va dispune restaurarea bisericei Sf. Nicolae din Iaşi după forma vechie a clădirii din timpul lui Ştefan cel Mare sau după adaosul posterior cu trei turnuri, cum doreşte interpelatorul.

La această cerere rĕspunde:

T. Maiorescu, ministru de culte şi instrucţiune publică. Inainte de a rĕspunde într'un mod categoric, cum cere d. interpelator, sunt dator să fac o rezervă în privinţa a două chestii relative la două persoane străine de această Cameră, pe cari le-a criticat d. interpelator în modul ce l-aţi auzit. Persoanele sunt absente şi fiind în lucrarea lor de atribuţia acestui minister, sunt chiemat să iau apărarea lor. Chestia întreagă însă, cu toate documentele — şi sunt multe de zis în această privinţă — va venì în desbaterea d-voastre cu ocazia creditului pentru continuarea şi terminarea lucrărilor de restaurare; fără votarea acestor credite nu se poate lucra mai departe.

Pentru ce s'a făcut până acum este, în partea artistică esenţială, rĕspunzĕtor d. Lecomte du Nouy, şi asupra lucrărilor d-sale vĕ este prezentată în acte o judecată a d-lui Révoil. La criticile aduse de onor. d. interpelator asupra acestor doi eminenţi artişti, despre cari vom avea să discutăm mai cu deamĕnuntul cu ocazia creditului, îmi permit astăzi a spune numai că, după convingerea mea, d. Lecomte du Nouy e un om care merită recunoştinţa noastră pentru zelul extraordinar, pentru capacitatea artistică excepţională ce a dovedit-o în lucrările săvîrşite de d-sa în ţara noastră.

Iar d. Révoil n'a fost, cum pretinde d. interpelator, adus ca un super-arbitru între Cameră şi între nu ştiu cine, între Cameră şi guvern, sau între Cameră şi d. Lecomte; aceasta e inexact. Această necuviinţă parlamentară n'ar fi

putut trece prin capul vre-unui ministru să o facă. Ce ar însemna un super-arbitru între Cameră şi d. Lecomte?

D. N. Ionescu. Aşa a fost pusă chestia în comisiunea d-voastre.

D. T. Maiorescu, ministrul cultelor. Nu este exact. Exact este din contră aceasta; asupra meritelor artistice, al modului de reparare al d-lui Lecomte, s'a născut o mişcare de opinie publică, în deosebi între mulţi arhitecţi români, şi unii din aceşti arhitecţi, protivnici pe faţă ai d-lui Lecomte, s'au provocat la judecata d-lui Révoil, ca la o autoritate recunoscută în Franţa în materie de reconstruiri; o autoritate dar, care era invocată aci în ţară de adversari ai d-lui Lecomte pentru a sprijinì acuzarea lor contra d-lui Lecomte şi a îndemna pe minister să schimbe direcţia acestor restaurări. Aceasta e incontestabil. Ministrul Rosetti, faţă cu această, de altminteri foarte folositoare atenţie a mai multor cercuri asupra ziselor restauraţii, a numit mai întâi comisia monumentelor istorice, prevĕzută într'un regulament de la 1874. De ce a desmormêntat, cum zice d. interpelator, acel regulament de la 1874? Fiind-că de abia acum s'a deşteptat opinia publică asupra acestei chestii; şi astfel a îndemnat pe d. ministru, foarte constituţional, de a ţine seamă de dênsa şi de a pune imediat în lucrare ceea-ce găsea gata. Era în Senat un proiect de lege depus din iniţiativă parlamentară pentru a se face o lege în privinţa restaurării monumentelor; dar până ce acest proiect de lege să treacă prin Senat şi

Cameră, trebuia aplicat regulamentul în vigoare. Astfel s'au numit un şir de bărbaţi, pe cari d. ministru îi socotea competenţi într'o asemenea materie, membri ai comisiunii monumentelor istorice. Căci până atunci d. Lecomte-du-Nouy, astăzi aşa de atacat, el care a dorit de sigur (n'ar fi fost decât pentru acoperirea propriei sale responsabilităţi) să aibă avizul şi autoritatea oamenilor competenţi de la noi din ţară, până atunci, zic, d-sa fusese lăsat de administraţia centrală, în cele mai multe cazuri, în a sa excluzivă, personală hotărîre, în privinţa tutulor chestiilor artistice ridicate după începerea restaurării bisericei de la Curtea-de-Argeş. S'a numit deci în fine acum o comisiune. Nu ştiu care a fost gândul predecesorului meu, când a ales, precum avea dreptul să o facă, anume pe acei membri. Faptul este că îndată ce vrei să alegi la noi în ţară o ast-fel de comisiune, trebue să te loveşti de mai mulţi miniştri. Cu regimul nostru parlamentar, cine n'a fost ministru? Onor. d. interpelator a fost ministru, eu am fost şi sunt ministru, d-nii Kogălniceanu, Sturdza, Urechiă au fost miniştri; ne găsim dar fireşte faţă cu mai mulţi foşti miniştri...

D. N. Ionescu. Dar nici unul arhitect.

D. ministru al cultelor. Aşa e, nici un arhitect. E evident însă că ministrul de atunci a înţeles că această comisiune să reprezente cunoştinţele istorice şi arheologice relative la ţara noastră, poate şi ceva aprecieri de estetică generală, căci numai aşa îmi explic de ce am fost şi eu numit în acea comisiune, de altminteri

eu fireşte nu mai fac parte din ea. Odată aceste lămuriri date pentru membrii comisiunii ast-fel compuse, comisiunea, conform regulamentului, are dreptul şi datoria de a chiema în mijlocul ei or-ce arhitect sau artist, pentru a-şi procura toate lămuririle ce le crede necesare.

D. ministru evitase de a se adresa la un arhitect în chiar compunerea comisiunii, pentru a nu provoca gelozia de meserie; dar comisiunea a propus a se consulta unul pentru ca să o lumineze; aşa dar, nu a fost vorba de super-arbitru între Cameră şi d. Lecomte.

Comisiunea, conform regulamentului, şi-a zis: Iată o chestie de specialitate arhitectonică; iată arhitecţi români, cari se plâng de modul cum înţelege restaurarea d. Lecomte: şi iată tocmai dintre aceştia, cari se plâng, unii cari se provoacă anume la judecata d-lui Révoil. D. Lecomte are pentru sine recomandarea de la început a celui mai ilustru arhitect-restaurator din Europa, Viollet-le-Duc, însă cei ce combat pe d. Lecomte astăzi, au invocat autoritatea d-lui Révoil, o autoritate recunoscută în Franţa în asemenea materie.

Nu vi se pare că a fost foarte cuminte din partea comisiunii să chieme tocmai pe d. Révoil ca să o lumineze cu părerea sa asupra punctului în discuţie?—Aşa a venit d. Révoil, era o misiune artistică încredinţată lui după solicitarea tutulor membrilor în comisiunea monumentelor istorice.

Astfel fiind, să mĕ scuze d. interpelator, sunt dator, faţă cu un eminent artist străin pe care

noi l-am rugat să vină aci ca să ne lumineze într'o chestie artistică, suntem datori să'i arătăm toată consideraţia personală ce o merită un om, care-şi spune conştiinţios şi franc părerea lui. Ar fi trist exemplu ce am da, dacă am întimpina părerea cerută de noi unui artist străin prin cuvinte neplăcute şi nemeritate la adresa lui.

Trec acum la întrebarea pusă. Onorabilul interpelator a citit din procesele-verbale publicate o părere a mea individuală, ca membru al comisiunii istorice, în privinţa reconstruirii bisericei sf. Nicolae. Acolo era o întreagă discuţie, cum aţi auzit. Biserica sf. Nicolae să fie restaurată în stilul vechiu, ca aducere aminte a lui Ştefan-cel-Mare, sau să fie restaurată cu adausele făcute, nu de Ştefan-cel-Mare, ci de alţii, adică cu acele 3 altare? Inţelegeţi bine că este o controversă asupra căreia este liber fie-care din d-voastre, şi era liber fie-care din membrii comisiunii istorice să aibă părerea sa, şi este foarte firească părerea şi pentru şi contra celor 3 altare. Dacă vrem să restaurăm biserica lui Ştefan-cel-Mare, să restaurăm biserica cum era în vremea lui Ştefan-cel-Mare, nu adaosele posterioare; iar dacă vrem să se restaureze cu cele 3 altare, cum n'a fost făcută de Ştefan-cel-Mare, ci de alţii, ne putem întemeia pe faptul că aşa au cunoscut-o şi au preţuit-o contimporanii noştri în Iaşi. Foarte bine, d. Kogălniceanu era de această părere, adică pentru 3 altare; Mitropolitul era tot de această părere; d. Tocilescu era de părere să se reconstruiască istoriceşte, adică din vremea lui Ştefan-cel-Mare; d.

Sturdza asemenea, şi în ceea-ce priveşte pe d. Sturdza, d-sa este foarte ortodox şi evlavios, şi totdeodată şi cunoscător al istoriei noastre.

S'a iscat, prin urmare, în sînul comisiunii, o controversă; dar s'a format o majoritate pentru reconstruirea cu 3 altare şi o minoritate care era pentru forma vechie istorică; şi atunci a fost întrebat şi d. Révoil ce crede şi el în această privinţă. D. Révoil este pentru reconstruirea în forma primitivă de la Ştefan-cel-Mare.

Acum ce voeşte să ştie d. interpelator? Cum voi lucra eu ca ministru? Adică dacă părerea mea, care a trebuit să o dau individual ca membru al comisiunii istorice, o voi aplica acum ca ministru în contra părerii majorităţii comisiunii?

Aceasta nu voi face; am eşit din comisiunea istorică, sunt ministru şi am să lucrez, conform regulamentului, cu avizul comisiunii, n'am să fiu aşa de simplu ca să-mi atrag rěspunderea în materie de artă, după gîndul meu personal, când pot să arunc această rěspundere asupra unei comisiuni compuse de bărbaţi competenţi, ca cei cari o formează. Voi executa părerea definitivă a comisiunii istorice luată cu majoritate; aceasta este datoria mea, şi prudenţa mea. (Aplause).

D-lui Nicolae Ionescu i se mai dă cuvîntul în replică, şi aci d-sa pretinde că d. Lecomte se bucură de „o înaltă protecţie“ şi de aceea este menţinut.

La acest nou atac rěspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. D-lor deputaţi, d. N. Ionescu,

interpelatorul, a adus aci nişte cuvinte ce sunt dator să le relevez. Erau cam aceste: *„Inteme- „iat pe o înaltă protecţiune*, d. Lecomte-du-Nouy „a sfidat opinia publică deşteptată prin arhitecţii „români“.

D. Lecomte nu a sfidat pe nimeni, ci a lucrat după conştiinţa sa de artist. In ceea-ce priveşte însă înalta protecţiune, dacă aceste cuvinte se refer la ministrul, care a adus pe acel domn arhitect şi la miniştrii cari s'au succedat, cred că sunt exacte, că se bucură de protecţiunea şi încrederea lor, şi sper, sunt chiar convins, că se va bucura şi pe viitor, căci merită a se bucura de protecţiunea or-cărui ministru conştiinţios. Dacă cuvintele d-lui Ionescu au acest înţeles, n'am nimic de zis; dar dacă d-sa vrea să le dea un alt înţeles mai departe, că adică vre-o mai înaltă protecţie ar autoriza pe d. Lecomte de a se pune în conflict cu vre-un corp constituit, sau cu vre-o autoritate în Statul nostru, le resping *ca absolut neexacte şi nepotrivite.*

In ceea ce priveşte celălalt caz, dacă ministrul trebue să se ţie de avizul comisiunii istorice, este un adaos de făcut: va trebuì să se ţie în definitiv de hotărîrea Camerei, căci chestia va trebuì să vi se prezente cu ocazia desbaterii asupra creditului cerut pentru toate restaurările începute, între cari şi biserica sf. Nicolae.

Dacă această biserică se va restaura după vremea vechie a lui Ştefan-cel-Mare, va costa mult mai puţin restaurarea; dacă se va construì cu 3 altare, va costa mult mai mult. Şi de câte ori este vorba de cheltuială, se înţelege că chestia

are să vină de la sine înaintea Camerei, ca să fie supusă apreţierii d-voastre, şi atunci veţi decide. Şi se înţelege de la sine, că nu se va găsì nici un ministru care să facă contrariul. Prin urmare, dacă veţi decide ca să se reconstruiască acel monument ca pe timpul lui Ştefan-cel-Mare, aşa se va face; dacă veţi decide să se construiască cu 3 altare, ministerul, de sigur, nu-şi va permite să facă alt-fel de cum va decide Camera.

Şi asupra acestui punct constituţional trebue să rĕmâneţi cu toţii liniştiţi.

107.

Asupra liniei de drum de fier Galaţi-Bêrlad şi încontra sporirii cheltuelilor din iniţiativă parlamentară.

(Tot şedinţa Camerei de la 29 Ianuarie 1891)

Linia Galaţi-Bêrlad, despre care se vorbise în Cameră şi Senat cu puţine zile mai înainte[1]), se aduce şi la ordinea zilei a Camerei, tot din iniţiativă parlamentară, după stăruinţa deputaţilor gălăţeni Lascar Catargi, G. Robescu, C. Ressu. Ca şi vechiul „porto-franco", acea cale ferată era un mijloc de opoziţie al şefului partidului conservator contra ministerului G. Manu, iar acum opoziţia lui Lascar Catargi era cu atat mai periculoasă, cu cât îşi dase o coloare de moldovenism special, motivat între altele şi prin faptul, că după demisionarea d-lui Teodor Rosetti, nu mai era în cabinetul „concentrării" nici un ministru de dincolo de Milcov. In aceste împrejurări discuţia

[1]) Vezi mai sus discursurile 102 şi 103.

asupra scurtului proiect de lege în chestie, rezumat în două articole:

„Art. I. Se încuviințează construirea unei „linii de cale ferată, care să lege Galații cu „Bêrladul,

„Art. II. Studiile technice ale acestei linii „se vor începe neapărat de odată cu des„chiderea campaniei de lucru a anului cu„rent 1891“,

devine din capul locului pasionată, precum se vede îndată din întreruperile discursului ținut de d. Ioan Lahovari. Reproducem începutul discuției generale pentru caracterizarea atmosferei parlamentare din acele zile:

„D. Vice-prezident V. Pogor. Discuția generală este deschisă. D. Ioan Lahovari are cuvîntul.

„D. Ioan Lahovari. D-lor, am cerut cuvîntul în această chestie ca să aduc aminte onor. Camere că atunci când a mai venit în discuție sumară această lege, v'am atras atenția asupra unei împrejurări de cea mai mare gravitate, și v'am spus că poate fi un pericol în soluțiunea ce o veți da proiectului de lege supus astăzi deliberărilor d-v. Această lege, d-lor, pentru construirea unui drum de fer între Galați și Bêrlad, provenită — notați bine — din inițiativă parlamentară, această lege, zic, interesează o chestie de prima ordine, chestia apărării și a securității naționale...

„Voci. Cer cuvîntul...

„D. I. Lahovari. Căci este, d-lor, la extrema noastră fruntarie, și în afară de linia de fortificațiuni, care se lucrează de patru ani încoace și pentru care am cheltuit atâtea milioane, înaintea liniei de apărare

Galaţi-Nămoloasa-Focşani; când s'a prezentat această chestie, am atras atenţie onor. Adunări asupra unui principiu elementar în asemenea materie, că nu este ţară în lume în care să fie...

„D. I. Grădişteanu, Nu vĕ supăraţi aşa.

„D. I. Lahovari. D-le Grădişteanu, îmi pare rĕu de d-ta că atunci când e vorba de apărarea ţărei şi securitatea naţională, faci glume şi provoci rîs. (Sgomot).

„Voci. Nu este exact.

„D. Lascar Catargi. Nu este exact; aşa aţi făcut în toate ocaziile, d-ta şi mai cu seamă fratele d-tale, când a fost în discuţie vreun proiect de drum de fer pentru Moldova. (Sgomot).

„D. I. Lahovari. In asemeni chestii trebue să vĕ puneţi mai presus de interesele meschine şi de influenţele locale... (Sgomot mare).

„Voci. La ordine.

„D. Kogălniceanu. D-le prezident, trebue să chemaţi la ordine pe orator. Când ţara întreagă cere linia aceasta, nu suntem meschini când o sprijinim. Din moş, strămoş, din tată în fiu, am fost Români şi suntem Români, iar nu venetici (aplause), şi un interes eminamente românesc ne face să cerem această linie; nu calificaţi această afacere de meschină, când ea este o chestie naţională. (Aplause).

„D. Vice-prezident, V. Pogor. Lăsaţi să termine oratorul şi pe urmă veţi rĕspunde.

„D. L. Catargi. Noi venim aci a apăra interese mari, nu chestii meschine. (Aplause).

„D. I. Lahovari. D-lor, am atras atenţia Camerei atunci: că, de câte ori e vorba, la orce ţară, despre asemenea linii, se consultă mai întâi autorităţile militare, ca să se ştie dacă

această linie prezintă sau nu inconveniente în ceeace priveşte apărarea ţărei. Iată chestia care am pus-o, şi cred că această chestie merită să fie discutată de noi cu sânge rece şi pusă mai presus de toate interesele locale, comerciale sau industriale.

„Voci. Este în chestie un interes general.

„D. I. Lahovari. Când s'a votat această lege de Senat, unul din generalii noştri a venit la mine şi mi-a atras atenţia asupra pericolului ce ar prezenta o asemenea linie, rugându-mă să stăruesc ca nu cumva să se voteze o asemenea lege şi de Cameră, fără a se consulta mai întâi comitetul de apărare al ţărei. Iată chestia care cred că merită a fi discutată cu sânge rece.

„Imi aduc aminte că în rândul trecut d. Kogălniceanu, când am luat cuvîntul spre a face observaţiile mele în această privinţă, a tratat de farsă comitetul de apărare. D-sa ar fi trebuit să-şi aducă aminte ce a suferit în 1877, ca ministru şi ca român, când a văzut că unica linie de joncţiune între Moldova şi Valachia era pe la Barboş, fiindcă guvernul d-lui Brătianu avusese imprudenţa d'a fixa traseul, fără a consulta oamenii competenţi, astfel încât singurul pod care stabilea comunicaţia între amêndouă ţările era în faţa tunurilor inimicului şi sub lovitura monitoarelor turceşti, cari se preumblau pe Dunăre.

„Işi aduce aminte atunci d. Kogălniceanu şi poate să-şi aducă aminte d-lui, că amar s'au căit atunci acei cari au văzut ce este a lucra în asemenea chestii cu uşurinţă, şi a construì la frontieră o linie importantă fără a-şi da seamă dacă interesul apărării naţionale nu cere alt traseu, chiar dacă acel

traseu din punctul de vedere comercial ar fi mai puţin favorabil. Şi, prin urmare, nu înţeleg nici protestaţii, nici iritaţii, nici să suscităm astfel de revolte în contra unor deputaţi, cari într'o discuţie relativă la un drum de fer la graniţă se scoală şi zic: Această lege, care nu a fost discutată de guvern, care nu a fost supusă controlului autorităţii militare competente, această lege trebue mai înainte de toate, ca o chestie prealabilă, fiindcă bine înţeles nu noi putem să decidem dacă linia este periculoasă sau nu, ci oamenii competenţi, această lege trebue să fie supusă comitetului apărării" etc., etc.

Mai iau parte la discuţie Mihail Kogălniceânu, C. Resu şi d. C. Olănescu, raportorul, care, după ce se votează cele două articole destul de anodine, prezenta un amandament din partea „unui însemnat număr de deputaţi", un al treilea articol mai inciziv — *in cauda venenum* — în cuprinderea următoare:

„Art. 3. Guvernul este autorizat a contracta un împrumut de 17.314.000 lei, din „care 13.800.000 vor servì pentru construcţiunea liniei, iar 3.514.000 pentru înzestrarea liniei cu materialul rulant necesar, socotit după normele kilometrice ce se află „pe celelalte linii în exploatare."

In contra acestui amendament vorbeşte:

T. Maiorescu, ministrul lucrărilor publice. Când acum câteva zile, cu ocazia cererii d-lui Lascar Catargi ca să se pue la ordinea zilei acest proiect de lege, v'am arătat că în creditul de 830.000 lei pentru studiile prealabile asu-

pra mai multor căi ferate era şi suma necesară pentru a se face studii anume asupra liniei Bêrlad-Galaţi, era absent şi e din nenorocire încă absent, e bolnav d. Marghiloman, fostul ministru de lucrări publice, şi nu vě puteam dar rěspunde în numele d-sale, pe care nu avusesem timpul să-l întreb de ce nu s'au şi făcut studiile prealabile în decursul verei anului 1890. Dar v'am spus că sub interimara mea administraţie mi-a venit la cunoştinţă un vot din nou exprimat din partea consiliului judeţean de Covurlui, care insista asupra mai grabnicei înfiinţări a acestei linii de cale ferată. Imediat am dat ordine la circumscripţia respectivă ca să facă studiile necesare îndată ce starea atmosferică va permite aceasta.

Studiile dar se vor face în decursul acestei veri 1891, negreşit întru cât atîrnă de la puterea ministrului care vě vorbeşte; nu pot vorbì pentru alt ministru viitor; dar întru cât atîrnă de noi, după cum am avut onoare a vě supune, aceste studii se vor face.

Nu cred însă că e bine, pentru economia constituţională, ca să angajăm lucrări definitive înainte de a şti la ce sumă se vor ridica.

D. Mihail Kogălniceanu. Cer cuvîntul.

Ministrul lucrărilor publice. V'am citat exemplul liniei Jijia (Dorohoi-Iaşi), pentru care s'a votat un proiect de lege cu preliminara sumă de 15 milioane. In privinţa acestei linii erau chiar şi studii făcute, nu însă pe deplin; lipsea devizul care trebuia să însoţească aceste studii, prin urmare chiar aici s'a precipitat votul. Nu

doar că nu ar fi fost linia importantă, dar important ar fi fost ca linia să se voteze in cunoştinţa sarcinilor ce se impun ţării pentru aceasta.

Inţelegeţi, d-lor, că o administrare bugetară, care merge în privinţa cheltuelilor însemnate în necunoştinţă de cauză, pe când ar putea dobândì cunoştinţa prin studiile technice prealabile, o asemenea administraţie e riscată şi expune ţara la prea multe sarcini, la sarcini neprevĕzute, şi nu cred că e constituţional corect de a angaja viitorul bugetar al ţării într'o parte mai mare sau mai mică fără ca reprezentanţii ţării să fie puşi în cunoştinţă de cauză la ce se angajază.

D. M. Kogălniceanu. Am votat 22 milioane pentru şosele fără studii prealabile.

D. G. Robescu. Şi pentru alte linii.

T. Maiorescu, ministru de lucrări publice. Cred că foarte rĕu s'a făcut, fiind-că singura procedare corect constituţională e de a se face studiile prealabile cerute. Linia Dorohoi-Iaşi, pentru care aţi votat 15 milioane, crezĕnd că cu aceasta se închee sarcina ţării, mai necesitează încă vre-o 5 milioane, sau poate 7 sau mai mult până la sfârşit. A vota linii de drum de fier, lăsând joc între 5 până la 7 sau până la 10 milioane, această procedare în cheltueli este neadmisibilă într'o bună administrare finanţiară.

Eu am avut onoare să vĕ spun că, în trecerea mea prin acest interimat la lucrările publice, nu pot să vĕ dau mai multe amănunte technice, dar cel puţin vĕ pot vorbì în teorie con-

stituţională, şi nu vorbesc în teorie platonică, ci într'o teorie care imediat se traduce în practică şi care vine înaintea d-voastre sub forma unui plus crescênd la cheltuelile neprevĕzute.

Acum la linia aceasta, în proiectul eşit din iniţiativa Senatului şi adus înaintea d-voastre, vĕd că se zicea numai: să se construiască linia şi, fără a fixa cifra, să se facă studii; şi fiindcă era atunci zis: să se facă studii în anul 1889, d-voastre acum aţi pus fireşte în lege să se facă studiile în 1891. Până aci suntem în lăuntrul unei bune gospodării finanţiare. Era o rezervă de făcut, dar nu cred că va fi şi aci o greutate, ca înainte de studiile făcute să se preciseze numai decât punctele: Bêrlad-Galaţi. Admit că, dacă racordarea s'ar face la alte puncte, aceasta n'ar împedica înţelesul votului d-voastre. Odată ce studiile se vor face, va fi fără îndoială necesar ca să se consulte şi persoanele militare competente în apărarea ţării, fiind-că asemenea consultări trebue să le faci după ce s'a studiat traseul. Se va ţine dar seamă şi de apărare, şi traseul se va putea modifica conform şi cu aceste cerinţe, cari vor fi apreţiate din partea oamenilor competenţi. S'a arătat şi aci, înaintea Camerei, o sumă de competenţe militare, dar se înţelege că vor fi completate aceste ilustre competenţe prin militarii în adevĕr chiemaţi a se pronunţa.

D-lor, vĕ rog să rĕmânem finanţiar constituţionali corecţi, şi să ne mărginim întru atât deocamdată. Ca să vie un art. 3 şi să fixeze deja, că cifra de 13 milioane se va întrebuinţa

acolo şi 3 milioane va costa dincolo, este prematur, este o cifră cu totul fictivă. Ce cifră votaţi pentru studii? Aţi pus obligaţiunea să se facă studii, se vor face, şi ar fi un călcător de lege ministrul care nu le-ar face, odată legea fiind votată. Mărginiţi-vě aci, aşteptaţi acele studii şi atunci veţi fixa cifra pentru construcţiune în cunoştinţa de cauză, iar nu fără nici o bază, cum voiţi să faceţi acum.

Aceasta, d-lor, mě cred dator să v'o spun în interesul finanţelor ţării. Dar încă odată, în materie de cheltueli Camera e suverană. D-voastre reprezentaţi pe aceia, din a căror pungă au să se ia banii aceştia; credeţi d-voastre că puteţi lua rěspunderea unei cheltueli cu totul fictive? Vě priveşte, faceţi-o; dar eu cred că n'ar fi prudent. De aceea, fără a face o chestie de împotrivire absolută a guvernului, sunt de părere că propusul articol 3 să nu se voteze, să nu figureze în această lege pe care, dealtminteri, vě věd hotărîţi a o vota.

Camera totuş votează amendamenţul şi împreună cu el toată legea — o prevestire a apropiatei căderi a guvernului Manu, care se şi întîmplă după 2 săptămîni.

Dealtminteri, nenorocitul precedent al cheltuelilor provocate din iniţiativa parlamentară, fără cererea guvernului, fără studii prealabile şi fără considerarea bugetului general se lăţeşte, şi nu mai departe decât în şedinţa Senatului de la 5 Fevruarie acelaş an, se votează *în unanimitate* (raportor V.

A. Urechia) construirea unui local de teatru în Iaşi. Unanimitatea arată tot odată cât de bine ştiau iniţiatorii unor asemenea cheltueli de lux să se folosească şi de agitarea „moldovenismului“ de atunci.

In fapt, drumul de fier Galaţi-Bêrlad a sleit milioanele votate; dar nici astăzi (Dec. 1903) nu este terminat.

108.

Rĕspuns la o interpelare a d-lui Dimitrie Sturdza asupra şoselelor din Moldova, a meritelor partidului liberal şi a lipsei de merit a partidului conservator.

(Şedinţa Senatului de la 5 Fevruarie 1891)

Periculoasa agitare a chestiei „moldovenismului“ din partea lui Lascar Catargi, despre care am vorbit în nota de la începutul discursului precedent, găseşte un sprijin în d. Dimitrie Sturdza, care continuă în Senat lupta din Cameră şi adaogă la plângerea pentru drumurile de fier o plângere pentru şosele şi mai introduce şi chestia ovreilor, arătându-şi pentru prima oară violentul anti-semitism, care se potriveşte aşa de puţin cu principiile generale ale liberalismului. — In şedinţa Senatului de la 5 Fevruarie d-sa, împreună cu dd. Plesnilă, Tache Giani, Logadi şi Chiriacescu, propune mai întâi o moţiune pentru împiedecarea „invasiunii ovreieşti în ţară“, şi apoi — pe când ministrul ad-interim al lucrărilor publice depune în aceeaş şedinţă tocmai proiectul vo-

tat de Cameră la 29 Ianuarie pentru linia Galaţi-Bêrlad — d. Dimitrie Sturdza, întrerupênd discuţia generală a legii şcolare, stărue să-şi desvolte interpelarea asupra insuficienţei drumurilor de fier şi a şoselelor din Moldova în comparare cu cele din Muntenia, şi o începe astfel:

„D-lor senatori, aceasta este a treia interpelare privitoare la chestia, care agită partea de dincolo de Milcov."

Şi apoi continuând zice între altele: „Însă şi astăzi vom vedea că guvernul ne va da acelaş rěspuns prin tangentă. Dovadă clară şi vědită avem chiar surîsul clasic, cu care d. ministru ad-interim al lucrărilor publice v'a citit Mesagiul regal pentru cele 87 kilometri de drum de fier cari sunt a se face de la Bêrlad Galaţi în linie directă.

„Voi ruga şi astăzi, precum v'am rugat şi ieri, ca să fiţi puţin indulgenţi cu mine, pentru că chestia, cum a fost acea de ieri şi cum este cea de astăzi, nu se poate trata fără cifre şi date; căci pe cifre şi date se basează întreaga organizaţie pe care voi avea onoare să v'o expun, şi pe cifre se basează şi cererea pe care voi s'o fac şi pe care am şi făcut-o prin interpelarea mea, adică că suma de 23.900.000 lei, destinată pentru construcţii de şosele, *să se impartă drept în jumătate între ambele părţi ale ţării, după ce va scoate afară suma afectată pentru Dobrogea.*

„D-lor, dacă cercetăm teritoriul ţării şi populaţia Regatului, constatăm că suprafaţa României e de 131.357 kilometri patraţi, iar populaţiunea se suie la 6.218.128 locuitori.

„Dacă privim deosebit cele trei părţi ale ţării — Moldova, Muntenia şi Dobrogea — vedem că populaţia Moldovei e de 2.063.383

locuitori, a Munteniei de 3.887.905 şi a Dobrogei de 266.840 locuitori. Relaţiunea în procente a acestor trei părţi în privirea populaţiei este de 33% pentru Moldova, de 63% pentru Muntenia şi de 4% pentru Dobrogea.

„Din teritoriul care are o suprafaţă de 131.357 kilometri patraţi, 38.226 kilometri patraţi constitue Moldova, 77.596 Muntenia şi 15.535 Dobrogea. Relaţiunea proporţională aci e de 29% pentru Moldova, de 59% pentru Muntenia şi de 12% pentru Dobrogea.

„Dacă lăsăm Dobrogea la o parte, putem zice, în calcul rotund, că o treime a suprafeţei şi a populaţiei cade în partea Moldovei, şi două treimi în partea Munteniei.“

Urmează în lungă expunere statistica cerealelor eşite din porturi în diferiţi ani, a densităţii populaţiei diferitelor districte, tabloul kilometric amănunţit al „arterei principale“ a drumului de fier şi al tutulor „debuşeurilor“ laterale, tabloul comparativ al şoselelor în Moldova şi în Muntenia, calcularea cheltuelilor proporţionale, etc. etc. etc.

Şi în mijlocul acestei aglomerări de date şi de cifre, d. Sturdza intercalează obişnuitul d-sale atac istorico-politic încontra adversarilor, de astă-dată redactat în următoarele fraze, adresat miniştrilor conservatori:

„D-voastră să veniţi cu lucruri pozitive făcute de d-voastre, iar nu să veniţi şi să spuneţi de noi cutare şi cutare rele; căci noi am făcut lucruri pozitive pe cari nimeni nu ni le poate lua. Sub noi s'a făcut resboiul, sub noi s'a făcut independenţa, sub noi Regatul, sub noi drumurile de fier. D-voastre şi amicii d-voastre nu ştiu unde eraţi, căci în nici unul din actele mari nu

sunteţi subscrişi; nici n'am auzit că aţi luat parte activă la ele. Fiţi ceva mai modeşti. Când veţi face atât cât noi, atunci să ridicaţi glasul cum l-a ridicat d. Lahovari mai alaltăieri de acolo de pe banca ministerială de gândeai că are să se asvîrle asupra noastră să ne mănânce de vii. Nu puteţi mânca faptele partidului liberal-naţional. Când voiţi să faceţi ceva, tot pe faptele noastre vĕ fondaţi, tot pe dênsele vĕ rezemaţi şi nu aţi izbutit să faceţi decât ceea ce nu era terminat de noi. Munca d-voastre a fost să căutaţi să întârziaţi pentru că nevoile ţării nu vĕ sunt aproape de inimă. Ţara întreagă o ştie şi aţi dovedit-o chiar ieri. Căci după interpelarea de ieri, în loc să rĕspundeţi în mod pozitiv şi lămurit ce voiţi să faceţi, ne aţi arătat regulamentul organic cel mort şi îngropat".

La acest fel de interpelare rĕspunde:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi ad-interim al lucrărilor publice. D-lor, obiectul discuţiei ar putea fi folositor, dar e foarte stranie procedarea urmată şi la această interpelare.

Onor. d. Sturdza, când este vorba de a aduna numere, de a face grupări statistice, de a cita, de a compulsa, de a colaţiona, de a foi şi de a resfoi cifre, este un om neobosit, un foarte harnic lucrător.

Pe acest temei de aparentă soliditate de cifre, deşi asupra grupării cifrelor sunt rezerve de făcut, d-sa clădeşte o întreagă atmosferă — căci din câte a zis nu reese decât ceva din văzduh — o atmosferă de duşmănie în contra guvernului,

şi aceasta la o chestie de drumuri de fier şi de şosele, unde nu poate să treacă în gîndul nici unui guvern, or cât de rĕu s'ar fi putut închipuì, să facă nedreptate vre-uneia din părţile ţĕrei în favoarea celeilalte părţi.

Cu cifre dar face o atmosferă de atac, de duşmănie încontra noastră; şi amestecă în chestia această nişte cuvinte cu violenţa d-sale obişnuită dacă nu în rostirea, cel puţin în conţinutul lor: că miniştrii actuali nu au făcut nimic în ţara aceasta, că tot ce s'a făcut, s'a făcut de partidul liberal; şi că atunci când s'au făcut de d-lor actele cele mari, nici nu se pomenea de noi unde eram.

Mĕ vĕd astfel silit, într'o discuţie care putea fi mai folositoare, dacă s'ar fi mărginit la obiectul propus, să rĕspund la lucruri cari nu au a face cu acest obiect. Dar a cui este vina, când un om experimentat în ale parlamentului ca onor. d. Sturdza pune în legătură cu căile ferate şi cu şoselele, chestii ca aceste: cine a făcut independenţa, cine rĕzboiul şi toate în această ţară? şi că numai d-lor au făcut totul şi noi ceilalţi n'am făcut nimic?

Cum putem lăsa aceste lucruri nerelevate, cum le-am putea lăsa fără rĕspuns?

Apoi, onorabile d-le Sturdza, dacă aţi stat 12 ani la guvern, ceea ce împrejurările externe au adus ca să se întîmple în aceşti 12 ani, au provocat fireşte o hotărîre din partea guvernului d-v. Fără îndoială! şi prin urmare, tot ce a trebuit să se facă sub or-ce guvern, s'a făcut şi sub guvernul d-v. de 12 ani.

Dar dacă lăsaţi la o parte ceea ce s'a făcut în 12 ani de d-v. din cauza împrejurărilor externe, neatîrnate de d-v., cum este rĕzboiul între Rusia şi Turcia, şi dacă voiţi să ştiţi ceea ce aţi făcut d-v., atunci când atîrna totul de la d-v., adică în cele curat interne, dacă examinăm ce aţi făcut de la 1882 până la 1888, în 6 ani de zile, unde, să-mi permiteţi a spune, n'aţi făcut nimic, şi era o stagnaţiune în toată ţara şi o încercare senilă, slabă, impotentă din partea d-v. de a face ceva fără ca să isbutiţi întru ceva; dacă aceşti 6 ani, din urmă, tocmai aceia în cari era omnipotenţa hotărîtoare a partidului d-v. în ţară, îl puneţi în cumpănă cu ceea ce am muncit noi în doi ani şi jumătate, noi această majoritate şi acest guvern aşa cum este, dacă le puneţi în comparare aceste două vremuri cred că or-ce om nepărtinitor va vedea cumpăna aplecându-se în favoarea situaţiei de astăzi!

Dacă vĕ aduceţi aminte... dar de unde se vĕ aduceţi aminte!.. de neînsemnatele şi rarele mele vorbiri în Camera d-v., eu, din opoziţie fiind, n'am ezitat de a recunoaşte, pe cât puteam de nepărtinitor, tot ce a făcut ca lucru însemnat partidul susţinut la guvern de d-voastră. Că a făcut lucruri foarte importante, este de netăgăduit, şi ar fi o mare nefericire pentru ţara aceasta, când lucrurile importante ar fi apanagiul unui singur partid şi n'ar fi toţi bărbaţi însemnaţi — fie dintr'un partid, fie din altul — capabili de a face acte însemnate, fericite pentru ţara întreagă! (Aplause prelungite).

Incontestabil a fost o hotărîre virilă a d-lui

Ioan Brătianu, că a intrat în rĕzboi, a eşit glorioasă independenţa ţĕrei din acel război.

Nu ştiu, dacă este meritul d-v. exclusiv, dar orcui ar fi meritul, a fost mare. Este numai foarte straniu, că onor. d. Sturdza, care cu atâta vehemenţă combătea atunci pe d. Brătianu, fiindcă a îndrăznit să intre în rĕzboi in contra Turcilor, vine astăzi şi se laudă în contra noastră cu acel act combătut tocmai de d-sa! (Aplause).

Şi ne întreabă d-nu Sturdza, ce făceam noi atunci?

Atunci noi nu'l combăteam ca d-sa, ci'l aprobam mulţi din noi, şi este chiar foarte curioasă întrebarea d-lui Sturdza în această şedinţă a Senatului, prezidată de d. general Florescu. Căci în prima linie, pe prezidentul acestui Senat, pe general Florescu, onoarea şi simţimêntul de datorie l-au îndemnat, i-au strigat în acea vreme de pericol să-şi aducă vîrsta sa înaintată ca jertfă în rĕzboiul pentru ţara, şi d-voastră, d-voastră, cari întrebaţi astăzi unde eram, l-aţi împedecat de a lua parte la rĕzboi! [1]) (Aplause).

Dar n'aţi putut împedeca pe toţi; din toate partidele şi din toate unghiurile ţarii au venit cei chemaţi la luptă. Hotărîrea de a intra în rĕzboi a trebuit să fie luată de guvern, şi fiindcă d. Brătianu era la guvern, meritul acestei hotărîri se resfrînge asupra d-sale. Dar aceasta este hotărîrea politică. Vine acum fapta cea importantă, adecă însăşi lupta pe câmpul de batae, prin care s'a susţinut acea hotărîre. Ei bine,

---

[1]) Vezi pag. 63 a volumului II.

fapta a fost a tutulor, şi este — cred că nu trec peste cuviinţa parlamentară, dacă o calific astfel — este temerară încercarea de a atribuì numai unui partid gloria armatei, care este a ţărei întregi! (Aplause).

Nici un partid nu poate să-şi atribue lui singur meritul acestui războì ca războì. Toţi cei chemaţi au luat parte la el, întru cât nu i-aţi împedecat d-voastră, şi printre cei ce au luat parte, a fost şi prezidentul actualului minister, generalul Manu, care şi-a făcut datoria ca un brav ofiţer, şi pentru care d-voastră nu găsiţi acum alt-ceva din acele timpuri decât calomnia ce o răspândiţi prin foiţele d-voastră, ştiind că este calomnie. (Aplause).

S'a terminat războiul cel victorios susţinut prin conlucrarea tutulor. Ei, acum a venit acţiunea diplomatică pentru a asigura ţărei rezultatele acelui războì, şi aici în adevăr ar fi vorba de lucrarea d-voastră ca partid. Dar, scuzaţi-mă, asupra acestei opere a d-voastre sunt mari îndoeli. După ce aţi trecut armata peste Dunăre, fără a consulta Parlamentul, nu aţi luat nici o precauţiune pentru tratările de pace, şi s'a putut intîmpla ca Rusia să-şi permită a negocia cu Turcia la San-Stefano în numele nostru, fără a ne întreba, *de nobis sine nobis*, şi în definitiv perderea Basarabiei a fost un foarte dureros rezultat şi poate prea mica parte din Dobrogea o compensaţie nu destul de suficientă, şi aceasta ne-a isbit pe toţi ca o discutabilă dibăcie diplomatică. Şi prin urmare, apropos de şosele şi drumuri de fier, nu trebuia să deschideţi această

pagină dureroasă, unde sunt aşa de îndoioşi laurii d-voastre. (Aplause).

A venit apoi proclamarea independenţei. Ba bine că nu! Turcia era biruită şi alungată de la Dunăre, şi eram acum în fapt deslegaţi de ea. Recunoaşterea era grea, dar numai proclamarea...

Eram şi eu deputat atunci şi am primit de la d-voastră cu toţii medalia apărătorilor independenţei. Mărturisesc că nu mi-am recunoscut nici mie, nici tutulor care şedeam pe băncile din dealul Mitropoliei vre-un merit pentru a primì medalia apărătorilor independenţei. Apărătorii erau cei ce se luptau pe câmpul de rĕsboi, nu cei ce vorbeau la Cameră! După această panglică de apărarea independenţei, a venit proclamarea Regatului. Act foarte important, o recunosc, este marele merit al d-lui Brătianu. Şi este în acelaş timp marele merit al d-lui Brătianu, care va trece fără îndoială cu acest merit între oamenii cei mai însemnaţi politici ai noştri, de a fi făcut dintr'un partid cam anarhic, cum s'a arătat la Mazar-Paşa, un partid de guvern monarhic, cum s'a arătat la proclamarea Regatului şi cum sper că va continua a se arăta şi în viitor (Aplause). Iar îşi aduce aminte onor. d. Sturdza, că a avut pentru acea proclamare a Regatului un mare merit şi opoziţia de atunci din Cameră şi din Senat, un imens merit.

Prin gura d-lui Lahovari, care este acum pe această bancă alături de mine şi cu care atunci eram împreună pe banca opoziţiei din Cameră, s'a făcut atunci importanta şi fericit formulată

declarare: dacă acei care sunt la guvern, sunt chiemaţi să proclame un asemenea act, căci ei au relaţiile internaţionale în mână şi pot judeca oportunitatea faţă cu situaţia ţării, dacă guvernul are meritul de a proclama Regatul, venim noi, cei din opoziţia conservatoare, şi adăogăm ceea ce putem la acest act, adăogăm unanimitatea reprezentaţiunii naţionale! Şi s'a votat cu unanimitate Regatul (Aplause) şi această unanimitate dată de conservatorii din opoziţie, i-a dat actului adevarata tărie naţională cu care s'a putut susţine în faţa tutulor. (Aplause).

Şi de... dacă întrebaţi ce a făcut opoziţia pe atunci, vĕ rĕspund: iată ce a făcut, este tot ce putea face ca opoziţie cu minte.

Ei bine, avem în curênd o altă dată însemnată în decursul acestui Regat; marele merit al d-voastră de atunci, adecă Regatul, peste câte-va săptămâni are să treacă prin o zi solemnă pentru monarhia noastră: la 10 Mai se va serba aniversara de 25 ani de la suirea pe tron a Regelui nostru, şi vrênd nevrênd va fi atrasă atenţia guvernelor din Europa asupra acestei date. Va fi important pentru această ţară ca să arătaţi şi d-voastră cum s'a arătat atunci, că este un singur spirit monarhic şi dinastic în ţara întreagă (Aplause) şi cred că d-voastră luând exemplu de la opoziţia conservatoare de atunci, veţi arăta acum aceiaş minte şi acelaş patriotism... (Aplause).

Dar, iertaţi-mĕ, de la acea proclamare a Regatului încoace, ce aţi lucrat? Fac abstracţie de nefericita, după mine, revizuire a Constituţiei,

care putea să lipsească, care într'o ţară săracă de oameni a sporit numĕrul senatorilor şi al deputaţilor, a lărgit agitaţiunile şi preocupările politice şi a scos mai mulţi oameni de la o lucrare mai utilă pentru a-i pune într'o lucrare mai puţin utilă precum este agitarea politică, a ţinut lumea într'o mişcare sterilă un an şi jumătate.

Dar în fine de la această reformă a Constituţiei, despre care ziceaţi că acum are să vie adevĕrata reprezentaţiune a ţării, ei! acum să vĕ vedem: ce a făcut guvernul d-voastră şi partidul? De la 1882 până la 1888, unde sunt actele cele mari?

Căci vedeţi, dacă aţi fi căzut d-voastră după actele cele mari la 1882, atunci puteaţi zice: noi, cari am făcut acele acte mari, noi singuri suntem în stare să facem toate actele importante de aci încolo; dar din nefericire pentru d-voastră nu v'aţi retras atunci, ci aţi mai stat încă atâţia 6 grei şi mari ani de câte trei-sute-şasezeci şi cinci zile fie-care (Aplause). Şi ce aţi făcut în aceşti 6 ani până la Martie 1888?

Veşnic vĕ întrebam noi din opoziţie, şi în Cameră şi aci, ce faceţi? Agiul la Banca Naţională, trei proiecte de încercare de reformă a magistraturei părăsite, importantul d-voastră studiu asupra legii instrucţiunii publice imposibil de a trece prin Cameră. Şi nimic, nimic, nimic, decât în locul unor importante legi, care cu autoritatea d-lui Brătianu putea să le voteze Camera, dacă ar fi voit, în acest gol de idei publice, ni s'a oferit preocuparea intereselor

personale şi private care v'au prăbuşit. (Aplause).

Aceasta, d-le Sturdza, cred că e nepărtinitoarea judecată asupra ultimilor 6 ani ai guvernului d-voastră. Judecata nepărtinitoare va trebuì să vĕ recunoască marile merite din primii 6 ani, dar tocmai pentru aceasta trebue să recunoască întreaga slăbiciune şi crescênda decadenţă din ultimii 6 ani. După acei 6 ani din urmă a venit guvernul acesta. Ce acte mari a făcut? De rĕsboi nu poate fi vorba, este pace (Ilaritate). Cum puteam noi să inventăm rĕsboiul? Să mai proclamăm Regatul şi independenţa încă odată? (Aplause). Pentru actele acestea mari, pentru fălfăirea steagurilor împrejurările nu ne-au dat ocazie. Ce puteaţi însă cere de la un guvern cu conştiinţă? Ca să îndeplinească datoria zilei, şi în timpul în care se află pe aceste bănci, puteţi susţine d-voastră înaintea oamenilor nepărtinitori, că n'a lucrat acest guvern, această majoritate din Senat şi Cameră, cât omeneşte s'a putut? Deducênd zilele pierdute cu interpelările opoziţiei (Aplause), a fost vre unul din aceşti nefericiţi înhămaţi pe banca ministerială care n'a muncit şi lucrat? şi a fost vre unul din senatorii majorităţii, sau deputaţii majorităţii, cari n'a contribuit la elaborarea proiectelor de lege?

Apoi dacă d-voastră în 6 ani n'aţi făcut nimic, acea reformă a administrării financiare şi a Băncei Naţionale, care a stârpit agiul ca prin minune, este nimic? Inlesnirea cu o sută de milioane a comerciului ţării prin dispariţia agiului, este nimic? S'a elaborat ceea ce d-voastră n'aţi

făcut în 12 ani, acea lege umanitară a pensiunilor, care a mulţumit şi liniştit pe toată lumea; este nimic?

Dar inamovibilitatea magistraturei, este nimic? şi or cum ar fi explicată, dar principiul că s'a mai întemeiat o magistratură independentă de puterea executivă, este aşa de elementar constituţional, încât te miri că a putut să existe un guvern 12 ani fără să fi făcut această lege.

Dar vinzarea pămênturilor în loturi mici la ţărani, studiată, elaborată, aceasta este nimic?

Pentru Dumnezeu! Patru asemenea legi făcute în doi ani şi cu 200 interpelări, aceasta nu este nimic?

Când le pui în balanţă faţă cu 6 ani ai d-voastră, unde în adevěr nu s'a făcut nimic...

O voce. Şi unde nu erau atâtea interpelări.

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi ad-interim al lucrărilor publice. Cei şase ani din urmă, când era vreme de pace, căci nu vě judecaţi după vremea briliantă de rěsboi, pe care noi n'o putem inventa, cei 6 ani din urmă puneţi-i în cumpănă cu cei doi şi jumătate ani de pace de acum, dacă e să fiţi drepţi.

Dar să revenim la chestie, căci în o discuţie *à propos* de şosele şi de drumuri, d. Sturdza voia să ne încurce pe toţi într'o atmosferă de duşmănie, de incapacitate şi nevoinţă de a face ceva.

Degajând acum simpla chestie a interpelării din acea atmosferă străină de ea, ce rĕmâne din zisele d-lui Sturdza? Statistica d-sale? Se

înţelege că statistica, d-lor senatori, are aerul grozav de savant, şi când pui cifre, îţi dai un aer grozav de solid. Cifrele acestea le găseşti aruncate pe ici pe colo, prin cărţi, prin birouri, şi îndată ce le grupezi cu ceva meşteşug, ese din cifre ce vrei să iasă, aceasta este ştiut. Dar pentru că statistica este solid, erudit lucru, am şi eu aici o foaie de hârtie cu statistică... mi-a făcut-o un şef de biurou din minister! (Ilaritate, aplause).

Ce este drept, trebue să vĕ spun, dar vĕ rog să nu o luaţi ca lipsă de modestie, cea d'intâi cifră, adecă suprafaţa kilometrică a României, o ştiam. (Ilaritate).

Aşa dar, suprafaţa, adică kilometri pătraţi, în România de dincoace de Milcov sunt 73.154 şi în România de dincolo, Moldova, cum zice d. Sturdza, în Moldova, dar cum se zice mai oficial: în Romania de dincolo de Milcov 39.616, iar în Dobrogea, care acum ne interesează mai puţin, fiindcă n'am ajuns încă să avem deputaţi şi senatori din Dobrogea (Ilaritate), — când vor ajunge, atunci o să vedeţi şi chestia Dobrogei! din care puteam să avem o mai mare bucată cu acel glorios resbel (Aplause) — aşa dar în Dobrogea sunt 17.177, peste tot 129.947 kilometri pătraţi.

Acum să mai facem de aceste calcule erudite! Să ştie din geografiile de la şcoalele primare, că se face o comparare a acestor kilometri cu numĕrul locuitorilor şi de aici ese iarăş o cifră savantă. In România de dincoace de Milcov sunt 3.407.000 locuitori şi în România de

dincolo de Milcov 1.780.000, adecă vorbă să fie: cum o fi făcută statistica noastră, care ştiţi că e cam aşa şi aşa; dar în fine, s'o presupunem exactă; iar în Dobrogea numai 180.000. Va să zică, faţă cu această cifră să iea proporţionalitatea între locuitori şi între kilometri pătraţi, şi cu aceste elementare calcule din şcoalele primare (Ilaritate) se găseşte că în România de dincoace de Milcov sunt pe kilometru 46 locuitori şi în România de dincolo de Milcov 45, iar în Dobrogea numai 10 locuitori.

Faţă cu aceste fundamente solide de statistica kilometrică şi *populaţionistică* — acesta este termenul savant —, să vedem cum stau astăzi căile ferate în exploatare şi în construcţie?

In România de dincoace de Milcov sunt 1757 kilometri şi dincolo de Milcov 990 kilometri, iar în Dobrogea 64 kilometri.

Se înţelege, d-lor, că dacă voim — nu zic: să ne jucăm de-a cifrele — dar să grupăm cifrele, se pot face grupări foarte interesante. Luăm un district izolat, sau 2—3 districte de dincolo de Milcov, 4—5 districte de dincoace, şi se înţelege că putem să ajungem la o grupare kilometrică de căi ferate şi de şosele, aşa după cum voim în bine sau în rěu, în mod grav sau liniştit, după cum suntem în opoziţie sau la guvern (Ilaritate, aplause). Dar în total lucrul se prezentă astfel: Pentru 1000 kilometri pătraţi de teritoriu în România de dincoace de Milcov sunt 24 kilometri de căi ferate, iar în România de dincolo de Milcov 25 kilometri, va să zică

România de dincolo de Milcov are mai multe căi ferate pentru 1000 kilometri pătraţi decât România de dincoace de Milcov: aceasta e realitatea. N'are nimeni să se plângă de aceasta, ci din contra trebue să ne bucurăm cu toţii că avem această proporţie. Nu este bine ca în mijlocul acestei ţări aşa de unite în inimă şi cugetări, să se încerce asemenea duşmănii, chiar şi la şosele şi la căi ferate (Ilaritate, aplause).

In ce priveşte şoselele înainte de creditul de peste 23 milioane lei, lungimea totală a şoselelor în România de dincoace de Milcov era de 1479 kilometri, iar în România de dincolo de Milcov 1028 kilometri. In proporţie ca teritoriu însă, după cum ştiţi, este aproape $^2/_3$ partea de dincoace, şi numai ceva peste $^1/_3$ partea de dincolo de Milcov.

La 1000 kilometri pătraţi sunt numai 22 kilometri şosea în România de dincoace de Milcov, şi 25,9 kilometri aproape 26 kilometri în România de dincolo de Milcov. Va să zică România de dincolo de Milcov este în poziţie mai bună de a avea căi de comunicaţie mult mai numeroase decât România de dincoace de Milcov.

Aceasta este statistica totală, iar nu pe districte izolate.

Prin urmare când a venit în Iunie 1890 proiectul de lege pentru construcţii de şosele, 62 la sută din suma totală s'a dat pentru România de dincoace de Milcov şi 31 la sută pentru cea de dincolo de Milcov, şi închipuindu-mi ter-

minate toate aceste şosele, încă va rĕmâne — după proporţia stabilită — un mic plus de şosele în România de dincolo de Milcov decât aci. Şi este foarte fericit că este aşa, pentru că Moldova, cel puţin Iaşii şi o parte a ei, care a făcut o jertfă, când a proclamat unirea, este bine să aibă undeva şi avantagie şi cu inima caldă să ne bucurăm cu toţii de aceasta.

Dar mai este ceva de zis, d-lor senatorí. Această lege de credit a şoselelor a fost în prima concepţie discutată în consiliul de miniştri, dar pe urmă elaborată, completată, perfecţionată, specificată cu acele tabele de cari vĕ aduceţi aminte, unde există cele 10 circumscripţii, chiar prin secţiile Camerei şi secţiile Senatului, şi deputaţii şi senatorii de dincolo de Milcov şi acei de dincoace de Milcov au lucrat la această lege. Şi la drumuri de fier şi la şosele — pentru Dumnezeŭ! — o să facem deosebire de partide: liberali-naţionali, conservatori, liberali-conservatori, concentraţi, radicali, etc.? (Aplause). Aceasta era o chestie a ţării întregi. Îmi permite onor. d. interpelator să-i pun întrebarea: Unde era d-sa atunci cu aceste cifre interesante statistice, cari le-a arătat acum şi cari ar fi fost folositoare să le aducă în desbateri? Şi atunci ne-am fi folosit cu toţii, şi pentru munca omului de a aduna şi colaţiona toate statisticile, i-am fi fost recunoscĕtori. Sau ziceţi şi d-voastră ca d. Dimitrie Brătianu: „Nici binele să nu-l facă adversarii?“ Apoi cu minte este aceasta? Aceasta este învăţătura ce d-voastră, om important de partid, ne daţi noă, membrilor — poate mai tineri?

Atunci n'aţi făcut-o când era timp util s'o faceţi; nimeni din domnii senatori, fie de dincolo de Milcov, fie de dincoace de Milcov, nu s'a trezit apropos de legea aceasta ca să vină să eşafodeze un fel de foişor de moldovenism în contra muntenismului. (Ilaritate). Nu i-a trecut prin cap nimĕnui, că are cineva intenţia să nedreptăţească o parte a ţării. Şi cine poate crede ca un guvern să aibă nebunia — căci ar fi o adevĕrată alienaţie mintală — să nedreptăţească Moldova în favoarea Munteniei. Dar se poate concepe aceasta?

Toţi senatorii de dincolo de Milcov şi toţi deputaţii, ca să iasă — permiteţi-mi expresia — din hopul parlamentarismului această lege, s'au grăbit a o vota şi a vedea odată creditul asigurat. Pentru executarea ei, se înţelege, se cere timp, şi în decursul executării se pot introduce îmbunătăţiri şi modificări parţiale; şi în scurta mea trecere pe la ministerul lucrărilor publice am vĕzut raporturi de la prefecţi şi consilii judeţene cari cereau modificări la legea cum a fost votată, cu experienţa deja făcută în aceste opt luni; va să zică, propuneri de modificare a legii vor trebuì să vină în desbaterea d-voastre.

Şi se înţelege că, înainte de a cheltuì bani, va fi bine să se ţină seamă de nevoile noi semnalate ale fie-cărui judeţ, şi atunci ne vom folosì şi de vorbele onor. d-lui interpelator, d. Sturdza; căci în cele ce lucrează şi vorbeşte d. Sturdza este şi o parte importantă, serioasă, cu temei, pe care regreţi a o vedea aşa de des

încurcată prin partea pasionată a politicei d-sale de partid.

Nu se va da atunci nimeni în lături de a se folosì de toate notițele statistice ce le-a adunat d. Sturdza și ce va bine-voì să le mai adaoge la timp util peste cele ce a zis acum. (Aplause prelungite).

109.

Asupra proiectului de reformă parţială a legii învăţămîntului public.

(Şedinţa Senatului de la 12, 13 şi 14 Fevruarie 1891)

Introducerea istorică, la paginele 48 şi 49 de mai sus, explică împrejurările politice nefavorabile, în care a urmat la Senat discuţia generală asupra reformelor învăţămîntului public, prezentate de autorul acestei scrieri. Discuţia a ţinut 13 zile, în decursul cărora ministrul rĕspunde în următorul mod la toate observările adversarilor:

T. Maiorescu, ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice. D-lor Senatori, s'a sleit lista tutulor celor înscrişi pentru discuţia generală asupra proiectului de lege supus desbaterilor d-voastre.

Am aşteptat aceasta, am ascultat cu cea mai încordată atenţie tot ce s'a zis până acum în foarte lunga desbatere.

N'am decât să mulţumesc celor ce au susţinut luarea în considerare şi sunt dator să aduc acum argumentele mele în contra celor ce au combătut-o, argumente contra argumentelor d-lor, argumente pentru susţinerea totdeodată a proiectului de lege asupra în-

văţămîntului public, aşa cum l-am prezentat. Numai, d-lor Senatori, eu ca ministru, nu am dreptul să abuzez de timpul d-voastre în aceiaş largă măsură, în care au uzat de el mai ales unii din acei cari au combătut proiectul de lege. Voi fi dator să condensez şi să resum, pecât se poate, ceeace s'a zis şi vě rog să ţineţi în această materie seamă de ceeace omeneşte se poate cere de la cineva, care, după 11 zile de desbateri, vine în ultimul moment să zică şi cuvîntul sěu inaintea d-voastră. (Aplause).

Să începem în ordinea inversă de cum s'au ţinut discursurile în contra luării în considerare, precum vě sunt poate şi d-voastră aşa mai proaspete în memorie.

Ar trebuì dar să încep în această ordine inversă cu discursul onor. d-lui Esarcu, numai nu ştiu, în ce categorie să-l pun: este pentru sau contra luării în considerare a proiectului.

Este între amîndouě: într'o parte îl aprobă, în cealaltă nu-l aprobă, şi concluzia precizä lipseşte. A mai citit d-sa, ceva relativ la şcoalele reale dintr'un vechiu discurs al d-sale. Pentru şcoalele reale voi avea onoare să rěspund la observările d-sale odată cu rěspunsul la cele zise de onor. d. Poni.

Asemenea cât pentru întinderea ce trebue s'o dăm acestei reforme, îmĭ va permite d-sa să'i rěspund mai târziu, atunci când voi susţine înaintea d-voastră, de ce am propus această reformă, de ce numai atât şi de ce nu o reformă radicală a legii întregi.

Trebuie să trec acum, pentru a termina cu cele mai uşoare, la întâmpinările ce ne-a adus d. Boerescu în şedinţa de eri. Onor. d. Boerescu a fost şi d-sa, ca mulţi în această ţară, în trecere pe la ministerul instrucţiunii publice, a fost 6 luni ministru al şcoalelor, 6 luni de vară, de la Aprilie până la Octomvrie 1889, luni în care şcoalele pentru jumătatea timpului au vacanţe, vacanţa de Paşti şi vacanţa cea mare.

Onor. d. Boerescu, eminent profesor al facultăţii de drept din Bucureşti, unul din cei mai eminenţi advo-

caţi, care-ş aplică cunoştinţele d-sale teoretice la activitatea practică, foarte ocupat în această privinţă, onor. d. Boerescu ne-a citat cu toate acestea şi d-sa din scurta d-sale trecere prin ministerul instrucţiunii din un mic volum *in quarto*, cuvintele rostite de d sa la deschiderea şi închiderea unui consiliu general, care s'a întâmplat să cadă tocmai în această vreme, după vacanţă. Sunt nişte cuvinte ca: „trebue să edificam cu toţii templul instrucţiunii" şi alte asemenea, amabilele cuvinte obişnuite, cum sînt de exemplu că profesorii sunt sacerdoţii templului, că şcoala este un focar de lumină, şi celelalte.

Nu v'a citit însă d. Boerescu singurul cuvînt, din acele discursuri ale d sale, care a izbit atenţia oamenilor cunoscĕtori în ale şcoalei.

Ştiţi ce importanţă a luat şi aici în Senat discuţia asupra consiliului general de instrucţie; ştiţi că s'au plâns unii, s'a plâns onor. d. Sturdza, de tendenţa unora, din norocire nu a tutulor, din membrii corpului didactic de a amesteca în şcoală ceeace nu este al şcoalei, de a preschimba afacerile curat didactice în afaceri politice şi parlamentare, de a crea oarecum o a patra putere în stat, ceeace onor. d. D. Sturdza, cu o expresie mai drastică, numea „caftan"; şi ştiţi, că şi în consiliul general se petrece acest conflict de direcţii, şi totdeauna toţi miniştrii mai moderaţi au căutat să înfrîneze tendenţele exagerate, să facă consiliul şcolar ca să se ocupe numai de ale scoalei şi să nu alunece pe alte căi, care să periciteze toată valoarea lui. Singurul ministru, care faţă cu asemenea tendenţe a pronunţat în privinţa consiliului general cuvîntul nefericit de *parlament profesoral*, a fost d. Boerescu. Cuvîntul *parlament profesoral*, dacă are o însemnătate, aceasta este: înainte pe calea parlamentarismului, şedinţe publice, auditoriu şi stenograme! Şi nu vĕ miraţi, d-lor, dacă astăzi, după acest cuvînt al d-lui Boerescu, există în minister cereri formale în acest sens.

Faţă cu această rĕmăşiţă din activitatea d-sale ministerială, mĕ întreb acum, cu ce argumentare vine

onor. d. Boerescu înaintea majorităţii acestui Senat ca să conchidă la respingerea sau retragerea proiectului de lege? Şi vě rog nu vě miraţi nici de întrebarea: are cunoştinţă de cauză d. Boerescu? Eminent profesor, am avut onoare să o spun, eminent practician, aşa de ocupat de catedră şi de practică încât la o mai îndelungată administrare a şcoalelor n'a avut timp să ia parte, i s'a propus de atâtea ori să fie decan, poate şi rector al Universităţii, şi n'a voit să primească, în consiliul permanent sau în consiliul general de instrucţie n'a fost niciodată, de administrarea şcoalelor, afară de cele 6 luni, n'a avut ocazia să se ocupe: s'a ocupat cel puţin de cele ce se zic despre toată mişcarea corpului profesoral? s'a ocupat de ceea ce a mişcat aproape toată lumea politică, chiar care nu era din corpul profesoral, mai ales de 4—5 ani de zile, de când cu administrarea remarcabilă în multe priviri a d-lui Sturdza?

L-aţi auzit ieri vorbind de consiliul general şi întrebând cu oarecare hesitare: „După cum îmi pare, d. „Sturdza — zicea d. Boerescu — conchide la suprima„rea consiliului general, aşa mi se pare că am auzit, „fiindcă eu n'am putut asista decât la ziua din urmă „a discursului d-lui Sturdza."

Intreba onor. d. Boerescu, la ce conchide onor. d. Sturdza în privinţa consiliului general? Dar nu este proiectul d-lui Sturdza tipărit? Trebuia să vorbească acum d. Sturdza 4 zile, ca d. Boerescu să ştie la ce conchide cu consiliul general? Dar nu s'au născut asupra acestui proiect al d-lui Sturdza atâtea discuţii în presă, în tot corpul profesoral, în Parlament? Nu s'a făcut raportul majorităţii şi al minorităţii în Cameră? Nu s'au făcut încheerile corpurilor profesorale din Iaşi, din Bucureşti, din Craiova? Nu ştie chiar o parte însemnată a lumei celei departe de şcoală multe din cele petrecute în această privinţă? Şi onor. d. Sturdza n'a întâmpinat o foarte mare resistenţă tocmai la suprimarea consiliului general? A fost controversă în opi-

nii, certuri mari, unii susţineau această idee, alţii o combăteau.

Dar chiar onor. d. Filipescu, aci prezent, care numai cu dăscălia n'are a face, dar care citeşte şi se interesează şi d-sa de ale şcoalei, vĕ va spune, că ştia că prin proiectul d-lui Sturdza se propune suprimarea consiliului general de instrucţie. Dar o ştiaţi atâţia dintre d-voastră, şi tocmai d. Boerescu, profesorul, luând parte în discuţia aceasta, fost ministru al instrucţiunii publice, să nu ştie sigur dacă d. Sturdza este pentru sau contra consiliului general de instrucţie? (Ilaritate). Ce? Aşa suntem de streini de atmosfera chestiilor şcolare? Apoi, d-lor, când n'ai timp să te ocupi de o chestie, cine-ţi poate imputa aceasta? Dar când n'ai timp să te ocupi de o materie, atunci nu te amesteca în această materie, iar când te amesteci, atunci trebue să aibi cunoştinţa de cauza cerută pentru a vorbì cu autoritate în materie. (Aplause).

Ce a combătut d. Boerescu din proiect? Intâi o eroare mai mică, zice d-sa: nu s'a luat cunoştinţă de lucrările pregătitoare şi nu s'a luat avizul prealabil al diferitelor consilii şcolare; şi al doilea ceva mai grav: nici nu puteţi d-voastră discuta reforma prezentată a legii, fiindcă nu puteţi tranşa unele controverse de ştiinţă, de organizare a facultăţilor, pentru care nu vi s'a adus în întregimea lor diferitele opinii.

Lucrări pregătitoare! Apoi lucrările premergătoare aţi vĕzut cum le cunoaşte d-sa. Dar lucrările pregătitoare erau lucrările oficiale, raporturi oficiale publicate în „Monitor", lucrările parlamentare cu ocazia proiectului de lege al onor. d. Sturdza, lucrările citate şi de d. Boerescu cu cele 6 colone, opinia majorităţii, opinia minorităţii Camerei, opiniile consiliilor şcolare; toate aceste lucrări sunt publicate în actele Camerei, în archiva Parlamentului, multe şi în „Monitorul Oficial". Iată lucrări pregătitoare, din a căror atmosferă şi din întreaga lor desbatere a ieşit proiectul de lege. Ce voia onor. d. Boerescu, să le mai retipăresc încă odată pe toate!

Vrea să zică să presupun că cineva, care se va interesa de această chestie, nu va ști că există și unde să le caute? Că individual cineva să nu știe că sunt și cum să le consulte, aceasta se poate, și ați vĕzut că s'a putut. Dar să se cearĕ ca o condiție prealabilă a procedurii ministeriale în prezentarea legii actuale de reformă, ca să fi mai tipărit și retipărit asemenea lucrări premergĕtoare, aceasta nu poate să fie un motiv valabil pentru respingerea proiectului, necum să fi cerut, ca la obișnuitele chestii de administrare, avizul consiliului permanent.

Dar a doua chestie, cea gravă, este controversa facultăților relativă la așa numita organizare. Oare a citit onorab. d. Boerescu, măcar, proiectul de lege de care vorbește, acele câteva articole, care se supun astăzi discuției? D-lor senatori, îmi pare rĕu, vĕ mărturisesc, mĕ sfiesc, îmi pare rĕu — nu pentru mine — că a vorbit d. Boerescu. D-sa, profesor al facultății de drept, vine și relevă ca exemplu în această privință o dispoziție de mică reformă propusă tocmai la facultatea de drept.

In proiect se propune ca să mai asculte studenții de la drept și un an de logică și un an de medicină legală, și d-sa întâmpină că nici nu există curs deosebit de logică între obiectele facultății noastre de litere. Și atunci l-am întrerupt și i-am zis, că există ; d-sa a stăruit a repeta, că nu există ca o materie anume nici în lege. Dar, d-lor, de când este lumea științifică, de când se vorbește în școli de filosofie, de acum 2000 de ani — căci de atunci datează logica lui Aristoteles — existat printre cursurile filosofice mai ales logica. Nu s'a pomenit nicăeri facultăți de filosofie fără curs de logică. Par'că ați zice: o facultate de drept fără curs de dreptul civil. Și nu aveți decât să aruncați ochii asupra legii, la art. 259, unde se enumeră în prima linie printre materiile Facultății de litere psihologia, logica și metafisica. Și în proiectul de modificare se menține tot așa. Și d. Boerescu zice, că nici nu există curs de logică în programul facultăților noastre! Apoi,

d-lor, eu însu-mi sunt profesorul de logică al Facultăţei din Bucureşti! (aplause, ilaritate), şi onor. d. Boerescu, colegul, care face cursul său în sala de alături, nu ştie că există un curs deosebit de logică la facultatea noastră. Aceasta nu importă mult, nu e vorba, dar orcum: tocmai eu, ministrul care vă propune acest proiect de reformă, pe care îl combate d. Boerescu şi în privinţa pretinţei lipse a unui curs de logică, sunt în fapt profesorul de logică al Facultăţii (aplause, ilaritate).

Vorbind şi de al doilea punct relativ iar la facultatea juridică, că adică medicina legală nu este predată în vreo facultate juridică din lume, a fost întrerupt de d. Mârzescu, care i-a spus-o: există acest curs şi la facultatea juridică din Iaşi, precum există şi la cea din Berlin şi la multe altele. Ce să mai răspund unui fost ministru al şcoalelor şi profesor anume al Facultăţei de drept, care mă acuză, de ce prevăd în proiect cursul de medicină legală pentru studenţii de la drept, şi care nu ştie măcar, că la aceeaş facultate din Iaşi există acest curs? Il prevăd în lege, tocmai fiindcă există la Iaşi şi e bine că există.

De aceeaş valoare este argumentul final al d-lui Boerescu: nu puteţi să vă ocupaţi acum de acest proiect de lege, zicea d-sa, vă este imposibil, d-lor senatori, pentrucă nu sunteţi puşi în stare de a judeca în cunoştinţă de cauză asupra organizării Facultăţilor şi asupra diferitelor păreri date în această privire de profesorii competenţi.

Este abilitate în această obiecţiune, zicea principele Grigorie Sturdza.

Abilitate? — Abilitatea aceasta este ca toate abilităţile; este abilitate până o descoperi, dar după ce o descoperi, îşi pierde numele...

D. Boerescu vă zicea de exemplu despre facultatea de medicină: că i s'a spus că o catedră, să zicem catedra de pathologie chirurgicală, după părerea unor profesori, a d-lor Asaki şi Babeş, se cuvine să fie într'un fel pusă în raport cu celelalte catedre, iar după

părerea altor profesori, de exemplu a d-lor Rômniceanu şi Teodori, să fie într'altfel organizată. Ştiţi că e o mare ceartă la facultatea de medicină, şi ceartă *ad-rem* şi ceartă *ad-personam*, regretabilă în orce caz; prin urmare trebue să vĕ aşteptaţi la multe păreri diametral opuse în organizarea acestei facultăţi.

Faţă cu acestea ne zice d. Boerescu că trebue să aştepte lumea cu desbaterea legii până se vor împăca părerile, până se va face opinie generală între d-nii Asaki şi Babeş de o parte şi Rômniceanu de alta. Imi este teamă că vor trece mulţi ani, poate se va stinge şi lumina vieţei acestor domni, înainte de a fi pace în aceste controverse. In general vorbind, controversele în privinţa organizării cursurilor de la orce facultate nu încetează niciodată, şi numai pacea de veci poate să acopere discuţiile unei generaţii, care reîncep în generaţia următoare. Să aşteptăm dar veşnic cu proectul de lege? Aceasta ar însemna abilitatea d-lui Boerescu?

Dar cum s'ar putea să fie oare vreun Senat, corp politic, înaltă instituţie parlamentară, chiemat să hotărască controversele asupra organizării cursurilor vre-unei facultăţi?

Dar ce instituţie ar fi aceea, care v'ar obliga politiceşte şi parlamentar să vĕ faceţi arbitri între ideile d lor Babeş sau Asaki sau Rômniceanu?

De unde o scoate aceasta onor. d. Boerescu?

Abilitatea stă numai în jocul de cuvinte cu cuvîntul *organizare*. Nu sunteţi chemaţi a organiza facultatea de medicină, d-lor Senatori; această greutate nu o puteţi lua asupra d-voastră, nu v'o impune nici o lege a instrucţiei, nu există aceasta nici în legea vechie, nici în proiectul de modificare, nici în proiectul modificat de Senat şi nici în vre o altă legea instrucţiunii publice. Este o eroare de fapt ce a comis-o d. Boerescu.

Ce zice legea veche ca şi legea de astăzi?

Facultatea, de exemplu, de medicină, coprinde, ce? Art. 254:

„Anatomia descriptivă şi istologia, sau anatomia „descriptivă şi topografică; anatomia generală; fisiolo-„gia umaună“, etc.

Ce sunt acestea? Materii de ştiinţă, şi materii de ştiinţă ce le iei după cum este ştiinţa pretutindeni cunoscută, şi din programele de la alte universităţi. Ear cât pentru întrebarea: câte catedre să fie pentru materia cutare? ce alte catedre să se înfiinţeze; ce ştiinţe nouĕ să se introducă şi cum să se organiseze cursurile în predarea acestor ştiinţe? Toate aceste întrebări sunt pretutindeni, ca şi la noi, lăsate la hotărîrea regulamentelor, care se alcătuesc cu avizul facultăţilor. Aceste nu sunt obiecte de lege fixată, ci de regulament mai mobil, mai elastic. Căci, cum s'ar putea să hotărîm asemenea lucruri mai ales pentru universităţi, cari trebue să susţie progresul ştiinţific în fiece moment şi nu poţ fi legate în această parte de un program absolut stabil? La şcoalele secundare este altceva, acolo poate fi un program mai durabil, căci acolo sunt de predat rezultatele asigurate ale culturei ştiinţifice şi rezultatele asigurate nu se schimbă dintr'o zi în alta. Universitatea însă, care să se ţină în curentul cercetărilor şi chiar hipoteselor şi controverselor ştiinţifice, trebue să aibă şi are pretutindeni un program mai elastic, şi trebue să poată face în orce moment partea descoperirilor noue. Cine ar fi crezut de exemplu la noi acum 15 ani, că va veni timpul să se vorbească de un institut de bacteriologie, şi în timpul guvernului d-lui Brătianu s'a simţit trebuinţa de a se înfiinţa, şi e bine că s'a înfiinţat sub conducerea d-lui dr. Babeş.

S'a vorbit anul trecut de o fericită nouă descoperire, şi păcat că astăzi nu mai pare consolidată, de injecţiunile d-rului Koch în contra marelui flagel al ofticei. Negreşit că, dacă s'ar fi adeverit toată valoarea remediului, precum se zicea la început, orce facultate trebuia să se grăbească a deschide un curs pentru acest binefăcĕtor remediu, care ar fi avut atunci cea mai mare însemnătate. Şi aşa mai departe.

De aceea proiectul de lege actual, ca şi legea cea veche, o repet: ca şi orce lege de învăţămînt, zice (art. 260, devenit art. 217):

„Cursurile universitare se vor înfiinţa după mijloa-„cele ţărei. Ele se vor putea complecta şi cu alte „cursuri conform progresului ştiinţei."

Accentul este aici pe cuvintele:

„Completarea conform progresului ştiinţei." Se mai zice: „Numĕrul catedrelor pentru predarea acelor cur-„suri se fixează după trebuinţă". Şi articolul următor: „Fiecare facultate să organisează prin regulamente spe-„ciale, date în forma regulamentelor de administraţie „publică."

Va să zică d-voastră, Senatul, puneţi principiul, şi numai atâta. Dar ca d-voastră să organizaţi facultăţile şi să deslegaţi discuţia între cele două grupuri de profesori de la facultatea de medicină sau de la orce altă facultate, această sarcină nu o aveţi, nu o puteţi avea.

Prin urmare din acest punct de vedere întâmpinările d-lui Boerescu erau neexacte. De unde conchid, că dacă numai pentru asemenea argument d-sa cere respingerea luării în consideraţie, argumentele sunt nevalabile.

Trec acum la un şir de întâmpinări mult mai importante, şi încep prin acelea ale d-lui Dimitrie Sturdza.

D-lor, nu vĕ miraţi, vĕ rog, dacă, referindu-mĕ la lungul şi importantul discurs de patru zile al onor. d. Sturdza, sunt silit să vĕ zic foarte sincer: că a fost prea scurt.

Dacă onorabilului d-lui Sturdza i-au trebuit patru zile pentru a spune ceea ce ne-a spus, i-ar fi trebuit cel puţin încă o a cincea zi pentru a conchide, cum a conchis. Căci aşa cum e terminat în ziua a patra discursul d-sale a lăsat un gol esenţial, un gol aşa de mare, încât a rĕmas discursul fără nici o legătură bine stabilită cu obiectul propriu al discuţiei: cu proiectul de lege supus desbaterii d-voastre; d-sa a cerut res-

pingerea lui, dar fără absolut nici o motivare a acestei concluzii.

Patru zile dearîndul ne-a spus, că este rĕu învĕţămîntul astăzi, şi că vina este a legii din 1864. A patra zi, Sâmbătă, la 5 ore fără 5 minute conchide: prin urmare legea trebue reformată; la 5 ore fără 4 minute; adaogă că reforma, care se propune acum este mizerabilă (pardon, d. Sturdza se exprimă uneori cam viu), că reforma propusă este schiloadă. Şi acum mĕ aşteptam să vină motivarea acestei energice apreţieri, dar în loc de motivare, d-sa la 5 ore şi-a terminat tot discursul.

A începe un discurs cu afirmarea, că starea şcoalelor noastre e foarte rea, ca disciplină şi ca instrucţie şi că vina acestei stări rele este aproape exclusiv legea din 1864; a întrebuinţa patru zile întregi pentru a dovedi această afirmare: asemenea procedere pare a conduce fireşte la aprobarea unei încercări de reforme a legii din 1864. Dar nu! D-şa sfîrşeşte prin a declara această reformă schiloadă, dar după ce a întrebuinţat patru zile pentru a dovedi prima afirmare, nu întrebuinţează nici patru secunde pentru a'ş dovedi ultima afirmare, îşi închee vorbirea şi lasă propunerea d-sale de a se respinge proiectul absolut fără explicare.

Nu-mĭ rĕmâne dar deocamdată, faţă cu lungul discurs al onor. d-lui Sturdza, decât a examina pe scurt singura teză a d-sale, pentru care v'a adus aşa de numeroase exemple. De şi veţi fi obosiţi (sunt 4 ore şi jumătate) permiteţi-mi a vĕ chema atenţia asupra acestii discuţii a cărei importanţă sper că se va înţelege îndată, dacă nu este deja admisă de d-voastră.

Aşa dar d. Sturdza susţine şi a căutat a ne dovedì că starea cea rea a învĕţămîntului, lipsa de disciplină a şcolarilor, lipsa de autoritate a profesorilor, ridicarea chiar a lor în contra autorităţii disciplinare superioare şi în contra miniştrilor, cari au vrut să îndrepteze lucrurile, că această stare rea s'a produs din cauza legii din 1864. Dacă provine din cauza legiĭ, atunci o îndreptare a acestei legi va îndrepta şi rĕul; dacă nu

provine de tot, ci numai într'o mică parte din cauza legii din 1864, atunci să ştim mai dinainte, că orce modificare a acestei legi va îmbunătăţì lucrurile pentru o mică parte, dar să nu ne amăgim că se va înbunătăţì mai mult de cât se poate îmbunătăţì cu o lege izolată a învăţămîntului, şi să ţinem seamă şi de alte împrejurări, ce vor trebuì indicate. Iacă o întrebare însemnată pentru discuţia generală a unei legi asupra reformei, fie şi parţiale, a şcoalelor.

Ca rĕspuns la această întrebare, d. Urechiă, raportorul ales de d-voastră, susţinea în mod blând şi moderat, că nu este de vină legea din 1864, cu toate neajunsurile ei, ci sunt de vină şi moravurile generale şi regimul constituţional; d. Sturdza în mod violent şi amar acuză numai legea din 1864, care după d-sa paraliza încercările miniştrilor de a îndrepta rĕul şi a paralizat în special încercarea d-sale de a-şi face datoria de ministru cu toată străşnicia.

Două rezerve am de făcut, înainte de a intra şi eu în această discuţie. Intâi în privinţa energiei sau străşniciei, cu care şi ar fi îndeplinit onor. d. Sturdza datoria de ministru. Cu toată răbdarea ce am, şi am o răbdare nemărginită, vĕ aduceţi poate aminte, că, la acele cuvinte ale d-lui Sturdza, m'am sculat de pe scaunul, unde colo jos la picioarele tribunei îl ascultam de atâta timp. Căci multe mai ştiu şi eu din administraţia d-lui Sturdza, şi unile vi le voi spune ca să judecaţi şi d-voastră.

A doua rezervă este în privinţa tonului, cu care d. Sturdza îşi rostea plângerile d-sale asupra stării şcoalelor noastre. După aerul d-sale, atât vechia lege din 1864, cât şi relele din trecut, pe cari le acumula d-sa în contra corpului profesoral, păreau să cadă în sarcina guvernului actual, pare că guvernul susţine aceste rele, pare că prin enumerarea relelor din trecut are să se aducă un argument contra luării în consideraţie tocmai a unei legi de reformă. (Aplause).

Să venim dar la discuţie şi mai întâi: cari sunt relele principale? Lipsa crescêndă a disciplinei şcolare,

zice onor. d. Sturdza, pierderea oricărui respect de autoritate, opoziţia chiar în contra ministrului, care ar vrea să îndrepteze ceva şi care se izbeşte de resistenţe ce nu le poate învinge după legea de astăzi.

D-lor, multe din relele semnalate de d. Sturdza sunt adevĕrate. Dovadă sunt între altele actele oficiale, pe cari le-a citat d. Sturdza, sunt şi rapoartele generale publicate sub diferiţii miniştri, evident cu intenţia de a semnala relele ca să se caute îndreptarea. D. Sturdza v'a citit rapoarte din timpul d-lui Urechiă, a citit rapoarte din timpul d-sale, ear raportul d-lui Virgolici este din timpul nostru; iată trei miniştri cel puţin, între cari şi d. Urechiă, pe care d. Sturdza l-a atacat aşa de violent, cari au semnalat relele şcoalelor.

Să ne folosim măcar de această discuţie, pentru care în definitiv vom fi recunoscĕtori mai ales d-lui Sturdza, ca să facem odată lumină aci, şi să constatăm rĕspunderile ce privesc pe fiecare, dându-ne apoi silinţă să contribuim cu toţii prin vorbe, prin sfaturi, prin atitudine, la îndreptarea rĕului, or de unde s'ar dovedì că vine.

Acum, d-lor, nu o să aşteptaţi de la mine ca să vĕ aduc o sumă de exemple izolate, aşa cum le-a adus d. Sturdza. Nu găsesc procedarea nemerită; căci într'o administraţie, ca aceea a şcoalelor, se cer neexagerat rezolvări de cazuri câte 4, 5 mii pe an, ceeace face în 25 de ani peste o sută de mii. Faţă cu acest mare numĕr, 20 sau 30 cazuri izolate nu pot proba o sinteză generală; par a o proba ca efect oratoriu, dar nu o probează în adevĕrata constatare.

In contra celor zise de d. Sturdza cât pentru legea din 1864, eu mĕ voi mărginì să vĕ arăt numai un caz sau două, izolate şi acestea în aparenţă, dar despre care vĕ voi dovedì, că au trebuit să aibă efecte generale, căci au atras atenţia tutulora în ţara aceasta, tutulor cari pot măcar ceti sau cari întreabă de la alţii despre cele ce se petrec în ţară.

Ce au a face exemplele citate de d. Sturdza, raporturi individuale, fie şi de 5 coale, ca acela de la Azil

asupra notelor din matricule şi alte asemenea—lucruri petrecute în cabinetul direcţiilor, — faţă cu unele cazuri, cari au fost eclatante pentru toată ţara şi s'au împlântat în sufletele tutulor!

Să vĕ povestesc unul din aceste cazuri, onoraţi domni senatori!

Era un concurs — nu o să vĕ citez nume, fiindcă numele este indiferent, actul interesează — un concurs pentru o catedră de la facultatea de drept din Bucureşti. S'a prezentat la acest concurs, între mai mulţi candidaţi, un doctor în drept, nou venit de la Paris care, ca cunoştinţe, a isbutit. In acel timp, când se ţinea acel concurs, ministrul instrucţiunii publice eram eu; era la 1875. Tot atunci venise din întâmplare necesitatea ca să se celebreze dezvĕlirea statuei lui Mihai Viteazu, care este aci pe bulevard, înaintea Universităţii şi a Senatului. Mie personal — acesta este un defect al meu — nu prea îmi plac solemnităţile şi în ceeace mĕ priveşte, nici nu am luat cuvîntul, am lăsat să se facă lucrul cât se poate de simplu. Dar totuş era prima statue, care se ridica în ţară la noi, era o figură glorioasă pe care o amintea, şi făcêndu-se donaţie primăriei, trebuea să ia parte ministerul cu oarecare solemnitate. Statua ca de obicei era învelită cu perdele şi s'a fixat printr'un program oficial ora căderii perdelei, după un mic speech al unui ministru şi alt mic speech ca rĕspuns al d-lui primar. Ce lucru simplu în sine! Ce mică solemnitate, lipsită de orce politică de partid!

Acel guvern al nostru din 1875 era conservator, cum zicea opoziţia, în orce caz nu era liberal-naţional, nici nu era încă inventat acest substantiv compus, şi pe acea vreme (nu ştiu dacă lucrul se petrece şi azi, presupun că nu), era o tendenţă a foilor liberale de a rĕspândi părerea, că un asemenea guvern nu putea să aibă nici un simţimînt patriotic, că era Austro-maghiar, vîndut lui Andrassy, şi că n'avea dreptul să desvelească o statue. Şi astfel în jurul perdelelor lui Mihai Viteazu s'a făcut o întreagă agitare. Ce vre-

muri curioase! Dar în fine, venise momentul, noi trebuiam să desvelim statua. Atunci agitarea din jurnale se transportă pe strade. Nu știu, dacă erau deja inventați bătăușii (de și presupun că bătăușii există de când neamul omenesc); dar mulți oameni de uliță printre cari erau amestecați și școlari, se învîrteau în acea zi în jurul statuei, cu pornirea hotărîtă să împedice desvelirea oficială a statuei și să rupă perdelele mai dinainte. A auzit ministru de interne și a pus poliția să împedice această necuviință.

Se arestează câțiva din cei mai îndrăzneți, băeți și oameni mai mari; cei în vîrstă legală se trimet dinaintea tribunalelor, între aceștia din nefericire și câțiva elevi mai în vîrstă. Tribunalul mi se pare că i-a achitat, ca de obicei. După un alt obicei din acele vremuri, ca și în ziua de astăzi, la toate aceste ocazii, ziarele liberale deschideau o listă enormă, în care se înscriau advocații, apărătorii publici, cari aveau să susțină înaintea tribunalului aceste victime ale reacțiunii (ilaritate), ștrengarii aceia cari voiau să rupă perdeaua statuei.

Intre cei înscriși apărători ai acestor ștrengari de stradă era și d. acela, doctorul în legi de la Paris, care tocmai acum își făcuse concursul ca să intre, unde? în profesoratul facultății din București și să spună tinerimii, ce este drept și ce este nedrept, ce este legal și ce este nelegal (aplause). Am primit după puține zile raportul juriului, care 'mi spunea că acest domn are cunoștințe foarte bune de drept roman, și de alte părți ale dreptului. Avizul consiliului permanent era asemenea favorabil; însă, după cum știți, ministrul are dreptul să nu aprobe, are dreptul de *veto*.

Eu nu l-am aprobat și am motivat neaprobarea anume prin acest fapt al înscrierii d-sale publice și ostensibile printre apărătorii acelei ștrengării, care fapt dovedește în privința d-sale, că de și poate să aibă cunoștințe, dar nu are încă spiritul pedagogic elementar pentru a i se încredința conducerea tinerimii universitare.

Am făcut bine, d-lor Senatori, de nu l-am aprobat? Aveam dreptul de veto, am uzat bine de acest drept? Onor. d. Sturdza în deosebi găseşte, că am uzat bine de acest drept?

Dacă-mi permite d. prezident să o zic: aş fi fericit pentru orce întrerupere ce mi s'ar face, căci aci nu este vorba de oratorie, ci de constatarea simplă a unui adevĕr. Vĕ rog să mĕ intrerupeţi şi vĕ rog să-mi daţi imediat desminţire, unde voi greşì în apreţieri sau unde voi afirma ceva care nu este exact, şi voi rectifica îndată (aplause).

Eu cred că am făcut bine. A venit acest domn la mine, la ministru, dealtminteri este un om foarte cum se cade, cred că este şi bun profesor ca cunoştinţă a dreptului, a venit, zic, la mine; eu foarte liniştit (am pĕcatul că nu sunt violent şi nu mĕ impacientez de loc) i-am zis: „Îmi pare bine că eşti doctor în legi şi vĕd cu plăcere din actele concursului că ştii carte. Dar ce faci d-ta ca manifestare prin ziare, nu este pedagogie; d-ta nu trebue să încurajezi pe ştrengari şi să-i aperi la tribunal, fiindcă pierzi autoritatea de pe catedră. Până ce nu te vei amenda asupra acestui punct, nu te întăresc ca profesor; să o facă altul, eu însă nu o fac, nu aprob concursul."

Şi am publicat alt concurs. Bine am făcut, d-nule Sturdza, ca disciplină?

După câteva luni am căzut noi de la guvern, înainte de a fi venit terminul pentru acest concurs. Guvernul liberal, care a venit după noi, a zis ca domnul acesta era o victimă politică, se înţelege; a reînfiinţat rezultatul concursului anulat de mine (n'avea drept să o facă, dar e indiferent) şi l-a numit pe acest domn profesor, evident. L-am găsit la 1888 de sub d. Sturdza chiar membru în consiliul permanent de instrucţie, chemat a regula ca arbitru chestiile disciplinare relative la şcoale (ilaritate, aplause). Dar de aceasta să nu aveţi prea multă teamă, căci adeseaori aceia cari fac strengăriile cele mai mari, sunt cei mai aspri judecători ai strengăriilor altora (ilaritate).

Dar nu pentru aceasta v'am citat cazul. Pentru altceva; căci aşa cum s'au petrecut lucrurile până aici, n'au avut resunet în lume.

Dar a intervenit aici o împrejurare cu totul alta, şi mai ales aceasta cred că merită să atragă luarea d-v. aminte într'o discuţie generală asupra învăţămîntului în ţara noastră.

Aţi crede lucru cu putinţă, d lor Senatori? Pentru această anume procedură a mea, în această cauză, a acestui concurs, am fost dat în judecată ca ministru de Camera liberal-naţională! (aplause). Acest caz este unul din punctele de acuzare, pentru care eram să fiu trimis înaintea Curţii de Casaţie de dumnealor! Această crimă a mea a fost afişată prin comune de dumnealor şi publicată în toate ziarele ca dovadă de violarea legii din partea „prevenitului Maiorescu!" (ilaritate, aplause). Era în comitetul de acuzare d. Fleva, era şi bunul meu vecin d. Tache Giani, era şi d. Missail. Sunt 4 volume de asemenea şi de alte acuzări redactate de d. Missail; şi eram cu toţii daţi în judecată, şi onor. prezident al Senatului d. general Florescu şi d. Lahovari, toţi, toţi, şi chiar unul care n'a fost de la început dat în judecata, d. Th. Rosetti, care a cerut ca o onoare: „daţi-mă şi pe mine în judecată", şi Camera s'a grăbit să-l dea şi pe el în judecată (ilaritate). D. Missail a scris cele 4 volume de acuzare. Mult mai târziu, la 1888, a intervenit onor. d. prezident al Senatului la mine zicându-mi, că d. Missail a publicat multe scrieri, afară de aceste 4 volume (ilaritate), că nu are avere şi d. general Florescu, cel acuzat la 1876, mi-a atras atenţia la 1888, că ar merita d. Missail ca una sau două fiice ale d-sale să fie primite în Azil. M-am grăbit a aproba cererea făcută de d. Missail, în care cerere îmi enumera d-sa toate scrierile d-sale care îi dau un fel de titlu la această atenţie. Am adăogat numai în rezoluţia favorabilă, pusă asupra petiţiei d-sale printre scrierile menţionate de d. Missail încă una pe care d-sa o trecuse sub tăcere: cele 4 volume. (Ilaritate, aplause).

Aşa dar, între punctele pentru care am fost dat în judecată la 1876—77, este şi acea decizie a mea relativă la concursul pentru catedra de drept roman de la facultatea din Bucureşti. Iată d-lor, acum textul oficial al acestui cap de acuzare, formulat de Camera liberală de la 1877 în contra mea.

Nu ştiu, dacă era şi acel domn profesor-concurent deputat în Cameră; aceasta ar fi fost mai frumos ca să pună anume şi d-sa bila de acuzare în contra prevenitului Maiorescu.

Iată textul acuzării:

„După concursul susţinut de d... pentru catedra „vacantă de dreptul roman la facultatea juridică din „Bucureşti, rezultatul a fost favorabil concurentului, „şi prin urmare *trebuia* a-i da catedra, neexistând nici „un motiv legal de respingere. Cu toate acestea preve„nitul Maiorescu prin rezoluţia de la 3 Iulie 1875 nu „aprobă rezultatul concursului, respinge pe d..., men„ţine pe d... ca suplinitor, fixează un nou concurs „pentru ziua de 3 Iulie 1876, etc. Spre a da un ca„racter de legalitate acestei mĕsuri de evidentă per„secuţiune politică, prevenitul invoacă următoarele mij„loace, lipsite de orce temei legal:

„1. Că dacă în general un aspirant cu rezultat fa„vorabil al examenului trebue crezut capabil de a fi „şi profesor până la proba contrarie, această presumţie „nu mai poate fi admisă când, în timpul dintre în„scriere la concurs şi efectuarea concursului, comite „acte publice care îi pun la îndoială aptitudinea pe„dagogică pentru însemnata misiune ce vrea să o pri„mească."

Aşa în adevĕr, scrisesem eu ca ministru, în 3 Iulie 1875, prima parte a rezoluţii prin care nu aprobam rezultatul acelui concurs.

Aprobă onor. d. Sturdza acest motiv al meu de a nu admite pe acel domn?

Iată un motiv disciplinar şi legal totdeodată. Il desaprobă d. Sturdza?

Dar să continuu citarea textuală a motivării mele, pentru care am fost acuzat:

„2. Că d... s'a înscris public între *apărătorii elevi-„lor condamnaţi pentru necuviinţele* comise înaintea „statuei lui Mihai Viteazu, înscriere care, în mod cum „s'a făcut, avea caracterul unei demonstraţii de sigur „nefavorabile disciplinei şcolare."

Este bine motivat refuzul ca idee de pedagogie şi de disciplină, onor. d-le Sturdza?

„3. Că încă în zilele din urmă, d-sa a continuat a „dovedì aceiaş predilecţie pentru demonstrări publice „puţin potrivite cu caracterul unui aspirant la profe-„sură, subscriind şi publicându-se între subscriitorii unei „programe îndreptate în contra guvernului şi a cor-„purilor legiuitoare.

„4. Că, în fine, este de cel mai mare interes pentru „instrucţie şi în deosebi pentru universitate, de a se „ferì corpul didactic şi şcolar de politica militantă de-„monstrativă."

Ştiu, că asupra acestui din urmă motiv al resoluţiei mele de atunci, sunt părerile controversate. Vor fi şi unii din d-voastră, d-lor Senatori, nu cred însă din actuala majoritate, care vor fi de altă părere. Pentru mine însă a fost şi este convingerea constantă, că şcoala trebue ferită de agitări politice. Şi eram în dreptul meu că ministru să apreţiez după convingerea mea ce întrebuinţare să fac de acel *veto* prevĕzut în lege.

Actul de acuzare asupra acestui punct se termină astfel:

„In bună regulă, după acest concurs instituit conform „art. 372, ministrul primind raportul comisiunii, era „dator a face numirea d-lui... conform art. 382 din „legea instrucţiunii.

„Prin modul sĕu de procedare, prevenitul a violat „nu numai acest articol, dar şi art. 14,364, 365, 368, „369 şi 372 din legea instrucţiunii publice; anulând „prin acest mod, nu numai dreptul şi instituţiunea „salutară a concursului, dar şi orce drepturi câştigate „în această privinţă pe baza art. de lege mai sus citate."

Ia să vedem acum, pentru întreaga noastră edificare asupra acestei chestii, şi textul acelor articole din legea asupra instrucţiei publice de la 1864, care se pretinde că le-am violat.

Art. 372 institue concursul pentru or-ce catedră vacantă. Concursul s'a ţinut.

Art. 382 zice: „Ministrul primind raportul comisiu-„nii (adecă al juriului examinator al concurenţilor) va „face numirea provizorie a candidatului admis, după „forma prescrisă prin art. 365."

Va să zică sunt trimis la art. 365.

Art. 365. „Numirea provizorie a profesorilor se va „face prin decizie ministerială dată în forma art. 14."

Suntem dar trimişi în definitiv la art. 14 pentru forma hotărîtoare.

Art. 14: „Consiliul (permanent) va fi consultat, sub „clauză de nulitate, însă cu rezerva dreptului de veto „al ministrului, asupra tuturor chestiilor relative la ad-„ministraţia şi direcţia instrucţiunii publice şi private.

„Toate deciziile ministrului trecute prin consiliu con-„form dispoziţiei de sus, vor purta formula „auzind pe „consiliul permanent al instrucţiunii".

Consiliul permanent l-am consultat. Aşa dar „auzind avizul consiliului permanent" am avut dreptul de *veto.* Am întrebuinţat acest veto al meu pentru motivele pedagogice şi disciplinare arătate mai sus.

Ce lege am călcat?

Vedeţi că nu se poate susţine astăzi de către nici un om din nici un partid, că a fost măcar umbră de călcare de lege din partea mea.

Şi dar, fără umbră de posibilitate că am călcat legea, se scoate din arhiva ministerială un act de acuzare ca acesta, cu motivarea mea pedagogică, ca un element de a fi eu trimis înaintea Curţii de casaţie! şi comitetul acela care dorea să ne trimită prealabil în temniţă de la Văcăreşti, înainte de a fi trimişi în judecata Curţii de casaţie, îşi permitea să afişeze această acuzare în toate comunele, să o publice prin toate gazetele, să atragă atenţia lumei întregi de la noi asupra ei.

Şi acuzarea mea ca şi a celorlalţi miniştri se votase de Camera de atunci cu unanimitate, minus 3 voturi. Era oare şi bila onor. d-lui Sturdza acolo?

Pentru d-v., d-lor, se pare astăzi că v'am spus ceva nou, aţi uitat detaliul acesta; şi pentru mine personal acuzarea aceasta era un lucru, care nu era serios, şi nici nu am luat-o în serios în ceea ce mĕ priveşte pe mine. Dar pentru publicul cel mare? Dar pentru şcolari? Dar pentru învăţătorii din sate, pentru institutorii, pentru profesorii şcoalelor noastre?

Când partidul acela, care se întitula şi se adăpostea sub frumosul drapel de partid liberal şi care venea atunci la guvern, rĕsturnând „reacţiunea", şi deschidea calea tinerimii sub farmecul cuvîntului de libertate; când acest partid, cu un asemenea drapel, vine şi, în contra noastră, face asemenea acuzare şi zice, adresându-se la profesori şi la şcolari: Ce? Aţi vroì să vĕ ţineţi de regulele disciplinei? Aţi vroì se vorbiţi de pedagogie şi se fie ordine în şcoală? Dar un ministru, care vorbeşte de pedagogie şi de disciplină, nu vedeţi cum e acuzat şi afişat prin toate comunele? (Aplause).

Când aceasta se întîmplă la 1877, cere de odată d. Sturdza la 1881, d-sa care votase acuzarea de la 1877 şi o publicase spre ştiinţa or-cărui şcolar şi or-cărui învăţător, vine ministrul Sturdza la 1884 şi cere de la profesori disciplină?! Corpul învăţătorilor este nedisciplinat, nu are respectul autorităţii, striga d-sa acum în Senat!

Ba bine că o fi nebun corpul învăţătorilor să aibă respectul disciplinei după asemenea precedent! (Aplause prelungite).

Dar, d-lor senatori, a trecut ora reglementară, veţi fi şi d-voastră obosiţi. Voi continua mâine.

Şedinţa Senatului de Mercuri 13 Fevruarie

D-lor Senatori, ieri, la sfârşitul şedinţei, discutam împreună următoarea întrebare: unde poate fi partea

de rĕspundere pentru nedisciplina şi pentru spiritul de desordine, pe care le constata onor. d. Sturdza în şcolari şi într'o fracţie a corpului profesoral? Care poate fi partea de rĕspundere pentru aceasta a vre-unei legi oarecare, a legii din 1864? Şi care poate fi partea de rĕspundere a altor împrejurări covîrşitoare, aşa de importante, încât lor trebue să le fie mai ales atribuită starea, de care se vorbeşte? Şi la exemplele numeroase, însă izolate, prea individuale, ce le citase onor. d. Sturdza, m'am crezut dator a vĕ cita un singur alt exemplu, care însă acesta, prin rezonanţa ce a trebuit s'o capete în ţara întreagă, era un exemplu mai important de cât toate cele aduse de onor. d. Sturdza, fiind-că dovedea că prin felul sĕu extra-ordinar a trebuit să aibă un efect rĕspândit în multe inteligenţe, în foarte multe, tocmai în acele, de care se plânge acum d. Sturdza.

Imi permit a vĕ mai cita un exemplu de acelaş fel, şi atunci cred că această parte a argumentării va putea fi terminată. Vĕ spunea d. Sturdza cum d-sa, ca ministru conştienţios, precum era, se ducea însuş să inspecteze şcoalele. Vĕ puteţi închipuì că şi alţi miniştri credeau de datoria lor să facă aşa; am făcut, între aceştia, şi eu aşa, şi tot în anul 1875 m'am dus odată ca să-mi dau seamă despre mersul unei şcoli primare de băeţi din Bucureşti, despre care mi se spunea, că nu merge bine. Era vară, şcoala acea de băeţi era sub dealul Mitropoliei pe undeva. Când m'am apropiat de localul şcoalei (clasele se ţineau în catul de jos, şi cald, cum era, ferestrele erau deschise), încă de departe am auzit şi eu, — de şi de altmintreli nu prea aud bine, însă trebue să fi fost lucrul tare de tot — am auzit şi eu larmă, gălăgie, par'că mĕ apropiam nu de un local de şcoală, ci de alt local, local electoral d. e. sau aşa ceva. Mĕ apropii de fereastra deschisă, mĕ uit în şcoală, şi pe lânga cele ce auzisem, acum vĕd băeţii unii d'asupra băncilor, alţii aruncând cu căciula, câţiva bătându-se; iar institutorul pe catedră citea. Am intrat în clasă; trebue să recunosc că s'a făcut îndată

linişte; am rugat foarte politicos pe d-nu institutor să *continue lecţia*. (Ilaritate). A început d-sa lecţia, dar a sunat îndată ora de sfirşit, şi l-am rugat să treacă împreună cu mine în cancelarie. Şi i-am spus: „d-le institutor, cum am găsit şcoala aceasta în momentul când am intrat, recunoşti şi d-ta că nu se cuvine să fie o şcoală. Ce făceai?“ Citea; m'am uitat; era un roman în o parte—şi un caet în altă parte; d-sa zicea că citea caetul, poate caetul, poate romanul; caetul era un curs de drept, fiind-că, zicea d-lui, este student la facultatea de drept, se pregăteşte de examen. Eu i-am zis: că te pregăteşti d-ta, este altceva; dar şcoala nu este pentru institutor, ci institutorul pentru şcoală, trebuiai să te pregăteşti în afară de scoală, aci trebue să faci clasă primară, clasei primare te datoreşti întreg în timpul lecţiilor. Dacă nu ştii nici aceasta, dacă au mers lucrurile până la aşa grad, nu eşti om de şcoală. Vĕd că te pregăteşti pentru jurisprudenţă, fă-ţi cariera în altă parte, dă-ţi demisia.“ Şi l-am depărtat din postul de institutor.

Se înţelege, că îndată a devenit şi el un martir al reacţiunii, şi la căderea noastră, la 1876, acest fost institutor a fost *înaintat revizor şcolar*, chemat el să controleze, cum îşi fac datoria ceilalţi institutori şi învăţători. Şi darea afară a acestui institutor, în aceste împrejurări, este unul din punctele de acuzare ministerială de care v'am vorbit; şi acest punct a fost publicat şi afişat pe toate căile.

Dar aci soarta, prin o ironie a ei, a fost deadreptul rĕsbunătoare; căcĭ acel insitutor, al cărui spirit de desordine îl constatasem de la început, era Pătescu, care puţin timp după aceasta s'a găsit implicat în atentatul încontra ministruluĭ-prezideut, în atentatul lui Petraru, şi Petraru împreună cu Pătescu au fost condamnaţi la închisoare.

Dacă mergea, după cum erau unele veleităţi în acele timpuri, adică se făcea arestarea preventivă a miniştrilor daţi în judecată, se putea întîmpla să mĕ găsesc şi eu închis preventiv la Văcăreşti în momentul când

venea acel Pătescu condamnat la Văcăreşti. (Ilaritate).

D-lor, ar fi o mare nedreptate, dacă v'aş fi citat şi aceste cazuri pentru vre un alt gând de alături, decât exclusiv pentru dovedirea argumentelor în discuţiunea ce ne preocupă despre responzabilitatea în privinţa disciplinei în şcoalele noastre.

Nu este în gândul meu ca să fac din această chestie o chestie de partid.

Recunosc, că astăzi nici partidul naţional-liberal n'ar mai aproba toate cele petrecute cu ocazia dării în judecată a ministerului conservator.

Sunt boale ale tinereţelor unui partid, prin care poate trebue să treacă, dar odată ce a trecut prin ele, nu-l mai apucă.

Am mai recunoscut însumi zilele trecute, în rěspunsul la interpelarea d-lui Sturdza asupra şoselelor, că este chiar meritul deosebit al d-lui Ioan Brătianu de a fi făcut din nişte oameni cu aspiraţiuni, ca cele arătate în unele acte de la 1876, un partid de guvern monarhic-constituţional; mulţi bărbaţi cuminte din partidul d-sale l-au ajutat în această operă însemnată, şi între ei este de sigur şi d. Dimitrie Sturdza.

Dumnealor, puşi astfel la cârma Statului, avênd a se lupta cu atâtea situaţii grele, au putut uşor trece din acel spirit de învălmăşeală de la 1876 la o apreţiare mai dreaptă a necesităţilor societăţii şi a spiritului de ordine în Stat.

Dar chestia nu este, cum sunt d-lor astăzi în această privinţă. Astăzi, d-lor, au şi uitat cazurile de disciplină şcolară din 1876. Chestia este: ce efect trebue să fi avut asupra fragedei inteligenţe a copiilor, asupra învăţătorilor, institutorilor şi profesorilor, precedente ca cele semnalate din actul de acuzare citat?

Căci acei copii şi acei învăţători n'au fost la cârma Statului ca să-şi schimbe spiritul faţă cu importanţa şi greutatea situaţiei unui guvern; ei au rěmas în situaţia de atunci; pentru ei semânţa resădită ast-fel la 1877 n'a putut să fie nimicită aşa de iute, ea a încol-

ţit, şi d-v. ştiţi cu toţii, cu ce putere, mai ales în frageda copilărie, se întipăresc primele impresii.

Un exemplu ni l-a dat tot d. Sturdza printre cele citate de d-sa cu atâta amărăciune. Ne povestea, că fiind d-sa ministru pe la 1884, s'a dus la liceul din Iaşi, în clasa a 4-a mi se pare, şi a vĕzut acolo un elev cu atâta lipsă de respect pentru autoritate, încât — daţi-mi voie să repet expresia d-lui Sturdza — se tolănea pe prispa de sub fereastră, înaintea d-sale şi a profesorului!

Ia să facem puţin calcul de o nouă speţă de statistică! Aceasta era în anul 1884, când era d. Sturdza ministru; băiatul acela era în clasa a 4-a gimnazială; cu 4 ani îndărăt, la 1880, va fi trebuit să termine cei 4 ani de şcoală primară. Iar la 1877, când s'au publicat acele puncte de acuzare în contra mea, băiatul era în clasa 2-a primară. Poate o fi fost chiar elev al lui Pătescu din Bucureşti. (Ilaritate).

Cum ne putem acum închipuì desvoltarea sufletească a acestui băiat. Şi el este tipic pentru toţi cei de vîrsta lui!

Va să zică în 1877 el era în clasa a 2-a primară, intrase de un an — ca să mĕ servesc de expresii ca ale d-lui Boerescu — în „templul“ Minervei, sacerdoţii acestui templu îi trimeseseră o rază din focarul de lumină, băiatul învăţase tocmai să citească — şi ce frumoasă lectură şi ce interesantă pentru el îi prezentau ziarele din acea vreme cu acuzarea ministrului, care voise să respecte disciplina şcolară! Şi ce puternic impresionează o aşa primă lectură! o aşa primă întrebuinţare a artei de a citì! Şi apoi vĕ miraţi, că după puternica impresie a unei astfel de prime lectură, îl găsiţi la 1884 pe prispa de sub fereastră?

D. Sturdza zice: să nu fie minciună în învăţămînt. Să nu fie, se înţelege! Asta este. Dar e greŭ să ai adevĕr la 1884, numai 7 ani după 1877. Şi prin urmare d. Sturdza trebuia să fie la 1884 mai domol, cu mai puţină amărăciune, să simtă ceva *mea culpa*. Chestiile

de disciplină par a fi grele și pentru oamenii maturi, necum pentru școlari.

Ni s'a dat aici în Senat spectacolul neobișnuit ca din însuș partidul d lui Sturdza, un membru foarte autorizat în materie de școală, onor. d. Orĕscu, să simtă necesitatea de a venì și a restabilì dreptatea încontra d-lui Sturdza. D-nu Sturdza, prezident al nu știu cărei formări național-liberale, d. Orĕscu, vice-prezident al nu știu cărei alte formări național-liberale, vin și se combat înaintea Senatului! Se pare că este ceva ne-disciplină și în partid. Și dacă este așa între oamenii cei mari, să fim mai răbdători cu oamenii cei mici.

Dar să facem un pas mai departe în discuția generală de față; să rĕspund și la o altă parte a discursului d-lui Dimitrie Sturdza. D-sa se mai plângea, că prin legea din 1864 se vedea împedecat în cei 3 ani ai ministerului d-sale de a restabilì ordinea în ale școalei, cu toată energia necurmată ce a avut-o. Și ne-a vorbit mult de „străşnicia" disciplinei ce a menținut d-sa ca ministru, imputând altor miniștri că au fost mai slabi întru aceasta.

Nu era meritată imputarea și nu cred că era meritată nici lauda d-sale. Căci, d-lor Senatori, ceea ce din contră a mai contribuit astăzi la slăbirea disciplinei în corpul profesoral, a fost tocmai, după părerea mea, acțiunea neconsecintă a d-lui D. Sturdza ca ministru, distribuirea pedepselor pentru nedisciplină, or pentru neregulă în școală. In fapt d. Sturdza avea dreptate să se plângă, de exemplu, că la facultatea de drept din București era mare neregulă cu absențele profesorilor, cu nevenirea lor mai ales la examene; dar ne mai zicea, cum d-sa a combătut interpretarea că după lege profesorii ar avea *drept* la două zile de absență pe lună, necum la altele, și cum pentru fie-care absență nejustificată i-a amendat cu reținerea din leafă.

Da, a încercat amendarea aceasta onor. d. Sturdza și a și făcut-o cu oare-care consecvența... la cei mici, iar la cei mari și importanți a slăbit-o. Insă este adevĕrată vorba românească: de la cap... Care e capul în

materia aceasta? Universitatea, ea e fruntea învăţămîntului. Dacă a slăbit-o d. Sturdza la profesorii Universităţii din Bucureşti, şi tocmai la ai facultăţii de drept, unde desordinea cu absenţele este mai mare, ce dreptate mai putea fi în acţiunea d-sale faţă cu profesorii inferiori? Cel mai frapant exemplu ştiut atunci asupra neregulatei veniri la curs, era acela al unui profesor, de altmintreli cu autoritate în materia sa, care în toată vremea culesului lipsea de la curs, se afla la o vie a sa de lângă Ploeşti, şi mai lipsea mult şi alte dăţi. D. Sturdza l-a amendat straşnic, cum zice d-sa, i-a reţinut leafa; de cât, de... acest d. profesor era poate membru influent, era deputat, şi urma a fost că pe de o parte l-a amendat, iar pe d'alta i-a dat amenda îndărăt.

Acum vĕ puteţi închipuì, ce autoritate a avut o asemenea mĕsură asupra corpului profesoral după asemenea precedent.

Dar sunt alte cazuri, mult mai grave, de slăbirea consecvenţei d-lui Sturdza. Vĕ spunea d-sa, cu multe amănunte, cum se comiteau de unii profesori şi directori abuzuri în administraţia şcoalei, cum se falşificau notele la şcolari, şi d-sa a aruncat chiar bănuiala de interes, de interes bănesc. D-lor Senatori, rare trebue să fie cazurile acele; să o sperăm pentru onoarea unui corp, care — or-ce s'ar zice — este şi rĕmâne un corp foarte însemnat în ţara noastră. Nu ştiu dacă onor. d. Sturdza n'a întins cam departe dreptul de cetire al actelor ministeriale, cetindu-vĕ în ultima zi a vorbirii d-sale un raport — presupui că'l are *în copie* din actele ministerului — despre cele ce s'ar fi petrecut la Asilul Elena Doamna cu darea notelor. Notele anterioare schimbate, prefăcute în matricole şi cataloage etc., etc.!

Pentru toate acestea d-sa, precum zice, a luat straşnice mĕsuri, şi n'ar mai fi trebuit să vie acum, după atâţi ani, ca să aducă o ast-fel de chestie penibilă în discuţia publică ca un motiv de a isbì iar în corpul profesoral în auzul d-voastră, şi în auzul tutulor! Dar, vedeţi, d-lor, acum fiind-că d-sa a deşteptat această dis-

cuţie, trebue să restabilim cel puţin adevĕrul întreg, şi adevĕrul este, că anume în cazurile cele mai eclatante de această natură, „străşnicia" d-lui Sturdza a slăbit, s'a compromis; şi ast-fel s'a îngreuiat sarcina unei îndreptări, până când nu vor simţì toţi, că e egală mĕsură pentru toţi în această materie, egală severitate, mai ales severitate acolo unde cineva, prin fel de fel de influenţe, este mai susţinut; acolo, unde se amestecă multe hătîruri sau te miri ce interese politice. Căci un caz de hatîr, de nedreptate prejudecă toate cazurile analoage; un caz de slăbire în asemenea împrejurări e cel mai mare pericol pentru toată această materie. Când s'ar acredita între părinţi, între profesori şi învăţători, că trebue să fii numai sprijinit de un puternic al zilei, mai ales de un membru în Parlament, pentru ca impunitatea să-ţi fii asigurată, aceasta ar fi o ruşine pentru sistemul constituţional şi ar compromite orce mĕsură de îndreptare, pe care o cereţi.

Aşa fiind, ce ziceţi despre următorul caz? Il voi ceti din acte.

D. Sturdza se mândrea că a ales oamenii cei mai energici, mai drepţi şi capabili pentru a'i trimite ca inspectori generali ca să-şi dea seama despre mersul instrucţiunii şi al disciplinei. Bine a făcut d. Sturdza şi a avut dreptate să se mândrească. Intre aceşti inspectori era şi unul din cei mai energici, de o absolută şi recunoscută onestitate. La eşirea d-lui Sturdza din minister, acest fost inspector s'a numit în consiliul permanent. Şi astăzi este membru în consiliul permanent de instrucţiune publică, unde şi merită să fie. Va să zică un înalt funcţionar păstrat, cum vedeţi, de la un partid la alt partid, fiind-că administraţia unui minister ca al şcoalelor aşa trebue să şi facă cu funcţionarii cei buni. Trimis dar de d. Sturdza la 1887, atunci când acţiunea d-sale trebuia să meargă tot mai energică încontra abuzurilor, la o constatare într'un oraş oare-care de provincie, acest inspector, cunoscut prin onestitatea sa, raportează:

„15 Mai 1887, No. 229.

„Mi s'a demonstrat, d-le ministru, cu matricolele în „mână, că d. X., fost director (al şcoalei de acolo), a „eliberat 36 atestate de absolvire a 4 clase primare „elevilor repetenţi şi persoanelor ce nici au fost în „şcoala pe care o dirija."

Şi arată toate cazurile, iar la No. 21 al cazurilor scrie:

„La 28 Iunie 1883 eliberează atestatul No. 44 ele„vului... că ar fi absolvit clasa IV, în 1881—82. Acest „elev se găseşte în condiţiunile No. 4, de oare-ce n'a„vea examenul trecut şi prin urmare era repetent. Ca „probă că toţi elevii ce au luat atestate şi cari sunt „în condiţiunile No. 4 erau repetenţi, este şi următo„rul caz: X are în matricola anului 1881—82 notele „7, 8 şi 9, însă îi lipseşte notele de la examene. — „Ei bine, acest elev repetează clasa 1882—83, pe când „tutulor celorlalţi li se liberează certificate. (A se ve„dea matricola 1881—82). Se vede că... n'a înţeles că „*atestatul se cumpără*, de aceea a trebuit să repete „clasa."

Iată părerea inspectorului, în adevěr conştiincios, trimis de d. Sturdza. Dar se mai agravează situaţia prin raport. Se mai zice acolo:

„La sosirea mea în Bucureşti am invitat pe d-l.... „pentru a şti ce poate să rěspundă la toate abuzurile „deja constatate... La chestiile puse de subsemnatul „şi la care urma să rěspundă a doua zi, d-l... abia a „treia 'mi aduse rěspunsurile aci alăturate, însă odată „cu aducerea acestor rěspunsuri d-l... mi-a declarat „confidenţial culpabilitatea sa faţă cu toate faptele con„statate. — Mai mult decât atât d-l... şi-a permis, „domnule ministru, *să mě insulte în eserciţiul funcţiu„nei, să mě insulte în casa mea, aducěndu-mi bani.* — „Mărturisesc, domnule ministru, că nici odată n'am „fost indignat mai mult ca în seara când d-l... în bi„roul meu a scos trei bilete nouě a 100 fr. şi aceasta „pe rezonul ca să-mi plătească cheltuelile de drum şi „să'l scap de încurcătură, căci are 6 copii. Când am „vězut curagiul d-lui... de a-mi da bani pentru hoţiile

„comise în liberarea certificatelor, am rĕmas atât de „surprins încât nu ştiam cum să-l dau afară.“ Se poate un caz mai tare?

Acum să vedem avizul Consiliului permanent, şi nu uitaţi, că Consiliul permanent este numit şi schimbat, cu oare-care forme, de însuş ministru. „Citind cu aten-„ţiune şi mai recitând, atât raportul cât şi cele două „anexe, Consiliul începe prin *a înlătura* din desbateri, „încercarea ce s'ar fi făcut de a mituì pe d. inspector „de vreme ce într'o acuzaţie atât de gravă nimeni nu „poate fi crezut pe cuvînt, ci se cere a proba, şi când „o asemenea probă se va da, atunci culpabilul va trebuì „destituit fără cea mai mică cruţare. In aşteptarea „dară (!) a unei probe serioase, Consiliul permanent se „mărgineşte a examina restul raportului“, etc.

In această acuzaţie de mituire se mai cere o probă! Pe mine, inspector, în patru ochi, a voit să mĕ conrupă, şi mi-a adus trei bilete de câte 100 de franci. Ca inspector m'ai trimis în inspecţie, şi iată ce-ţi raportez! Trebue mai multă probă? Ce fel de probă? Martori, care nu erau?.. Apoi vine un lung avis. Vĕ puteţi închipuì cum se poate acum întoarce avizul; iată-l:

„Considerând că proba acestor acuzaţii (pentru cer-„tificatele false) este imposibilă. Din momentul în care „matricolele cl. IV-a sunt ţinute de d-l... (acuzatul) „într'o *completă neorînduială*, aceste matricole nu pot „dovedì nimic, etc.“

Nu era matricolă, nu erau cataloage, se înţelege, dispăruse or-ce. Numai aşa putea să falsifice acel institutor-director certificatele. Se înlătură chestia mituirii, se înlătură şi afirmarea inspectorului, că inculpatul s'a mărturisit culpabil pentru toate, şi Consiliul permanent e de părere să se dea numai un avertisment pentru neregulă în arhiva şcoalei. Subscrişi doi membri.

D. G. Mârzescu. Cine anume?

Ministrul instrucţiunii. Era d. acela cu concursul

de drept roman, dar fratele institutorului în chestie era deputat în Camera liberală.

D. G. Mârzescu. Care este majoritatea Consiliului permanent care a iscălit? Ne spuneţi numai pe d. Crătunescu, cei alţi cari sunt?

O voce. Nu l-a numit.

Ministrul instrucţiunii. Şi n'aş vrea să numesc. Dar dacă mĕ siliţi, iată cari sunt: d. Crătunescu, d. Dimitrescu C., iar pentru înlăturarea mituirii d. Hăjdĕu.

Iată şi resoluţia ministrului Sturdza din 27 Iulie 1887: *„Până se va lua o decisie, d. inspector general „Tocilescu va face o cercetare minuţioasă, cum merge „institutorul... aci în capitală, de când a fost permu„tat din...“*

Căci trebue să ştiţi, că acest institutor, fost cu direcţia unei şcoli primare în provincie, se afla acum strămutat ca director în capitală, adecă înaintat. Insă aceasta fusese făcut cu puţin înainte de anchetă.

Va să zică, inspectorul general Tocilescu va face o cercetare amănunţită, cum merge institutorul aci în capitală? Ba bine că după o aşa cercetare, institutorul acela să mai dea acum îndată certificate falşe, şi după mituirea care încercase să o facă inspectorului!

S'a însărcinat inspectorul Tocilescu în 27 Iulie, adică în vacanţă, să facă cercetare institutorului, care poate era acum şi absent, fiind vacanţă. Dar trebue să se fi terminat iute cercetarea, fiindcă decisiunea definitivă să iea deja în 6 Septemvrie, când d'abia a început şcoala: „Se aprobă avisul dat de dd. Dumitrescu „şi Crătunescu“ adecă numai *un avertisment* pentru ţinerea neregulată a arhivei şcolare.

Inţelegeţi că asemenea cazuri slăbesc autoritatea disciplinară. După asemenea precedente, este greu de a mai aştepta îndreptarea de la străşnicia ministrului Sturdza, şi ne trebue ceva răbdare pentru a pregătì terenul în viitor, când se vor uita asemenea precedente.

Şi *à propos* de d. inspector Tocilescu! D. Sturdza vi l-a lăudat pentru ancheta făcută acum un an în

contra unor profesori din Galaţi, care au şi fost condamnaţi de juriul universitar din Iaşi, şi s'a revoltat de „îndrăzneala“ profesorilor condamnaţi de a acţiona în justiţie pe d. Tocilescu pentru calomnie. Foarte bine. Dar şi aici a uitat d. Sturdza să vĕ releveze ceailaltă parte a incidentului, şi sunt dator să o relevez eu. Organul autorizat al partidului d-lui Sturdza, „Voinţa Naţională“, a secondat acuzaţiunile acelor profesori în contra d-lui Tocilescu cu o sumă de articole şi de notiţe, a rĕzvrătit lumea profesorală în contra acestui d. Tocilescu. Onor. d. Sturdza invoacă pe d. Tocilescu în contra profesorilor, dar nu'şi întrebuinţează autoritatea şi contra jurnalului d-sale de partid, ca să nu deschidă asemenea lupte în contra aceluiaş d. Tocilescu şi în contra autorităţii şcolare. Căci la ce folos toată vorbirea d-lui Sturdza pentru disciplină şi autoritate în şcoală, când organul autorizat al partidului d-sale isbeşte în această disciplină şi autoritate?

Trec acum, d-lor, la partea oare-cum mai pozitivă a discursului d-lui Sturdza, unde nu mai este vorba de amărăciunea d-sale în contra corpului profesoral, ci de unele idei ale d-sale în lăuntrul a chiar învăţămîntului, mai ales în privinţa predării Istoriei. Dar nu pot vorbì de aceasta decât cu oare-care ezitare.

Onorabilului d. Sturdza, om de administraţie, dealtmintreli energic şi priceput administrator, nu i se poate cere să fie numai decât priceput şi în specialităţile şcoalei. Am regretat din acest punct de vedere vorba d-sale de filosofie pozitivă, în care vîră şi pe Schopenhauer. De! suntem aci într'o discuţie de înaltă cultură, ne mai ascultă poate şi studenţii; ideile acestea de ştiinţă sunt precizate, se ştie, de exemplu, de cei cari se ocupă cu filosofia, că filosofia pozitivă şi Schopenhauer sunt doi antagonişti hotărîţi, şi d-voastră confundaţi una cu alta! Dar aceasta o relev numai în treacăt pentru onoarea celor cari ne ascultă.

Mai importantă este o altă chestie. Onorab. d. Sturdza ne spunea, că, ducêndu-se ca ministru prin şcoale, făcea şi întrebări, voia să indice şi direcţii pedagogice în

predarea unor materii. Mărturisesc că mie îmi făcea aceasta o impresie penibilă, fiindcă şi eu ţin la autoritatea miniştrilor şi nu'mi poate conveni când simţ că ministrul calcă pe un teren, care nu este tocmai solid pentru d-sa şi să hasardează într'o chestie pedagogică foarte discutabilă şi controversată Vě aduceţi aminte, ne spunea că a intrat într'un liceu şi într'o şcoală primară, unde era tocmai lecţia de istoria ţării şi de istoria universală, se plângea, că aci băeţii ştiau despre Egipt şi despre alte fapte străine sau învechite, dar despre istoria noastră modernă nimica. D-sa ca ministru, trebuia să fie în curent cu programul şcoalei? Poate ar fi prea mult să cerem aceasta. Dar atunci nu trebuia să pună întrebări. Nu ştii ceva? Foarte bine, dar atunci nu te amesteca acolo unde nu ştii. (Aplause). Dar d-sa a întrebat pe băeţii şcoalei: ce rezultat a avut pentru România rěsboiul de la 1878? Mare chestie pedagogică şi importantă, şi a tranşat-o cam uşor d. ministru numai aşa cu întrebarea d-sale! Până unde este cuminte în şcoalele elementare şi secundare, unde trebue — precum am avut onoare a v'o spune şi ieri — a se da numai rezultatele ştiinţifice asigurate şi nu controversele şi mai puţin confuziile partidelor politice, până unde este cuminte ca în şcoalele primare şi secundare, un curs de istorie a ţării sale sau a altor ţări să ajungă cu istoria modernă?

Până unde? Intrebare pedagogică mult discutată. Este cuminte să introducem în învěţămîntul primar şi secundar istoria ţării până în zilele noastre? Cu ce profesori? Cu ce cărţi? Cu ce spirit asigurător? Chiar în şcoalele consolidate cu cultură sigură şi cu o disciplină pedagogică seculară, se opreşte cursul de istoria universală la o epocă, despre care pedagogii sunt convinşi, că nu mai prezentă pericolul de a aţâţa luptele de partid şi de controverse ale actualităţii. Precum în Archivă pentru actele moarte se face deosebire între archiva istorică, care se află în altă parte şi pe care o poate consulta or-cine, şi între archiva politică, cu actele cari nu se dau să se consulte de or-cine, fiindcă

sunt chestii pendente: asemenea şi mai ales în materie de educaţia minţii prin şcoală se face la cursul de istorie deosebire între istoria propriu zisă şi între politica actuală. Aceasta din urmă nu se admite, de sigur, în învăţămîntul primar şi secundar. Despre cele ce s'au întîmplat în istoria ţării noastre la 1877 şi la 1878 află copiii de la părinţii lor, din gazete, şi dacă nu vor afla îndată, o să afle în urmă, căci este interes de actualitate. Intr'o stare de cultură ca a noastră, e riscat de a introduce o actualitate politică sub cuvînt de învăţămînt istoric în şcoală. Poate în unele state asigurate, în state unde nu se pot întîmpla lucruri ca cele citate de mine, acolo, unde este o experienţă pedagogică consumată, poate, câte-va date recente mai importante, dar — cum zicea onor. d. Orĕscu — *objectiv* arătate, să intre d. e. într'o carte de lectură, într'o scurtă expunere de fapte. Dar credeţi că la noi în ţară este bine să se introducă — aşa cum este spiritul nostru şi cearta noastră de partide, — ar fi bine să se introducă în învăţămîntul primar şi secundar ca programă obligatorie un curs de istorie până încoace la 1880? D. Sturdza este convins că da; dar să'mi permită ai spune că competenţa d-sale asupra acestei chestii pedagogice este discutabilă.

Ceea-ce a făcut d-sa conform acestei convingeri, să o judecaţi d-voastră. A ordonat d-sa, a provocat elaborarea unei cărţi de istorie în acest înţeles; cu a d-sale însărcinare, cu aprobarea ministerială, un foarte bun dealtmintreli profesor de istorie s'a însărcinat să facă „Istoria română pentru şcoalele primare de ambe sexe" şi a adus istoria până în vremea în care dorea să o aducă d. Sturdza; în vr'o 20.000 exemplare s'a lăţit această carte şi însufleţeşte vederile „istorice" asupra ţării în tênĕra noastră generaţie. Şi aci, fiindcă o să fac oare-care rezerve de chestii politice, aş dorì să am aprobarea mai ales a acelor oameni experimentaţi în ale şcoalei, cari nu sunt de vederile mele politice, ci îmi sunt adversari; la ei mai ales mĕ adresez şi îndrăznesc a crede că şi ei mĕ vor aproba în ceea

ce voi arăta acum; adecă nu este bine a se introduce în şcoală chestii, cari nu se pot deslipì de politica militantă a partidelor, sub cuvînt că aceasta este istorie.

Cartea şcolară, despre care vorbim, ajunge dar cu aşa numita istorie până în zilele noastre şi arată cum Domnitorul Carol I a schimbat puţine ministere, tinzênd a face o stabilitate de guvern, lăudându-l pentru aceasta. Vedeţi, laude asupra procedării constituţionale de stabilitate înaintea copiilor „de ambele sexe“ din şcoalele primare!

Dar să vě citez textual:

„El a isbutit, cu toate luptele vieţei constituţionale „să întemeieze stabilitatea guvernamentală, căci în „curs de 17 ani (1871—1888) nu a schimbat decât „două cabinete: cel conservator L. Catargiu (1871—„1876) şi cel liberal I. C. Brătianu (24 Iulie 1876—„23 Martie 1888).“

Nu vě prinde şi pe d-voastră nu ştiu cum să zic, un fel de fior penibil să vě închipuiţi pe învăţătorul de istorie în şcoalele noastre primare, vorbind copiilor de cabinetul Catargi, şi de cabinetul Brătianu. (Ilaritate).

Dar să urmez cu citarea textuală:

„Dacă primul a luat frînele guvernului în momente „critice, când Regele voia chiar să abdice în urma in-„cidentului din sala Slătineanu (10 Martie 1871), când „o ceată de turburători spărsese geamurile unde era „adunată colonia germană la un banchet prezidat de „reprezentantul Germaniei...“

Copii de ambele-sexe vor aprecia această situaţie istorică. (Ilaritate).

„Cabinetul Brătianu nu mai puţin a fost chemat la „cârma ţărei într'un timp de mare învălmăşală în lă-„untru, de conflagraţiune în întreaga peninsulă balca-„nică. El a avut să lupte cu multe greutăţi, mai cu „seamă în timpul rĕzboiului; şi a desfăşurat o activi-„tate neobosită, pricepută şi patriotică.“

Vedeţi: despre cabinetul L. Catargi se zice, că vine la guvern în urma unei spargeri de geamuri la colo-

nia germană. Iar despre d. I. Brătianu, că în grave împrejurări a desfăşurat cel mai adânc patriotism. L-o fi desfăşurat şi d. L. Catargi, dar în cartea aceasta pentru d. L. Catargi e vorba numai de spargerea geamurilor. (Ilaritate).

Despre acea diplomaţie discutabilă a cabinetului Brătianu când cu pacea de la San-Stefano şi cu pierderea Basarabiei, despre care vĕ vorbeam în rĕspunsul la interpelarea d-lui Sturdza asupra şoselelor, cartea noastră zice:

„Urmarea acestei politice înţelepte făcu ca independenţa României să fie recunoscută de toate statele „europene (1880) şi ca România să intre în concertul „statelor libere şi pe deplin suverane. Recăpătând în„crederea în virtutea lor prezentă şi viitoare, Românii „îşi stabiliră astfel poziţiunea lor naţională."

Trebue să ştiţi că autorul acestei cărţi este dealtminteri un profesor eminent, care scrie bine şi este în stare să încălzească inima tinerimei.

Cartea termină astfel: „Tinerimea să-şi aducă aminte „de cuvintele marelui cetăţean C. A. Rosetti, etc., etc."

Este incontestabil că d. C. A. Rosetti a fost un însemnat om politic şi că d. Brătianu este mare patriot. Această mărime a d-lor C. A. Rosetti şi I. Brătianu reiese cu atât mai mult din acea carte de şcoală, cu cât numele d-lui Lascar Catargi este asociat cu spargerea geamurilor. (Ilaritate).

Este bine aceasta? Este cuminte aceasta? D. Sturdza zice da.

Rezultatul, mi-e teamă, domnule Sturdza, că nu poate fi de cât următorul: Un guvern conservator va da afară din şcoale cartea care laudă prea mult pe d. C. A. Rosetti şi pe d. Brătianu şi va pune o carte care să laude prea mult pe d-nii Lascar Catargi, Th. Rosetti, Manu sau pe cine voiţi din conservatori. Şi când va veni alt guvern, va da afară cartea care laudă guvernul d-lor Catargi, Rosetti, Manu şi va pune cartea care laudă pe d. C. A. Rosetti şi Brătianu; şi din laudă în laudă şi din dare afară în dare afară se va

produce confuziunea cea mai mare în copii cei mai mici încă din frageda copilărie. De aceea este o eroare de a introduce politica zilei până în timpul din urmă, ca un metod al învăţămîntului din urmă, ca un metod al învăţămîntului istoriei naţionale în şcoalele primare. (Aplause).

Am terminat ceeace aveam de zis ca întâmpinare la lunga cuvîntare a onor. d-lui Sturdza şi revin la începutul acestei întâmpinări.

Am zis de la început, că discursul d-lui Sturdza de 4 zile a fost prea scurt, fiindcă a rĕmas fără nici o motivare a concluziei, prin care cerea respingerea proiectului de reformă. Dacă onor. d. Sturdza atribue toate relele şcolare legii din 1864, pentru ce se opune la reforma acestei legi? — Pentru că reforma propusă e schiloadă, zice d-sa. Dar pentru ce este schiloadă, nu ne spune.

Şi această lacună a vorbirii d-sale este cu atât mai inexplicabilă, cu cât anume asupra celor mai multe puncte criticate de d-sa în starea actuală, proiectul de reformă în discuţie propune îndreptări.

Ne vorbea d. Sturdza de lipsa de control al profesorilor; proiectul prevede, ceeace nu era în legea de la 1864, inspectoratele şi reglementarea într'un mod mai organic al revizoratelor (art. 294—299, 304 din proiect).

D. Sturdza zicea, că profesorii nu se ţin de program, că nu au program analitic; proiectul prevede anume această parte (art. 117).

Vorbea d-sa de zilele de absenţă ale profesorilor care se întemeiau pe o rea interpretare a legii. Proiectul prevede mĕsuri disciplinare şi interpretă legea precis (art. 388, 389). Se plângea de rezultatele concursurilor; proiectul prevede o reformă în această parte, aproape identică cu aceea propusă în proiectul d-sale (art. 304, 308, 313 şi urm. 326, 338).

Se plângea de cursul de economie politică ca şi d. Poni de dreptul administrativ; proiectul prevede singura îndreptare posibilă (art. 115).

Se plângea de lipsa de simţimînt religios şi de respect al religiei, în şcoalele elementare mai ales; proiectul prevede pe o scară largă, o îndreptare în această privinţă, despre care voi vorbì mai pe larg în rĕspunsul la observările d-lui Poni (art. 60, 305).

Cu toate acestea, d. Sturdza conchide la respingerea proiectului de lege, fără nici o explicare.

D-lor, cred că am dovedit, că aci este o lacună în argumentarea d sale, că această parte esenţială a rĕmas nedovedită cu desăvîrşire.

Dar trebue să fim drepţi, mai ales faţă cu un adversar. Eu am căutat să-mi dau seamă, cum de a putut lăsa d. Sturdza o asemenea lacună într'un discurs aşa de pregătit? Şi atunci mi-a părut că în d-nia-sa lucrul trebuie să aibă următoarea explicare: D-nia-sa a adus numai dovezi pentru starea cea rea a şcoalelor şi a atribuit-o legii din 1864. Atâta numai a voit să arete d-sa.

Cât pentru motivarea, de ce totuş cere respingerea proiectului de reformă, s'a referit exclusiv la cele zise de d. Poni, pentru a nu mai repeta aceleaşi argumente odată spuse în Senat, fie şi de altul.

Foarte bine; dacă este lucrul aşa, atunci are cel puţin o noimă. Dar pentru ca acest mod tacit de a vedea să fie valabil pentru d. Sturdza, ar rĕmânea numai să se arete că d-sa este bine înţeles cu d. Poni. Onor. senator d. Poni, reprezentant al Universităţii din Iaşi, pe care d. Sturdza îl lăuda aşa de mult, pe care l-a adus ca model de profesor, şi este un foarte bun profesor, pe care l-a adus ca o dovadă vie de vederi sănătoase în ale şcoalei, ar trebuì să se nemerească în ideile sale cu ideile onor. d. Sturdza. (Aplause).

Dar oare ideile principale, direcţia vederilor d-lui Poni asupra învăţămîntului se nemeresc cu acelea ale onor. d. Sturdza? Eu mĕ voi încerca ca să vĕ dovedesc îndată, că unele idei principale ale onor. d. Poni sunt diametral opuse cu ideile arătate în vorbirea onor. d-lui Sturdza; şi atunci voi fi în drept să zic, că a rĕmas absolut fără motivare concluzia d-lui Sturdza

ca să se respingă proiectul, căci cele zise de onor. d. Poni nu-i pot folosi d-sale întru nimic.

Onor. d. Poni ne-a ţinut un discurs foarte interesant, bine făcut ca ordine a argumentării, bine împărţit pedagogiceşte, bine rostit, dar care, cu toată lunga sa expunere, are procederea oratorie caracteristică de a ascunde divergenţele principale, sau, cum s'ar putea zice cu o figură oratorie, de a arunca flori retorice, cu care să astupe abisul ce separă vederile d-sale de vederile majorităţii acestui Senat; de altminteri o dicţiune, care să poată produce încălzirea auditorului şi să-i permită cu atât mai uşor a acoperì realitatea lucrurilor.

Eu însă mě voi încerca să dovedesc cu toată preciziunea, că între onor. d. Poni şi între modul nostru de a vedea este în adevěr o opoziţie, că prin urmare bine face d-sa de combate acest proiect de lege, pentru că între ideile ce le-a arătat d-sa, după ce le vom desvělì, şi între acelea care le susţine această lege de reformă, este o separare fundamentală de principii.

Acum începe dar adevěrata discuţie de principii.

D-lor Senatori, din primele cuvinte ale onor. d. Poni, eu am presimţit, în ce direcţie merge discursul d sale; şi totdeodată, că, dacă va fi arătată cu claritate această direcţie, nu va putea să aibă aprobarea majorităţii d-voastră. Şi să nu vě miraţi că am presimţit aceasta de îndată: sunt de 28 de ani în ale învăţămîntului, am fost vreo 7 ani în administraţia şcoalei, ca director şi ca membru în comitetul de inspecţie de dincolo de Milcov, am fost de mai multe ori ministru; şi fireşte, dacă nu este cineva lipsit cu totul de inteligenţă, trebue să fie astfel mai familiarizat cu chestiile învăţămîntului.

Iată, d-lor, primele cuvinte ale d-lui Poni în desbaterea de faţă. Le citesc din „Monitorul Oficial“:

„D. P. Poni (urcându-se la tribună): D-lor Senatori, „legea care vine în discuţia d-voastră, are de scop a „modifica unele din articolele legii din 1864, lege care, „precum ştiţi, regulează instrucţia publică la noi.

„Această lege din 1864, chiar de la promulgarea ei, „a nemulţumit *pe toţi acei cari* puneau un interes la „progresele reale ce trebue să le facem pe calea in„strucţiei publice.

„Pentru ca să vě convingeţi despre aceasta, vě voi „cita faptul că aproape şease luni după promulgarea „acelei legi s'a simţit nevoe, încă sub domnia lui Cuza „Vodă, ca unele din articolele ei să fie modificate."

După 6 luni s'a simţit „nevoie" de a se modifica legea din 1864. De cine s'a simţit nevoie? De „toţi acei care puneau un interes la progresele reale ale instrucţiei?" Aşa s'ar părea după cuvintele d-lui Poni. Dar să vedem, aşa este? Ce fel de nemulţumiri s'au produs în privinţa legii din 1864? După discuţiile urmate 10 zile în acest Senat şi după cele spuse de d. Sturdza, se vede că este următoarea deosebire de vederi şi de simţimente în această materie: într'o parte a corpului profesoral este o mare tendenţă de a-şi menţinea sau de a-şi mai spori încă drepturile şi prerogativele lor. Drept sau nedrept acest fapt, dar aceasta este atmosfera „ambiantă", cum zic Francezii.

Pe când în partea ceailaltă, în aceea pe care o reprezentă onor. d. Sturdza, şi pentru care se provoacă la asentimentul mai ales al părinţilor copiilor, al acelora cari se interesează la mersul adevěrat al şcoalelor, este dorinţa ca şcoala să fie în prima linie pentru poporul întreg, pentru copii şi pentru părinţii copiilor, şi nu prea mult şi prea pronunţat pentru folosul şi situaţia profesorilor. Aceasta este discuţia şi controversa.

Pentru şcolari sunt învăţătorii, iar nu pentru învăţători şcolarii. Şcoala este a poporului întreg, nu a corpului profesoral. Foarte adevěrat. Corpul profesoral este un mijloc de a se împrăştia cultura în popor, dar nu în scop pentru a-şi menţine prerogativele. Faţă cu această discuţie aşa formulată, toţi acei cari pun un interes la progresul adevěrat în instrucţia publică, sunt desigur aceia, cari voesc în prima linie să se arate, că corpul didactic este pentru copii şi cultură.

şi să fie combătută tendenţa spre prerogativele lui separate. Dacă este exact aceasta, să vedem, ce insemnează propoziţia onorab. d. Poni de la început?

Ca dovadă că toţi, cari se interesează la progresele reale, au găsit rea legea din 1864, ne aduce faptul că s'a făcut îndată o modificare peste 6 luni. Să vedem ce, şi să vedem unde a mers direcţia acelei pretinse îndreptări relevate de onor. d. Poni. Şi veţi înţelege de la început metoda d lui Poni. Aşa dar dovadă că era rea legea din 1864, este că a trebuit să vie modificare după 6 luni, care adică ar fi îndreptat ceva, ce ar fi fost mai rĕu în legea de la 1864. Dar dacă veţi vedea îndată, că legea din 1864 asupra chiar acestor puncte modificate, — căci numai două puncte s'au modificat după 6 luni — era tocmai bună în sensul majorităţii d-v., şi că din contră în acea pretinsă reformă s'a început acea preponderanţă profesorală, de care vĕ plângeţi, atunci voi fi avut dreptate să vĕ zic, că primul cuvînt caracterizează modul de argumentare al d-lui Poni.

Ce era acea parţială reformă după 6 luni? Avea numai două articole. Iată-le:

„Legea din 3 Iulie 1865, promulgată la 8 Iulie 1865:

„*Art. 1.* Sunt şi rĕmân modificate art. 49", etc., adecă 10 articole relative la vacanţe.

Bărbaţii eminenţi, cari au alcătuit legea din 1864, luând exemple din alte state, îşi vor fi zis: sunt cam multe vacanţe la noi, mai multe sĕrbători se ţin la noi decât în alte state, şi vacanţa în genere este mare, noi suntem un stat care are trebuinţă de o mai încordată lucrare a şcoalei, de mai multă muncă, şi astfel în legea de la 1864 se prevĕzuse vacanţa mare a şcoalelor primare urbane numai de o lună, a şcoalelor secundare de o lună şi jumătate, a Universităţilor asemenea numai de o lună şi jumătate. Iar modificarea cea după 6 luni prin art. 1 face sarcina mai uşoară în favoarea profesorilor şi în paguba unei învăţări mai încordate, căci sporeşte vacanţa cea mare până la una lună şi jumătate pentru şcoalele primare, la două luni

pentru școalele secundare, la două luni și jumătate pentru Universități. Mică chestie, dacă voiți, dar orcum: o caracteristică primă modificare.

Vine acum articolul 2, și cu aceasta se și încheie faimoasa modificare după 6 luni:

„*Art. 2.* Sunt și rămân abrogate art. 392, 393 și „394 din aceeaș legiuire."

Aceasta este o foarte importantă modificare. Legea din 1864, în acele trei articole astfel abrogate, pusese următoarea regulă cu minte și cu prevedere pentru binele școalelor: institutorii, profesorii secundari și universitari nou numiți, pentru ca să-și consacre tot timpul învățămîntului, în primele două perioade, și alții în trei perioade ale cursurilor, va să zică în timp de 9 ani și 12 ani de la prima lor numire, să nu aibă dreptul să ocupe nici o altă meserie, nici o altă profesie liberală, nici o altă activitate publică afară din școală...

O voce. Prea mult.

Ministrul instrucțiunii... pentru a-și elabora cărți de școală și programe de cursuri, să nu fie advocați, poate nici deputați. In privința profesorilor-advocați vě aduceți aminte de cazul curios, penibil, în care unui profesor, care de pe catedră susținuse o teorie pentru studenții sěi, îi era adversar într'un proces unul din acești studenți devenit advocat, și care acum îi arată înaintea Curții de Apel că susținea o teorie contrară de ceeace profesase de pe catedră.

D-lor Senatori, acea dispoziție a legii din 1864 cum vi se pare? Este ea luată în interesul școalei, în interesul școlarilor, în interesul culturei poporului, de și impunênd oarecari sacrificii profesorilor? Fără îndoială că da. Și ce face pretinsa îmbunătățire după 6 luni? Abrogă această dispoziție, îi lasă pe profesori cu dreptul recunoscut de a ocupa orce, din primul moment al intrării lor în funcție, și este dar prima încercare făcută cu această modificare de a isbì în garantarea intereselor învățămîntului și de a favoriza corpul profesoral peste měsură. Iată ce însemnează

începutul discursului d-lui Poni asupra modificării legii instrucţiunii de la 1864.

Imi daţi voie să cer întreruperea şedinţei pentru câteva minute.

D. G. Mârzescu. Cer cuvîntul.

La redeschidere:

Ministrul cultelor şi al instrucţiei publice, T. Maiorescu. D-lor senatori, după acest început al discursului d-lui Poni, pe cari vi l-am caracterizat, onor. d. Poni şi-a împărţit obiecţiile sale în contra proiectului în desbatere după chiar materiile în care este şi legea instrucţiunii împărţită, şi v'a vorbit astfel: întâi despre învăţămîntul primar, şi aci d-sa a atins, cu aceeaş grupare clară, 1-iŭ chestia obligativităţii şi ce ar trebuì să facem, ca ea să devie o realitate, al 2-lea chestia programelor şcoalelor primare, care n'ar trebuì să împedice trecerea sătenilor la învăţătură mai departe in şcolile secundare, al 3-lea pregătirea învăţătorilor săteşti în şcoalele normale, în fine al 4-lea numirea învăţătorilor.

In toate aceste puncte relative la învăţămîntul primar, onor. d. Poni combate proiectul guvernului, ii impută că pentru realizarea obligativităţii lasă lucrurile aproape cum sunt, adică fără satisfacerea acestei cereri de prima importanţă, şi că în celelalte priviri, cu toată aprobarea ce o dă şcoalelor normale pentru pregătirea învăţătorilor şi înlocuirii concursului pentru numirea lor, însă găseşte alte mĕsuri rele, în contra cărora aduce argumentele d-sale.

D-lor senatori, prima chestie, ce ne desparte şi unde trebue să vĕ arăt, cári sunt punctele de vedere ale proiectului meu de lege, şi pentru ce eu nu pot adopta propunerile onor. d. Poni, este relativă la obligativitatea învăţămîntului elementar. Importantă chestie, pe care să o discutăm acum în linişte şi metodic.

In proiectul meu, în tot modul meu de a vedea, chestia se prezentă astfel: Era o vreme la noi în ţară, acum vr'o 30 de ani, când învăţămîntul public era îmbrăţişat de toate clasele societăţii, era pe vremea Efo-

riei școalelor. A face ceva pentru școală, a face o școală, a contribuì cu bani, cu donațiuni, prin testamente, cu activitatea sa, cu activitatea celor mai înalți din societate întru lățirea învățăturii, era pe atunci un titlu de onoare, recunoscut de toți și pentru toți. Aceste vremuri s'au schimbat, din nenorocire, cel puțin într'o parte a societății.

Astăzi din contră s'a lățit între mulți oameni un fel de temere în contra școalei, și entusiasmul cel vechiu a dispărut. Nu mai este pretutindeni, cum era pretutindeni, vaza corpului profesoral, ca la 1804 de exemplu. Astăzi în o parte a opiniunii publice, a societății, se ridică contestații în această privire. Dacă această slăbire a interesului viu pentru școală este în clasa cultă, dacă această îndoială asupra valorii mersului instrucțiunii și a corpului profesoral s'a produs în orașe, cum trebue să fie efectul asupra săteanului, la care mai ales trebue după Constituțiune să lățim învățămîntul elementar?

Descurajați dar de cele ce se petrec în orașe, astăzi, mai mult decât în trecut, sătenii sunt în mare parte recalcitranți în contra lățirii școalelor, recalcitranți la obligația de a'și trimite copii la școală. Pe când în orașe este o așa de mare afluență a copiilor la școală, încât în atâtea orașe localurile cari le avem nu sunt încăpătoare și este o adevěrată greutate la începutul anului școlar să te vezi silit din lipsă de localuri să respingi cereri de înscrieri, la sate, acolo unde sunt școale, se aud plângeri generale din partea învațătorilor și revizorilor, că frequentarea lor este slabă. Iată deosebirea între orașe și între sate: părinții orășenilor vor să'și dea copii la școală, sătenii în mare parte nu vor să'și dea copii la școală. Ce trebue făcut?

Tendența ce o urmărește proiectul este de a nu înăsprì această stare de lucruri prin penalități, prin mijloace coercitive — aci dealtmintreli este de acord și onor. d. Poni, — ci prin o deșteptare progresivă a interesului săteanului pentru școală. Dacă am putea câștiga, prin câte-va mijloace nemerite, interesarea sufle-

tească a însuş ţăranului pentru şcoală, înţelegeţi că atunci problema lăţirii învăţămîntului în sate ar fi ca şi rezolvită.

Ce trebue să facem? Sunt câte-va propuneri în proiect, despre a căror importanţă şi efect practic îmi pare că nu şi a dat seamă onor. d. Poni, este mai ales una despre a căreia importanţă şi-a dat poate seamă onor. d. Poni, dar a ocolit-o cu flori retorice. Nu trebue mai întâi ca ţăranul nostru să vază în şcoală nici un fel de piedică la alte interese ale lui d. e. la interesul agonisirii micei sale averi, la lucrările câmpului; şi fiindcă copii de ţărani după obligativitatea de la 9 la 15 ani, ar trebuì să fie luaţi la şcoală şi într'o vîrstă, unde pot fi folositori la lucrarea câmpului, proiectul de reformă propune, ca să se introducă din 10 în 10 zile, în totul 30 de zile, vacanţă de şcoală în timpul diferitelor munci de câmp, aşa încât ţăranii să nu se poată plânge că şcoala le răpeşte un mijloc de înlesnire pentru munca câmpului.

A doua mĕsură de reformă propusă. Am discutat partea aceasta cu mulţi învăţători, pe care'i credeam mai cu minte, şi cu unii revizori şcolari. Copii de ţărani — mi s'a spus — mai ales cei de la munte, sunt mai înceţi cu desvoltarea inteligenţei, copii orăşenilor sunt precoci, sunt mult mai vioi. Copii de ţărani la noi fiind în starea de astăzi prea înceţi, să nu'i silim la şcoală, când sunt încă prea cruzi; fiindcă ceea ce în oraşe este pentru copii vîrstă de 7 sau 8 ani, este pentru sate vîrsta de 9 ani. Şi atunci am propus, ca obligativitatea să înceapă de la o vîrstă aşa încât să nu ceară de la început prea mult de la inteligenţa copilului de sătean. O mică reformă, dar tot în acest sens de a nu face din şcoală ceva străin sau prea greu pentru sătean.

O a treia reformă. Eu sunt convins că pentru atragerea mai bună a interesului ţăranului de şcoală se cere în prima linie un învăţător cu minte. Bun învăţător, bună situaţie a şcoalei din sate, bună situaţie şi în privinţa intereselor ţăranului pentru şcoală. Rĕu

învăţător, învăţător ocupat cu altele, cu chestii de agitări d. e., rea stare a şcoalei. Vrea să zică: o îmbunătăţire a corpului învăţătorilor, o mai energică disciplină se încearcă — voi arăta îndată cum în proiectul de lege.

Insă d lor, aceste trei îmbunătăţiri îmi par încă prea slabe pentru a deştepta, pe cât trebue, interesele ţăranului din lâncezeala firească în care se află încă astăzi. Dealtminteri, ce puteţi aştepta mai mult de la un popor, care până mai eri se afla sub oare-care dependenţă de Turcia, care de abia de 30 de ani se apropie de idea statului în accepţia modernă, care abia de 50 de ani a început să ştie, ce e învăţămîntul. Ne vorbea onor. d. Poni de legea franceză din 1882 asupra obligativităţii învăţămîntului elementar! Puternica Franţă, a cărei mişcare de cultură europeană în privinţa şcoalelor datează de multe secole -- numai Sorbona datează de peste 600 de ani — dacă Franţa de abia la 1882 îşi făcea din obligativitate o realitate, ce aşteptăm de la noi?

Aici nu ne putem plătì cu ilusii şi cu utopii. Aici trebue să ne dăm seamă de starea reală a săteanului nostru în momentul evoluţiei sale fireşti de astăzi şi să căutăm fără nici o prevenţiune starea spiritului său — căci la spiritul său se adresează şcoala, să căutăm în acest spirit, în sentimentul lui adevărat, dacă putem găsì vre un izvor de interes mai înalt, care să'l putem folosì pentru şcoală.

D-lor, eu am recunoscut că un asemenea interes mai înalt, pe care l-am putea revărsa asupra şcoalelor din sate, este religiunea, simţimîntul religios în săteanul român şi prin urmare biserica. Or cât de regretabil ar fi ceea ce se constată în unele locuri, că mai ales de când cu introducerea noului cod civil, adecă a căsătoriei civile, poate din cauza formalităţilor şi cheltuelilor, a început a slăbì în ţĕran simţul religios şi că în unele sate se contractează acum căsătoria fără ştirea lui Dumnezeu, cum s'ar zice, adecă fără Biserică, totuş rĕmâne adevĕrat, că în cazurile importante ale

vieţei, ţĕranul astăzi ca şi înainte se adresează după toată deprinderea spiritului sĕu, după tot obiceiul strămoşesc, la biserică. La botez, la cele mai multe cununii, la moarte, la marile sĕrbători, ţĕranul vine la biserică şi dovedeşte simţimînt religios.

Iată deci un simţimînt ideal pe care îl găsim încă viu în inima ţĕranului şi de care trebue să apropiem şcoala din sat, dacă voim să-i dăm o putere sufletească aşa încât ţĕranul din adevăratul lui interes să o îngrijească şi să o susţie. Dacă e aşa, dacă găsim încă o vie realitate de simţimînt religios în ţĕrani, acesta trebue întărit şi trebue îndreptat şi spre întărirea învăţămîntului. Atunci şcoala, şcoala care trebue din ce în ce lăţită, nu trebue înstrăinată de biserică, şi dacă prevedem mijloace pentru pregătirea învăţătorilor laici numai după metoadele pedagogice moderne—şi aceasta va rĕmînea partea principală a direcţiunii, trebue însă în acelaş timp să alipim şcoala de Biserică, dând posibilitatea ca preotul, pedagogiceşte pregătit, să fie şi învăţător.

Aceeaş îngrijire ce trebue să o poarte săteanul şi comuna pentru biserică, va fi adus să o poarte şi pentru şcoală, şi unde e un turn cu clopotul bisericei să fie un turnuleţ cu clopotul şcoalei. Neaflând dar alt interes ideal în ţĕran, cu care să-l putem atrage spre şcoală, trebue să ne întemeiem pe ceea ce găsim, pe simţimintul lui religios, şi cu el împreună să deşteptăm şi să întărim interesul pentru învăţamînt. (Aplause).

Plecând de la acest punct de vedere, proiectul de lege cuprinde pentru şcalele elementare douĕ dispoziţii în direcţia indicată. Cea d'întâi este o manifestare accentuată de respectul cuvenit religiunii şi bisericei noastre de stat din partea corpului didactic şi a şcolarilor. Menţinênd art. 73 din vechia lege, noul proiect adaogă la art. 60 obligaţiunea pentru institutori ca şi pentru învăţători de a se duce duminicele şi sĕrbătorile cu copii lor din şcoală la biserică, şi şcolarii să formeze, pe cât se va putea, corul bisericei. (Aplause).

Acum doi ani şi jumătate, vara, într'o scurtă călă-

torie de inspecţie ministerială, s'a întîmplat să fiu o Duminecă la Tîrgu-Jiu. Intru cât sunt ministru al cultelor şi fiind-că în ţara noastră religiunea ortodoxă e religiunea statului, cred de datoria mea să mă duc şi la biserică. Am fost şi în acea Duminecă de la Tîrgul-Jiul cu prefectul şi cu câteva autorităţi. Erau puţini oameni în biserică, şi puţini copii. Când am eşit noi din biserică (presupun că era cea principală din Tîrgul-Jiu, aşezată într'un maidan spre uliţa principală) şi când mergeam spre casa prefectului prin strada cea mare, am trecut pe dinaintea unei cafenele, şi pe când noi veneam din biserică, eşeau din cafenea şi ne salutau câţi-va institutori ai şcoalelor de acolo. (Aplause).

I-am chemat la mine şi le-am spus, tot aşa liniştit, d-lor (căci aici este chestie de convingere, şi veţi vedea ce greu este astăzi convingerea faţă cu mulţi institutori şi învăţători de ai noştri şi ce opintiri trebuesc făcute) şi le-am spus: „d-lor, nu se cade! Sunteţi învăţători, sunt părinţi aci, aveţi şi religiunea în programele d-v. de şcoală, fiţi model pentru părinţi; nu se cade să staţi la cafenea când lumea ceailaltă merge la biserică, nu înstrăinaţi de şcoală simţimîntul religios". Şi mi-a părut că m'au înţeles. M'am informat în urmă, că cel puţin în Tîrgu-Jiu s'au îndreptat lucrurile, căci eu cred că este o îndreptare aceasta.

A! d-lor, şi eu sunt cu totul de părerea principelui Grigorie Sturdza, când este vorba de cercetări ştiinţifice, când este vorba de învăţămîntul din şcoalele superioare. A avut dreptate principele Sturdza să revendice încontra d-lui Dimitrie Sturdza dreptul de discuţie liberă a or-cărui sistem filosofic, drept pe care şi eu îl revendic. Dar când este vorba de a întemeia pe un simţimînt real lăţirea şcoalei elementare, trebue să iai lumea noastră aşa cum o găseşti, în starea actuală a evoluţii şi să fii fericit, dacă mai găseşti printre oameni un element ideal, pe care să-l întrebuinţezi pentru întemeierea culturei tale în toate direcţiile. (Aplause).

A doua dispoziţie a proiectului de lege în senzul in-

dicat prevede (art. 305), ca învăţătorii săteşti să fie luaţi întâi din cei ce au absolvit şcoala normală specială, dar că în această şcoală să fie un curs de pedagogie aşa întocmit, încât seminariştii cu 4 clase să-l poată urma şi, odată pedagogiceşte pregătiţi, când vor fi preoţi, să poată fi şi învăţători în sat. Şi aceasta conform exemplelor tipice din acele ţări, unde s'a lăţit învăţământul în modul cel mai binefăcător. In Prusia, unde parohul protestant şi şcoala merg mâna în mână, unde parohul poate fi şi învăţător şi unde chiar inspecţia şcoalelor primare a putut fi dată Bisericei, obligativitatea instrucţiunii, întemeiată pe un simţimînt religios puternic, a putut devenì o realitate. Religiunea a contribuit la rezultatele de azi. După aceste exemple şi în urma acestor reflecţii am introdus în proiectul de lege modificările arătate.

Aţi simţit, d-lor Senatori, nu mě îndoiesc, toată importanţa acestei părţi a discuţiei. Aici este vorba de o chestie de princip, şi principiul proiectului guvernului este în luptă cu un princip contrar. Intre amêndoě este un abis, care le desparte. Şi acum mě întorc la discursul onorab. d-lui Poni şi mě întreb: ce poziţie precisă ocupă discursul d-sale în această chestie capitală? Sau poate d-sa acopere toată discuţia şi aşterne retorica peste abis?

Ca să vě daţi seamă de toată gravitatea lucrului, trebue să vě arăt mai întâi, ce spirit domneşte în această privinţă într'o parte a corpului didactic, mai ales a celui din Iaşi, şi apoi să vedem, ce spirit pare a reprezenta discursul d-lui Poni?

Acum, de când se discută acest proiect de lege în Senat, am primit din partea corpului institutorilor din Iaşi, un memoriu imprimat, în care îşi arată şi ei câteva modificări. Trebue să recunosc, vě voi cita pasagiul de la sfîrşit, că se exprimă cu perfectă bunăcuviinţă şi cu o mare bună-voinţă pentru mine personal. Vě citesc partea finală:

„Rugăm pe şeful nostru şi al instrucţiunii publice, „autor al acestui proiect, să bine-voiască a primì oma-

„giele noastre de recunoştinţă pentru perseverenţa ce „a desfăşurat şi desfăşură în reformarea în mare parte „a legii, prin introducerea unor îmbunătăţiri simţi- „toare."

Eu am fost fericit, să citesc aceste rînduri. Le mulţumesc de aci acestor institutori. Fiindcă, d-lor senatori, în materie de învăţămînt, unde nu se lucrează cu forţa materială, unde nu putem vorbì de o disciplină reglementară ca la miliţie, unde nu avem a face cu un corp tecnic, unde avem a face numai cu inima şi cu mintea oamenilor, cari *sufleteşte* trebue să lucreze asupra copiilor, şi prin urmare *sufleteşte* trebue să fie şi ei conduşi spre direcţiunea în care este bine să lucreze: într'o asemenea parte a administraţiei publice trebue mai ales să fie un raport reciproc de încredere între partea care dirige şi partea care este dirigiată; şi aceasta pe toată linia: între ministru şi corpul profesoral, ca şi între corpul profesoral şi şcolari şi părinţi. Numai aşa se poate face buna creştere a nouelor generaţii.

Este cu putinţă să vĕ închipuiţi, — mĕ gândeam la d. Sturdza, — ca un general comandant de armată, conştienţios dealtminteri şi priceput, să vie şi să zică: fiindcă vĕd atâtea defecte în instrucţia şi în disciplina ofiţerilor şi în disciplina soldaţilor, trebue mai întâi să'i îndreptez cu străşnicie, şi sub acest cuvînt să verse atâta venin asupra lor în cât să revolteze corpul ofiţeresc în contra sa; este cu putinţă, vĕ întreb, ca un asemenea comandant de armată să conducă pe aceşti ofiţeri în rĕsboi şi să le ceară isbânda? (Aplause). Sever? Da! Să îndreptezi? Da! Dar sever şi îndreptător cu deşteptarea încrederii şi entusiasmului corpului aceluia, cu care vrei să lucrezi! Aceasta este ceea ce trebue să facă un ministru. (Aplause).

Sunt dar fericit că 'mi arată încredere o parte a corpului profesoral din Iaşi. Am şi eu încredere în partea cea bună a lor, şi împreună simţind ce trebue să facem, numai împreună vom putea merge înainte spre îndreptarea şcoalei.

Dar acum să vedeţi, care este cea d'întâi obiecţiune ce mi se face la proiectul de lege, în memoriul citat. Şi daca la vîrsta mea, căci am deja 51 ani, sunt destul de bĕtrân ca să pot avea onoarea de a spune cuiva *părinteşte* observaţiunile mele, atunci aş face de aci institutorilor din Iaşi părinteasca observare, că sunt pe o cale greşită asupra acestui punct şi sper că, gândindu-se mai bine la toată importanţa materiei, vor revenì.

In art. 60 din proiectul meu se zice: „Dumineca şi „sĕrbătorile cele mari toţi şcolarii se vor aduna dimineaţa la şcoală şi se vor conduce la Biserică de director sau de câte un institutor. Pe cât se va putea, „şcolarii vor forma corul Bisericei."

La aceasta întîmpină memoriul institutorilor din Iaşi: „Prin acest aliniat se cere prea mult de la institutori şi învăţători, dacă se obligă ca nici în zilele de „sĕrbători să nu aibă ziua întreagă liberă pentru interese familiare şi repaos, mai ales că şcolarii cursului primar fiind cu mult mai mici decât cei din „cursul secundar, când se înşumează la un loc din „toate clasele, este cu greu a-i ţine în o ordine complectă aşa cum trebue să stea în biserică timp de „două sau trei ore. Natura lor e sburdalnică şi recreativă şi de aceia în timpul prelegerilor s'a vĕzut necesitatea de a se prevedea în regulamentul şcolar „câte o recreaţie de 10 minute la fie-care oră. Cerem „dar cu *insistenţă* ca de la art. 60 să se excludă aliniatul acesta, lăsând această datorie în sarcina părinţilor, iar Duminicile şi sĕrbătorile să fie depline zile „recreative pentru institutorii şi învăţătorii obosiţi din „timpul sĕptămânei".

Aşa dar, prima cerere ce mi-o fac institutorii din Iaşi în acel memoriu, este de a nu merge cu şcolarii lor la biserică. Ce este aceasta? Ce însemnează acest simptom caracteristic, venind mai ales din partea institutorilor de la Iaşi?

Aici suntem datori să clarificăm situaţia cu toată preciziunea. In Iaşi este o puternică acţiune de idei

politice, manifestate de puţin timp în ţara noastră; mĕ grăbesc a zice: o direcţie politică contrară direcţiei noastre, avem a face cu un adversar din princip. Această direcţie adversară este reprezentată printr'un foarte bun, după părerea mea cel mai bun jurnalist ce'l avem astăzi în ţară, totodată un deputat marcant din opoziţie, prin onor. d. George Panu. D. Panu posede multe cunoştinţe, scrie bine, este logic în modul d-sale de a cugeta şi de a vorbì, iar convingerea d-sale se rezumă astăzi în ideile unei democraţii radicale înaintate, la a căror realizare aspiră ca la un ideal al viitorului politic al acestei ţări, idei pe cari dealtminteri n'am acum să le discut în întregimea lor, idei pe cari le susţine cu o mare desvoltare de talent şi cu o strînsă înlănţuire, consecvente între ele. Ca o urmare a acestei democraţii radicale, ca o aplicare a spiritului de politică pozitivă sau pozitivistă, este şi împotrivirea în contra lăţirii simţimêntului religios şi a influinţei Bisericei în şcoală.

La discuţiile în comisiunea bugetară împotrivire în contra facultăţii teologice; la o discuţie, ca aceasta, împotrivire în contra susţinerii religiei ortodoxe într'o mai largă mĕsură pentru şcoalele primare; împotrivire ca preotul să fie învăţător; împotrivire din princip, când este vorba să se dea mai multă autoritate Bisericei şi să câştigăm anume Biserica în folosul şcoalei pentru săteni.

Nu ştiu şi n'am să mĕ ocup în politica practică a generaţiilor actuale, care va fi rezultatul evoluţiunii în viitor a Statelor europene şi a Statului nostru. Chestiile sociologice sunt prea grele, şi nici o explicare pe deplin asigurată nu se poate face astăzi. Dar ceea ce ştiu şi de ce sunt convins, este, că pentru starea noastră de astăzi şi în timpurile apreciabile ale activităţii noastre politice, acest radicalism democratic trebueşte combătut ca ceva periculos şi în or-ce caz prematur, şi nu este mai mare greşeală în politica practică decât ignorarea fazelor treptate, prin care trebue să treacă evoluţiunea unui popor. Prin ur-

mare direcţia d-lui Panu găseşte în noi adversari hotărîţi.

D. Poni, pardon: d. Panu, — nu este deosebire mare după discursul d-lui Poni — d. Panu, în activitatea sa, cu zelul ce-l are pentru propaganda convingerilor sale (şi în această privire mulţi l-ar putea şi ar trebui să'l imiteze, nu să adopte principiile sale, dar să'l imiteze în neobosita sa activitate de propagandă), d. Panu arată un interes foarte acut şi este foarte abil în aceasta, la desvoltarea şcoalelor, la tot ce priveşte instrucţia. Se înţelege de la sine: un om, care în viitor îşi aruncă speranţa, cată să-şi pregătească viitorul şi în fragedele inteligenţe ale şcolarilor. Este dar foarte important pentru d-lui de a şi atrage simpatiile corpului profesoral; şi în „*Lupta*" veţi găsì multe articole relative la şcoală, şi pentru susţinerea interesului material al corpului didactic, şi pentru direcţia intelectuală, în toate privirile. Această activitate a d-lui Panu a ajuns la rezultatul, că foaia d-sale este foarte rĕspândită între institutori, învăţători şi profesori, mai ales la Iaşi, şi aceste începuturi de direcţie radicală se lăţesc pe zi ce merge, se infiltrează, astăzi îşi numĕră aderenţi, d. Panu îşi celebrează prin banchete publice aniversare, şi la aceste banchete asistă relativ mulţi profesori. Bine face d. Panu, consecvent lucrează; aşa trebue să meargă înainte un propagator de idei politice. Dar şi noi trebue să combatem principiile acestei direcţii şi infiltrarea lor, cu toate mijloacele legale.

Onor. d. Poni, ce rĕspunde la încercarea proiectului meu de a face ceea ce atâţi oameni cuminte au dorit, au afirmat în trecut şi în Cameră, a cerut-o şi actualul prezident al Senatului: apropierea între biserica şi şcoala din sate? Pentru a face aceasta cu putinţă, proiectul admite, ca şi seminariştii preoţi cari au absolvit un curs de pedagogie, să fie învăţători, şi pentru a admite aceasta, am făcut o derogare la regula că în şcoalele normale pentru pregătirea de învăţători să fie numai interni, şi am permis tocmai ca la acel

curs de cel puţin un an de pedagogie specială să poată asista şi cei cu 4 clase seminariale pe lângă cei cu 4 clase gimnaziale.

Ce întâmpină d. Poni în discursul d-sale? Relevă d-sa intenţia evidentă a acestei părţi a proiectului, sau învălue tocmai această tendenţă? Eu voi dovedì învĕluirea, voi dovedì floarea retorică, prin care acopere abisul de principii hotărîtoare în această chestie.

D. Poni zice la pag. 210 a *Monitorului* — sunt aşa de multe zise, d-lor Senatori, încât mi-am însemnat paginele atacurilor contra proiectului de lege ca să le regăsesc mai iute:

„Va să zică, pe lângă tinerii pe cari vor căpăta „în şcoala normală atât instrucţia generală apropiată „cât şi practica pedagogică, cât şi creşterea educativă, „pot să fie institutori primari şi tinerii cari şi-au fă- „cut tot învăţămîntul şi educaţia într'un gimnaziu, „într'o şcoală or-unde."

Cum „într'o şcoală or-unde?" Nu într'o şcoală or-unde, ci numai în seminarul preoţesc.

Dar d. Poni revine încă odată asupra chestiei acesteia, cu aceeaş învĕluire a principalei tendenţe a proiectului:

După ce aprobă de altminteri şcoalele normale cu internate pentru prepararea învăţătorilor, adaogă:

„Ceeace face însă pe de o parte, o strică pe de alta, „prin dispoziţia ce am citat, că or-ce tînĕr care va fi „terminat patru clase gimnaziale, or de unde ar fi el, „or-ce moralitate ar fi avut el, poate să fie primit în „şcoala normală ca extern, să asculte cursul de peda- „gogie şi după aceea noi să'l considerăm că este bun „de a'l trimite să înveţe copii la ţară. Sistem detes- „tabil, d-lor, în contra căruia mĕ ridic din toate pute- „rile mele."

Cum? Or de unde ar fi un tînĕr? Aşa zice proiectul de lege? Este oare accentul proiectului pe cele 4 clase gimnaziale? Să vĕ citesc proiectul de lege ca să vedeţi de ce este vorba.

Art. 305 — pag. 47 a raportului.— „Nu pot fi numiţi învăţători cu titlul provizoriu de cât:

„1. Absolvenţii unei şcoale normale ;

„2. Preoţii cu certificat despre examenul din peda„gogie şi didactică prevězut la art. 280 şi 283;

„3. Absolvenţii a patru clase gimnaziale şi cu cer„tificatul examenului de pedagogie şi didactică."

Aşa dar în prima linie seminariştii şi în a doua linie absolvenţii cu 4 clase gimnaziale.

De ce atunci în critica d-tale, d-le Poni, de ce imputi de două ori, că aduc pentru şcoala normală prègătitoare de învăţători oameni de or-unde?

D. P. Poni. Absolvenţi a patru clase gimnaziale, este exact.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice. Dar nu este exact „de or-unde" şi mai ales nu este exactă ascunderea, că în prima linie sunt preoţii seminarişti, onor. d-le Poni. Când proiectul de lege în prima linie are o asemenea tendenţă în or-ce caz importantă, un om competent în ale şcoalei, care nu vrea să acopere cu fraze retorice realitatea lucrurilor, poate să o critice, dar atunci pe faţă, să zică exact: preoţii seminarişti în prima linie, şi oamenii de or-unde — cum zice d. Poni — în a doua linie. Căci sistemul de a învělui adevěrul este detestabil, onor. d-le Poni. (Aplause). De două ori aţi repetat acelaş lucru, şi treceţi sub tăcere tocmai partea cea mai principală? Foarte abil lucru ca oratorie, dar abilitatea merge până când o descoperi. (Ilaritate).

D. Poni mai zicea că trebuia să ţin seamă dacă nu de ce s'a lucrat la noi în ţară, de cel puţin de ce s'a lucrat în străinătate, şi a citat ca exemplu ceeace s'a lucrat în Franţa. Citatul acesta este cel mai caracteristic pentru discursul d-lui Poni.

V'a vorbit despre şcoalele comunale din Franţa, cum s'au cheltuit acolo milioane pentru învăţământ şi cum Franţa s'a decis să aplice principiul obligativităţei în toată realitatea lui. Iată cuvintele d-lui Poni:

„Francia se decide şi ea în fine să aplice principiul

„obligativităţei. Legea relativă la această materie este „promulgată la 1882, şi prin mĕsurile luate printr'însa, „se obţin, într'un timp atât de scurt, rezultate cari „au impus admiraţia lumei întregi."

Admiraţia lumei întregi pentru legea din 1882? Lumei întregi?! In sistemul de filosofie pozitivă al lui Auguste Comte, admirabilul resumător sintetic al ştiinţelor exacte, se dă un bun sfat pentru oamenii de ştiinţă: să nu întrebuinţeze cuvîntul „Univers", la noi: lume întreagă, fiindcă este confuz, prea puţin preciz. Lumea întreagă a admirat legea franceză de la 1882, onor. d-le Poni? Ştiţi, care este legea de la 1882? Legea lui Jules Ferry, al cărei accent principal era scoaterea religiei din şcoala elementară, laicizarea, neutralitatea religioasă a şcoalelor primare. Mişcarea puternică ce a iscat-o în Franţa legea lui Ferry, este aruncarea Simbolului Credinţei creştine, a imaginilor religiei creştine din şcoale. Aceasta este legea franceză din 1882. Este acea acţiune a democraţiei înclinate spre radicalism, care aducêndu-şi aminte de vorba lui Gambetta: „*Le prêtre, voilà l'ennemi*" (Preotul, iată duşmanul), a aplicat în şcoalele primare această vorbă şi a izgonit preoţimea şi religia din învăţămîntul elementar.

Se contestă aceasta? Nu se poate contesta, este exact, am legea aci. Nu fraze, ci legea. Se zice în acea lege, că în toate şcoalele private este facultativ învăţămîntul de religie, în şcoalele publice ale statului nu se mai dă de loc. Institutorii n'au să mai predea religia; cultul religios nu trebue să mai fie în şcoalele statului, o zi pe sĕptĕmână se dă vacanţă ca să'şi caute de religie părinţii cu copii lor cum vor voì, căci şcoala este neutrală, ca să o frecventeze şi ovrei, protestanţi şi necredincioşi Democraţia pozitivistă trebue să se arate indiferentă pentru religie. Aceasta este legea lui Jules Ferry de la 1882, onor. d. Poni.

D. Poni. Am vorbit relativ la obligativitatea învăţămîntului. Aceasta este legea din 1886, despre care vorbiţi d-v.

D. Maiorescu, ministrul cultelor și al instrucțiunii publice. Nu este exact.

Legea de la 1882 este aceasta. Nu sunteți bine informați. Legea din 1882, care a introdus obligativitatea, împreună cu isgonirea religiei, are următorul cuprins, pe care vi-l citesc din manualul oficial al institutorului francez et Chauvin:

„Loi du 28 Mars 1882. Cette loi, soutenue devant „les Chambres par M. Jules Ferry, consacre deux prin„cipes: la neutralité de l'école au point de vue con„fessionel et l'obligation scolaire.

„L'instituteur n'est plus chargé du rôle de répéti„teur dans l'enseignement religieux. Mais la loi prend „les précautions pour que les familles puissent facile„ment envoyer les enfants aux instructions religieuses „de leur culte. Les écoles chômeront, à cet effet, uu „jour par semaine, en dehors du dimanche. L'enseigne„ment religieux restera facultatif dans les écoles pri„vées... Résumé: Consécration de deux principes, par „loi du 28 Mars 1882: Neutralité religieuse de l'école „et obligation scolaire."

Religia este ștearsă din școalele publice, facultativă în cele private. Aceasta este partea esențială, cea mai caracteristică a legii din 1882.

Legea din 1882 — ne afirmă d. Poni — a făcut admirația a toată lumea. Este o regulă de metodă inductivă, adecă a științelor exacte, de a nu se face generalizări pripite, de a nu se conchide pentru unul, două sau două zeci cazuri la toate cazurile, de la un om, 2 oameni, 20 de oameni la „toată lumea"! D-ta o admiri fără îndoială, d-le Poni, legea din 1882, eu însă nu. Dar să ne întrebăm: o admiră alții competenți în ale școalelor? D. Sturdza nu este aci, d-lui care a invocat pe d. Poni ca sprijin pentru vederile d-niei-sale, dar sunt și alții care au fost în Germania, poate și în Anglia. Și ce alte state de cultură să pun alături de Franța pentru a vedea pretinsa admirație a lumei întregi, dacă nu Germania și Anglia? Știut este, că nu există școli primare în Prusia, care să nu fie puse sub

autoritatea preoţilor, nu există şcoli primare în sate, care să nu aibă învăţămîntul religios ca un fundament de învăţămînt, nu există şcoli în Anglia, unde să nu fie învăţămîntul religios ca bază. Şi prin urmare pot adăoga acum: nu pot exista între mii de pedagogi Englezi şi Germani, decât excepţii cu totul izolate, necunoscute în public, nu există în toată pedagogia oficială a Statelor Germaniei şi a Angliei cineva, care să fi aprobat legea lui Jules Ferry din 1882, cu isgonirea învăţămîntului religios din şcoale. (Aplause).

Toată lumea admiră legea lui Jules Ferry? O admiri d-ta, o admiră aderenţii democraţiei radicale, o admiră poziviştii, o admiră şcoala lui Gambetta, dar cea mai mare parte, pot zice unanimitatea pedagogilor din Englitera şi Germania se pot mira de ea, dar nu o pot admira.

Şi cine a afirmat aici în Senat, că toată lumea a aprobat acea lege şi s'a năpustit asupra mea că n'am ţinut seamă de ea, a afirmat o inexactitate, şi a învăluit adevĕrul. (Aplause prelungite).

Şedinţa Senatului de Joi, 14 Fevruarie

Domnilor senatori, un proiect de lege asupra învăţămîntului unei ţări trebue să ţie seamă de starea spiritelor acelei ţări în momentul, în care se prezentă, şi prin urmare fireşte s'au adus în discuţia generală asupra proiectului de faţă elemente, cari caracterizează această stare a spiritelor şi în privinţa cărora trebue să ia o hotărîre proiectul de lege ca direcţie de învăţămînt.

S'a vorbit ast fel — pentru a lega vorbirea de astăzi cu cea de eri — de necesitatea mai simţită a disciplinei şi a controlului. S'a exprimat de d-nul Sturdza teama că într'o parte a corpului profesoral este tendenţa, cum zicea d-sa, de a devenì stat în stat şi de a face ca legea să fie mai mult în folosul lor de cât în al şcoalei. Mi-am permis eu a adăoga, în discuţia relativă la obligativitate, necesitatea de a mai întemeia

şcoala din sate pe sentimentul religios al ţăranului, şi am atins un alt curent, un curent contrariu, care începe a se manifesta la noi, curentul democraţiei radicale. Ca un al patrulea element în discuţie, de care trebue să ţinem seamă, voi mai adăuga astăzi, când va fi vorba despre inamovibilitatea învăţătorilor rurali, cerută de d. Poni, unele rezultate caracteristice ale libertăţii presei şi începuturile mişcării socialiste la noi în ţară. Voi termina cu relevarea începerii industriei noastre, căreia trebue să-i corespundă în învăţămînt direcţia spre şcoalele reale.

Din aceste puncte de vedere m'am încercat să rĕspund la atacurile aduse în contra proiectului meu de lege şi voi continua şi voi termina cu cele ce am de zis într'o discuţie generală în contra interesantului discurs al onor. d-lui Poni. Discursul d-sale are pentru mine avantagiul de a fi cel puţin imprimat cu textul sĕu autentic în „Monitorul Oficial", aşa încât să nu fiu silit a recurge numaĭ la aducerea mea aminte, ca pentru celelalte discursurĭ; şĭ mai are avantagiul că toţi câţi au combătut proiectul, s'au referit anume la el; el este prin urmare cuiul discuţiei, de care este aninată între altele şi concluzia discursului onor. d-lui Sturdza.

Am relevat de la început modul de discutare al d-lui Poni şi în primele cuvinte vĕ ziceam, că d-sa prin propoziţii generale sau, cum mĕ exprimam, prin frunze, prin flori de retorică, acopere abizurile cari despart divergenţele de princip.

Se înţelege, d-lor senatori, că îndărătul unei propoziţii generale se pot adăpostì cele mai diferite tendenţe şi cele mai contrare cugetări individuale. Insă atunci când ai a face cu un proiect de lege preciz, trebue din diferitele posibile cugetări să te hotăreşti pentru una sau pentru alta şi să spui: aceasta este tendenţa ce o aprob, aceasta este tendenţa ce o combat. Aşa se face politica clară şi onestă, şi fie-cine ştie ce să aleagă şi ce să respingă.

De aceea, în şedinţa de ieri, din primele cuvinte ale discursului d-lui Poni, cari vorbesc de legea cea rea de-

1864 şi de modificarea ei după 6 luni, am scos aceste cuvinte din generalitatea lor nehotărîtă şi le-am adus la realitatea precisă, arătându-vě, cum cele 2 articole ale legii modificătoare, în loc să fie o îmbunătăţire, erau o slăbire a legii din 64, era numai o modificare pentru sporirea vacanţelor şi o altă modificare pentru trebuinţele profesorilor de a avea şi alte ocupaţii...

D. G. Mârzescu. Era necesară modificarea.

Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, T. Maiorescu. Am trecut apoi la un obiect mai important al discuţiei, pentru care vě sunt recunoscător că m'aţi urmărit cu toată atenţia până la finitul şedinţei de ieri, la obligativitatea învăţămîntului, şi v'am arătat că proiectul guvernului nu tinde la měsuri coercitive şi se fereşte de reglementări numai pe hârtie, ci voeşte să atragă în mod cât se poate de puternic buna dispoziţie a sătenilor pentru şcoală. Căutând, pe ce simţiminte în această privinţă se poate rezema, proiectul găseşte ca un izvor mai viu curgětor în inima ţăranului, simţimêntul religios şi vrea să adăpostească şcoala din sat pe lângă biserică, făcênd să prospere amêndouě împreună. V'am cetit articolele din proiect, care cuprind această idee, mai ales pe acela, care admite la catedra din şcoala sătească pe preotul pedagogiceşte preparat, pe lângă învăţătorul normalist şi pe lângă gimnaziastul cu 4 clase. Aci era tendenţa principală a acestei modificări propuse la legea din 1864.

M'am ridicat în contra modului d-lui Poni de a combate această parte a proiectului, şi i-am întâmpinat: Intr'un proiect de modificare, în care accentul principal, cum aţi vězut, stă în admiterea preoţilor la cursul de pedagogie pentru ca să poată fi învăţători săteşti, cum de relevă d-sa ca critică numai, de ce se admite şi externi la şcoala normală cei cu 4 clase gimnaziale, şi cum de trece sub tăcere, în cele douě pasage relative din discursul d-sale, tocmai partea principală şi caracteristică a modificării, adecă admiterea preoţilor-seminarişti? Când se combat asemenea articole în aměnunte neînsemnate, fără a se releva toc-

mai accentul principal, mĕ întreb: nu a înţeles d. Poni unde stă adevĕrata chestie? Sau a înţeles-o şi n'a vrut s'o spue? Va să zică pe de o parte tace asupra acestui punct capital al proiectului; pe de alta ne trimite ca să luăm exemplu pentru lăţirea obligativităţii de la legea franceză din 1882, legea lui Jules Ferry; dar nici aici nu arată tendenţa ei principală, adecă alungarea religiei din şcoală, prin urmare o tendenţă diametral contrară la ceea ce vrea proiectul şi vrea de sigur şi majoritatea d-voastră. Ci a trebuit tot eu să vĕ arăt înţelesul principal şi pentru noi inadmisibil al legii lui Jules Ferry. Căci pe când proiectul nostru de lege găseşte ca izvor viu, ca dispoziţie sufletească a ţăranului nostru simţimêntul religios pe care vrea să'l întrebuinţeze în folosul şcoalei, legea lui Jules Ferry, căutând asemenea o puternică dispoziţie sufletească în o parte a societăţii franceze de astăzi, se foloseşte din contră de ura democraţiei republicane în contra clericalismului.

Iata dar douĕ mijloace de procedere cu totul opuse. Dar d. Poni nu se pronunţă nici asupra unuia, nici asupra celuilalt. Atunci ce fel de discuţie folositoare este aceasta, pe care o face d. Poni? Ce însemnează a spune că legea franceză de la 1882 a fost admirată de toată lumea fără a'i releva nota ei caracteristică?

Am fost dar dator pentru înţelesul precis al discuţiei, să înlătur vĕlul de cuvinte, sub cari se ascundea realitatea, şi să arăt, cine este adversar şi cine este amic, şi am trebuit după starea spiritelor la noi să pun această discuţie în raport cu radicalismul d-lui Panu, care este un adversar hotărît al nostru şi pe care trebue să'l combatem în lăuntrul ideilor pe care se întemeiază Constituţia noastră. (Aplause).

D-lor, onor. d. Poni cred că în privinţa tendenţei în favoarea întăririi sentimentului religios la noi poate fi de aceeaş părere cu proiectul de lege, pe care îl combate. Eu urmăresc ce se petrece relativ la şcoale, şi am urmărit şi discuţia din consiliul general de instrucţiune de la Septembre 1890. O am aici într'un

numĕr al „Monitorului“, printre cărţile şi actele, pe cari un amabil uşier al Senatului mi le aduce mereu de 12 zile pe această bancă. Prin urmare ştiu, că d. Poni a susţinut în consiliul general că prescripţiile catechismului şi „regulele şi datoriile“ religiei să fie păstrate în programul învăţămîntului elementar. O ştiu; dar o ştiu eu, o ştiu câţiva. Dar de unde rezultă aceasta din discursul d-sale? Eu n'am a face aci cu onor. d. Poni în afară din Senat, eu am a face cu combaterea din partea d-lui Poni a proiectului supus discuţiei generale a Senatului, şi când vine d-sa aici în Senat şi, fără a releva partea principală a tendenţei unor articole propuse în proiect, le combate cu tot dinadinsul şi aduce contra lor legea franceză din 1882, adecă tocmai antagonistul simţimêntului religios, ce impresie poate să producă discursul d-sale în această parte a sa? Ce impresie? Vĕ pot dovedì, ce impresie! Vrea să zică, în fapt, în cugetul d-sale intim, poate că onor. d. Poni este un amic al acestei tendenţe din proiectul de lege, dar nu o spune; combate proiectul fără a releva această parte care, după cât aţi vĕzut, era de cea mai mare importanţă şi se cuvenea să nu fie trecută sub tăcere. Poate că d-sa este asemenea un adversar al radicalismului d-lui Panu în această privinţă, se poate. Dar poate mĕ voi fi înşelat eu acum asupra amiciţiei d-sale pentru această tendenţă a proiectului de lege; dar s'a înşelat şi d. Panu asupra inimiciţiei d-sale în contra radicalismului democratic.

Onor. d. Panu, care este foarte abil redactor al *Luptei* şi ştie ce trebue să convină lectorilor sĕi ca să lăţească propaganda sa printre ei — şi v'am arătat, că o lăţeşte mai ales în corpul profesoral — d. Panu, care în jurnalul d-sale îşi publică de regulă numai discursurile sale de teorii şi de propagandă şi nu s'a pomenit să publice vre-odată discursurile altuia de păreri contrarie: publică, tocmai în zilele aceste, şi în numĕrul de astăzi, fără nici o observare, fără nici o întîmpinare, din tot ce s'a discutat aici în Senat, numai discursul d-lui Poni, şi 'l publică pe prima pagină a

Luptei. Ii convine d-lui Panu să'l publice. Va să zică impresia ce a făcut discursul d-lui Poni asupra radicalilor, este că, sub generalitatea sa de fraze, prin care combate proiectul de lege cu arătata tendenţă, se pot adăposti şi scopurile radicalismului.

Se înţelege acum, de ce am stăruit de la început să dau la o parte perdeaoa de cuvinte, cu care onor. d. Poni a învěluit discuţia, şi să aduc la toată claritatea necesară direcţia ideilor, care se exprimă prin proiectul de lege, pentru ca să ştim, cine este amic şi cine este adversar de principii.

D-lor senatori, trebue să trec la o altă parte a discursului d-lui Poni, o parte numai specială, dar care este pusă tot în legătură cu şcoala normală pentru pregătirea de învăţători. Este o mică parte, în care onor. d. Poni a fost foarte sever cu mine. Şi, d-lor senatori, nu vě miraţi, dacă un ministru, atacat în aşa mod şi cu astfel de procederi, rěspunde şi el cu toată energia convicţiei sale, şi nu cereţi blândeţe la exprimarea ideilor într'o situaţie încordată, într'o luptă de principii şi poate şi de alte interese, care se petrece astăzi înaintea d-voastre. Onor. d. Poni se opreşte la o dispoziţie laterală, care putea fi lăsată mai bine pentru discuţia pe articole, căci nu avea ce căuta într'o discuţie generală, se opreşte la un articol din proiect, în care se zice, că, pe când la şcoalele normale pentru institutorii urbani, este alipită o şcoală primară de aplicaţie, la şcoalele normale pentru învăţătorii rurali nu e o şcoală de aplicaţie, ci se prevede numai că viitorii învăţători să meargă la clasa I sau a II-a dintr'o şcoală urbană ca să'şi dobândească deprinderea pedagogică în faţa şcolarilor. Aici observă d. Poni:

„Nici al treilea scop care să'l urmărească şcoala nor„mală, nu este realizat pe deplin prin proiectul ce „ni se prezintă. Am zis că în şcoala normală viitorii „învăţători trebue să fie exercitaţi în profesia lor de „învăţători. Proiectul recunoaşte că trebue să fie o „şcoală de aplicaţie pe lângă şcoala normală de insti„tutori, însă nu recunoaşte necesitatea unei asemenea

„școale tocmai la școala normală pentru învățători. „Am rĕmas uimit când am vĕzut lucrul acesta; pen„tru că or-cine s'a ocupat cu asemenea chestii, știe „că modul de predare în școala rurală, unde unul și „acelaș învățător are mai multe clase unite, este mult „mai greu decât în școala urbană."

Or-cine știe aceasta, și numai ministrul, care stă pe această bancă, nu știe nici atâta lucru! Am fost director de școală normală pentru pregătirea de învățători, am fost în sensul modern cel d'intâi director al unei asemenea școli dincolo de Milcov. Am fost în Germania anume ca să vĕd organizarea mai de aproape; căci acolo e țara clasică a acestor școli. Și tocmai eu să nu știu lucrul acesta pe care 'l știe „or-cine!" Vĕ pare probabil?

Un mare critic, Lessing, dă următorul sfat pentru discuții: când ai a face cu un adversar — și se vede că eu sunt adversarul d-lui Poni, de și nu o știam înaintea discursului d-sale — când ai a face cu un adversar, care nu e tocmai prost (afară numai dacă d. Poni mĕ crede prost (ilaritate), căci atunci nu se aplică sfatul lui Lessing), și dacă în cele ce zice un asemenea adversar tu nu înțelegi ceva, gândește-te de 10 ori înainte de a conchide de la neînțelegerea ta la eroarea lui; căci poate el a înțeles bine și tu ești în eroare. Nu 'și-a zis oare onor. d. Poni că o asemenea materie, pe care o știe or-cine, trebue să o știu și eu?

Dar motivul articolului din lege este de administrație practică și de bun simț. Școalele normale pentru pregătirea de învățători sunt mai toate situate în oraș, la noi ca pretutindeni. D. Sturdza a propus să se strămute de aci din București la Câmpu-Lung, într'un oraș mai mic, dar tot într'un oraș. Căci într'un sat nu poți avea corpul profesoral și aparatul de cultură necesar pentru o școală normală. La o școală normală pentru institutorii urbani poți atașa, și e bine să se atașeze, o școală primară de aplicație cu cele 4 clase urbane, pe care le țin internii ce se pregătesc

pentru a fi institutori. E chiar o şcoală model. Dar la o şcoală normală pentru pregătirea învăţătorilor rurali, ce şcoală de aplicaţie să se deschidă în oraşe? O şcoală rurală cu 5 clase şi cu 5 ani de elevi înghesuiţi într'o singură sală şi cu un singur învăţător, precum este or-ce şcoală rurală? Dar care copil de orăşean îţi va venì la o asemenea şcoală ca să stea 5 ani în loc de 4, să aibă un singur învăţător în loc de 4 şi o singură sală pentru toate clasele, când are în acelaş oraş şcoala lui urbană cu 4 ani, cu 4 clase şi cu 4 institutori?

E imposibil de a găsì pentru o şcoală de aplicaţie de formă rurală într'o comună urbană scolari orăşeni, cari să o frecuenteze. Şi de aceea deprinderea candidaţilor cu această formă de şcoală se face chiar înlăuntru şcoalei normale — mai ales după sistemul lui Goltz — între viitorii învăţători, ei între ei, pentru ca să se deprindă cu mecanismul acestei împărţiri în 5 ani la o singură sală. Iată simpla explicare a acestui articol, care a uimit pe onor. d. Poni.

Dar să trecem la chestii mai importante pentru discuţia generală. Pentru recrutarea învăţătorilor rurali proiectul de lege admite că pot fi învăţători rurali: normaliştii pregătiţi ad hoc, preoţii cu curs de pedagogie, şi cei cu 4 clase gimnaziale cu acelaş curs de pedagogie, şi aceasta pentru ca să nu ne lipsească numĕrul trebuincios de oameni mai bine pregătiţi, dacă vom avea fericirea să vedem că se lăţeşte obligativitatea învăţămîntului cum o dorim. Pentru numirea de învăţători proiectul nu propune concursul ca până acum, ci dă atestatelor absolutorii de la şcoalele normale pentru prepararea învăţătorilor, valoarea hotărîtoare. Căci aceste atestate se eliberează de cei, cari în timp de 4 ani de zile ca regulă au avut ocazia să cunoască pe fiecare candidat, atestatele poartă un numĕr de clasificare după valoare şi merit, şi cei ce au asemenea atestat pot fi numiţi la locul vacant publicat, adresându-se mai întâi cu cererea lor la revizorul şcolar. Şi aci, după cea mai minuţioasă discuţie

cu atâţia revizori şi atâţia învăţători şi cu unii membri din consiliul permanent, s'a formulat un articol care a căutat să dea toate garanţiile posibile de dreptate. Revizorul este numai organul administrativ intermediar însărcinat de a aduna şi a clasa cererile. Şi adunarea acestor hârtii s'a detaşat de la minister pentru a se lăsa timp funcţionarilor centrali ca să se ocupe cu alte lucrări serioase. E o mică decentralizare administrativă.

Revizorul adună cererile însoţite de atestatul şcoalei normale cu numĕrul valoarei şi meritul candidatului; şi ca să nu fie posibil vre-un abuz, însemnează atestatul, îl trece în copie într'un registru şi apoi îl dă înapoi candidatului, ca acesta să se poată plânge cu temei la minister, dacă cum-va l-a omis revizorul dintre aspiranţi. După aceea revizorul alcătueşte lista tutulor petiţionarilor, trece în ea atestatele lor cu numĕrul de merit şi propune, conform meritului ast-fel constatat, cine să ocupe catedrele vacante. Ministerul examinează în consiliul permanent, decide şi publică decizia prin „Monitor", cu avizul dat de revizor, cu numĕrul de merit al atestatelor, cu numele acelor cari au fost înscrişi ca aspiranţi, pentru ca în acest chip să poată controla toată lumea interesată dreptatea acestei proceduri şi decizii şi ca să nu se facă abuzuri.

Onor. d. Poni primeşte să nu mai fie concurs ca până acum, însă în contra ce a găsit să facă obiecţiuni? Am auzit aceeaş obiecţiune în Cameră de la onor. d. Dobrescu, Constantin-Constantin. (Ilaritate). Se zice în proiect, că revizorul, când va trimite la minister raportul sĕu cu lista tutulor aspiranţilor şi cu subsemnarea meritului certificatelor lor normale, va fi în drept să însoţească propunerile sale şi de alte „observări" ale sale asupra aspiranţilor. Aceasta revoltă pe d. Poni, dar e o simplă mĕsură de control necesară şi salutară, cu care s'ar unì d. Sturdza. Pentru ce se ridică d. Poni în contra dreptului revizorului ca să însoţească lista aspiranţilor cu observările sale? Cum se poate ca un om, în materie de administraţie

practică — lasă teoria după catedră — să tăgăduiască revizorului dreptul și datoria de a face observări. Dar ce? Numai certificatele de școală să dea dreptul exclusiv de a fi învățător? Dar să vě dau câte-va cazuri, din cari veți înțelege îndată necesitatea oare-cum elementară a acestui drept de observații. S'a întîmplat și sunt cazuri relativ multe, s'a întîmplat, — dar nu odată, sunt până acum mai multe rapoarte — ca să se arate ministerului că sunt în unele școli învățători epileptici. Ințelegeți grozăvia de pericol de a pune un asemenea om în fața copiilor cu o infirmitate, care este așa de ușor de comunicat în acea stare fragedă a copilăriei! Și revizorul să nu poată face observații pe lângă certificatul de școală? Dar se mai poate ca acela care are certificatul, dealtminteri bun cât pentru învățătură — ne cita onor. d. Sturdza un caz chiar de la un profesor de liceu, — să aibă acum darul beției. Să fiu eu, ministru, oprit de a cere observațiile personale ale revizorului? Acesta este controlul practic ce-l vrea d. Poni? Cum se nemerește cu d. Sturdza? Dar poate că un aspirant este în ceartă și în vrajbă cu toată comuna, unde vrea să fie învățător! Dar poate că sunt aspiranți localnici, cu familia și cu casa din o anume comună și atunci ar fi poate bine să fie acolo învățători; une-ori ar fi poate rěu, după împrejurări, și revizorul să nu poată face cea mai mică observare? Este ciudat lucrul acesta.

A! dar poate revizorul să facă observări de alt gen? Se poate. Poate să-mi zică, că este un fel de răsvrătitor al comunei? Se poate. Și bine va face revizorul să-mi facă și această observare. Și aci este iarăș o chestie de princip de control, pe care să-mi dați voe să o leg cu altă parte a discursului d-lui Poni, cu chestia inamovibilității învățătorului în sate.

D. Poni care, precum vedeți, se ridică și în contra acestei slabe încercări de control cu dreptul revizorului de a-mi trimite observări, d. Poni mai cere încă (și aci îl věd iarăș în contrazicere cu tendențele domnului Sturdza) ca inamovibilitatea să se întindă și la

învăţătorii rurali, — pe când proiectul vrea să lase încă învăţătorii rurali sub un control mai energic şi mai imediat al guvernului.

Da, proiectul guvernului nu admite încă inamovibilitatea învăţătorilor săteşti. Dar pentru ce? Pentru că învăţătorul sătesc este, cum o ştiţi şi cum rezultă din cele ce am arătat eri, unul din factorii chemaţi a insufla, prin felul de a se purta, acea iubire pentru şcoala elementară din sat, care să fie unul din adevăratele mijloace de susţinere şi de lăţire a învăţăturei în poporul nostru de jos.

Cu toate acestea, învăţătorii pentru sate sunt cei mai numeroşi membri ai corpului didactic, se cer astăzi de la 2000 la 3000, şi când se va realiza obligativitatea, 5000 sau 6000 vor fi necesari la noi. Va să zică, cel mai numeros aparat de oameni cu minte se cer pentru invăţămîntul de la ţară, şi ei au cea mai delicată misiune, aceea de a deştepta odată, de a scoate săteanul din acea stagnaţiune în care se află, însă numai prin şcoală şi prin ale şcoalei, cărora dar trebue să se consacre exclusiv. Chestia cea mare, care unor rătăciţi din ei le pare mică, este să deştepte interesul ţăranului, prin citire şi scriere, prin aritmetică, prin cunoaşterea geografiei şi a istoriei ţărei, prin purtarea lor ca oameni devotaţi numai şcoalei, şi când aceasta o vor îndeplinì, au îndeplinit un mare progres, şi-au îndeplinit toată chiemarea! Dar sunt din păcate lucruri mai ademenitoare pentru mulţi din ei. Această misiune de cea mai mare importanţă, adecă de a fi oamenii şcoalei elementare şi nimica alta, precum nici nu au timp şi puteri să mai fie alta, dacă au zelul trebuincios pentru ale şcoalei, le pare unora prea modestă. Este mult mai briliantă şi atrăgătoare ocuparea superficială cu alte interese, aşa de puţin precizate ca rezultat final în mişcarea socială de astăzi, cu starea politică a ţăranului, cu chestia pămîntului ţăranului faţă cu proprietarul, cu activitatea electorală, cu „drepturile inprescriptibile" ale ţăranului şi alte asemenea chestii mai picante. Faţă cu aceasă situaţie să ne în-

trebăm: este prudent ca legea învăţămîntului să prevadă în acest moment inamovibilitatea numeroşilor învăţători săteşti? Şi vě rog, d-lor Senatori, să discutăm chestia aceasta, care este nu numai importantă, ci şi de oarecare gravitate, cu toată luarea aminte, dar şi în modul cel mai cumpătat, fără idei preconcepute de partid, or din ce partid am fi.

Când vorbea d. Sturdza acum 8 zile, că noi trebue să ridicăm şcoala noastră imediat la nivelul culturei occidentale, mie mĭ părea această vorbă o mare utopie! Căcĭ nu se poate ridica numai o parte a administraţiei într'un stat, ea izolată, la un nivel cultural mult mai mare, la care nu a ajuns întreg statul, din care acel resort face parte. (Aplause). Nu se poate ridica şcoala mult mai sus de cât e justiţia, armata, funcţionarii, miniştrii, deputaţii, senatorii, noi toţi în mijlocia noastră. Toate acestea sunt relative şi stau într'o proporţie sigură, oare-cum fatală, unele cu altele. Şi cum să putem ajunge a ridica la noi în ţară tocmai şcoală, tocmai corpul didactic deodată la nivelul culturei occidentale, d. e. al Germaniei, la care se gândeşte d. Sturdza, cu instrucţia ei, cu ordinea ei de stat, cu disciplina ei? După care lege? In urma căror reflecţii? — Dar ia să vě aduc în desbaterea acestei idei numai un singur element, libertatea desăvîrşită a presei la noi în ţară.

In Prusia, la care se referea şi d. Poni cât pentru buna preparare a învăţătorilor săteşti şi pentru rĕspândirea îndeplinită a instrucţiunii primare, chiar în Prusia cu o cultură înaintată încă de sute de ani, cu acea administraţie energică şi solidă, cu acea armată bine instruită şi disciplinată, a cării funcţionare a făcut admiraţia... tutulor militarilor, dacă nu a lumei întregi; în această Prusie dar, unde statul s'ar fi putut considera mai asigurat în privinţa a mai multor libertăţi, nu este libertatea presei aşa de întinsă, precum este la noi, nu se pomeneşte această desvoltare, acest grad al libertăţii, îmi permiteţi a zice: această licenţă a presei, care este la noi.

Şi în România, un stat tînăr, în care disciplina, regula administrativă, raporturile între diferitele ramuri ale vieţei publice şi sociale nu sunt încă întărite, care este departe de a fi consolidat, precum este energic consolidat statul Prusian, unde avem chiar şi în armată aşa idei largi de disciplină în cât putem vedea un general activ, care scrie şi combate ideile guvernului în foi publice, în foaia autorizată a unui mare partid, a partidului naţional-liberal — dacă s'ar întîmpla aşa ceva în Prusia, s'ar nărui statul Prusian de mirare! (Aplause) — : în România dar, unde este aşa de puţină disciplină în spiritul public chiar pentru partea cea relativ mai disciplinată, pentru miliţie: ne găsim cu o libertate a presei mai întinsă, mai desvoltată, mai întrebuinţată decât în Prusia.

Ce însemnează aceasta, ce efect poate avea aceasta pentru chestia ce o discutăm aici? D-lor, nu este acum vorba de binele sau rĕul libertăţii presei în general. Şi de aceea ziceam, că trebue să discutăm fără idei preconcepute, fără or-ce spirit de partid. Este evident, că este o grea problemă să prevezi, ce va eşì dintr'o societate, în care toate pasiunile şi toate ideile câte le poţi avea, toate ştirile şi toate născocirile, noutăţi adevĕrate şi noutăţi falşe, opinii bune şi opinii rele, laude şi calomnii, de regulă mai multe calomnii decât laude, mai multe erori decât adevĕruri, sunt rĕspândite prin jurnale şi se vênd în toate locurile, şi pe strade şi la tribunale şi la gări şi la chioşcuri, şi se cumpără şi de învăţători şi de şcolari, eftin, eftin de tot, cu 10 bani şi chiar cu 5 bani! Ce rezultat va avea această agitare din toate părţile, în toate sensurile? Se va produce cu toate aceste o evoluţie a spiritelor, care să fie sănătoasă? Eacă o problemă, eacă o întrebare, la care este greu să dai un rĕspuns şi în privinta căreia nu'ţi rĕmâne pentru moment decât observarea încordată a celor ce se petrec, fără a te pripì cu judecata definitivă. In or-ce caz însă Constituţia noastră a dat această largă desvoltare şi a crezut că va eşì ceva folositor şi din aceasta aproape abso-

lută libertate a presei. Poate va eşi ceva folositor, poate nu.

Dar nu de aceasta ne este vorba astăzi. Eu am atins chestia numai, fiindcă stă în oare-care legătură cu discuţia noastră. Şi acum să ne întrebăm: ce rezultat trebue să aibă libertatea presei noastre asupra învăţătorilor, asupra şcolarilor, asupra profesorilor, cărora le cerem deodată disciplină occidentală? In Prusia, unde vě ziceam că nu este această libertate a presei, au cu toate acestea învăţătorii atâtea cărţi, aşa bogată literatură, atâtea lecturi folositoare, care le vin vrênd nevrênd din toate părţile şi în mod uşor accesibil, aşa încât pentru tot timpul lor liber au cu ce să'şi hrănească mintea. Unde este un învăţător prusian, dar ce un învăţător? unde este casă de ţăran prusian, unde să nu găseşti biblia lui protestantă şi calendarul cu poveşti morale şi instrucţii folositoare, şi să nu găseşti chiar ceva literatură, descrieri populare, o istorie a lui Christof Schmidt, o poesie, o dramă a lui Schiller, adesea ori şi una şi alta? Unde este învăţător în Germania, care să nu aibă fie *Brehm* „viaţa animalelor", fie vre-o altă carte de ştiinţă naturală, vre-o descriere despre călătoriile din urmă, Stanley, Emin Paşa, vre-o revistă pedagogică? Toate acestea sunt citite acolo, sunt rěspândite, sunt gustate, este o întréagă lume literară şi de literatură sănătoasă introdusă printre aceşti învăţători!... La noi? Sărăcie absolută de mişcare literară (aplause), nimic care să umple golul, nici un izvor care să stâmpere setea de lectură a acestor oameni, cari au învăţat marele lucru „a ceti" şi fac acum şi pe alţii să citească! Iată sărăcia, iată goliciunea intelectuală în acest moment de evoluţiune al societăţii noastre! Se va îndrepta fără îndoială lucrul în viitor, dar aşa este astăzi. Şi în această totală lipsă de hrană a minţii şi a inimei se vênd cu 5 şi cu 10 bani foi de acestea imprimate negru pe alb, şi aceasta este singura literatură şi lectură rěspândită în întreaga populaţie. Prusia cu hrana ei sufletească din toate părţile, se pare că

ar fi putut da sbor liber întregei libertăţi a presei, dar nu l-a dat. Şi noi, în această mizerie literară, am dat sbor liber tutulor părerilor, fie adevĕrate, fie neadevĕrate, fie sănătoase, fie nesănătoase!

La noi dar, dacă este să se menţie în această extraordinară şi interesantă mişcare a spiritelor, un sîmbure măcar de ordine închegată, dacă este ca Statul, cu toate acestea Stat monarhic şi constituţional, să poată începe a se organiza şi a se întărì: înţelegeţi că trebue, mai mult chiar decât în Germania, să fie oare-care control posibil asupra unor agitări, cari se pot introduce în învăţătorii săteşti în afară de scopurile şcoalei şi prin învăţătorii săteşti se pot lăţì în mulţimea nepricepută. Dacă chiar în Prusia învăţătorul sătesc este amovibil şi atîrnă de la controlul disciplinar al guvernului, acolo unde sunt luate atâtea mĕsuri în contra pericolelor sociale, voiţi ca la noi să'l facem de îndată inamovibil?

Să nu uităm, d-lor senatori, adevĕratul interes al şcoalei populare la noi în acest moment, greutatea, despre care v'am vorbit, de a rĕspândì învăţămîntul elementar prin sate, necesitatea ce se impune de a atrage pe cât se va putea mai mult inimile oamenilor spre şcoală. Mai ales în acest moment al vieţei noastre publice este o neapărată cerinţă, ca învăţătorii săteşti să aibă o aşa purtare, un aşa zel, o aşa consacrare a tot timpului lor la şcoală, în cât să atragă ei, prin a lor iubire dovedită de şcoală, pe toţi locuitorii spre deşteptarea minţii lor. Mai este ceva de dorit: învăţătorul trebue să atragă şi simpatiile marilor proprietari de pe lângă şcoala satului. Ce bine ar fi pentru şcoala elementară, dacă am putea redeştepta interesul general, cum era înainte vreme, acum 30, 40 de ani, la prosperitatea şcoalelor! Toţi împreună când ne vom pune, d'abia vom urnì situaţia aceasta cu un pas hotărît mai departe!

Va să zică, toată activitatea, toată ţinta acestui om, pe care l-am pus acolo ca învăţător în şcoala rurală, trebue să fie aci îndreptată, şi or-ce înrîurire, care

l-ar abate de la această anume misiune de cultură, care ar introduce în capul lui lucruri în aparenţă mai interesante şi mai picante, dar confuze şi agitătoare şi desbinătoare, trebue evitată din toate puterile. Apoi dacă aţi şti — şi se vede că nu o ştie onor. d. Poni — starea administrativă în această privinţă, cum rezultă din actele ministerului! Dacă aţi şti scrisorile, raporturile revizorilor, numĕrul reclamaţiilor, cari sunt în dosare în privinţa, de exemplu, a mişcării socialiste care a prins şi printre mulţi învăţători; dacă aţi avea d-voastră, cum le am eu înaintea ochilor, plângerile proprietarilor cari spun că învăţătorul cutare şi învăţătorul cutare, cu ocazia alegerilor comunale, spune sătenilor că pămênturile proprietarului au să le împărţească ei între ei: aţi mai avea curagiul să propuneţi inamovibilitatea învăţătorilor? Sau aţi crede că în starea de faţă este necesar să se dea guvernului putinţa unei represiuni imediate şi sigure a tot ce este abatere de la misiunea proprie a învăţătorului, aşa cum am indicat-o mai nainte, a tot ce este agitare a spiritelor în afară de interesul şcoalei? Proiectul guvernului se pronunţă pentru acest control energic, şi cred că prin aceasta asigurăm mai bine şi mersul regulat al şcoalei şi împrietenirea oamenilor cu propăşirea învăţămîntului.

Dar onor. d. Poni ne mai aduce o obiecţie, care merită să fie discutată, am vĕzut-o chiar însoţită de aplausele unora din d-voastre. D-sa zice: A! dar o să faceţi din corpul învăţătorilor, care este numeros, agenţi electorali, puşi la îndemâna revizorilor în timp de alegeri! Să examinăm şi această chestie. D-lor senatori, din exemplele citate în această lungă discuţie generală aţi vĕzut, că multe se pot întîmpla în acest stat constituţional numit România, multe şi extraordinare lucruri! şi dacă mĕ întrebaţi: este posibil ca să fie un ministru aşa de nechibzuit în cât să vrea el, pe când toată tendenţa oamenilor cuminte este de a ferì învăţătorii săteşti de agitările politice, să vrea tocmai el să facă din învăţători cu ajutorul revizorilor

şcolari, nişte agenţi electorali? eu trebue să rĕspund: de posibil este posibil. Roata constituţională se invêrteşte foarte iute şi sistemul nostru consumă mulţi miniştri; mulţi miniştri şi tot felul de miniştri s'au strecurat şi se vor mai strecura pe această bancă. La or-ce asemenea mĕsură ce o propune un proiect de lege, este o posibilitate pentru şi o posibilitate contra. Când s'ar realiza vre-odată ceea ce spunea onor. d. Boerescu, adecă să se formeze opinia generală, unanimă, asupra vre-unei chestii politice, ar fi admirabil. Dar nu este nici o chestie a vieţei fără de controversă.

Aşa fiind, nu ne rĕmâne decât să examinăm, ce este mai probabil, ce este mai sigur. Eu cred, că este mult mai probabil că, prin simţimêntul firesc de conservare a statului, veţi găsì mai curênd miniştri cari să continue a zice, cum au zis deja cei mai mulţi, corpului învăţătorilor din sate: nu vreau agitaţie politică din partea învăţătorilor. Este mult mai probabilă această siguranţă decât întîmplarea să dăm peste miniştri agitatori ai învăţătorilor din sate.

Dar or-cum ar fi, mai rĕmâne o altă întrebare. Oare, mĕsura ce o propune onor. d. Poni ne asigură mai bine? Dacă de teamă ca să nu facem din învăţători agenţi electorali în favoarea guvernului (nu s'a prea întîmplat aceasta, d-lor senatori, şi chiar dacă din nefericire un ministru ar fi voit să încerce acest lucru, nu i-a prea isbutit), vom da învăţătorilor inamovibilitatea, vor înceta ei de a fi agitatori? Ce? Invăţătorul, făcêndu'l astăzi independent de revizor şi de acţiunea imediată a ministrului, după starea spiritelor lor de astăzi, sunteţi siguri că ar înceta agitaţiile politice? Le-ar începe imediat şi le-ar întinde pe toată linia, şi mai toate ar fi îndreptate direct şi regulat în contra autorităţilor, în contra ordinei.

Şi făcênd abstracţie de coprinsul ideilor politice, o asemenea agitare, după cele zise mai nainte, ar împedeca or-ce bună întemeiere, or-ce propăşire a şcoalelor săteşti, aţîţînd ura şi discordia între oameni, între pro-

prietari şi săteni, între săteni şi între ei. Rĕsvrătitorii mai ales de prin comunele rurale, care umblă după partide şi după idei politice, cum devin din ce în ce mai numeroşi, aceştia trebue să fie împedicaţi în încercările lor, şi pentru aceasta vĕ rog să înarmaţi guvernul cu mĕsura cea mai energică şi imediată pentru a'şi putea îndeplinì această datorie elementară a oamenilor de Stat. Şi ceea ce este mai grav, între unii din aceşti învăţători este înrădăcinată convingerea, că ei sunt chemaţi a reforma politica satului, că ei au datoria şi misiunea de a explica sătenilor drepturile lor politice şi cum stau cu chestia împărţirii pămênturilor şi cu chestia socială, şi ei au această convingere de bună credinţă.

Era la Iaşi un asemenea membru al corpului didactic, cu propagandă socialistă, şi eu l-am stramutat disciplinar în Dobrogea, unde nu era aşa pericol: mi s'a părut că asupra Turcilor din Dobrogea vor avea puţin efect ideile socialismului modern. (Ilaritate). In or-ce caz revizorul şcolar era înştiinţat ca să-l privigheze. Am primit o scrisoare de la acel institutor, care dealtminteri se arată a fi om inteligent şi de bună credinţă, în care îmi spune: da, domnule ministru, sunt socialist din convingerea mea că acesta este binele ţărei, şi am dreptul ca cetăţean să lucrez conform convingerilor mele; şi mĕsura d-tale disciplinară în contra mea este dar arbitrară şi te rog să o revoci. (Ilaritate). Păstrez scrisoarea, îmi pare rĕu că n'am avut timp să'i rĕspund — căci nu prea are timp un ministru să rĕspunză la toate scrisorile — poate va cetì rĕspunsul meu acum în aceste desbateri.

Eu cred că este o profundă eroare nu numai a acelui institutor, dar şi a altora şi a multor profesori, o profundă eroare în privinţa exercitării libertăţei politice, libertăţii ideilor garantată de Constituţia noastră. Până unde poate să meargă un învăţător, un profesor cu manifestarea sau realizarea convingerilor sale politice faţă cu misiunea lui de învăţător şi de profesor?

Invăţătorul şi profesorul, în funcţia statului, retri-

buit de Stat, este un funcţionar al Statului. Aici sunt de acord cu onor. d. Sturdza. Invăţătorul, profesorul are de la statul monarhic-constituţional — cum este al nostru — misiunea încredinţată, conform unei legi speciale a acestui stat, să facă învăţămêntul în şcoale conform programului alcătuit prin o lege a statului pentru aceasta. Acest stat monarhic-constituţional votează anual bugetul şi'i dă leafa lui din bugetul astfel înfiinţat. Nu se poate, şi este o eroare şi o falşă interpretare a liberalismului, ca funcţionarul în funcţie fiind, să-şi respândească şi să caute a-şi realiza în fapt nişte idei, care ar fi resturnătoare pentru această ordine constitutivă a statului, în virtutea căreia el este funcţionar şi'şi primeşte salariul sĕu de la stat. Libertatea şi libera expresie a tutulor convingerilor, aceasta este reclamată de toate spiritele mai înaintate; dar nu i-a trecut prin cap, de exemplu, celui mai înaintat, celui mai liberal cugetător politic al înaintatei Anglii, lui John Stuart Mill, ca să reclame altceva decât libertatea individuală de a-şi exprima cineva liber convingerile sale ca om privat. *„Individul în contra Statului“*, zice şi Herbert Spencer. Dar n'a trecut prin capul lui John Stuart Mill, n'a trecut prin mintea lui Spencer ca să reclame libertatea *funcţionarului Statului şi profesorului Statului* da a vorbì în contra fundamentalei ordine de stat, în virtutea căreia funcţionează şi el. (Aplause). Libertatea funcţionarului de a ataca prin agitare pe faţă or ce guvern, d'a lua pe de o parte din bugetul Statului monarhic leafă pentru existenţa lui, şi pe de altă parte cu această leafă a combate d. e. fundamentul Statului modern, această absurditate n'a trecut prin capul nici unui adevărat cugetător!

Este dar o profundă eroare a acelor care cred, că în virtutea libertăţii pot fi şi funcţionari şi agitatori socialişti sau radicali. Aceştia n'au decât să-şi dea demisia şi apoi să agite cum pot în limitele legilor existente. In statul nostru, unde este libertatea cea mai mare, unde este libertatea presei întregi, libertatea publicaţiilor întreagă, libertatea ideilor întreagă, poate să-şi

desvolte or-cine toate ideile sale în presă, în cărţi, în întruniri, aceasta da. Dar dacă se vede împins să lucreze pentru idei excentrice, să înceteze de a fi funcţionar şi să nu cumuleze autoritatea ce i-o dă statul ca funcţionar (aplause) cu agitarea în favoarea unor idei particulare ale lui, care ar fi în contra ordinei de stat.

De aceea, d-lor senatori, cred că, în starea de astăzi — şi nu putem să facem un proiect de lege decât în starea noastră socială de astăzi — să nu primiţi ideea onor. d. Poni de a da inamovibilitatea învăţătorilor, ci să adoptaţi propunerea mai asigurătoare pentru mersul bun al şcoalei, ca să rămână încă învăţătorii sub controlul imediat al guvernului. Căci este prea delicată şi importantă misiunea învăţătorului în mijlocul sătenilor, misiunea de a atrage pe toţi spre lumina blândă a învăţăturei şi nu spre cearta pasionată a divergenţelor politice de astăzi. (Aplause).

D-lor senatori, îmi mai remâne să relevez, ca importantă în această discuţie generală, partea privitoare la gimnaziile reale, în deosebire de cele clasice; voi mai atinge pe scurt partea privitoare la cadrul general al administraţiei, şi voi termina acest prea lung discurs. Cred că, după cele ce am arătat şi puţinele ce voi mai adăoga, am dat din parte-mi lămuririle necesare asupra direcţiei proiectului de lege în desbatere.

Chestia gimnaziilor reale trebue luată şi ea în legătură cu toată starea de astăzi a societăţii noastre; şi dacă pentru şcoalele din sate a trebuit să o accentuăm, pentru a ne da seamă ce este mai cu minte să facem, cu atât mai mult trebue să o considerăm când este vorba de acea direcţie nouă, ce vrea să o introducă şcoala reală în învăţămîntul nostru secundar. Am încercat a înfiinţa, încă de când eram ministru la 1875, gimnaziile reale, atunci deocamdată prin mijloace bugetare; au rěmas numai cu patru clase. Deabia acum doi ani am putut deschide o a cincea şi apoi o a şasea clasă la Brăila. Acum trebue legiferare în această materie, că să ştie elevii absolvenţi, ce drum să ia: unii

să poată intra la școala de poduri și șosele, la facultatea de științe și la facultatea de medicină, alții — și după intenția proiectului cei mai mulți — să se apuce de carierele practice.

D-lor senatori, când la 1875 am înființat bugetar gimnaziile reale, am făcut-o ținînd seamă de o acțiune economică importantă, care atunci pentru prima oară se arătă de un guvern al țării: pe atunci se negocia convenția comercială cu Austro-Ungaria. Și înțelegeți, că atenția guvernului, din care făceam și eu parte, precum și atenția publicului era atrasă spre această mare chestie economică. Și administrația generală a învățămîntului trebuia să fie în parte inspirată de această atmosferă. Guvernul se încerca pentru prima oară a obține un tarif, care să aibă putință de a încuraja industria noastră născêndă, și a obține în acelaș timp și libera trecere în țara vecină a cerealelor și a vitelor. Acea tendență de la 1875 acum s'a accentuat, s'a întărit, și astăzi a devenit o chestie capitală pentru statul nostru. Căci România, până mai când era o țară aproape excluziv agricolă, a început să'și desvolte o industrie națională pentru a'și sporì, a'și îndoì și întreì avuția națională, cu care să poată suporta sarcina ce'i impune cultura modernă și misiunea sa de stat regenerat. Și de geaba am vorbì de progresul nostru în viitor, dacă nu ne vom gândì la mijloacele cu care să'l plătim! Vě mărturisesc, că din acest punct de vedere — fie zis în treacăt — mi s'a părut o utopie iluzionară, graba ce punea onor. d. Poni pentru clădirea atâtor locale de școale cu atâtea milioane. Dar eu nici nu mě opresc la această chestie, fiind-că edificiele școalelor trebue să facă și au făcut pretutindeni obiectul unei legi deosebite, nu au ce căuta într'o lege de organizare a învățămîntului, și prin urmare nici nu trebuiau aduse de onor. d. Poni în această discuție.

Așa dar gimnaziile și liceele reale sunt chemate să rěspundă din partea instrucției publice la această nouă trebuință economică a statului nostru, în limitele în care o lege școlară poate îndestula sau poate întărì

o asemenea trebuință. In or-ce caz este vorba aici de o întreagă și cât se poate de puternică direcție de spirit pe care avem datoria să o introducem într'o parte însemnată a tinerimii noastre studioase.

Ce aveam până acum în învățămîntul secundar conform legii din 1864, nu respundea de loc acestei noue trebuințe. Aveam numai câte-va școale profesionale și câte-va școli de comerț, fără mult folos. Căci pentru o mai departe desvoltare a comerțului se cere tocmai o industrie mai desvoltată. Ear pentru vechiul nostru comerț de vite și de grâne se putea face socoteală și mai simplă, fără atâta teorie de carte. Aceste școli nu au avut și nu au putut avea nici o influență generală asupra direcției spiritului în partea mai cultă a tinerimii noastre. In această parte, adecă, în întregul strat mai înalt al nouei generații, Statul nu a dat până acum ca învățămînt secundar cu un rezultat simțit al curentului public decât învățămîntul clasic în liceele clasice. Nu e vorbă, și în liceele clasice se învață științele exacte, dar se învață mai ales și limbele și literaturele antichității clasice, și tocmai aceste dau direcția caracteristică. In asemenea școale tinerimea, adolescenții între 14 și 18 ani, se încălzesc mai ales cu operele poetice ale lui Homer, Virgil și Horațiu și cu scrierile istorice ale lui Herodot, Titu-Liviu și Tacit, o întreagă literatură veche foarte importantă pentru cultura umanitară, dar ca rezultat o tendență a tinerimii tocmai spre lucrări literare, spre lucrări de carte, spre interpretări de texte, spre o activitate oare-cum artificială, fără o privire mai practică asupra naturei, asupra pămîntului țărei noastre cu comoarele lui. Ast-fel din școalele noastre secundare și superioare au ieșit până acum mai numai legiști, profesori și funcționari.

Era fără îndoială important, ca statul să aibă și funcționari întru cât-va mai bine pregătiți, dar când tot învățămîntul secundar nu dă de cât această direcție, atunci toată dispoziția spiritului tinerimei, întru cât atârnă de la instrucția prin școli, ajunge a fi

îndreptată numai spre această parte oare-cum teoretică şi biurocratică a vieţii publice, şi şcoala statului devine pepiniera unui excesiv funcţionarism.

Se cere dar, ca afluenţa sau curentul tinerimii şcolare mai înaintate, care până acum era îndreptat spre o singură direcţie preponderantă, aceea a clasicismului, să fie împărţit în două: o parte să rămâe a clasicismului, ear ceailaltă parte să fie impulsionată spre studiul naturei, a comoarelor ei, a mijloacelor de a le scoate şi de a le prelucra întru producerea şi sporirea avuţiei naţionale. Mineralogia, chimia, technologia, petrol, cărbuni, producte industriale, maşine... eacă obiectele unui studiu principal, care formează esenţa şcoalelor reale, adică a gimnaziului şi liceului real după terminii proiectului de lege.

Nu doară că prin aceste şcoale reale vom stârpì cu desăvîrşire curentul excesiv al funcţionarismului şi al unei culturi prea teoretice. Nu! dar veţi admite, d-lor, uşor că, dacă într'o parte însemnată a tinerimii vom introduce prin mijlocul învăţămîntului secundar o tendenţă preponderantă spre observarea şi cunoaşterea naturei şi a mijloacelor pentru prelucrarea şi exploatarea ei, aceasta va trebuì să aibă ca rezultat o mai mare atenţie, o mai roditoare dispoziţie a spiritelor tinere spre activitatea practică independentă de funcţiuni, care este una din condiţiile prealabile pentru adevĕrata întemeiere a industriei naţionale. In această ordine de idei, în acest scop este alcătuită partea din proiectul de reformă relativă la învăţămîntul real. Gimnaziile reale, a căror înfiinţare o începusem la 1875, trebuesc acum pretutindeni complectate în licee; liceele reale trebuesc introduse în organismul nostru şcolar; absolvenţilor acestor licee nouĕ le trebue deschisă calea pentru terminarea studielor lor speciale prin admiterea la şcoala de poduri şi şosele, la facultatea de medicină şi la facultatea de ştiinţe exacte.

Dar şi aici ne combate onor. d. Poni. Ce întîmpină discursul d-sale? Poate suntem acum mai bine pregătiţi pentru a judeca modul d-sale de a trata chestiile

supuse desbaterii d-voastră, precum şi competenţa d-sale în unele materii, pe care binevoeşte a le atinge. Vě aduceţi aminte de acea şcoală de aplicaţie ce o dorea d-sa numai decât pe lângă şcoala normală a învăţătorilor rurali. Cam tot aşa vine acum la şcoalele reale din proiectul meu de lege şi cu o cunoştinţă pe care o veţi apreţia îndată, ne expune, cum s'au înfiinţat în Prusia aceste şcoale, cum s'a petrecut acolo lupta de idei în privinţa lor.

D-lor, eram la universitatea din Berlin în anii 1858, 1859, 1860, când s'a produs în Prusia anume mişcarea hotărîtoare pentru primirea şcoalelor reale în vechiul organism al şcoalelor statului. Tatăl meu era pe atunci director al Eforiei şcoalelor aci în Bucureşti. Vě puteţi închipui că-l interesa şi pe el mersul lucrurilor în Berlin, şi aveam o corespondenţă regulată, în care-l ţineam în curent cu tot ce se petrecea în privinţa inovaţiei şcoalelor reale. De mult dar îmi este familiară chestia aceasta, am vězut-o oare-cum desvoltându-se la faţa locului. Ministrul marcant pe atunci în Prusia, ministrul caracteristic pentru noua fază a învăţământului german, ministrul ştiut de toţi cari câtuş de puţin s'au ocupat de această materie, — avea un nume, pe care vi'l voi comunica îndată, dar era cunoscut de altmintrelea acest ministru şi pentru „Era Nouă" care începuse la 1858 şi în Prusia. Venise adecă la tron, întâi ca regent, apoi ca rege, pe urmă ca Impěrat, acel Wilhelm I, cunoscut de toată lumea, mai cu seamă în urma rězboiului în contra Francezilor din 1870—71. Indată după suirea lui pe tron, a venit la guvern cum se zicea atunci în Berlin „Era Nouă", reprezentată prin ministrul-prezident principele Anton de Hohenzollern, tatăl Regelui nostru, ministrul de interne Schwerin, iar ministru de Culte şi instrucţiune publică ... acel ministru, sub care s'a caracterizat îndată o eră ceva mai liberală prin modificarea faimoaselor „Regulative şcolare" ale predecesorului sěu Raumer; acel ministru special, sub ale cărui auspicii s'a dat o nouă impulsiune şcoalelor reale din Prusia, des

pre care ne vorbea și onor. d. Poni; acel ministru, care este cunoscut de cei ce se ocupă ceva de politica modernă, cel puțin de surprinzătoarea desvoltare a Prusiei sub Wilhelm I, și cu al cărui nume sunt familiarizați oamenii de cultură mai generală: acel ministru se chiamă Bethmann-Hollweg.

De câte ori nu am scris eu acel nume, fie numai în scrisorile către tatăl meu! De câte ori nu l-am citit în jurnale, în cărți și pe titlul cărților scrise de el! Căci este și un autor cunoscut, este cunoscută cartea lui despre originea libertății municipale în Lombardia, cunoscută asemenea cartea lui despre „Creștinism și arta plastică". Dar chiar numai cine a călătorit de plăcere pe Rhin și pe la Francfort pe Main, a putut vedea castelul Rheineck, care este al lui Bethmann-Hollweg, și a trebuit să vadă, măcar în *Baedeker*, celebra statuă a Ariadnei de Dannecker, expusă în casa părintească a lui Bethmann Hollweg.

Așa, d-lor senatori! Și când onor. d. Poni a venit să vă spue d-v. și să-mi spue și mie pe larg, ce însemnează și cum s'au desvoltat școalele reale în Prusia, și când a ajuns să vorbească în această materie și de Bethmann-Hollweg și când l-a numit *Halweg*, eu l-am întrerupt și l-am rectificat *Hollweg* (o puteți vedea și în „Monitorul Oficial"), iar d-sa s'a uitat în notițele d-sale scrise și a constatat că e în adevăr *Hollweg* și atunci a repetat acest nume, de astădată bine. Și atunci mi-am zis: puțin familiarizat trebue să fie onor. d. Poni cu desvoltarea școalelor reale în Prusia, despre care totuș ne vorbește, de vreme ce nici măcar numele acelui ministru marcant în această chestie nu-l știe bine.

Apoi, d-lor, știți că s'a descoperit la Troia niște antichități de cea mai mare importanță pentru arheologi, în urma săpăturilor lui Schliemann; prin ele a devenit celebru acest Schliemann, care a scris mult asupra lor, numele lui e în toate ziarele, în multe cărți. Dacă ar venì cine-va să vă vorbească anume despre recentele săpături și despre antichitățile descoperite la

Troia-Hissarlic şi v'ar zice, că le-a descoperit unul numit *Schlomann* şi nu *Schliemann*, ce idee aţi avea despre competenţa lui în materie? (Aplause). Ziceam dar că sub Bethmann-Hollweg, şi nu *Halweg*, onor. d-le Poni, s'a mai întins cercul de acţiune al şcoalelor reale în Prusia prin reorganizarea lor.

Ce obiectează d. Poni? Se leagă mai întâi de definiţia din proiectul de lege, face adică o chestie din specialitatea mea de pe catedră, din ştiinţa logicei. Proiectul de lege defineşte la art. 199:

„Gimnaziile şi liceele clasice au scopul de a pregătì „tinerimea pentru carierile practice şi pentru studiul „superior al ştiinţelor exacte."

D. Poni ne spune, că împreunarea acestor două scopuri, unul practic şi altul teoretic, este o „absolută „imposibilitate", şi crede a ne fi dovedit „până la ultima „evidenţă, că gimnaziile reale din Germania nu urmă„resc prepararea copiilor la carierile practice ale „vieţei."

De unde a scos-o aceasta? Unde va fi cetit această notiţă onor. d. Poni? în ce carte superficială? Că şcoalele reale din Germania urmăresc amândouă scopurile arătate şi că în deosebi prepară pe copii pentru carierele practice ale vieţei, aceasta vi se poate dovedì îndată şi v'am adus aici o dovadă autentică, fiind-că se mai pun asemenea lucruri elementare în discuţie. Este cartea oficială a lui *Wiese*, fost consilier referent în ministerul cultelor de pe vremea lui Bethmann-Hollweg, asupra învăţământului secundar (superior) în Prusia (*„Das höhere Schulwesen in Preussen"*, Berlin, 1864) carte publicată din însărcinarea ministerului. Se întrebe d. Poni pe d. Sturdza, care o cunoaşte de sigur. Acolo se arată (pag. 27) ca note caracteristice ale şcoalelor reale, că au să rĕspundă în prima linie anume la cerinţele carierelor practice ale vieţei *(des prakitschen Berufslebens)*, dar apoi să dea şi fundamentele unei culturi umanitare.

Şi fiind-că la noi nu este ca la Berlin sau la Paris, unde cine-va este înconjurat de o întreagă atmosferă

de cultură, vrênd nevrênd, unde acasă, la teatru, la conferinţe, în musee, pe stradă, la etajele librarilor vede şi aude opere de artă şi de ştiinţă, la noi am trebuit să relev în deosebi, pentru cultura umanitară, singura formă ce o avem astăzi, studiul superior al ştiinţelor, adică accesul la Universitate. Şi în Germania absolventului şcoalei reale superioare i se dă acum acces la facultăţi şi i se dă dreptul să obţină testimoniu „pro facultate docendi", după absolvirea facultăţii de ştiinţe şi aceea ce este la noi şcoala de poduri şi şosele.

In cât priveşte statistica orelor de clasicism şi de realism pe care ne-a dat-o aşa de unilateral d. Poni de la „gimnaziele reale" din Germania, ea este cu totul neexactă şi nepotrivită faţă cu materia în discuţie; căci evident, ceea ce numesc Germanii şcoale reale de ordinea a doua, şi acolo ca regulă nu veţi găsì nici un clasicism, ci numai un program de studii analog celui din proiectul de lege.

Acum, d-lor, dacă m'am explicat îndestul asupra tendenţei generale în înfiinţarea liceelor reale la noi în ţară, dacă v'am dovedit, că şi definiţia şi scopul şi programul lor este exact cel tipic şi ortodox din ţara de cultură, unde s'a desvoltat mai bine acest învăţămînt; dacă d-v. aprobaţi că trebue să facă şi şcoala română o asemenea încercare: atunci vě rog să votaţi ceea ce este coprins din acest punct de vedere în proiectul de lege.

Dar timpul este prea înaintat, trebue să terminăm astăzi această importanta, dar obositoare discuţie, şi multe din observările ce aşi mai putea face asupra discursului d-lui Poni, trebue să le las la o parte. Sunt însă dator să mai ating, fie numai în puţine cuvinte, o a doua chestie de control, precum şi întrebuinţarea profesorilor din învăţămîntul superior la îmbunătăţirea şcoalelor. Am căutat să întroduc ca mijloace de control, pe lângă o mai bună precizare a acţiunii revizorilor, şi ceea ce lipsea în legea de la 1864: funcţionarea inspectorilor şcolari, care remâne a se reglementa.

Crede onor. Senat că în privinţa controlului trebue înarmat guvernul cu mai multă putere şi autoritate? Crede în general asupra punctelor supuse discuţiei, că sunt ameliorări, întinderi sau resfrîngeri de făcut? Dar de ce este legea supusă desbaterilor d-v.? Pentru ca să ne luminăm cu toţii, şi dacă aţi primit impresia din cele ce am zis şi pe care am avut fericirea să constat că le-aţi ascultat cu luare aminte; dacă, zic, aţi primit impresia, că reforma propusă este cumpătată, meditată şi ţine seamă de împrejurările actuale ale ţării; atunci veţi avea uşor şi de mai nainte convingerea, că nu guvernul acesta se va da în lături de a primi or-ce altă modificare propusă de d-voastră, care se va arăta conformă cu tendenţa generală a proiectului şi va fi mai bună decât cea coprinsă în proiect. (Aplause).

Cât pentru întrebuinţarea profesorilor superiori la îmbunătăţirea învăţămîntului şi a administraţiei lui, trebue să fim şi aci indulgenţi şi să ţinem seamă de starea lucrurilor de astăzi, mai ales după cele spuse de onorabilul d-nul Poni. Vĕ aduceţi aminte de acea frază, zisă de d-sa, colo sus de pe tribună, cu un deosebit accent — şi fraza a avut efect, — când critica idea proiectului, că la o vacanţă de catedră universitară profesorii facultăţii respective se poată propune ministrului pe cel ce merită să o ocupe? Ferească D-zeu! zicea d-sa. „Eu însumi sunt profesor universi-„tar, profesor într'o facultate. Ei bine, d-lor, cred că aţi „face serviciul cel mai rĕu instrucţiei noastre superioare, „când aţi lăsa numirea profesorilor la alegerea facul-„tăţilor respective.“ (Aplause).

Aceste sunt cuvintele d-lui Poni, după „Monitor“. Lasă, ca şi aici nu e exact, căci proiectul dă consiliului profesoral numai dreptul de propunere; numirea o face ministru, care 'şi reservă aprobarea, ear dacă nu aprobă, trebue să publice concurs. Dar fie cum zice d. Poni. Ce pot însemna cuvintele d-sale?

Este vacantă o catedră de Universitate, de ex. de istorie sau de literatură română. Care este în Statul nostru cea mai înaltă expresie a ştiinţei istorică şi li-

terare, atâta câtă este și câtă se poate găsì la noi? Profesorii de la facultatea de litere. Avem ceva mai sus în Statul român în această privință? Și când este vorba ca să se știe, cine ar fi vrednic să ocupe o catedră vacantă de istorie or de literatură la facultate, oare să nu fie capabili profesorii acestei celei mai înalte școli să propue măcar ministrului, după toate cunoștințele lor de mișcare literară și istorică în țara noastră, cine s'a distins în aceste specialități încât să merite a o propune la Universitate? Ce? Nici pentru atâta lucru nu sunt capabili profesorii de la Universitate: a propune ministrului pe un coleg al lor? Dar la ce mai sunt atunci capabili acești profesori, dacă pentru aceasta nu sunt capabili, pentru acest simplu lucru! (Aplause).

Și pentru D-zeu, ce cale mai sigură în lume ai să găsești care să-ți arate, cine este capabil? In legea de până acum este exclusiv numai concursul. In proiectul de reformă se prevede și propunerea facultăței și concursul. Dar din cine se compune juriul acestui concurs? Se trag la sorți 4 profesori, cu decanul 5, ei formează majoritatea. Dar aceștia sunt mai capabili? Dacă toți împreună sunt incapabili, 4 trași orbește la sorți sunt mai capabili? Curios lucru!

D-lor, profesorii de la facultate vor fi ca și membrii consiliului permanent de instrucție, ca și profesorii secundari, ca și institutorii și învățătorii, adaog: ca și miniștrii și dați-mi voe a zice: ca și senatorii și deputații, toți, într'o stare relativă a țării întregi și conform cu ceea ce s'a putut obține în împrejurările noastre până acum și conform cu ceea ce se va mai putea îmbunătățì prin măsuri înțelepte sau prin forța lucrurilor ca progres în viitor.

Dacă așa este starea învățămîntului public, după afirmarea onor. d-lui Poni, în cea mai înaltă treptă, la Universități, atunci veți fi indulgenți și nu veți putea cere prea mult nici de la membri comitetului permanent, căci tot dintre asemenea profesori sunt luați, nici de la consiliul general, nici de la inspectori, căci

toţi sunt în aceasta corelaţiune necesară şi fatală, în care se află viaţa publică a unui stat.

Am căutat să vĕ arăt, d-lor senatori, care sunt ideile sau mai bine direcţiile principale exprimate în proiectul de lege supus deliberării d-v. Proiectul cuprinde din convingere numai o reformă parţială şi nu o reformă totală sau radicală de la primul până la ultimul articol, şi nu vrea să aibă a face cu cele 200 amendamente, de care ne vorbea d. Poni. Căci dacă era cu putinţă ca, la 1874 şi 1875, opt sau nouă ani după aplicarea legii de la 1864, eu însumi să încerc o reformă întreagă a acestei legi, cred că azi, după 26 de ani, nu mai este prudent a se face aceasta. Pentru ce? Pentru că în această materie ai să lucrezi cu minţile oamenilor, cu dispoziţiile lor intelectuale, cu deprinderile oamenilor. Mai toate elementele acestei lucrări, profesori, institutori, directori, învăţători, şcolari, funcţionarii din minister sunt elemente vii, sunt oameni cari cu a lor inteligenţă intreagă şi cu ale lor simţiminte trebue să contribue la această operă. Deprinderea tutulor cu cadrele mari ale unei legi, făcută nu acum câţi-va ani, ci întrodusă, susţinută, obişnuită de 26 de ani, aceasta este un lucru, de care trebue să ţii seamă, şi nu este bine, fără o foarte imperioasă necesitate, a zdruncina totul din temelie şi a întroduce pe lângă reformele ce trebue să le întroduci, o inovaţie radicală, încât să se desorienteze toată deprinderea de mai înainte, şi să nu ştie oamenii a doua zi, cum să mai lege firele din trecut şi de unde să înceapă.

Este o vorbă foarte cuminte a celebrului istoric liberal Macauley, care atribue siguranţa progresului în desvoltarea politică a Angliei mai ales faptului, că la or-ce moment dat inovaţiunile nu covîrşeau suma instituţiilor şi deprinderilor celor vechi, ci se adaptau treptat la dispoziţiile oamenilor fără a împinge la o rĕsturnare violentă a tot ce fusese mai nainte.

In aceste margini înţeleasă, reforma învăţămîntului se impune astăzi ca o necesitate şi proiectul de lege caută să dea satisfacţie acestei necesităţi.

El trebue întâi să prevadă în lege acele bune instituţii şcolare, care astăzi s'au desvoltat în afară de lege, unele chiar în contra legii. A spus-o aceasta d. Urechiă, nu o repet şi eu mai pe larg. Să fie de ajuns dacă vě citez cazul şcoalelor primare urbane, care după legea din 1864 sunt cu trei clase şi cu trei institutori, pe când în fapt pretutindinea la noi sunt cu patru clase şi cu patru institutori. Această anomalie trebue să dispară odată. Şcoalele normale pentru prepararea învăţătorilor săteşti, pentru institutori, facultăţile de medicină cum s'au desvoltat astăzi, institutele şi laboratoriele, facultatea de teologie trebuesc introduse în organismul legii, de unde astăzi lipsesc. Numai faptul acesta al reintrării în legalitate ar fi suficient spre a vě recomanda luarea în considerare a unui asemenea proiect de lege, din care numeroase articole coprind această simplă legalizare a faptelor.

A doua necesitate a cării îndestulare se încearcă, este sprijinirea şi lăţirea învăţământului rural prin mijloacele de care v'am vorbit pe larg.

A treia tendenţă principală a proiectului este introducerea şcoalelor reale, care să prepare o parte a tinerimii pentru noua noastră lucrare economică-industrială.

A patra měsură generală în fine prevede un control de disciplină mai precizat prin revizori şi prin crearea inspectoratelor superioare, decentralizând totdeodată unele lucrări de aměnunte şi descărcând administraţia centrală şi consiliul permanent, pentru a'i face activitatea mai folositoare.

Iată, d-lor, în scurt coprinsul general al acestui proiect.

Vi l-am expus cât am putut de clar în aceste puţine ore. Nu 'mi mai rěmâne decât să vě mulţumesc pentru extraordinara, pentru neobosita atenţie ce aţi acordat întregei discuţii. Sînt fericit în deosebi că am avut onoarea şi că mi-aţi dat ocazia să pot arăta pe temeiul căror convingeri, în urma căror idei şi cu ce

conştiinţă curată 'mi-am permis a vě prezenta un proiect de reformă parţială a învăţămîntului nostru public. (Aplause prelungite).

Rezultatul final al lungilor desbateri este primirea cu 52 voturi contra 50 a unei moţiuni de blam sub formă de amânare, pe care am citat-o la pag. 49. In urma acestui vot se retrage întregul cabinet „concentrat". Vezi mai sus pag. 50 şi 51.

110.

La adresă. Prerogativele Coroanei şi partidul liberal.

(Şedinţa Camerei de la 6 Martie 1892)

Ministerul din acel timp.

Lascar Catargi, prezident şi interne.
P. P. Carp, domenii.
Al. Lahovari, externe.
Men. Germani, finanţe.
Al. Marghiloman, justiţie.
General Iacob Lahovari, rĕsboi.
C. Olănescu, lucrări publice.
Tache Ionescu, culte.

La 18 Decemvrie 1891 se formase însfîrşit adevĕratul minister al partidului conservator de atunci, iar în noul parlament, eşit din alegerile generale de la Fevruarie 1892, se complectează reprezentarea conformă a acestui partid prin alegerea d-lui G. Gr. Cantacuzino de prezident al Senatului şi a d-lui General G. Manu de prezident al Camerei.

Ultimele patru discursuri din volumul de faţă sînt ţinute în Cameră cu ocazia adre-

selor către Tron, redactate de autorul acestei publicări în decursul celor patru sesiuni ale importantei legislaturi conservatoare.

T. Maiorescu, raportor. D-lor deputaţi, veţi aştepta de la raportorul comisiunii d-voastre să păzească el cel puţin regulamentul Camerei în această desbatere.

Suntem la discuţia pe aliniate, discuţie specială, şi-mi pare rĕu că din interesanta vorbire a d-lui Poenaru-Bordea trebue să mĕ mărginesc a rĕspunde la ceea ce stă în raport cu obiectul în discuţie, şi prin urmare nu voi rĕspunde nici la explicările personale, nici la vechea ceartă asupra valorii partidelor opuse, căci aceste desbateri s'au terminat cu închiderea discuţiei generale.

Aliniatul I-iu al proiectului de adresă este constituţionaliceşte obişnuitul omagiu ce'l aduce Camera Coroanei.

Onor. d. Bordea a găsit o cam îndepărtată legătură între acest aliniat şi chestia prerogativei constituţionale a Coroanei, şi a repus pentru a nu ştiu câtea oară această chestie în desbaterile noastre.

Trebue însă să fim recunoscători d-lui Bordea, fiindcă ne-a transportat într'o epocă mai fericită pentru mulţi din noi, adecă în vremea când eram mult mai tineri, în epoca juvenilă a carierei noastre parlamentare, când veneam cu comentatori, cu volume întregi de cărţi asupra Constituţiunii şi ne citeam unii altora, ce a zis cutare sau cutare autor, ce a zis Benjamin Con-

stant, ce a zis John Stuart Mill; ce a zis un neamţ, ce a zis un francez sau un englez despre Constituţie în genere, şi o aplicăm bine-rĕu la Constituţia noastră.

Cu vreme deprinzĕndu-ne noi cu toţii cu Constituţia noastră, dispăruse acest obicei şi înţelesesem fie-care fără comentatori străini ce este pactul nostru fundamental.

D. Poenaru-Bordea. D-l Carp mi-a cerut să'i dau un autor.

Titu Maiorescu, raportor. Dar nu în discuţia publică a Camerei: D-l Poenaru-Bordea ne-a citit din John Stuart Mill „Sistemul reprezentativ". Să'mi permiteţi a spune că aplicarea ce a făcut-o d. Bordea pasagiului din Mill, o cred greşită, şi înţelesul ce i-a dat nu este exact.

John Stuart Mill, model de interpretator ultraliberal al sistemului reprezentativ, în pasagiul citat zice: idealul unei forme de guvern ar fi hotărîrea şi conlucrarea directă a cetăţenilor la chestiile importante, o efectivă suveranitate a naţiunii.

Sistemul reprezentativ se aplică şi la republică, ca şi la monarhie.

Este un sistem reprezentativ în republica sviţerană şi acolo în mare parte idealul lui Mill este realizat. Prin plebiscit se hotărăşte de către toţi cetăţenii alegĕtori asupra chestiilor importante, chiar şi finanţiare. Aţi citit mai zilele trecute, că acolo, pentru rescumpărare de drum de fier s'a făcut vot plebiscitar, şi majoritatea a fost în contra... Aţi citit, că un reprezen-

tant al guvernului confederaţiunii şi-a dat demisia în urma acestui vot. Insă acelaş Stuart Mill spune că aplicarea acestui ideal se cuvine să varieze după state şi că sunt multe state, cari au trebuit să introducă o serie de temperări în exercitarea suveranităţii naţionale.

Ce caută acel pasaj ideal din Stuart Mill faţă cu Constituţia concretă română, când Constituţia noastră este una dintre acele, unde numai prin delegaţie se exercită suveranitatea naţiunii?

Articolul 31 din Constituţie, foarte important în aplicarea lui, zice: toate puterile Statului emană de la naţiune; dar naţiunea nu le exercită decât prin delegaţie în modul arătat în Constituţie.

Ce e drept, Regele nostru ca Domn al României a fost ales plebiscitar, va să zică originea înfiinţării dinastiei noastre este plebiscitară. După plebiscit însă, au venit reprezentanţii naţiunii şi au făcut o Constituţie în care s'a părăsit idealul plebiscitar şi din contră s'a pus principiul delegaţiunilor, cari singure reprezentă în cercul atribuit lor suveranitatea naţiunii, şi astfel s'a făcut împărţirea în trei puteri, şi în fruntea lor Coroana. Limitându-se drepturile şi datoriile fiecării puteri a Statului ca expresie a suveranităţii naţionale, Coroanei i s'au dat certe prerogative. Intre acestea s'a zis: Domnitorul e inviolabil; numai miniştrii sunt rĕspunzĕtori. Aceasta însemnează: în atribuţiile date lui de Constituţie, Regele reprezentă suveranitatea naţională, şi fiindcă aceasta este inviolabilă, El este

inviolabil. Fiind aşa, este oare constituţional cu putinţă a se aduce în discuţia unui organ constituţional, precum e Camera, acţiunea or responsabilitatea Coroanei? Nici odată. Suntem de acord până aci.

D. I. P. Bordea. D. Catargi a adus-o.

T. Maiorescu. Nici de cum. Precum citatul d-voastră din Mill nu se nemerea cu Constituţia noastră, după chiar Mill, asemenea citaţia d-voastră din vre-o hârtie afişată nu se nemereşte cu cazul care e în discuţie. Voi dovedi-o îndată.

Avem libertatea întrunirilor şi libertatea presei înscrisă în Constituţie. E la noi, în fapt, pe o scară foarte întinsă încuibată deprinderea ca presa să introducă în discuţie şi prerogativele Coroanei, şi chestia de ceea ce face şi ce ar trebuì sa facă Regele. S'a obişnuit la noi de vr'un guvern cu minte, afară de un moment de eclipsă al guvernului liberal, darea în judecată a jurnaliştilor pentru atacuri contra Coroanei? Nu s'a obişnuit. Pe d. Panu l-aţi dat d-voastră liberalii în judecată. Rĕu aţi făcut. Sunt convins că cel d'întâi, care a fost nemulţumit de această dare în judecată, a fost însuş Regele. Asemenea sunt convins, că nici odată un guvern conservator nu va mai da în judecată pe jurnalişti. Am găsit din parte-mi nefericită şi acea reformă constituţională din 1884 care a eximat Coroana din libertatea presei obişnuite, şi a trimes atacarea ei înaintea tribunalelor ordinare, în loc să o lase juraţilor. Dar şi aceasta e operă naţional-liberală. (Aplause).

Acum ce voeşte onor. d. Poenaru-Bordea? Ca

deprinderile presei libere şi uneori licenţioase, cum e a noastră, ca deprinderile unui temperament viu, ca al rasei latine, din întrunirile publice, să se admită într'un organ legal constituit precum e Camera, şi pe aceeaş scară?

Adică ce? Dacă în focul unei opoziţii, care poate era ajunsă până la desperare, într'un afiş sau într'o întrunire publică a discutat cineva, fie d. Catargi, fie d. Lahovari, fie d. Dimitrie Brătianu, ca oameni privaţi, prerogativele Coroanei, aşa cum se discută într'o ţară liberă cu o presă şi întruniri libere, oare ar fi permis ca în această Cameră — organ legal şi primul organ care reprezentă sistemul constituţional, conform legii noastre fundamentale, — ar fi permis ca prezidentul acestei Camere să admită şi în discuţiile Adunării acelaş ton, aceeaş deslegare de limbagiu? Aceasta e idealul de constituţionalism al lui John Stuart Mill?

D. I. Poenaru-Bordea. Cer cuvîntul ca să explic ce am voit să zic.

T. Maiorescu. Dar ce să mai explicaţi? De ce legaţi ceea ce vorbiţi d-voastră cu procederea d-lui prezident al Camerei? D. prezident al Camerei, când d. Stoicescu a pus în discuţie prerogativa Coroanei şi acţiunea acestei prerogative în cazul dat al disolvării Camerilor anterioare, l-a întrerupt spunêndu'i: nu puneţi în discuţie actele Regelui, prescrise in virtutea Constituţiei. Avea dreptate prezidentul Camerei? John Stuart Mill i-ar da dreptate? Da. Şi interpretarea d-voastră că de oare-ce se zice ceva pe un afipt de pe stradă, or prin jurnale or în

întrunire publică, prezidentul unei Camere ar trebuì să admită că tot ce se zice acolo, să se zică şi în Cameră, aceasta e o erezie parlamentară. (Aplause).

Foarte bine dar a făcut d. prezident al Camerei că n'a tolerat aceasta, şi bine face că nu tolerează. Dar, d lor, se poate ca în decursul desvoltării vieţii noastre publice să găsim că e o preponderanţă prea mare de putere: fie în puterea executivă, fie în puterea Coroanei, fie în puterea legislativă or în cea judiciară, şi că ar trebuì să revină din nou în discuţie echilibrul puterilor.

Se poate. Atunci veţi cere o reformă constituţională, dacă d-voastră vi se pare că drepturile Coroanei indiscutabil înscrise în Constituţie, fie dreptul Regelui de a disolva or când sau de a-şi alege miniştri sau de a proroga Camerile, trebuesc revizuite.

In adevĕr, d-lor, se pot imagina Constituţii în cari să se zică de exemplu: cu acelaş ministru de interne să nu se poată disolva de două ori Camera, sau să se suprime dreptul de prorogare a Camerilor, sau alte rezerve.

Toate aceste idei se pot agita şi discuta în teorie. Însă, onor. d-le Poenaru, ce partid inteligent aţi fost d-voastră, care aţi avut puterea, aş putea zice aproape a-tot-puternicia vr'o 12 ani în ţara aceasta, o majoritate fără îndoială covîrşitoare, încrederea Coroanei, splendoarea unui rĕsboi victorios care era al ţării întregi, dar pe care jurnalele d-voastră îl cam exploatau numai în favoarea d-voastră (aplause), şi în

această situaţie d-voastră aţi început o reformă constituţională, pe care noi conservatorii o combăteam din capul locului, ca un act care în loc să dea ţării ceea ce îi trebuia, îi da discuţii sterile, dar care d-voastră aţi stăruit să o faceţi singuri şi unilateral; ce partid inteligent şi prevĕzĕtor era acela, care — revizuind astfel pactul fundamental al ţării, — a păstrat aceste drepturi ale Coroanei şi a alcătuit operaţiile electorale şi a format colegiile electorale şi a asigurat adevĕrata expresie a ţării în Camere şi adevĕrata delegaţie a suveranităţii naţionale, aşa cum sînt astăzi în Constituţia datată de la 1884, cum a înţeles, neturburaţi de nimeni, respingĕnd toate amendamentele opoziţiei.

Şi acum, la prima cădere de la guvern a partidului d-voastră, acum când se încearcă valoarea unei Constituţii, care garantează libertatea tutulor, cel d'intâi strigăt al d-voastră este: Camera nu este expresia ţării. (Aplause).

Regele de şi este scris în Constituţie că poate proroga o Cameră, şi de şi este scris în Constituţie că poate disolva o Cameră şi poate numì un minister, şi de şi este scris în Constituţie că nu este rĕspunzĕtor, ci numai miniştrii sunt rĕspunzĕtori; Regele este rĕspunzĕtor, rĕu a uzat de această prerogativă.

D. I. Poenaru-Bordea. Am zis cam larg.

T. Maiorescu. Şi cine are să vĕ crează? Cine vĕ poate recunoaşte dreptul la aceste strigăte?

Acum 8 sau 9 ani, când aveaţi în mijlocul d-voastră pe cine? pe un C. A. Rosetti, când

aveaţi în mijlocul d-voastră pe un Ioan Brătianu, când aveaţi pe un Mihail Kogălniceanu, aşa aţi alcătuit libertăţile publice şi drepturile Coroanei. Şi după ce au murit aceştia trei, din ale căror lupte de idei a rezultat actuala Constituţie revizuită, să vie după de abia 8 ani, nu după 80 de ani, să vie să ni se strige că nu este garantată libera expresie a ţării, şi să vie cine? să veniţi d-voastră, epigonii! (Aplause prelungite).

Dar cine să vĕ mai creadă, d-lor?

Prin urmare Regele îşi exercită prerogativa sa conform Constituţiei revizuite exclusiv numai de partidul liberal, aşa cum a înţeles acest partid revizuirea atunci când era în floarea activităţii şi a puterii sale.

Camera este aleasă conform legii electorale şi după drepturile asigurate şi garantate ale suveranităţii naţionale, aşa cum aţi ştiut să le garantaţi mai bine în revizuirea de la 1884; Camerile anterioare au fost prorogate şi apoi disolvate de Rege, aşa cum avea dreptul să o facă după prerogativa ce i-aţi recunoscut-o formal în Constituţie, şi în această privinţă este în drept inviolabil şi inatacabil.

Prin urmare ne aflăm într'o situaţie absolut legală şi constituţional corectă. Sîntem adevĕrata expresie a ţării, şi noi o delegaţiune a suveranităţii naţionale, şi aceasta mai ales în faţa partidului naţional-liberal, a cărui operă este revizuirea Constituţiei de la 1884, pe baza căreia sîntem aici aşa cum sîntem. (Aplause prelungite).

111.

La adresă. Pentru Lascar Catargi şi contra manifestului naţional-liberal de la Iaşi.

(Şedinţa Camerei de la 26 Noemvrie 1892)

După încetarea din viaţă a fraţilor Ioan şi Dimitrie Brătianu, se proclamase în 8 Noemvrie 1892 la un banchet din Iaşi d. Dimitrie A. Sturdza şef al partidului naţional-liberal (vezi pag. 86) şi în această calitate d-sa publicase îndată un manifest al partidului, în care — după obicei — întrodusese o lungă expunere istorică, plină de atacuri încontra adversarilor. Ca un rĕspuns la acest act politic, adresa Camerei menţionează pe prezidentul consiliului de miniştri (Lascar Catargi) printre cei ce reprezentau încrederea naţiunii în divanurile ad-hoc, iar la discuţia generală, autorul acestei publicări şi al acelei adrese, critică manifestul de la Iaşi. Reproducem aici atât adresa cât şi discursul ţinut pentru susţinerea ei.

Sire,

Adunarea deputaţilor, începênd a doua sesiune ordinară, este cu deosebire fericită de

a aduce Majestăţii Tale expresia devotamentului şi recunoştinţei sale.

Căsătoria apropiată a Moştenitorului Tronului cu o Princesă din ilustra Casă a Marei Britanii şi Irlandei a produs în întreaga Ţară cel mai adânc simţimînt de bucurie.

Sunt acum 35 de ani de când ţara, prin organul celor ce în Divanurile ad-hoc reprezentau încrederea şi viitorul Naţiunii şi printre cari se afla şi actualul prezident al consiliului de miniştri, a pus, drept una din condiţiile fundamentale pentru regenerarea ei, ca să fie condusă de un Domnitor ales dintr'o Dinastie a Europei cu asigurarea moştenirii Tronului.

Astăzi, când o nouă generaţie priveşte cu mândrie la progresul României de atunci încoace; când, prin îndelunga şi înţeleapta cârmuire a Majestăţei Tale, Regatul nostru constituţional se vede aşezat pe trainice temelii alături cu celelalte State de cultură europeană, Majestatea Ta, prin asigurarea succesiunii, dai o nouă consfinţire statornicelor aspiraţii naţionale.

Tînĕra Princesă care, venind în noua Sa patrie, contribueşte ast-fel la îndeplinirea dorinţelor Ţărei, poate fi de mai nainte încredinţată de iubirea tuturor Românilor.

Primirea strălucită ce s'au făcut Majestăţei Tale la Curţile din Londra şi din Viena este o dovadă mai mult pentru bunele relaţii ce le are Statul român cu marile Puteri străine. Aceste relaţii sunt un rezultat al politicei de pace şi de ordine ce stăruim a o urma fără şovăire, dar şi fără provocare, ocupaţi, precum suntem, de progresul liniştit şi constant al Ţării în toate ramurile ei de activitate.

Este aceeaş politică pe care guvernul Majestăţei Tale a afirmat-o în modul cel mai corect şi în conflictul ce Regatul Greciei a crezut de cuviinţă să-l producă cu prilejul unui proces privat, a cărui deslegare este evident de competenţa instanţelor judecătoreşti.

Intru păzirea acestei politice generale, atât în chestii importante cât şi în incidente secundare, guvernul este sprijinit de Naţiunea întreagă.

Sire,

Situaţia solidă a finanţelor Ţării este un fapt de cea mai mare însemnătate, cu a cărei constatare suntem deprinşi de câţi-va ani. Creşterea continuă a veniturilor statului, excedentele rămase în acest an la dispoziţia tesaurului, echilibrarea bugetului pe exerciţiul viitor cu mijloacele strict normale, fără impozite noue şi fără resurse extraordinare, ne dau putinţa de a realiza îmbunătăţirile necesare la diferitele servicii publice ale statului în proporţie cu desvoltarea firească a avuţiei Ţării.

Vom examina cu scrupulositate proiectele de legi ce ni le anunţă Mesagiul Majestăţii Tale. Ele continuă opera de reforme bine chibzuite, a căror realizare constitue principala misiune pentru care am fost aleşi.

Sire,

Fericitele auspicii, sub care se deschide actuala noastră sesiune, ne vor fi un îndemn mai mult pentru a lucra cu toţii fără preget la prosperarea Romaniei.

Să trăiţi Majestate!
Trăiască Majestatea Sa Regina!
Trăiască Moştenitorul Tronului împreună cu Alteţa Sa Regală Principesa Maria!
Raportor, *T. Maiorescu.*

D-lor Deputaţi, primesc învitarea onorabilului meu preopinent, d. Stolojan, de a vorbì, mai ales cu acest prilej, fără pasiune şi fără violenţă. Foarte rece şi, pe cât va fi în putinţa mea omenească, nepărtinitor, voi să rĕspund la observările ce s'au făcut în contra proiectului de Adresă asupra paragrafului 1, aşa cum este scris.

Prima observare, care prin chiar felul ei nu provoacă pasiunea, era a onor. d. Stoicescu. D-sa a relevat o disproporţie în redactarea Adresei, că adecă paragraful 1 ar fi mai lung, iar paragraful 3, care vorbeşte de proiectele de lege anunţate de guvern în Mesagiu, ar fi prea scurt.

In adevĕr, onor. d-le Stoicescu, această redacţie este intenţionată. Noi dorim, precum am încercat-o şi în sesiunea trecută, să introducem precedentul constituţional parlamentar de a scutì Adresa de discuţii sterile, de a o reduce în timp normal la un act de curtenie din partea Parlamentului către Suveran.

Din partea guvernului credem că este necesar ca în Mesagiu să se indice cu deamănuntul proiectele de legi ce se vor supune desbaterilor noastre ca un program de lucrări al sesiunii, şi Adresa noastră trebue sa ia act de îndeplinirea acestei datorii ministeriale.

Aceasta o şi face actualul proiect de Adresă, însă o face cât se poate de scurt. Căci însăş desbatarea asupra proiectelor de legi nu se poate face cu folos de cât atunci când va venì fie-care în întregimea sa la ordinea zilei; iar cazurile izolate ce ar fi de relevat asupra administraţiei guvernului, se supun mai practic discuţiei şi controlului Camerei prin interpelări.

Cred dar că este bine, ca un precedent de urmat pentru toate Camerile şi toate partidele, ca să facem cu ocazia Adresei mai întâi un act de politeţă către Tron, apoi o constatare a situaţiei generale a politicei Ţării; dar în privinţa proiectelor de legi anunţate în Mesagiu să ne mărginim a lua act de anunţarea lor fără a ne pierde vremea cu discuţii sterile.

A doua observare făcută de d. Stolojan mai ascuns şi de d. Stoicescu direct, este: de ce s'a citat persoana d-lui ministru prezident, Lascar Catargi, în legătură cu evenimentul îmbucurător pentru toată ţara, care dă o consfinţire mai mult vechilor aspiraţii naţionale, cu apropiata căsătorie a Moştenitorului Coroanei?

Fireşte că şi această relevare a fost introdusă intenţionat în proiectul de faţă. Era forma ce raportorul comisii d-v. de Adresă —cred întru aceasta reprezentant fidel al majorităţii Camerei — a găsit-o potrivită pentru ca să se restabilească adevĕrul istoric în contra unui manifest politic, care s'a produs în urmă, care, — ce e drept — nu s'a produs aci în Cameră, dar care, fiind caracteristic pentru actuala situaţie politică generală în lăuntrul ţării, credem că se

cuvenea să fie adus în discuţia generală e Adresei. Manifestul este aşa numitul program al partidului naţional-liberal, citit la Iaşi de onor. d. Dimitrie Sturdza, dacă nu mĕ înşel (căci siguranţa deplină nu am putut dobîndi): şeful actual al întregului partid naţional-liberal. L-am citit reprodus în *Voinţa Naţională*, organul partidului.

D-lor, când într'un stat constituţional este la guvern un partid politic, acţiunea celui-l'alt partid trebue urmărită cu toată atenţia ce se cuvine unui factor complementar al vieţei constituţionale.

Am citit cu cea mai mare luare aminte programul naţional-liberal. Se poate constata îndată că, din multele coloane care umple acest numĕr de ziar, cea mai mare parte este consacrată unei introduceri istorice, unui fel de întemeiere prealabilă a amănuntelor legislative, cari vin pe urmă ca program politic de partid.

Acea naraţiune a evenimentelor noastre istorice contimporane dă loc la următoarea primă obiecţiune din partea unui cititor nepărtinitor.

Ca să nu fie vorba de eroare, vĕ voi citì câte-va pasage caracteristice din chiar textul manifestului.

„Clasa privilegiată devenì un corp corupt şi „putred, ignorant şi leneş, fără tradiţii şi fără „aspiraţii naţionale, trăind din intrigi şi jafuri, „din înjosirea poporului şi din înjosirea ei „proprie."

Apoi zice Manifestul, că în contra acestei clase corupte partidul liberal-naţional a cucerit

toate libertățile poporului, și continuă în contra conservatorilor de astăzi : „Luptând în contra „reformelor, care au schimbat cu desăvîrșire sta„rea internă și externă a statului român, ne„îndrăznind să înscrie pe programul lor reînfi„ințarea guvernului oligarhic, vechii privilegiați „botezându-se ca conservatori, se trudesc să „ajungă pe o altă cale la scopul lor final... „Numele le este nou, faptele le sunt vechi; „iar acțiunea lor constantă dovedește, că una „sunt vechii privilegiați și noii conservatori."

Așa dar, după părerea manifestului partidului național-liberal, astăzi constituit la întrunirea de la Iași, chiar acest fapt că avem un stat constituțional este o cucerire exclusivă a partidului național-liberal. Căci partidul conservator este tot vechia clasă a privilegiaților, ce n'a contribuit întru nimic la propășirea poporului, el voește și astăzi să readucă starea de atunci a decadenței de sub fanarioți. Numai partidul național-liberal corespunde cu aspirația legitimă a poporului român în statul modern constituțional.

Dacă ar fi așa, d lor naționali-liberali, atunci aș întreba, în hipotesa d-voastră, ce operă ați făcut d-voastră?

Suntem cu toții de acord că esența statului constituțional este următoarea: Capul statului ca reprezentant al suveranității naționale, cum este la noi, este inviolabil și neresponsabil. Ați înscris aceasta anume în constituție? Da! Corolar: Responsabili sunt miniștri, cari funcționează ca o reprezentanță a majorității parla-

mentului, care majoritate a eşit din alegeri libere ale poporului.

Dar atunci, dacă numai miniştrii sunt responsabili, cum se schimbă situaţia politică, când miniştrii n'au înţeles sau nu mai înţeleg bine interesele poporului, când miniştrii au comis o greşală, când miniştrii s'au aruncat într'o direcţie care nu mai rĕspunde trebuinţelor momentului, atunci ce se întimplă şi ce însemnează, că ei sunt responsabili?

Atunci este de princip în sistemul constituţional că acei miniştri singuri responsabili, reprezentând acea majoritate, care reprezentă acel partid, trebue să se retragă în asemenea împrejurări, să fie poate şi traşi la rĕspundere ca o consecinţă extremă dar în or-ce caz să vie în locul lor alţi miniştri, ceea ce însemnează reprezentanţa altei majorităţi, adică a altui partid.

De unde rezultă că este de esenţa, de măduva sistemului constituţional ca să fie cel puţin două partide care să alterneze la putere după necesităţile ţărei.

Este un adevĕr banal ce vi-l spui aici despre esenţa acestui constituţionalism. Nimeni nu-l contestă. Aşa s'a practicat, s'au înfiinţat lucrurile în statul de unde s'a luat sistemul, în Anglia; aşa s'a practicat şi în Belgia, stat continental mai aproape de noi, de unde am imitat mai direct şi sistemul nostru.

Aceasta fiind esenţa sistemului constituţional, dacă — în hipoteza manifestului — partidul liberal-naţional, care singur a reprezentat aspiraţiile poporului, a voit, în momentul când am eşit de

sub protectoratul ruso-turcesc, să dea statului român forma care corespundea mai bine trebuinţelor şi progresului lui, şi dacă, după hipoteza d-voastre, în acel moment, ca şi astăzi, nu exista alt partid patriotic decât partidul naţional-liberal, şi nici astăzi nu există un alt partid pentru binele ţării, căci celălalt partid, adecă cel conservator, ar fi corupt, retrograd, călcator de legi, duşman al progresului poporului: atunci ce absurditate aţi făcut d-voastre de aţi dat acestei ţări forma constituţională? (Aplause).

Dacă ar fi cum zice manifestul, atunci am fi fost şi am fi şi astăzi incapabili de forma constituţională. Atunci trebuia să introduceţi (şi dacă n'aţi făcut-o, aţi păcătuit în contra duhului sfînt al naţiunii), trebuia să introduceţi sau o formă de despotism democratic, imaginabil într'un stat începĕtor, sau o formă republicană, sau or-care altă formă, dar forma constituţională nici odată! Căci este absurd a vorbì de forma constituţională, când nu ai cel puţin două partide legitime de venire la guvern.

Aşa este? — Nimeni nu mĕ contrazice.

Atunci ce însemnează programul d-voastră de la Iaşi ca introducere istorică pentru 1892? Comiteţi naivitatea de a vorbì în numele statului român constituţional şi tăgăduiţi legitimitatea altui partid faţă cu d-voastră? Dar aceasta este o copilărie constituţională. (Aplause).

Dar ia să vedem acum: tot aşa au cugetat întemeietorii partidului d-voastră?. Aşa s'a zămislit forma constituţională la noi, cum vĕ con-

vine să o spuneţi acum la întrunirea d-voastră de la Iaşi?

In momentul, când se pregătea atmosfera din care a eşit Constituţia de la 1866, în sesiunea de la 1863—64, când vorbea Ioan Brătianu asupra unui punct analog cu acela pe care îl discutăm acum, se exprimă astfel: „D-l Vernescu a mers mai departe“.... întrerup lectura: Am aflat astăzi cu bucurie, că d. Vernescu reintră în numĕrul d-voastră: *dignus este intrare!* — „D. Vernescu“, zice d. Brătianu, „a mers mai „departe. A zis că nu e mijloc de a îndrepta „corupţia ce ne-a lăsat trecutul, pe care d-lui „l-a blăstemat pe tot. Să-mi dea voie a protesta. „Am părinţi şi moşi cari au trăit în acel tre„cut. Recunosc că au făcut greşeli, însă luptăm „de 20 de ani ca să spălăm memoria lor, să o „facem să se împace cu naţiunea. Nu voim a-i „blestema pentru ca mulţi dintr'înşii au plătit „cu capul lor aceia ce avem astăzi. Ei, d-lor, „să nu mergem mai departe! Cine ne-a împins „pe calea de progres pe care ne aflăm? Este „omul acela înaintea căruia, când îl vede tre„cênd pe uliţă, tot Românul este dator a-şi des„coperì capul şi a se închina, Câmpineanu; este „Grigori Cantacuzino şi alţii. Imi pare rĕu că „d. Oteteleşanu este aici, căci aş fi avut a zice „ceva şi de d-lui, nu voi însă să-i pară că aş „voì a-l măguli. Mai sunt şi Văcăreştii, Creţu„leştii, Cantacuzineştii, Goleştii, care au luptat „20 de ani pe astă cale, şi străbunii lor nu „trebuesc să fie blestemaţi.“

Dacă aşa a cugetat Brătianu, atunci el şi Ro-

setti şi Goleştii au avut dreptate să lucreze împreună cu ceilalţi la înfiinţarea regimului constituţional de la 1866, căci existau în adevěr elementele a douě partide. Căci încă odată: dacă nu ar fi fost aşa, atunci a fost absurdă, nemernică toată lucrarea lor de atunci încoace. Şi fiindcă Brătianu spune că a fost legitimă, daţi-mi voie să-l cred mai curând pe el şi să nu pun nici un preţ pe afirmarea contrarie a Vladimireştilor de azi. (Aplause, ilaritate).

Trebue să fi fost în amîndouě partidele capi conducětori de valoare patriotică şi trebue, fiindcă ne-am întărit ca stat constituţional, să fi contribuit amîndouě partidele prin actele lor, esenţial, la progresul în care ne aflăm; nu se poate altfel.

Aşa dar, fiindcă premisele istorice ale manifestului naţional-liberal de la Iaşi, dacă ar fi adevěrate, ar duce la o concluzie absurdă şi fiindcă d-voastră aici nu admiteţi această concluzie absurdă, trebue ca premisele cuprinse în manifestat să fie falşe.

Trebue să fie în modul de a povestì faptele o eroare fundamentală în constatări. Această eroare fundamentală am voit să o ating prin simpla menţionare a actualului Ministru-Prezident printre cei ce au lucrat în Divanul ad-hoc la formularea dorinţelor naţionale.

Ce zic acum d-nii Stoicescu şi Stolojan în contra acestui aliniat al proiectului de Adresă, în contra acestei amintiri? D-lor fac un proces de intenţii şi zic că d. Lascar Catargi nu poate să fi fost în cuget curat pentru idea unui Domn

dintr'o casă suverană a Europei, fiind-că a fost însuş pretendent la Domnie. Fireşte când faci un fals... pardon, să întrebuinţez un termen moderat, când faci o eroare involuntară asupra istoriei ţărei, eroarea trebue să fie prezentată sub oare-care aparenţă aşa ca să poată trece. Nu poţi să spui aşa din manifestul naţional-liberal un fel de *tropos* în prezentarea neadevĕrului, *tropos* ce pare a fi o rămăşiţă din acele timpuri fanariote, în contra cărora vĕ ridicaţi. Insuş faptul, că d. Lascar Catargi a luat parte la lucrările Divanului ad-hoc de la 1857, e incontestabil.

Există un soiu de dovadă în publicaţiunea întitulată: „Acte şi documente relative la Istoria Renaşterei României", făcută de însuş d. Dim. Sturdza. In asemenea lucrări e cel mai mare merit al d-lui Dimitrie Sturdza, un eminent culegĕtor de documente, un bun numismatic, un admirabil secretar de Academie (ilaritate, aplause). Volumul al 5-lea al meritoasei publicaţii citate arată, după o foae din Iaşi de la 1857, luna Octomvrie, pe toţi membrii aleşi ai Divanului ad-hoc al Moldovei. Şi după minunatul fel al d-lui Sturdza, aşa de exact în lucrurile mici, se arată şi câţi au fost alegĕtorii fie-cărui membru şi câte voturi a întrunit fie-care din membrii aleşi ai acelui Divan ad-hoc; lipseşte numai din acel volum V al publicaţiei însuş actul Divanului ad-hoc în care stau formulate memorabilele 5 puncte, învestit cu persoanele cari au luat parte la această înfăptuire a lor ca reprezentanţi ai încrederii naţiunii. Acelea lipsesc fără nici o intenţie; se

înţelege! E regretabilă lacuna, dar nu i se poate imputa d-sale. (Ilaritate).

Aşa dar cu actele istorice în mână nu putem decât constata faptul că era şi d. Lascar Catargi printre membrii formulatori.

Fie zis în treacăt: în altă publicaţie, şi aceea tot a d-lui Dimitrie Sturdza, ca suplement la documentele Hurmuzachi, se arată la anul 1821, printre actele relative la Tudor Vladimirescu, două petiţii ale boerilor ţărei către Rusia şi către Metternich, prin care boerii ţărei îndreptăţeau cererile lui Tudor Vladimirescu şi le declarau patriotice, — dar acestea le spun în paranteză.

La 1857 era dar şi d. Lascar Catargi, cum au bine-voit d-nii Stoicescu şi Stolojan a recunoaşte, dar de! adaugă d-lor, d. Lascar Catargi a fost şi pretendent la Domnie, pe când acolo se zicea că o Domnie dintr'o casă suverană a Europei e ceea ce doreşte ţara.

Dar ce confuzie de date e aceasta?

Cererile Divanului ad-hoc de la 1857 au fost ele primite de congresul de la Paris, către care eram siliţi să ne adresăm? Nu. Căci dacă ar fi fost primite, şi dacă de pe atunci se înfiinţa Dinastia dintr'o casă a Europei, atunci ar fi contribuit d. Lascar Catargi cu votul şi lucrarea d-sale la acest rezultat şi nu mai era dată putinţa unei alte pretendenţe la Domnie.

Dar fiind-că ni s'a respins această cerere la congresul de la Paris, ni s'a impus necesitatea de a alege după doi ani un domn pămîntean. Aşa dar una era formularea dorinţelor la 1857, alta era faptul alegerii de la 1859 şi fiind-că

după congresul de la Paris a rezultat necesitatea de a alege un Domn pămîntean, apoi trebuia fireşte să alegem pe cine-va; era o calamitate că am fost aruncaţi din nou la acel Sultan-Mezat, aşa cum l-a numit consulul Place, citat de d. Stolojan. Şi atunci erau diferite candidaturi indigene, fireşte, şi era şi Negri, şi d. Catargi, şi Mavrogheni, şi Sturzeştii. Ei, de ce nu? Să fi fost şi d. Stoicescu pe atunci, mai ştii ce se întîmpla? (Ilaritate, aplause).

Va să zică aci nu e nici o contrazicere cu actul din 1857, şi e un *tropos* sofistic de a confunda ast-fel două date cu totul diferite.

La 1859, dintre candidaţii indigeni, s'a ales Cuza Domnitor al amîndouă Principatelor ast-fel unite.

Dar această alegere era numai vremelnică, un pas de transiţie spre a ajunge la un Domn dintr'o casă a Europei occidentale.

S'a format dar la 1865 o coaliţie pentru realizarea mai apropiată a neclintitei dorinţe. In coaliţia de la 1865—1866, cine era între reprezentanţii acestui act ulterior de aspirări naţionale? Era şi d. Catargi? Era şi d. Lahovari? Era şi d. Carp alături cu I. Brătianu, Rosetti şi Goleştii? Erau; apoi dacă şi liberalii-naţionali de aici recunosc că erau, atunci cum rĕmâne cu manifestul de la Iaşi? Cu premisa istorică care ar vrea să stabilească exclusivă participare numai a partidului naţional-liberal la făptuirea dorinţelor naţionale pentru constituirea monarhiei aşa cum este astă-zi?

D. Poenaru-Bordea întrerupe.

D. Titu Maiorescu. Scuzaţi-mĕ, d-lor, n'am asistat la întrunirea d-v. de la Iaşi de acum vr'o 2 săptămîni, dar impresia ce rĕmâne din citirea manifestului este că aţi tratat auditorul d-v. cu mare dispreţ şi că l-aţi considerat compus din oameni cu totul neştiutori ai celor petrecute în ţara şi în vremea lor, dacă le-aţi făcut o ast-fel de povestire istorică.

După ce dar d. L. Catargi la 1857 a contribuit la formularea celor 5 dorinţe ale Divanului ad-hoc, la 1859, de şi candidat la Domnie, a renunţat şi s'a înţeles cu ceilalţi pentru împăciuire, hotărînd alegerea colonelului Cuza, a contribuit dar şi cu aceasta, pentru partea sa, la o fază a evoluţiunii naţionale.

Dar colonelul Cuza, zice d. Stolojan (şi sunt actele la Academie, la secretarul Academiei de care vĕ vorbeam, un act scris, o declaraţie iscălită), se consideră ca domn numai până se va putea realiza adevĕrata dorinţă a Divanului ad-hoc, aspirarea naţională, suirea pe tron a unei dinastii dintr'o casă suverana a Europei. Aşa e, aşa trebue să fie, fiind-că d. Sturdza are documentul la mână, mai încape vr'o îndoială?

Aşa dar, domnilor, la 1865—1866, când au socotit reprezentanţii aspirărilor naţionale momentul venit de a se realiza şi acest punct al programului Divanului ad-hoc, şi renunţarea lui Cuza-Vodă de la 11 Fevruarie 1866 s'a provocat tot de capii a amîndouă partide întrunite, era şi d. Catargi printre ei alături cu dd. Brătianu, Rosetti, Golescu. De altmintrelea, dovadă palpapilă este că Locotenenţa domnească de la 11 Fe-

vruarie era compusă din d-nii Lascar Catargi, Golescu şi Haralambie, şi d. Catargi lucrează acolo ca reprezentant al partidului conservator.

Este o adevĕrată mîngîere să-ţi aduci aminte de Divanul ad-hoc de la 1857 ca un punct de plecare a evoluţiei în privinţa zilei de 11 Fevruarie 1866; numai continuarea aspiraţiilor naţionale de; la Divanul ad-hoc îi dă justificarea, de care are trebuinţă. Modul cum s'a petrecut, este regretabil, căci s'au amestecat militarii ca să ceară renunţarea lui Cuza, pe care, de altminterea, le-a dat-o. Imi este teamă, după numele acelui, care era în acea noapte de pază la Palat şi al acelor cari s'au suit la Vodă Cuza, că tocmai aci este partea caracteristică, este contribuţiunea ce a adus-o partidul liberal-naţional în acel act. (Aplause).

D. C. C. Dobrescu. Aceasta este un merit.

D. T. Maiorescu. Onor. d. Dobrescu zice că este meritul partidului de a fi facut, aşa cum a făcut, adecă cu militarii. Eu cred că este regretabil, dar în fine, dacă d. Dobreccu vorbeşte acum în numele partidului sĕu, atunci acest fapt este unul din punctele constituţionale mai mult, care separă partidul liberal-naţional de partidul conservator. (Aplause).

D-lor, conlucrarea ambelor partide este aşa de adevĕrată, că, îndată după sosirea şi suirea pe Tron a Măriei Sale Principelui Carol I, cel dintîi minister format este compus din ministrul-prezident Lascar Catargi şi din dd. Ioan Brătianu şi C. A. Rosetti.

Au venit de aci înainte evoluţiile constituţio

nale cu două partide, odată d-voastră veneaţi la putere, odată veneau conservatorii; până acum aţi fost d-v. un timp mai îndelungat la putere, dar impresiunea ce am este că se va egaliza acum această dorinţă de timp a guvernării.

D. C. Poenaru-Bordea (întrerupe). Sunt cuvintele d-v., că venirea d-lui Catargi la guvern în 1889 e un pas înapoi.

Titu Maiorescu. Nu ale mele, ale d-lui Carp, însă fiindcă eram într'un partid cu d. Carp şi aprobam acele cuvinte, iau răspunderea lor.

D-le Poenaru-Bordea, când a zis d. Carp acele cuvinte la 1889 în contra d-lui Catargi, le-a zis fiindcă, după un guvern care avusese un program politic ştiut (şi noi credem că este un progres al vieţii noastre constituţionale ca după realizarea marelui program al Divanului ad-hoc să vie fie-care partid cu noul program politic al sĕu), d. Lascar Catargi venea la putere ca liberal-conservator fără un program anunţat, şi noi vedeam în aceasta un pas înapoi.

Când d-sa însă este astăzi la guvern cu un program anunţat, credem că aceasta este un pas înainte, şi ca dovadă de aceasta este că şi d-voastră după precedentul creat de noi aţi consfinţit acest mod de a procede vĕzêndu-vĕ obligaţi a vĕ prezenta cu un program la Iaşi. (Aplause, ilaritate).

In evoluţia noastră constituţională de atunci încoace a mai venit un moment asupra căruia voesc să vĕ atrag atenţia, fiindcă d. Stolojan prea vorbea că partidul conservator prin greşelele sale a căzut de la putere la 1876.

Momentul despre care voesc să vorbesc, este Martie 1871, când este ştiut că Regele nostru, pe atunci Principele domnitor, voia să abdice.

Nu am nici un drept, nici o autoritate de a interpreta motivele acelei determinări, dar sunt în drept să constat simultaneitatea şi paralelismul faptelor.

Atunci se întîmplase o mişcare pe stradă în contra unei adunări din sala Slătineanu şi tot pe acea vreme în Cameră un autorizat reprezentant al partidului naţional-liberal, reposatul I. Câmpineanu, zicea că între ţară şi Domn s'a deschis un abis.

In aceste împrejurări Domnul voì să abdice.

Este ştiut că atunci autoritatea d-lui Lascar Catargi a înduplecat pe Domn să rămie şi că noul merit al d-sale şi al conservatorilor de atunci este de a fi dat Tronului un guvern, care să-i asigure continuitatea.

Dar, d-lor, aceasta a însemnat ceva pentru ţară? V'aţi întrebat d-voastră ce ar fi fost soarta României, dacă la 1871 după o atitudine a Camerei cum o indica reposatul Câmpineanu, s'ar fi retras Domnitorul nostru? Dacă atunci, în aşa de puternică Germanie, avênd în cap pe cancelarul de fier Bismarck, rĕmânea constatat, că s'a retras Principele nostru din România în urma unei insulte de pe stradă aduse lor: credeţi d-voastre, că în rĕsboiul oriental ce a venit în curênd, unde Rusia a arătat ce scop avea şi cu noi, credeţi că era tot aşa de asigurată soarta acestui stat precum a fost sub conducerea lui Carol I?

O voce. Rĕsboiul a fost la 77.

T. Maiorescu. Are dreptate d. Bordea că la 71 nu se prevedea ce o să se întîmple anume în 77; dar, d lor, ce partid ar fi acela care, în împrejurările ţării noastre, la or-ce act important n'ar prevedea că mai curênd sau mai târziu are să se reagite chestia orientului? Este oare o clipă în viaţa noastră politică, în care să te poţi lipsì de gândul ce are să se întîmple cu soarta României pusă între Rusia, Austria, şi pe atunci şi Turcia? Nu se poate nici un partid să peardă aceasta din vedere şi sunt în drept a întreba: ce s'ar fi întîmplat? Şi cui aţi fi pus pe cap Coroana de oţel, şi înaintea cui s'ar fi adus meritatele omagii ale d-lui Sturdza, care altădată iscălea: Baronul Erdmann von Hahn? (Aplause). Aceste sunt fapte cu care vĕ felicitaţi cu drept cuvînt, dar a cooperat partidul conservator de la 1871.

Apoi, d-lor, dacă este aşa, în libera desvoltare a unui stat constituţional sunt merite şi pentru un partid şi pentru altul, şi este onoarea noastră, ca a unui popor care începem a devenì în adevĕr apt pentru realizarea sistemului constituţional, de a constata această valoare din partea ambelor partide, şi este o lucrare de iconoclast de a dărîma icoanele acelor adevĕraţi patrioţi care nu încap în strîmptul cadru al unor vederi exclusiviste de partid. (Aplause).

Am crezut, pentru a termina, că atunci când vorbim despre fericita căsătorie în Casa noastră Domnitoare, este un omagiu patriotic ce'l putem aduce tînărului moştenitor al Tronului, care va

avea să fie odată în fruntea acestui tînăr stat constituţional, dacă afirmăm în forma cea mai cuviincioasă că, pe lîngă meritele partidului liberal-naţional, există, ca o condiţie de posibilitate a unui stat monarhic constituţional, meritele tot aşa de patriotice ale partidului conservator, în capul căruia se află astăzi la guvern un reprezentant personal din acel veşnic memorabil Divan ad-hoc, care a pus temelia pentru progresul şi mărirea naţiunii române. (Aplause prelungite).

112.

La adresă. Bun precedent constituţional. Contra atitudinii d-lui Sturdza în chestia Transilvaniei. Contra suprimării unui discurs al d-sale.

(Şedinţa Camerei de la 11 Decemvrie 1893)

D-lor deputaţi, vĕ mărturisesc că după o prea îndelungată desbatere generală de patru zile asupra adresei, speram să vĕ aud aseară cerênd închiderea discuţiei. Cu răbdarea d-voastră, de şi prea încercată, n'aţi cerut închiderea, şi astfel raportorul comisiunii d-voastră de adresă este chemat să-şi indeplinească datoria de a susţine proiectul de rĕspuns la Mesaj, aşa cum vĕ este prezentat.

Vĕ aşteptaţi, d-lor, ca cel puţin raportorul să rĕmâe în limitele discuţiei, să nu atingă unele chestii din prea multele cari s'au adus în această desbatere, decât exclusiv din punctul de vedere al unui rĕspuns al Camerei la Mesajul Tronului.

Dacă Constituanta, printre puţinele articole ce se coprind în Constituţie, a crezut de cuviinţă să prescrie în mod formal, prin urmare ca un lucru anume important pentru viaţa noastră publică, că „Regele printr'un mesaj la începutul fie-cării sesiuni să expue starea ţării, la care Adunările să facă rĕspunsurile lor", este evident că trebue să punem atât aceste acte, cât şi desbaterea lor, la o înălţime care să caracterizeze starea generală a ţării în momentul dat. La această mĕsură se cuvine să mĕsurăm toată discuţia în amîndouĕ părţile ei, adecă relativă şi la mesajul guvernului şi la adresa Camerei.

In privinţa d'întâi vĕ cer voie să relev un fapt de mare însemnătate pentru viaţa noastră constituţională şi care nu a fost relevat până acum.

Regele ne vorbeşte în mesaj, dar Regele fiind inviolabil şi fără rĕspundere după Constituţie, rĕspunderea o au miniştrii, cari contrasemnează mesajul, şi faţă cu această rĕspundere putem discuta mesajul.

In această privinţă, d-lor, cred că este timpul venit acum, când intrăm în a treia sesiune ordinară a legislaturii a doua a regimului conservator, cu toate nuanţele lui, să semnalăm înfăptuirea unui precedent constituţional, care după părerea mea constitue un progres adevĕrat în viaţa noastră publică, un progres de onestitate politică şi de posibilitatea unui control mai sigur din partea Corpurilor legiuitoare, progres acum pentru prima oară întemeiat, în deosebire de ceea ce se obişnuise sub regimul trecut, şi

anume precedentul şi progresul de a vedea în mesaj expusă starea ţării — nu prin nişte formule generale şi neprecize de o redacţiune mai mult sau mai puţin literară, nu ca un simplu exerciţiu de stil politic numai ca să scape guvernul de o formalitate prescrisă de Constituţie, ci de a vedea în mesaj arătată starea ţării cu toată precizia cerută de situaţia momentului, adecă şi cu trebuinţele mai importante indicate de această situaţie şi cu satisfacerea lor legislativă, la care sunt chemate Camerile să lucreze.

In trecut, şi iau mesajele regimului liberal de la Regalitate încoace, nu am vĕzut îndeplinită această cerinţă constituţională.

Pe când liberalii vorbesc astăzi aşa de mult de pretinse violări ale Constituţiei din partea regimului actual (şi după umila mea părere este periculos un asemenea abuz de cuvinte, căci dacă din nenorocire s'ar întîmpla vre-odată în adevĕr o violare a Constituţiei, atunci strigătul în contra ei n'ar mai produce efectul de a deştepta conştiinţa şi rezistenţa publică), eu vĕ semnalez din contră o importantă întărire a ideei constituţionale din partea regimului actual, în deosebire de cel trecut.

Sub regimul liberal trecut, în primul mesaj al Regalităţii, de la 15 Noemvrie 1881, se încearcă o specificare a proiectelor de lege propuse acelei sesiuni. Este interesant a constata, că atunci era la guvern C. A. Rosetti ca ministru de interne şi că tocmai în resortul ministerului sĕu se arată mai clar mĕsurile legisla-

tive ce aveau să fie supuse desbaterilor. Dar se· arată şi la justiţie, şi la culte. Insă această încercare se nimiceşte îndată în realitate, chiar a doua zi se schimbă ministrul de justiţie, şi lucrările anunţate din resortul sĕu se părăsesc cu desăvîrşire. La 26 Ianuarie 1882 se schimbă şi ministrul de interne. Din programul lucrărilor anunţate nu se realisează nimic, afară de tocmelele agricole. In noul mesaj pentru sesiunea 1882—83 guvernul se mărgineşte a zice: „Veţi putea consacra tot timpul necesar pentru a studia bugetul anual şi legile rĕmase din sesiunea trecută.“ Insă nici un ministru nu insistă să se iea în desbatere vre-una din acele legi ale sesiunii trecute.

Apoi vine epoca revizuirii constituţionale, după părerea mea cea mai nefolositoare agitare a ţării.

Dar în fine, la 31 Mai 1884, este terminată şi revizuirea. In mesajul de la 16 Noemvrie 1884 ministerul se aruncă în promisia unei ere nouĕ: „Am ajuns astăzi la o linie de de„marcaţie care va face epocă în viaţa noastră „ca Stat şi popor. Sunteţi chemaţi a conlucra „împreună cu guvernul meu la îmbunătăţirea „întregului sistem administrativ; a da justiţiei „garanţii puternice, magistraturei mai multă si„guranţă şi justiţiabililor încredere şi înlesnire. „Inainte de toate însă să căutăm a da învĕţă„mîntului public o direcţie practică şi sănătoasă, „menită a ridica nivelul instrucţiei şi educaţiei „naţionale. Sper că îmbunătăţirea stării preo„ţilor de mir şi o mai bună direcţie a învăţă-

„mîntului eclesiastic vor putea fi realizate chiar „în cursul întâiei d-v. sesiuni“, etc., etc.

Aceste cuvinte solemne rĕmân literă moartă. După câte-va săptămâni, la 14 Ianuarie 1885, se schimbă ministrul de justiţie. La 2 Fevruarie se mai schimbă şi cel de culte şi cel de domenii, şi alţii. Programul anunţat nu primeşte în toată sesiunea nici cel mai mic început de realizare, nici nu se prezentă măcar proiectele.

In fine, în mesajul dela 15 Noemvrie 1885, se constată din nou o desăvîrşită lipsă de program. „Aveţi din sesiunile trecute mai multe „proiecte de legi însemnate în discuţiile d-voas„tră. Guvernul meu vĕ va mai prezenta şi al„tele.“ Iacă toată politica internă ce se spune controlului Camerei pentru sesiunea 1885—86. De aci încolo vine agonia ministerului Brătianu prin luptele interne ale partidului liberal.

Ce deosebire fundamentală constatăm în această privinţă, îndată ce trecem de la regimul liberal la regimul conservator actual în diferitele lui nuanţe! De la intrarea lui în acţiune, din anul 1888, mesajele sunt opera serioasă şi bine cugetată a unor miniştrii constituţionali, ele cuprind anunţarea amănunţită a proectelor de legi, pe care le cred în adevĕr necesare pentru a rĕspunde la trebuinţele ţării în momentul dat. Fireşte, că asupra chiar ideilor cuprinse în aceste legi va fi divergenţă de păreri: D-voastră din opoziţie veţi zice, că proiectele sunt rĕu aduse, noi din majoritate vom crede că sunt bine aduse. Dar cu toţii trebue să o recunoaştem că aceşti miniştri, de la 1888 şi până azi,

v'au expus prin mesaj un program de lucrări legislative studiat, preciz şi onest, şi au făcut ast-fel un pas înainte spre maturitatea noastră constituţională. (Aplause). Eĭ s'au ţinut totdeauna de cuvînt; legile anunţate au fost studiate de ei, depuse în Adunare şi discutate, şi dacă se întrebuinţează şi de ei, cum s'a întrebuinţat în actualul mesaj, fraza: *„veţi avea să vĕ ocupaţi şi de legile rĕmase din cauza scurtului timp din sesiunea trecută şi de alte legi anume indicate“*, aceasta nu este, ca în mesajele liberale, numai o redacţie literară, ci un fapt constituţional exact, şi de exemplu chiar acum aţi discutat, în scurtul timp de când suntem în sesiunea prezentă, două din proiectele sesiunii trecute: organizarea corpului tehnic şi reforma creditelor agricole, iar al treilea este afişat la ordinea zilei, importanta lege pentru judecătoriile de ocol.

Va să zică avem a face în prima linie cu un guvern conştiincios, şi aceşti conservatori violatori de constituţie, cum ziceţi d-voastră, sunt cei d'intâi cari îndeplinesc prima datorie constituţională la deschiderea fie-cării sesiuni, adică ei supun, cu seriositate şi onestitate, programul lor de lucrări legislative şi deşteaptă ast-fel de îndată controlul Camerei legiuitoare.

Sper că acest precedent va fi păstrat de urmaşii lor. Sunt convins că este un progres îndeplinit de o aşa vĕdită importanţă, încât mai ales partidul liberal nu se poate sustrage de la păzirea lui. Aşa vom avea în sfîrşit de acum înainte adevĕrata aplicare a constituţiei noastre în ceea

ce priveşte mesajele, vom şti de la început, ce cugetă şi ce vor miniştrii şi nu va mai fi vorbă, ca în vremurile trecute, de încredere personală, ci de încrederea în idei.

Aceste cât pentru partea întâi din acel faimos articol 95 al Constituţiei, după părerea mea partea cea mai importantă: „Regele expune starea ţării."

Partea a doua: „Adunările fac rĕspunsurile lor", fără altă indicaţie obligatorie, permite a simplifica Adresa Camerei şi tinde a o reduce la forma aşa numită „englezească", în care este conceput şi proiectul de faţă.

D-lor, mi-a părut foarte bine că unul din membrii mai tineri ai acestei Camere, un reprezentant al generaţiei care vine după noi, onor. d. Nicolaescu, deputat din opoziţie, într'o vorbire a d-sale, a relevat că noi aici, în mijlocul or-cărei discuţii, avem şi o misiune de educare politică faţă cu ţara întreagă.

Suntem încă prea de curênd intraţi în viaţa constituţională, şi dacă fireşte deputaţii şi senatorii înţeleg mai bine idea constituţională, nu toţi cei-lalţi au putut-o înţelege. Multele plângeri despre alegeri de exemplu, vin şi de acolo, că nu sunt încă alegĕtorii pătrunşi de însemnătatea votului lor, n'au încă simţimîntul de independenţă.

Noi avem şi misiunea de a face ca şi cei-lalţi, cei ce ne ascultă, să înveţe ceva din desbaterile noastre, să se deprindă cu mânuirea formei constituţionale, să se pătrundă de respectul fun-

damentelor ei, şi să cunoască drepturile, dar şi datoriile lor.

Dacă este aşa, atunci modul principal, prin care ne îndeplinim misiunea noastră de mandatari ai ţărei, adecă discuţia publică în Cameră, trebue să ne inspire simţimîntul unei deosebite solemnităţi, cuvintele noastre rostite aci sunt prinse îndată de scriitori, sunt date publicităţii prin „Monitorul Oficial", ies din aceste ziduri ale Camerei şi străbat în ţara întreagă, sunt anume menite să străbată acolo. Şi de aceea, d-lor, mai ales într'o discuţie aşa de înaltă ca aceea a adresei, această parte, dacă îmi daţi voe să zic: educativă a discuţiilor noastre, această parte de rĕspundere ce avem pentru viitorul ţării, trebue să preocupe în mod permanent atenţia noastră.

Şi apoi, d-lor, permiteţi mi o paranteză. In această delegaţie a suveranităţii ţării în ceea ce priveşte lucrările legislative, unde fie-care din noi nu reprezintă numai districtul sĕu, ci ţara întreagă, unde fie-care din noi rĕspundem de demnitatea suveranităţii naţionale, noi ne-am dat un regulament, prima noastră lege, oare-cum elementară, şi ne alegem în libertatea noastră un prezident, care este pus acolo ca să-l păzească. Mai ales atunci când ne adresăm direct Coroanei, Regelui, care personifică întreaga suveranitate naţională, mai ales atunci noi suntem rĕspunzători de ceea ce vorbim aci.

Cred că am fost cu toţii mulţumiţi, când am vĕzut, cum onor. d. Morţun, de şi reprezentând păreri socialiste diametral opuse cu Constituţia

de astăzi a statului nostrù, atunci când a întrebuinţat cuvîntul „barbar“ şi a fost rectificat de prezident, s'a supus îndată, a retras şi a înlocuit cuvîntul. Important e momentul, când rectifică prezidentul pe un deputat, este o expresie deosebit de energică a demnităţii noastre naţionale.

Că într'un popor aşa de viu, cum este un popor de rasă latină, se pot rostì cuvinte mai violente, că prin urmare şi într'o discuţie aprinsă a Parlamentului nostru îi poate scăpa unui deputat sau senator o vorbă neparlamentară, nu are importanţă. Important este numai momentul, când o relevă anume prezidentul şi când o rectifică. In chiar acest moment se relevă demnitatea şi autoritatea desbaterilor. Şi acum închipuiţi-vĕ, d-lor, (fac o construcţie arbitrară numai ca să dau un exemplu) închipuiţi-vĕ că într'o desbatere însemnată ar trece prin capul unui reprezentant al naţiunii să întrebuinţeze la adresa or-cui ar fi din noi, a guvernului sau a unui deputat, un cuvînt prea trivial, de exemplu cuvîntul: *nemernic;* că l-a întrebuinţat, aceasta poate fi o scăpare din vedere, şi atunci nu are nici o importanţă; căci fireşte prezidentul l-ar releva, l-ar rectifica şi demnitatea acestei delegaţii a suveranităţii naţionale ar fi păstrată. Dar închipuiţi-vĕ mai departe, că acel reprezentant al naţiunii ar fi un om foarte însemnat, poate ar fi un şef de partid, poate ar fi un viitor şef de guvern, şi că acesta, după ce i s'a relevat cuvîntul „nemernic“ ca nedemn de reprezentaţia naţională, ca neparlamentar, el

ar rĕspunde: „ştiu că este neparlamentar, dar îl menţin“, atunci, d-lor, am avea dreptul să zicem: este de rĕu exemplul şi de rĕu augur pentru viitor o asemenea atitudine! Nu se poate justifica o violare a cuviinţei parlamentare! N'ai dreptul să te înscrii tu cu arbitrul tĕu individual în contra aceea ce şi-a dat delegaţia suveranităţii ţării ca formă externă a vieţii ei, şi dacă faci aceasta, atunci după ce am scăpat de arbitrarul personal al boerimei din vremea veche, care punea bunul plac personal peste legea ţării, ne face să intrăm într'un alt arbitrar de boerime democratico-constituţională (aplause), care ne spune aci în Parlament: nu-mi pasă de parlamentarism, cuvîntul „nemernic“ îl menţin, nu vreau să mĕ supun. (Aplause).

Şi tot din asemenea precedente importante pentru viaţa noastră constituţională, cea tînĕră şi prevestitoare de viitor, să-mi permiteţi să relevez un alt fapt trecut oare-cum în domeniul istoric.

D lor, cuvîntul ce-l rostim aici în Parlament, al cui este? Până când păstrăm sfânta tăcere, până când în lăuntrul nostru medităm, cuvîntul este al nostru; dar când l-am scos din această îngrădire, dacă l-am aruncat într'o convorbire particulară, dacă l-am scris într-o scrisoare privată, se poate naşte îndoiala, a cui este scrisoarea. Este a acelui care a scris-o sau a acelui care a primit-o? Dar în Parlament, al cui este cuvîntul rostit? Aici nu începe îndoială: Al Parlamentului, al ţării. De aceea este prins cuvîntul nostru, fixat şi autentificat aci, îl în-

credinţăm biuroului, care îl dă la „Monitorul Oficial", îl dă ţării întregi. Sau credeţi, că se poate interpreta alt fel lucrul? Vorbesc din istoria trecutului, căci nu mĕ pot atinge de ceea ce s'ar petrece în Senat acum.

Sunt doi ani şi jumătate de când a fost o lungă discuţie asupra învăţămîntului public în Senat, şi un eminent reprezentant al partidului liberal, pe atunci încă nu şeful lui, a vorbit zile întregi, zile întregi şi-a arătat importantele sale vederi într'o materie, care interesează mai ales partidul liberal, în direcţia creşterii şi învăţămîntului tinerimii române: acel senator a fost de o mare tărie, şi pot zice în unele părţi şi de oare-care violenţă în contra părerii ministrului de atunci. Ce importantă discuţie! Ce important discurs! Ce sumă de adevĕruri de cules şi de discutat mai departe! Şi ce cararacterizare a partidului liberal! Acel discurs, al cui era, odată pronunţat? Al senatului, al ţării întregi, şi al meu şi al d-voastră: căci fie-care din noi este în drept să-şi reclame proprietatea lui la acel discurs. Ei bine, lucru nepomenit şi care trebue odată relevat în Parlament! Stenogramele acelui discurs au fost încredinţate oratorului spre revizie, cum se încredinţează înainte de a se publica la cei ce au vorbit, ca să vază cum s'a scris de stenografi spre a nu se strecura erori. Ei bine, de aci încolo nu s'a mai vĕzut acel discurs! Biuroul a reclamat, monitorul aşteaptă; sunt doi ani şi jumătate de atunci; nu mai există discursul, nu se mai poate înfiinţa în forma publicităţii legale!

Mĕ opresc aci şi închid parenteza. Să sperăm d-lor că, după ce am făcut sub guvernul actual un progres constituţional cu mesajul, vom fi scutiţi în viitor de asemenea întîmplări din partea reprezentanţilor ţării, şi vom face mai ales sub viitorul regim liberal alte progrese; să sperăm, că vor fi destul de tari membrii partidului liberal ca să înduplece pe şeful d-lor de a respecta proprietatea Camerei, a Senatului, a ţării, şi de a respecta şi demnitatea parlamentară. (Aplause).

Revenind acum, tot din punct de vedere al unui parlamentarism mai corect, la adresa noastră către Coroană, ea, fiind un rĕspuns la Mesajul Regelui, trebue să cuprindă două elemente, pe cari le cuprinde proiectul de faţă: este întâi şi se cuvine în toate adresele să fie întâi, omagiul adus personificării statului monarhic, adecă Regelui. Dacă, după constituţia noastră, vine Regele în mijlocul Parlamentului la deschiderea sesiunii şi nu merge, ca în Prusia, mai întâi Parlamentul la El, dacă ast-fel Regele aduce primul omagiu suveranităţii naţionale delegate în Parlament, este o necesitate de armonie indispensabilă între marii factori ai statului, ca şi noi, infăţişându-ne cu rĕspunsul înaintea lui, să începem prin asigurarea de fidelitate şi de devotament către El. Şi fiind-că de astă-dată, în timpul de când s'a închis sesiunea trecută şi s'a deschis cea prezentă, s'a întîmplat marele eveniment al naşterii Principelui Carol, aceasta a trebuit să fie asemenea de îndată relevat în deosebita sa însemnătate politică pen-

tru România ca o mai puternică. întemeiare a succesiunii la Tron.

Suntem din fericire toţi de acord asupra acestei părţi a proiectului de Adresă.

Al doilea element al Adresei rĕspunde la expunerea făcută în Mesaj de către miniştrii contrasemnaţi, şi aici proiectul de faţă se mărgineşte în parafraza relaţiilor internaţionale şi a creditului statului, şi totdeodată ia act de legile anunţate, lăsând toată discutarea lor activităţii ulterioare a Camerei în discursul sesiunii.

Cu toate aceste am auzit în desbaterile urmate mai ales pe d-nii Pĕucescu, Fleva şi Stolojan, declarându-se contra acestei Adrese şi criticând-o direct sau indirect, nu tocmai pentru ceea ce cuprinde, ci pentru că nu cuprinde mai mult.

Să vedem, să cercetăm aceasta: ce trebuia să cuprindă Adresa mai mult? Ne-a vorbit întâi d. Pĕucescu. Era foarte interesant discursul d-sale ca discurs literar, şi eu îi exprim recunoştinţa mea pentru plăcerea ce mi-a făcut-o în această calitate a sa. Dar ce vroia politiceşte d. Pĕucescu? Adecă să fi discutat noi în acest prim moment solemn al raportului nostru direct cu Tronul, disidenţa făcută de d-sa din partidul majorităţii guvernamentale? Să examinăm chestia. O disidenţă poate fi în adevĕr aşa de caracteristică pentru starea ţării într'un moment dat, în cât să fie relevată la discutarea Adresei. S'a întîmplat, de exemplu, o disidenţă însemnată sub ministerul Brătianu, când după proclamarea Regatului şi după revizuirea Constituţii, C. A. Rosetti s'a retras din partidul gu-

vernamental. S'a întîmplat doi ani mai pe urmă o altă însemnată disidenţă, ce am relevat-o eu însu-mi de pe banca de deputat al opoziţiei într'o desbatere a Adresei, disidenţa caracterizată prin şeful ei de atunci, onor. d. Fleva, şi prin cei ce mergeau împreună cu d-sa, tinerii deputaţi foarte inteligenţi, d-nii Arion, Djuvara, Take Ionescu, intraţi în parlamentul liberal după un apel făcut tocmai la tinerimea inteligentă de d. Campineanu şi de d. Fleva. Şi acea floare a inteligenţii tinerimii, după cât-va timp, după ce a vĕzut ce se petrecea în acea Cameră, a trecut în disidenţă, şi această disidenţă a inteligenţelor tinere prevestea, că opera legislativă nu mai era de aşteptat de la partidul liberal, că prin urmare regimul liberal de atunci va trebuì să cadă din cauza acestei insuficienţe, precum a şi căzut.

Am relevat dar la desbaterea Adresei de atunci o asemenea disidenţă a celor patru deputaţi, fiind-că era caracteristică pentru starea spiritelor în ţară, fiind-că venea de la trei deputaţi de o mare inteligenţă şi de la un al patrulea, şeful lor, care era de un mare temperament.

Dar remarcaţi, d-lor, deosebirea de acum în cazul d-lui Pĕucescu. Atunci releva alt-cineva, relevam eu, un observator, disidenţa făcută în partidul liberal. Mărturisesc însă că nu mi s'a întîmplat să vĕd pe cine-va, ca el, fiind disidentul, să releve el însuş disidenţa sa proprie ca un lucru aşa de important, în cât să încapă în desbaterea Adresei şi să fie numai de cât adusă

la cunoştinţa Coroanei! (Aplause). Căci de! d-lor, poate să fie cine-va de altă parere asupra importanţei disidenţii onor. d-lui Pĕucescu. Importanţa poate să fie pusă la îndoială. Dacă era să judecâm numai după votul de alegere la prezidenţia Camerei, unde onor. d. Pĕucescu a întrunit 68 de voturi pentru vice-prezidenţă, cifra considerabilă, disidenţa d-sale putea să fie interpretată ca importantă pentru situaţia politică. Dar ce e cu asemenea voturi? Bila este mută şi adese-ori în chestii personale nu ştii, dacă nu s'au dat multe voturi din cauza relaţiilor personale private, şi în ce priveşte numai simpatiile personale, aş fi fost poate şi eu pentru d. Pĕucescu, pentru care am toate simpatiile personale. Tocmai din această cauză putea să fie îndoială asupra significării celor 68 de voturi.

Dar a mai intervenit de atunci încoace, înainte de aceste desbateri la Adresă, un alt vot, asupra significării căruia nu poate exista îndoială.

Onor. d. Pĕucescu îşi explica disidenţa d-sale prin existenţa a două partide la guvern, care ar produce o desbinare şi în administraţie între ceea ce numia d-sa Catargişti şi Carpişti.

Tocmai asupra unei chestii, care sta în legătură cu o asemenea desbinare, s'a dat votul hotărîtor, de care vorbesc. Ca un model de cristalizare ni s'a prezentat acum câte-va zile o alegere dintr'un district, unde erau doi candidaţi în luptă: un pretins Catargist şi un pretins Carpist.

Să vedem ce mare importanţă a dat Camera acestui lucru? Când s'a arătat, că se vor fi comis poate ingerinţe dintr'o parte şi dintr'alta în ultimul moment, majoritatea a hotărît să arate deplina sa unire în asemenea chestii şi a anulat această îndrăsneaţă şi pripită aparenţă provincială de dihotomie guvernamentală. (Aplause, ilaritate).

Iată o înţelegere a majorităţei, care din punct de vedere al disidenţii onor. d. Păucescu, era foarte caracteristică, şi dacă noi din majoritate ne-am înţeles, că această dihotomie să n'aibă nici o importanţă şi am anulat toată alegerea, opoziţia d-lui Păucescu era tocmai acolo, unde era şi opoziţia regulată a Camerei, adecă în contra acestei anulări decise de majoritate.

Rezultatul votului?

Peste două treimi majoritate, şi mai puţin de o treime minoritate. Atunci, d-lor, ce importanţă are în momentul de faţă pentru starea generală a ţării, disidenţa onorabilului d. Păucescu?

Tronul are alte lucruri mai importante de ascultat de la noi, de cât trecerea câtor-va voturi de colo dincolo, întru cât nu angajază situaţia întreagă.

Lucrul ar fi mai important, dacă, cum zicea d. Păucescu, s'ar periclita însăş ideea conservatoare şi dacă umbrele marilor conservatori, invocate de d-sa din trecut, Manolache Kostache, Costaforu, Mavrogheni şi (cum se exprima d-sa?) „acea măreaţă figură de bronz, înaintea căreia se închină toţi, generalul Tell“, dacă umbrele

acestea acolo unde vor fi azi, şi sunt în or-ce caz în memoria noastră, ar fi periclitate în ceea ce au cugetat şi au voit ele în viaţă fiind. Dar vĕ rog, judecaţi d-voastră toţi. Nu vĕ pare că idea şi umbrele conservatoare sunt bine păzite în această majoritate a Camerei, câtă vreme avem la guvern pe d. Lascar Catargi şi pe d. Al. Lahovari, câtă vreme avem la prezidenţia Camerei pe d. general Manu? Şi credeţi d-v., că în faţa d-lor şi în contra d-lor, ar putea onor. d. Pĕucescu, simpaticul meu amic, să-şi ia rolul de ştreajă a umbrelor conservatoare, şi să păzească d-sa mai bine de cât cei-lalţi figura de bronz a generalului Tell? (Aplause, ilaritate).

Prin urmare, chestia nu merită să fie adusă în discuţia Adresei la Tron. Rĕmâne să vedem de acum înainte, poate lucrul va câştiga mai multă importanţă în viitor. Până acum se reduce la onorabilul d. Pĕucescu şi cu câţiva anonimi, cari sunt îndărătul d-sale. Am citit în gazete (căci şi presa face parte din starea ţării, ca opiniune publică), că este vorba să se înfiinţeze un ziar al d-lui Pĕucescu, că vor fi redactori şi d-nii Iancovescu şi Macedonski. Fireşte, trinitatea Pĕucescu-Iancovescu-Macedonski va fi de o rară importanţă politică în viitor. Pentru momentul de faţă nu comportă nici o discuţie, necum la adresă.

Trec la onor. d. Fleva. D-sa s'a încercat să introducă în desbaterea de faţă trei chestii. Intâi: formaţiile variabile prin care a trecut acest guvern de la 1888 până astăzi. Vorbirea a ţinut — mĕ intereseaza aşa de mult, când vorbeşte

d. Fleva, în cât îl urmăresc cronometricește: m'am uitat la ceasornic — numai această parte a vorbirii a ținut 2 ore și un sfert, până la 4, când s'a suspendat ședința ca să continue tot d-sa. O așa de lungă vorbă pentru ce? Pentru a discuta nu știu pentru a câtea oară formele variabile, prin care a trecut guvernul conservator de la 1888 până astăzi!

Apoi bine, onor. d-le Fleva, scurtul proiect de adresă a luat un fel de precauțiune de proroc, zicênd la început de tot: noi intrăm în *a treia* sesiune ordinară a legislației prezente. Apoi dacă în a treia sesiune ordinară avem absolut aceleași persoane la guvern, pe care le-am avut la întâia sesiune ordinară, avem să reedităm încă o dată tot ce am vorbit la întâia sesiune a legislaturei asupra compunerii guvernului?

Onor. d-le Fleva, parlamentarismul (și nu-i așa? este de interesul nostru al tutulor ca să-l păstrăm pe cât se poate cu prestigiul lui) are tocmai pericolul, ce-l indică numele sěu. Parlament vine de la parlare, dar *parlare* poate să aibă și o semnificație rea; nu trebue *parlare* prea mult, căci atunci își perde tot prestigiul. Vorbim pentru ca să ne folosim cu toții ceva; dar să reedităm încă o dată vorbele, care nu mai sunt la locul lor în a treia sesiune a legislaturei, este un pěcat pe care îl facem.

Trec peste aceasta.

Partea a doua: convenția cu Germania și iarăș veșnica chestie a agiului.

Cu aceasta rěspund în parte și onor. d-lui Stolojan relativ la agiu. Convenția cu Germania

este anunţată în Mesaj, s'a şi depus eri în Cameră. Sunteţi oameni politici, ştiţi, că această convenţie a fost semnată de cele 2 guverne şi a fost deja votată de parlamentul german, că prin urmare rĕmâne să fie cu deamănuntul şi că lege specială discutată de parlamentul român, fie apoi primită sau respinsă.

Ce voiţi acum într'o discuţie a Adresei? Dacă nu ar fi încă semnat tractatul de comerţ, dacă nu ar fi numai semnat, dar şi votat de una din părţile contractante, am putea zice, că, după dreptul de control al Camerei, desbaterile unei Adrese, prevĕzênd o viitoare încheere de tractat, să arate vederile deputaţilor asupra direcţiei economice de păzit.

Dar nu cred că un om politic dintre d-voastră ar cere ca, o dată tractatul subscris, odată votat de ceailaltă parte contractantă, să fie înlăturat printr'o discuţie generală la Adresă. Nu se poate, n'ar fi convenabil, nu este uzitat. Locul discutării şi timpul va fi, când va venì tractatul la ordinea zilei, şi prin urmare acum trebue să-l înlăturăm din desbaterea de faţă.

Chestia agiului, mult discutata şi trezita chestie a agiului? In mesaj şi în adresă nu se prevede; se vorbeşte de creditul statului, care a rĕmas neatins în mijlocul perturburărilor provocate în alte ţări prin criza argintului. Dar poate numai întrebuinţarea cuvintelor: „criza argintului“, v'au deşteptat dureroase amintiri ale trecutului d-voastră şi v'au făcut să reeditaţi această discuţie şi la adresă. In discuţia de astăzi ches-

tia nu s'ar putea deştepta cu oare-care folos practic decât în următoarea împrejurare:

Dacă partidul naţional-liberal, cum este organizat astăzi, recunoaşte, ca un program de viitoare acţiune a sa, că forma de bimetalism, adică mai exact argintul stocului Băncei naţionale, înainte de reforma regimului conservator, era mai bună; dacă vrea să afirme, că nu reformei conservatoare i se datoreşte dispariţia agiului, ci numai recoltelor bune, şi că reforma introdusă de d-nii Germani şi Carp este rea şi că s'ar putea revenì asupra ei, fără nici un pericol pentru situaţia financiară a ţării, atunci trebue să prezentaţi un amendament preciz la proiectul de Adresă, din care să se ştie, că voiţi să reînfiinţaţi forma veche a stocului Băncei Naţionale. Atunci fac amendă onorabilă, chestia merită sub această formă că figureze în desbaterile Adresei, şi nu rĕmâne decât să ne întîlnim cu ea la viitoarele alegeri, unde va fi pusă în primul rînd pe platforma electorală, şi îmi permit a prezice de pe acum, că nu va avea partidul conservator în toate nuanţele lui să se neliniştească de verdictul ţării în această privinţă. Dar fără un asemenea amendament, toată discuţia agiului a fost astăzi de prisos.

A rĕmas al treilea punct din cele atinse de d-v., chestia Trausilvaniei.

D-lor deputaţi, chestia Transilvaniei nu este atinsă în proiectul de rĕspuns, dar este dreptul şi datoria or-cărui membru al Parlamentului să introducă în desbaterea Adresei or-ce chestie, care să fie destul de importantă pentru a fi semnul

stării generale a țării. Ast-fel s'a întrodus chestia Transilvaniei.

Cei ce au relevat-o, d-lor, ce vor cu ea? Să-o întroducem în Adresă? Sau cu ocazia adresei să-o atingem numai ca o parte caracteristică a stării spiritelor în aceste momente? Sau vor altceva?

Dacă e vorba de unitatea etnică, de sentimentul elementar, pe care îl are fie-care Român, că este înrudit cu toți frații sĕi de acelaș sânge, lucrul este așa înțeles de la sine, încât, scuzați-mĕ, este destul să-l atingi pentru ca să fie și exprimat, și un fel de simțimînt de demnitate te oprește de a căuta prea multe forme de redacție pentru a-l exprima. Este clar ca lumina zilei, că tot Românul se știe Român, și că simte unitatea sa de ginte cu toată suflarea românească. Acestui simțimĕnt i s'a dat o expresie și naturală și nemeșteșugită de d. Moruzi mai deunăzi, când a spus în aplausele d-voastră tuturor, că la adică suntem toți una. Dar în această desbatere constituțională politică, ce anume se cere să facem cu chestia Transilvaniei?

Tocmai din cauza sentimentului puternic elementar dintre toți Românii corpurile politice ale statului romîn sunt chemate la toată atenția și prudența în asemenea materie.

Din Senat ne-a venit cu ocazia Adresei o propunere preciză relativă la Transilvania. Cine a făcut propunerea? și ce vrea această propunere? A făcut-o șeful autorizat al partidului liberal. Nu e așa, d-lor? Eu nu știu toate arcanele partidului liberal. Pardon, am făcut această între-

bare, căci pe d. Fleva l-am auzit zicênd că acel onor. senator este numai unul din cei mai autorizaţi membri ai partidului (aplause). Aşa mi s'a părut. După o întrerupere de pe banca d-v. a zis apoi, că este şeful partidului.

D. N. Fleva. Am zis: cel mai autorizat, şi am adăogat şi cuvîntul de şef.

T. Maiorescu. In urmă; am înţeles. La început era un moment de nedomerire, până unde şefia este admisă din partea tutulor.

Voci. Şeful recunoscut.

T. Maiorescu. A! Va să zică, este şeful recunoscut şi admis al tutulor! Ce vrea aşa. dar şeful recunoscut al partidului liberal? Vrea (şi a exprimat această cerere a d-sale într'o importantă cuvîntare şi cu o foarte bună introducere istorico-politică) vrea ca guvernul statului român să intervie într'un mod amical, ca un samsar cinstit între guvernul maghiar şi Românii din Transilvania pentru a aplana dificultăţile dintre ei. La aceasta guvernul nostru a rĕspuns: nu cred că este bine să o fac; clar şi preciz. Noi majoritatea avem acuma să ne întrebăm: aprobăm acest rĕspuns al guvernului sau nu?

D-lor, motivele pentru cari a rĕspuns guvernul aşa cum a rĕspuns, le cunoaşteţi din Senat. E probabil că unul sau altul din d-nii miniştri le va repeta din nou în Cameră; nu vĕ voi răpì dar timpul d-voastră cu reeditarea lor. Eu unul le cred cu desăvîrşire valabile, şi cred că trebue să le aprobe şi majoritatea acestei Camere.

Daţi-mi voie însă, înainte de a trece mai departe, să fixez acest moment al vieţii noastre politice.

Spre marea mea mulţumire, onor. d. Sturdza cu discursul asupra Transilvaniei nu a făcut ceea ce a făcut cu discursul asupra instrucţiei publice, adecă nu a făcut — cum să mĕ exprim în mod convenabil? — nu l-a făcut să dispară, acest discurs se află în „Monitor“, îl avem cu toţii în proprietatea noastră. Să-l ţintuim dar înaintea ţării ca un punct important din viitorul program de guvernămînt al partidului liberal. Dacă, precum sperăm, precedentul stabilit de guvernul conservator, că ceea ce se anunţă ca acţiune politică să fie şi executat, este o procedare constituţională, care va trebuì să fie păstrată şi de viitorul guvern liberal ca chestie de onestitate politică faţă cu ţara, atunci se cuvine să luăm act de declararea onorabilului d-lui Sturdza din Senat şi să o fixăm. Şeful recunoscut al partidului liberal cere ca guvernul statului român să facă o intermediare, ce e drept amicală, dar publică, parlamentar anunţată, între guvernul maghiar din Budapesta şi Românii din Transilvania.

Actualul guvern conservator declară: nu fac aşa ceva. Faţă cu această atitudine negativă, d. Sturdza atacă guvernul cu violenţă. Ne vom aştepta dar la realizarea acestui punct de program, când va cădea guvernul conservator, şi va venì la guvern partidul liberal. Vom avea să examinăm atunci, şi să fie ştiut, de pe acum: 1) dacă viitorul guvern liberal se va ţine de

cuvînt, sau toată chestia Transilvaniei a fost pentru liberali numai o redacţie literară, ca în multe mesajii de la 1884 încoace; 2) dacă, ţindu-se de cuvînt, va produce cu aceasta un rezultat, pe care ţara întreagă şi naţionalitatea română întreagă să-l aprobe şi pentru care să se felicite de iniţiativa partidului.

Chestia întâi ne va da mĕsura onestităţii partidului liberal, chestia a doua ne va da mĕsura prevederii şi înţelepciunii politice a acestui partid.

Vin acum la chiar propunerea onor. d-lui Sturdza în privinţa Transilvaniei, şi în afară de argumentele aduse de guvern în contra ei, daţi-mi voie să supun reflecţiei d-voastră cu moderaţia şi cumpătarea cuvenită într'o materie aşa de delicată, două alte argumente.

D-lor, presupuneţi că o asemenea intermediare întreprinsă de guvernul nostru între guvernul şi supuşii unui stat strein n'ar avea nimic iritant, neobişnuit, cominatoriu; că ar putea fi în adevĕr privită ca amicală, cum o vrea de altmintrelea şeful partidului liberal: ea n'ar putea totuş să intre în concepţia practică de cât atunci, când în satul strein, unde vrei s'o faci, ar lipsì or-ce element indicat pentru aşa intermediare.

Nu vorbesc de relaţii personale, dacă nu cum-va între Românii din Transilvania şi Ungaria sunt persoane cunoscute şi nouĕ, ca d. e. d. Mocioni, care prin situaţia socială, prin moderaţia lor, ar putea să joace un asemenea rol. Vorbesc numai de instituţiile mari ale statului.

Dualismul austro-maghiar are anumite forme în ceea ce priveşte unitatea statului austro-maghiar; de exemplu, este un ministru de externe comun, un ministru de rezbel comun şi altele; dar mai este şi un fel de reprezentaţie parlamentară comună între Unguri şi restul imperiului: aşa numitele delegaţii.

In aceste delegaţii, cum ştiţi, Parlamentul din Ungaria şi Parlamentul din restul Austriei, trimit membrii lor prin alegere. Dar cum se întîmplă, că în Austria să fie şi o altă provincie locuită de Români, Bucovina, ştiţi că în Parlamentul Austriei sunt reprezentanţi ai Românilor din Bucovina, cum sunt d-nii Styrcea, Hurmuzachi şi alţii.

Apoi mai sunt alte figuri cunoscute nouĕ de nume, cari au o importantă situaţie socială şi politicà la Viena, cum este bunăoară d. Dumba.

Ce credeţi d-voastră, că în aceste delegaţii, care sunt anume menite prin Constituţia imperiului vecin de a menţinea tot ce este relativ la unitatea şi integritatea imperiului ast-fel organizat, ce credeţi, zic, că s'ar întîmpla, când ar fi un adevĕrat pericol, simţit de cei în chestie, în privinţa unităţii imperului? Nu s'ar găsì, pe calea această foarte legală, vre-o voce care să intermedieze acolo unde intermediarea se poate face fără iritări, în delegaţii ori în convorbirile politice indicate acolo?

D. A. C. Cuza. In Parlamentul ungar nu sunt de cât Unguri.

T. Maiorescu. Nu vorbesc de Parlamentul maghiar, ci de celălalt Parlament care-şi trimete

şi el delegaţii, unde discuţia se petrece pe un teren comun.

Dacă dar noi nu vrem să facem aci un Opus super-erogatorium, o superfetaţie, dacă nu vrem să facem numai aşa, o vorbire de popularitate eftină, ci ne gândim serios, sincer, la o intermediare posibilă, de ce nu vĕ gândiţi şi la posibilitatea acestei intermedieri, care ar fi legală, constituţională, indicată în chiar forma de astăzi a statului austro-maghiar şi de la care ar trebuì să aşteptăm mai întâi un efect practic?

Trec acum la un alt argument în contra propunerii d lui Sturdza.

D-lor, greutatea, inadmisibilitatea unei asemenea interveniri mai provine din faptul, că punctele în discuţie, mai ales când este o ceartă învrăjbită, sunt multe, au nuanţe prea fine şi presupun un fel de pricepere zilnică a atmosferei, în care să petrec, fără de care pricepere nu poate să fie nici o intervenţie folositoare, şi, atunci, după vorbirea populară, când un al treilea se amestecă în cearta a doui oameni, o păţeşte de la amîndoi.

Va să zică, pentru ca să te poţi amesteca în calitate de guvern, ţi-ar trebui simţirea, asimilarea, priceperea, tactul situaţiei întregi în fie-ce moment variabil.

Dar cum voiţi să le avem noi cei de aci, în locul celor de acolo? De unde luaţi siguranţa aceasta?

Iată şeful partidului liberal, foarte patriot, foarte învăţat, foarte silitor, în raporturi strînse

cu Românii de dincolo, d-sa a formulat în Senat un program de intermediare.

D lor, cuvîntul nostru de aici în asemenea materie nu este numai dus până la hotarele ţării, el trece peste hotare şi este ascultat acolo, unde se adresează.

De abia s'a pronunţat cuvîntarea d-lui Sturdza în Senat, d'abia s'a vĕzut în *Monitor*, şi iată cel d'întâi glas al Românilor din Transilvania, „Gazeta Transilvaniei“, ce rĕspunde d-lui Sturdza:

„Când e vorba dar de a venì în ajutorul cauzei Românilor transilvăneni, nu poate exista altă directivă mai bună, mai sigură şi mai neapărată decât directiva ce o dă programul lor naţional.

„Şi aci e punctul, care, cu părere de rĕu trebue s'o spunem, ne desparte cumplit de vederile desfăşurate de d. Sturdza în partea din urmă a vorbirei sale.

„D-sa nu-şi iea ca punct de plecare programul nostru naţional, ci gândindu-se mereu la rolul de „samsar cinstit“, care, după d-sa, ar trebuì să-l aibă guvernul român spre a face posibilă o împăcare între noi şi Maghiari, trece peste acel program şi stabileşte o directivă specială a stăruinţelor de împăciuire, înşirând anumite puncte, asupra cărora crede că ar trebuì să stăruiască guvernul român.

„Printr'asta d. Sturdza ajunge la nişte concluziuni, care, departe de a clarifica situaţiile, cum voeşte d-sa, le încurcă şi mai mult.

„Punctele de eventuală împăciuire între Ro-

mâni şi Maghiari, ce le înşiră d-sa, în credinţa că Românii s'ar învoì cu ele dacă Ungurii le-ar acorda, nu numai că nu consună cu postulatele programului nostru naţional, dar sunt chiar în mare parte în contradicţie cu el.

„Ca dovadă cităm numai afirmarea d-lui Sturdza că ceea ce vor Românii ar fi „respectarea şi aplicarea sinceră a legei de existenţă a naţionalităţilor“, adecă tocmai a acelei legi care a fost totdeauna combătută de către Români ca în cel mai mare grad vătămătoare drepturilor şi libertăţii lor.“

Iată, d-lor, dovada greutăţii, dovada inadmisibilităţii unei interveniri din partea noastră. Primul pas al şefului partidului liberal pe această cale, află o aşa „cumplită“ desminţire şi din partea cui? Din partea a chiar Românilor de dincolo de Carpaţi.

Insă, d-lor, se poate ca „Gazeta Transilvaniei“ să nu reprezinte părerea tutulor Românilor de dincolo; se poate să fie altă părere a altor Români de dincolo, care să fie diferită de părerea grupului reprezentat prin „Gazeta Transilvaniei“. Dar atunci vĕ întreb ca oameni prudenţi în politica naţională: ce fel de procedare ar fi a noastră? Să venim şi noi şi să accentuăm, să mai învrăjbim deosebirile de păreri, dacă ar exista între Românii de dincolo? Şi după ce, în lupta contra Ungurilor, Românii de dincolo trebue să fie uniţi, să venim noi să dăm ocazie la divergenţe de idei, să transportăm certele noastre de partide şi la Românii de din-

colo? Aceasta nu ar fi lucru cuminte, aceasta n'ar fi folositor!

Şi fiindcă am vorbit de divergenţe de idei şi de cearta partidelor noastre, şi fiindcă într'o chestie naţională, ca aceasta, unitatea de sentimente, unitatea de ginte, unitatea de cultură este singurul punct de vedere admisibil, să examinăm în sfîrşit şi modul, cum a agitat chestia Transilvaniei cel ce a deşteptat-o, şeful partidului liberal, onor. d. Sturdza în Senat.

Ieri, aici în Cameră, d. Stolojan, mult mai moderat, mult mai prudent, rectificând violenţa din procedura şefului a căutat din capul locului să pue chestia pe un teren accesibil şi v'a pus numai în termini generali întrebarea, cam ce ar fi de făcut?

Dar onor. d. Stolojan a întrebuinţat cu această ocazie o procedere, de care ar fi bine să ne desvăţăm în discuţiile noastre publice, procederea inexactităţii ştiute. Rĕul obicei, când faci tu ceva, de a dojenì pe altul parcă ar fi făcut-o el!

D. Stolojan se adresează majorităţii şi guvernului actual şi ne impută nouĕ, că am făcut noi din chestia Transilvaniei o chestie de partid! Ei bine, pentru Dumnezeu! Nu ştim toţi româneşte? Nu pricepem toţi, când se vorbeşte româneşte? Nu înţelegem toţi, când să scrie româneşte? Aţi auzit, aţi citit cu toţii discursul, prin care şeful partidului liberal, d. Sturdza, a ridicat în Senat chestia Transilvaniei. Vĕ întreb: Cine, *ab initio*, în această desbatere a întrebuinţat atacul de la partid la partid?

Cine a făcut dintr'o mare chestie naţională o simplă armă de opoziţie în contra guvernului român? Mai încape îndoială? Nu e prezentă în memoria d-voastră cuvîntarea d-lui Sturdza rostită în Senat d'abia de câte-va zile?

Dacă în mijlocul vorbirii mele de astăzi am introdus o paranteză asupra unor incidente parlamentare şi v'am citat ca exemplu cuvîntul „nemernic", care în or-ce caz loveşte în demnitatea parlamentară, am făcut-o pentru a vi-l aduce aminte acum. Tocmai cu ocazia relevării chestiei transilvane, şeful partidului naţional şi-a permis să numească „nemernic" guvernul ţării de astăzi.

D-lor deputaţi, dar oare cuvintele noastre în această materie nu trec peste hotarele acestei ţări? Discursul şefului partidului liberal nu va fi tradus, citit, comentat la Pesta, la Viena, în toate cabinetele Europei? Şi când d. Sturdza, pentru a mângâia pe Românii din Transilvania şi pentru a pregătì o intermediare cu oare-care autoritate în faţa Ungurilor, vorbeşte de guvernul ţării de astăzi anume ca de un guvern de „duplicitate" şi ca de un guvern de „nemernicie", credeţi că cu aceasta se vor mângâia Românii din Transilvania? Se va impune Ungurilor? Se va înălţa chestia Transilvaniei la demnitatea unităţii naţionale înaintea Europei?

Dar oare şeful partidului liberal este în acest mod al sĕu de a procede adevĕrata expresie a ţării? Sau este numai expresia strimtelor vederi ale unui om de partid, în ochii căruia nu există altă suflare românească capabilă de a con-

duce destinele ţării decât el însuş cu partizanii săi? Dar noi suntem un stat constituţional, va să zică al guvernului diferitelor partide; aşa ne cunosc Ungurii, aşa am dobândit consideraţie în Europa; noi mai suntem un stat monarhic, şi dacă este cine-va care să aibă un prestigiu de autoritate în Europa ca personificarea acestui Stat monarhic, este Regele Carol. Işi poate cineva închipuì, că acest Stat constituţional, că în fruntea lui Regele Carol... dar este inadmisibil, d-lor, nimeni nu o va crede, nu trebue să o crează nici unul din d-voastră, nu trebuea să se pomenească de aşa ceva în faţa străinilor... Işi poate cineva închipuì ca vre-odată Regele Carol, că vre-odată statul român să tolereze un guvern care să nu aibă cel puţin simţimêntul cel mai elementar, simţimêntul naţional? (Aplause). Nu se poate, d-lor, aceasta nu se poate.

Să deplângem, că o mare chestie a încăput într'o mică procedură; să restabilim şi să îndreptăm ce mai putem noi îndrepta aici în Cameră. Şi fiindcă aceste cuvinte ale noastre se vor auzì de sigur peste Carpaţi şi fiindcă numele tatălui meu şi persoana lui, el însuş Transilvănean, sunt cunoscute în Transilvania, dacă acest fapt ar da neînsemnatelor mele cuvinte, din întîmplare, oare-care resunet în cugetul Românilor de peste Carpaţi, ţin de onoare să le zic şi să-i încredinţez, că nu a fost dreaptă, nu a fost întru nimic întemeiată acuzarea d-lui Sturdza, şi că nu este dreaptă şi nu este întemeiată nici o acuzare de acest fel.

Amicul meu politic, d. C. Arion, v'a citit alal-

tăeri şi v'a comentat cele petrecute cu Românii de dincolo sub regimul liberal. V'a amintit expulzările, v'a amintit Bănăţenii din Dobrogea. Faţă cu atacul d-lui Sturdza, d. Arion se afla în legitimă apărare. Dacă judecăm după tactica luptelor parlamentare, discursul d-sale era legitim. Daca însă luăm chestia în ea însăş, nu era legitim, şi, o repet, este o onoare pentru mine de a accentua simţimêntul totdeauna patriotic şi naţional, din care au lucrat toate partidele şi toţi oamenii noştri politici, din care a lucrat şi Brătianu în asemenea chestii.

Aşa trebue să-i fi părut lui, că este adevĕratul interes al ţării şi al românismului în acel moment. Nu a putut trece vre-odată prin mintea d-lui Fleva, când a făcut acel raport despre Bănăţeni, că sub străini să se înţeleagă şi Românii de sânge.

Nu poate fi deosebire între noi asupra simţimêntului naţional. Ar fi o ruşine pentru toată ţara, când s'ar găsì un ministru printre noi, care să lovească în simţimintele româneşti. (Aplause).

In această privinţă acelaş cuget înalt, pe care îl are şi fie-care Ungur, şi fie-care Francez şi fiecare German despre naţiunea sa, îl are şi fiecare Român.

Şi dacă este aşa, atunci să revenim la adresa noastră, cu simţiminte mai înalte, nu cu cele ce ne despart, ci cu cele ce ne unesc. Şi fiindcă avem fericirea să salutăm cu această ocazie pentru prima oară pe tînărul Principe născut pe pămêntul patriei şi botezat în religia ţării,

el care este un simbol al aspirării noastre în viitor (aplause), să votăm această simplă adresă aşa cum este, fără alte discuţii iritante, şi să dăm o dovadă mai mult că suntem uniţi în toate chestiile însemnate ca membrii aceleiaş naţiuni, ca cetăţenii aceluiaş Stat. (Aplause prelungite).

113.

La adresă. Legislatura de 4 ani. Disciplina majorităţii. Ideile „junimiste". Contra demagogiei.

(Şedinţa Camerei de la 3 Decemvrie 1894)

D-lor deputaţi, raportorul adresei d-voastră se încearcă de câţiva ani să facă proiectul de rĕspuns pe cât se poate de scurt, dar vede că discuţia la adresă devine din ce în ce mai lungă. Cu toate acestea, şi în sensul acelei scurtimi a proiectului de rĕspuns, cred că veţi găsì cuviincios din partea raportorului, ca el cel puţin să rămie în chestie şi să se mărginească la apărarea adresei aşa cum vĕ este propusă.

D-lor, la un mesaj foarte lung al Coroanei vi se prezentă în adevĕr un rĕspuns foarte scurt al Camerei. Ne-am înţeles în anul trecut asupra acestui precedent: e bine ca mesajul să fie lung, el trebue să coprindă — şi e foarte însemnat precedentul constituţional înfiinţat de acest guvern — programul bine chibzuit de lucrări legis-

lative, care după convingerea guvernului trebue să fie supus Camerei într'o anume sesiune. Faţă cu îndeplinirea acestei datorii constituţionale din partea guvernului, Camera în rĕspunsul ei e datoare să ia act, şi aceasta o face proiectul de faţă. Iar discutarea mai de aproape, sau şi o anume relevare a vre-unui proiect de lege, se face în mod mai folositor atunci, când chiar proiectele vin în discuţia Camerei, fie-care la rîndul sĕu. Şi iată principala cauză pentru care la partea cea mai întinsă a unui mesaj rĕspunde partea cea mai scurtă a adresei noastre.

Acum ce mai rĕmâne pentru rĕspunsul nostru? Rĕmâne întâi, că la omagiile ce le aduce Coroana suveranităţii elective reprezentate în Parlament, să rĕspundă Parlamentul prin expresia omagiilor aduse Regelui şi Dinastiei din partea sa. Aceasta se face în adresa de faţă, ca în toate adresele, şi asupra acestui punct toţi deputaţii vĕd că am fost de acord.

Dar fiindcă Regele nu reprezentă numai personificarea suveranităţii înăuntru, ci şi în afară, se adaogă în adresa acel moment al situaţiei actuale interne, care e caracteristic pentru reprezentarea ţării faţă cu Statele străine. De aceea adresa vorbeşte de relaţiile internaţionale, şi în această ordine de idei se cuvine să mai accentueze, după împrejurări, când un moment, când altul din situaţia internă a ţării, care să caracteriseze situaţia internaţională în favoarea noastră.

În împrejurările de faţă ne-a părut că e un aşa simţimênt de pace rĕspândit în Europa, care

şi-a dat între altele o unanimă expresie cu ocazia doliului din Franţa şi din Rusia, în cât, pe lângă asociarea noastră la acel doliu devenit universal, de astă-dată nu am crezut de cuviinţă să relevăm, cum ne cerea un d. deputat, din împrejurările noastre interne partea relativă la armată. Poate să vie împrejurări, unde anume această relevare să fie caracteristică. In momentul de faţă cred că nu este.

Era din contră un alt moment, în adevĕr caracteristic, care trebuia relevat astăzi în favoarea noastră, în favoarea creditului ţării noastre în străinătate. Toată lumea ştie că este o criză agricolă, nu numai la noi, ci în Europa întreagă. Se ştie de asemenea că, alături de această calamitate, sunt câteva state cari sufer şi de o criză finanţiară, bugetară. Era dar important pentru situaţia internaţională a ţării noastre, ca să se releve anume, cum în acest moment, când există o criză agricolă generală şi când pentru unele state mai există şi o criză finanţiară, bugetul statului nostru este bine aşezat, că noi am avut un excedent bugetar pentru anul trecut şi că avem un echilibru bugetar pentru anul corent.

Cine în această relevare a finanţelor noastre a vĕzut altceva, cine a vĕzut expresia unei relaţiuni amicale, ce întîmplătorul raportor al adresei d-voastre ar fi avĕnd-o cu întîmplătorul şef al departamentului finanţelor în momentul de faţă, dovedeşte că nu a înţeles acel precedent constituţional stabilit de Cameră în pri-

vinţa cuprinsului adresei, şi nu este încă în curentul lucrărilor noastre parlamentare.

Trec acum, d-lor, la acele discursuri rostite în Adunarea noastră de 6 zile încoace, la care am mai putut constata o legătură firească cu obiectul desbaterilor actuale, cu proiectul de adresă.

Sunt în numĕr de trei observările la care sunt dator să rĕspund din acest punct de vedere.

Intâi, onor. d. Stolojan a relevat primele cuvinte din proiect: „Adunarea deputaţilor, intrând în a patra sesiune ordinară a legislaturei de faţă“, şi a întrebat: a patra sesiune însemnează cea din urmă a Camerei actuale?

D-sa e de părere că cei patru ani ai mandatului deputaţilor însemnează patru sesiuni ordinare, ne citează un precedent din Franţa şi, intemeiat pe acest precedent pe care îl admite ca fiind cu siguranţă stabilit in constituţionalismul francez, vrea ca această sesiune ordinară a noastră să fie cea din urmă, adecă, dacă l-am înţeles bine, să fie guvernul dator, în interpretarea ce el, guvern, trebue să o dea, ca la 15 Fevruarie 1895 să declare mandatul acestei Camere expirat şi să se proceadă, îndată sau mai înainte, la alegeri nouĕ.

Onorabile d-le Stolojan, precedentul pe care vĕ intemeiaţi d-voastră şi pe care ni-l citaţi ca fiind precedent admis de constituţionalismul francez, nu este admis de actualul constituţionalism francez. D-voastră îl veţi fi găsit în volumul cunoscut al dreptului parlamentar al d-lor Poudra şi Pierre, dar acesta este volumul d'întâi, d-le

Stolojan; noi cari îmbătrânim, trebue mai ales să ne îngrijim de volumul al doilea: volumul al doilea modifică uneori foarte tare părerile volumului întâi. Aşa e şi la cărţi şi la oameni. Şi vedeţi ce fel de volume al doilea vin după noi, şi ce curioase volume al doilea vin şi în rîndurile d-voastră; şi cum de multe ori volumele al doilea cuprind altceva decât ce aştepţi şi cum de multe ori produc o mare decepţie!

In volumul al doilea al acelui resumat al constituţionalismului francez actual se zice: „C'est „en vain qu'on chercherait un précédent ou „même une analogie dans la procédure suivie à „l'occasion du premier renouvellement triennal „du Sénat au mois de Janvier 1879" — cazul citat de d-ta sub ministerul Dufaure. „Le Sénat „n'est pas dans la même situation que la Chambre „des députés qui se renouvelle intégralement." Şi ceva mai înainte: „Il appartient à la Chambre „seule de résoudre une question qui n'a pas de „précédent."

Acum cred că este de prisos să intrăm împreună în discutarea controversei asupra acestei chestii. Să fie 4 ani bugetari? Să fie 4 sesiuni ordinare sau şi extraordinare? Să fie ani de calendar, zile cu zile număraţi? Aici e controversa!

In această situaţie şi fiindcă asupra acestui punct de legalitate nu este bine să fie îndoială pentru noua Cameră şi pentru termenul celei vechi, până când vre-o constituantă nu va formula mai clar acel art. 66 din Constituţia de astăzi, guvernul ar face bine să useze de un

drept care'l are netăgăduit, dreptul de a disolva Camerile, şi să disolve Camera înainte de 15 Noemvrie al anului viitor, va să zică în lăuntrul termenului de 4 ani, şi astfel scăpăm de acea luptă de constituţionalism greu de deslegat spre mulţumirea tutulor.

Vin la a doua observare făcută textului adresei în discuţie.

Când în acest proiect de rĕspuns vi se propune să aprobaţi frasa: „Relaţiile amicale cu „toate puterile străine sunt rezultatul politicei „chibzuite şi *leale* urmate de guvern", şi se accentuează anume cuvîntul *leale*, fireşte că opoziţia a făcut întîmpinările ei şi a redeşteptat discuţia asupra Transilvaniei, aducênd din nou guvernului acuzarea de insuficienţă naţională şi chiar de duplicitate.

D-lor, asupra chestiei Transilvaniei a urmat tot la această epocă a anului trecut o întinsă discuţie în Cameră şi în Senat.

Am auzit de pe banca ministerială, că atitudinea guvernului nu s'a schimbat de atunci încoace, şi presupunem că nici atitudinea majorităţii nu s'a schimbat. Eram dar noi, comisiunea de adresă, în drept să afirmăm şi acum, ca şi în anul trecut, aprobarea ce o dăm *fără rezervă* politicei leale şi bine chibzuite a guvernului în această chestie.

Se va fi înăsprit situaţia în statul vecin, se vor fi făcut câteva demonstraţii în statul nostru, dar situaţia internaţională de la stat la stat nu s'a alterat şi nu s'a schimbat întru nimic. A mai venit acum un mic incident nou în chestie,

a mai venit publicaţiunea de alaltăeri a unei scrisori a onor. d. Sturdza în „Pester Loyd“, o foae scrisă nemţeşte, dar susţinênd politica guvernului ungar actual, o foae din punctul de vedere al Ungurilor foarte patriotică şi, după distincţiunea făcută de d. ministru de externe, poate din punctul nostru de vedere foarte şovinistă maghiară.

In acea scrisoare onor. d. Sturdza protestează în coloanele ziarului „Pester Loyd“ contra afirmării, că d-sa ar fi iredentist. Are dreptate, şi noi toţi ştim şi am spus-o că nu este iredentist. Insă d-sa, în contra citatelor dintr'o revistă franceză despre constituirea statelor pe temei de rasă, care le-a adus aci un membru din partidul d-sale, susţine în acea scrisoare, că nu numai Românii de aci nu vor să ia Transilvania, nu numai că nu pot să o ia, dar că ar fi peirea statului român dacă am lua-o, fiindcă, zice d. Sturdza în „Pester Loyd“ „această ştirbire a imperiului austriac ar însemna o nimicire a Austriei şi nimicirea imperiului Austriei ar sdruncina aşa de tare şi siguranţa noastră, în cât curînd după aceea şi noi am fi nimiciţi cu Românii din Transilvania cu tot“.

Ceea ce zice acum d. Sturdza nu se potriveşte cu ceea ce ni s'a citit aci din partea unui alt onorabil membru al opoziţiei, şi d. Sturdza este aşa de bine înţeles şi primit de „Pester Loyd“, în cât acest organ unguresc aduce omagiile sale onorabilului d. Sturdza, se declară satisfăcut de explicările d-sale şi 'l asigură de stima şi consideraţia sa. Şi noi ne bucurăm,

când vedem pe un compatriot al nostru aşa de bine primit în străinătate, mai cu seamă când această bună primire i se face din partea unor străini cum sunt Maghiarii. (Ilaritate, aplause).

Dar, d-lor, în desbaterile noastre de astăzi chestia naţională a luat în Cameră următoarea formă preciză: Un membru al majorităţii, onorabilul d. Filipescu, arătând dealtmintreli încrederea d-sale în guvern şi în deosebi în d. ministru de externe, a exprimat totuş dorinţa ca în administraţia externelor din partea d-lui ministru prin organele sale în străinătate, să se accentueze în conversaţii, nu prin intervenţie formală sau prin note, sentimentele ţării în această privinţă. Faţă cu părerea onorabilului d. Filipescu s'a grăbit, fireşte, opoziţia, să ne declare, că, dacă d. Filipescu vorbeşte aci în numele majorităţii, atunci dumnealor din opoziţie primesc părerea d-lui Filipescu, se unesc şi d-lor ca să fie indicată d-lui ministru de externe această linie de conduită.

Aici vĕ rog să 'mi permiteţi mai întâi câteva reflecţii asupra disciplinei unei majorităţi parlamentare.

D-lor, fără îndoială guvernul este, într'o parte esenţială a lui, o delegaţie a majorităţii parlamentare; zic: într'o parte esenţială, fiindcă precum ştiţi, după Constituţie, guvernul trebue să fie şi o delegaţie a încrederii Regelui; dar în ceea ce ne priveşte pe noi, guvernul este o delegaţie de încredere a majorităţii noastre.

Intrebare: Este fie-care din noi, deputaţi, liber şi suveran de a retrage acea delegaţie, acel

mandat de încredere guvernului, când conştiinţa lui îi dictează o asemenea retragere? Da, fiecare din noi este liber, şi unii au uzat deschis de această libertate şi au zis: nu mai am încredere, votez în contra guvernului.

Dar până când majoritatea sau un membru al majorităţii nu 'şi retrage încrederea în guvern, întru cât afirmă din contră că 'i păstrează această încredere întru toate, care poate fi rolul deputatului din majoritate, mai ales într'o chestie delicată ca aceea a relaţiilor internaţionale? — D-l Filipescu făcea deosebire între notă, intervenţie, intermediare şi conversaţie privată. Aplicând asemenea deosebire în viaţa noastră parlamentară, putem prin conversaţii private cu ministrul, în comisiuni, în secţiuni, să vorbim, să discutăm, să sfătuim, să facem cum vom crede mai bine pentru a ajunge la un mai bun acord şi la o mai bună exprimare a acestui acord din partea guvernului. Aceasta, netăgăduit, o putem face şi aşa se face de obicei. Dar când într'o şedinţă publică a Camerei şi într'o ocazie solemnă vorbim într'o asemenea chestie naţională şi tot odată internaţională, unde singurul intermediar între noi şi străinătate este ministerul de externe (căci cu ministrul de externe vorbesc Puterile străine şi nu cu noi deputaţii): atunci care e rolul nostru, al deputaţilor din maioritate?

Fără o disciplină a majorităţii nu poate fi o lucrare folositoare în această parte a activităţii unui stat constituţional. Rolul nostru e sau de a acoperì cu încrederea noastră simplă, clară şi

fără şovăire, atitudinea ministrului de externe sau de a-l desaproba printr'un act public şi precis de neîncredere, şi atunci vom produce o criză ministerială.

Dar a spune ministrului de externe: Am încredere în tine, şi a-i da în acelaş timp în public sfaturi cum să urmeze, sfaturi pe care le aprobă opoziţia, eu cred că aceasta e o procedare, care nu e folositoare sistemului parlamentar.

De mult se zice, şi e în avantagiul partidului naţional-liberal, că acest partid e mai bine organizat şi e mai bine disciplinat decât noi. Şi aşa e, d-lor. Scuzaţı însă pe un adversar, dacă, relevând acest merit al organizării unui partid opus, nu-l poate atribuì întru toate meritului membrilor care 'l compun. Fiindcă poate (nu vorbesc în ţară la noi, dar ca o generalitate) poate să fie de pildă mult mai uşor ca să ai o organizare disciplinată într'un partid, în care majoritatea membrilor se dispensă de a cugeta singuri şi lasă cugetarea unuia sau câtor-va, sau în care sunt prea mulţi membri legaţi prin cine ştie ce trebuinţe, a căror satisfacere atârnă de la câţi-va, pe cari apoi îi urmează orbeşte. Şi poate să fie din contră meritul unui partid mai puţin disciplinat, când e compus din oameni mai independenţi şi prin starea şi prin cultura lor şi cari poate sunt mai puţin îndemnaţi de interese private de a face sacrificiul predilecţiilor sau opiniilor lor individuale.

Or-cum ar fi, în fapt cred că sunt mai puţin disciplinaţi cei din partidul conservator. Dar este

în or-ce caz o limită, până la care poate merge absoluta independenţă a deputatului în interesul general, şi întru aceasta trebue să luăm uneori un exemplu de la partidul advers, şi în genere multe poate să înveţe cineva de la adversarii sĕi. Aduceţi-vĕ aminte, ce s'a petrecut în Camera d-lui Brătianu, atunci când nu era vorba de aşa declarări anodine, adică de un sfat cum să vorbească agenţii noştri în străinătate, ci unde era vorba de acte de represiune, de expulsarea Transilvănenilor, despre care vi s'a vorbit aici. Nici unul singur din deputaţii majorităţii acelei Camere, din deputaţii cari erau ai partidului, nu s'a ridicat să facă cea mai mică observare în contra guvernului d-lui Brătianu!

Prin urmare la întrebarea pusă de opoziţie: D-voastră din majoritate primiţi ceea ce zice d. Filipescu? Eu din majoritate rĕspund: nu primesc. Dar se va zice: nu primiţi măcar ca agenţii noştri să facă aşa conversaţii? Rĕspund: nu este aceasta consecinţa. Nu primesc ca în materie internaţională o majoritate parlamentară, care-şi exprimă încrederea sa în ministrul de externe, să aibă altă atitudine decât aceea a ministrului de externe faţă cu străinătatea. (Aplause).

Şi fiindcă noi aprobăm pe d. ministru de externe şi am aprobat şi călduroasa d-sale cuvîntare de eri, cred că majoritatea acestei Camere va face bine să voteze fără rezervă aliniatul adresei, care recunoaşte lealitatea guvernului în chestie, recunoaşte chibzuinţa lui şi-i dă puterea

de a se prezenta în acord cu reprezentaţia legală a ţării. (Aplause).

Trec, d-lor, la a treia şi cea din urmă observare ce s'a făcut în contra proiectului de adresă.

„Lucrând până la sfârşit şi în înţelegere neturburată cu guvernul, vom fi rĕspuns la aşteptarea legitimă a ţării."

Sunt două obiecţii ridicate aci, una de onor. d. Pĕucescu, alta de opoziţia naţional-liberală. D. Pĕucescu zice : este turburată înţelegerea unei părţi din vechea majoritate cu actualul guvern.

De cine e turburată? De d-sa şi câţiva aderenţi ai d-sale. D. Pĕucescu ne-a arătat şi anul trecut, că trece în opoziţie, în opoziţie tot conservatoare, cum zice d-sa[1]). Mi-am permis, d-lor, în anul trecut să prevĕd că ceea ce onor. d. Pĕucescu ne prezenta ca o disidenţă demnă de semnalat, nu va avea vre un efect important pentru situaţia majorităţii faţă cu guvernul, şi aţi vĕzut că nici nu l-a avut în toată sesiunea trecută. A fost poate regretabilă desbinarea a câtor-va voturi, cari de aci au trecut dincolo, dar aceasta nu a împedicat rodnica împreună lucrare a guvernului cu majoritatea.

Anul acesta d. Pĕucescu revine cu aceeaş chestie, şi arată pentru ce d-sa şi câţiva alţii, nu ştiu câţi, în numele cărora vorbeşte, nu pot

---

[1]) Peste câte-va luni, îndată cu venirea d-lui Sturdza la guvern, Pĕucescu trece la liberali şi se alege ca liberal în Camera d-lui Sturdza de la Noemvrie 1895.

să dea încredere guvernului, şi nu vor vota proiectul de adresă.

Care sunt cauzele acestei neîncrederi în guvern? Următoarele, după d. Păucescu:

Guvernul de astăzi nu mai este conservator în înţelesul în care a luptat d. Păucescu ca membru al partidului conservator; căci o direcţie străină de conservatism predomneşte în guvern, direcţie întrupată în cunoscuta şi pentru d. Păucescu antipatica figură a d-lui Carp, care d. Carp ar avea cu aderenţii săi junimişti următoarele principii: Intâi nu de la ţară trebue solicitată încrederea, ci numai de la Rege; nu prin comitete de partid şi prin activitate electorală, ci prin Rege şi prin străinătate trebue dobândită puterea; şi aceste tendenţe trebue să conducă la o camarilă de oligarhie, care să se sprijinească numai pe favoarea regală. Al doilea, nu desvoltarea naţională proprie este ţinta, ci desvoltarea ţării ca avuţie generală poate, dar cu indiferenţă pentru elementul naţional, căci credinţa d-lui Carp şi a noastră a junimiştilor ar fi cosmopolitismul. Şi al treilea, că opera legislativă în Cameră trebue să se facă aşa, că numai guvernul, fără nici o consultare, de la sine şi prin surprindere, să producă proiecte de legi, născocite în capul unuia, şi apoi să le supue unei silite aprobări din partea dumneavoastră.

Cu aceasta ne-am apropia de viziriatul d-lui Brătianu, şi l-am realiza într'un mod şi mai rău, fiind-că atunci cel puţin era un singur vizir, pe când acum, dacă înţeleg bine, ar fi şapte viziri,

în or-ce caz cei trei junimişti, care sunt în ministerul de faţă.

D-lor deputaţi, dacă nu are d. Pĕucescu alte cauze pentru disidenţa d-sale, atunci putem aştepta ca onor. d. Péucescu sĕ voteze împreună cu noi proiectul de rĕspuns, fiind-că asupra acestor trei cauze îl pot linişti: ele toate trei sunt neadevĕrate. Este o iluzie ce-şi face onor. d. Pĕucescu, căci eu îl admit pe d-sa de bună credinţă, d-sa îşi închipueşte numai că aşa ar fi d. Carp, şi în contra acestei himere-Carp luptă. Şi când va vedea că această himeră nu are nici o realitate, presupunem că atunci va înceta lupta, căci este evident că d-sa luptă numai din interese de ordine publică şi politică; ar fi chiar o lipsă de cuviinţă parlamentară, când aş merge până a presupune, că pot să fie interese de ordine privată sau personală, care ar dicta conduita vre-unui deputat.

Onor. d-le Pĕucescu, programul de idei, în jurul căruia s'au grupat junimiştii, cum îi numiţi d-voastră, este mai de mult cunoscut. D-ta însuş, când erai împreună cu mine în comitetul conservator, în Octomvrie 1881, l-ai discutat împreuna cu d-nii Manu şi Lahovari şi alţii la mine acasă şi l-aţi aprobat.

D-ta şi cu mine împreună subscriseserăm un proiect de reformare al partidului conservator, conform căruia în capul partidului, fiind-că în acele zile d. Catargi şi d. Florescu îşi dăduseră demisia, era să fie principele Alexandru Ştirbei.

Acel program întocmit şi specificat în proiecte de legi, a venit pe urmă ca apel către

ţară, semnat de ministerul Teodor Rosetti, la cunoştinţa ţărei întregi în 1888, iar procesul-verbal pentru reorganizarea partidului conservator în anul 1881 este subscris de d-ta împreună cu mine şi cu alţii (d. Carp nu făcea parte din comitetul nostru) şi poartă data de 6 Noemvrie 1881. El trebue să se afle în cartoanele clubului conservator la d-voastră în original; eu am aci o copie cu subscrierile. Era dar programul d-lui Carp de atunci cunoscut.

In ceea ce priveşte afacerile streine, cu câte-va luni mai înainte publicasem eu personal un articol într'o revistă germană „Deutsche Revue“, în care, contra părerii de atunci a guvernului liberal, susţineam că interesul României devenite Regat independent este că se orienteze spre occident, spre ceea ce se numeşte astăzi tripla alianţă. Acest articol fusese violent atacat în „Românul“, foaia oficioasă de atunci, şi după obiceiul atacurilor de la noi (deplorabilul obicei!) a fost îndată împănat cu insulte la adresa mea, trădător de patrie şi cele-lalte. Asupra acestei atitudini, exprimată ca proprie a mea, dar care era împărţită de câţi-va din noi, se născuse în comitetul conservator discuţie. Imi imputa general Florescu, de ce am scris aşa ceva fără a consulta şi a cere aprobarea comitetului.

Şi eu respingeam aceste imputări, tăgăduind or-căruí comitet din lume dreptul de a mĕ împedica pe mine în ceea ce vreau să scriu, destul că ceea ce scriu să fie pe a mea rĕspundere, cu a mea subscriere şi să nu angajeze pe alt-cineva.

Atâta fusese discuţia despre politica externă, şi noi susţineam că un partid serios trebue să aibă în momente date o anume politică externă, iar din partea ceailaltă a comitetului conservator era părerea, că asemenea lucruri să rĕmâie la o parte în opoziţie. La aceste discuţii dealtminteri nici nu a participat d. Carp, care — cum am zis — nu era în organizarea de atunci a partidului conservator.

A afirma prin urmare, că d. Carp ar fi crezut sau ar fi zis vre-odată, că prin străinătate şi nu prin ţară trebue să vie cine-va la guvern, este absolut neexact.

Incercarea noastră de reformă a comitetului şi a partidului conservator nu a izbutit. La un vot dat în adunarea partidului conservator, tot în Noemvrie 1881, am rĕmas în minoritate. D-ta, d. Manu, d. Lahovari, aţi rĕmas totuş în partidul conservator aşa cum era organizat. S'a rechemat d. Lascar Catargi, care demisionase, şi apoi v'aţi unit cu d. Vernescu. D-voastră credeaţi, şi aveaţi multe motive a crede, că nu este bine să vĕ înstrăinaţi de vechia formă de luptă. Noi însă, d. Teodor Rosetti, eu, d. Pogor din Iaşi, d. C. Şuţu, care trăia pe atunci, d. Leon Negruţi, Iacob Negruţi, şi alţi câţi-va ne-am despărţit, ne-am dat demisia din clubul partidului conservator, şi ne-am alipit de d. Carp.

Dar ideile, pe temeiul cărora se făcuse această ruptură, adică, nu ideile pe temeiul cărora, căci aceste idei fuseseră de altminteri primite şi de d-ta, şi de d. Lahovari şi de d. Manu, şi le vĕd primite şi de d. Catargi, ci mai bine idea, ac-

centuarea, că lupta legitimă între partide nu se poate face de cât pe temeiul unui program manifestat de reforme, a fost ocazia desbinării. Vechiul partid conservator, în deosebire de noi, a rĕmas cu felul luptelor de mai nainte. Iar noi am început pe temeiul acestui program de reforme un altfel de luptă, şi fireşte separaţi de reţeaua partidului conservator, dar totuş, cu ideile primite şi în convicţiunea d-tale, am prezentat în Camera liberală de la 1884 formularea acestui program printr'un contra-proiect la Adresă.

In acest contra-proiect am avut şi iscălitura opoziţiei conservatoare, d. e. şi pe aceea a d-lui Triandafil, care rĕmăsese în vechiul club conservator, aşa de mult aceste idei erau ştiute, cunoscute, aprobate de partidul conservator, şi aşa de mult d. Carp şi prietenii sĕi politici au ţinut să afirme şi să rĕspândească ideile lor în ţară, mai nainte de a fi vorba de realizarea lor la guvern.

Vĕ rog, când, de unde aţi auzit vr'odată din gura d-lui Carp, sau din gura cui-va din junimişti, afirmându-se, că în făptuirea acestor idei, pe calea legislativă, este necesitate numai de aprobarea Regelui, pentru-că aceasta ar fi conform dorinţelor noastre pentru sistemul de guvernare? Este neadevĕrat, că a zis'o vr'odată cine-va din junimişti.

Faţă cu această patentă desminţire, ce ţi-o dau, d-le Pĕucescu, te cred dator să arăţi actele, vorbele, faptele de unde rezultă pentru d-ta contrariul.

Ce, vĕ face d. Carp impresia unui om, care se sfieşte, se codeşte, se dă înapoi, când e vorba de a spune opiniile sale? Şi credeţi d-voastră că, dacă vre-unul din noi ar avea o asemenea convingere, n'ar spune-o? Îmi pot închipuì şi am auzit-o de la mulţi oameni de la noi (ce e drept mai rar în vremea din urmă, şi aceasta e o dovadă de progresul constituţionalismului nostru), dar înainte, în luptele noastre, am auzit adese-ori vorba, că ceea ce ar trebuì pentru binele acestei ţări, ar fi o mână de fier, care să introducă odată mai multă ordine în spirite şi să conducă ţara cu mai multă siguranţă, când e pericol din afară. Şi am auzit această vorbă de la oameni cu bună-credinţă, care o spuneau în toată sinceritatea cugetului. Şi numai d-lui Carp nu-i veţi refuza curajul de a spune ceea ce crede, chiar când ar fi singur de părerea lui în această ţară.

Dacă dar vĕ tăgăduesc, că ar fi afirmat d. Carp vre-odată o asemenea idee de absolutism, nu este fiind-că nu ar fi avut curajul să o afirme, dacă ar fi avut-o, ci vĕ tăgăduesc, fiind-că nu a avut-o şi nu a rostit-o nici-odată!

Şi-mi pare rĕu, că un membru al majorităţii de aici, d. Pĕucescu, cu care am discutat încă de la 1881 ideile junimiste, întrebuinţează o tactică de care ar trebuì să ne desbărăm odată cu toţii, adecă de a construì întâi tu o chimeră ce o atribui adversarului, şi apoi a ataca pe adversar, nu în ceea ce zice şi crede el însuş, ci în ceea ce tu i-ai construit pe nedrept. (Aplause).

Cui folosim, domnilor, cu asemenea procedare? Suntem noi ţară aşa de bogată în talente, în cât să fie în adevĕr indiferent dacă se atacă oamenii noştri publici cu asemenea mijloace, şi să fie purtare cuviincioasă de a rĕspândì neadevĕruri asupra cui-va şi de a combate cu violenţă nişte idei tăgăduite de către acela, căruia i se atribue?

Dar până unde are să meargă aceasta? Dacă eu, omul cel mai puţin pasionat în politică şi — dacă îmi daţi voe s'o spui — lipsit de or-ce ambiţie ministerială, eu care nu mĕ amestec în certele personale şi nu stau nimănui în drum, care nu am nici o însemnătate politică şi nici măcar nu citesc gazetele noastre afară de una pentru ultimele informaţii, din necesitate, pentru ca să ştiu ce se mai întîmplă, şi care dealtmintrelea sunt şi foarte indiferent la ceea ce se spune cu slove negre pe hârtie albă despre persoana mea; ei bine, chiar despre mine aflu adese-ori, de la prieteni, că se dau în cutare gazetă — nici nu vreau să-i ştiu numele — informaţii ca aceste: citim în „Pester Lloyd" sau in „Kölnische Zeitung" următorul articol, acest articol trebue să fie scris de d. Maiorescu. Şi apoi dă-i în d. Maiorescu pe temeiul celor scrise în „Pester Lloyd" sau în altă gazetă străină, de care habar n'am şi în care n'am scris nici-odată.

Dar zic unii: de ce nu desminţiţi? Apoi voi fi avĕnd şi eu altele de făcut de cât să mĕ ţin de desminţiri şi de rĕspunsuri, care n'ar mai

avea sfîrşit, şi completa indiferenţă este şi ea un fel de rĕspuns.

Dacă mi-am permis să vĕ citez exemplul acesta este spre a arăta până unde poate merge nefericitul sistem al născocirilor chiar în contra unui om, care, politiceşte, este cel mai retras. Dar când este vorba de miniştri, de oamenii publici de pe banca aceea! A fi ministru astăzi la noi, însemnează un sacrificiu sufletesc, o martirizare, căci se vede omul expus la un fel de atacuri turbate de calomnii şi ne-adevĕruri. (Aplause). Par'că ar fi o crimă, de a fi astăzi ministru în România constituţională!

A venit un general — din nefericirea lui — pe banca miniscerială; destul a fost aceasta pentru ca o chestie de natură privată — şi de care un om, care se respectă, n'ar trebui să se apropie, — că acea chestie să fie lăţită, reslăţită, interpretată şi sucită spre a se scoate cu or-ce preţ: că acel om este de o onestitate îndoelnică. Nu este adevĕrat, este transparentă şi evidentă calomnia care i se aruncă.

D. C. Stoicescu. Nu s'a zis.

T. Maiorescu. D-lor, chestiile personale ca atare, îmi sunt indiferente în discuţia de faţă. Ceea ce nu este indiferent, este pornirea prea multor oameni de a învenina viaţa publică în ţara noastră cu asemenea procedeuri.

Pentru a revenì la chestia cu d. Pĕucescu, repet: nu este adevĕrat că d. Carp aşteaptă numai de la Rege şi prin Rege puterea, şi cum aţi vĕzut, desminţirea şi-o dă însuş d. Pĕucescu la această afirmare. Regele nu vrea camarilă,

zice d-sa. Aşa este, Regele nu admite camarilă. Apoi prost trebue să-l credeţi d-voastră pe d. Carp, ca atunci când nu vrea Regele camarilă, d. Carp să o vrea fără de Rege.

Însă da, este ceva caracteristic în privinţa Regelui pentru gruparea ce aţi bine-voit a o numì junimistă (nu ei s'au numit junimişti, în literatură da, dar nu politiceşte). Este adevěrat că nici unul din noi nu a adus vre-odată în discuţiile publice ale partidelor persoana Regelui. Nici-odată nu ne-am permis, nici prin grai, nici prin scris, să punem în joc persoana Regelui şi aceasta conform principiului constituţional: Regele e inviolabil, numai miniştrii sunt responsabili.

Eu m'am mirat totd'auna de oamenii noştri politici, care pretind să se respecte constituţia şi uită acest principiu fundamental al ei. Şi apoi, d-lor, aceasta între altele este chiar şi o simplă chestie de demnitate personală, căci este grozav pentru demnitate personală de a ataca Regele şi pe urma a intra în contact cu el. Eu nu aş fi vrut să fiu în locul acelui domn deputat, care odinioară, după ce făcuse caricaturi de insultă în contra familiei regale, primea de la generositatea Majestăţei Sale panglica şi decoraţia benemerenti! Prin urmare, a deduce din acea atitudine a junimiştilor în privinţa Regelui, care este singura atitudine corectă într'o Monarchie constituţională, că d. Carp are idei de camarilă, este inadmisibil, şi prima afirmare a d-lui Pěucescu s'a dovedit aşa dar neexactă.

A doua este cosmopolitismul d-lui Carp; aceasta

este tot aşa de neadevĕrată. Intr'o broşură politică, citită şi de d-ta, d-le Pĕucescu, şi în privinţa căreia mi-ai arătat aprobarea d-tale, la 1886, ziceam:

„Partidul liberal]de câţiva ani şi-a mai adaos epitetul de naţional- iberal. Fie zis în trecăt: noi credem, că adaosul „naţional“ era de prisos, fiind-că toate partidele Statului nostru sunt de la sine naţionale, fie liberale, fie conservatoare. Singurul partid în Europa de astăzi, care vrea să restoarne, împreună cu celelalte fundamente, şi limita naţională a statelor, se numeşte tocmai pentru aceasta *internaţional* în opoziţie cu vechile grupări de partide. La noi însă nu poate fi vorba de aşa ceva. Iar în ceea ce priveşte concepţia teoretică umanitară a cosmopolitismului, în deosebire de care să se fi admis epitetul „naţional“, aceasta are tot aşa de puţin înţeles practic la noi, fiindcă în fapt nu există nicăeri în România un partid cosmopolit. Aplicarea acestei calificări la grupul politic numit „junimist“, este o născocire a adversarilor, un neadevĕr desminţit prin tot ce a scris sau a vorbit vre-odată vre-un junimist.“

Ba, sunteţi cosmopoliţi, zice d. Pĕucescu. Ba nu e adevĕrat, zic eu. Şi ce? Sunt eu un om, despre care presupuneţi că nu-şi dă seama de înţelesul cuvintelor? E d. Carp sau cineva din noi un om, care nu înţelege cuvîntul acesta? Dar dacă nu l primim, este fiind-că nu se potriveşte cu convingerile noastre. De s'ar potrivì cu convingerile noastre, am spune-o pe faţă şi n'am avea de ce să ne sfiim. Dacă d. Carp sau vre-

unul din noi am fi cosmopoliţi, ne-am găsì în foarte bună societate. Nu ne-am găsì, ce e dreptul, în societatea d-lui Pĕucescu, dar ne-am gasì în societatea multor altora, cari sunt o podoabă a omenirii prin înălţimea aspirării lor ideale şi în arsenalul cărora am afla şi armele pentru a ne susţinea părerea în favoarea unei înfrăţiri umanitare, spre care tind astăzi congresele de pace. Dar nu suntem de această părere în politica română, suntem convinşi, că numai prin cea mai rodnică muncă naţională, prin desvoltarea caracterului nostru etnic, în limbă, în literatură, în munca fisică, în costum, în istorie, în forma socială şi în forma de stat trebue să meargă înainte ţara aceasta. (Aplause).

Şi e, d-lor, inexplicabil, ca oameni, ca d. Pĕucescu, oameni de oare-care cultură politică, să mai reediteze acest vechiu clişeu uzat şi fals al pretinsului nostru cosmopolitism.

A, dar d. Carp in chestia Ovreilor are alte păreri de cât mulţi din noi. Aşa este. Dar nu v'a surprins deocamdată un lucru, că unul din cei mai cunoscuţi (iertaţi mi espresia pentru abreviatură) anti-semiţi din mijlocul nostru şi literaliceşte cunoscut întru aceasta, un om despre care toţi avem impresia că e om de convingere, că d. Rosetti Tescanu se declară totuş aderentul politicei generale a d-lui Carp? O fi la mijloc vre o grea problemă şi vre-un mare mister?

Se pretinde, că d. Carp ar fi zis, că Evreii trebuesc preferiţi Românilor. Multe se mai zic la noi! Dar este evident pentru orce om cu

mintea sănătoase, ca d. Carp nu a zis aceasta nici odată. Aici încep iar legendele cele false, obişnuite la noi. Nu a crezut şi nu a voit nici odată d. Carp să fie gintea ovreiască pusă înaintea Românilor, sau să fie favorizată în contra Românilor. Această absurditate nu a putut trece prin mintea d-lui Carp. In chestia art. 7 din Constituţie, unde d. Carp avea soluţia d-sale, şi unde eram şi eu în opoziţie de vederi cu d-sa, am rupt-o cu d. Carp în Cameră. Dacă este aşa, puteţi admite că înţeleg şi eu, care pot fi deosebirile de păreri între d. Carp şi între alţii în chestia israelită.

Deosebirea de păreri nu a fost nici odată asupra ţintei finale: şi d. Carp ca şi d. Rosetti-Tescanu vor de opotrivă întărirea elementului naţional român şi în activitatea economică, în meserii şi în industrie. D. Carp însă crede că trebue mai ales şi mai tare deşteptată, solicitată, întreţinută activitatea proprie a Românilor prin mijloacele pozitive câte sunt posibile în legislaţie şi în organizarea socială, că mai ales aici se arată înţelepciunea unui guvern, pe când mijloacele negative, restrictive în contra evreilor nu sunt în stare să producă acel rezultat. Alţii cred că trebueşte ocrotită activitatea economică a Românilor şi prin mĕsuri cât se poate de restrictive încontra evreilor. Dar şi d. Carp şi ceilalţi sunt de acord în scopul urmărit, că adică poporul român să iasă victorios în marea luptă economică.

De aci întortochind, sofisticând şi falşificând intenţiile şi înţelesul cuvintelor, a scoate o acu-

zare de anti-naţionalism în contra d-lui Carp, este rĕul procedeu întrebuinţat în partea nesănătoasă a luptelor de partid la noi în ţară şi-mi pare rĕu că şi d. Pĕucescu, în discuţia Adresei, a întrebuinţat un asemenea mijloc prea uzat pentru d-sa. Va să zică nici această a doua cauză a d-lui Pĕucescu nu este fundată.

Trec la o a treia: cum vrea d. Carp să se confecţioneze legile noi. Legile, d-lor, se confecţionează la noi cum s'au confecţionat totdeaună până acum. Este în adevĕr prevĕzută în Constituţia revizuită o înaltă comisiune pentre prepararea proiectelor de lege. Dacă ar avea ţara noastră favoarea ca să găsească destui oameni din toate partidele şi cu autoritate recunoscuţi de toţi, cari să fie în adevĕr capabili de a face în linişte şi cu competenţă pregătirea operei legislative, poate ar fi folositoare o asemenea comisiune. Greutatea stă tocmai în competenţa acelor oameni şi autoritatea lor, care să fie recunoscută de cei mai mulţi deputaţi şi să ne însufle destul respect pentru ca să nu supunem proiectele lor la tot felul de interpretări advocăţeşti, când vor venì în discuţie, şi să le încurcăm prin modificări ce se contrazic între ele. Căci altfel n'am câştigat nimic şi am întrodus o complicare mai mult.

O asemenea comisiune nu a încercat-o nici d. Brătianu, de şi partidul d-sale o prevĕzuse în Constituţia revizuită, nu am încercat-o nici noi. Ar fi poate de încercat; dar în or-ce caz, d-le Pĕucescu, pentru aceasta nu trebue ceartă. Se poate stabilì o înţelegere amicală chiar de la

majoritate la guvern, şi nu este aici un motiv de desbinare.

S'au făcut şi legile d-lui Carp cum se fac legile la noi; le fac de regulă miniştrii şi le aduc în desbaterea d-v. Dar de unde interpretarea că anume sub acest guvern se face alt-fel, că dd. Take Ionescu, Lascar Catargi, Germani, Marghiloman nu vor să audă de nimeni, nici măcar de colegii lor, şi că impun apoi proiectele d-lor majorităţii din Parlament? De unde acuzarea, că tocmai aici se arată influenţa periculoasă a d-lui Carp, viziratul d-sale? Proiectele de lege se discută mai întâi colegial în consiliul de miniştri şi se supun apoi de guvernul întreg desbaterilor d-v., cum s'a făcut şi până acum sub toate guvernele.

Pe ce temei voiţi să scoateţi şi de aici cu orce preţ o armă de atac în contra d-lui Carp?

Câtă vreme era disensiunea între d. Carp şi d. Catargi, se zicea într'una în partidul conservator: D-le Carp, de ce nu primeşti şefia d-lui Catargi? De ce eşti aşa de ambiţios încât nu primeşti şefia altuia? Toată suflarea conservatoare doreşte de şef pe d. Catargi şi trebue să-l primeşti! In sfîrşit l-a primit d. Carp, s'a supus şefiei d-lui Lascar Catargi şi s'a supus cu bună credinţă şi întreagă armonie. (Aplause).

Şi acum, când s'a făcut acesta, după ce toţi aţi împins aici, vine d. Pĕucescu şi zice: Nu e bine nici aşa! Tot d. Carp e deasupra! Dar ce idee vĕ faceţi de d-nu Lascar Catargi? Credeţi d-v. că d. Catargi nu este om să-şi menţie demnitatea în ministerul sĕu în interesul partidului,

cum îl înţelege d-sa? Apoi în ce contradicţie vě puneţi d-v., d-le Pěuceseu, când începeţi a face cele mai frumoase complimente d-lui Catargi, care v'a luat odată în minister şi pe d-v., pentru a-i zice apoi că se supune d-lui Carp, care, ce este drept, n'a fost nici odată în minister cu d-ta? Dar de unde ştiţi, când n'aţi fost în minister cu d. Carp, cum se poartă d. Carp cu colegii sěi? Cine v'a dat mandat şi autoritate să spuneţi ce se petrece în consiliul de miniştri? Şi cum noi, majoritatea parlamentară, să ne luăm după asemenea poveşti? Şi tocmai acum când suntem la sfârşitul legislaturei, când sunt atâtea înăspriri dincolo de Carpaţi, când este criza agricolă dincoace, când trebue mai vârtos să păstrăm buna înţelegere cu guvernul, voiţi d-voastră pe asemenea vorbe şi şoapte să destrămaţi majoritatea partidului? Nu se poate aşa ceva!

Şi apoi mai veniţi şi cu vechiul clişeu al opoziţiei despre mizeria ţării şi citaţi în contra guvernului alcoolismul, conjunctivita granuloasă, pelagra, nu ştiu ce alte boale... 'mi daţi voie să nu citez pe a treia. Ce? despre acestea trebue să vorbească mesajul, de pelagră, de conjunctivită granuloasă şi de ceailaltă suferinţă? (Ilaritate). Aş vroì să věd un mesaj în lume, care vorbeşte de asemenea lucruri! Şi această rěsuflată manieră, rěsuflată chiar in întrunirile populare, de a cita conjunctivita granuloasă, pelagra şi alte boale, spre a le aduce aci într'o culoare de opoziţie in contra guvernului, parcă este de vină..... uf Dumnezeule! (Mare ilaritate).

D-lor, termin rěspunzênd pe scurt la ultima obiecţie, în privinţa nemulţumirii generale a ţării, care s'a relevat din partea opoziţiei naţional-liberale. Nu voi redeştepta partea din discuţia urmată, la care s'a rěspuns. Este un singur punct care 'mi permit a-l semnala atenţiei d-voastre.

D-lor, pe mine m'a impresionat foarte mult vorbirea d-lui Rosetti-Tescanu. Nu este orator d-sa, se vede că este aşa de sfiicios, aşa de penibil impresionat când vorbeşte în public, în cât de abia se aude, şi totuş cu vorbirea sa, pe cât am vĕzut, a impresionat pe toţi, nu numai pe mine. De ce? Fiindcă ne aducea, în mijlocul acestei lumi de declamaţii abstracte, o imagine reală dintr'un moment al vieţei poporului nostru, ne aducea una din feţele ţăranului efectiv.

Nu este mulţumit poporul, zice opoziţia naţional-liberală, şi dovadă sunt rěscoalele de ţărani. Rěspunde d. Rosetti-Tescanu: rěscoalele de ţărani s'au făcut pe temelia unei năluciri, care s'a alcătuit sub numele unui închipuit Maxim, care ar fi avut de la Rege sau de la guvern zapis ca să impună cutare şi cutare taxă, pe femei, pe copii şi altele, care de care mai absurde, şi această închipuire s'a rěspândit ca o legendă printre oamenii inculţi din mai multe sate. Opoziţia rěspunde: dar tot era şi aci de vină guvernul, fiindcă ar fi trebuit să lumineze mai 'nainte pe ţărani asupra înţelesului legii maximului, lege dealtmintreli (permiteţi-mi a adăoga eu) foarte simplă şi inofensivă, căci fie-

care comună n'are decât să-şi pună taxe mai mici, dacă vrea; îi este numai oprit de a le pune mai mari. Va să zică guvernul ar fi comis negligenţa administrativă de a nu fi explicat în destul ţăranilor ce este legea aceasta. Poate, d-lor, că nu avea organe suficiente, poate că nu găseşte destui oameni ca să explice totdeauna o lege cum trebue. Dar să admitem că este în adevĕr o negligenţă, această lipsă de explicare. Dar de la asemenea negligenţă până a pune rĕzvrătirea ca rĕzvrătire în sarcina guvernului şi a o declara în Cameră drept un simptom de nemulţumire revoluţionară în ţară, distanţa este enormă şi n'aţi justificat-o cu nimic în discursurile d-voastră. Din contră, a eşit ceva la iveală din naraţia d-lui Tescanu, a eşit că în vremea, în care se rĕspândea epidemia, acea nălucă în fantazia incultă a mulţimii din judeţul Bacău, au venit oameni culţi din oraşe, membrii opoziţiei, cari s'au dus să lămurească pe ţăran asupra acestui lucru (ilaritate) şi au debitat în întruniri publice la Bacău iarăş vechile clişeuri de opoziţie, că acest guvern este vitreg, reacţionar, vîndut străinilor.

Şi această agitare în asemene momente este cea mai culpabilă acţiune a unui partid, dacă are conştiinţă pentru binele ţării. (Aplause).

Nu zic, şi n'a zis-o nici d. Rosetti-Tescanu, că opoziţia naţional-liberală ar fi construit direct acea nălucă a lui Maxim. Dar în vremea, când se rĕsculau ţăranii din cauza acestei năluci, opoziţia mai întărîta spiritele prin obişnuitele declamaţii în contra „guvernului vitreg“, în întru-

niri publice şi prin cele mai violente articole din ziarele lor.

Apoi, d-lor, în primăvara 1894, tocmai în vremea rĕscoalei, d. Rosetti-Tescanu este prea delicat, noi mai învechiţi în luptă, spunem lucrul mai clar, articolele cari ni le-a citit d. Tescanu aici şi cari turnau unt-de-lemn pe foc, erau din *Voinţa Naţională* şi scrise de un onorabil deputat nou venit în Cameră. (Aplause).

Ia să facem o comparare! La 1892 era epidemia holerei în Rusia. S'au luat acolo mĕsuri de higienă, cum se cred astăzi că sunt folositoare, izolarea, desinfectarea, intervenirea urgentă a doctorilor, şi atunci o altă nălucire a ţăranului rus: apa cea desinfectată ese din contră otrăvită de doctori; ei sunt aceia cari lăţesc boala, ei trebuesc omorîţi; şi această himeră, această nălucire împinge pe ţăranii ruşi la revoltă.

Dacă ar avea şi Rusia o opoziţie ca a noastră, ar fi putut imputa şi ea guvernului: de ce n'a publicat mai din nainte mĕsurile de higienă?

Bine, poate ar fi făcut bine guvernul, dacă ar fi publicat mai din nainte mĕsurile de higienă, nu ştiu dacă folosea mult publicarea. Dar acum, când rĕscoala este înverşunată, când ţăranii omoară pe doctori, când împiedică or-ce ajutor, când se rĕsvrătesc cu arma în mână în contra autorităţilor: tocmai acum zic, ce faci tu opoziţie din Rusia? Incepi a zice ţăranilor: guvernul este nemernic, este vîndut străinilor, este ne-naţional! Şi aceasta are să potolească mişcarea? (Aplause).

Apoi, d-lor, or-ce om cu minte în asemenea momente sare să lumineze pe ţărani şi nu vine să-i mai întărîte şi să-i aţîţe cu alte chestii.

Onorabilul d. Stolojan vorbea foarte frumos la sfârşitul discursului sĕu:

Democraţia vrea să înalţe toate păturile poporului român la lucrări de cultură, pentru ca noi, creerii proaspeţi încă ai acestui vlăstar din rasa latină, să dăm şi noi rezultatele unor concepţii originale cât se poate de curênd.

Aşa este, d-lor; dar dacă acest sens frumos îl are cuvîntul democraţie, apoi au trebuit oamenii culţi să introducă un alt cuvînt, pentru a deosebì democraţia de un alt soi de lucrare asupra poporului, şi pentru această deosebire au creat cuvîntul *demagogie*. Una este democraţia, alta este demagogia. Şi dacă este marele merit al lui Brătianu de a fi făcut dintr'un partid, în care mai nainte nu se prea cunoştea linia de limitare între democraţie şi demagogie, un partid democrat-liberal şi constituţional, doresc şi eu actualului partid naţional-liberal, şi în opoziţie şi când va veni la guvern, să imiteze întru aceasta pe d. Brătianu şi să ştie să facă distingerea între lupta democratică şi între agitarea demagogiei, care cea din urmă e totdeauna antinaţională, or-cum s'ar îmbrăca cu cuvîntul de naţionalism. (Aplause).

Şi astfel, d-lor, noi, din maioritate, ne vĕzênd în cele ce s'au zis aici din partea opoziţiei o critică întemeiată pentru a ne slăbì conlucrarea noastră spornică cu acest guvern, se cuvine să 'l sprijinim şi în a patra sesiune a legislaturii

noastre cu aceeaş încredere, şi vĕ rog ca, votând acest proiect de rĕspuns la mesaj, să ne putem prezenta înaintea Tronului şi a Ţării aşa cum ne-am prezentat şi la începutul legislaturii, dând o dovadă mai mult de stabilitate şi de consecinţă întru îndeplinirea reformelor ce le-am crezut necesarii pentru binele ţării. (Aplause prelungite).

TABLA DE MATERII

ERRATA

La pag. 9, rînd 4 de sus citeşte 1888 în loc de 1889.
„ „ 28, „ 14 „ „ adaugă la începutul rîndului *cu toate.*
„ „ 35, „ 4 „ „ citeşte 1889 în loc de 1899.
„ „ 365, „ 3 „ „ „ 1890 „ „ „ 1891.

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŬ, Bucureşti